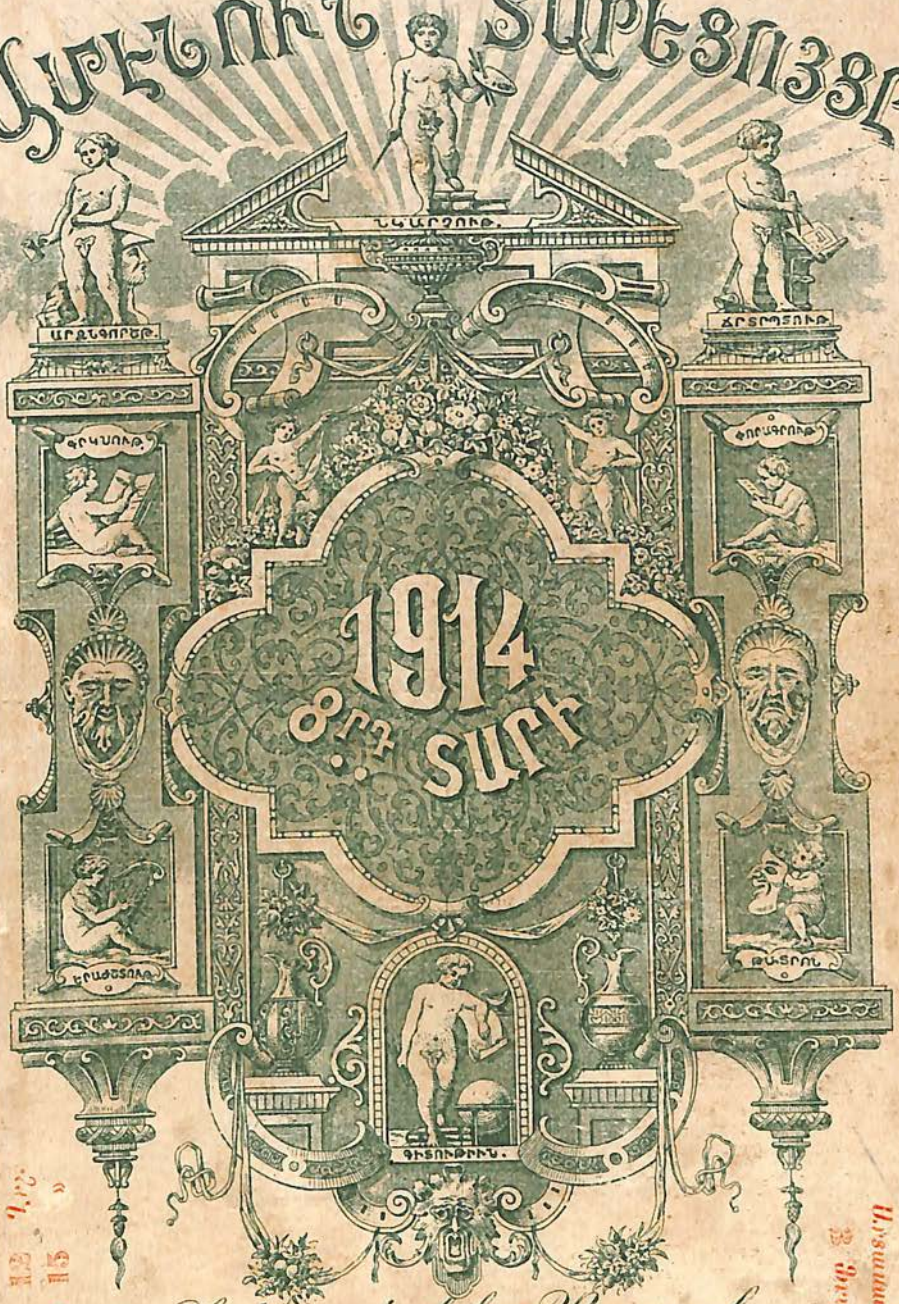
Վար 2000 ԹԵՈԴԻԿ 200 Դասեր

ԱՄԲՈՂՋ ՏԱՐԵՑՈՅՑ

Տպարանական հոր Ռեպորտիւ
Ա. Յովսեփեանի
Ե. Պօղոս

ԹԷՈԴԻԿ

ԱՄԵՆՈՒՆ ՏԱՐԵԳՈՂԸ

ԱԶԱՏ ՀԱՅՈՒՆ ՊԱՏԻԿ ՀԱՆՐԱԳԻՏԱՐԱՆԸ

1914

8ՐԴ

ՏԱՐԻ

ՀՐԱՏԱՐԱԿՈՒԹԻՒՆ ԵՒ ՏՊԱԳՐՈՒԹԻՒՆ
Ա. ԾՈՎԱԿԻՄԵԱՆ
Կ. ՊՕԼԻՍ

1914

Ա. ՄԱՍ

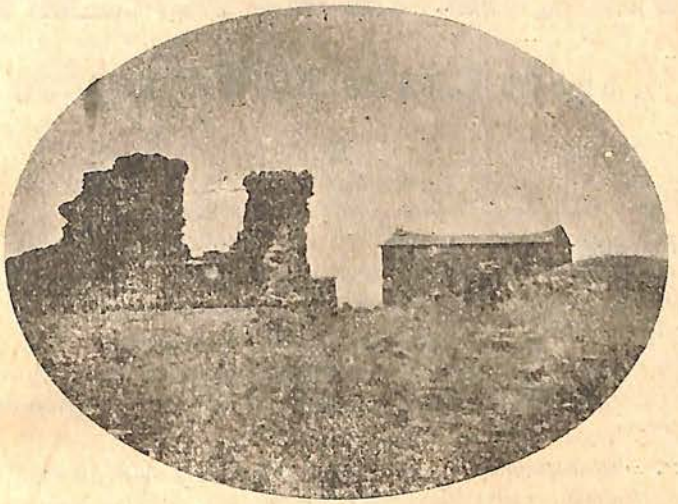
ՆԱԽԱՄՈՒՏ

Ը. ՏԱՐԻ

ԱՍԷՆՈՒՆ ՏԱՓԵՑՈՑՑԸ

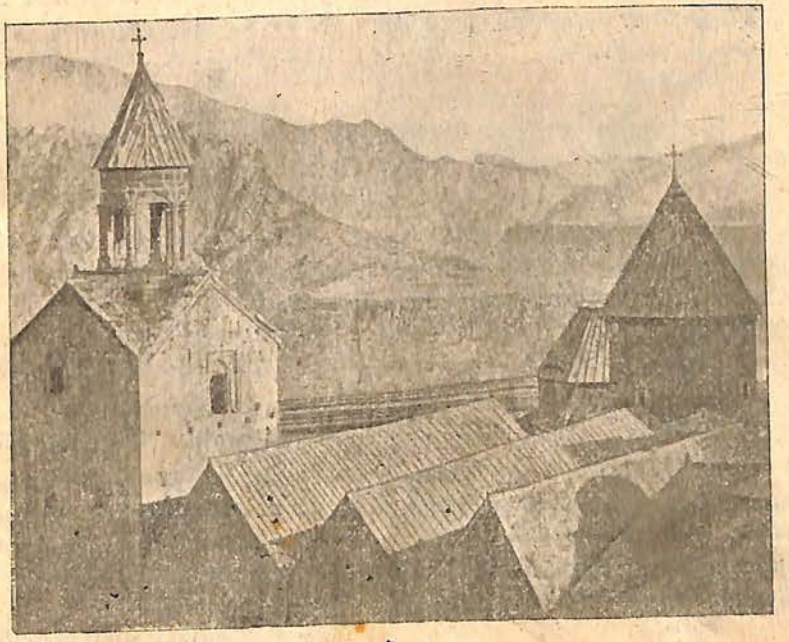
Հայաստանի Ազգային Գրադարան
3-2020
ԱԲ

1500ամեակ հայ տառերու

(412-1912)

Ս. Հռիփսիմէի ժամին եւ Ս. Մահակի ձիրքին վրայ շինուած մատուռ

Ս. Գևորգի գիրքմանէր (Օշական)

ԸՆԹԵՐՑՈՂՆԵՐՍ ՈՒ ՏԱՐԵՑՈՑՑՍ

Սիրելի Թէոդիկ. — Տարեգլուխին Տարեցոյցի նուէրդ ստացայ, և դեռ բան մը չըսի։ Միտքէդ անցուցի՞ր արդեօք Քէ անտարբեր եղած ըլլամ քեզի և քու արդիւնաւորութեանդ հանդէպ։ Ձեմ կարծեր, վասն զի լաւ կը ճանչնաս սիրտս ալ, միտքս ալ. սիրտս՝ որ կը հրճուի քու անխոնջ աշխատասիրութեանդ վրայ, միտքս՝ որ կը յագենայ օգտաշատ արտադրութիւններովդ. սակայն ատոնք ա՛նքան աշխարհաբարով ու ծանօթ դարձան, որ նոր բան մը ըսած պիտի չըլլամ, եթէ միեւնոյն բաները կրկնեմ։

Մաղաքիա Ս.ր. Օրմանեան
Բեռա

. . . Հիւանդութիւն եւ զբաղանքներ թոյլ չտուին մինչեւ օրս՝ գրելու Ձեզի եւ շնորհաւորութիւններս յայտնելու, որ այս տարի ալ վայելել տուիք ինծ՝ Ձեր գրական տաղանդին եւ աշխատութեան պտուղը: Իմ գովեստներուն պէտք չունիք. կը թողում աւելի ճարտար գրիչներուն՝ հիւսելու Ձեր աշխատութեան եւ գործին դրուատիքը: Եւանդուն մաղթանքներով յաջողութեան, աղօթարար՝

Հ. Յովհ. Վ. Թորոսեան
Վենետիկ

Ձեր շնորհակալութեամբ կարդացի «Տաճար բառին պատմականը» անունեան Տարեցոյցիդ մէջ։ Ատկէ աւելի իմաստալից և հիւսնեղ դրուագ կարելի չէր երեւակայել։

Զարմայր Ճինչ. Կէզիւրեան
Պէշիկթաշ

. . . Բարկացրել էիք վիս, սակայն աշխատակցում եմ սիրայօժար, վասն զի սիրուն Տարեցոյցինդ արդէն տեղ մը բռնած ունի գրասեղանիս վրայ ու կ'զգամ նախօրօք որ անոր բացակայութիւնն ատեն-ատեն դժուար պիտի ըլլայ ինծ համար: Ողջոյններով՝ «նրբազգած բերթողուհի»

Շ. Կուրղինեան
Նոր-Նախիջեւան

Ձեր Տարեցոյցը այս տարի էլ շքեղ է և լաւ ընդհանրապէս։

Վրթանէս Փափազեան
Պուրհռ

Ցարաշխատ Թէոդիկ.— Ստացայ Տարեցոյցդ. այդ քանկագին նուէրիդ համար կը յայտնեմ շնորհակալութիւնս ու հիացումս: Երբ ծմրան իրիկուններ նստիմ ակութիս մօտ, մրափող կատուիս քովիկը՝ անոր էջերը թղթատելը վստահ եղիր որ գերազանց հաճոյք մը պիտի ըլլայ ինծի: Կը շնորհաւորեմ Ձեզ եւ Տիկինը, յանուն ամանորի եւ իր ծրարուած բարիքներուն:

Ձերդ Դանիէլ Վարուժան
Բեռա

Կը շնորհաւորեմ շատ շահեկան և գեղեցկօրէն Ձեր հրատարակած Տարեցոյցը։

Կոնստան Զարեան
Վենետիկ

. . . Ձեր Տարեցոյցը միշտ կը պահէ իր թարմ հմայքը. ան իր հրապոյրէն ոչինչ կորսնցուցած է: Անգամ մըն ալ շնորհաւորելով Ձեզ, կը մաղթեմ աւելի բարգաւաճում Ձեր զրական այս գեղեցիկ ծեռնարկին:

Ցով. Պազանճեան
Եւդոկիա

Ձեր անխոնջ և յողնաշխատ տքնութեան արդիւնք՝ 1913ի Տարեցոյցն ալ վայելեցի։ Կը մաղթեմ անապառ եռանդ Ձեր յոյժ բեղմնաւոր գործին համար։

Դ. Կոզիկեան
Տրապիզոն

. . . Ձեր անունը վաղուց լսած էի եւ տեսած ձեր «Ամէնուն Տարեցոյցը» ամէնուն ձեռքը: Ես ալ սիրեցի ժողովրդականացած այդ գիրքը, լուսանդակութեամբ ճոխ ու բազմազան, կարեւոր ու հետաքրքրիր նկարներով, որք կը կազմեն մի ընտիր հաւաքածոյ որի նման ցարդ չենք ունեցած: Այս առաւելութիւնները միացած ձեր ժրաչան գործունէութեան, ուրախ ենք որ կը պսակուին յաջողութիւնով եւ ժողովուրդի ընդունելութեամբ: Ի սրտէ կը ցանկամ երկա՛ր տարիներու շարունակութիւն ամէնուն սիրելի Տարեցոյցիդ:

Ձերդ Խորէն Երիմեան
Վան

Տարիներէ ի վեր կը հետեւիմ Ձեր «Ամէնուն Տարեցոյցը»ին և չափազանց գոհ կը մնամ անոր այլազան պարունակութենէն։

Յ. Թիւրապեան
Աղեխանդրիա

Ձեր այս տարուան «Ամէնուն Տարեցոյցը»ն ալ, ինչպէս եւ նախորդ տարիներունը, մեծ ախորժակով եւ հետաքրքրութեամբ կարդացի: Կը տարուիմ մտածելու թէ դուք մոզութեան գաղտնիքը շատ լաւ ուսումնասիրած ունիկն ըլլալու է: Հիացմունքով՝

Ամայեակ Դրանեան
Գանիրէ (Հայկ. Բարեգոծ. Ընդհ. Միութիւն)

«Տարեցոյց»նիդ — արդիւնք մեզուաջան տքնութեանց — հիանալի է: Պարզապէս ինքզինքիդ գերազանցելու կը ձգտիք, առանց սակայն ձեզի մրցակից մը ունենալու: Ձեզ գերազանցող չի կրնար ըլլալ, որքան ատեն որ դուք գոյութիւն ունիք։

Նիկ. Թ. Խաժամեան
Փրովիտենս

Արդեօք կրնամ բացատրել Ձեզ անհամբերութեանս չափը, որով ակնդէտ 2 ամսէ ի վեր կ'սպասէի Ձեր անունեան 1913ի Տարեցոյցին: Ահա 4 օր առաջ Պօլսէն՝ մէկ բարեկամիս միջոցաւ ձեռքս հասաւ Տարեցոյցդ: Դիտէ՛ք ո՛ւր կարդացի զայն եւ ի՛նչպէս. երեւակայելն իսկ անկարելի է: Պալքանեան պատերազմին առթիւ Զաթալճայի ամրութեանց առաջին գծին վրայ կը գտնուիմ. Տարեցոյցդ այդ խրամներուն մէջ 2 օրուան միջոցին լափեցի. ո՛րչափ մխիթարութիւն եւ հաճոյք պատճառեցիք՝ այդ իրիկիւ վայրկեանները պահ մը մոռցնել տալով ինծ: Ի մէջ այլոց տեսայ հոն

Նազըմ Փաշայի եւ Ժէնէրալ Սափոֆի պատկերները: Հիացմամբ դիտեցի այս վերջնոյն դէմքը որ իր ռազմական կարողութեամբ ամբողջ աշխարհի ուշադրութիւնն իր վրայ հրաւիրեց:

Չինւորական դեղագործ

Ուշագ-Թապիա, 5 Mars 1913 **Յակոբ Ց. Գալրագեան**

Նախ ներեցէք մեզանի չգոյութեան պատճառաւ մասիտով գրելուս Պատերազմի դաշտին վրայ, մանաւանդ առողջապահական մարմիններու համար փորուած եւ 2 մատնաչափ հիմով ծածկուած ԹՈՒԱՄԻ ՄԸ ԽՈՐՔ գտնուած մէկ պահուս է որ՝ շաբաթներով անհամբեր ապասած Տարեցոյցդ ձեռքս հասաւ: Անոր անզուգականօրէն գեղեցիկ դասաւորուած էջերը ԹղԹատելով, անցուցած մէկ քանի երջանիկ ժամերուս համար չեմ գիտեր ո՛րքան երախտապարտ ըլլալ: Փափաքելի էր որ 1914ի Տարեցոյցդ Սօֆիայի շատ մօտիկ՝ յարձակողական դիրքի համար փորուած ԹՈՒԱՄԻ ՄԸ ԽՈՐՔ ընդունէի:

Չինւորական դեղագործ

Դուրս-Դաիան Թապիասը, Թերֆոզ ղմիի մօտիկ **Սիսակ**

22 Փետր. 1913

. . . Ընդհանուրի գնահատման արժանացած է եւ տարուէ տարի աւելի կը զերազանցէ զինք: Չարմանալի չէ ուրեմն որ մեր մէջ լոյս տեսնող Տարեցոյցներէն ամէնէն աւելի տարածուածն է Թէոդիկինը եւ իրաւամբ կոչուած «Ամենուն Տարեցոյցը», որովհետեւ աւելի կարգի եւ կուսակցութեան պատկանող Հայեր կը տեսնէք որ հոն իրար յոռի շարուած՝ կը ներկայացունեն իրենց հանրային գործեր: Հաւանօրէն ինք՝ Թէոդիկ ալ կը պատկանի կուսակցութեան մը որ մեզ հետաքնակ Հայերիս համար շատ յայտնի չէ (*). բայց իր այս հետաքրքրական եւ հանրօգուտ եղելութիւնը զարձած է անխտիր Ամենուն Տարեցոյցը:

«Արմենիա»

Մարսէյլ

Թէոդիկի հեղինակութեամբ եւ ընտիր տպագրութեամբ տարէ տարի լոյս տեսնող այս հոյակապ գործին Նոր հատորը գեղազանցած է իր նախորդները՝ նիւթերու ճոխութեամբ ու զանազանութեամբ:

«Ծիլիկ»

Կ. Պոլիս

Թէոդիկի «Ամէնուն Տարեցոյցը»ն օրուան գիրքն է: Տարեցոյցներու մէջ անհաւասարելի գերազանցութիւնն ունի ան, եւ հեղինակը խղճամիտ ու տքնաջան իր աշխատութեամբ գիտցած է ինչպէս ամէն տարի՝ այս տարի ալ ճոխ, պէսպիսուն, հրապուրիչ եւ հաճելի դարձնել իր Տարեցոյցը:

«Լուսարձակ»

Կ. Պոլիս

. . . Թէոդիկի պատրաստած այս շքեղ Տարեցոյցը գովելը աւելորդ յոգնութիւն մըն է: Կը բաւէ միայն ըսել Ձէ այս տարուան հատորին մէջ գարձեալ ժամադիր եղած են մեր լաւագոյն գրողներն իրենց անհիպ գրուածքներով ու

(*) Կը սխալի Տիար Փորթուգալեան իր ենթադրութեանը մէջ: Ո՛չ մէկ կուսակցութեան պատկանած եմ դեռ, առանց սակայն դադրելու ջատագով ըլլալէ բոլորին ալ . . . լաւագոյն կողմերուն:

Ծ. Թ.Ո.

պատկերներով: Այժմէութիւններ, բազմաթիւ գիտական եւ առանձին նորութիւններ, գեղարուեստ, ժամանակագրութիւն՝ իրենց շահեկան բաժիններն ունին հոն, տարին ամբողջ կարդացուելու արժանի:

«Լուսակ»

Իւէպատան Թէոդիկին հէր սէնէ չըգարմազտա օլտուղը սալնամէ կէլէճէք 1913 սէնէսի իչուն տախի պու քէրրէ նէֆիս պիր սուրէթտէ նէշրը օլընմուշ սըր: Պու սալնամէնին տէ սաիր սէնէլէրէ գրյասէն էգհէր ճիհէթ միւքէմմէլ պիր թարզտա . . . նէշր օլընմուշ սըր: Նիհայէթ պու սալնամէ՝ պիր թազվիմ օլմազտան զիյատէ, էրմէնիլէր իչուն է՛ն էհէմմիյէթլի պիր «անսիզլօբէտի» տիր: Միւէլլիֆի հէր սէնէ պիզէ նէֆիս պիր թատմ մագմընտա պէօլէ պիր էսէր վէրէպիլտիկինտէն շայանը թէպրիք տիր:

«Ճէրիեէի Թարգիլ»

. . . Ամէնէն ճոխը, ամէնէն պէսպիսունը եւ ամէնէն աշխատուածը տարեցոյցներուն:

«Թանիր»

Տպագրութեան չափ գեղեցիկ, անունին պէս սիրուն եւ հեղինակին նման ժողովրդական գործ մըն է Թէոդիկի Տարեցոյցը:

«Թեվոր»

Պուխրէշ

. . . Անխոնջ աշխատող մը սա Թէոդիկը որ գիտցած է ամէն բան դնել իր տարեկան շքեղ հատաբաժոյին մէջ, և՛ զրահաւորութիւն, և՛ բանաստեղծութիւն, և՛ ուշադիր հետեւողութիւն տարւոյն կարեւորագոյն դէպքերուն, ամէնքն ալ ընտրանօք ու կիրթ ճաշակով հատաբուած և խմբագրուած:

«Տանիւր»

«Everybody's Almanac».— Mr. Theotig is endowed with a remarkable talent for editing and publishing most original and entertaining Armenian Almanacs. Others have followed his example to prove that imitation is the greatest tribute to originality.

« Armenia »

New-York

« L'Almanach pour Tous » 1913. — La maison d'éditions a fait paraître l'année 1913 de ce très intéressant ouvrage qui est, en quelque sorte, l'*Almanach Hachette* arménien. L'*Almanach Théotig* 1913 ne le cède en rien aux précédents. On peut même dire qu'il leur est supérieur. Du reste, chaque année de cet *Almanach*, à la confection duquel M. et Mme Théotig consacrent une somme réellement immense de travail, a marqué un nouveau progrès. Le livre contient plus de 2,000 articles différents et est orné de 200 gravures. Les meilleures plumes arméniennes y collaborent . . . sans compter l'infatigable Théotig. Faut-il dire que le prix de ce volume aussi intéressant que substantiel est extrêmement abordable? 12 piastres! C'est pour rien! M. et Mme Théotig et les éditeurs doivent être chaudement félicités de s'être attelés à cette tâche archi-utile et de la poursuivre avec une aussi louable persévérence.

« La Patrie »

Péra

Բ. ՄԱՄ

Հայ Մուֆը Երէկ եւ Այսօր

ԱՄԲՈՂՋՈՒԹԵԱՄԲ ԱՆՏԻՊ

ՅՕԴՈՒԱԾՆԵՐ

ՔԵՐԹՈՒԱԾՆԵՐ

ԱՐՏԱՍԱՇՄԱՆԻ, ԳԱԻԱՌԻ

ԵՒ ՊՕԼԻՍԻ

ՀԱՅ ԳՐԱԳԷՏՆԵՐԷ

ԻՐԵՆՑ ՀԻՆ ՈՒ ՆՈՐ

ԼՈՒՍԱՆԿԱՐՆԵՐՈՒՆ ՀԵՏ

Ը. ՏԱՐԻ

1914

ԱՄԷՆՈՒՆ ՏԱՐԵՑՈՅՑԸ

Վեհափառ Տ. Տ. ԳԷՈՐԳ Ե. Սաթխնանց
Արքազեղջի Կաթողիկոս Ամենայն Հայոց

(Պետազրականեր տե՛ս էջ 247)

Մահարձան Ներսէս Արքեպիսկ. Վարժապետեանի
(Գում-Գապուի Մայր Եկեղեցւոյ գաւիթը)

Ողբ ի վերայ Ներսէս Պատրիարքի

14 Նոյ. 1884, Բարիզ

Սիրելի Էսաեանց իմ,

ԲԿՈՒԻՆ ալ մնաւան: Նա որ անցեալ օր մնաւա՝ ըզնա երբէք պիտի չը մոռնայ իր ազգը: Խաչիկին գրեցի Սալիւաթին խօսքը՝ Մօսկուա տպուած Մուզայ անուն գրքին ճակատը գրուած. «Գեղեցիկ է բարի առնել ժողովրդեան, բայց և գեղեցիկս խօսել՝ ոչ է ինչ ազեղ»: Ներսէս Պատրիարքը բարի արար և գեղեցիկ խօսեցաւ իր ազգին:

Իր պերճախօսութիւնը պէրանք չ'ունէր, և ինչո՞ւ համար այնքան սիրելի էր — վասն զի՝ իր հոգւոյն ցոլացմունքն էր, իր մեծ հոգւոյն. այն ուղիաձեմ չաւղաց ընդ որս կը թևածէր՝ չոլերուն զգեցեալ էին իր ոճն ու բարբառ. վասն զի ձայնին նուագը՝ գանգիւնն էր այն դաշնակցութեանց զորս լսած էր ի բարձունս և որք միշտ կ'երգէին իր ներսիդին. ազնուական կերպը՝ իր ազնուական մտածութեանց արտայայտութիւնն էր, ու իրանն ալ գեղեցիկ՝ ներքին մարդը կը պատկերացնէր: Որոտաձայն չ'էր գոռար իր պերճախօսութիւնը, այլ է երբեմն որ երկնից սահանքն էր որ կը զգրգէ հողն որ կ'արգասաւորէ, և չատ անգամ ուխք ջրոց ականակիտ՝ որ երթան ու ծաւալին ընդ գաշտ ու մարգագետին: Շնորհալին ու Լամբրոնացին միացած էին ի նա, և ո՞վ գիտէ որ՝ եթէ այս տարուան ժամայոյցը մէկ քանի ժամ աւելի զարկած ըլլայ, քան ըզմեծն Ներսէսեան աւելի մեծ չը պիտի՛ ըլլար: Փառքը չ'էր որ պինդն հրապուրեց, այլ ինքն ըզփառքն ետին ձգած՝ յառաջ ընթացաւ: Խոչընդոտ չ'եղան իրեն՝ ինչ որ կը ցցուի մարդուս դիմացը՝ վասն ու սպառնալիք, ու ինչ որ իրայ ընթացքը կը գծէ դժնէ ու դժպին տառերով — անկարելութիւն: Այլ խոչընդոտն իրեն ա՛յն եղաւ որ տեսաւ իր դիմագրաւած չարիքն ու պատուհաս որ հեռի եղան իրմէ ու իր վրայ տեղային միայն բարիք: Այն տեղն յափշտակաւ մնաց:

Սիրտը կղծկեր էր. նսեմն ըզնա ոգեսպառ ըրեր էր: Վէրքեր չատ ունէր, ազգին վէրքերն ու անձին վէրքերն ալ աւելի՛ որ կարեվէր ըրած էին զինքը:

Վա՛յ մարդուն, վա՛յ անոր որ ազգին, մարդկութեան
Օգուտը մրսած՝ նայն իսկ ժամ մը մոռցաւ.
Թող հեծէ անոր հայրն ու մայրն ալ արտասուէ՛,
Աժեմին չաժեմին նախատինքն իր վրայ է:

Աւա՛ղ, ինչո՞ւ մեծութեան չուրջը, մանաւանդ հոգեկան մեծութեան, միշտ նուան ու զեղան կիրքն ու նախանձը. և ինչո՞ւ մեծ սիրտերը երբեմն աւելի կը զգան գժիւն ու քրքիջ, քան ըզնախատածանքն ու չարչարանքը: Բու ինչ վոյթ էր, ո՛վ մեծ հոգի, գօս տեղեւոց խօշիւնն ոտքերուդ առջեւ, դու որ սօսափիւնն ունէիր ի սրտիդ՝ բարձր մայրեւորին: Ամբողջ ազգի

մը իրրեւ թէ նահեն ու ձակատագիրն ըլլայիր, այնքն ի քեզ սեւեռած մնայ խնդճ ազգին, և քանի որ կենդանութեան չունչ մը մնացած էր ի քեզ՝ յո՛յն եղար իրեն: Ու հիմա ալ զինի մահուանդ, ինչ որ այլուա զլացաւ այլուր իր ազգն անարգ, չնորհեցա՛ւ այն քեզի, որ մանաւանդ երկնից կարօտն ունէիր, ազգիդ սէ՛րն ու յիշատակ:

Այդ գնա՛ հանգչէ՛ Աատուծոյ ծոցը. քու հայրենիդդ երկինքն է ու քու հայրենակիցդդ Աատուծոյ ընտրեալքն են:

* * *

Սիրելի Էսաեանս, քեզի համար են այս տողերս զոր եթէ ուզես՝ կրնաս կարդալ միայն լուսահոգւոյն ու մեր երկոցուն, քու և իմ, բարեկամաց: Դժբախտաբար ոչ երկարագոյն կրնամ դրել, ոչ ալ հրապարակաւ: Միայն թէ կը վախնամ որ բոլոր ազգը սուրբ պահէ հանգուցեալին յիշատակը այժմ և յաւիտեան. և այս բանս չատ արդիւնաւոր կրնայ ըլլալ.

Քոյդ Գ. Ա. Օտեան

Անտիպ

Իմաստութեան Կաթոռուկներ

- Նախամեծար սեպեցէք մէկ ներկան, քան թէ երկու ապագան:
- Ազգատ ուսուցիչը ճրագի պէս է, ուրիշները կը լուսաւորէ իր սպառումովը:
- Փորը կուշտ արեգան աղա՛ր քարոզ կուտայ . . . Ծոմապահութեան վրայ:
- Ծեր մարդոց խրատ տալը տարերութիւն չունի սեւ հագուստի վրայ լու փնտռելէ:
- Եթէ խենթութիւնը ցաւ ըլլար, ամէն տուն հեծութեան ձայներ պիտի լսուէին:
- Անյատակ ծով մըն է դրամը: Դատիս, խիղճ ու ճշմարտութիւն. սա՛նք են որ կ'ընկղմին յատակ անոր մէջ:
- Լսելով ըսելը կէս-սուտ մըն է:

Ուղերձ

❁

Քոյդ, Էսաեան, ի՛նչ մանուկդ յիւմ մտերմաց
Այս չարաչուք օրերուս սիրդ ինծի վառ մնաց.
Շատ ունեցայ գիս սիրողներ աղեկ օրուան,
Չախորդութիւնն ինձ պարզեւեց մի բարեկամ:

Այսպէս անա՛ արգասաւոր լերանց վերայ
Ցանեն փրոեն ծաղկունք իրենց գանձն անոպայ,
Այլ գիշերա՛ց ի ծոց միայն, ժայռի՛ցն ի խոր,
Յուզէ ճաճա՛նչ ոսկեղինիկ՝ բոլոց բանւոր:

Այսպէս անա՛ ծովն հանդարտիկ ու անվրդով
Ուղեւորին սիրտ ապիր կապոյտ գոյնով.
Հիւսիսային հողմո՛ւնք միայն ւ՛ապերծմունք
Խեղճ ձկնորսին մի մարգարի՛տ նետեն յափուն:

1881 Յուլիս 1 Գ. ՕՏԵԱՆ

Մնաիպ

Իմաստութեան Կաթոուիկներ

❁ *Լեռը գովէ՝ դաշտը կեցիր. ծովը գովէ՝ ցամաքը կեցիր. ամուսնութիւնը գովէ՝ ամուրի կեցիր։*

❁ *Մ՛յն տունը խաղաղութիւն չըլլար, ուր հաւը կը խօսի և աքաղաղը կը լռէ։*

❁ *Սէրը կը նմանի ջրհորի դոյլին. ծխծաղելով կ՛իջնէ և լալով կ՛ելլէ։*

❁ *Դայլերուն պատերազմը գառնուկներուն խաղաղութիւնն է։*

❁ *Եթէ դէմքդ երիտասարդ է, նայէ՛ որ ծերի սիրտ ունենաս։*

❁ *Առանց ժամանակախօսութեան՝ պատմութիւն յօրինողը կը նմանի այն մարդուն որ կ՛ուզէ կտաւ հիւսել առանձին թելերէ, առանց առէջ առէջի կցելու և թեզան թեզանի յարելու։*

Անիպ նահանգ Ներսէս Պատրիարքէ

❁

Միծապատիւ Սիրելեալդ իմ,
Մկրտիչ Էֆէնտի Էսաեան (Լոնտոն)

Անհնար է որ ես խօսքով ձեր ազնուութեան ազգասիրութիւնը փոխարինելու կարող լինիմ, քանզի ինչ որ կ՛զգաք դուք մեր խեղճ ազգին վրայ՝ այն անբացատրելի է, և մ՛նչպէս որ ուրիշներուն հաւատալն իսկ դժուար. զի դուք եղած էք գլխաւոր պատճառ Հայոց խնդրոյն այսքան յուզուելուն: Ձեր վարձքը Աստուծմէ պիտի առնուք, այլ և ապագայն երախտապարտ պիտի ըլլայ ձեզ: Ես անարժանութեամբ կը բարե-

Ներսէս Պատրիարքի սարկաւագութիւնը
(Հազուագիւտ լուսանկար)

մաղթեմ որ Աստուծոյ ակը հովանի և պահապան լինի ձեզ և ձեզ նմաններուն վրայ, պահէ պահպանէ զձեզ և ձեր նմանները, և ձեր գործոց յաջողութիւն պարգեւելով՝ ձեր զաւակները օրհնէ, և իբրեւ զբիր ականն՝ իւր հովանւոյն ներքեւ պաշտպանէ։

Ահա այս անգամ մեր հոգեւոր որդի և ձեր ծանօթ և սիրելի՝ Արժանապատիւ Աւագ Տէր Յովհաննէս Մկրեան կը ղրկեմ 'ի Բրիտանիա, իբրեւ հովիւ քահանայ 'ի Մանչէսթեր, և իբրեւ ներկայացուցիչ իմ կողմանէ այդ տեղ՝ ազգին ցաւերը պատմելու, ներկայացնելու ուր որ անկ է և զարմանները

խնդրելու։ Գիտէք որ այս քահանայն կարող է ամէն բան նկարագրելու, վասն զի փորձառու և գիտակ է, բայց առանց ձեր աջակցութեան և օգնութեան՝ չէ կարող օտար երկրի մէջ բան մը ընել. ուստի ահա՛ ձեր ազգասիրութեան առաջ և լաւ գործիք. ահա՛ զձեզ միացնող և համախմբող ձեռք, սիրտ և հոգի. ահա՛ անձ մը որուն ինչ որ տարբնէք ազգիս և Հայաստանի վրայ՝ կարող է ձեզ անմիջապէս պատասխանել. վերջապէս ձեզ գիտուն հավիւ մը՝ ճարտար և ազգասէր։

Հապա ուրմեն քաջալերելով ձեռք ձեռքի տուէք և բարձէք Հայաստանի ցաւերը, աշխատելով գոհ ընել ձեր հայրենակիցները, գոհ ընել ձեր սիրտը, զի գուք աւելի կ'զգաք։

Տէր Յովհաննէսը ամէն բանի մէջ ձեր օգնութիւնը չատ կարօտ է. գուք անոր՝ և Աստուած ալ ձեզի պիտի օգնէ. նա միշտ մեր հրահանգներն ալ պիտի ընդունի և ձեր ազգասիրութեան պիտի հաղորդէ։

Աստուծոյ օգնութիւնն ու պաշտպանութիւնը միշտ ձեր վրայ ըլլալ մաղթելով, Մնամ միշտ աղօթարար

1878 Օգոստոս 19
ի Պարսից Հայոց Կ. Պոլիս

Անտիպ էջեր «Հայոց Հայրիկ»ին

Լօնտոն, 6 Ապրիլ 1878

Սիրելի Խորէն (*)

Դիւան. 3 և 18 թուով երկու նամակներդ ի միասին առացայ ի Լօնտոն Գարեգին վրդպ.ին գրով. ուրախ եմ և Աստուծոյ գոհութիւն մատուցի, որ ողջ և առողջ կ'աշխատիք հայրենի յառաջդիմութեան համար։ Ո՛հ, հայրենիքէս հեռանալով հեռանալով հասի մինչեւ Ովկիանոս ափունք։ Ես այնպէս կը հաւատամ որ հեռանալովս աւելի պիտի մօտենամ հայրենեացս. տեսայ թէ Նախախնամութիւն մինչեւ ա՛ր կը յաջողէ և իւր բարի կամք ինչ կը տնօրինէ Հայոց աշխարհին համար, ազատութիւն թէ գարձեալ իւր հին տարփութիւն, գեռ բաւական չհամարելով Հայոց գերութեան գարեր։

Սիրելի Խորէն, գուք գԼօնտոն չի տեսար, որ քաղաք չէ այլ մի մեծ աշխարհ չորս միլիոն բնակիչներով։ Այս աշխարհ Փարիզի նման ոչ միայն ունի, ոչ չքեղ տուներ, պարտէզներ, և ընդարձակ հրապարակները միշտ մշուշով, մուխով պատած քաղաք մի է. արեւու երեսը քիչ կը տեսնուի. կ'երեւի թէ իւր լոյս՝ ներքին զօրութիւն և անհուն հարստութիւն է։ Պէտք է ասել որ ամբողջ Անգղիա գործարանի աշխարհ է, որուն մէջ կը տեսնես աշխատասէր գործաւորաց երեսը որ մրճոտած, սեւցած է։ Առանց այս աշխարհ տեսնելու, «Սիրաք Սամուէլ»ի մէջ գուշակեցի և գրեցի թէ մեր գաշտարնակ ժողովուրդ չատ երջանիկ է քան այս թշուառ գործաւորները։

Չեմ գրեր քեզ թէ ինչ գործ ունիմ այս աշխարհին մէջ և երբ պիտի գառնամ՝ յայտնի թէ ոչ. զի այդ ամէն Աստուծոյ կամաց կը թողում։

(*) Համալսարանական իր եղբօրորդին է՝ Խորէն Խրիմեան, որ ցարդ ուսուցչութեամբ կը պարապի իր ծննդավայրին՝ Վանայ մէջ։ Ծ. Թէր.

Տարագիր Հայութեան

. . . Աւետարանի Ս. ոգւոյնս տալէ վերջ, ձե՛զ է որ կը գրեմ, Դանուբեան այլ և այլ իշխանութենէ նեղբեւ գտնուող Հայոց աշխարհի զաւակներ, որ տարագրուած էք հայրենի աշխարհէն, Սրարատայ գաշտէն, Մասիսի հովանիէն, չքնաղ Անիէն, Եփրատ և Երասխ գրախտաբուղխ գետերէն, և ուրիշ ամէն հայրենի սեւխական վայելչութիւններէն զորս ուրիշներու յանձնելով տար աշխարհ ճամբորդեցիք և հոն հաստատուեցաք, ո՜հ, մնռնելու համար օտարութեան մէջ, հեռու մնալով՝ Ս. տաճարներու հովանիէն և Ս. Հայրերու ոսկորներէն որոնց մնռելութիւնը կենդանութի՛ւն էր Հայոց աշխարհին:

Ո՞վ քեզ զմեզ հայրենի տուէն. ո՞վ հասցուց զմեզ այս աղէտալի վիճակին. Աստուա՛ծ, քաւ լիցի. տգիտութեան և երկպառակութեան երեսէ՛ն էր որ այս դժբախտութիւնները մեզի պատահեցան և ազատ, հզօր ու բարձր ազգ մը մատնեցին ստրկութեան ուր կը մնանք և զայն կը կրենք չորս հարիւր տարիներէ ի վեր՝ հեծեծանօք և բազմատեսակ թշուառութեամբ և այսօր ամէն ազգերէ աւելի քիչ-որացած ենք և ամենուրեք կը տառապինք. արդեօք ի՞նչ պատճառաւ. կը կրկնեմ զարձեալ, մեր տգիտութեան և անմիաբանութեան համար է, իրարու վրայ նախանձելնուս և զիրար չսիրելնուս համար, որոնց մասին ասկէ հազար տարի առաջ զառնապէս լացաւ Մովսէս Խորենացի՝ Հայոց աշխարհին այդ ողբերգուն:

Եւ որովհետեւ տիեզերք հաւօրէն Աստուծոյ կը վերաբերի և այսպէս վիճակուեցաւ ձեզ միշտ պանդուխտ ապրիլ օտար երկիր, ուստի մի՛ մոռնաք երբէք հայրենի տունը, յիշեցէք

Անին, Մայր Կաթուղիկէն՝ իր հազարումէկ եկեղեցիներով, արդիւնաչատ Շիրակն ու Ախուրեան գետը, մեր նախնեաց չիրխիներն ու յիշատակարանները: Դո՛ւք, գաղթակա՛ն ժողովուրդներ, թէեւ հայրենիքը կորսնցուցիք, սակայն ձեզի հե՛տ տարիք հայրենատուր այն անբիծ կրօնքը զոր աւանդեց Ս. Լուսաւորիչ մեր հայրը: Այդ աւանդը նուիրական և անգին է. պահեցէք զայն անկորուստ:

Ժամանակն ինքնին կը մղէ զձեզ ղէպ ի ասպարէզ յառաջդիմութեան. ա՛լ աւելի կը յորդորեմ զձեզ ուրեմն որ սիրէք դպրոցն, ուսումն ու դաստիարակութիւնը: Ասո՛նք են ժամանակիս մեծագոյն հարստութիւնն ու գանձերն անսպառելի. ասո՛նք են որ ղէպ ի ստրկութիւն խոնարհած Հայոց ժողովուրդը կրնան վերստին ազատութեան բարձրացնել: Ուստի չանացէք եռանդեամբ հոգ տանելու դաստիարակութեանը մանուկներուն՝ որոնք ապագայ Հայութեան յոյսն ու երջանկութիւնն են միայն:

Կը յորդորեմ նաեւ զձեզ որ Յիսուսի սիրոյն ուժովը հանէք և հեռացուէք ձենէ երկպառակութեան և անմիաբանութեան ոգին, տեղը՝ ստանալու համար Աւետարանի քարոզութեան խաղաղարար ոգին:

Հուսկ ապա ձեզի կը գրեմ, քահանաներ, որ առաջնորդ կը հանդիսանաք Դանուբեան Հայոց, ուշադիր հսկեցէք Աստուծոյ կողմէ ձեզ յանձնուած փո՛քրիկ հօտին վրայ. իրրեւ լոյս լուսաւորեցէք, իրրեւ աղ համեմեցէք: Արդի լուսաւորեալ ժողովուրդը չատ աղէկ գիտէ իրրեւ անպիտան ոտնակոխ ընել զձեզ և այս պատճառաւ միեւնոյն ատեն արհամարհել քահանայութեան Ս. Օծումը: Ուստի ձեր վարքին ու պաշտօնին մէջ արժանամտութեամբ չարժեցէք, գայթակղութեան բնաւ տեղի չտալու և աշխատելու համար միշտ եկեղեցիի բարեկարգութեանը: Զե՛զ է որ կը յանձնարարեմ՝ սիրով և եղբայրական միութեամբ միշտ պահել Պուքրէշի Հայոց եկեղեցին, որուն համար կ՚աղօթեմ Աստուծոյ, որպէս զի հաճի Իր երկնային անհուն բարութենէն առ հասարակ սփռել Հայոց ցրուեալ ժողովուրդին վրայ: Երբեմն Իսրայէլի ցրուեալները ժողովողը, հիմակ ալ իր գթութեամբը պիտի հաւաքէ և Հայոց

3-2020

գրադարան

վայրավատին որվհները պիտի հաւաքէ հայրենիքին ծոցը, որուն համար ողբ ու կոծով կը դիմէ Տիրոջ և սրտագին կը պաղատի Անոր՝

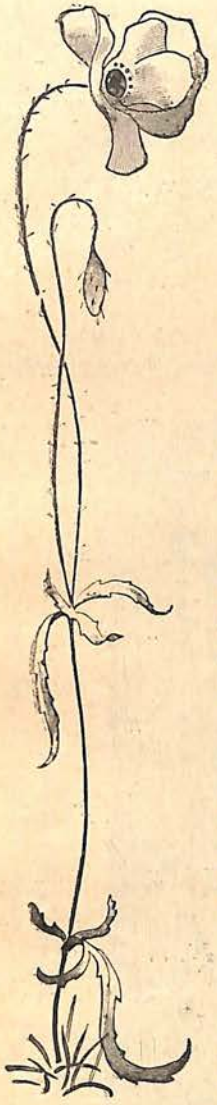
18 Մայիս 1870

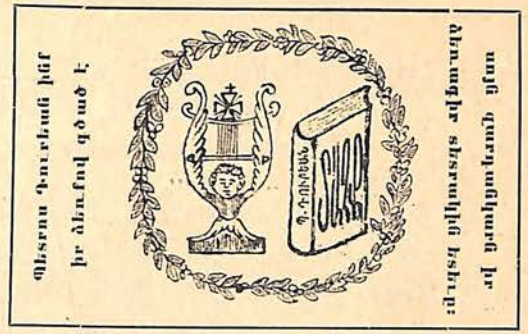
Պատրիարքարան Հայոց, Կ. Պոլիս

(Դրարարէ աշխարհաբարի վերածուած կոնդակ)

Իմաստութեան Կաթոտուկներ

- Այն մարդը որ հարստութիւն կը դիզէ ու չվայելեր զայն՝ կը նմանի գրաստի մը որուն կրածը ոսկի է, բայց կերածը յարդ։
- Մարդիկ շատ անգամ կ'ամչնան լսելու այն բանը զոր սակայն երբեք չեն ամչնար գործելու։
- Բերնին մէջ լեղի ունեցողը մեղր չկրնար թքնել։
- Մի՛ դիմեր ամէն հիւանդութեան առթիւ բժիշկին, ամէն վէճի առթիւ՝ փաստաբանին, և ամէն ծարաւի առթիւ՝ ապուրին։
- Աւելի լաւ է կատուի դլուխ ըլլալ, քան թէ առիւծի պոչ։
- Թուչունը՝ մանուկին ձեռքին մէջ, մանկամարդ աղջիկ մը ծերունի մարդու մը հետ և կառավարութիւն մը՝ յիմար վհուկեան մը տրամադրութեան տակ. նո՛յն բանը երեքն ալ։
- Սիրել ու սիրուած չըլլալ՝ կը նմանի պատասխանելու, առա՛նց իրեն հարցում ուղղուած ըլլալու։

Նուագ

Է. ՏԱՐԵԴԱՐՁԻ ԱԶԳԱՅԻՆ ՍԱՇՄԱՆԱԴՐՈՒԹԵԱՆ

Պատռեր են Հայոց դաշտերն արիւնոտ,
Հայկազն հրսկայից կրնախիզ կայթեն յոտն,
Մոխրոտ ու մառոտ աւերակի խայտան,
Մասիս բարձեր է վեհ ճակտին պատան.
Յիշատակն Հայն կը կանչէ,
Հայն Հայաստան կը կանչէ:

Զիւռ'ր Սիրոյ, դրօշդ ծաղ ծաղ ծրփագու'ր,
Սորվիմ խաչովդ՝ սէր, խաղ թէ փայլեղ սուր.
Հեշտ արցունք թափեն սառ Մասեաց սարին՝
Երբ Հայեր աննենգ իրարու փարին.
Հայաստանը դեռ ողջ է՝
Թէ Հայն միշտ Հայը կանչէ:

Հայրենեաց տրխուր վէշ աւերակաց՝
Հուր հոգի մ'ըսկէր, կանգնե'ղ սիրակայծ.
Միշտ դէպ ի հիմ Հայն տանէր խաղաղ,
Նա աղեաց խորն Հայն, կուրծն էր գառած խաչ.
Ըսին թէ Հայն գայն կանչէ,
Սէ՛ր է, նոճեաց չոկ ձայն չէ:

Ծովե՛զր, որ սիրոյ նախ տո՛ւիր արձագանգ,
Արիւն չը ծըծած հողդ, չը թաթած գանկ,
Բաժակիդ հնչեցին՝ ո՛չ սեր բնդոանօթ,

Հիւսեցան կաւարք դարիներաց սիրայօղ.
Սեւ վհս յաւիտեան թէ հնչի,
Հիմ Հայն եղբայրն կը կանչի:

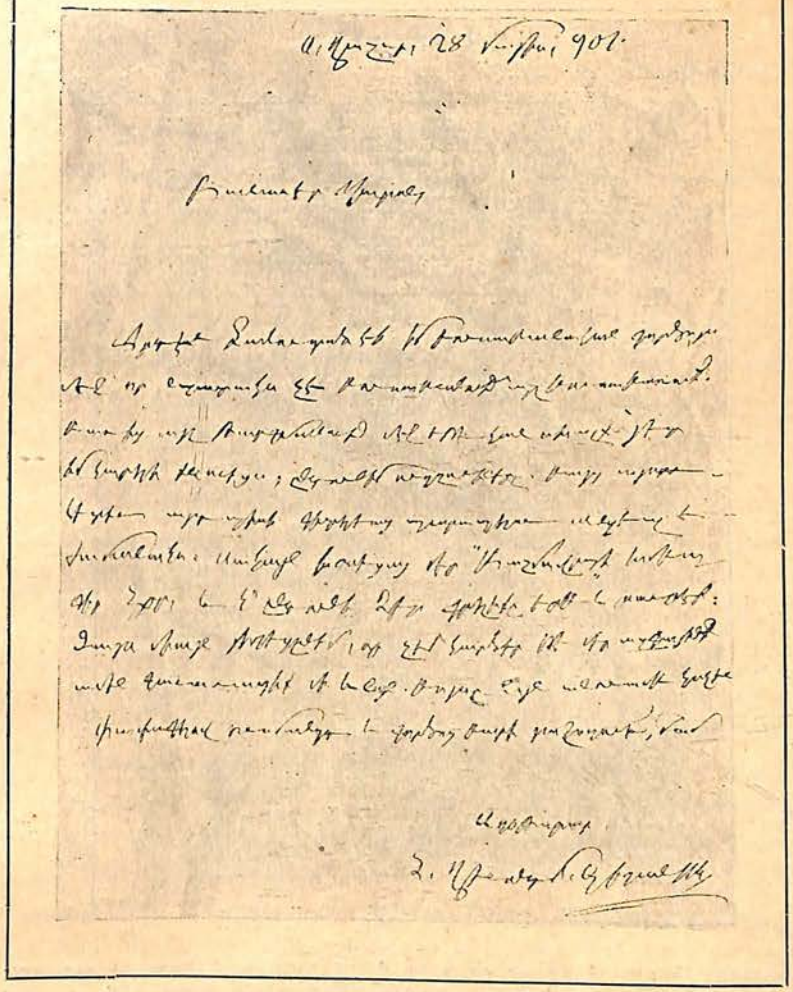
1870 Պ. ԴՈՒՐԵԱՆ

(Միա՛կ անտիպ քերթուած Հզոր եղիշէ Արք. Դուրեան հաճեցաւ մեզ տրամադրել։)

Սիսեարի գերեզմանոցը՝ Պետրոս Դուրեանի գերեզմանը

Տարեցոյցիս նեղինակը գիր կ'ընդունի

«Հայրենասիրի» նեղինակ՝ մեծանուն մատենագիրը այս նամակն ուղղած է ժամանակին «Բոյսերը եւ իրենց հայրենի անուններ» խորագրով Բարիզ տպուած գիրքին նեղինակ Տէր. Ալբիճեանի որ այժմ նեռին թիեակն է Թագսիմի Քոլլեճ. հիւանդանոցին։

ԱԶԱՏՈՒԹԻՒՆ

Ահաւասիկ ետքուած մը որ առաջին վախճ գոյը հանդիսացաւ ազատ-բաղձ Հայուբեան եւ զոր իր կեանքի ճշմարտանն բուռ հին ու նոր սերունդը: Երբ Օսմ. Սահմանադրութիւնը կը հռչակուէր եւ խոլ արբ-ծուրիւն մը կր յորդէր ամէն կուրծքերէ, դարձեալ ասիկա նկատուեցաւ ճշմարիտ տարփողում մը Ազատութեան գաղափարին. ու մինչեւ անգամ դեռատի Թրքուհիի մը շրթներուն վրայ սարսռացին այս տաղին կրակէ տողերը, — Բերա սարհուած հանդէսի մը մէջ — խանդավառելով ներկայ հոծ բազմութիւնը: —Տեսնենք հիմայ թէ ասանկ գոհար բանաստեղծութիւն մը երկնող Նալբանդեանցի ջնջոխի կեանք մը վիճակուած էր ապրիլ: Ահա՛ իր նամակը.

“Սիրտս արիւնի ծով է,,

27 Հոկտեմ. 1859, Մոսկվա:

Սիրական եղբայր,

Գրիգոր Կարապետեան.

Գիտեմ բարկացած ես իմ այսքան անհամ լռութեանս պատճառով, բայց պիտի ներողամիտ լինիս երբէք իմանաս իմ ողորմելի վիճակը և դրութիւնը, որի մէջ գտանվեցայ մինչեւ այս րոպէս: Սիրտս չատ կոտրած է, և ոչինչ բան աչքիս չէ երեւում, վերջին յուսահատութեան մէջ: Այս բոլորի զօրութիւնը Մոսկվա գաս կ'իմանաս, թէեւ չեմ կարծում որ բոլորովին անպէտ լինիս իմ հանգամանքներին, ըստ որում դեռ անցեալ տարի բացել էի քեզ իմ սիրտը: Չէ, չեմ կարող գրել, որովհետեւ սիրտս լցվում է արիւնով և կեանքս մաչվում է:

Այժմ այսքան ասեմ որ գնում եմ Պետերբուրգ՝ կանոնադաւի քննութիւն տալու, որպէսզի մի արժանաւոր տեղ ծառայութիւն գտանելով կարողանամ օրական ապրուստս ճարել և բժշկութիւնը չարունակել: Պէտք է որ ես ինքս գտանեմ իմ ճարը, ըստ որում ո՛չ մի կոպէկ ստանալու յոյս չունիմ ոչ մի կողմից: «Հիւսիսափայլ»ից ձեռք վեր առի, ըստ որում մի ժանգոտ կոպէկ չեմ ստանում. ինչ հարկաւորութիւն ունիմ էլի նահատակ լինելու: Այդ ինչ խելագարութիւն է որ ես ուրիշից պարտք առնում ապրիմ և «Հիւսիսափայլ»ի վերայ տիւ և գիշեր աշխատիմ, բայց «Հիւսիսափայլ»ից մի կոպէկ չստանամ. այդ ո՞ր գրքի մէջ գրված է: Եւ ո՞ր մարդը, որ չունէը բնակութիւն, կերակուր և զգեստ՝ կարող է գործ կատարել և այն ձրի: Մինչեւ այժմ ես զոհ եղայ, թող Աստուած ընդունէ այդ զոհը. բայց տեսանում եմ որ այսուհետեւ անկարելի է: Ինձ քաջ յայտնի է որ ես բարոյապէս թուլացած չեմ, կարող եմ չատ աշխատել. բայց աշխատելու համար հարկաւոր են պայմանք որ ես չունիմ և որի մասին չկարեմ ո՛չ ոքի բերան բանալ և բան խնդրել: Այս պատճառով, ոչինչ մտանկկութիւն չունիմ այսուհետեւ «Հիւսիսափայլ»ի հետ: Ինչ որ օտար աշխարհից բերած՝ տուել էի «Հիւսիսափայլ»ին, պիտի տալի

Հոկտեմբերի տետրակի մէջ, և այնուհետեւ բարեաւ ընայ Հայոց ազգը: Գրիչս պիտի կոտրեմ և ձգեմ. միւս անգամ Հայոց ազգի անունը տուած ժամանակները եւս պիտի սիրտս խառնվի:

Ահա, եղբայր, այժմ իմ դրութիւնը և յուսահատութեան չափը: Ափսո՜ս ինձ որ ես երեւելագոյ Հայերի մէջ. մի այլ ազգի մէջ երբէք այս վիճակում գտանվելու չէի ես, անտէր և անօգնական, մի միայն յուսալով նախախնամութեան վերայ որ կերակրում է և ճնճղուկները:

Սիրտս արիւնի ծով է. բայց այնքան հոգու զօրութիւն ունիմ որ ոչ ոք չէ կարող իմ դրութիւնը կարդալ իմ երեսի վերայ: Ուրախ եմ միայն որ անհանգստութիւնս ի սպառ փարատվեցաւ: Որպէս ապրուստի ճանապարհ՝ ես պիտոյ է լինէի կանդիդատ. գնում եմ Պետերբուրգ մնալ մի քանի ամիս ու քննութիւն տալ. իմ ամէն բանը այսպէս պատերազմով պիտի լինի. բայց երեւակայիր քեզ, եթէ այս վիճակում Պետերբուրգ գնալու և այն տեղ համալսարանի 50 մանէթ տալու եւս արծաթ չլինի, թողում այն տեղ բնակութեան և ապրուստի հոգսը, ի՛նչպէս կը լինի մարդու սիրտը և վիճակը: Ի՛նչպէս կը լինի եթէ երեքամ Նազարեանցին՝ 200 մանէթ խնդրեմ, այս տեղ 100 մանէթ մանր պարտքեր տալու և 100 մանէթ ճանապարհի ու համալսարանի փողը տալու համար և նա ինձ ասէ թէ ո՛չ մի կոպէկ օգուտ չկայ. 340 տպագրութեան փող է ստացել և 600 մանէթ պարգեւ. տպագրութեան ծախքը հասանում է մինչեւ 1500 մանէթ: Ի՞նչպէս է այս, լա՞ւ է. սիրտ կը մնայ, չե՞ս յուսահատվելու: Ահա, եղբայր իմ, հանգամանքները: Թողում եմ Սարպայի 250 մանէթ պարտքը, որու մասին յայտնած եմ երբեմն և որ ամէն օր մաշում է հոգիս:

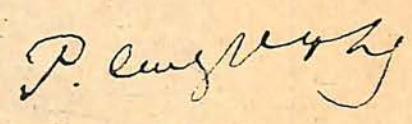
Իմանալով այս բոլոր բանները, աչքի տակ առնելով թէ այս վիճակում եղած մարդու սիրտը և հոգին ի՛նչպէս կը լինէին, մի՛ մեղադրեր ինձ իմ լռութեան համար, այլ ների՛ր և յուսակից եղիր որպէս բարեկամ. տասցի, սիրտս արիւնի ծով է: Խնդրեմ, Նազարեանցին բանը ոչ օգին մի՛ տար, հարկաւոր չէ. թող թէկնամիք չուրախանան. նորա պատիւը մերն է. կարող ես միայն Պ. Հայրապետեանցին յայտնել՝ որու Հոկտ. 9ին գրած նամակին այսօր պատասխանելով, մասնաւորապէս յայտնեցի, այլ ո՛չ բոլորովին: Քեզ գրածս ևս բոլորը չէ, աւելի խայտառակ բաներ կան որ մի միայն բերանով կարելի է ասել, ըստ որում ամօթ է թղթի վերայ գրել:

Այսուհետեւ ինձ նամակ Պետերբուրգ գրէ Խաֆաֆեանի վերայ կամ համալսարանը, ես կ՝ստանամ անկորուստ: Գայիանէ Նիկոլաեւնային չատ և չատ սիրով ողջոյն: Պիտի Նիկոլաեւիչին և այլ հարցանող բարեկամների: Սպասում եմ նամակիս պատասխանին: 1860ին «Հիւսիսափայլ» պիտի ստորագրվեմ և Պետերբուրգից պիտի ուղարկեմ Պ. Նազարեանցին 3-50 կոպէկ: (*)

Քո անխարդախ բարեկամ

Անմխիթար

Անտիպ

(*) Հրատարակելով 55 տարուան այս նամակը մեծանուն Ռուսահայուն (որ իբր Քոնդ ազատախոհեան՝ արժանացած է... բանտի մեծարանաց և հո՛ն կնքած մահկանացուն), մեր սիրտն ալ կը մորմոքի ի լուր իր դառնագին խոստովանութեանց, երիտասարդ տարիքի մէջ գրիչ ու սիրտ շարժել, բայց աղցաւոր ու Քշուառ վիճակ մը բոլորել, ամէն օր հեռնուքրովը տառապիլ իր ապրուստին և անվճար պարտքերուն, ուտի և զղջա՛լ Հայ ծնած ըլլալուն և կոտրել ուզել իր գրիչը. միթէ այս կերպ պէտք էին գնահատել գինքը Ռուսահայ հասարակութիւնը: Այս գրութեան մէջ ի մասնաւորի «Հիւսիսափայլ»ի խմբագրապետ Ստ. Նազարեանցն է որ կը մեղադրուի իր աշխատակցին պէտք եղած ձեռնտուութիւնը զլացած ըլլալուն: Ջեռք անցուցինք գտնել 17 Հոկտ. 1859 Քուակիր մէկ նամակը Նազարեանցի, որ ուղղած է առ Պրն. Գրիգոր Սալտիկեանց. տեսէք ի՛նչպէս Նազարեանց կը չթմեղէ ինքզինքը. «Ձեր բարեկամական «խորհրդակցութեանը պիտոյ է ի հարկէ ուշադրութիւն մատուցանել «Հիւսիսափայլ»ի յառաջդիմութեանը համար: Բայց խոստովանաբար ասեմ ձեզ որ մեր «վատնարամիտ Հայերի հետ գործ ունենալով, հազիւ թէ ստանալու էր մեր «գործը մի պատշաճաւոր յառաջադիմութիւն, թէեւ կատարէիր ամենայն մասամբ «ժողովրդի ընդհանուր ցանկութիւնը. գոնեայ այս երկու տարիների փորձերը շատ տիտուր «եղան, և այդպէս աշխատաւոր լինել այսուհետեւ ի հարկէ շատ դժուար է, եթէ «ոչ անհնարին»: Կէս գարէ ի վեր ո՛րչափ հոկայաբայլ յառաջդիմած են Ռուսահայք և ի՛նչ տաք վերաբերում ունած են ցոյց տալ անոնք հայ գրականութեան հանդէպ. ամէն գրող առաւօտէն կը վարձատրուի հիմայ հոն և յայտնի մտաւորականներ նոյն իսկ իշխանական կեանք մը ապահոված են: Ծ. Թ.Ո.

Իտալահայ հերոսուհի
† Տիկին Վիկտորիա Աղաճուր Բուրբիի

Երազ մը

Ես ծաղիկի մը բաժակին մէջ նեռմակ
Երազեցի վա՛ղ գլխորհեր, սիրոյ կեանք.
Եւ արեւին ոսկեզօծուած ափսին մէջ
Տեսայ որ ինձ կը ժպտեր կիւս մ՚աստուածեան:
Ինձ նայեցաւ եւ ըսաւ ին. «Կ՚ուզե՞ս դուն
Հետս եղէգ այն ափսին մէջ փողփողուն:»
Կը բղխէի ես այն ատեն, ու տալով
Թափ բղխանիիս՝ կը նայէի դէպ ի վար
Հայրենական երկիրս՝ աչխով մ՚արհամարհ :
Բայց կորզեով թեւերս՝ փախաւ երազներն,
Եւ Երկրին միւս մահացուաց մէջ ինկայ:

Մէրիխ

Մարիա՛մ,
Անուն բարի եւ հոգ բարի դու հոգեակ,
Ինչ որ ինգի սիրտն այս հին մէջ կ՚ըսէ,
Կը բղխի բուն իսկ իր նեւիին չինչ ակին:

Կարդա՛ զայն
Եղբայրական աչուըներով, ու ներէ,
Զօնն եթէ չէ չըհնաղանդին եւ անգիւս:
Սիրն որ հոս մէջդի կը խօսի միչտ ու միչտ
Թող գիս անպարտ ընէ, ո՛վ իմըս հոգիի:

(Վ. Աղանուրի առյն երկու բերդուածներուն իտալ. բնագիրներն ալ անտիպ են)

Պատառ Բարեկամութեան մը

Մարթա, երբ փոքր էի ես՝
Կը պագնէիր դուն զիս. թերեւ եր հաւերդոյդ,
Քանգի չէիր հաւատանակեր ճրնչելու
Փոքրիկ, իրնիոչ ճակատս՝ որ ձիւն կը թուեր:

Որոցիս խոլ երբ ընտած
Կը նուագէիր, մեղմիկ էին հո խազերդ,
Կը վախնայիր մի՛ գուցէ երգ մը հրզօր
Մանկան հունըս կարենար խրտուիլ:

Մանկութենի՛ս իսկ եղած,
Մարթա, ճենի չըրսեցի ծանրըր խօսք,
Չի կրշտամբանին ուներ իրեն միչտ ընկեր
Քու մեկ հաւերդոյդ ու մեկ ժրպիտդ ու գրգռանիդ:

Բայց արդ ուժեղ կը թուիմ ինձ . . .
Ու երբեմնի խաղցր ու գողտրիկ ու գորովի
Կը յիշեմ ա՛յսօր արցունքով այտիս վի,
Այսօր վախէ՝ կասկածներէ բըռնըւած:

Իրաւ է, ու երգերուդ
Զունիմ ալ պէտք, եւ ալ ինձ չի հրաւիրեր
Հաւքոյրներու՝ ճախատս որ շատ ունեցաւ . . .
Բայց վերջացած չէ մանկութիւնը սըրտին:

Եւ երբէք չի վերջանար.
Միտքը, ո՛հ, սիրտն յաւէտ մանուկ է. ու կաս
Խօսքեր՝ որոնք կասկածներով կը թիւնեն
Մօր սէրն իսկ, սո՛ւրբը մարդկային սէրերուն:

Մարթա, Մարթա, յիշէ զայն,
Եւ զերդ երբեմնըն թող անուշ ըղյայ խօսքն,
Որ ինձ բարին կը ցուցընէ, եւ ըզգամ
Կըշտամբանքին հետ խաղցր հաւքոյրն ըսփոփիչ:

Վենետիկ, Յուլիս 1913

Թարգմ. Իտալ. բնագրեն

Vittoria Aganoor Pompilj

Հ. Վահէ Սահակ

Ե. Տէմիրճիպաշեան Մտերիմներու Հետ

✤

10/22 Մարտ 1869, Խասգեղ

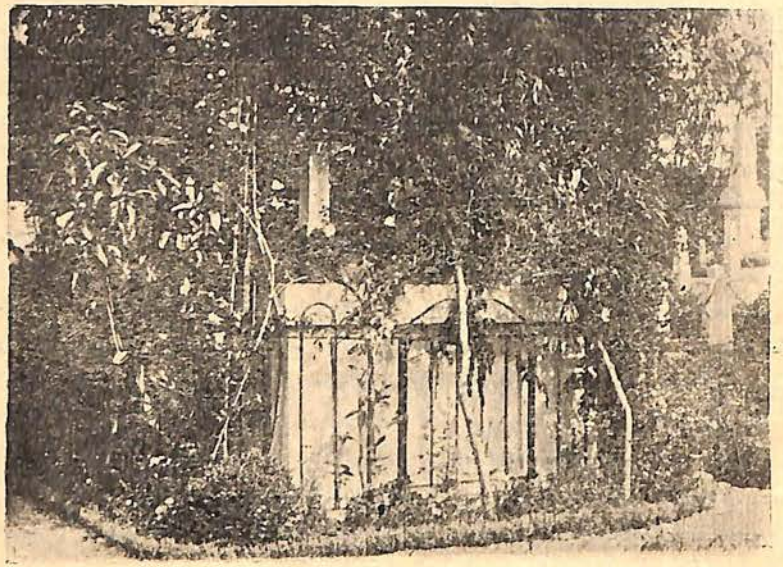
Բարեկամդ իմ Միհաս (*)

Դեռ երեք չաբաթ անցած է այն օրուան վրայ ուր կենաց բաժակին դառնութիւնն առաջին անգամն ըլլալով իմ չրթանցս զգալի եղաւ: Դեռ երեք միայնաբաթ անցած են այն օրուան վրայ ուր Այն որու վրայ մտածել գիտցայ տառներեք տարիներէ 'ի վեր, Այն զոր խաբուսիկ Յոյսը օր մը անչուշտ իմ գրկացս մէջ սեղմեալ տեսնել կը խոստանար, Այն՝ առանց որոյ աշխարհ իւր ամէն հրապոյրներովն ու հրաշալիօքն սեւ ու մութ կէտ մ'է ինձ համար, Այն, իմ տիրուհիս, իմ սէրս, իմ հոգիս, իմ կեանքս երկու ժպիրն բազուկներ խլեցին տարին: Դեռ երկու Աստուծոյ նուիրեալ օրեր անցան այն աղետալի օրուան վրայ, ուր տխուր և յուսահատ աչերով իմ չքնաղ հոգւոյս՝ եռամսեայ բարեկամի մը գրկաց մէջ մտնելով՝ մեր սիրային օրերուն վերջին հրաժեշտ մը տալը դիտելէ ետեւ, դառնագին արտասուօք իմ ամենասիրելի մօրաքրոջս սեւաստուեր դագաղին ընթացայ, վերջին յարգանք մը մատուցանել ու վերջին մնաս բարով մ'ըսել իրեն այն տաճարին մէջ՝ ուրկէ քառասունմէկ տարուան ցաւալի կեանքէ մ'ետեւ կ'երթար յաւիտենականութեան ծոցը մտնելու . . .:

(*) Եղիա 1851ին ծնած ըլլալով, 18 տարեկան էր երբ գրեց այս նամակներէն երկուքը: Իր անդրանիկ գրութիւններն են՝ ասոնք, դեռ ո՛չ գերծ տառասխալներէ: Վերեւ ակնարկուած անձն է Օր. Ա. Ներսէսեան, իր մօրաքրոջ աղջիկը, որ ապա եղած է Տիկին Մկրտիչ Ճանըմեան և որ Բարիզ կ'ապրի այժմ Սահմ. հռչակման վաղորդայնին իսկ, Հրանտ Նազարեանց և Տիկին Նիսըն աշխատեցան որ Շիշլիի գերեզմանատան պատին տակ՝ անմնասականներու յատկացեալ վայրէն այլուր փոխադրուի եղիայի մարմինը, բայց չյաջողեցան «անշարժ եղիցին կնիք տապանիսի պատահելով»: Տարաբախտ գրագէտին անմեռնէր մտերիմ Մինաս Զերազ էր որ հարկ եղած արտօնագիրը ստացաւ Դուրեան Պատրիարքէն և հարուստներու Քաղին մէջ՝ արդի հանգստարանը փոխադրել տուաւ զայն, յիշեցունելով Ք Տէմիրճիպաշեանի ինքնասպանութիւնն արդիւնք եղած է իր հանրածանօթ մտային խանդարման:

Ծ. Թէօ.

Երեք չարաճճի խորին տխրութիւն, և ահա նամակ մը, լոյս մը, աստղ որ իրր մթագին հոգւոյ մը հորիզոնը կու գայ լուսաւորել. նամակ մը գրուած ա՛յն մատներէն որ բարեկամ սրտի մը զգայուններըը ճանչցող և նորա գաղտնաց միմիակ հաւատարիմ տուին եղող հազուագիւտ սրտէ մը տուն կ՚առնէ. Լոյս մը՝ որ կը բղխի այն լուսոյ աղբիւրէն զոր Ամենակալին ձեռքերը չեն զլացած այնչափ առատօրէն լեցնել. Աստղ մը՝ ա՛յն աշխարհի երկինքէն, որու ամէն մէկ դաշտերուն մէջ Անհունին գերահանճար մատները մատնաւոր խնամօք ցանած

Եղիա Տէմիրճիպաշեանի դամբարանը՝ Շեզլիի գերեզմանոցը

են մարդկային ամէնէն նուիրական զգայմանց, զեղեցկին, բարւոյն և ճշմարտին անմահական սերմերը:

Առօդ երեւակայութեան մը կենդանի նկարագիր բնութեան... գեղեցիկ և հանճարեղ դիւտ այն խորհրդաւոր Թռչնիկին՝ որ ի գարնան առաւօտ բնութեան հրաշալիքը դիտող պատանւոյն պատուհանէն ներս կը մտնէ, ընդերկար նորա սիրահար և գիմալիր մատանց հետ փոքրոգի մրցումներ կ՚ընէ, կը սպրդի, կը փախչի պատուհանէն, ոչինչ թողլով

այն սիրահար մատանց մէջ՝ բայց ևթէ թևթեւ վնասուր մը...:

Չէ՛, սիրելիդ իմ Մինաս, երբէք գրուած մը այնչափ տպաւորութիւն ըրած չէր իմ վրայ — բայ ի Վերթէրի վերջին նամակէն առ իւր սիրոյ հրեշտակն — որչափ քու նամակդ: Ո՛չ, հոգի՛ դ իմ Մինաս, երբէք խօսք մը բոլոր իմ անդամներս, մարմինս, սիրտս և հոգիս այնչափ սարսռած չէր՝ որչափ այն խօսքերդ, զգայուն, գեղեցիկ ու վսեմ այն տողերդ. «Անօգուտ հառաչանք. մխիթարուէ՛. Թռչնիկն իւր սիրելի բոյնը ճանչնալով՝ առ այն կը սլանայ. կ՚ուզէիր զայն իւր երջանկութեան բարձէն բաժանեա՞լ տեսնել»: Ինչպէս գաշնակի մը մատներէն ելած ձայնը ուղղակի զգայուն մարդուն սրտին թելերուն դպչելով՝ զանոնք կը թրթռացնէ, այնպէս այդ մելամաղձոտ խօսքերը տատասկալ սրտիս բոլոր թելերը թրթռացուցին. զանոնք կարդալով՝ երեւոյթ մը անցաւ սրտիս և հոգւոյս մէջ, երեւո՛յթ մը զոր քեզի կը թողում մակաբերել, վասն զի սրտին և հոգւոյն phénomènեները՝ գրիչն ինչ որ ընէ, չկրնար հաւատարմաբար նկարագրել: Վշտացեալ սրտերու թելերը զիւրաթեւք եղէգներու կը նմանին որոնք ամենաթեթեւ քամիի մը չուչնչով իրար կը զարնուին ու մեծ խշրտիւն մը կը հանեն գաշտին մէջ. ո՛ւր մնայ ուժգին քամիի մը դառնաչունչ բռնութեան...:

Այդ խշրտուքը կամ, ըսեմ, այդ յեղափոխութիւնն անցաւ իմ սրտիս մէջ ալ, երբ կարդացի այդ տողերդ: Ես ինձմէ ելայ և մութ ամպ մը պատեց հոգւոյս վրայ, երբ տող մը վար տեսայ երեք տուր կէտեր սահմանող երկու տխրագոյն տառեր. դողացի... և տակաւին կը դողամ...:

Ու ինչո՞ւ այդ նամակը, և ինչո՞ւ այդ տխուր խօսքերը. ինչ պաշտօնով կ՚ուղղուին նոքա առ իս.— Չիս մխիթարեր, ինձ խոստովանիլ տալու համար թէ «իրաւունք տուի և մխիթարեցայ»: Ա՛հ, մխիթարութի՞ւն կ՚ուզես տալ, Մինաս, այն վշտաց մնծագոյնին գաւակին՝ որու ա՛լ աշխարհ իւր հրապոյրներն ու երանութիւնները կը զլանայ. վշտաց դառնագոյնովը վշտացեալ պատանւոյն՝ որու աչերը աշխարհի վրայ նայելէ զզուած՝ կը թափառին այն սպիտակ գաշտին վրայ որ ա՛նչափ քաղցր է իւր երանութիւնն այս վշտաց հովտին մէջ

գտնելէ յոյսը կտրած մահկանացուին համար։ Եւ ինչո՞ւ չսիրեմ գերեզմանները, երբ աչխարհ, այո՛, Ս....կ(*) բարձիկ մը կը զլանայ չնորհել ինձ իւր սրտին վրայ՝ որու վրայ իմ տառապեալ գլուխս հանգչեցնեմ. ինչո՞ւ չսիրեմ այն փոսը որ յօժարաբար իմ մարմնոյս առջեւ կը բացուի և ինձ թերեւս յաւիտենական հանդիստ մը կը խոստանայ։

Իրաւ է, զեռ չատ անգամ դիմացս վրայ ժպիտ տեսնես, բայց երբէք չպիտի փորձես րսելու թէ այդ զուարթ դէմքին տակ ծածկուած սիրտն ալ բերկրալիր է։ Ա՛հ, դրսէն պայծառ երեւցած սիրտ մը չատ անգամ այն վարդին կը նմանի որոյ կարմրագոյն և խորհրդալիր թերթերը կը ժպտին մարդուս երեսին. բայց երբ մարդ զանոնք բանայ մէկիկ մէկիկ, մէջը կը տեսնէ որդ մը որ կը քանցէ։ Շատ անգամ զուարթ ընկերութեանց մէջ զուարճագին խօսակցութիւններ պիտի ունենամ, բայց կ'աղաչեմ, մի՛ մտաբերեր երբէք ըսելու թէ ա՛լ աչխարհ ամպեր փարատած են այդ հոգւոյն վրայէն։ Յարատեւ տխրութիւնը ընկերութեան մէջ չըլլար. տխրութեան ու մելամաղձութեան մեծ հայրենիքն առանձնութիւնն ու անապատներն են։ . . . Ես սնունդ կը վնտռէի միչտ՝ իմ սրտիս մելամաղձութիւնն ապրեցնելու և աճեցնելու համար, և ահա նամակդ մեծ անուն մը եղաւ անոր, նամակդ լոյս մ'էր իրաւամբ, որ իմ հոգւոյս տխրութիւնն առաւել եւս զգալի ըրաւ ինձ։ Ինչ աստիճան որ իմ մելամաղձութիւնս կը հրաչացնեն Նեմիսիի և Ճանաւ Թեսիսիի եղանակները դաչնակի վրայ զարնուած, նոյն աստիճան քու ներդաչնակ ու մելամաղձոտ տողերդ զգալի ըրին ինձ իմ մելամաղձութեանս հրապոյրները։ Ո՛ւր էր թէ առօրեայ ըլլային նոքա։ Ինչ սնունդ վնտռեմ, Մինաս, որ քաղցը ու կենդանաբար ըլլայ։—Օսիանի տաղերուն թարգմանութիւնը, Օսիանի՛ որուն այնչափ զարնըւեցայ, առաջին անգամ անոր սքանչելի մէկ հատուածը կարդալով Վերթէրի անմահ վիպասանութեան մէջ։ Այո՛,

(*) Կ'անկարկէ կրկին Օր. Աննիկ կամ Աննա Ներսէսեանին, ուսեալ և վաւերուն աղջիկ մը որ Եղիայեն համար եղած է ինչ որ Շարլոդ՝ Վէրթէրին համար։ Եւայի աղջիկներէն ո՛չ մին կրցած է Եղիային ներշնչել անոր չափ բուռն սէր մը, որ սակայն մաքուր մնաց միշտ։ Ե. Թէո.

Օսիան, և ոչ հիմայ որոչած եմ զայդ, այլ նոյն իսկ այն առենէն երբ Պատանւոյ Հրանտայ Վշտերուս գրելու առիթը վերջացուցէս, աւա՛ղ, ներկայացաւ ինձ. այո՛, այն ազետալի օրէն, կ'ըսեմ, յորում մելամաղձութեան հարազատ զաւակ մ'ըլլալ ուխտեցի այն սրբազան սեղանին վրայ՝ ուր մարդուս ամէնէն նուիրական ուխտերը կ'ուխտադրին. սրտի՛ս սեղանին վրայ։ Օսիանի հրաչալի տողերուն վսեմութիւնն ու գերածայր քաղցրութիւնը՝ զոր մեծ իրաւամբ այնչափ լաւ զգաց Անմահն կէօթէ, զու ալ զգացած ըլլալով, անտարակոյս կը հաւանիս ընտրութեանս վրայ։ Դու ալ, իմ Մինաս, մի՛ զադրիր երբէք երբէք քու նամակներուդ՝ որոնք զաչնակի ձայնին նման սարսռեցուցիչ ու սիրական են, ԱՆՈՐ զառնագին յիչատակաւ վչտագին սիրտս կիզուէք։ Վատահ եղիր որ պիտի պահեմ ես զանոնք՝ ինձ համար թանկագին և պատուական այն գիրերուն քով որոնք պիտի ապրին անչուչտ ո՛չ միայն այնչափ որչափ պիտի ապրիմ ես, այլ նոյն իսկ այն առեն երբ, Մինաս, քու անուչիկ եղիադ սեւ հողին մէջ պիտի մտնէ՝ ճերմակ քարով մը ծածկուելու. . . ։

Մնաս բարով, Մինաս։ Քեզ հետ խօսելէ չեմ յագենար, սակայն կիչեր է։ Տխուր խօսակցութենէ մը կամ դաչնակի մը տխուր ձայնէն առեւ քնանալ չատ կը սիրեմ։ Ուրեմն թո՛ղ որ քնանամ։ Կը յուսամ որ գիչերուան երազներուն մէջ անուչ խօսակցութիւններ ալ կ'ունենանք։ Ե.— Զ Ր Ա Ն Տ (*)

■

25 Օգոստ. 1869. Թաւգեղ

Մտածում մը վերջապէս մարմնացաւ։ Երթամ, Մինաս, քաղաքական կեանքի զանգակը կը զարնէ, զիս կը կանչէ (**) երթամ։ Փառաց բարձր ղանչն մտնելով՝ կ'երթամ հո՛ն ուր բոյր մը կայ այլ ոչ ծաղկի, ուր չունչ մը կայ այլ ոչ զեփիւռի, ուր երգ մը կայ այլ ոչ սոխակի, ուր ճառագիւն մը կայ այլ

(*) Այս ստորագրութիւնը (եղիա Հրանտ) կը յայտնէ Թէ Հրանտ եղած է Տէմիրճիպաչեանի գրական բազմաթիւ ծածկանուններէն առաչինը։

(**) Շահնազարեան վարժարանի շրջանն աւարտելէ յետոյ, եղիա՝ ազդեցիկ բարեկամներու յորդորանքով և միջնորդութեամբ՝ Բ. Դուռը մտաւ, իբր «Մաթպուաճ գալէմի»ի պաշտօնեայ։ Ե. Թէո.

ոչ թռչնիկի, ուր կարիք մը կայ այլ ոչ աղբիւրի, ուր չունկ մը կայ և ոչ աչերեւի, ուր մրմունջ մը կայ և ոչ առուակի, ուր երթևեկ մը կայ այլ ոչ թիթեռնիկի, ուր լոյս մը կայ և ոչ լուսնի, ուր արձագանգ մը կայ այլ ոչ Ահի, ուր մռունչ մը կայ այլ ոչ Ովկեանի, ուր պաչ մը կայ այլ ոչ ծաղկի, ուր հնաք կան այլ ոչ մոլորեալ պատանւոյ, ուր հառաչք կան այլ ո՛չ կոսի...:

Կ'երթամ, Մինաս, հո՛ն ուր քաղաքականութիւնն կծու և զառնաչունչ քամին կը փչէ: Անոր զառնազօր չունչին առջեւ զեփիւռը չնչասպառ կ'իյնայ, ծաղկին բոյրը կը չեզոքի, սոխակին երգը կը լռէ, աչերեւը կը թառամի և կ'իյնայ, թռչնիկին գայլայլը, աղբիւրին կարկաչը, առուին մրմունջը, ովկեանի մռունչը կը խեղդին, թիթեռնիկին թեւերը կ'անզօրին, գաչտին ծաղկանք կը թօշնին, մոլորեալն հնաք կը ծածկուին, լուսինը կ'ապօսի և կ'անհետի, արձագանգը կ'անձայնի, և, ա՛հ, կուսին հառաչանքը կը կորսուի...:

Երթամ, ո՛ւր: Դարուն կանաչազարդ և վարդաբոյր ծածկոյին վրայէն անցնելով, ուր վարդն Այգուն ցօղաթոյր արտասուքն իւր կոկոնաթաց թերթերուն վրայ կը վայելեցնէ՝ գիս չարաւոյր յուզելու համար, ուր կապուտագոյն մանիշակն իւր հեզախոհիկ գլուխը կանաչազարդ աչերեւին վրայ կը խոնարհէ՝ իմ գլուխս ծռելու համար, ուր հեզասիրտ զեփիւռը գետափթիթ աչերեւներուն մէջէն ակնարաչունչ կը սուրէ՝ ինձ հառաչել ուսուցանելու համար, ուր սպիտակափայլ չուշանը կարմրագալար ծաղկանց մէջէն կը բարձրանայ՝ չիրմայ սպիտակութիւնն ինձ յուշ առնելու համար, ուր կոյս յասմիկը իւր մաղձասիրեալ բուրումը կը ծաւալէ՝ մնռնող կոյսերու կամ երիտասարդներու մահահոտ բոյրը ինձ զգալի ընելու համար, ուր մելամաղձոտ լուսինը կը վայլի անհուներութեան լուսակապոյտ վերարկուին վրայ՝ իւր ամէն մէկ ակնարկումին հոգիէս մէջ մէկ մաս ամբառնալու համար. անցնելով, այո՛, ինչպէս ժպգոյն և հոգմաթաւամած աչերես մը մարգագե՛տին, աչունի հողմով վրդովեալ և մռնչող անտառաց մէջ մռնչել և հոգմայոյզ ծառի մը կոճղերուն վրայ վառած իւրաքանչիւր աչերէի անկման սխուր և լռին ձայնը լսելու և անոնց հետ կանգրիա վայրկեաններըը թռուելու համար ծնած, ո՛ւր կը կանչէ գիս վառաց ձայնը, վառաց զանգակը:

Երթամ, զանգակը կ'չռապէ, գիս կը կանչէ: Օգնութի՛ւն, գթութի՛ւն: Ա՜հ, կեանքիս ամէնէն անուշ ազանակն հասաւ. ինչ սխուր կ'երգէ հոմն անտառակիս ծառերուն մէջ. հիւսիսի հոմն է որ մեր գերեզմանաց վրայէն կու գայ. ինչպէս մէկ կողմանէ սերեւներըը կը թափի և միւս կողմանէ զանոնք հաւաքելով՝ ամպերու նման յօդս կը հանէ, կը տանի. ինչ կեղերչական խշրտուք մը կը հանէ հաւուկը որ չոր սերեւներու մէջ մնռնող կը փնտռէ. ինչ սխուր և սրտաճմլիկ ձայնով մը կ'ողբայ աղաւնին որ իւր բոյնը կու գայ ծառոյ մէջ դնել... մահու ողբը կը կարդայ...: Ա՜հ, ինչո՞ւ կ'ուզեն բաժնել գիս այս անտառակէս ուր միմիայն կեանքն ու անմահութիւնը կ'զգամ. ինչո՞ւ չեն թողուր զի հոն ողբամ սխուր, ցերեկն՝ ամպամաքոյ արեւուն ցուրտ լուսով և գիշերին՝ սեւամաքոյ լուսնին ազօտ և մահատուր լուսով՝ սիրոյ անցեալ օրերը, տամ քամիին ալօտաձայն և սպառող երգերս՝ տանելու զանոնք...: Ինչո՞ւ վառաց ձայնը կը կոչէ գիս 'ի լոյս և 'ի մեծութի՛ւն. զի՞ս որ մեծութեան և անպիտութեան մէջ կը սիրեմ ապրիլ, զի՞ս որ այնարհէ հետու և մահու մօտ՝ գերեզմանի առուերաց մէջ պէտք է ապրիմ...:

Այլ պէտք է երթամ: Ահա կ'երթամ, Բ. Դրանը կը մօտիմ անտառակէս կը բաժնուիմ, կեանքէս և սրտի՛ս կը բաժնուիմ: Օգնութի՛ւն, գթութի՛ւն. չի՞ս լսեր գիս, Մինաս...:

Ա՛լ չպիտի գծեմ, Մինաս: Ա՜հ, իրաւամբ գրիչը ծեռքէս ինկած է: Ես որ գրչիս ծայրովը կենդանի ծեռներ դնել կարող էի երէկ՝ անկենդան թղթերու վրայ, այսօր չեմ կարող ինձ պաշտելի ծեռք մը գծել, ծո՛ռք մը որուն վրայ մի՛միայն հոգւոյս հուրովը տաքցած շուրթերով համբոյրներ դրոշմած եմ...:

Երեւակայութեան վհատալայ նաւուն մէջ նստած և հանճարի հողմովը առագաստները ուռուցած՝ դու կ'սկսիս մտայ ովկիանոսին մէջ սահիլ թռանիլ։ Գնա՛, գեղանա՛հ նաւարկու, հորիզոնիդ վրայ երկու պայծառ աստղեր կը չողան. երկու լուսին նաւուդ վրայ կ'ընթանան և քեզ՝ քաղցր նաւարկութիւն կը խոստանան։ Գնա՛, բարեբաստիկ պատանի. ամենազօր աչ մը իւր բարձրութեան մէջ զքեզ կը պաշտպանէ. երբ հակառակ հոգմ մը և հակառակ ալիներ նաւուդ ժամն դժուարրել, այդ ձեռքը կը սաստէ անոնց։ Գնա՛, Մինոս, մտայ ովկիանոսին բաձրադէզ ալիները պատռելով՝ գնա՛ մինչեւ հոն ուր անհունութիւնը ովկիանին հետ կը խառնուի, ուր մարդուս տեսութիւնը զքեզ պահ մը կը կորնչցունէ, ապա երկնքի մէջ չողշողուն աստղ մը տեսնելու համար։ Գնա՛ դուն։

Եւ կ'երթամ ես, սակայն դի ամէն պէտք է երթամ։ Փառաց բարձրագոյն դռնէն մտնելով ուր չատեր մտան միայն միւսէն դուրս ելնելու համար, կ'երթամ փառաց և մեծութեան գինուոր գրուիլ այն տաճարին մէջ ուր ազգաց և պետութեանց ճակատագիրը, անկումն ու կանգնումը կը վճռուի, այն տաճարին մէջ ուր քանիներ մտան և որ սակայն ո՛րչափ քիչեր ընտրուեցան։ Օր մը՝ իրը հրեղէն նաւարմին մը՝ մտայ ովկիանին վրայէն թռած պատնդ, դո՛ւ ալ, Մինոս, պիտի տեսնես վրայէն թռած պատնդ, ալեաց ուր, ասա՛ղ, չատ կանուխ կ'երթամ մտնել։ Հոն՝ կանգուն՝ ես զքեզ պիտի ընդունիմ գրկացս մէջ, 'ի քէն ծարաւի։ Հոնկէ գիրկընդխառն պիտի թռանինք փառաց և մեծութեան ովկիանոսին մէջ, մինք որ գիրկընդխառն, սիրտընդխառն և հոգիընդխառն ենք այսօր։

Ե. — ՀՐԱՆՏ

■

14 Մայիս 1874

Ազնիւ եղբօրդ ձեռքէն ընկալայ Գրական Փորձերդ՝ այս սրտառուչ ընծայագրով. «Իւր եղեամն կը նուիրէ հեղինակը»։ Շնորհակալ եմ, չատ պատիւ կ'ընես յառաջաբանիդ մէջ խո՛ղճ եղեամն.— Ամէն երանութենէ անբաժին՝ բարեկամդ ըլլալու երջանկութիւնն ունիմ. և այս՝ ամէնը կ'արժէ։ Եւս կ'առնեմ խօսքս, չե՛մ խեղճ, մարդոց է՛ն բախտաւորն եմ։ Այդ կը համբուրէ

ԵՂԻԱԴ

Միւն Նատուշայի Յիշատակին

Քար սրտերը շարժող ձայնն
Առձակող բանարիկ — Գարմհնին
Դիրգ մարմնիկը բարուքանդման տակ
Քարկ՛ քար կը փնտռեն անդադար։

Քարերու կոյտին մէջեն ո՞վ առաջնորդ՝
Գարմհնը փնտռող բաչարի բարի մարդոց.
— Գարմհնին կենաց կեսը, սիրական, հրիկը,
Կես մնացած կենօքը, զոյգ այց կիսովն,
Հազիւ իսկ կիսով, դի կը հոսի արտսուքն այժմ անդադար։

Թարմ սպիտակ ծիւնի խաւ մը
Գարմհնին կը կարծեն կարնագոյն շանչը,
Զոյգ շագուարճ վար թափած բար՝ զոյգ կապոյտ այրը,
Եւ ճղճղուած զոյգ գամէլիա՝ Գարմհնին այտը.
Տե՛ս հանըմ-էլին, Գարմհնին չէ՞ մի թարը . . .

Բաց ի գերեզմանաց՝ լոկ զեղ վըտանգէ,
Ձեռ շարժին հրեշին՝ նորեն կը շարժին
Հէ՛ր Գարմհնը գտնելու անշէջ յուսով՝
Մեն մի բար որ ոտից տակ կը ցցուի՝ ահ ու վահ բրտնելով,
Մեն մի բար ժանտատեսիլ՝ այգուն դեռ այնքա՛ն գեղեցիկ։

Այգեն ի վեր՝ ծովուն անդնդոց խուզակներեն արիագոյնն —
Անդունդ մը այժմ ահարկու՝ դեռ երկ չեն խաղաքին մէջ,
Արհաւիրէ արհաւիրք ընթանալով անվկանդ,
Սիրտդ Արուեստին, երկիւղածք Անմահութեան,
Մահուան դէմ Միւնն անմահ կը փնտռեն մշտախոյզ։

Ո՛չ մատանց ջեռուցիչ, ո՛չ աչաց կազդուրիչ շող մ'երկնից.
Գերեզմանի բար չանկարծ դարձած բաղաքին բարերեն
Աւելի կարծր բար կտրած է երկինքն, որ ցո՛ւրտ ցո՛ւրտ
Ձիւն կը տեղայ, որ կը պարէ որպէս պարի գիշեր մը.
Արարիչն արեւն հանագրաւած՝ կը տարնայ վերն,
Աւերն արարածին տալով բաժին, եւ իբրեւ
Հեգնութի՛ւն գերահրէշ՝ հրդեհն ու ծիւնը։

Կարկուտն իր արցունքին երկիրը նետիմ երկնաւորին,
Սիրտն ի ձեռին, խոր խոր, ամբիւնի յանձիւն,
Առարածին՝ ա՛յլ գերաստուած՝ գրով հաւակուած,
Զոհերուն ազատման համար՝ իւրն ու զուր ու խաչութիւնը զինի միան,
Կորսնական կը փնտռե, կը գտնէ, կ'ազատէ,
Կորսնական կուրծիմ այլ գրութեն վերին երկինին մէ՛ր:

Բոլոր կուրծքեր կը բաբախեն եւ բոլոր գրութիք կը խռնուրիին
Քանարիին համար ու խանարիին վրայ,
Քար սրտերը շարժող Դաւիանիին ներքին վրայ
Որ խորհուրդ անշարժութեան տակ ո՞վ գիտէ ուր,
Ո՞ր անիծեալ, ո՞ր փշրելի խորին ներքեւ, ո՜հ, ո՞ գիտէ,
Կը ճեռ իւրեն անզարթոյց, կամ թէ՞. . . կամ թէ՞. . .
Այդհեն ի վեր կուրծքին ձայնդն է՛ն ինարիկ աղեկիզիկ
Կեանք իր հոգւոյն, կեանք իր կեանքին կը կոչէ՛ յար ու կը կոչէ՛. . .

Թեւին ծայրն իսկ դեռ չը տեսաք խանարիկին.
Ճառագայթ մ'իսկ չիք որ՝ գուցէ՛ նշուարիք,
Նուրբ ճառագայթ մ'իսկ. ո՜հ անհ՛ծք, երկնից անհ՛ծք: (*)

(Անտիպ)

(*) Սոյն քերթուածին բովանդակութենէն կը հասկըցուի Թէ տաբաբախտ Մինաճ Նաառուշքա եղած է հրաշալի ձայնով գուսան մը որ ձմեռ եղանակին՝ Գառմէնի գերով իր խաղարկութեանը պահուն՝ Թատրոնին յանկարծական հրդեհումով այրած է կենդանւոյն և մեռցած փլատակներուն տակ:

Դատըգիւղ, 19 Սեպտեմբեր 1881

Գաղտ իմ Հրանտ (Նաառուր)

Հրաժեշտի խօսքերն, հրաժեշտի գիրերն, արդէն գիտես, մեծ ապաւորութիւն կ'ընեն սրտիս վրայ: Որքա՜ն աւելի յուզիչ հրաժեշտի նամակը, զի պարզապէս ինձ գաղափարակից երիտասարդ մը չես դուն, այլ կատարեալ էակ հոգեւոր եղբայր մ'ես ինձ համար: Ահա՛ — երբ դուն բաժանուիդ կը մտածես, եւ արդէն վերադարձդ կը մտածես, ո՛ Հրանտ իմ: Այլ ո՛վ գիտէ... եւ ալ պիտի մնամ ատա. կը ցանկամ երթալ դէպ Արեւելք, դէպ Արեւելք միշտ երթալ՝ ուր գիւղ չը կայ, ուր տոգի կայ, ուր անվախճան մեղեդիներ կան — եւ ուր չը կայ հրաժեշտ — ես հո՛ն կը ցանկամ երթալ, ո՛ Հրանտ: Գնամ՛. հետիոտ ըլլայ Նաառուած...: Ինձ գրէ, քանի որ երկրի վրայ ըլլամ. իսկ երբ երկինքն ըլլամ, ինձ նայէ...

Յաւիտեան
ԵՂԻԱԳ

■

Պէշիկթաշ, 9 Ապրիլ 1883

Այժմ Օահանին գրեցի. քանի որ տխուր եմ, քեզ ալ գրեմ. և կրնայի՛ գրել Օահանին ու չը գրել քեզ, որ մտատոգ հոտաւիպ մէջ կը վայելեցնես չքնաղ ձիրքեր՝ Օահանին նման, քեզ որ իմ հոգեւոր եղբայրս ես, որպէս Օահանին որդեակն եմ ես հոգեւոր: Յորմէ հետէ մեկնած ես Պօլիսէն առաջին անգամն է կարծեմ որ քեզ կը գրեմ, նոյնպէս Օահանին. բայց երկոցուննդ ալ տակով գրեցի հրապարակաւ: Կը գանգատիմ գրել մտանաւոր նամակ, նոյն իսկ մտերմաց. այո՛, մտերիմք ինձ կը ներեն սակայն, զի քաջ գիտեն նոքա թէ սէրս անհուն է նոցա նկատմամբ. գիտեն նոքա որ, երբ մտերիմ կոչեմ անձ մը, նոյնացած ու միացած եմ յաւիտեան այդ անձին հետ:

Երբ գրեզ տեսնեմ վերստին, որքա՜ն արդեօք փոխուած պիտ'ըլլաս զէմքով, — ոչ սրտով անտարակոյս. իսկ դուն զիս անփոփոխ պիտի գտնես ըստ ամենայնի, զէմքով ալ, սրտով ալ, մազերուս մէջ քանի մը ճերմակ թելեր աւելի պիտի գտնուին — ահա տարբերութիւնն: — Ես, Հրանտ իմ, ես

օգտակար չը պիտի կրնամ ըլլալ հայրենեացս. կը խրխմամ մանաւանդ թէ վնասակար չըլլամ. երկբայութիւնն ողողած է հոգիս. Սատանին տիրապետութիւնն անձիս վրայ՝ կ'ընդարձակի եւս քան զեւս. Յուսահատութեան խմաստասիրութիւնն՝ ամէն խմաստասիրութիւններէ գեր ի վեր՝ ինձ համար հրապոյր ունի: Չը գիտեմ ո՞վ կամ ի՞նչ բան զիս այսպէս ըրաւ, բնական տրամադրութիւն մը, բարոյական տառապանքնե՞ր, մարմնոյ չարչարա՞նք զոր կը կրեն այս ազգին մէջ գրականութեան հետեւողներն, յոյսնե՞ր որք ի թերեւ կան, երազնե՞ր որք երազ պիտի մնան յաւիտեան... չը գիտեմ. այդ ամէնն ալ գուցէ միանալով՝ զիս այսպէս ըրին, հիւանդ մարմնապէս, այլ մանաւանդ բարոյապէս: Ինչպէս Պարոնեանի ծիծաղին տակ արցունք կայ, նոյնպէս իմ ալ արցունքիս ներքեւ ծիծաղ կայ: Կը գրեմ առանց սկզբունքի, առանց ուղղութեան, առանց նպատակի. ներդաշնակ պարբերութիւններ իրարու քով չարել, սրտերն անզգալապէս ապականել, մտքերն՝ չանուն լուսաւորութեան՝ երկբայութեամբ ու մթութեամբ լցնել, հոգիներն հնչակութեան և անտարբերութեան հրաւիրել — անտարբերութեան դէմ սուրը ցասմամբ մաքառելու կերպարանքն ունենալով,— այս չէ անշուշտ նպատակս, այլ անշուշտ ա՛յս է հաճոյքս — իմ գառն հաճոյքս,— և ա՛յս պիտ'ըլլայ, բարեբախտաբար կամ տարաբախտաբար, գրուածոցս արդիւնքն: Տաթօրինակ խոստովանութիւն: Մնաս բարով: ԵՂԻԱ

■

Պէշիկթաշ, 30 Դեկտ. 1883

Դուք, Ցառանապետք, ծնունդիք արդէն ամանորն, և մենք դեռ պիտի ծնունդ. որքա՜ն յետադէմ, որքա՜ն ենք դանդաղ յառնողնի: Հին աշխարհին մէջ ապրելով և իր օրինաց ու սովորութեանց ի հարկէ հետեւելով, այսօր կու գամ մաղթել քեզ երանաւէտ ամանոր: Շատ չը մնաց, Հրանտ իմ, որ բանիւ բերանոյ միմեանց պիտի յայտնենք մեր մաղթանքներն ու մեր հառաչանքները...—Այո՛, հառաչանքներն ալ, որովհետեւ յաւիտեան մենք պիտ'ունենանք հառաչանքներ՝ Սիրանուշին ու մեր մօրն Հայաստանին համար, և հառաչանքներ մանաւանդ չը գիտեմ ինչ բանի մը համար ոյր չը գիտենք

անուն, ոյր վրայ չունինք ու կարող չենք ունենալ պայծառ գաղափար, այլ ուր կ'անձկանք մեր Սիրանոյշին ծոցն ու հայրենի հողին վրայ, ո՛ւր խորոց մէջ ո՛ւր բարձանց վրայ...: Ի՞նչ ենք, ո՛ Հրանտ իմ, և ի՞նչ է այն Անծանօթն. էր չը գիտենք, և էր մարդկէ կան որք մեր վրայ կը ծիծաղին, երբ նայուածքի մը ներգործութեամբ քուն չը քնանանք գիչերն, երբ անհունին անձկանօքն հալինք ու մաչինք: Եւ ես ինքս էր կը ծիծաղիմ իմ վրայ... (կատուս եկեր ղրանս առջեւ կը միաւէ. երթամ բանամ դուռս ու չարունակեմ ապա գիրս): Ես կատու մ'ունիմ, դուն ի՞նչ ունիս. Զերազ ալ կատու մ'ունի, Վահրամ(*) թռչուն մը—թռչնոց երամ մ'ունի. դուն ի՞նչ ունիս, ըսէ ինձ, խնդրեմ. ոգիիդ անունն ինձ յայտնէ՝ ու նկարագրութիւնն ըրէ. զի աչխարհի վրայ՝ ընչին համարուած բաներուն վրայ խօսելէ աւելի խմաստասիրական բան չը կայ:

Ես խօսիմ քեզ Բերայի Ուսումնական երեկոյթին վրայ ուր վայելեցաւ մեր Զերազն իրրեւ արտաքոյ կարգի բանախօս: Անմոռանալի երեկոյթ մ'եղաւ. Տէք. Ասլանեան ըսած է թէ Բաբիլոն մէջ հազիւ երկու բանախօս լսած է Սիլլոզոսի վերջին բանախօսին հաւասար. Սրբուհի Մայրապետ որ մտադիր է եղեր Հնդկաստան ճանապարհորդութիւն մ'ընել, երկրորդ ճանապարհորդութիւն պիտ'անուանէ զայդ: Իմաստասիրական Տիեզերական պատմութեան ընթացք մ'է, զոր սկսաւ այսպէս Մինաս Զերազ. պիտի չանանք որ չարունակէ. դուցէ երկրորդ դասախօսութիւնն ընէ Երիտազուհւոյն համար ի նպաստ Ասիական ընկ.ման տրուելիք ուսումնական երեկոյթին մէջ: Գիտե՞ս, Հրանտ, որ հորէն իմ հաւանութիւնս առին Երիտազուհւոյ Տնօրէնութեանն համար. Պարոնեան ոչինչ ընելով՝ իբր 50 ոսկիի գումար մ'առաւ հասոյթին 80%ին իրաւունք ստացած ըլլալով ըստ պայմանագրութեան. ես 10ն ալ պիտի նուիրեմ ընկ.ման՝ չհոս բաժինս 70%ի վերածելով, և պիտ'աչխատիմ թերթին ե՛ս առաւել բարգաւաճման: Միւս կողմէ պիտի չարունակեմ Շարժուն, համեստ Հաւաքածոյս,— և իմ՛ս թէ ապրուստի համար հարկադրուած չըլլայի Երիտազուհւոյ Տնօրէնութիւնն ստանձնել և

(*) Գր. Օտեան:

ազատական պատասխանն իմ վրայ հրաւիրել. պի՛ւ ես ոչ դիտուն եմ, ոչ զրագէտ. Գրականութիւնն սիրով մ'եմ, Գրասէր մ'եմ, նաեւ կը սիրեմ Եւրոպիոյ դիտական խմբասիրութիւնն զազափարաց վրայ խօսիլ. ահա իմ բոլոր տիտղոսներս. բաւ են ասքա զը. ու գիտ. հանդիսի մը Տնօրէն – խմբագրապետութ ըլլալու համար. խիզճս մեզասական պատասխան կու տայ. հայկա համար խղճիս դէմ կը գործեմ. ներէ ինձ. թող ազատ՛ն ալ ինձ ներէ: Որովհետեւ Շարժումիս վրայ կը խօսիմ, կը կիշեմ երկտող որով կ'աւետէիր թէ Լաւսիենան Լէվանն հանի սիրոյ Journal des Economistes'ն ինձ նուիրել: Այդպիսի նուէր մը չեմ ընդունած Պօլսոյ մէջ գրավաճառութիւնը սիրոյ ձեռնհաս ազգայնոյ մը կայմէն: Անհաւն կիրակով կը սիրեմ այն անձերն որք հրատարակչատան մը մտաւոր պիտոյքն հոգալ կը մտաբերեն. ամէն պարագայի մէջ՝ ինձ ծանր է նպաստ ընդունիլ, այլ իմ ազգասիրութիւնս ինձ ծանր չգար. ինձ ծանր եկաւն է՝ մեր ազգին մէջ ընդհանրապէս հայրենասիրութիւնը անձանց ազգասիրութիւնն:

Պոլիս Ե. ՏԵՄԻՐՃԻՊԱՇԵԱՆ

Դ. Ջօհրապի եւ Հ. Ասատուրի խմբագրութեամբ ի նպաստ Ազգ. Հիւանդանոցի հրատարակուած օրաթերթ «Մասիս»ի Ծաղկազարդի բացառիկ թիւին առթիւ (29 Մարտ 1898), եղիա հետեւեալ նամակը գրած է 25 Օգոստոս 1898ին Տիկին Զ. Ասատուրի որ հաճեցաւ մեզ տրամադրել այդ զրական գեղեցիկ էջը:

. . . Պոյս իմ,

Մինչեւ աստուածաշունչներն ուշ կը հասնի մարգս. ուխտագնացութիւնն երկար կը տեւէ: Եւրոպայէն վերադարձէս ի վեր՝ շաբաթ օրը միայն տեսայ... Սիպիլն: Ակնկալութ ուխտաւորին վայրենութիւնն ալ որ աստուածաշունչներէն անգամ խոյս կու տայ: Հաւատքդ 'ի նուէր կը տանիս աստուածաշունչդ, և իր շնորհքէն կ'ընդունիս մասն և բաժին: Իմ մասն և բաժինս եղաւ Ծաղկազարդի «Մասիս»ն: Երեք օրէ ի վեր հազիւ այսօր աւարտեցի թերթի մ'ընթերցումն. առաւօպլական բան մ'է այս. սակայն ինչ թերթ. բովանդակութեամբը վե՛հ Մասիսն՝ համանուն նուիրական լեռան նման. Մասիսն որ Իսկայը(1) կ'երգէ և խորանը կը նկարագրէ: Գրքի մը պէս, գլուխ-գործոց գրքի մը պէս, այո՛, երեք օրուան մէջ կարդացի չորս երես թերթի մը: Գրքի մը պարունակութիւնն, այլ թանգարանի մը զանազանութիւնն ունէր այն, ու պիտ'ըսէի՝ ծովո՛ւն անհունութիւնն...: Իսկայն երկնային տեսլեան մը բիւրեղեայ ցոլքն է, Ծաղկազարդի Յիշատակն(2) — այդքան «մակոդռիա» դուն ուրեք հանդիպած եմ հայերէն գրուածքի մը մէջ — «Հրեշտակաց վերին բնակարան»ին մէջ կատարուած ծանի մ'արձագանդին է, և այդ արձագանդին յանգաւոր խաղեցալ կամ մանրացեալ արձագանգը զոգցնե՝ Մոմը(3). զոյց բուսային մամ հոգմակած՝ Նոմին(4) «երկնասլացիկ ու արտուտ՛» իր աղեխարշ հակապատկերովը կը վհատացնէ «լուսէ հոգի»ով մամը մեղրահալ: Ու լոյս ու խաւար, թափորը ծաղկազարդին ու խաչը(5) Գասավէթ-Պայբրիին, մոմն ու նոճին, իակայն որ կ'ընդնդմարուի և ցուրտ իրականութիւնն որ կը շօշափուի, այս ամէնն, ո՛հ, այն անմոռաց երկու հիւծախտաւորներուն համար չէ՞ որոնց տառապանքը կ'ուրուագծուի, կը պատմուի Հարաւէն եկող սգահանակ թուղթերուն մէջ(6)...: Ու Ջօհրապին կամ Հզօրափին մոգական գրիչն հեզհեզակ երկնքէն կը տեղացնէ, ո՛չ ապաքէն սիրելի մեր մեռելներուն՝ եղեռնային մեր անաստրերութեան զոհ այն զոհերուն վրայ է որ յատկապէս կը տեղացնէ հեզհեզակ ձերմակ թիթեռնիկները,(7) կարմիր թիթեռնիկներն ու հուսկ ապա սե՛ւ թիթեռնիկներն, որպէս զի զուան՝ ձերմակ թիթեռնիկները՝ մեր ամօթն, ու պատկերացնեն իրենց գերեզմանին վրայ՝ կարմիր թիթեռնիկներն իրենց փայլին մէջ մարող անհետացող զրադէտն ու նուագահանն, ու սուգը բռնեն՝ սեւ թիթեռնիկները՝ յանուն բնութեան ու յանուն ժողովրդեան զոր մահու չափ սիրեցին գեղահասակ արեզան ու Զուհաճեան, սուգը բռնեն անոնց՝ սեւ թիթեռնիկներն...: Ու Թրարեանին՝ Զարխափանու վանքին լուսաստուերին մէջ տեսած հրեշտակատեսիլ պատանիներն(8) անոնք չէին դարձեալ, որք՝ կարօտնին չառած գեղ կեանքէն՝ զաղտագողի յերկիր կ'իջնեն երկնքէն և աշխարհի՛ ճամբան կը հարցընեն վանքին ժամկոչին . . . . . :

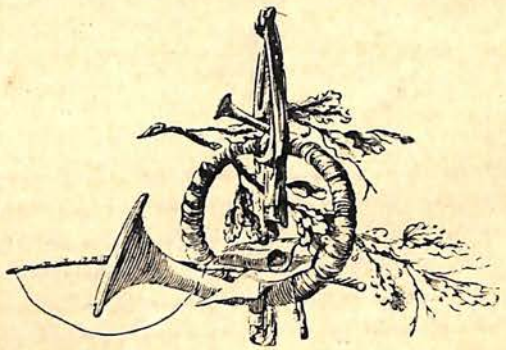
Սոյն ընթերցումներուս ազդած անհուն տրտմութիւնը տակաւին անհունապատկեց նոր սերնդեան վազահաս ծերութեանը նուիրուած խորին, իմաստասիրական յօդուածն(9) որ Զարեհ Եուսուֆեանը մեր ամենամեծ գրողներուն կարգը կը բարձրացնէ: Գաղափարի՞ն համար Արեւելիի տնօրէն-խմբագիրը շնորհաւորեմ, թէ բացատրութե՞ան համար, իր հազուագիւտ անկեղծութեա՞ն համար՝ որով ինքզինքն անկիրթ կը ներկայացնէ նոյն իսկ նրբակիրթ երիտասարդ մը, թէ յուզիչ՝ գերադրապէս յուզիչ այն տողերո՞ւն համար որով ազգացեալ հայրը կը յիշէ, առ նոր սերունդն իր ճշմարտապէս մարդասիրական համակրանա՞ցն համար՝ որ արդէն ներշնչուող իր սուբ մտքին որոնել ու գտնել կու տայ նոր երիտասարդութեան ու մանկութեան իսկ վազահաս ծերութեան՝ տրտմութեան պատճառն ու գարմանն: Առաջարկուած գարմանն եթէ նկատողութեան առնուի և գործադրուի, նորէն պիտ'ուենանք ա՛յն

հոգեզուարթ և ալեացն հակառակ երիտասարդ սերունդը, զոր ընդարձակ հմտութեամբ ու տաք շահեկանութեամբ կը կենսագրէ Հրանտ Ասատուր(10),— *այր անմահիչ գրիչն անձուկ կու տայ մահուան՝ եղիային։ Եւ ո՞վ մեռնի եթէ ես չը մեռնիմ. կը յուսահատի՛մ որ այս հալածանքդ վախճան ունենայ. եղիային համար չէ՞ որ կը գոչէ, կը կեզերվէ երեմիան. «վա՛յ ինձ, վա՛յ ինձ, մայր իմ, իրրեւ զո՞ ոք ծնար զիս. այր դատափե- տեալ և ձգձգեալ ի դատաստան յամենայն երկրի. ոչ պարտիմ ինչ, և ոչ պարտի ոք ինչ ինձ, և զօրութիւն իմ պակասեաց յանիծանելեաց իմոց»։*

ԵՂԻԱ(*)

(*) Այս տրամագիծ ճամակին մէջ յիշուած յօդուածներն ու ակնարկութիւնները լաւ հասկրնալու համար, պէտք է որ ընթերցողը նախապէս աչքէ անցուցած ըլլայ «Մասիս»ի նոյն բացառիկ թիւը։ Բերքուածներ եւ յօդուածներ ունին հոն 1-2 **Սիպիլ** *(Իսկաղը եւ Ծաղկազարդի Յիշատակ)*, 3 **Կարօ** (Ահս. Ցարուբիւնեան) *Մոմը*, 4 **Թովմաս Թէրզեան** *(Նոճին)*, 5 **Գ.ր. Միհէնեան** *(Խալը)*, 6 **Տիգրան Ահրիարեան** *(Օձարիճը ու Մերը)*, 7 **Գ. Զօհրապ** *(Թիթեռնիկներ)*, 8 **Ե. Գ. Մրմրեան** *(Առուալի Հրեշտակները)*, 9 **Զարեհ Եուսուֆեան** *(Մեր Ոբթանոցը)*, 10 **Հրանտ Ասատուր** *(Նիկողոս Զօրայեան)* եւ ուրիշներ ալ զոր զանց ըրած է եղիա

Ծ. Թէր.

Մտածումներ (*)

❁

※ Կինը կրնայ երկար ատեն խորամէս տառապիլ։ Այր մարդն անկարող է այդ բանին. կա՛մ տառապանքէն կը մեռնի, կամ կը մոռնայ զայն։

※ Սէգ բնաւորութեանց համար ընդունիլը՝ խոնարհիլ է. սիրոյ սրտերու համար՝ երախտագիտութիւն զգալ է։

※ Այր մարդուն համար սիրուած կնոջմէն վեր՝ Կինը կայ դեռ, մինչդեռ կնոջ համար իւր սիրած մարդէն վեր բան մը չկայ։

※ Երկու գեղեցիկ կիներ չեն կրնար զիրար սիրել։

* * *

※ Մարդկութիւնը ես մըն է անսահման։

※ Կրօնք, Ազատութիւն և Սէր. ասոնց չարաչար զոհ- ծած ութե՛ամբ է որ յառաջ եկած են Կեղծաւորութիւնն, Անիշխանութիւնն ու Ապականութիւնը։

※ Երբ մարդ իւր իրաւունքները պաշտպանել չգիտէ, արժանի չէ զանոնք վայելելու։

※ Ամէն ոք գոհ է իւր ունեցած խելքէն. ո՛րքան երջանիկ պիտի ըլլար՝ եթէ նոյնքան ալ գոհ ըլլար իւր ճակատագրէն։

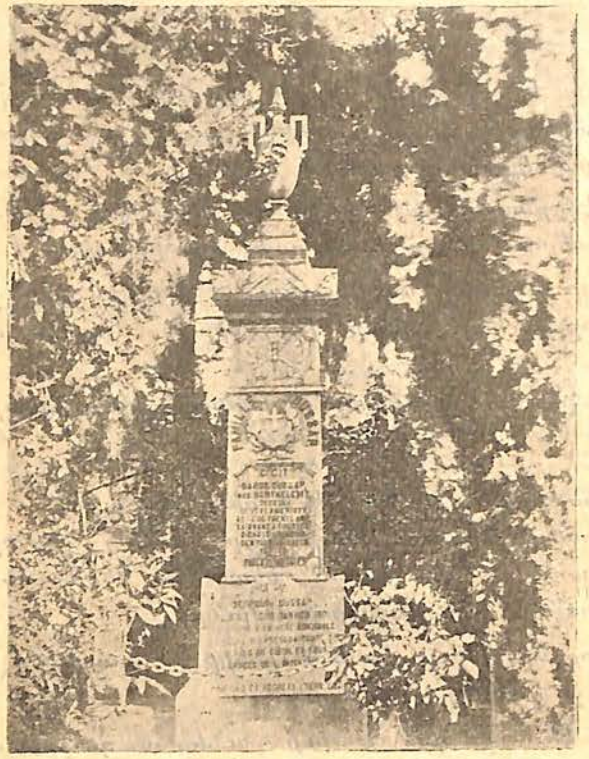
※ Անձնական կարծիք չունեցողը կը նմանի հայելիի մը ուր կը ցոլայ ամէն մարդու կարծիքը։

※ Ծառայութիւն մը մատուցանողը յաճախ կը չափազանցէ անոր կարեւորութիւնը. զայն ընդունողն ընդհակառակն կը պզտիկցնէ զայն։ Կը հետեւի ուրեմն թէ բարերարելին

(*) Մայրս, Սիրանոյշ և Արամիա վիպասանութեանց հեղինակ՝ Պօլսահայ տաղանդաւոր գրագիտուհին որ ասկէ 13 տարի առաջ մեռաւ, Թողուցած է Pensées et Maximes փոքրագրով ձրանաւ լեզուաւ շարադրուած մտածումներու տրցակ մը՝ իր խոկ ձեռքի գիրով, զոր վերջերս Տիկին Զապել Հ. Ասատուր ձեռք անցուցած ըլլալով հաճեցաւ տրամադրել մեզ, և որմէ ընտրանօք քաղուածոյք մըն է ներկայս։

Ծ. Թէր.

երախտագիտութիւնը բնաւ չհամապատասխաններ բարերարին յաւակնութեանց։

Գամբարան վիպասան Տիկին Սրբուհի Տիւսապի, (Շէրիֆէօյի Քրանս. գերեզմանոցը), որուն վրայի արձանագրութիւնն է հետեւեալը. — *Ci-ɕit Serpouhi Dussap, décédé le 16 Janvier 1901, à l'épouse, à la mère admirable, à celle qui posséda toutes les vertus au cœur et toutes les grâces de l'intelligence. Hommages et regrets éternels.*

※ Պէտք է ուրիշներուն թերութիւնները դիտել, ոչ թէ զանոնք քննադատելու՝ այլ մեր անձն անոնցմէ զերծ պահելու համար։

※ Մարդիկ կան որ միայն իրենց անձին վրայ կ'զմայլին. այդ զմայլման ազբիւրը չգտնելիր բնաւ։

※ Սերտնդներ իրարու կը յաջորդեն, միտքեր կը լուսա-

ւորեն, ամէն բան կը յառաջդիմէ. միայն մարդկային կիրքերն են որ անփոփոխ կը մնան։

※ Համակերպիլը նզրայրակցիլ է ժխտախտութեան հետ։

※ Ամէնէն փիլ հաճոյք պատճառող բանը խրատն է։

※ Երբ մեր ծնողաց արժանիքներուն վրայ պարծինք, ապացուցած կ'ըլլանք արժանիք մը չունենալնիս։

※ Պարկեշտ մարդ մը իւր յաղթանակներուն վրայ չխօսիր, բայց չուզեր ալ որ զինքն անկարող կարծեն յաղթանակելու։

※ Մարդս կը ջանայ իւր թերութիւնները զգեցկացնելու։ Իւր սկարութիւնը բարութիւն կը կոչէ, իւր վախը՝ խոհեմութիւն, իւր յամառութիւնը՝ հաստատամտութիւն և իւր կզծասրտութիւնը՝ զգայնութիւն։

※ Վիշտը պէտք չէ բնաւ անտարբերներուն ցոյց տալ. սրտապղծութիւն մը կ'ըլլայ։

※ Մարդիկ ընդհանրապէս կարեկից են թշուառներուն, բայց չար՝ երջանիկներուն նկատմամբ։

※ Ուրիշներուն ծառայելու պատրուակաւ, չատ անգամ մեր բուն չահերը կը պաշտպանենք։

※ Եթէ անձնիւր ոք իւր արժէքը գիտնար, ծիլսի մարդիկ անմիսիթար սիրտ մնային աշխարհի վրայ։

※ Վատուն երեւակայութեան տէր մարդիկ այնպիսի համեմատութիւններ կը տան իրենց տեսած առարկաներուն, որ զանոնք վերստին տեսնելով՝ յուսահատ կ'ըլլան։

※ Շատ փափկանկատութիւն ունենալու է մարդ՝ իւր գերազանցութիւնը ներելի ընելու համար։

* * *

※ Դիպուածին վերապրուած պատահար մը չատ անգամ աննչմարելի կերպով իրարու յաջորդող իրողութեանց հետեւանքն է։

※ Գրաւելը դժուար է, պահելը սակայն ա՛լ աւելի դժուար։

※ Մարդոց հաւատարութիւնն անհնար դարձընող մէ՛կ բան միայն կայ. մեռքերու անհաւատարութիւնն է այն։

※ Ազգերու սկարութիւնն է որ ծնունդ տուած է բռնակալներու։

✲ *Գիմուքիւնը սրտէն կախած վեհանձնութեան չիմ մըն է։*

✲ *Ազատական գաղափարները կը քարոզեն. բայց երբ իշխանութեան գլուխ անցնին՝ քարոզածնին չուտ կը մոռնան ու կը խորհին միայն տիրապետելու վրայ։*

✲ *Անցեալը ծառայելու էր մեզ՝ ապագան մարգարէանալու համար։*

✲ *կեանքը մեր յիշատակաց գումարն է։*

✲ *Ալրիլը սպառիլ է, կամ ուրիչ խօսքով՝ մահուամն մերձենալ է։*

Բանաստեղծ

եւ Դաշնակահար

Վահրամ

Սվաճեան

† Էմմանուէլ Եսայեան

Պարիկ

Վարդի ճիւռւս բերբերէն՝
Քեզ տապիկներ հիւսեցի,
Կեցաց փըռուս կարկաչէն՝
Քեզ ծաղիկներ մանեցի։

Փուռըն ինծի պահեցի,
Ես քեզ տըւի լոկ ծաղիկ.
Իմ տրխուգին չիտեսակ՝
Սիրոյ դարձաւ քեզ նըւագ։

Մինչեւ որ մին ո՛ւ չի լայ,
Միւսըն խրնդալ ոչ կարէ.
Մինչեւ որ մուքը չըլլայ՝
Լոյսըն պայծառ ոչ ըսդէ։

Հարցո՛ւր կենաց օրերուս,
Ի՛ չիշատակաց անցելոյս,
Կոյս մը մոխրոյ տակ ծածկուած՝
Բուռ մը կըրակ կայ թաղուած:

Անտիպ

Բերա, 8 Հոկտ. 1893

* * *

Պատուիր

Հանդարտ, խաղաղիկ, ալիք բաւալիս՝
Ի լոյս արեւուն, կամ մահիկ լուսին,
Ամաց հոսանքին վերայ սիրանիստ՝
Կենացըս նաւակ վարգի լուսադէմ:

Ալիքն չհեռադարձ՝ ես յառաջ անցնիմ,
Անգուսպ այդ տարեր իշխող մը բրտիմ.
Ի նիւս մըկանաց նաւովըս կանգնած՝
Շուրջս ափունք շրջին, պատրանք են աչաց:

Ցաղրող նոխա են որ գիս կը նետեն
Փետուրի մը պէս իրենց ուսերէն,
Անձերանալին հալւորն Ովկիան՝
Դա գիս կը թօթվէ նետման մազերէն:

Պատրանք մը կայ միտս ի մէջ ամենի,
Պատրանք սիրոյ մէջ, կեղծ բարեկամաց,
Շրագ յոյսերու, սրնոցի խոստմանց,
Ի՛ անհասանելի ըղձից տենչանաց:

Գետաթ մը գիտի, ինձ կեանքըն բրի,
Փայլուն յապիկին ի գոյն յակընթի.
Բերանդ որ առնուս եւ հասնիս յատակ՝
Մրոտուն անդ գտնես՝ տաղտուկ կամ յափրանք:

Բերա (1900 Յուլիս)

Անտիպ

Առուտուր եւ Գիտութիւն

Շատ մարդիկ, մեր օրերուն մէջ, դիւրութեամբ փոխանակիչ և յաճախ նօտար, կ'ըսեն և կը կրկնեն. բանաստեղծութիւնը կ'անցնի՛: Գրեթէ այսպէս ըսել կ'ուզեն. ո՛չ եւս կան վարդք. գարունը փչից իւր հոգին. արեգակը կորնցուց ծագելու սովորութիւնը. չըմեցէք աշխարհիս բոլոր մարգերուն մէջ, թիթեռնիկ մը չպիտի գտնէք անոնց մէջ. ոչ եւս լուսնկայ և ալ չերգեր սոխակը. ոչ եւս կը մռնչէ առիւծը, ալ արծիւը չկենար յօդս թեւատարած հոլաթեւ, անհետ եղան Ալպեան լերինք և Պիրենեանք, ալ չմնաց գեղանի կո՛յս, ալ չկայ գեղեցկադէմ պատանի, ալ ոչ ոք կը մտածէ չերմաց վրայ, ալ մայրիկը չսիրեր իւր որդեակը, անդոյս խաւար է երկինք, մարդկեղէն սիրտը մեռած է:

Եթէ նեղելի ըլլար դիպուածականը խառնել յաւիտենականին հետ, հակառակը մանաւանդ ճշմարիտ պիտի ըլլար: Մարդկային հոգւոյն կարողութիւնները, որոնք յեզափոխութեանց խորհրդաւոր պեղմամբը քննուած և ճոխացած են, աւելի խոր և աւելի բարձր չեն եղած երբեք:

Եւ սպասեցէք դարձն ինչ ժամանակ, թողէք որ իրակառնայ ընկերական վերկութեան մօտալուտ ժամանումը, պարտաւորիչ կրթութիւնը, ինչ պէտք է. քառորդ դար մը, և երեւակայեցէք մտաւորական զարգացման անհաչուելի գումարը զոր կը պարունակէ մի միայն սա խօսքը. ամէն մարդ կարդալ գիտէ: Կարդացողներուն չատութիւնը հայերուն (աւետարանին) չատութիւնն է: Այն օրը յորում Քրիստոս ստեղծեց այս խորհուրդը, նչմարեց տպագրութիւնը: Իւր հրաչքը, այս աքաչելիքն է: Ահա գիրք մը: Այնու պիտի մնացանեմ հինգ հազար հոգի, հարիւր հազար հոգի, միլիոն մը հոգի, բոլանդակ մարդկութիւնը: Հայերը չատցնող Քրիստոսի մէջ՝ գիրքերը չատցնող Գութթեմպէրկը կայ: Սերմանող մը կ'աղղարարէ մի այլ սերմանող:

Ի՞նչ է մարդկային ազգը գարուց սկիզբէն ի վեր: Կարդացող մ'է: Ընդ երկար հեղեց, դեռ կը հեղէ. ընդհուպ պիտի կարդայ:

Այս վեցհազարամեայ մանուկը նախ դպրոց գնաց։ Ո՞ւր։ Բնութեան մէջ։ Ի սկզբան անդ, չունենալով գիրք, տիեզերքը հեգեց։ Ամպերէն, երկնից հաստատութենէն, օդերեւոյթներէն, ծաղիկներէն, գազաններէն, անտառներէն, եղանակներէն, երեւոյթներէն իւր նախնական կրթութիւնը ստացաւ։ Յոնիացի ձկնորսը կ'ուսանի կոհակը, Բաղդէացի հովիւը կը հեգէ աստղը։ Յետոյ եկան առաջին գիրքերը. վե՜մ յառաջդիմութիւն։ Գիրքն աւելի լայնածաւալ է քան այս տեսարանը, աշխարհը. որովհետեւ իրին վրայ կը յաւելու գաղափարը։ Եթէ արեգական մէջ տեսնուող Աստուածմէ մեծ բան մը կայ, այն ալ՝ Հոմերի մէջ տեսնուող Աստուածն է։

Տիեզերք առանց գրքի՝ նախագիծն է գիտութեան. տիեզերք զոյգ ընդ գրոց՝ տեսլականն է որ կ'երեւի։ Ուսոի արագ ձեւափոխում մը տեղի ունեցաւ մարդկային իրաց մէջ։ Անդ ուր զօրութիւն միայն կար, կարողութիւն ի յայտ կու գայ։ Տեսլականին կիւրարկութիւնն յիրականութեան, այս իսկ է քաղաքակրթութիւնը։ Գրեալ և երգեալ բանաստեղծութիւնը կ'սկսի իւր գործը, տեսեալ բանաստեղծութեան չքեղ և ազդու հետեւութիւն։ Զարմանալի բան. գիտութիւնը կ'երազէր. բանաստեղծութիւնը կը գործէ։ Ի ձայն քնարի, խորհողը կը վանէ գազանութիւնը։

Քիչ մը վերջը գրքին այս կարողութեան վրայ պիտի խօսինք, այժմ չերկարենք. արդէն յայտնի է։ Արդ չատ գրողներ, քիչ կարդացողներ. այսպէս էր աշխարհ մինչեւ ցայսօր։ Պիտի փոխուի այս։ Պարտաւորիչ կրթութիւնը հոգիներու անդամակցութիւն մ'է լուսոյ համար։ Այսուհետեւ ամէն յառաջդիմութիւնք պիտի կատարուին մարդկութեան մէջ գրագիտաց լեգէոնին ստուարանալովը։ Տեսլական և բարոյական բարւոյն տրամագիծը միշտ կը համապատասխանէ իմացականութեանց բացուածքին։ Ինչ կ'արժէ ուղեղը՝ նոյնը կ'արժէ սիրտը։

Գիրքը գործն է այդ կերպարանափոխման։ Լուսոյ մնուշդ մը, ահա ինչ որ պէտք է մարդկութեան։ Ընթերցումը մնուշդ մ'է։ Աստի կարեւորութիւն դպրոցին, որ պարտի յինքեան պարունակել ամենուրեք քաղաքակրթութիւնը։ Մարդկային ազգը վերջապէս պիտի բանայ մեծ գիրքը։ Մարդ-

կային մեծայաղթ Աստուածաչունչը, բոլոր մարգարէներէն, բոլոր բանաստեղծներէն, բոլոր իմաստասէրներէն չինուած, պիտի փայլի և ճառագայթէ ջերմութեան տակ այն լուսասփիւռ տպաւորիչ կրթութիւն։

Մարդկութիւնը որ կը կարդայ՝ մարդկութիւնն է որ գիտէ։

Ինչ անմոռութիւն է ուրեմն ըսել՝ բանաստեղծութիւնը կ'անցնի. կրնային գոչել՝ կը հասնի։ Ո՛վ որ բանաստեղծութիւն կ'ըսէ, իմաստասիրութիւն և լոյս կ'ըսէ։ Արդ, գրքին թագաւորութիւնը կ'սկսի։ Դպրոցն անոր հայթայթիչն է։ Աւելցուցէք կարդացողները, կ'աւելցնէք գիրքը։ Ոչ, անչուշտ, ներքին արժէքով, գիրքն է ինչ որ էր, բայց գործօն իշխանութեամբ՝ կը գործէ անդ ուր չէր գործեր. հոգիները կը հալատակին նմա բարւոյն համար։ Գեղեցիկ էր միայն. օգտակար է արդ։

Ո՛վ կը համարձակի ուրանալ զայս։ Կարդացողներուն չրջանակը ընդլայնելով, կարդացուած գիրքերուն չրջանակը պիտի լայննայ։ Արդ, կարդալու պէտքը չար մ'է վառօղոյ որ անգամ մը երբ բռնկի՝ ալ չպիտի դադրի, և, այս՝ միանալով մեքենայից չնորհիւ նիւթական աշխատութեան պարզութեան և մարդոյ պարապոյ ժամերուն յաւելման հետ, նուազ խոնջեալ մարմինը թողլով զիմացականութիւնն աւելի ազատ, ամէն ուղեղներու մէջ պիտի զրգռի մտածմանց բուռն ախորժակ մը. ճանչնալու և խորհրդածելու անյագ պատուքը գամ քան զգամ պիտի ըլլայ մարդկային մտայ զբաղումը, Ֆօպլասը պիտի ձգնն և պիտի կարդան Օrkսրին. հոն պիտի ճաչակեն մնծը, և, անգամ մը երբ ճաչակեն զայն, ալ չպիտի յագենան այնու. պիտի լափեն գեղեցիկը, որովհետեւ մտայ փափկութիւնը կ'առաւելու ըստ իւրեանց զօրութեան. և պիտի գայ օր մը՝ յորում, քաղաքակրթութիւնը իւր բարձրագոյն աստիճանին հասած, այն գագաթնները որ զարերով ամայի մնացին և յորս ընտրեալք միայն յաճախեցին, Լուկրետիա, Տանթէ, Շէքսպիր, պիտի ծածկուին հոգիներով որք պիտի վնտռեն իւրեանց մնունդը գագաթանց վրայ։

(Իր ձեռագիրներուն մէջէն գտնուած)

Ա՛ն Յոյսն

Յո՛յսդ իմ,

Ձիո ձեռն ի քուռն կպայց՝ ցորչափ
Ես յաչխարհի կամ յախտոր,
Եւ միևչ աւուրց իմ ըղեալ չափ՝
Յանգիստս հակի մեռն ’ի կոր.

Միևչ հուպ կենայց բարձր ի կատար
Ձիւն ինձ ի գլուխ իջանէ,
Եւ ընդ ձերինն սեպ դար ու սար
Գեղու զանգուածս եւ գլոռէ.

Միևչ կուրծիս յոզեն խոնջ վեր ’ի վայր
Եւ քոց կենայց ցախիցի
Ձարտի կսկիծեղն իմ իւղասպառ
Եւ ասղն ի մուտս իջանէ.

Ես մեռելոց երթամ ’ի դաշտ,
Մի՛ թողուր զիս, Յո՛յս խաղրիկ.
Երբ ըզյեսինն հարից ինձ գիրկ
Մատարիք զերկինս ցո՛ղ ինձ հաշտ:

Անտիպ

ՅԱԿՈԲ ՈՍԿԱՆ

“Սկիւտարի Սոխակը,, Իտալիոյ մէջ

«Հայ Լէոփարտին»՝ Պետրոս Դուրեան

Հաճոյքով կը հրատարակենք ստորեւ Պետրոս Դուրեանի «Տրտունջք»ին իտալերէն առաջին ու անտիպ թարգմանութիւնը զոր կատարած է յայտնի հայասէր դրագէտ Պ. Ճիան Փիէթրօ Լուչինի՝ յատկապէս «Ամէնուն Տարեցոյցը»ին համար, հրատէրովը մեր աշխատակիցներէն բանաստեղծ Հրանտ Նազարեանցի որ Իտալիա կը գտնուի հիմայ ու մեծանուն իտալացիին հետ պատրաստելու վրայ է «Հայ Դրականութեան Պատմութիւնը» յարակից Anthologieով, ինչ որ մեծ պակաս մը լրացնելու կոչուած է, երբ նկատի առնենք թէ հայ մտքն ու սիրտը շատ քիչ ծանօթ են Տանդէի հայրենիքին մէջ։ Ըսենք նաեւ թէ իտալական աշխարհին մէջ հայութեան ի նպաստ կատարուող համակրանքի շարժումը մեծ մասամբ կը պարտինք ջանքերուն այս պատուական իտալացիին որ իր գրիչն այնքան ասպետօրէն ի սպաս դրած է մեր ցաւոտ դատին։ «Դուրեանը, « կ’ըսէ Լուչինի՝ նազարեանցի ուղղեալ մէկ նամակին մէջ, հայ Միւսէն « չէ՛, ինչպէս կոչեր են զինքը՝ Ան գերազանցօրէն հայ Լէոփարտին է « որուն կը նմանի իր կեանքովը ալ։ Պէտք էր Լէոփարտին կանչել՝ թարգ- « մանելու համար Դուրեանն ա՛յնպէս ինչպէս թարգմանած է Մարգարէ- « ներուն Գիրքը։ Պարզ ու աղկիզիկ են Դուրեանի երգերը։ Արտայայ- « տութեան ազնուականութեան և դասական ոճի անթերի վսեմութեան « մէջ պարփակուած այսքան սաստիկ յուսահատութեան շատ հազուա- « դիւտ կերպով կարելի է հանդիպիլ արդի բանաստեղծութեան մէջ։ « կարծես Լէոփարտին է զոր կը հրաւիրուինք կարդալ Դուրեանի մէջ, « դժբա՛խտ Լէոփարտին որ իր փառքը գտաւ իր ցաւերն արտայայտելուն « մէջ միայն, Լէոփարտի՛ն՝ տիեզերական բանաստեղծ . . . » ։

Lamenti

Addio, a Te, o Dio, o Sole !
rutilante sull’ anima mia :
ecco, non io aggiungo nuova stella alla notte ?
Però che son altro le stelle fuor che i lamenti scagliati
dalle maledizioni perchè abbrucino il volto del cielo ?
E pure non ribattono, fuoco su acciajo, la piastra
della corazza di fiamme del Dio che crea la folgore ? . . .
Ahimè ! . . . che dico, oh, Dio !
Fulminami la bocca ;

confondimi, Signore ; frangi l'idea gigante ch'esprimo
atomo, ed ora mi suscita, in alto, su, nel profondo
del cielo senza sponda, salito per l'infinita
scala, da stella alle stelle.

Salute, a Te, o Dio dell'etere vibrante,
del raggio, del fiore, del flutto, dell'eterna armonia.
Tu, che mi hai svelta la rosa dal fronte,
spento il brillare degli occhi, col fremer delle labbra,
e l'impeto all'anima alata ;
Tu che velasti di nebbie il mio sguardo,
tormenti il mio cuor che si sbatte ;
Tu, che consigli a sorriderti sul limitar della morte,
Tu, mi hai disteso — chi sa ? —
e mi aspetta ? — una vita futura,
un festino imbandito di luce, di profumi e preghiere ?
Ma, s'io debbo mancar l'ultimo soffio,
quaggiù, silente, ignorato, avvolto nella bruma,
oh, lasciami subito, o Dio, incondizionatamente
transumanarmi in folgore, — oh, pallida folgore sì ! —
ma tale venuta da Te, o Padre dei fulmini, o Dio,
e saturarmi al tuo nome per tuo ruggire per sempre
Oh ! Dio ; mi sentirai dentro al tuo fianco eterno,
infissa ed implacata maledizione viva,
urlarti, senza tregua : « Dio senza pietà ! »

Ahimè ! or tremo ! son pallido, pallido come la morte !
il mio petto schiumeggia, sbava come un inferno !
Sono il sospiro che geme tra i neri cipressi,
la secca foglia d'autunno, che sta per cascare.
Donatemi una favilla, una sola favilla di vita !
Che ? . . . dopo i sogni d'oro, baciar la negra tomba ? . . .
Oh ! Dio, che cupo destino ! venne segnato, forse,
col fango agglutinato dai sarcofaghi ? . . .
Oh . . . si ! per quest' anima mia un' altra goccia di fuoco ;
amare, io voglio, . . ancora . . . e vivere, vivere sempre !
Astri del cielo, piombate nell'anima mia !
Una lagrima solo di fuoco, solo una stilla, a me . . .
per la vita di chi vi ha pur amato invano . . .
Ah, ah ! . . la primavera non ha più rose,
niegami il cielo il suo riso d'azzurro,
la notte è il mio féretro,

le stelle vi lucono intorno a doppieri,
piangemi eterna la luna, saggiando gli abissi.
Vi sono degli uomini che muojon senza pianto
perciò la luna lacrima;
e pure il moribondo due sole cose brama :
prima, la vita, indi, singhiozzi cari.

Per me le stelle, invano, scrissero il nome d'«Amore»,
Il giocondo bulbul, invano, cantando, m'insegnò d'«Amare»,
Invano la brezza ha spirato, di quando in quando : «Amore».
Il limpido flutto scorrendo, invano, rispecchiò la «Gioventù».
Invano, i boschetti ovattarono i loro sussurri d'intorno,
tacquer le frasche discrete, furon mute le foglie,
quasi senza respiro, per non turbare i miei sogni !
Voli per l'infinito ! . . sublimamente sognai,
E, invano, i fiori eretti con il profumo della primavera,
m'incensaron l'altar de' pensieri profondi . . .
Ah . . . si, mi accorgo ! Questo fu una oscena ghignata !
tutti mi hanno burlato :
« Che forse il Mondo non sia che la sceda d'Iddio ? »

BEDROS TURIAN (1)

Dalle traduzioni in inglese di Hrand Nazariantz
in francese di Minas Tcheraz (2)

ՃԻԱՆ ՓԻԵԹՐՕ ԼՈՒՋԻՆԻ

(1) Turian եւ ոչ թէ Tourian: Իտալերէնի մէջ u տառը կ'արտասանուի Ու:

(2) Հրանտ Նազարեանցի անգլիերէն ու Մինաս Չերազի ֆրանսերէն թարգմանութիւնները վերածուած իտալերէնի՝ ձիւնը փիէթրո լուչինիի կողմէ:

Նորայր Բիւզանդացի

Հայերէն Անուանի Բոյսց

Վենետիկ, 12 Յուլիս 1906

Սիրելի Տէր

Յովհ. Արթինեան (Բարիզ)

Շատ կարեւոր գործոյ ձեռնարկեր էք, ինչպէս ծանուցիք ինձ Յունիս 19ի թղթովդ, ճշդելու զհայերէն անուանս բուսոց: Ես եւս մեծ փափագ ունեցած եմ զայն «ահագին չիոթուխիւն»ն կարգի դնելու, բայց յուսահատութիւնն տիրած է ինձ ի սկիզբն ճանապարհին: Կը մտիկեմ որ դուք յաջողիք:

Ապացուցեր էք թէ «կանճրակ»ն ոչ է Colza, այլ Carthame. ըստ իս՝ Carthame որ մեր հին բժշկարանաց մէջ արաբիկ բառիւ կոչուած է Ասփուր և Ասպուռ (Ի'ւսֆուր), կոչուած է նաեւ պարսիկ ձայնիւ Կակժիրակ (Քեաժիյրե), այն Կակժիրակն՝ որ սխալմամբ կարծուած է Casse, ինչպէս և յիմ գաղ.-հայ. բառարանի. վեց տարի յառաջ գտայ որ Կակժիրակ է Carthame: — Գարեգին Վ. Սրուանձտեանց կը գրէ յիւր Մանանայի, երես 447. «Կանճրակ. փչարոյս մչակեալ, որ ունի «ծաղիկս նման Զաֆրանի, և հասկս կազմէ, որոյ հատիկներ «նման են Սրեւաձաղկի հատին, զորս խաչեն, ձեծեն, կաթ «հանեն, և պահոց կերակրոց ի պէտս գործածեն»: Անհամբեր եմ կարդալու զձեր ապացոյցս, ինչպէս և Խինձ = Salsifis, Կորնգան = Sainfoin բուսոց մասին. ըստ Ստեփանոս Շահրիմանեան Տփղիսեցի բժշկին՝ Scorsonère, որ և Salsifis noir, հայերէն է Սինձ:

Հայերէն բուսոց Bibliographie չգիտեմ. բայց ի գաւառական բառերէն որ հրատարակուած են ի Մանանայ Սրուանձտեանցի, ի Հանդէս Ամսօրեայ և այլուր: Անտարակոյս ունիք զՀայբուսակն Հ. Դ. Սկիշանի՝ որ լի է անճոռնի սխալներով, զԲուսաբանութիւն Հ. Գ. Մէնէվիշեանի (Վիէննա, 1897): Գանձ կայ մեր հին բժշկարանաց մէջ, բայց թաղեալ. գեռ չգտնուեցաւ վանական մի որ գիտնար օգտուիլ յայն գանձէ և օգտեցընէր զուսումնասիրաբար բանասէրս:

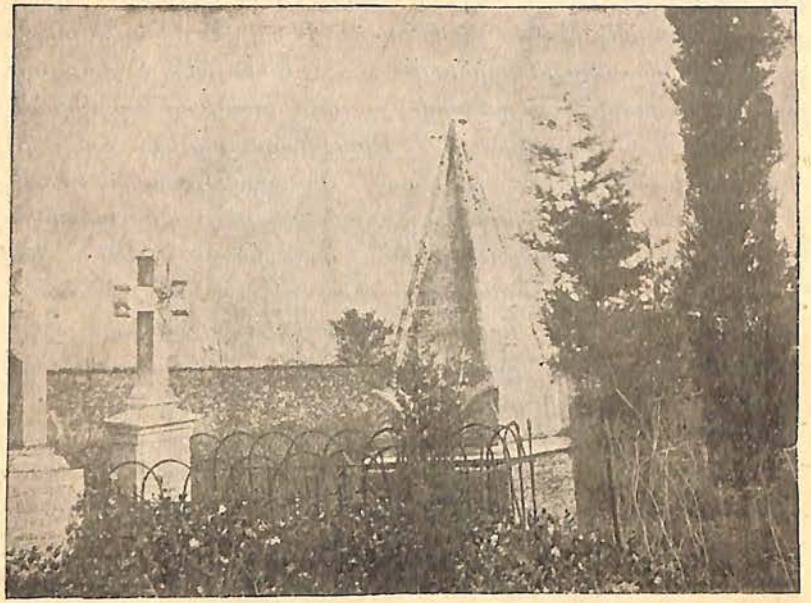
Աստուածաշնչի բուսականաց մասին չկարեմ օգնել ձեզ. ծանր գործ է, և երկար ու տաժանելի խուզարկութեանց կարօտ: «Հաղնի» է Agnus-cactus. — զ«Սարդ» կը կարծէք Սերվի. կարելի է. պարսկերէն Սերվ, Սերուն է Cyprès, որով և «Սարդ»՝ Cyprès, կամ ծառ նման Cyprèsի. -- «Ազոյի» առոյգ է Yeuse:

«Ծամբրին» ըստ այլոց Origan, արաբերէն Սա'թր. — Sarriette = «Կորդիւն» է կարծեմ. — «Ջամբուռ», տառապարձուխիւն յունականին Thymbra (Sarriette), կարելի է. բայց հին բժշկարանն կը զուգէ արաբերէն Հաշա, որ է Thym. (տե'ս Հայբուսակ, թիւ 694):

Եւրիկ վեծարանօֆ

ՆՈՐԱՅՐ ԲԻԶԱՆԴԱՑԻ

M. de Byzance Norayr
Sant' Angelo, Ponte dei Frati, 3536, II P.
VENISE

Մ. Պէշիկթաշլեանի (բրգաձեւը) եւ Պ. Ադամեանի (խաչաձեւը) մահարձաւոր Շիշլիի Հայ-Ս.Ռ.Ա.Կ. գերեզմանոցը

Առ Թովմաս Թերզեան

Դիմահանական Խօսք

Անուններ կան որոնք տիտղոսներով և մակդիրներով ներկայացուելու պէտք չունին, կը ճանչցուին երբ կը լսուին։

Բացատրութեան պէտք չեմ զգար ես, որ յիշատակը պանծացնեմ, մ՛ի՛ որ չգիտնայ Թէ ով ես։

Գործ և արդիւնք երբ կը խօսին, պէտք է լռեն դեղեցիկ ներբողներն և հիւսուածներն անդամ։

Դուն բեզ յայտնեցիր ամէնուն՝ սիրտերու մօտիկ ձիրքերով, բնատա-տեցիր որ բեզ սիրեն։

Երբ մանուկ որբուկ լքեալ կը կարծուէիր, սիրուն կերպդ, ուշիմ միտքդ, արիւն սիրտդ եղան պաշտպաններդ։

Ջուարթ աշակերտաց ընտիր խմբակին առաջինն եղար հանճարով և ջանքով, բայց չսոնքացիր։

Իական արժանեաց համար լոկ միտքը անբաւական ճանչցար, սիրտի ազնուութեամբ բարձրանալ ջանացիր։

Ընդհանուր համակրութեան առարկայ եղար, Թափայէլեան դաստիա-րակը և սանունք վրադ գուրգուրացին։

Թաքուն աւիւն մը վառուած էր Քու ներսդ, գեղեցիկ դպրութեանց սէրը յաղթանակեց շահաւէտ ասպարէզին։

Ժիրաժիր պատանի՝ խոհական ծերուններաց ընկերակցեցար. [ևօթնեւտասնամեայ ուսուցիչ անուանուեցար։

Իմաստուն ջանքերով զարգացար և զարգացուցիր, այնչափ որ ուսուցչաց արժանաւոր պետ կոչուեցար։

Լուսաւոր երկեր սփռեցիր ամէն կողմ, քերթուածներ և գրուածներ ընտիր հեղինակ հռչակեցին բեզ։

Խորին հմտութեամբ փայլեցար դպրութեանց ամէն ճիւղերուն մէջ, Հայ դպրութիւնք ալ բեզմով փայլ առին։

Ծածուկ բան մը չունեցաւ բեզմէ հին ու նոր հայերէնը. օտար լեզուներու չափմամբ զայն յղկեցիր ալ։

Կարող բանաստեղծ ընդունուեցար ամէնէն, ձեռքէ ձեռք փնտռուեցան բոլոր գրուածներդ։

Համեղ ոճ, թրթռուն տող, զգայուն խօսք, թափանցող շեշտ, գրիչիդ արդիւնքներն անթերի էին։

Ձայն տուիր ամբոխին թատրոնի բեմէն, ազգային տեսարաններ բեզմով վերակենդանացան։

Ղեկավար ճարտար չինիչ տեսարանաց, ցուցուցիր Թէ բարոյականի խթան է լուրջ թատերականը։

Ձանպադ երկար ըրիր, կեանքէդ ալ աւելի, կանուխ սկսելով յորելեար եղար։

Մեծամեծ պետականք շատ հարիւրներով բեզմէ ստացան ուսմանց սէր ճաշակ։

Ցաջողակ էր արուեստդ, գրաւիչ վարմունքդ, դիւրուսոյց եղանակդ-աշակերտաց միտքերուն տիրացար։

Նոյնչափ ձեռնհասութեամբ կրցար աւանդել մայրենի լեզուին հետ եւրո-պական դպրութիւնները։

Շարունակ զուարթ, իղձերուդ իշխան, խնդութեան պատճառ էր ներ-կայութիւնդ իսկ։

Ուրախ բնութեամբ ամէնուն անձկալի, համեստութեամբ վեհ և վեհու-թեամբդ համեստ։

Ջափաւորութեան տիպար առաքինի, օրինակով սորվեցուցիր լաւագոյն կենցաղավարութիւնը։

Պատուոյն իսկականը արդիւնքի մէջ ճանչցար, շպարէ և սեթեւեթէ խոր-շեցար սկզբամբ։

Ջնջել կ'աշխատէիր նոյն իսկ երեւոյթը, բայց ուր արդիւնքի իրը կայ, փառքի ստուերն ալ կ'ըլլայ։

Ռամիկն իսկ գիտակից արժանիքիդ՝ ինձ գովաբանեց և փառաւորեց անկեղծ զգացմամբ։

Սէրն ու յարգը գերազանցագոյն փառքերն են. ինձ չսիրող, ինձ չյարգող մարդ չեղաւ։

Վարժապետ մ'եմ, սովոր էիր ըսել, բայց վսեմաշուք աւագանւոյն աստիճանն ալ ստացար։

Տարիքդ քալեց, սիրտդ կանգ առաւ. յաւիտենական երիտասարդ կոչուեցար իրաւամբ։

Րոպէական վիշտն անգամ պատկառեց ինձմէ, բայց մինթէ կրնայի՞ր մարդկային բախտէն խուսափիլ ընդ միշտ։

Յաւուց բաժակը Դուն ալ քամեցիր, Բենիամինդ գիրկդ յափշտակուած տեսար։

Խիւծեցաւ կորովդ, թուլացան ջիղերդ, պողոց բեռամբ կքեալ ծառի պէս ընկճեցար վերջիվերջ։

Փարելի դուրդուրանօք խնամող Պահապանդ ալ՝ իւր գութին զոհուած մահճին գամուեցաւ։

Քաղցրագոյն զգացմամբ տոգորեալ Զաւակներ՝ սէր ու գորով, հոգ ու խնամք պակաս չըրին երբեք։

Եիս քան զեւս փայլեցար անոնցմով. Քու վրադ օրինակուած պատկերներ էին անոնք։

Օրհնութեան ձայներ ողջունեցին յիշատակդ, երբ գոյժը հնչեց թէ Թովմաս այլեւս չէ։

Ֆրէնկն ու Ցաճիկ, Հոռոմն ալ Հայուն եղան ձայնակից, ամէն լեզուներ օրհնեն՛ք կարդացին։

Թովմաս իմ սիրելի, մարմինդ մեռաւ. հոգիդ, անուն՛դ, համբաւդ, արդիւնքդ կը մնան անմահ։

ՄԱՂԱՔԻԱ ԱՐՔ. ՕՐՄԱՆԵԱՆ

Վախճանեցաւ 8 Փետր. 1909: Գրուեցաւ 12 Փետր. 1909:

Թատերական Երկեր

24 Փետր. 1877

Ազնիւ բարեկամս Պ. Հրաչեայ Աստուր,

Ձեր ցունվար 26 թուով նամակին մէջ զրական մի քանի խօսքերուն պատասխանելով՝ կը յայտնէք թէ Hernaniն դուք ալ կարդացած էք, և թէ Ձերազ էֆէնտին զայն կարդացած ատեն, եւս աւելի ազդու թուած է նմա քան ինձ։ Ես ինչ որ ըսած եմ Hernaniի նկատմամբ՝ իրը թատերերգական գործ, զայն այսօր ալ կը կրկնեմ. Hernaniն սքանչելի գործ է. շատ քիչ հեղինակի տրուած է միայն խաղի մը մէջ այնքան բանաստեղծութիւն ընել։ Բայց ի՞նչ ընէ հեղինակն երբ նիւթն ինքնին ազդու չէ. ի՞նչ ընէ Իասին երբ ես իւր Athalieն կարդալով քունս կու գայ, թէպէտ սա ֆրանսական գրականութեան հրաշալիքներէն մին է. ա՛յլ է ազդուութիւն, ա՛յլ է քաջ հիւսուած։ Ինչ որ ես Hernaniէն զգացի, Le Roi s'amuseն ինձ լիուլի զգացուցնելով տուաւ զայն։ Կրնաք Ձերազ էֆէնտիի ըսել թէ երբ ես Le Roi s'amuseը կարդացի, — ես որ շատ զգայուն երիտասարդ մը չեմ, ես որ բանաստեղծական նրբութիւններէ շատ չեմ ախորժիր, — ես երբ Հիւկոյի այս հրաշակերտը կարդացի, քանի մը անգամ չկրցայ արտասուքս զսպել. ի՛նչ խաղ, Ցէր Աստուած. դեռ այս տողերը գրած վայրկեանիս՝ ականջիս մէջ կը հնչեն այս սոսկալի խաղին սրտայոյզ տեսարանները. նախախնամական արդարութիւնը նկարագրելու համար՝ մարդկային գրիչն ի՛նչ կրնար ստեղծել աւելի ազդու, աւելի pathétique։ «Արքային զբօսնու»ն ինձ մեծ դաս մը տուաւ որ շատ յարմար էր ինձ և զոր բոլոր կեանքիս մէջ չպիտի մոռնամ։ Գալով այն մանր մունր դէպքերուն (épisode) զորս յիշեալ խաղը կը պարունակէ և որոց յենլով՝ Ֆրանսայի այն ատենի կառավարութիւնն իրր անպարոյական հրատարակած է Հիւկոյի սոյն գործը, — ես որ «Արքային զբօսնու»ն բոլոր ուշադրութեամբս կարդացած եմ, չեմ հասկնար թէ ի՛նչպէս կարելի է թատերական գործ մը անպարոյական հրատարակել, սա միակ պատճառով թէ անոր մէջ մի քիչ անյարմար գործեր կամ խօսքեր կը գտնուին. ինձ համար, թէպէտ «Արքային զբօսնու»ն կարդացած ատենս քանի մը կէտեր մասնաւոր յուզումի պատճառեցին ինձ, այլ սակայն այժմ բոլոր այդ ազդեցութիւնները փարատած են և մտքիս ու սրտիս մէջ խաղին բարոյական մասը միայն մնացած է։ Դիւրին է թատերական գործի մը պարագաները շուտով մոռնալ, բայց երբ Հիւկո մ'է որ զայն կը յօրինէ՝ անհնար է անոր տուած բարոյական դասը մոռնալ։ Հարցուցէք Ձերազ էֆէնտիի թէ արդեօք Հիւկո իր սոյն գործին արգելման դէմ բացած դատը վաստակած է յայնժամ, և թէ այժմ ֆրանսական թատերաբեմին վրայ «Արքային զբօսնու»ն կը ներկայացուի՞։

Մտախոհ տը Լորմն յոյնկ աւարտեցի. Տիտիէ մեծ օրինակ մ'եղաւ

ինձ՝ իբր ուղիղ անձ մը, ուղիղ ամէն բանի մէջ, և մինչ իսկ այնպիսի բանի մը մէջ՝ ուր շեղումն ուղղութեան չափ գովելի կը թուի ոմանց։ Բայց Մառիօն տը Լօռմը միայն բարոյական խաղ մը չէ, յուզիչ խօսքեր ու դէպքեր ալ շատ են, ինչպէս այն տեսակցութիւնը զոր Մառիօն կ'ունենայ Տիտէէի հետ բանտի մէջ, երբ սա մահը նախապատիւ կը համարի, և երբ դա ազատել կ'ուզէ զայն. բայց այդ տեսակցութենէն առաջ շատ մը ուրիշ պարագաներ կան ուր անունի հեղինակը նիւթէն մեծապէս օգուտ քաղած է՝ գործին ազդուութիւն տալու համար. ասոնք անանկ բաներ են որ — առանց Մառիօն տը Լօռմի տալու այն ազդուութիւնը զոր ես «Արքայն զբօսնու»ին միայն կը վերապահեմ, — Մառիօն տը Լօռմն առաջին կարգի թատերգութիւններէն մին կ'ընեն։ Մ. տը Լօռմը սա առաւելութիւնն ալ ունի միւսին վրայ, որ հոն տեսարաններն այնքան ենթակայ չեն անբարոյական անուանուելու, որքան են վերջնոյն տեսարանները։ Բայց, ինչպէս վերն ալ ըսած եմ, պէտք է միշտ խաղին նիւթը նկատել. թէ նիւթը կրնար աւելի պատշաճ կերպով ներկայացուիլ և չէ ներկայացուած, — ինչպէս ուրիշ խաղերու մէջ շատ անգամ կը տեսնուի, — յայնժամ հեղինակն է յանցաւոր. սակայն «Արքայն զբօսնու»ին մէջ Հիւկօ միայն խաղին անհրաժեշտ պահանջումները կատարած է։ Քանի որ թատերական խաղերու մէջ տեսարաններու շատ անգամ անվայելուչ ըլլալուն վրայ կը խօսինք, հարկ է յիշեմ Պ. Պիտար Արապաճեանի Պօղոս Թշուառները անուն խաղը որ կրնար աջողութեամբ ներկայացուիլ առանց այն խայտառակ տեսարաններուն որք խաղին անկմանը պատճառ եղան մինչ իսկ առաջին ներկայացումէն։ Արապաճեան յօդուած մը ղրկած է մեզ՝ իր խաղը պաշտպանելու համար «Մանզումէի Լֆքեար»ի արդարացի դիտողութեանց դէմ, բայց ես այդ նկատմամբ տարբեր գաղափար մ'ունիմ. ես համոզուած եմ թէ «Պօլսոյ Թշուառները» անունին տակ հրաշակերտ մը կրնար հեղինակուիլ. ուստի և իր յօդուածը հրատարակել չպիտի տամ։

Այժմ սկսած եմ Դումուէլը կարդալ. առաջաբանն աւարտած եմ։ Ինչ որ եղաւ ժԸ. դարու Համայնագիտարանին յառաջաբանը փիլիսոփայութեան ու գիտութեանց համար, ինչ որ եղաւ Ակադեմիոյ բառարանին առաջաբանը ֆռանսական լեզուին համար, նոյնը եղած է Դումուէլի առաջաբանը թատերական գրականութեան համար. այսպէս կ'ըսէ Պ. Բիէռ Լառուս։ Այս առաջաբանը հրահանգիչ է անոնց համար որք ինձ պէս թատերական գործեր կը կարդան, պարզապէս զբօսնելու նպատակէն աւելի բարձր նպատակով մը։

Դուք ձեր նամակին մէջ Պ. Դամազիէլի անունն յիշելով որ ինձ բարեւ կ'ընէ՝ կ'ըսէք թէ նա ներկայ էր այն օր ուր Զերազ էֆէնդի մականունս փոխեց և փոխանակ Բէյհանի՝ Քայհան մականունը տուաւ ինձ։ Չկրցի հասկնալ սակայն թէ ի՛նչ վերաբերութիւն կայ Պ. Դամազիէլի բարեւին և մականունս փոխուելուն մէջ. նոյն իսկ չհասկցայ թէ դուք ի՛նչ նպատակով ինձ կը յիշեցունէք մականուն մը զոր ա՛լ չեմ

գործածեր։ Եւ արդարեւ, իբր մականուն, իբր խմաստ, ՊԱՐՈՅՐ ՔԱՋԵԱՆԷ վեր չէ՞. ի՞նչ կը հասկնամ «Քաջեան» անուանելով զիս, բառ մը որ խմաստ չունի և ժամանակի նուիրագործումն ալ (sanction) չունի, բառ մը վերջապէս և ոչինչ, mot sonore. կրնա՞ք բաղդատել այս անունը «Պարոյր»ի հետ։

Ներեցէք որ վերջացուցեմ նամակս որ արդէն շատ երկար եղաւ, աղաչելով որ ընդունիք բարեկամական զգացմանցս հաւաստիքը։

Ձերդ անմնուէր

Վաղեմի հրապարակագիր եւ լրագրապետ ԲԻԻԶԱՆԴ ՐԻՉԵԱՆի գրական ծածկանունը եղած է Բ. ՊԱՐՈՅՐ՝ զոր ապա ժառանգած է իր անդրանիկ որդին, Դ իբր աւազանի անուն։ Ըէչեան որ ատենօք Հ. Ասատուրի ուսուցիչը եղած է, գրած է անոր բազմաթիւ ինքնադատական նամակներ՝ գրական եւ այլ նիւթերու շուրջ, որոնցմէ միսն է ներկայս։

Ծ. ԹէՈ.

† Հ. Դ. Եւոնդ

Ալիշան

Ա. Բարեաց Գործիչներն առաջին հումքերը: (Անուններդ կարդալ նկարիդ ներքեւի կողմէն):

Աջէն ձախ՝ Ա. կարգ, ոտի կեցողները. — **Կոստանդ Հինյ.**, **Զաւէն Եղիազեան** (այժմ Պատրիարք Կ. Պոլսոյ), **Մուշեղ Սերովբեան**, **Խոսրով Պետրիկեան**, **Բաբգէն Կիւլէսէրեան**, **Սմբատ Սաատչեան**, **Ա. Նալբանեան** (այժմ տեսուչ Գանիրէի ազգ. վարժարանին), **Դաւոնդ Հինյ.**:—Բ. կարգ, նստողները.—**Գնէլ Գալէմքեարեան**, **Միսաք** (վախճանած), **ԵՂԻՇԷ ԵՊԻՍԿ. ԴՈՒՐԵԱՆ** (ուսուցչապետ), **Աղաւնի Համամճեան**, **Մաշտոց** (այժմ աբեղահայր՝ Ներսէս Փափազեան):

Հովիւն ու Դանակը

Հովիւ մը պատանեակ
ջուրին մէջ կորսնցուց
երկաթէ իր դանակն.

Եւ երբ հիմն ըսկըսաւ
թախծագին կոծով յալ՝
աւազի մէջ թաղուած սեաւ.

Անտի՛ն է որ կու գայ
հարցընել՝ թէ ինչո՛ւ
տըրտում էր . . . եւ ապա

Ջուրերուն հեղեղին
հանելով բերաւ դուրս
դանակ մը ոսկեղէն:

Հովիւը երբ տեսաւ՝
վրկայեց թէ այն իր
կորուածը չէր բնաւ.

Եւ Անտի վերստին
աւազուկով, այս անգամ
վեր բերաւ արծաթին:

Զա՛յն եւս երբ չընդունեց
պատանին, Ջուր-աստուածն
ըզգալով զարմանք մեծ՝

Մրմունջարբ մը նորին
բուն դանակն հանեց դուրս
չուերուս խորերեն:

Հո՛ւսկ՝ երեքն ալ ուրախ
պարգեւեց իրեւ վարձ
ուղղամիտ պատանւոյն:

(Ֆինեական զրոյց)

Լուսնի Զրոյցը

(Ամռոյ կղզիներուն մէջ)

Սովի ժամանակ՝
մայր մ'ելաւ իր զաւակ
երբ գիշերուան մէջ
կը գործեն առէջ՝
լըսուած միասին,
կը ծագի լուսինն
հացածառի մը պարուրին ձեւով (*)

❀

Ա՛յսպէս կը խօսի մայրը հոգեխոով.
« Ինչո՞ւ հոդ ի զուր
կեցեր կը տրճիկս.
իջիր երկինքին,
որ խաղցած զաւկիս ըղձաս կերակուր »:
Ձայրացաւ լուսինն, իջաւ անոնց մօտ,
երկուքն ալ վերցուց, տարաւ անծանօթ
ճամբէ մը անհետ,
գործիքն ալ իր հետ:
Այսօր տակաւին
աղօտ կ'երեւին
լուսնի գետն յիծեր
տղան ու մայրը ծեր:

(*) Մանիկի ձեւով:

Առջևն Զրոյ մը

(Ֆինլանտացի վէպ)

❀

Երբոր օդին կապոյտ հագած ազջկանց մին
ամպի վրայ կը ճեմէր օր մ առաւոտին,
ձեռքը զամբիւղ՝ բուրդով լեցուած,
նոսր այդ բուրդէն մաս մը յանկարծ
ինկաւ ջուրին մէջ ու հովերը տարին
մինչեւ ծայրը անտառին

Մէլլիքին՝
անտառներու մեծ Տիկինը՝
հաւաքեց զայն, ու անով չինեց փոքրիկ
բոյն մը՝ զոր նուրբ թելով ամէն
չոճիի մը կապեց ատին դալարագոյն
իր որդեակներ մը մէջ՝ հոն
դնելու համար իր Օհաոն՝
իր սիրելի որդին Արջն
Երբ Օհաօ մեծցած կը կոչէր ուրիշ
իր մայրը, առանց երբեք յամենալ
երկնչելիքի այդ բուրդէն
հիւսեց անոր վերարկու
Սակայն Օհաօ մշտապէս ու ամէն ինչ
որ Մէլլիքին
խորհեալ թէ առնուն էր
տալ անոր սուր ժանիքներ

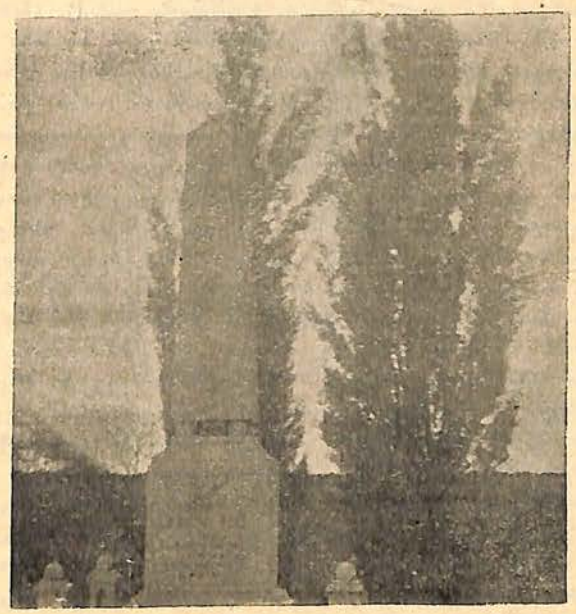
Երբոր ընցաւ Օհաօ այն բանին վրայ
որ սուրբ էր իրեն ու նշխարական
թէ այն ժանիքներն՝ զոր մայրը ու տար
պիտի չգործածէր երբեք չարաչար
Մայրն ալ ոսկի ըսահներուն այն ծառին
որ ծառայեց անոր երբեմն օթոցան

Ժանիք չինեց Արջուն. իսկ նա անհնարին
ագահութեամբ յափշտակեց ամէն բան,
իր երդումին միշտ հակառակ
որս պատռելով արագ արագ:

Ահա թէ ինչո՛ւ արդեօք մը չի կայ
որ զայն ըսպաննէն մարդիկ անխընայ:
Պէտք է սակայն պատուել անոր նշխարներն,
ու զոհերով ալ ոգեկել իր ըստուերն.
ապա թէ ոչ՝ քենադիները՝
վրէժ լուծելէ նա չը զադրիր:

Յունիս, 1913

Գատրքէօյ

Վաղեմի ճեմարանը հրապարակագիր, մատենագիր եւ «Մէհմուայի Հավատիս» խմբագրապետ Վարդան փաշա (Յ. Վարդանեանց) ի ծիրիմը Շիշլիի Հայ-Հռոմէականաց գերեզմանոցը:

Գրական էջ ակ

Պաթում, 1 Նոյեմ. 1880

Ցարգելի բարեկամս

Քեզ, սիրելիս, նշան մը չտուի ողջութեան. գիտեմ, կ'սպասէիր որ լուր տամ քեզ, լուր խնդրեմ, և զմեզ բաժնող անջրպետը մոռցնել տանք մեկմեկու՝ երկայն բարակ նամակներով։ Ուշացայ այս յարաբերութիւնն սկսելու. պատճառը կը հասկնաս. նոր քաղաք մը, նոր զբաղմունք, նոր հոգեր, այս ամէնը չէին կրնար չգրաւել բոլորովին միտքս ու սիրտս՝ ի վնաս իմ բարեկամացս։ Այժմ, ա՛լ այդ բռնապետութիւնը վրաս չի ծանրանար. սիրտս ալ, միտքս ալ, առ վայր մի կաշկանդուած մնալէ յետոյ՝ կ'առնեն վերստին իրենց թռիչը դէպ ի հին ու նոր սիրելեաց մօտ և միշտ նոր հաճոյքով մը կը սաւառնին անոնց բոլորտիքն ու գլուխնուն վերեւը։ Ձնմարիտ, այս հոգեկան կարողութիւնս ալ, որ իմ մտաց ամենահրապուրելի գոյներով կը պատկերացնէ ծանօթներուս յիշատակը, եթէ չլինէր, բաւական դժբախտ պիտի ղգայի ինքզինքս հոս՝ Պաթումի մէջ, ուր կայ վաճառական, արհեստաւոր, գինուոր և «բազմագունակ հաճիցէրներ», բայց չկայ այն մթնոլորտն ուր միայն կրնան ապրիլ՝ առանց թօշնելու՝ ելեկտրականացած մեր մտքերուն պէս մտքեր։ Ընդունելու է սիրով Հրամանաց ձեռքով կնքուած այս վճիռն՝ հրաժարելու ամէն մտաւորական կենաց գեղեցկութիւններէն և դառնալու պարզ վաճառական, սիրող մամոնայի և պաշտող նիւթական օգուտին։ Անշուշտ հոգեկաններուն նզոված անիծած այս անդունդին զառիվայրին վրայ չպիտի թողուի ինքզինքս, այսպէս տակաւ առ տակաւ գլորիլ, ինքս, զգացումներովս պատկանելով անոնց դասուն. բայց եկուր տե՛ս, սիրելի բարեկամս, որ ամէն ինչ հոս այդ բերանաբաց, անճողոպրելի վիհը կը մղէ մարդիկը, և երբ գիտնաս նաեւ թէ երկար տարիներ իմ միակ սիրելի աշխատութիւնս եղող փիլիսոփայական գրութիւնք մտացս մէջ վիճակ մը ստեղծեր են արդէն՝ բոլորովին հակապատկեր սրտիս՝ զոր բանաստեղծք, մեծ ու փոքր, կազմակերպեցին մանկութեանս, այն ատեն դժուարութիւն չպիտի ունենաս հասկնալու թէ ինչո՞ւ կարող չեմ կանգնիլ կենալ վիհին եզերքը՝ առանց մէջը գահավիժելու։ Ես ինծի համար չեմ կրնար ըսել թէ միջին կէտը նախամեծար է որ և է գործի մէջ. այս գաղափարն ինձ օտար ըլլալով՝ ի հարկէ պիտի սիրեմ միշտ ծայրերն, այսպէս՝ կամ երկնից եօթնեւորդ յարկը, կամ նիւթին ամենայատին յատակը։ Թէ չինար ձեռքս պիւխնէրի գիրքը և չղոդայի յետոյ Լիթրէի, Սբէնսէրի, Ունտի գրուածոց մէջ, պիտի աղօթագիրքս ընէի առաւօտեան և երեկոյեան պահերուն ֆիխթի ամպոտ երկերն, ուր ամէն տող պիտի անպատճառ պարունակէ հոգի, անմահութիւն և Աստուած բառերը։ Ատոնք իրենց մթութիւններով և հոգեկան իմաստասէրին անոնց մէջ թափած աւիւնով

վերին աստիճանի հաճելի պիտի ըլլային անտարակոյս ինձ, որ, փոքրիկ քանակութեամբ mysticisme և աշխարհի մասին գարշանք մ'ունեցած եմ ամենափոքր հասակէս։ Մ՛ըր են այժմ հոգւոյ այն ձգտումները դէպ ի աննիւթ, գունեղ, ներդաշնակ և խորհրդաւոր աշխարհը. շուտ եկան, ինչպէս կ'ըսեն այստեղի Հայերը, անոնք գարձան եղան ցանկութիւններ գրաւելու, նուաճելու նիւթական յայտնի աշխարհը որ աներեւոյթ կ'սպառնար մնալ մինչեւ վերջը։ Ւ՛հ, կ'ըսեմ թէ ստոյգ և թէ անստոյգ երկու աշխարհները հաւասար են մէկմէկու. թէ մէկը պիտի նեղէր անձս՝ անոր մէջ գրգռելով երբէք գոհացում չկարենալ գտնող տենչեր. թէ միւսը պիտի խոցոտէր ամէն օր ամէն ժամ սիրտս, ևնթարկելով զայն մարդոց խարե-

Յովհ. Շահխաղար

բայութեանց, կեղծաւորութեանց և քաղաքակրթիչ նախանձի հարուածոց։ Ակնհայտ է, մեր՝ արարածոցս բախտն է լինել աշխարհի այս բագինին վրայ պատարագ մը զոր իրարու հետէ պիտի մատուցանենք առ Պան, առ Համայնաստուածութիւն, աւելի ճիշդն՝ առ Ոչնչութիւն։ Զայն ու ձուներնիս կարելով, ուրեմն աշխատինք իմնալ ելլալ, չփորձելով երբէք գանգատիլ, — քանի որ գանգատը երթալիք տեղ չունի, — և երանի կոչելով զանոնք որք մահահոտ իմ ըմպած բաժակս շրթներնուն մօտեցուցած չունին երբէք և կ'սպրին սեւ իրականութեան մռայլութեանը մէջ։ Դու ժամանակին բանաստեղծի շալակի մէջ կ'ընթանայիր, երկինքիդ մէջ փայլող աստղերը՝ Լամարթին, Հիւկօ և իրենց խումբերն էին. մի՛ թոյլ

տար որ ուրիշներ գան նշոդել այդ կապուտակ եթերիդ մէջ, թէ չէ՝ շուտով կը կորցնես իր այն հրապոյրը որ մինչեւ անգամ կու տայ հաւատալ անմահութեան։

Կը տեսնեմ որ գրիչս անսանձ առեր քալեր է և բարեկամի մը գիր գրելու, քէյֆը հարցնելու մտօք նստած աւետն՝ ելեր եմ Շուրէնհաուբական խոհեր յայտնել։ Հոս թող կանգ առնու այս արտուղութիւնը և գանք աւելի անմիջական խնդրոց։ Լաւ ըլլալու ես, անշուշտ քաջառողջ և միշտ աշխատող, շաբաթը մի քանի անգամ տեսնելով եղիան, ողբաւուեր այդ գրագիտը, այդ Աստմը որ pâle Leopardi մ'ըլլալ կ'սպառնայ։ Վերջի տարիներուն մէջ շատ սիրեցի Միւսէն որ մեռաւոր ազգակցութիւն մ'ունէր Իտալացի Թշուառ բանահիւսին հետ, բայց շատ ծանր ինձ կու գար տեսնել թէ անպատուա սքանչացումով կը կարգայի նոյն այն տողերը զոր Միւսէն արտասուքով գրած էր և որոնք իր ցաւոց, յուսահատութեանց աղիողորմ պատմութիւնն էին։ Տես ի՜նչ հրէշութիւն. մենք կ'ուզենք որ այլք չարչարուին, և անոնց մարտիրոսութիւնը որքան անողորմ եղած ըլլայ՝ ա՛նքան սիրով կը կարդանք զայն։ Աստմ, իր կարճ հառաչանքներով, միակ փնտռած բանս է «Մասիս»ի մէջ. կը կարդամ և մտքիս առջեւէն կու գան շարքով կ'անցնին բոլոր վերթերեան աշխարհին բնակիչներն իրենց յոգնած գլուխներով, նուադած աչքերով, դանդաղ քալուածքով, նիհար ու վախ մարմիններով, աչուքնին երբեմն երկինք յառած, երբեմն երկիր, խոնարհ, արտում ու լալիս։ Եթէ այսպէ՛ս է Աստմն ալ, կրկնէ՛ այցելութիւններդ իրեն զոր երբէք բախտ չունեցայ ճանչնալու. ազնիւ հոգի թող նեցուկ լինի բարեկամի մը ճմլած սրտին։

«Մասիս»ն ինձ սիրելի է նաև Բ. Բէչեանի յօդուածներով։ Աստղ վրայ խօսակցութիւն մ'ունեցայ Պ. Գալուստ Ագա Շիրմազանեանցի հետ, մարդ մը որ Պարսկաստանի արքունեաց մէջ մեծ դեր խաղացած է, որ յետոյ վաճառական գործած է, եղեր է երկար տարի Համպուրկ և Լոնտոն և 10 տարի առաջ ալ ընտրուած է Թիֆլիզի քաղաքագլուխ, և յետ բազում դժբախտութեանց՝ վերջապէս եկեր խաղաղիկ կեանք մը փնտռել այս տեղ։ Փորձառու որպէս ո՛չ ոք, և լաւ էլ տեղեակ Հայաստանի կացութեան՝ ամէն տեսակէտով։ Ան բաւ. «Ահա 10-15 յօդուած որ Բ.ին գրչէն ելած կը կարդամ. բոլորն էլ լաւ բաներ են ասում, լաւ խորհուրդներ են տալիս, ինչպէս բանք (պանքա) հիմնել, վաճառականութեան վարժարան բանալ եւայլն։ Բայց պարոնը չի տեսնի մինէ որ, օրինակ, բանկի գաղափարն քսանեքեան շատ լաւ, սակայն անիրագործելի է Հայաստանում. առաջին՝ որ կառավարութիւնը չի ապահովցնէր ձեռնարկը գողերէն որոնք կարող են գալ և գանձ վեր առնուլ տանիլ։ Հայաստանի դժբախտութեանց աղբիւրին ակը պէտք է չորցնել և ո՛չ թէ այդ գետին ճիւղերը որոնք վերածնելու են, հակառակ ամէն ջանքերու։ Պէտք է մատը վէրքի վրան դնել, և երբ կարելի չէ այդ, աւելի լաւ է նուազ կարեւոր խնդիրներու վրայ դարձնել ուշք և առոնք յուծել։ Բանքի չափ կարեւոր չէ՞ն գուցէ Պօլսոյ թաղային և մանուր դպրոց. ինչո՞ւ պարոնը երբէք

չի քններ իր թերթի մէջ՝ սրա կամ նրա պակասութիւնները որք կան, այդ անժխտելի է»։ Եւ այս տեսակ խօսքեր։ Ինչ լաւ կ'ըլլար եթէ բէչեան անձամբ ելլեր քններ ամէն դպրոց, աչքով տեսնէր ամէն բան և յետոյ «Մասիս»ի մէջ անկողմնակալ համար մը տար։ Ինք բանիերուն տղայ է. կարող է ըմբռնել, հասկնալ թէ ո՛ւր է պակասութիւնը։ Հապա՛, այդ յօդուածներով կը հանէր այնպիսի մի աղմուկ որ թէ ընդհ. դպրոցներուն համար օգուտը կ'ունենար և թէ «Մասիս»ի համար։ Լրագիր մը հանած աղմուկովը կ'ապրի, և ո՛րչափ այս աղմուկն անկողմնակալութեամբ հանուի՝ ա՛յնչափ եռանդով ժողովուրդը կը սիրէ զայն և անոր պաշտողը կ'ըլլայ։ Տես «Մշակ»ը, չարաչար կը հարուածէ երբ պակասութիւն մը կը տեսնէ և չվախնար ամէն յոռետիւթիւն, մինչեւ իսկ յաւտուկ անուններ երեւան հանելէ՝ զայնս ժողովրդեան անարգանաց մատնելու համար։ Բէչեան ո՛րչափ յարմարութիւն ունի այդ դերը կատարելու։ Արծրունիի «Մշակ»ը պէտք է տիպար ընդօրինակութիւն համարել և անոր նմանելու նկրտիլ։ Այս նիւթերուն վրայ ո՛րչափ կը ցանկայի խօսիլ. դու մի՛ փախցուներ առիթը, գրգռէ վիճաբանութիւն այս մասին՝ բարեկամաց շրջաններու մէջ՝ Բէչեանի հետ, և ես ապահով եմ թէ «Մասիս» որ շատ փոխուեցաւ՝ բոլորովին կը փոխուի ու կը լինի Պօլսոյ «Մշակ»ը։

Ամուր մը կը սեղմեմ ձեռուըներդ. Ցակոբին (*) mélodieux salut։ — Կորկանօֆ, մէկ հայ դաշնամուրած (pianiste) մեծ fureur է անուն Տփղիսում. աշակերտ է յայտնի պիանիստ Ռիւպինշթայնի։ (**)

Քոյդ

(*) Հրանս Ասատուրի անգրանիկ եղբայր՝ երգահան-դաշնակահար Ժագ Ասատուր։

(**) Սոյն նամակը «Հայրենիք» օրաթերթի հիմնադիր Յովհ. Շահնազար ասկէ 34 տարի առաջ ուղղած է իր բարեկամ Հ. Ասատուրի՝ Պարուակէն ուր գացած էր առեւտրական ճպատակով, որուն չհետեւեցաւ սակայն եւ նախընտրեց մեկնիլ Բարիզ, իրաւագիտութիւն ուսանելու համար։ Բարիզէն վերադառնալէն մէկ քանի տարի ետքն էր որ հիմնեց «Հայրենիք»ը։

Ծ. Թէր.

Ժանեակներս ու Ժապաւէնները

Կ'ըսեն. «Վարդին երգիչներն են բանաստեղծ:»
Եւ վարդագոյն ըղձարեին երգն երբ կարդամ,
Ինչո՞ւ կ'ըսեն թէ միտս է թոյլ ու տրխեղծ
Թէ չեմ ըզգար բլուրներուն գեղը վարթամ.

Ինչո՞ւ ամպը երբ կը սիրեմ լուսաթիչ,
Ամպ ժանեակին ալ չզմայլիմ լուսացոյց
Որ վերեւուն մէջ կ'ափոխէ վրդովիչ
Թովիչը ծաղիկ բարմ մարմնի մը գեղապանծ:

Մարգարտայեա շաղն այգաբուխ կը սիրէ.
Ինչո՞ւ չերգեմ ես մարգարիտը անփայլ,
Որուն ներքեւ լանջքի մը վառբը բեկբեկ
Կ'եթերանայ փրթումներով գեղազմայլ:

Երբ արծաթի ջուր մանեակը լեռներուն
Իր վէտին մէջ կը համբուրէ ջէկ արփին,
Ինչո՞ւ անդուս ժապաւէնները սիրուն
Շող վարսերու համբոյրին մէջ չըթափին:

Մեծ պերճանքը, դուստր արուեստին հարազատ
Որ վրանին ու գեղեցկին է հաղորդ,
Թրռիչ չի՞ տար արդեօք մըտքի մը ազատ,
Չի՞ ներշնչեր միթէ հոգին սիրայորդ:

Սրտահներու ճոխ ջահերը բոցավառ,
Ջուրակներ, ինչպէս երգը թռչունին,
Թաւիշներ, ինչպէս մարմանդը դալար,
Այդ ամէնքը արդեօք հոգի մը չունի՞ն:

1913

Պատմութեան մշակութիւնը այսօր գիտութեան մը բարձրութեան հասած է: Պատմագրութեան նախնական ձեւը վիպական էր, ուր իրողութիւնն ու առասպելը չէին զատորոշուեր. և աւանդութիւնն էր որ ձեւ ու երանգ կու տար անցեալ դէպքերուն:

Պատմագրութեան զարգացման երկրորդ հանգրուանն է գրական ձեւը, որ երկարատեն իշխող եղաւ, և այսօր իսկ կ'նախընտրուի անոնցմէ որ աւելի զգայուն են գեղեցկագիտական վայելքներուն, քան գիտական արդիւնքներուն: Գրական ուղղութեամբ պատմագրողները չքեղանք մը կ'ցուցադրեն ամէնէն տրամաթիւք իրազարձութեանց վրայ իսկ, որ յաճախ կ'վնասէ հոգեբանական ազդուութեան և իրականութեան ներոյժ տպաւորութեան: Մանաւանդ Եղիշէ և Մ. Խորենացի պրական գերազանց պատմագիրները են, իրենց պերճ ոճով և գունագեղ արտայայտութիւնով, որոնք զարերով ազդած են հայ մտայնութեան վրայ, և որոնց տիպարներուն ներշնչումներով զարգնուած է ազգային ոգին ու նկարագիրը: Խորենացին ակնդետիկ նրբութեամբ դրուագած է հայ անցեալը իր վիպական ու իրական գիւցազներով. իսկ քաղցրախօս եղիշէն ներդաշնակ և ոգեկից արձակով մը քնարերգած է հայ պատմութեան բարձրակէտը կազմող այն մեծ ու վսեմ րոպէն, որ վճռական դեր մը ունեցաւ մեր ճակատագրին վրայ, և գծեց այն ուղին, որ թէև արիւնոտ ու վտանգալից, բայց պիտի յաւէրժացնէր հայութիւնը, զարերու ալեխառն ծփանքներուն մէջ: Եղիշէ և Խորենացի, իրը զօսական գեղեցկութիւններ պիտի պահեն իրենց անզուգական հրապոյրը:

Մինչ աւանդական պատմութիւնը իշխաններու կենսագրութիւնն էր, և կ'նախասիրէր հրապուրիչ կեանքերն ու

պատկերալից արկածները, ներկայ պատմագրութիւնը կ'ուսումնասիրէ բարքերն ու ընկերաբանական երեւոյթները, ջանալով վերլուծել դէպքերուն ներքին մեքենականութիւնը: Սրոյն պատմաբանը իբր փիլիսոփայ կ'դիտէ անցեալը այնպիսի բարձրակէտ մը, որ կարենայ ընդգրկիլ մարդկութեան բարեչրջման ամբողջութիւնը: Կը մնան անոր նկատելը, ուղիներն ու նպատակները, և միայն այնքան արժէք կ'ընծայէ պատմական անձնաւորութեանց և կատարուած իրողութեանց, որքան

Ա. ՊԱՇՏՕՆ ՓԱՓԱ-ՎԱՀԱՒԱՅՐ
Մեսրոպ վարդապետ Նարոյեան (Հարճակ) այժմ եպիսկոպոս

անոնք կարող կ'ըլլան հրահանգիչ պատասխան մը տալ կեանքի տիեզերական հարցերուն:

Պատմութեան դասն, ուրեմն, գերազանցապէս թելադրիչ է և չհեկեան: Իր ընդարձակ և բազմերանգ կտաւածին մէջ կ'հանդիսադրուի մարդկութեան կեանքը իր բոլոր փոփոխութիւններով, ուր քաղաքակրթութեան լոյս հոսանքին հեղիկ ծաւալումը կը գիտես իր տարերքնայ ակերէն, մինչեւ արդի ժամերուայ բարձրութիւնները: Պատմագէտ ուսուցիչը որ

խորհիլ համոզման մը պէտք է միացնէ խմաստասէրի մը նրբատեսութիւնը, գիտնալու է մարդկութեան տարեգրութիւններուն հրապարակի թերթերը բանալ ուսանողներուն միտքին առջեւ, հետաքրքրելով, համակելով, հրահանգելով զանոնք:

Պատմութեան դասը պէտք չէ որ ամփոփուի այն համառօտ և չոր դասագիրքերուն մէջ, ուր տեսարանի վրայ կը դրուին միայն քաղաքական կարկառուն դէմքերը, ուր գինուց վայրը կ'չորայ և ժողովրդական մեծ զանգուածը մոլիին մէջ կ'կորսուի, այլ ուսումնասիրել մարդկային մեծ ընտանիքին հատուածները, ինչպէս են ազգերն՝ իրենց քաղաքական, կրօնական, բարոյական, մտաւորական և տնտեսական կազմերով: Պէտք է երեւան բերել անոնց ինքնուրոյն կեանքին առանձնայատկութիւնները, նկատի առնելով միջավայրը, արտաքին ազդակները և տիրող գաղափարները:

Յոյժ չահեկան է մանաւանդ ազգային պատմութեան դասը ապագայ սերունդներու նկարագրի կազմութեան և յառաջդիմութեան տեսակէտով: Անցեալը, ներկան և ապագան չարայարեալ ամբողջութիւն մը կը կազմեն: Պէտք է ուսումնասիրել անցեալը լաւ ապրելու համար ներկան, և լաւագոյն՝ ապագան: Անցեալը գննելով կ'ճանչնանք մեր նախահայրերէն ժառանգած թերութիւնները, և կ'ջանանք դաստիարակութեամբ ջնջել զանոնք մեր արիւնէն, իսկ ցեղային բարեմասնութիւնները կ'զարգացնենք չքիզ համեմատութիւններով:

Հայրենասէր ուսուցիչ մը գիտէ ընտրել այն տիպարները որոնք գեղեցկօրէն կ'յայտնարերեն ցեղին գերազանց յատկութիւնները, և անոնցմով խանդավառել նոր սերունդները: Յառաջդիմութեան յարացոյցը անշուշտ պէտք չէ փնտռել անցեալին մէջ, զի իտեալը ինքնին ապագան է, և հարկ է ներկայի և ապագայի պահանջումներուն համեմատ կազմել կեանքի ուղեգիծը:

Հայ կեանքը հոյակապ գէմքերու նշանակելի չարք մը ունի իր հին և նոր տարեգրութիւններուն մէջ: Ճաճանչագեղ և հսկայ բարձրութիւններ կ'երեւան հոն մտքի, սրտի, արուեստի, զէնքի մեծութիւններ, որոնք կ'կազմեն հայ հան-

ճարին ամենագեղ հանճարեղութիւնը։ Այդ անմահներուն պէտք է որ նային սերունդները, վեր առնելով պատմութեան թափանցիկ քօղը։

Պատմութիւնը կ'կրթէ միտքը և կ'բարձրացնէ սիրտերը։

28 Մայիս 1913

Դպրեվանք Արմաշու

Իմաստութեան Կաթոռուկներ

❁ Ձիուն առաջը գանուէ, հրացանին ետեւը, սեղանին միջտեղը, բարեկամիդ խովը, կռիւին ալ՝ Ա՛ն հետու տեղը։

❁ Ձախած պատուկը քիչ անգամ ձեռքէ վար կ'իյնայ։

❁ Երբ պատերազմի կ'երթաս, մէկ անգամ աղօթէ. երբ ծովով կը ճամբորդես, երկու անգամ. իսկ երբ պատրաստուիս ամուսնանալ, երե՛ք անգամ։

Սլաւական առած

❁ Կանայք կը մանակցին մեր հոգերուն, կը կրկնեն մեր հաճոյքները, կ'եռապատկեն մեր . . . ծախքերը։

❁ Ամենակճռոտ առեղծուածը Սէրն է՝ որուն մթնեմթիկական անվրէպ լուծումն է . . . Անհատաբարմութիւնը։

❁ Ինքզինք որդ մը սեպողն իրաւունք ունի՞ գանգատելու՝ երբ գինքը ճզմեն։

❁ Աստուած մոռցած է պատիժ սահմանել սիրահարներու երդումներուն համար։

❁ Կեանքը ծաղիկ մըն է, սէրն ալ անոր մեղրը։

❁ Դեղեցիկ կիներուն սիրտերը՝ հարսնիքի շաքարներու պէս՝ հանելուկներու մէջ փաթթուած են։

❁ Սիրոյ վրայ խօսող ծերունին՝ ակնոց դնող կոյրէն աւելի խենթ է։

❁ Ճարտարութիւնը բախտին ալ ձեռքն է, չափաւորութիւնը՝ ձախ ձեռքը։

Վիպագիր Վրթանէս Փափազեան եւ բանաստեղծ Տիկին Շուշանիկ Կուրղինեան՝ Դօն (Ս. Նախիջեւան) գետի ափուն։
Լուսանկարուած 1913ի ամրան

Այժմ ետ Միւնակ

❁

Սիրեցի մէկին
Վշտով անմիկին,
Անացի նրան.
— Սիրս ինձ խորտակ
Ու ապրիր այնպէս,
Ինչպէս դու գիտես։

Նա իմ սէրն առաւ
Ու երկիմիմ բռաւ . . .

Կ'ապրի միշտ այսօր՝
Որպէս ասղ բոսոր:

Սիրեցի մէկին
Խանդով ամէնկին.
Ասի. — Սրտիս մէջ
Կա՛ց, ապրի՛ր ամէնջդ,
Էս էլ իրու հեզ
Կը հակեմ միշտ ես:

Նա իմ աչքն առաւ
Դէպի դաշտ բերաւ...
Ու կորած աչիս
Կ'ապրի ծաղկի հես:

Այժմ ես միշտակ
Կ'ապրիմ երկնի տակ. —
Յիշեկը գերի
Ծաղկոս մարգերի,
Դիշերը՝ աստղոս
Երկնքի կարոս...

Բախտս ու ես

Բախտն ու ես—իրար հետ
Խաղում էինք պարտիզում,
Ծաղիկ, խոտից հոտաւէտ
Փունջ կապելով սար դիզում.

Ղօղանջում էր օրն ի բուն
Մեր երգն աննուռ, հեշտալոր.
Հովն էլ բողած ցիրուն ու բուն
Տարածում այն շուրջ-բոլոր:

Կ'անցնէր օսար մի թռչնոտ —
Երգ ու ծաղկի սիրահար.
Նա մեզ կարծեց սերնդոս
Ու մեր ընկաւ ետահար:

Այժմ այն չէն պարտիզի
Դուռը ո՛չ ոք չի բանայ —
Ծաղկից էլ սար չեմ դիզի.
Ես միրաւոր, կոյր է նա...

Նախիջեւան, 1913

Աբգար Զօպանեան (1895)

Կեանքի եւ Գեղարուեստ

Մարդկային պատմութիւնը յաճախ ունեցած է միայար կամ միականի շրջաններ. կեանքի առողջ, բազմակողմանի ըմբռնումը լռեր է. անոր տեղը եկեր նստեր է կրքոտ միականիութիւնը։ Մասն ընդունուեր է ամբողջի տեղ։ Եղաւ ժամանակ մը երբ համայն արեւմտեան Եւրոպա համակուած էր մէկ զգացումով մը — կրօնական զգացումով։ Այդէն ինչ կը բացատրուէր կրօնով։ Կրօնը գարձաւ ահարկու մղիչ ուժ մը։ Ան ստիպեց կայսրները կանօսա երթալ, քուրջ հագնիլ ու օրերով գլխարաց և ոտաբոբիկ սպասել Պապի բնակարանին առջեւ։ Կրօնով բացատրեցին մարդիկ այն ահաւոր հոսանքը որ փրթեցաւ Եւրոպայէն դէպ ի մօտաւոր Արեւելք, դէպ ի Սուրբ Երկիր։ Ու մարդոց խառնիճաղանճ խումբերը գունդագունդ կը չուէին դէպ Արեւելք, լուս - Դերեզմանին ազատելու։ Դէմ այդ էր արտաքինը, պաշտօնական բացատրութիւնը։ Մարդուս փրկութեան միակ խարխոյսը կրօնը կը համարուէր։

Եկան Հումանիստներն ու Վերածնունդը։ Այդէն ինչ սկսեցին բացատրել մարդկային կամ հումանիստեր զգացումներով. միայն անոնց մէջ սկսան որոնել մարդ էակի փրկութիւնը։ ԺԶ. դարու մէջ «Հիւսիսի վարագը սկսեց քանդել Տիրոջ այգին»։ Լութէրն էր—հուժկու և հանճարեղ՝ որ ծառացած էր Պապերու բողոքական բռնութեան դէմ։ Պէտք էր քանդել անոնց տեսական հիմերը։ Եւ Լութէր դիմեց Ս. Գրքին։ Պէտք է ոչ թէ միայն հաւատալ ինչ որ կ'ըսեն կաթոլիկ հոգեւորականները, այլ կարդալ Ս. Գիրքը և բացատրել։ Այդէն բան պէտք է հիմնել բանականութեան վրայ։ Ու արտաքսուեցան զգացումները, արտաքսուեցաւ կոյր հաւատը։ Մարդկային հասարակութեան միակ փրկիչը բանականութիւնը համարուեցաւ։

ԺԻ. դարավերջին հնարուեցան շոգեմեքենաներ։ ԺԹ. դարու առաջին կէսը եղաւ հաշուեյարդարութեան ժամ։ Կործանեցաւ մանր արհեստաւորական և ամենուիմպոտոր անտեսութիւնը. մեքենան գրաւեց արտադրական ամբողջ հրապարակը։ Միլիոնաւոր բանող ձեռքեր դուրս նետուեցան մերթ այս, մերթ այն արտադրական ճիւղերէն։ Խոշոր արտադրութիւնը ճարճատելով կը կործաններ հին հասարակակարգը։ Արտադրութիւնն այնպիսի տիտանական չափերու հասաւ որոնց առջեւ կապային մարմիններու ընդլայնումն այլ եւս երեխայրիք երեւաց։ Ու մարդկային միտքը մէկ ծայրայեղութենէն դաւավիժեց միւս ծայրայեղութիւն։ Մարդկային ընկերութեան միակ փրկութիւնը անտեսակարգի մէջն է, ըսին տաղանդաւոր, նոյն իսկ հանճարեղ գլուխներ։

Այս ծայրայեղ, միականի տեսութեան դիմաց սկսաւ երեւան գալ անոր անհրաժեշտ բախտակիցը. կուշտ, ինքնաբուսական և հարուստ պուրժուազին սեղծեց իր յղփացած մարմնի համար շատ մը գուարճու-

թիւններ, որոնց մէջ նաեւ գեղարուեստը գեղարուեստի համար անամէջ տեսութիւնը։ Մեր մէջ ալ մտաւ այդ մենամոլութիւնը։ Մեր փրկութիւնն, ըսին շատեր, գեղեցկութեան, գեղեցիկ գրականութեան մէջն է։ Գեղեցկութիւնն ինքն իսկ նպատակ մըն է կամ «մէջոց մը որ ինքն իր մէջ իր նպատակը կը կրէ»։ Ջարգացած ազգերու գրականութեան մէջ վաղո՛ւց յուծուած այդ խնդիրը դեռ նոր սկսած է գրաղեցնել Թուրքիոյ հայ գրագէտներու հաղի՛ւ 4-5 տարի բացուած լեզուն։ Մարդիկ կոչ կ'ընեն ամէնուն դէպ ի ետ, դէպ ի արուեստը արուեստի համար հինցած սկզբունքը։

«Արուեստը արուեստի համար», այդ կը նշանակէ ձեւի յաղթանակը բովանդակութեան վրայ։ Այդպէս մտածողը կրնայ գեղեցիկ բառի մը և ոճի մը, փոքրիկ մոզայիք պատկերի մը համար շեղիլ բովանդակութենէն, արհամարհել զայն . . . ։ Չէ՞ որ գեղեցիկն իսկ է իր նպատակը։ Այս ոգին կը տիրէ հիներուն մէջ։ Անոնք կ'որոնեն սիրուն ածականներ, ազնուր բառեր, կը քրքրեն բառարաններըը, կը տքնին անպատճառ ճոխ, ցայտուն պատկերներ տալ. իսկ թէ այդ պատկերներն, այդ ճոխ բառաւիժումները կը համապատասխանեն գրուածքի նիւթին՝ թէ ոչ, ատոր մասին մտածող չկայ։ Ու արդիւնքը կ'ըլլայ գրական գործ մը, այսինքն ներդաշնակ բառեր, վայելուչ և համով դարձուածներ, շքեղ պատկերներ, իսկ մէջը . . . մէջը պարապ, «հսկայ տաճար մը՝ առանց աստուածութեան», փարթամ վարդ մը՝ առանց հոտի։

Սակայն մարդուս էութեան հիմը ո՛չ թէ գեղեցիկն է, այլ կեանքը։ Սկզբնականը (primordial) ապրիլն է։ Ապրելու հետ պէտք է ըլլայ նաեւ ապրիլու ձգտումը, այդ անչէջ հուրը՝ որպէս զի յառաջդիմութիւն ըլլայ, իսկ յաւ ապրիլ չի նշանակեր միայն գեղեցիկով ապրիլ։ Յաւ ապրելուն կը նպաստեն և՛ արտադրութիւնը, և՛ փիլիսոփայութիւնը, և՛ կրօնը, և՛ գեղարուեստը, — կարճ ըսենք՝ քաղաքակրթութիւնը, կիւլտիւրը։

Այս «սրբութիւն սրբոցը» պէտք չէ մոռնալ գրականութեան մասին խօսած պահուն։ Գրականութիւնն ու գեղարուեստն են կեանքի համար, և ոչ թէ կեանքը գեղարուեստի համար։ Գեղարուեստը պէտք է զգացումներ առաջացնէ մարդուն մէջ, յուզումներ ծնեցնէ և փարատէ կեանքի միօրինակ տաղտուկը, գրգռէ, խթանէ մարդը դէպ ի այս կամ այն կողմ։ Ապահովաբար յուզումներ չեն կրնար առաջ բերել միայն ձեւ ունեցող անամէջ գրութիւնները, անրովանդակ բոսորային աքանչելի մերկութիւններ։ Անոնց առաջ բերած յուզումները կրնան ըլլալ տեսիանք և սեռային կիրքեր։ Ձակատագրօրէն անհրաժեշտ է բովանդակութիւնը։

Մենք չենք պահանջեր որ գրողը դիտումնաւոր (tendencieux) գրականութիւն ընէ։ Ո՛չ։ Սակայն մենք կը պահանջենք գրողէն՝ ըլլալ մարդ, ունենալ գաղափարներ, զգացումներ, խոհ ալներ։ Եթէ ատոնք կան գրողի մը մէջ, ան գրելու առեն եթէ նոյն իսկ լոկ գեղեցկութիւնն իսկ ուզէ մարմնացնել, անոր մէջ կը հնչէ անպատճառ իր խոհ ալը, սեփական իր գաղափարն ու զգացումները։ Մէկ խօսքով — անոր գրած գեղեցիկ ձեւին մէջ կ'ըլլայ նաեւ գեղեցիկ բովանդակութիւն։

Գրողի հոգին պէտք է ըլլայ հսկայ երգեհոն մը որ արձագանգել պիտի կարողանայ կեանքի մէջ վխտացող ամէն տեսակ զգացումներու, գաղա-փարներու և ձգտումներու, միայն ընտրութիւնով։ Այս վերջին բառին մէջն է իսկական գաղտնիքը։ Ընտրութիւն զգացումներու, ընտրութիւն ձգտում-ներու և գաղափարներու։ Այսօր համեմատ ալ գրողները — զուտ գեղար-ուեստական գրողներն անգամ կը բաժնուին տեսակներու — յառաջադէմ, յետադէմ, պիտանի, անպէտք։

Գեղեցիկը ձեւի մէջ չէ միայն, այլ նաեւ բովանդակութեան մէջ։

Գ. Խաժակ

Գրուածքը պիտի ծառայէ կեանքին և միեւնոյն ատեն պիտի ըլլայ գեղեցիկ։ Ան պիտի առաջ բերէ ոչ սոսը, այլ բարձր կարգի յուզումներ։

Գեղեցկի և կենսականութեան, արուեստի և օգտակարութեան համադրութիւնը միայն ընդունակ է իսկապէս արժէքաւոր գրական և գեղարուեստական կերտուածներ առաջ բերել։

Մեր մէջ շատ մը գեղարուեստի նուիրուած անձեր կ'ուզեն ամենայն

ինչ արուեստին վերագրել, մեր փրկութիւնն անոր մէջ որոնել։ Եւ իրենց այդ միակողմանի ձգտումը, իրենց այդ բորբոք տեսութիւնն արդարացնելու համար պատմութիւնը կ'ուզեն իրենց քմահաճոյքին ենթարկել։ «Մեծ ազգերն անոնք են որոնց գեղեցկութեան բազինն աւելի մեծ է», կ'ըսեն անոնք։ Եւ կը մոռնան որ չկայ և չի կրնար ըլլալ ազգ մը կամ ժողո-վուրդ մը՝ որ ունենայ «գեղեցկութեան մեծ բազին» առանց ունենալու փիլիսոփաներու մեծ պանթէոն մը, գիտնականներու՝ խոշոր չափքեր և որոշ բարձրութեան հասած դպրոցներ։

Մարդկային հասարակութիւններու կեանքի բոլոր երեւոյթները ներդաշնակ համաչափութիւնով կը զարգանան։ Անկարելի է ենթադրել հասարակութիւն մը՝ որուն մէջ գեղարուեստը ծաղկած ըլլայ, իսկ ուղի-ները, գրագիտութիւնն, առեւտուրն, արհեստները, փիլիսոփայութիւնը, պետական կազմը եւայլն, յետամնաց վիճակ մը ունենան։ Կեանքը մէկ և անբաժանելի ամբողջութիւն մըն է. անոր ամէն մասերը կը շարժին միաժամանակ և միեւնոյն տակտով կամ միեւնոյն չափով։ Եթէ առաջա-մապէս կեանքի մէկ կամ միւս կողմը քիչ մը գերակշռութիւն կ'առնէ, իսկոյն կ'առաջանայ տեսակ մը ընկերային հիւանդագին վիճակ։ Եւ եթէ ախտը չբուժուի, հետեւանքը կ'ըլլայ հասարակութեան քայքայում, մեղկացում, եւայլն։

Եթէ մեծ են միայն գեղեցկութիւն ստեղծող ազգերը, ուրեմն՝ Հռոմի վեհապանծ կայսրութիւնը չնչի՞ն է, աւելի փոքր քան յունական փոքրիկ Ատիկէ՞ն։

Այո՛, Հռոմն ալ ունի իր Վիրգիլիոսը։ Սակայն ան Հռոմ եղաւ ոչ միայն անով։ Հռոմը վեհապանծ է իր Սենատով, իր ժողովրդական Թրի-պուններով, իր դասակարգերու տիտանեան կռիւով, իր Ցուլիոս Կեսարով, իր Գրակքեան եղբայրներով, իր Սիսէրոններով, իր Ֆաբիոս Փունքտա-տօրով, իր Տրիբունաններով, Պէրպինեաններով և այլ իրաւագէտներով՝ որոնք ստեղծեցին Հռոմի երկաթէ օրէնքները։ Ու այդ օրէնքները դեռ մինչեւ օրս մեր ուղեղները կը պահեն իրենց երկաթէ լուծին տակ։

Յունաստանն անգամ մեծ չէ իր Սոֆոկլէսներով և Էսքիլէսներով միայն։ Ցոյնը ոչինչ է առանց Սոկրատէսի, առանց Պղատոնի և Արիս-տոտէլի, առանց Պրոտագորասի և Գորգիասի, առանց Ստոյիկեաններու և Էպիկուրեաններու։

Իսկ Անգլիա՝ Մթնէ ան մեծ է միայն շնորհիւ Շէքսպիրի։ Զկայ Անգլիա առանց Սիմոն տը Մօնֆօրի որ դեռ 1264 թուին բառլամէնտ ստեղծեց։ Զկայ Անգլիա առանց Ֆրօսուէլի, առանց magna charta-ի, առանց Habeas Corpus-ի։ Ո՞ւր կ'ըլլար Անգլիան եթէ Շէքսպիրի կողքին բազմած չըլլար սէմպօլիք Թովմաս Մօրը, չանսըլիէ Բէկընը, հրաշագեղ Նիւտընն ու աստուածային Զարլս Տարուինը։

Զեմ ժխտեր գեղարուեստի դերը։ Ան մեծ է, անկասկած։ Բայց ան չէ ամէն բան։ Գիտութիւն, գեղարուեստ, բարոյականութիւն, իրաւունք — մէկ խօսքով՝ կեանքը իր բոլոր մասերով. ահա էականը։

Գեղարուեստը կեանքին, այդ մեծ խեժային մէկ մասնիկն է և անոր պիտի ծառայէ։ Մեծագոյն գեղեցկութիւնը, ամէնէն սքանչելի գեղարուեստը կեանքն իսկ է։ Գեղարուեստը աստուածութիւն մը, ֆէտիշ մը չէ, որու առջեւ պէտք է ծնրադրել. ան միջոց մըն է, միջոց մը՝ կեանքը աւելի հաճելի կացուցանելու։ Միջոց մըն է ան, ինչպէս և դիտութիւնը, կրօնը, բարոյականութիւնը, եւայլն։

Ինչ բացատրութիւն ալ կ'ուզէք տուէք գեղեցկին, վեհին, վսեմին, այնուամենայնիւ անոնք ծառայ են կեանքի համար. անոնք պիտի քաղցրացնեն զայն։

Գեղարուեստի բովանդակութիւնը պիտի ըլլայ կեանքի քաղցրութեան նպաստող, մարդու կեանքի միօրինակ անասնական տափակութիւնը փոթորկող, իսկ անոր ձեւը պիտի ըլլայ գեղեցիկ, հիւթեղ, գեղարուեստական։

Ջեւի և բովանդակութեան այս զուգորդութիւնը միայն կրնայ կատարեալ գեղարուեստական գործ մը արտադրել։ Մին առանց միւսին ոչինչ է։

Կ. Պոլիս, 1913 Մայիս 14

Ռաֆայէլեան վ. Մալշեանի հոյր տարաքնաս † Տիկին Սարգսեան Մահեհան

որ երջանիկ գործակցութիւնն մը ունեցած է սեցեալին մէջ։

Յուշաւոր Ծոմեր

Հովե՛ր կ'անցնին.
Ու ցորեաններս յուշիկ յուշիկ կ'արթընանան.
Իրենց խորքէն կը հոսի դող մ'անսահման։
Գեղազարար կողերն ի վար բըլուրին
Ծոմե՛ր կ'անցնին։

Հովե՛ր կ'անցնին.
Ա՛յնքան կ'յորդի, կը կատղի զաչտը յուռթի՝
Որ պիտի հան արածող ուղը խեղդի։
Գոգին մէջէն ալեհատան հովիտին
Ծոմե՛ր կ'անցնին։

Հովե՛ր կ'անցնին,
Ու ցորեանին պատմուճանները ծըփուն
Մերթ կը պատռին, մերթ կը կարեւրին փղփղուն...
Ըստուերի մէջ, լոյսերու մէջ փըրփրագին
Ծոմե՛ր կ'անցնին։

Հովե՛ր կ'անցնին. —
Բիւտերուն տակ կը փըրփըրին ելիներ՝
Ուր լուանային իր սափորին կամճն է հոսեր։ —
Կալերէն գիւղ, գիւղէն մինչեւ ափօրին
Ծոմե՛ր կ'անցնին։

Հովե՛ր կ'այնին. —
Զըմրուխտանելով կը ծըփայ զաչտը անհուն։
Ծիտը կ'երգէ թառած հասկի մ'օրօրուն՝
Մինչ իր տակէն ցորեաններու մոլեգին
Ծոմե՛ր կ'անցնին...
Հովե՛ր կ'անցնին...։ —

Բերա, 9 Մայիս 1913

Գիւղական Մեռել

(Պատկեր)

Դեկտեմբերի վերջին օրերն էնք, և սակայն քանի օրէ ի վեր, գարնանային գեղեցկութեամբ օդեր կ'ընեն։ Երկինք մշտակապոյտ ու պայծառ, մթնոլորտը հանդարտ ու ջերմին, միմիայն առտու իրիկուն շատ զով, եղեամ, կծու ցուրտ։ Ձմեռուան մէջ էնք վերջապէս, է՛...

Օր մը, մինչեւ իրիկուն, լեռնէ լեռ կը պտըտինք ու կը բարձրանանք, մինչեւ որ իրիկուան ուշ ատեն կը հասնինք մենաւոր փոքրիկ հայ գիւղ մը։ Ցերեկուան աղուոր տաքէն յետոյ, թէ տեղին բարձրութենէն և թէ արեւին աներեւութանալէն, անտառներուն մէջ պահուըտած խոնաւ ցուրտ մը դուրս կու գայ ու կը շրջապատէ լեռն ու ձոր, գեղն ու դաշտերը։

Գեղին սեմին վրայ էնք դեռ, երբ հեռուէն կը տեսնանք քանի մը հոգինոց խմբակ մը, որուն առաջքէն գիւղին քահանան, եռեւէն մէկ-երկու գլխիկոր մարդիկ, ծանր ու քառաձեւ բան մը կը տանին։ Առաջին տղուն որ կը հանդիպինք, կը հարցնենք թէ ի՛նչ է ան.

— Ֆանֆիլին է. մեռաւ, կ'ըսէ ու խոյս կու տայ։

Ֆանֆիլը, Առաքել տայիի է. գիւղին տուայիկը, իննըսունը եօթը տարուն Աստնով, որսի համար գիւղ այցելող ֆրանսացիներ, որոնք թուրքերէն չէին գիտեր, զինքը իբր առաջնորդ առեր են. և ճանըան, Առաքել տայի, կէս նշանացի, կէս մըն ալ ֆանֆիլ ֆինֆան ըսելով կը ջանայ ինքզինքը հասկցնել. տակէ՝ իր անունը, Ֆանֆիլ։

Առաքել տայի երկու տարի կ'ըսէ որ ուժէ իննկած է և գաւազանով հազիւ կրնայ քալել սենեակին մէջ։ Աչքերը խորն են իննկած, ինք նիհար, նիհա՛ր, չոր ոսկոր մը մնալու չափ, արդէն բնականէն մանրահասակ ու նրբին։

Անգամ մը իր մօտ էինք գացած. ուրիշներ ալ եկան։ Առջի օրը Համբար տայիին էին թագեր, ան ալ ութսունըհինգնոց մը առնուազն։ Անխոհեմին մէկը, խօսակցութեան մէջ, ըսաւ թէ մարդիկ, որոշ տարիքէ մը վերջ, սկսին մահուան կ'ըդձան։ Չես գիտեր ինչո՛ւ, ամէնուն աչքերը Առաքել տայիին դարձան։ Կայծ մը վառեցաւ ներս քաշուած ու պղտիկցած բիբերուն խորը և տխուր ժպիտով մը, անկիդոտ մը պատմեց մեզ շնչհատ կերպով մը, իբր թէ երկար ճամբայ մը երթալու վրայ ըլլար։

— Մօտակայ յունական *** գիւղին պետին, Սթեղեանոս յորգանիին պապան երբ մեռաւ, 117 տարու էր։ Բարեկամս էր. քանի մարդ էր. բայց

հարիւրէն վերջը, կամաց կամաց ինկաւ, և վերջապէս, իմ այսօրուան վիճակիս պէս, կէս-անդամալոյծ եղաւ։ Մեռնելէ առաջ, քանի մը օր միայն հիւանդ պառկեցաւ։ Ամբողջ ընտանիքը և ուրիշ գիւղացիներ ալ, հիւանդին մեծ սենեակին մէջ, վառարանին մօտ ժողվուած էին։ Ես ալ հոն էի։ Երբ հիւանդը հանգչիլ ու մրափել կը թուէր, տղան Սթեղեանոս, ցած ձայնով ու վշտահար, ըսաւ.— Կ'երեւայ թէ պիտի չազկենայ. քայց ի՞նչ ընել. այս կերպ ապրիլն ալ կեանք չէ. պիտի ազատի վերջապէս։ — Հիւանդը մէկէն բացաւ աչքերը և ըսաւ.— Սթեղեանոս, օղուռմ, հոս եկուր։ — Տղան քովը փութաց։ — Այս գիւղին մէջ քանի՞ տուն կայ։ — վեց հարիւր։ — Ամբողջ վեց հարիւր տուներուն բնակիչները

Օննիկ Զիմբէ-Սարաճ
իր գրական սկզբնաւորութեանը տարին

եթէ մեռնին, ես նորէն չե՛մ ուզեր մեռնիլ։ — Եւ խորունկ հառաչ մը արձակեց։

Առաքել տային ըսել կ'ուզէր թէ ինք ալ չէր ուզեր մեռնիլ։ Եւ արդէն ո՞վ կ'ուզէ մեռնիլ։ Բայց հիմա, այս մութին ու ցուրտին, քարաշէն պղտիկ եկեղեցիին մէջտեղը, միմիանակ պառկած է ան, գլխուն վրայ մոմ մը, և ոտքին կողմը կանթեղ մը ունենալով, որ կը պլպլան ու մերկ պատերուն վրայ այլանդակ շուքեր կը խաղցնեն։

Դուրսը արծաթագեղ լուսին մը կը ծփծփայ ու կը փայլփլի ջուրերուն, մարգերուն, անտառներուն, լեռներուն բարձունքներուն վրայ։ Գիւղին երիտասարդները կինճի որսորդութեան կ'երթան։ Կիներ ու տղաք վառարաններուն շուրջը հաւաքուած, շագանակ կ'ուտկեն ու կ'ուտեն, կը ծաւեն ու կը խօսակցին. Ֆանֆիլն է խօսքի առարկան։

Հէ՛ք Ֆանֆին. արդէն շատոնց ի վեր հրաժարած էր երկար գնացքներու, լեռնային այցելութեանց, գիշերային որսորդութեանց հաճոյքներէն. բայց նորէն գոհ էր կեանքէն, որովհետեւ կը տեսնար ու կը վայելէր լուսինը, հոգ չէ թէ պատուհանին ետեւէն, որովհետեւ կը տեսնար ու կը տաքնար արեւէն, հոգ չէ թէ սենեակին մէկ անկիւնը կծկատած, կը տեսնար գիւղը, գիւղացիները, տղոց խաղալը, տատարին երթուդարձը, կը լսէր ժամուն կոչնակը առտու իրիկուն ու կը խաչակնքէր, կրկնելով. « Փա՛ռք քեզ, Տէր, փառք քեզ։ Տէ՛ր ողորմեա . . . »

Հետեւեալ օրը, առաւօտէն մինչեւ կէսօրին մօտ, ժամուն կոչնակը կը զօղանջէ, ընդհատաբար, անվերջ, միակ ղիւմբը գեղացի մեռնողին, որ ոչ վարդապետներ ու եպիսկոպոսներ ունի իր ետեւէն և ոչ ալ դամբանաթոռներ, ծոպեր ու կերոններ։

Ցուղարկաւորական արարողութիւնները աւարտելէն ետքը, թափորը դուրս կու գայ եկեղեցիին կողմնակի դուռնէն, կ'անցնի գիւղին միակ պողոտայէն, ուղղուելու համար մօտակայ գերեզմանատունը։

Առաջքէն երկու տղայ՝ շապիկ հագած, որոնց մէջտեղինը խաչ մը բռնած է վեր, և երկու քովիններըը՝ մէյմէկ մոմ։ Անոնց ետեւէն երկու դպիր. մին՝ ուսուցիչն է գիւղին վարժոցին և միւսը լուսարարը ժամուն. ձայներնին ձգած կ'առաջնանան անոնք։ Ետեւնուն տէրտէրը, մաշած թելերով ու մարած գոյներով կաթճ շուբջառ մը կռնակը, ձեռքը խաչ մը. անոր ետեւէն, պատգարակի նմանող բան մը, երկա՛յն, երկայն, զոր չորս հոգի կը տանին. պատգարակին վրայ վերմակի պէս քառաձեւ, թաւիշէ հինաւուրց ու անսահման ծածկոց մը կը տարածուի, կը կախուի երկու կողմերէն. վերի ծայրը, ժանեկաւոր երկու ճերմակ բարձեր վրայ վրայի, որոնց վրայ կը հանգչի Առաքել տայլի գլուխը, մինչեւ աչքերը իջած ֆէսին խորն ընկղմած։ Դեղնած դէմքը ճերմակ բարձին մէջտեղ ու կարմիր ֆէսին տակ տարօրինակ փայլ մը կ'առնէ արեւին ճառագայթներէն. ճերմակ թաւ պեխերը, սանտրուած, կը փռուին կարծես ուռած այտերու ու ժժգոյն շրթներու վրայ, անանկ որ նիհար, վտիտ, մանտրեակ Ֆանֆիլը, այդտեղ գէր, մազեղ ու երկայնահասակ մարդու մը պառկուածքն ունի։ Իրապէս, մեծատարած վերմակին տակ, իր ոտքերուն ծայրերը ցցուածք մը կը յօրինեն, պատգարակին հազիւ մէջտեղուանքը։

Ետեւէն գիւղացիներու խումբ մը։

Պատուհանէ մը լացի ու կոծի վայնասուն մը կը լսուի։ Մեռեալին տունէն է։ Սուգի անխուսափելի ձեւակերպութիւն մը աս ալ։

Արեւը կը փողփողի ու կը հալեցնէ ձիւնանման եղեամն ու սառած ջրկոյտները։ Դեռիններըը խոնաւ են ու թաց ու լպրծուն։

Թեթեւ հով մը կը փչէ թափորին ետեւէն, և տիրացուներուն երկայն շապիկները, տէրտէրին շուբջառին քղանցքները, մեռելային ծածկոյթին վար կախուած եզերքներն ու հետեւորդներուն վերարկուներուն ծայրերը դէպ ի առաջ կը ճախրեն դրօշներու պէս, կարծես աճապարանք մը դնել ուզելով դէպ ի սեւ փոսը իրենց դանդաղ գնացքին մէջ։

Դիւղին գրեթէ կէս է գերեզմաննոցը, ծառախիտ, խոնաւ, բուսաւէտ պզտիկ գերեզմաննոց մը, ուր նոր բացուած փոս մը, թաց, մութ, տղմուտ, կ'սպասէ իր մեռելին։

Տիրացուները վերջին մեղեդիները կը լզտեն. տէրտէրը յետին աղօթքները կը մրմռայ, և ահա խնամով կը ծալլեն, մէկդի կ'առնեն թաւիշէ վերմակը, որ անյիշատակ ժամանակներէ ի վեր կը ծածկէ մեծ ու պզտիկ գեղջուկ մեռելներուն մարմինները և տակաւին ասկէ վերջն ալ պիտի ծածկէ ա՛յնչափ մեծեր ու պզտիկներ, առանց խորութեան։

Երկու հոգի կ'իջնան ցեխոտ փոսին խորը, ուրիշ երկու մարդիկ ալ, պատանքին ծայրովը գոգելով Առաքել տայլի երեսը, կը բռնեն անոր վտիտ ուսերէն ու չորցած ոտքերէն, և մէջքէն կորացած ու կախուած, կը յանձնեն վարի երկուքին, որ զայն կը պառկեցնեն գետինը, թաց հողին վրայ, թաց ու նոր փորուած հողի կծու բոյրին մէջը։ Ոչ սնտուկ մը, ոչ իսկ տախտակ մը աւելորդ, այդ աղքատիկ գիւղին մէջ, մեռելներուն չորս դին պատսպարելու համար, սեւ փոսին խորը։

Ու երբոր, երկու մարդիկը դուրս կու գան փոսէն, թիերու վրայէն ահա հողը փութանակի կը թափի Առաքել տայլի քիթին բերնին, փորին, ոտքերուն վրայ, ճնշելով, փշրելով, գրկելով, գրաւելով այդ ազազուն ու վտիտ մարմինը, որ մօտաւորապէս դար մը վայելեց արեւին ու բնութեան շքեղանքները, լեռներու կողքին ու աղբիւրներու ոտքին, և հիմա ո՛չ իսկ իր հողակոյտին վրայ պիտի զգայ ջերմութիւնը արեւին ու շողշողանքը լուսինին, ա՛յնքան խիտ ու հոծ են ծառերը այդ գերեզմաննոցին ու այնքան առատ է վայրի բուսականութիւնը այդ վայրին։

Բայց ամէն օր, առտու իրիկուն, մխիթարութիւնը պիտի ունենայ խմանալու ժամուն կոչնակին ձայնը, ինչպէս այն տեւեններըը, ուր ամէն անգամուն խորին գոհունակութեամբ ու սրտի անդորրութեամբ սովորութիւն ունէր ըսելու.

— Փա՛ռք քեզ, Տէր, փառք քեզ։ Տէ՛ր ողորմեա։

Տէրը անշուշտ պիտի ողորմի հիմա իր հոգիին։

Գատրքէօյ, 5 Սեպտ. 1913

Գանձատուն

Դիտեմ հեռուն ես գանձատուն մը որուն
Ոչ ոք անցաւ անկոխ ճամբեն եւ ո՛չ ոք
Ունի անոր բանալին փակ դուռներուն.
Միայն պահնորդ մը խոնջ արդեն եւ տարօք

Հոն կ՚ապասէ, որի՞, ինչի՞, չի գիտեր.
Անեղասաս թերեւս օրուան այն շրջեղ
Ուր նըժոյգովն իր հառաւորի՝ իբրեւ տէր,
Դիպուած – Աւրան պիտի գըրոհ տայ այնտեղ...

Եւ կամ թերեւս վարանիով գայ ու կանգնի
Պիտի իր մօս հնձ վանկուհի մ՚օր գիտէ
Դուռներ բացող մոգական բառը զաղտնի...:

Բայց կը խորհիմ... Իմ Ասպագաս մի՛ գուցէ
Ըղյայ պարապ գանձատուն մը, ո՛վ Աստուած,
Եւ հոն ի զո՞ւր իմ Յոյս ըղյայ ըսպասած...:

11 Յուլիս 1913
Սկիւտար

Հ. Մ.

ԱՌ ԳԵՂԵՑԿՈՒԹԻՒՆ

Գեղեցկութի՛ւն — աստեղակուռ ո՛վ դաշոյն —
Դուն որ սիրտիս մխուած՝ արիւն կ՚արտասուես,
Անհետացած մեծ սէրերուս մուքին մէջ
Ձիս հալածող Արուեստին սուրբ վրէժն ես:

1913

Հ. Մ.

Տաճարին մէջ

Ինչ զատ մա՛րդ չկայ: Գաւիթը կեցեր եմ, լուռ, մտամփոփ և անյարիր, կարծես նոյնացած՝ քարէ սիւնին հետ որուն թիկունքս եմ տուած:

Լուր օր մըն է: Նոր լուսնակուս տարտամ պայծառութիւն մը ուռնի ցորեկը: Միջոցին մէջ արտմութիւն ու ձանձրոյթ կը ծփան ծուլօրէն. ա՛նքան գոց է երկինք և ա՛նքան դանդաղ՝ անձրեւը:

Դամբանական լռութիւն մը համագրաւած է եկեղեցին: Ներսը, կոշմնակի որմերէն ու խոյակներէն դուրս սլացող գաճէ հրեշտակներու ուսին՝ Սուրբի պատկերներ «անդէն»ը խոկալու ցոլք մը կը պահեն իրենց մարած նայուածքին խորը: Ջահերը, կամարէն կախ, իրենց բիւր բիւր պրիսմակներուն արցունքներով՝ կը ձեւացունեն չատրուան մը հալած արծաթի:

Ո՛չ մէկ պլպլանք ձէթի՝ կանթեղներու բիւրեղ բաժակին վերեւ. ո՛չ մէկ վառք՝ կերոններու կտուցին: Առ Աստուած ընծայուելիք այդ դուռեղին յարգանքը հիմայ հաւատացեալներու ներկայութի՛ւնը միայն տակի կ՚ունենայ, ցոյցի և հաչիւի այս դարուն մէջ:

Հեռուն, բեմին առաջքը, բայց ձգուած Սաղմոս մը գրակալին վրայ, որուն ստորին լուսանցքները խանդրած և ուռեցուորած են թղթատումէ. անդին, վանդակորմին ծնօտէն կախ՝ չուրջառ մը դիակնակերպ ձգուած, տէր պապային արտօրնօք հանուի՛լը ողբացող դէրքով մը:

Աւազ խորանին աստիճաններուն վրայ դիզուած են չար ՚ի չար ամբողջ կոյրքը Տաճարին, — խաչեր, խաչկալներ, թաւշափայլ աւետարաններ, աչտանակներ, մատունք ու ծաղկանոթ, — բոլորն ալ թառած ոսկեճամուկ սիրոցներուս վերեւ: Ու խորանին բարձունքը, կամթողիկէն կը կանգնի՝ իր երեք խաչակիր ոսկեձոյլ սաղաւարտներուն գմբէթումով, դէպ ի կորնթարդ ձեղունն ամբարձիկ:

Կամթողիկէին ճիշդ տակը, մեծ քառակուսիի մը մէջ՝ կը

պարուրուի ահա պատկերը Մեծ Վարդապետին: Վեր բռնած է Ան իր աջ ձեռքը, երբեմն մատներու օրհնաձիր դիրքով մը, և վե՜ր ուղղած՝ իր ականջիկը. նայուա՛ծք որ համակ սրբութիւն է և օծութիւն, համակ ներո՛ւմ ու խորհուրդ:

Կը նայիմ, գորշ գոյներու ծփումին տակ ուրուանկարուող այդ հանդարտ դէմքին է որ կը նայիմ անքթիթ, մոռցած դուրսի թացն ու մեռկութիւնը կանթեղներուն: Բեզի նայիլը, ո՛վ Յիսուս, աղօթիկ է արդէն...:

❀

Երէկ անգուլ կլումուտ մը կար սա պահարաններէն: Տէրտէր ու գպիր հոն էին խոնուեր՝ քարէ կոնքին մէջ մնծաչո՛ւք թաթխելու համար երջանիկ նորածին մը: Վազէ՛, ժամկոչ աղբար. կրակարանը երկուք ըլլայ, ղենջակը՝ տաքուկ. մոմերն ինչո՞ւ չէք վառեր:

Երէկ հարսնեւորներու ծիծղուն չքախումբ մը կար հոս: Դիպակէ քղանցքի չրխնիներ, նշանաւ, աչքամբոյր, խունկի ու ծաղիկի բուրումներ ծովական զուարթութեամբ մը կը լեցունէին ամբողջ առքը Տաճարին: Եւ երբ ամոլը մաղթանք ու օրհնանք բուռ բուռ գանձած՝ դուրս կ'ելլէր թեւ թեւի, գետինը, սա մարմար յատակին վրայ՝ սուղ կապերտներ փռուած կ'սպասէին արդէն, մինչ վերէն՝ կերոնները երջանկութեան տաք արցունքներ կը թափէին անոնց ուսերուն:

Երէկ, նորէն, մոմի կտուցներու անտա՛ռ մը կը բռնկէր սա մթնոլորտին մէջ: Սեւ սեւ մարդիկ եկեր կայներ էին թախիծը դէմքերնուն, «գատեա Տէր»ով, զոյգ զոյգ բուրվառներով ու լոյսերով ճամբորդ ընկերու համար հոն՝ ծաղկեպսակներու չնչակոյտին տակ պառկող ուխտնամնայ մը: Վեղարը մը բեմէն՝ գովեր էր մեռնելուն հետ մեռե՛լն ալ. զանգակներ իրենց կողերէն ճաթելո՛ւ աստիճան ծեծուելու, հնծեր էին, թափորին ինչուան կէս ճամբան գտնելը:

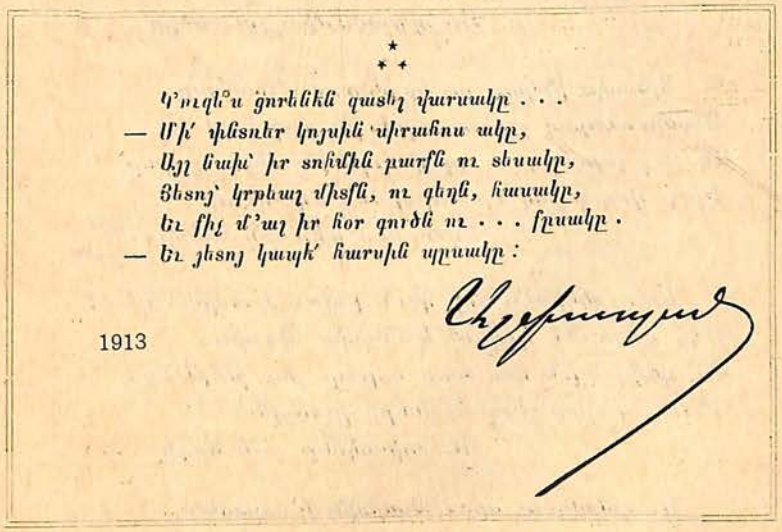
Երէկ, կ'ըսեմ, ասն էր, «հանդիսաւոր պատարագ» էր մատուցուելը այնինչին հոգուն համար, ժամուցին ծանրակշիռ վճարքովը: Վերնատունը զարդի մարդի խօսուըտուքներ դեմ էին բռներ՝ քանի մը «պարտէզ հոգեւոր» քաղողներու մրթմրթանքին, և Սկիւռը բերուած պահուն՝ պնակներուն չխուռուքը քշոյկ դո՛րն էր կատարեր:

Հիմայ, ո՛չ մէկ չչուկ, ո՛չ մէկ պլպլուք լոյսի: Ու խորանին չուչանաթոյր աստիճաններուն վերեւ խորհրդանչուած Յիսուսը կը թուի սիրել խաղաղաւէտ ամայքը Տաճարին, փոխան այն պօռոտ ցնծութիւններուն՝ որոնք լոյսի հոսանքներով խայտացին մէկուն պակին, միւսին կնաւնքին, կամ հոգուս պատարագի մը առին:

Անձրեւը ծոյլ ծոյլ կը տեղայ դուրսը, մինչ իր կաթիլները կը յամառին լուսամուտներուն ապակիները ծեծել արծաթի հունչքով մը: Դուրսը, կողմանոցներու թաքստոցին մէջ թառած տատրակներ կը տքան իրենց մսկոտ և աղուս վուվուզն, — իրենց անբիծ հոգիին սարսո՛ւռը գոգցնս: Յիսուս կը չարունակէ պլշնուլ ղեպ ի երթեր, դուրսի մեղմ երաժշտութեամբ օրօրուն:

Լո՛ւռ պատարագն է աս: Իր գլխուն լուսապսակը ճաճանչաւէտ փայլ մը կը ղնէ ամոյն կտաւին վրայ, և իր Սիրտը՝ երեակ մատներու նո՛ւէն օրհնաձիր կարկառումով՝ յաւիտենական Աւազը կը բաշխէ մարդկութեան. «Աղաղակութի՛ւն ամենայնում...»:

ԹԷՕԴԻԿ

Վարդենին

Իմ հայրենի բուրաստանիս մէջ սիրուն
Ու մարմարէ աղբերակի մ'եզերքին,
Վարդի մէկ ծիլ, զերդ յուշիկ հին օրերուն,
Դեռ չը դիմած պանդխտութեան դառնագին,
Իմ մանկերով անկեցի։

Մէկ արշալոյս հազի՛ւ կեցայ իրեն քով,
Տերեւները խամրած, հովէն կը դողար.
Մէկ անգամ ջո՛ւր տըւի իմ տաք արցունքով,
Ու մնկնեցայ դէպ' ուղիներն վշտահար
Օտարութեան, տաժանքի։

Ոչ մանկական երգերս օրօ՛րն եղան իր,
Եւ ոչ ալ ի՛նք բուրեց կեանքիս գարնան հետ.
Չի քաղեցի՛ իրմէ ծաղիկ մ'իսկ կարմիր՝
Իրրեւ նըւէր իմ երազի՛ս սիրաւէտ
Ու պաշտամի՛ս լուսածիր։

Տընակս ինկաւ ու կը քակեա՛ւ վշտահար,
Մամուռներով լըցաւ աղբիւրն մարմարի
Եւ ա՛լ չերգեր, — այլ վարդենին միշտ դալար՝
Բիւր վարդերով կը սարսըռայ, կը վառի,
Իղձերուս պէս անհամար...

Ամայքներուն մէջ դուն ինչո՞ւ կ'ապրիս դեռ.
Մէկ գարուն է դողդոջ կ'անցնիս միւսին,
Ու զեփիւռին կու տաս ազուր քու թերթեր.
Ինչո՞ւ դալար՝ երբ ձայները լըռեցին
Ու սոխակներ չե՛ն երգեր...

Ծաղիկներըդ որո՞ւ ճակտին կ'սպասեն,
Դո՛ւն, իմ աւեր հայրենիքի՛ս վարդենին,

Ցոյս չի՛ ծագիր մութի ամպերու քաոսէն,
Ու հաւատքի նըշոյլները կը հատնին
Հոգիին մէջ վշտագին...։

* * *

Սարսռայ տունկը։ Անապատիս խորերէն,
Լուանի զոյգ չող կապիլին մնղ իրարու,
Անդրաշխարհի իրրեւ երազ լուսեղէն,
Իրրեւ հծծիւնն անցնող անուշ օրերու,
Ես իր երկը լըսեցի։

— «Ինչո՞ւ խամրիլ՝ երբ գարուններ կը ծաղկին
Ու երբ կայծեր կրնան յառնուլ մոխիրէն,
Քանի յոյսեր կրնա՛ն դառնալ վեռ կեանքին
Ու երազներ վեռ կը խայտա՛ն, կը բուրեն,
Դաչտերուն մէջ հայրենի։

Որ վշտահար ու դիւահակ հեռացար
Քու հիւղակէդ օտարութեան, հէ՛ք քերթող,
Ու կարեցի՛ր մութի անդունդներ, ձոր ու սար,
Կեանքի խռովին դէմ ակրական ու յաղթող,
Ու բարձունքին սըլացար.

Դարձի՛ր, հոգի՛ տուր հիւզակիդ աւերակ,
Դարձուր ե՛րգը աղբերակիդ մարմարի.
Քե՛զ կ'սպասեն զըրահատի գետն ու սլուրակ,
Ու հին ուղին տակաւին քե՛զ կը յառի՝
Հիմա լքուած ու մինակ...։

Ա՛ռ վարդերըս, ախէ անոյշ չիրմայ վրան,
Կախէ քընարըդ ճիւղերէս արամագին,
Ու մրմնջէ՛ երգը անմահ Հայութեան
Թէ չի՛ մեռնիր Հայրենիքը թանկագին՝
Քանի ծաղկի՛ վարդենին....

Սրդումնքիզ տեղ՝ տոգեկյո՛ր որով դիս,
Խռոված հոգիդ պիտի կապեմ անդորրին.
Ու երբ մահուան զալուկներով ժպտունիս,
Եկուր գանել հո՛ս, հոգի՛ս մըտերիմ,
Ըստուերիս տակ մկկ չկրկի...»:

Ճիպուտի, 16 Յուլիս 1913 Մ. Պեշիկթաշլեան

Տո՛ւն, Քա՛ղցր Տուն

Հանոյից մէջ ու պատասից իւ գեղերիկ ըլայ հրնար,
Զրկայ տեղ մը տան նըմանակ, իւպէս ըլայ այն շատ խոնարհ.
Հրապոյր մը յերկնից իջած անդ ամէն ինչ պերպատրծէ,
Զոր իւ խնդրես աշխարհի մէջ՝ այդուր գըտնել կարելի չէ:
Ո՛վ տուն, քաղցր, քա՛ղցր տուն,
Զրկայ տեղ մը տան հանգոյն:

Ի զո՛ւր տրնէն ախտաշունը փայլով շուխով կը պրնդրւի.
Խոզանայարկ խոնարհ հիւղըս կը ցանկամ որ ինձ հե տպրուի,
Զբաւարբերգակ ըղձումնս որ զան՝ հրդու ձայնիս հրաւէրին.
Տուէք ինձ զանոնք, ու խաղաղ սիրտ, հանգամէն, ո՛հ, բանկագին:
Ո՛վ տուն, քա՛ղցր տուն,
Զրկայ տեղ մը տան հանգոյն:

«Home, Sweet Home»
Անգլիերէնէ Թարգմ.

Վահան Մալէզեան (Չեփիւր) իր «Մրմունջք»ը հրատարակած տարին

Գուրգէն եւ Մարիգեան

Բերայի «Լուսեան սանուց միութեան» հրաւիրանօք, Գուրգէնի նախկին սաներ ու սանուհիներ ձեռնարկեցին տօնել — վերջացող տարւոյն ընթացքին — իրենց դաստիարակին Յոբելեանն՝ անոր ուսուցչական ու գրական գործունէութեան բառասնամեակին առթիւ: Օրհնաբերդ հիմնած իր «Հայկական կրթարան»ով, մեծանուն գրաբարագէտն ու դաստիարակը հասցուցած է Հայութեան պարծանք՝ բազմաթիւ սաներ, որոնցմէ միոյն՝ բանաստեղծ - փաստաբան Վահան Մալէզեանի նամակն է հետագան, — լի երախտագիտական զգացումներով, — ասկէ քանի մը տարի առաջ Եգիպտոսէն ուղղուած Յ. Գուրգէնի:

Գահիրէ, 20 Փետրվար 1909

Սիրելի վարպետս,

Բարեբախտաբար քիչ մը ուշ հասաւ ինծի ձեր անհանգըստութեան լուրը, և սակայն անոր ազդած ցաւը համեմատաբար նուազ բռուն չեղաւ:

Բառարդ դարէ 'ի վեր — տարաբախտ կեանքիս մեծագոյն մասը — սիրոս ձեր անուշին կապող զգացումներուն անկեղծութիւնը ձեզի ծանօթ ըլլալուն, այս առթիւ եւս իմ յարգանքս ձեզի բացատրելու ճիգ մը պիտի չընեմ: Մտաւորական զարգացումիս — զոր ձեզի կը պարտիմ — թանկագին յիշատակն է որ միշտ մնացած է իմ մէջս երախտագիտութիւնը:

Ու այս պայմաններուն մէջ, բնական է որ գաւկի մը չափ վշտակրիմ՝ իմանալով յանկարծ ձեր տկարութիւնը, որուն բարւոքման լուրին պիտի սպասեմ այնքան անձկութեամբ՝ որքան հեռաւորութիւնը աւելի մտահոգ կ'ընէ իս:

Զեզ մշտաթարմ տեսնելու վարժուած էինք, և ջերմագին պիտի մաղթեմ որ յաւէտ «ծերանալ չգիտցող ղէմքն» ըլլաք ձեր բազմաթիւ համակրողներուն համար:

Ձերդ անմնուէր

Տպագրական Ազատութիւն

Հասարակաց միտքը բաւականէն աւելի լուսաւորուած է տպագրական ազատութեան վրայ. սակայն կառավարութիւնը դեռ շատ տարիներ կ'ուզէ, համոզուելու թէ՝ մինչեւ որ ազատ տպագրութիւնն իրեն նեցուկ չունենայ, անկարելի է որ կարենայ իր պաշտօնն ի գլուխ հանել: Ինչո՞ւ չեն ուզեր արդեօք տպագրութիւնն ազատ. ի՞նչ կրնայ ընել գրիչը, եթէ դէպքերն իրեն նիւթ չեն մատակարարեր: Ձէնքը, բանակը, ոստիկանութիւնն ու գանձը կառավարութեան ծառքը. փետուր կամ երկաթ գրիչ մ'ալ ժողովրդեան ծառքը. մարդ կ'ամաչէ բաղդատութեան իսկ մտնել. սակայն ա'յս է արդի վիճակը, Միթէ ժողովուրդը լուսաւորել՝ սէրութիւնը հզօրացնել չէ՞:

† ԳԵՈՐԳ ԱՅՎԱԶԵԱՆ

1872 *Խմբ. «Մասեաց» գաւիշտաբերի*

Քաւութիւնը

❖

(Լազ Հայերու կեանքեն)

Մեղիին վարձը մահ է
ՀՌՈՄ. Զ. 23

Ա.

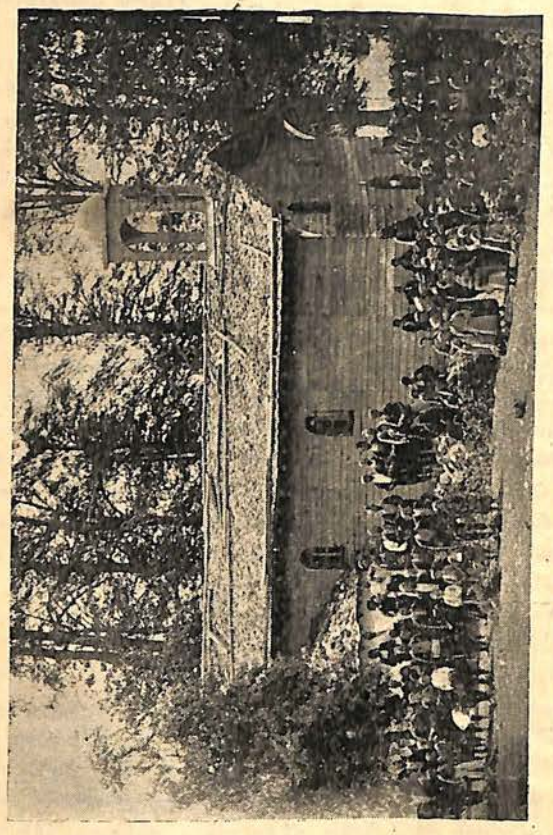
Ոճիրին լուրը հասեր էր կառավարութեան. միւտիրն ու հետեւորդները փութացին ձիերը թամբել տալով ճամբայ իյնալ, ժամերով հեռու կեդրոնէն, սարի մը մէջ ամրացած գիւղը՝ այդ առտու արթնցած էր ահարկու սպանութեան մը առջեւ, և շուտով լուր տուած էին իշխանութեան՝ որպէս զի պատասխանատու չմնան յետոյ: Պաշտօնեաները երբ գիւղ մտան, փողոցները, ամէն ոք կը կանգնէր բարեւելու համար, և թուրքի թհմհնիահը կը փոխարինէին աչերը կուրծքերնուն վրայ դրած և գլուխնին խոնարհելով. — հայկական հին բարեւը՝ որուն ա'նքան սովոր էին. և երբ կ'ուզէին ոմանք թէմէննահին թէմէննահով պատասխանել՝ բազուկի անդաշն ու չափազանց շարժում մը հազիւ թէ կրնային ընել՝ ձեռքը կուրծքէն մեկնելով, և յետոյ՝ գլուխը խոնարհեցնելով նաեւ դէպ ի բարձրացող ձեռքը: Աղբիւրին և դուռներուն առջեւ կեցող կիները, ա'րդէն իսկ մինչեւ կզակնին լաչակուած՝ իրենց դէմքերը անգին կը դարձնէին: Քահանան, մուխթարն ու ծերերը դիմաւորեցին պաշտօնեաները. և մինչ ոմանք կը սպրդէին տուներէն ներս՝ գործ չունենալու համար կառավարութեան հետ, ուրիշներ կը մօտենային քննութեան ձեւին ու արդիւնքին համար հետաքրքիր:

Ոճրագործը անյայտ էր: Ուրեմն նախ հարկ էր սպանեալը քննել տալ բժիշկին և հետապնդումը հոնկէց սկսիլ:

Դիւղին արեւելքը, կէս ժամու չափ հեռու, մացառուտի մը առջեւ՝ արիւնի ճապաղիքի մը մէջ պառկած էր բաւական խոշորակազմ մարդ մը: Դէմքը կարմիր զանգուած մըն էր միայն, թէեւ անճանաչելի՝ բայց գիւղացիները ճանչցած էին: Ձէ կողմին վրայ գլտորած էր, արահետին շեղ մակերեսին երկայնքովը, և հոսած արիւնը փոչեթաթախ՝ սեւ հետք մըն էր շինած բաւական տեղ: Երկու վէրք ունէր, մէկը գանկին գագաթէն և միւսը վիզին ձախ կողմէն, երկուքն ալ տապարի հարուածներով, որոնք գանկոսկրը ճեղքած, փշրած էին ծառի մը բունին պէս, և ուսոսկրը կոտրելով խզած էին վիզին յօդերը: Ոճրագործը գիտնալով որ զոհը իրիկուան մթնշաղին պիտի դառնար արդէն, պահուած էր անոր ճամբուն վրայի այդ մացառին մէջ, և, եռեւէն երթալով՝ առաջին հարուածը փորձած էր գագաթին, բայց կ'երեւի՝ վրիպելով եկած էր ուսին. և ոճրագործի բռպէական լուսամտութիւնով մը գիտակցած՝ ձախող ոճիրի մը

վտանգին, երկրորդ աւելի՛ վստահ և սակայն աւելի անձկալից հարուածով մը գետին տապալած էր մարդը. և փախած էր գիւղի ճամբուն հակառակ կողմէն՝ դարձեալ գիւղ մտնելու հարկաւ։

Ոճրագործէն ո և է հետք չկար՝ բացի ոտքի քանի մը անորոշելի հետքերէ, մոյկի հետքեր որոնք եւս գրեթէ սրբուած էին հողին վրայ։ Առնք՝ փախուստի ուղղութիւնը միայն կրնային ճշդել։ Մացառին մէջ

Պարտիզակի մօտ՝ «Մանուսակ» լեռնագիւղի հիւղերին, որուն առաջին խմբուած է տեղացի ժողովուրդը, մէկ կողմն այրեր, մնաց կողմը կիներ (1906)։

և մօտակայքը եղած խուզարկութիւնները սպանիչ գործիքը գտնելու, կամ ուրիշ նշան մը երեւան հանելու յոյսով՝ ապարդիւն անցան։ Հարցաքննութեան մնաց ճշմարտութիւնը լուսաբանելու յոյսը, հարցաքննութիւնը՝ որ ա՛նքան անակնկալներ կը բերէ երբեմն և ա՛նքան ալ յամառօրէն ձախող կը հանդիսանայ յաճախ։

Քահանային տունը, սկսաւ հարցաքննութիւնը։ Ոճրավայրին մօտ արտ ունեցող ամէն մարդ կանչուեցաւ և հարցաքննուեցաւ։ Ոչի՛նչ։

Ամէնքն ալ բան տեսած չէին։ Կարծես ամէնքը դաշնակցած էին ուրանալու համար նո՛յն իսկ իրենց այդ կողմերէն անցնիլը։ Ասիկա զայրացուցիչ էր, և Միւտիրը՝ իր կառավարական պաշտօնեայ՝ հա՛րկաւ պիտի չթերանար այդ մասին, որով, խարազանը առած ոտքի կանգնեցաւ և սկսաւ սպառնալ։ Նոյն իսկ խարազանէց քանի մը հոգի, որոնց չոր, խիստ և մերժողական ժուժկալութեան տակ դիտուած կարելի էր նշմարել։

Ձայրոյթի յորդումներէն առաջ՝ լուռ և ճնշող վայրկեան մը կայ։ Ա՛յդ րոպէին իսկ՝ քահանան մօտեցաւ և յարեց մեղմ.

— Պէյ, եթէ կը հրամայէք, քիչ մը ճաշենք, ետքը կը տեսնենք գործերը . . .

Պաշտօնեան խորհեցաւ որ քահանային առաջարկը գէշ չէր, և առանց յայտնի ընելու՝ պահելով ժանիքը՝ կանչեց այրուզէնի գլխաւորը և հրամայեց.

— Ջավո՛ւշ. այդ դուբսի բոլոր մարդիկը կապեցէք. ես զանոնք քաշկռտելով քաղաք տանիմ ու հասկցնեմ անոնց թէ սուտ խօսիլը ի՛նչպէս կ՛ըլլայ։

Ու մինչ չավուշը բարեւելով դուրս կ՛ելլէր, ինք գարձաւ քահանային, դէմքին հանգոյցները քակուած՝ և աջ ձեռքի զսպուած գաւազանին կոթովը թափ տալով ձախ ափին, աւելցուց.

— Հաւը կարագ իւղո՛վ տապկած էք, տէր Հայր . . .

❀

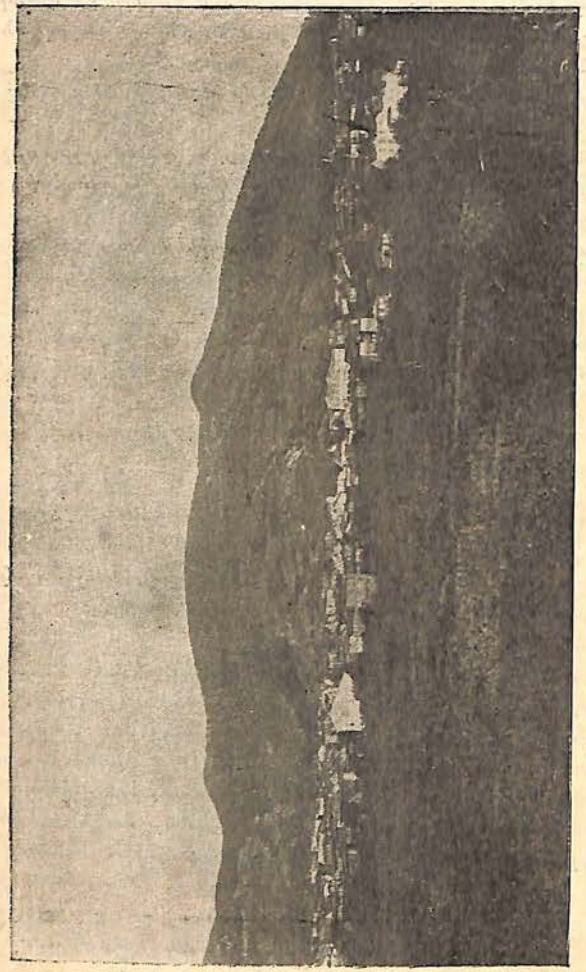
Ճաշէն և կէս ժամու մարսողական հանգիստէ մը ետք, Միւտիրը ժողվել տուաւ գիւղին երեւելիները։ Անոնք երկիւղածութեամբ ու խոնարհելով կը բարեւէին, և կ՛երթային սենեակին պատերուն տակ կծկիլ, քանի որ բաւականաչափ աթոռ չկար։ Երբ պէտք եղած մարդիկը եկան, պաշտօնեան ծանր ծանր սկսաւ խօսիլ .

— Հիմա, մտիկ ըրէք որ ըսեմ։ Ես հաւատքիս պէս գիտեմ որ դուք կը ճանչնաք ոճրագործը և չէք ըսեր։ Պարապ տեղը մերժելու ձեւեր մի՛ առնէք։ Ձեր աղիքին խորէն անցածները գիտեմ։ Դուք եթէ ուզէք հի՛մա կրնաք գտնել բերել մարդասպանը։ Դուք եթէ բացարձակ իսկ չգիտէք՝ կասկածով գիտէք ամէն բան։ Մեռնողը որո՞ւ հետ գէշ էր, ո՛վ անոր թշնամութիւն կրնար ընել և ինչո՞ւ. ասոնք ամէնքը գիտէք, բայց անոր թշնամութիւն կրնար ընել և ինչո՞ւ. ասոնք ամէնքը գիտէք, բայց ինծի կ՛ըսէք թէ «մէկու մը հետ կռիւ թշնամութիւն ունեցող մարդ չէր Աբթինը»։ Ասիկա իմ քիւլահիս հասկցուցէք։ Մարդասպանը կ՛ուզեմ ձենէ, կը հասկնա՞ք, եթէ կ՛ուզէք՝ մի յանձնէք, դո՛ւք գիտէք։

«Երեւելի» ներուն արդէն իսկ խեղճուկ բերանները բոլորովին կղպուեցան։ Իրարու երես անգամ չէին համարձակիր նայիլ, կասկած չներշնչելու համար։ Այս միջոցին մուխթարը որ քիչ շատ տեսնուած էր Միւտիրին հետ և ամէնէն համարձակներէն մէկը, ոտքի ելլելով՝ վարանոտ ձեւերով պատասխանեց.

— Պէյ էֆէնտի, եթէ գիտնանք՝ ինչո՛ւ պահենք։ Այսօր անոր է,

վաղը մեզի կրնայ ըլլալ՝ երբ ոճրագործներուն երես տանք։ Վայ՛լահի՛ պիլլահի՛ չենք գիտեր։ Կ՛ուզես մեզի մինչեւ քաղաք տար բանտարկէ. կրնա՛ս ընել, ամէ՛ն բան կրնաս ընել, բայց մեր չգիտցածը ի՛նչպէս խօսինք։

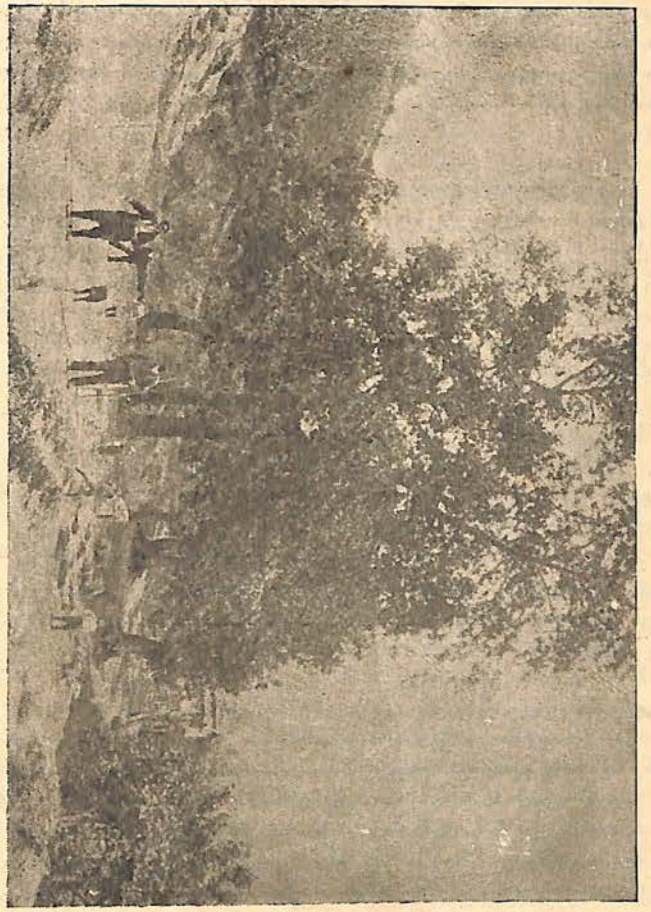
Ընդհանուր տեսարան Պարսիզակի

— Գիտէ՛ք, շատ ապէ՛կ գլուէք։ Ես ձեզի խօսեցնելու ձեւն ալ գիտեմ...

— Կրնաք ամէն բան ընել։ Բայց մենք ալ ինդիր մը ունինք, կը յուսամ որ կ՛ընդունի՛ք։ Մենք ալ ձեզի չափ յուզուած ենք, մենք ալ

գիտենք մեր պարտականութիւնը ոճրագործը յանձնելու համար։ Մեզի ժամանակ տուէք և փնտռենք ու գտնենք։ Մէկ օրուան մէջ ի՛նչ կրնանք ընել։

Այս միջոցը միակ և յարմար ելքն էր։ Շարաթէ մը պատասխան ըներելու, ոճրագործը յանձնելու համար մուրհակ մը առաւ Միւտիրը

Գիւղապետներէն Այապէսով թէ՛ պաշտօնեան ելքի ճամբայ մը կը գտնէր ապարդիւն խաւսութեան մը ծաղրելիութենէն խուսափելու համար և ժողովուրդն ալ ճամբած կ՛ըլլար կառավարական դաժանութիւնը։

Միւտիրին չիզերը հանդարտեցնելու համար հինգ ոսկի ալ ճամբու ծախք և «քէշֆիկ» սահեցուցած էին անոր ափը։

Մեկնելէն առաջ՝ պաշտօնեան մէկ կողմ տարաւ քահանան, և խորհրդաւոր ձեւով մը պնդեց.

— Տէր հայր, ձեզի ալ կը կրկնեմ. Դուք գիտէք ոճրագործը և կը պահէք. ես ձեզի կը վստահիմ, դուք ալ վստահեցէք ինծի. փոքր կասկած մը տուէք և կը բաւէ. Ա՛ա մեղքը վրանիդ մի՛ առնէք։

— Մեղա՛յ (պատասխանեց քահանան իր ձեռքերը ապաշխարհանքի ձեւով բարձրացուցած), մեղա՛յ որ այդ տեսակ ոճրագործ մը գիտնանք և պահենք. Անիծուա՛ծ բլլան այդ սրիկաները որ գիւղիս գլխուն փորձանք կը բանան այսպէս. (Եւ ձեռքը կուրծքին դնելով).—Պէյ կը հասա՞ս որ գիտնամ ու չըսեմ...

Բ.

Ինչ որ կառավարութիւնը ընաւ չգիտցաւ՝ քանի մը հոգի արդէն գիտէին և ժամանակ մը ետք շատեր ալ գիտցան. Գիտցան թէ ինչո՞ւ սպաննուած էր Աբթին և ո՛վ կրնար բլլալ արդար հարուածը տուողը, քանի որ տապարահարը մեղաւոր մըն էր, անլուր մեղաւոր մը։

Աբթին սովորական գիւղացի մըն էր. քառասունը հինգի մօտ, աշխատող և ուժեղ։ Երիտասարդ՝ ամուսնացած էր գիւղին լաւ ընտանիքներէն մէկուն աղջկան հետ, և ունեցած էր երկու զաւակ, առաջինը մանչ մը որ չետոյ ամուսնանալով զատ տուն կազմած էր, և միւսը աղջիկ մը՝ Մարթա՝ որ տասներեք մը կար։

Սրթինի կինը այդ տարի պարտաւորուեցաւ մէկ երկու շաբաթ մօտակայ ուրիշ գիւղ մը փոխադրուած զաւկին տունը մնալ, որովհետեւ հարսը զաւակ պիտի ունենար։

Փետրվար էր, գիւղացիներու որջացման և հեշտացման եղանակը։ Ձիւնը սալարկած, որմափակած էր փողոցներն ու տուները և ամէն ոք ներսը, օճախին ճակատը, այրող կոճղերու դէմ, աղոտ քուրձերու վրայ երկնցած, ամրան աշխատանքին ու բերքին հաշիւներովը կը յօրանջէ։ Միակ զբօսանքը և հաճոյքը այս եղանակին՝ ամուսնական անկողինը կ'ըլլայ, ամրան մշակութիւններէն ետք՝ ձմեռնայինը։

Սրթին մինակ մնացած էր աղջկան՝ Մարթայի հետ։ Առանձնութիւնը՝ կ'ըսեն դասականները՝ մայրն է մոլութիւններու։ Այսպէս եղաւ նաեւ նախնական և ջերմահաւատ գիւղին մէջ։ Մարդը՝ նոյնն է ամէն տեղ և ամէն ժամանակ, մանրամասնութիւնները միայն զանազան են։ Անաչխատ վիճակը, չսպառած անուղղը և օճախին տաքը Սրթինի մէջ բունկցուցին արուի կիրքերը և սատանան շուտով կուրցուց անոր աչքերը։ Աղջիկը օտար թուեցաւ իրեն։ Բարոյական պատնէշը որ կայ սերունդին միջնաբերդին մէջ՝ աւլուած, հարթուած էր. վարագոյրը որ անխորհուրդ անգիտակցութիւնով մը կը ծածկէ արիւնակիցները՝ ինկած, պատռած էր։ Մարթա որ առարկայ մըն էր մինչեւ այն օրը, իրեն այլեւս կենդանի էակ մը։ Երբ ցարդ զայն հաղիւ նկատած էր իր լծկան եզին մէկ ջուխտը՝ արտերու աշխատանքին սահմանուած, հիմա անոր մէջ կը

տեսնէր նաեւ ընտանի լծկանութեան մը արժանիքները։ Մայրը կ'արթննար անոր վրայ, երիտասարդ տարիքին մայրը. դեռ ամչկոտ հարս, կարմիր այտերով, կրծանոցին տակ ըմբոստ ցայտուն կուրծքով և սեղմ կարմիր վարշամակին տակ յորդացայտ ամուր գիսակներով։ Դարնան վերածադուծն էր ամրան տապին մէջ։ «Մեղք»ի գաղափարը բաւական մը ալեկոծեց զինքը, մանաւանդ գայթակղութեան պարագան։ Բայց երբ անգամ մը միտքը իր լճացումէն ելլէ, դժուա՛ր թէ դառնայ հին խաղաղութեան, ճիշդ մօրաքներուն պէս որոնց երեսի խաւը երբ ցրուենք՝ պէտք է ժամանակ մը ո՛չ մէկը խառնէ, ո՛չ մէկը խանդարէ զայն, արգելափակում մը պէտք է՝ իր հին վիճակին հաստնելու համար զայն։ Այդ արգելքը կրնար պատահիլ երբ Մարթայի մայրը դառնար այդ օրերուն, ինչ որ չեղաւ, և մարդը, ամէն մեղաւորի պէս — որ արդարացման շիւղեր կը գտնէ ճակատագրականութեան մէջ — աեսաւ որ ջնդերը աւելի՛ զօրաւոր էին քան թէ խիղճը։ Դնդերները կը սարսռային, կը կոտրային՝ քանի խորհէր ու քանի տեսնէր, և նայուածքին մէջ օձացող հեշտանքի ճառագայթներուն տակ՝ աղջիկը, անգիտակցաբար, իր թարթիչները կը խոնարհէր։ Ամրողջ մարմնովը կը ցնցուէր երբ Մարթա իրեն մօտենար բան մը տալու կամ առնելու համար։ Հիւանդ էր թէ յիմար։ Իր մէջ կ'զգար հին ամուրիական օրերու լեռնային պարմանիի բրտութիւնը։ Գիւղը եղերող գետին յորձանքն էր կարծես որ զինքը առած կը գլորէր դէպ ի վար, ամայի ձորի մը եզերքը ուր աղջիկն էր պառկած հրապուրիչ իգութիւնով։ Երա՞զ էր այս՝ երբ դեռ քնացած չէր և չէր ալ կրնար քնանալ։ Սարսուռը նորէն գալարեց իր մարմինը և հազիւ մնած իր խշտեակը և վերմակը կռնակին քաշած՝ դողդոջ ձայնով մը մրմռաց.

— Մարթա, այսօր շատ կը մսիմ. քովս եկո՛ւր։

Աղջիկը հնազանդած էր, բայց հայրը տակաւին և աւելի՛ սաստիկ կը դողար՝ ջերմէ բռնուածի պէս, և թող կուտար որ ուժգին գրկէր զինքը, որպէս զի տաքնար...

❀

Երկու օր ետք երբ մայրը դարձաւ, աղջիկը գտաւ ժժգոյն ու կոտրուած, իսկ երիկը՝ վրդով և խուսափող։ Մէկը գիտակցութեան տակ ճնշուած էր, միսը՝ խղճահարութեան։ Մարթա չուշացաւ հեծեծագին խոստովանիլ մեղքը՝ ծունկին ինկած մօրը, որ զգաց թէ տանիքը վրան կը փլէր և կուգար ճզմել ճմլել սիրտը, սի՛րտը զոր հրեշային ձեռքեր կարծես ճանկած՝ կը պղորէին, կը գալարէին՝ տեղէն փրցնելու համար։ Գեղջկուհիի անխարդախ, գրեթէ անասնական աչքերուն մէջ արցունքի կրակին հետ արիւնի բոցը իջաւ և ժամերով մնաց ապշահար, լուռ, փայտացած։ Հիմա գայլի կատիւ մը կը ներկայանար ամուսինը իրեն, ինք որ զայն չէր սիրած այնպէս ինչպէս կը սիրեն վէպերու մէջ, այլ տեսակ մը պարտաւորութիւնով և ընկերականութիւնով կապուած էր անոր հետ և պիտի մնար մինչեւ իր մահը, առանց դժգոհութեան, առանց երեւակայական պաշտամունքներու յոյսեր կապելու իր սրտին, ճիշդ նմանը

հայ գիւղացի կիներու ընդհանուր տիպարին։ Բայց հիմա, Արթինի այս մղձեդումթիւնը, ամենաքաղց ոճիրը արիւնով կը խզէր ամէն պարտաւորութիւն և ընկերականութիւն։ Գո՛նէ գործուածը ծածկելիք մե՛զք մը ըլլար։ Հապա եթէ աղջիկը չդի՞ մացած ըլլա՛ր. իսկ ի՛նչպէս պիտի կրնային կարգել զայն . . . ուրեմն մարա՛ծ էր աղջկան օճախը . . . ։

Փիչ մը պաղարիւնը երբ գտաւ՝ վազեց չիտակ եղբօրը զոր չգտաւ. գնաց քահանային որ հեռաւոր ազգականութիւն մըն ալ ունէր, ու զարհուրագին խոստովանեցաւ ամէն ինչ։ Տէրտէրը սարսափէն և բարկութենէն մօրուքը կը քաշէր խզելու աստիճան, և մերթ ընդ մերթ գլուխը ցնցելով սպառնագին, կուռփուվը ծունկին կը զարնէր և կը մրմռար.

— Բեզի՛ դազան, քեր[illegible]՛ . . .

— Ի՛նչ ընեմ հիմա տէր հա՛յր, հարցուց սիրտէն դաշունահար մայրը։

— Համբերէ՛, աղջիկս (պատասխանեց քահանան). Տէրը ամենազօր և վրէժխնդիր է։ Համբերէ և աղօթէ որ Աստուած օգնութեան հասնի զաւկիդ։ Եւ այս խոստովանանքը հոս մնայ, ուրիշին բան չխօսիս, ձեր պատիւին հետ գիւղիս պատիւն ալ կը լմնայ . . .

— Ի՛նչպէս կրնամ խօսիլ, տէր հայր, ինչպէ՛ս . . . ։ Մինակ եղբօրս՝ Աւագէն չեմ կրնար պահել։ Դիտե՛մ իր ընութիւնը։ Եւ քը փորձանք կը բանայ գլխուս՝ թէ որ պահենք ։

Աւագ համբերատար, պաղարիւն բայց վրէժխնդիր մարդ էր։ Փիչ կը զայրանար, բայց սաստիկ և տեւական կ'ըլլար կիրքը, թէև մտքի արթնութիւնը չէր կորսնցներ։ Շնչապառ լռութիւնով լսեց քրոջը արտասուահեղձ խոստովանանքը։ Յորդորեց զայն հանդարտ երեւիլ իբր թէ լսած չըլլար և սպասել։ Ինք վճռած էր արդէն ընելիքը։ Ընտանիքին եկած արատը մաքրել իրեն կը մնար՝ իբր երիցագոյնը։

Գ.

Ելկու ամիս եւ քը, գիւղէն հէս ժամ հեռու, մացառի մը տակ, գլխէն տապարով յօշոտուած գտնուեցաւ Արթին ։

Դ.

Տարիներ եւ քը, երբ քիչ մը ամէն մարդ և կառավարութիւնը բոլորովին մոռցած էին այս ահարկու ոճիրը, հանդիպեցայ նոյն գիւղի քահանային։ Նոյնն էր՝ ինչ որ էր տարիներ առաջ։ Ո՛չ իսկ թել մը աւելի ճերմակ՝ իր երկար խարտեաշ մօրուքին մէջ։ Խօսակցութեան ընթացքին հարցուցի.

— Արթին մը կաբ, ա՛ւր է՝ քանի մը տարի առաջ զարնուած գտնուեցաւ լեռը։ Ջարնոզը երեւան եկա՞ւ ։

— Ո՛չ ։

— Ինչո՞ւ սպաններ են. հասկցուեցա՞ւ ։

— Ջարուեթիւն էր ըրեր՝ անոր համար։ Աստուած ըսած է որ չարը պիտի վերցուի ձեր մէջէն . . .

— Ինչպէս . . .

— Ինչպէս կ'ուզէ ըլլայ։ Գրուած է որ չարը պիտի վերցուի և վերացուեցաւ . . .

Փակեց խօսքը քահանան, աչքերը խուսափուկ գոհունակութիւն մը ունէին և մատներովը մօրուքը կը սանտրէր ։

Յ. ԽԱՐՏԵԱՇ

1 Մայիս 1913
Պարտիզակ

† Խորէն եպիսկ. Նար-Պէյ

Աջէն ձախ՝ նստողները. Մեբենց (Տէր. Յովսէփ Շիշմանեան)։ Վանայ Երբեմնի ռուս. հիւպատոս Կոստանդին Կամսարական։ «Տէյլի-Նիուս»ի թղթակից՝ հայասէր Անգլիացի մը որ խծաբար սպանուած է Բիւրտեր։ Ռուս թղթակից մը, ճամբորդ Հայաստանի։— Աջէն ձախ՝ տոմի կեցողները. Թուրք «զապթիէ»ներ։ — (Տարիներ առաջ Վանայ մէջ լուսուած է այս խմբանկարը)։

Գանկերու Ջրվէժը

Կը ձանչնա՞ք ջրվէժը Բոնափալին,
Գանկերու ջրվէժն, հոն վա՛ռն, հոխին խոր.
Անդնդային է եւ բուռն իր ժխոր,
Կարծես աշխարհներ հոն կը տապալին:

Արեւային խեղան հրճուանքին է անի,
Որ կ՚ելոյ, կ՚այտնու, կը փոխի անդուլ:
Սակն ունի վայրկեան որ կը գոռայ խուլ՝
Անվերջ գանկ մ՚է որ կ՚անցնի, կ՚անցնի...:

Իղձ մ՚է ապիկ որ կ՚ուռի, կը ճախրէ,
Առեւներն իր վրէ հայրիացուցած,
Եւ փրփուրներն որ կը ծաղկին յանկարծ
Հոգեվարքներու ժպիտն են մոխրէ:

Անցորդ մը չը կա՛յ: Վրկան՝ ինքն առեն:
Ագռաւ մը չը կա՛յ, զի ո՛չ մէկ կրծուց
Կրնայ կեցընել մսածուխն որ ջուրց
Վրայինն կ՚անցնի՝ սեւ թոչուն մ՚իբրեւ:

Անդունդն իր երախը կը բանայ լայն՝
Անշարժ եւ մի՛շտ նո՛յն՝ ջրվէժին ստորեւ.
Եւ այնման կեանքեր, եւ ա՛յնման արեւ,
Եւ ա՛յնման շարժում բնաւ չե՛ն փոխած գայն:

Ծխածանուրսօր փրփուրն հո՛ն վեռաւ
Առա՛ց արեւին ցոլ մը թողելու.
Ամէն հո՛ն ինկաւ՝ գանկին հետ հիմա,
Առա՛ց նըշոյին Մըտածմանն անբաւ:

Անդունդն է արթայն, գոնեւո՛ այս ջրվէժ:
Ժրխտոն անկումին կրնա՞յ դեգրնել
Նպատակ գիշեր Անդունդին անել.
Բաղդատագրնելով ինչ որ կայ վերէժ:

Սակայն ինչ չըվէղ է ապիկ այնտեղ,
Անկումին ատեն՝ երբ բլո՛ւռ գանկեր.
Անդաշխարհային ինչ տրտագանգեր
Կ՚երթան սարսել հոն Առեղծուածն անեղ:

Ապիկ հոն կամար մ՚է աստղածորան,
Եւ բշտուռ գանկերն արագ բաւարար
Նըմա՛ն են ա՛յնման երկնի աստղերուն,
Երբ վե՛ր անկումին հառար կը սուրան...:

Եւ սակայն ոչի՛նչ բաւ կու տայ Վիհին.
Բան մը չի՛ շարժիր՝ երբ ինկած է ալ:

Խոռոչ մ՛առնագանգ կաւ ափի մը փայր
Դարբանահանն ի Ճչմարտին գոհին:

Եւ որպես զի դեռ Ճչմարիտն ապրի,
Եւ տեւի պատուիրն աստղահամարին,
Որպես զի ղոյաերը քնար չը մարին,
Ծիածանն ալեակին ու կը փոփչրի.

Որպես զի Անդունդը տալնայ Լոյսեն,
Եւ թռչ առնագանգն ազատ մարդկութեան,
Բաւիղ քանի՛ դ, մինչ հրզօր այնման, —
Ա՛հ, ևո՛ր գոհերու ևո՛ր գանկեր պետ են:

Բերա, 1913

Հ. Զ. Օշական

Ա. Արշակյան

Կը բարձրանայ արդեն արեւոյան Աբեւին՝
Իջայ խորունկն ես կընոջ մը հոգիին.
Անկէ մարգրիտ մը հանեցի լոյսագեղ
Որ կը զընէ երկինքն, Աստուածն ալ միատեղ:

Այդ մարգարիտն, Արշալո՛յս, քու միջդ ալ կայ. —
Արշալոյսը յղփի է միշտ արեւով:
Եւ կը մաղթեմ որ քու մարգրիտդ հրսկայ
Դրուագէ թագն Աբուեսան մը՝ իր լոյսով:

[Օրիորդի մը Ալպումէն]

Դ. ՎԱՐՈՒԺԱՆ

Առհէն

Աչնան իրիկուն մը, Արմէն կը չրջագայէր Ֆանառաքիի ծովափը: Արմէն գեղեցիկ տղամարդ մըն էր, հազիւ 30 տարեկան: Սլացիկ հասակ, թխագեղ մորթ և խոշոր սեւ աչքեր ունէր:

Այդ ծովափն ընտրած էր՝ հոն լուծելու համար գոյութեան գերագոյն հարցը:

Որոշած ըլլալով գեղեցիկ մահ մ՛ունենալ, չէր կրնար լաւագոյն ընտրութիւն մը ընել: Շրջանակն արժանի էր իր ծրագրին ողբերգական մնծութեան:

Ֆանառաքի: Իրականացած ինչ գեղեցիկ երազ:

Եթէ Կ. Պոլիսը մարգարիտն է Արեւելքի, Ֆանառաքին ալ Կ. Պոլսոյ մարգարիտն է:

Ֆանառաքին հոդի լեզուամաս մըն է որ չնորհալի կերպով կ՛երկարի Պրոպոնտիսի մէջ, Քադիկեղեն և Իչխանաց Կղզիներուն միջեւ ու հին Բիւզանդիոնի հանդիպակաց: Պզտիկ վարոսին, որմէ առած է իր անունը, կը հետեւի անտառ մը նոճերու, պիստակենիներու և թթենիներու, — կանանչ վարագոյր մը երկինքի և ալիքներու կապոյտին միջեւ: Ծովուն իօտէն յագեցած օդը միշտ թարմ և մաքուր է հոն, ուր թաքուն աստուածութիւն մը լիարուռն կը թափէ երիտասարդութիւն, գեղեցկութիւն, չնորհ և հեշտանք:

Այդ իրիկուն, արեւելածին եւրոպացի ընտանիք մը կ՛ընթրէր հոն զուարթ հնչիւններովը երգիոնակի մը, որ կը հեղուր վերջին տանեակ տարիներու ամէնէն ժողովրդական եղանակները: Իր ծրագիրը գործադրելու համար, Արմէն ուզեց սպասել որ մեկնին այս հաճոյասէրները: Ծարաւի էր մենութեան և աղջամուղջի:

Ուստի չարունակեց իր թափառումները Ֆանառաքիի մէջ: Երկարօրէն կեցաւ նոճի մը առջեւ որուն ծոցէն կ՛ելնէր ուրիշ ծառ մը, երկուքն ալ պնդօրէն չաղապատուած իրարու, սակայն իւրաքանչիւրն իր ուրոյն կեանքը պահպանելով. գեղեցիկ

խորհրդանշան սիրային ամուսնութեան մը: Այցելուց ծովի բաղնիքներուն ափունքն ալ, ուր ալիքները բիւզանդական հնամի և այժմ գրեթէ ջրասոյզ չէնքերէն խլուած երիվներանգ միւսխոններ կը նետէին: Թիկունքը վարսոին տուած — ժամադրավայրը սիրահարներուն, — սիրանքով դիտից վերջալոյսն

Միլան Ձերազ (1885)

ու իր ոսկիներն ու իր բոյկերը, բոլոր այն արեւելեան թովքը զոր երբէք ո՛չ մէկ նկարիչ պիտի կարենայ գրոչմել կտաւին վրայ, և զոր երբէք ո՛չ մէկ քերթող պիտի կարենայ արժանապէս երգել:

Հիմայ, հորիզոնին վրայ անոր յաջորդած էր մղձապտղնին, ինչպէս այս վերջինը յաջորդած էր բոսորագոյնին: Նոյն ընդունելիքը նետած՝ մնացած էր, միասին ամանալով երգիծանակը, որուն թեւը գետ կը չարունակէր գառնալ՝ վարսոր

աղաղուս: Փարոսին պահապանը վառած էր իր լապտերը, հետեւելով բոլոր Աստուծոյ օրինակին որ լուցած էր իր բոլոր աստղերն ու ծիր-կամինը:

Պարանով հին, ծանր ու ժանգոտ խարիսխի մը կապուած նաւակ մը կար հոն. Սրմէն մօտեցաւ անոր: Աւազին մէջ խորունկ մը խրուած խարիսխը տեղի տուաւ իր հզօր ճնշումին: Նաւակ ձգեց զայն, ինք ալ մէջը նետուելեաւ թիերուն առժ, և, թիւեղները ձեռք առնելով, բացուելեաւ խոկոյն:

Լուսինը՝ նոր ցամաք՝ Պրոպոնտիսի վրայ կը տարածէր իր լուսաւորագի գորգն արծաթեայ: Նաւակը ճիշդ ջրհեղը կեցաւ այդ լուսեղէն կղզեակին:

Կռնակին վրայ պառկած, գլուխն ի յեց խարիսխին փայտամիւսին, Սրմէն երկար ու տրտմաղոյշ ակնարկ մը ձգեց այն գիւղաքաղաք տեսարանին վրայ որուն կեդրոնը կը գտնուէր ինք: Յետոյ, գիշերային լուռութեան մէջ, հետեւեալ բառերն ուղղեց լուսնին որ գինքը կ'ողողէր իր ճառագիւներով.

«Մնաս բարո՛վ, լուսին, իմ առաջին ու վերջին բարեկամուհիս, ամէնէն գեղանին, ամէնէն անբիծն ու ամէնէն հաւատարիմը: Կու գամ մնալ առքերուդ առջեւ:

«Կ'ուզեմ մնալ, որովհետեւ մնան իմ երազներս համբուն:

«Սիրեցի հաւատքը: Ամէնակարող, արդարադատ և ողորմած Աստուծոյ մը գաղափարն ընդհարկար օրրած է իմ մատաղ երեւակայութիւնս. և Յիսուսի փուչէ սպակէն կաթկթող արիւնի կայլակները չատ անգամ արցունք խլած են ինէ: Ամէն անգամ որ աղջամուղջներ կը ճգնէին խեղդել հոգիս, ծունր կրկնած եմ խաչին առջեւ: Տարակոյսը սակայն չէ յաղթած սաղոսիկ ներսիդիս: Մչնչաւ չատ անարդարութիւն ու անգթութիւն տեսած եմ այս աշխարհիս վրայ՝ որ սէ չեմ կրնար չարունակել տակաւին հաւատալ արդարակորով ու բարի Աստուծոյ մը գոյութեան: Տաճարները խափուր կ'երեւան ինծի՝ դամբարաններուն հանգուցեալ, հովիւներն ալ իրենց հօտին չափ խոտան:

«Սիրեցի գիտութիւնը: Իր ջահը կը չլացուներ գիս, և ընտրեցի զայն՝ ճշմարտութեան արահետին մէջ իմ նախաքայլս

իբր ուղեցոյց։ Ամենագէտ և ամենազօր կը կարծէի զայն։ Ավա՜ս. այսօր կ'երկբայիմ անոր մասին։ Անիկա կ'անգիտանայ ամէն ինչ որ իրօք կ'արժէ գիտցուիլ, և չ'է կարող դարման տանիլ նոյն իսկ այն չարիքներուն, զորս կը նկարագրէ մանրամասնօրէն։ Իր յուսա-լաւին չազակրատքը չ'է կարող ծածկել ունայնութիւնն իր բանաձևերուն, և հռչակի համար ունեցած իր ծարաւը վերջ ի վերջոյ զինքը պիտի վարկաբեկէ կատարեալապէս։

« Ցանկացի սիրոյ։ Մանկամարդ գեղուհիի մը քօղարկուած նայուածքն անդուն գիշերներ անցուննել կու տար ինձ։ Ոսկիէ կամ եբենոսէ գանգուր մը մինչեւ հոգիիս ալքը կը յուզէր։ Սիրահալ կուռքեր յաճախ զիս իրենց ոտքերուն առջեւ տեսան։ Բայց չուտով կռահեցի թէ անոնք չունէին կամ բաղձախոհութիւնն ունէին իրենց ըղձապատճառ, և թէ բոլոր այս ջնարակը չ'էր կրնար ծածկել բարոյական ու ֆիզիքական արատները։ Այս կարծեցեալ դիցուհիները բուրումներ կը գործածեն՝ պարտըկելու համար գարշահոտութիւննին, և իրենց բանաստեղծական զալուկը անարգ պղծութեան մը ցոլքն է միայն

« Ցանկացի հարստութեան։ Ոսկիին ամենակարողութիւնը տեսնելով, ուզեցի ունենալ այդ մետաղէն, աշխարհի մէջ տիրապետութեան բաժին մը ապահովելու համար ինձ, և, մանաւանդ, նմաններուս ցաւերը ամոքելու համար։ Բայց սոսկումով ընկրկեցայ, երբ գիտցի թէ այդ գայթակղէն արիւն կը հոսէր և թէ անընչութեան ջախջախուած ոսկորները պատուանդանի տեղ կը ծառայէին այդ անցագ ճիւաղին։

« Ցանկացի փառքի։ Ուզեցի մարդկութեան սքանչանքը գրգռելու ատակ գործեր կատարել։ Ուզեցի որ անուններս, պղինձի ու կրանիտի վրայ քանդակուած, երկար ատեն արձագանգէ գարերու մէջէն։ Ես, հողի որդ մը, աստղերուն փայլը կորզել ուզեցի. ես, վազանց էակ մը, Աստուծմէ խլել ուզեցի իր անմահութիւնը։ Բայց Ժամէս Բ.ի մոմիան ինծի սորվեցուց որ փառքը մեռիս մըն է լոկ, — քիչ մը փոշի՝ չորս հովերուն նետուած։

« Ցանկացի ազատութեան։ Փորձեցի խորտակել իմ եղբայրներուս չղթաները, որպէս զի կարենան անոնք ազատօրէն չնչել, ազատօրէն ընթանալ, ազատօրէն աշխատիլ, ազատօրէն սիրել։ Ջանացի այդ ստրուկներն արարչութեան թագաւորները կացուցանել։ Բայց բոլոր բռնակալութիւնները դաշնակցեցան ինծի դէմ, Կովկասի վրայ գամելու համար այս նոր Պրոմեթէոսը։ Ու իմ յանդգնութեանս միակ արդիւնքը եղաւ աւելի՛ հեծկլտալ բռնութեան զոհերը։

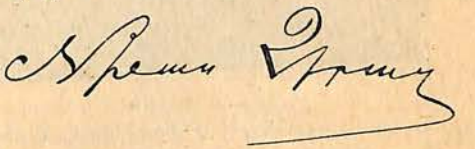
« Աչքերս դարձուցի դէպ ի Եւրոպ։ Անիկա գլխուն վրայ կը կրէր քաղաքակրթութեան լուսապսակը. ձեռքն ունէր չահ մը ու բերանը կը յեղյեղէր Ազատութիւն, Հաւասարութիւն, Եղբայրութիւն բառերը։ Կարծեցի որ իմ ու իմ եղբայրներուս փրկութեան հրեշտակը պիտի ըլլար ան, բայց ինչ յուսախաբութիւն։ Անիկա դահիճներուն հետ եղբայրացաւ, որոնք բաւական հարուստ էին իր թաթը իւղոտելու համար, և անգոհանց զոհերը, որոնք չատ աղքատ էին՝ յագեցուննելու համար իր ընչաքաղցութիւնը։

« Ու հիմայ, պէտք է մեռնիլ։

« Կեանքն իր ցնորքներովը միայն արժէք մը ունի։ Շատոնց է որ իմիններս ցնդած են։

« Մնաս բարո՛վ, լուսին, իմ առաջին ու վերջի՛ն բարեկամուհիս, ամէնէն գեղանին, ամէնէն անբիծն ու ամէնէն հաւատարիմը։ Կ'ուզեմ մեռնիլ ոտքերուդ առջեւ »։

Սրմէն պարանին միջոցաւ ինքզինք ուժով մը կապեց խարիսխին բունին, և ջուրը գահավիժեց։ Ալիքները մէկզի քաշուեցան պահ մը, բայց չ'ուշացան վերստին ձեւացուննելու արծաթէ յաւիտենական հայելին։

Այս տպագրութիւնը որ «Nouvelles Orientales»ի վերջամասը կը կազմէ, հայերէնի չէր թարգմանուած դեռ։ «Վիպակներուս յաւագոյնը կը թուի ինձ. մանաւանդ որ Արժէն գիս կ'ամենաուորէ գրեթէ» կը գրէ մեզ՝ նեղինակը Ջերազ էճևնճի։

Այս ճիրիմը կը գտնուի Բէր. Լաչէզ գերեզմանոցը: — Բարիզի հայ գաղութը 31.00 Ֆռանք հանգանակելով ատենօր գեղիր գնած եւ ճիլել տուած էր «Լօտէնի Բառէ սոյն դամբանը որ ամբողջ 18 տարի անտառ եւ անտառաձանագիր մնաց: 1905 ին Լօնտոնէն Բարիզ փոխադրուելուն, իր ծախքով զայն յղկել տուած է ու վրան հանդակած վերոյիշեալ երկտողեան արձանագրութիւնը Միհնաս Զերազ՝ որ անա կեցած է անոր առընթեր, ինչ որ կրնայ գաղափար մը տալ մահարձանին բարձրութեանը վրայ:

Մի՛ լսեր

Մի՛ ըսէր ինծ թէ բարութիւնն է կեղծիք,
Թէ ժպիտը կնճիռ մըն է անգուրուած,
Թէ ոչինչ կայ ազնիւ, ոչինչ գեղեցիկ,
Թէ պատրանք են սէրը, ծաղիկն ու բերթուած:

Մի՛ ըսէր ինծ թոյն է բուրումը գարնան.
Ախտի սերմեր ջուրերն ունին խաժ ակին.
Թէ լուսագեղ ցօղերն ամպրոպ կը գառնան.
Եզերքն է լոկ մեղրը՝ կեանքի բաժակին:

Ո՛հ, մի՛ ըսէր շրթունքները կը սրտեն,
Երբ կը զեղուն հրբայրքներ, գութ ու գորով.
Թէ յոյզն ու խանդ չեն ցայտեր միշտ մեր սրտէն.
Թէ կայծեր են անոնք մտքի մ'անխըռով:

Ո՛հ, մի՛ ըսէր նայուածքները բոցավառ
Զոր բարեր են, սուտակ, զմրուխտ կամ ոքալ,
Որոնք օծուած սուտի փայլովը բուրվառ՝
Դիտեն տրտմիլ, ըզմայլիլ, լալ ու ոգբալ:

Ո՛հ, մի՛ ըսէր թէ ծայները կը խաբեն
Իրենց անկեղծ հնչիւններովը ծալ ծալ.
Մի՛ ըսթափիէր սիրտս իր անուշ տագնապէն.
Թողէ՛ր ինծի երազներովըս պանծալ:

Մի՛ ըսէր ինծ թէ մարդիկ չեն անմնըէր,
Թէ շահերով ըստոր լեցուն է աշխարհ,
Եւ ուխտերը, երդումները օդն ի վեր
Կը վարատին, ինչպէս թերթեր հողմավար:

Մի՛ մի՛ ըսէր խաւար է ծայրը կեանքին.
Անմահութեան յոյսն աղուոր տենդ մ'է փարթամ,
Թէ հող, մոխիր պիտի դառնայ մեր հոգին..:
Ո՛հ, թողէ՛ր որ ցընորքներուս հաւատամ:

Բեռա, 16 Մայս. 1913 ՍԻՊԻԼ

Լոյսը արեւ, սէրը՝ մբճոլորտ։

Լոյսը ճեղքուեր՝ ես ալ դուրս էի ինկեր։ Իմս էր օրը։ Ֆաղքենի մարդուն համար, հաւատացէք, ղրախտի կեանքէն բան մը վայելել ըսել է՝ դաշտերուն մէջ անցունելը Մայիսի կիրակին։

Հովիտներու, բլրակներու և մարմանդներու դարվեր ու դարվար տարածութիւնները կարկ-անցնելէս յետոյ՝ կը հասնիմ վերջապէս ծայրն այն թաւուտքին որ դէմի լեռներուն առոտոտը կը վէտվէտէ, կա՛փ կանանչ ովկեանի մը տեսքով։

Մինչեւ հոս, կարկինները չիտակը յոգներ էին բացուիլ-գոցուելէ, նայուածքս ձանձրացեր դիտելէ և ուռնգերս՝ չորս դիի բուրումներէն փքեր, յղփացեր։ Ոտքս այս թաւուտքէն երբ ներս կը դնեմ, զգայարանքներուս խանջէնքը կը մոռնամ իսկոյն. ա՛յնչափ սխրալի, ա՛յնչափ մնծվայելուչ է տեսարանը։

Կաղնիներու անտառ մըն է երկարաձիգ, հեռասոյզ։ Արեւը ցաթեր է վրան ու լոյսի անա՛նկ դիւթական խաղեր է խաղացեր անոր զալար ծոցին մէջ, որուն հանդէպ գեղարուեստի մարդը նկարելէն աւելի գերազանց պիտի նկատէր կենալ դիտելը։ Երանգամոլ վրձի՛նը կը հակըննայ մանաւանդ թէ ինչ բացատրութիւն է սա խօսքը. «Արեւն անտառին մէջ»։

Երկինքը հոս՝ պերոզակի կապոյտ մըն է որ կտոր բզդուճ կ'երեւայ կաղնիներու յաղթ պսակներէն. ճառագայթները կը բեկբեկին ոստէ ոստ ու կը ծծուին սաղարթներուն կուռ կանանչէն. լոյսերուն մէջ փուչփչանքներ կը յօրինեն չափրակ-

ներու թարթիչները նիհար, ու իրենց բնհզէ թափանցկութիւնը կ'առկախեն տերեւները համօրէն։ Ծղօտներ կը պսպղան ցօղի մարգրիտ պուտերու տակ, մինչ ծառերու ստորոտ աճող բովանդակ գերդաստանը բուսական աշխարհին՝ կ'երերտըկայ զեփիւռին զով համբոյրներով։

Նայեցէ՛ք անոնց. ո՛րչափ երջանիկ են քով քովի, բաժակ բաժակի՝ չեփորուհիները, պարուտաւիները, գաղտիկուր ու կովացնծուկ, պտեր և հրանունկ, անթեմներուն առընթեր ուղտափուչեր ու պարզ խոտերուն մէջէն կարմիր հարսնուհիներ։

Գարունին հայաչէն ապարանքն է Անտառը։ Գետինը հող չես տեսներ բնաւ, հապա զմրուխտի գոյն պիտակներ՝ որոնք մամուռի թաւիչներն են՝ կոճղերու դրասանգուած, վայրի աղուոր ծաղիկներ՝ հոս ու հոն բուսած, կրակի գոյն, ոսկեի գոյն, մոխրի գոյն, բամպակի գոյն. ուրախ ցոլքեր բոլորն ալ։ Նայուածքդ ժպիտ կը մնիկէ ամէն ինչ որ իր ներքեւը կ'իյնայ, մինչ վերէն՝ խայտխոներու զուարթ երամը նո՛յնը կ'ըսէ արդէն։ Նո՛յնը կ'ըսեն թիթեռնիկներ՝ միջոցին մէջ պագտըռելով, թեւ թօթուելով. նո՛յնը կ'ըսեն մեղուներ՝ կենսատային վրայ թառ դրած։ Ու խայտխոներուն ասուլիսը որ գեղգեղն է ջուխակի, ու թիթեռնիկին փափուկը որ լուռ երգն է համբոյրին, ու մեղուներուն բզզիւնը որ թրթիռն է կիթառի, ամէնքը մէկ կը միանան իրարու, Բնութեան հրաշալի նուագահանդէսը սարքելու համար։ Վարը, ծորձորի մը ծոցէն ծամածուռ, պղտիկ առու մը կը զարմանքի հեզանազ, լայն լայն տերեւներու, ջուրի մոլ տունկերու կերպարանքը թրջելով։ Ջուրն ալ իր դղրդիւնը կը խառնէ այսպէս, ձայնի իր բաժի՛նը կը վճարէ դաշնակութեանց այս բոլոր...։

* * *

Լոյսերով, առուներով, ճաճանչներո՛վ բնհնաւոր, թրուչնիկներու երգերով հնչուն ու ծաղկանց չնչառութեամբը խնկաւէտ՝ Անտառը կը չարունակուի, կը սուզուի տակաւին դէպ ի խոր, ու տա՛կաւին ձայները չեն վերջանար։ Օրը ցորեկնալու հակամէտ է, ես ալ կամաց կամաց մնկնելու։

Պատրա՛նք սակայն։ Այս միւնոյն անտառը որ համակ գեղեցիկ էր երեւցած աչքերուս՝ իր չքեղութիւնը հերքող

վրիպակներ ալ կը պարունակէր ուրիք ուրիք։ Տեսայ հոն ծառեր որոնց բունները, ժամանակին, խարիւր փորեր էր կայծակը։ Ձիւղերը գաղափիք վրիժակներու պէս գետին էին թափեր, և ահաւոր, սեւ խռոչներու բարձունքէն՝ հազիւ քանի մը բարակ բարուրնակներ իրենց կենդանութիւնը կը չնչէին։ Ծմակներու երկայնքն ի վեր՝ հանդիսակցայ մաղաչ քնքուշ տերեւներու որոնց ոստիկները ծակծակ էին ըլեր որպէս անհամար. իրենք՝ ախտաւարակ ու վտիտ՝ կ'ապրէին տակաւին։ Նշմարեցի ուրիշներ ալ, չքնաղ, պացիկ թուփեր՝ որոնց ցօղունները սրտոպածի երեւոյթ մը կը պահէին. տերեւներնին վէրքերու պէս իրար էին փակեր ու ձերմակ բուրդեր խռոչացեր էին մէջերը։ Ծագիկներէն կային որ հո՛ս չունէին, կային որ տի՛ւք չունէին. կային ալ որ կոխկռտուեր էին անհոգի անցորդներէ, ու քամակարեկ պառկեր էին գետինը։

... Ձիւեցի այն առուն անուք անօգնական ծերուհիները բոլոր՝ իրենց կեանքի իրիկունին մէջ արտասգին, անոնք որ կեանքի մրրիկներէ չանթահար՝ այս կաղնիներուն կը նմանէին։

Ձիւեցի տխուր կարաւանը հիւծախտաւարներուն՝ իրենց կեանքի միջօրէին, որոնք ցաւոտ հանգիստութիւն մը ունէին այս անտառին տունկերուն ու թուփերուն պէս ցեցամից, գետ եւս ողջ մնալնին՝ ձրի չեն՛րն Աբարիչէն։

Ձիւեցի նաեւ ամէն անուք որ կ'ապրէին կապոյտի պատառ մը տակ ու հողի կտորի մը վրայ, առանց նկարագիրի մը պերճ ցայտումին։ Ձիւեցի բնոյթով անհամբոյրները՝ զէմքով տգեղներուն հետ, անո՛նք որ սա ծագիկներուն պէս զուրկ էին բոյրէ ու տեսքէ։

Մէկիկ մէկիկ, մէ՛կ անգամէն, միտքս գնաց այցելել բոլոր անկար ծերերուն և անկողնին փակած հէք աղջիկներուն, խելքով աննչաններուն և զէմքով աւերակներուն՝ որոնք կ'ապրէին զարձնալ, մայիսի ա՛յս արեւին տակ, ծաղիկներու ա՛յս ամիսին, զեղով, հեւքով և հառաչով, հիւանդանոցի սրահներու մէջ անտերունչ...։

* * *

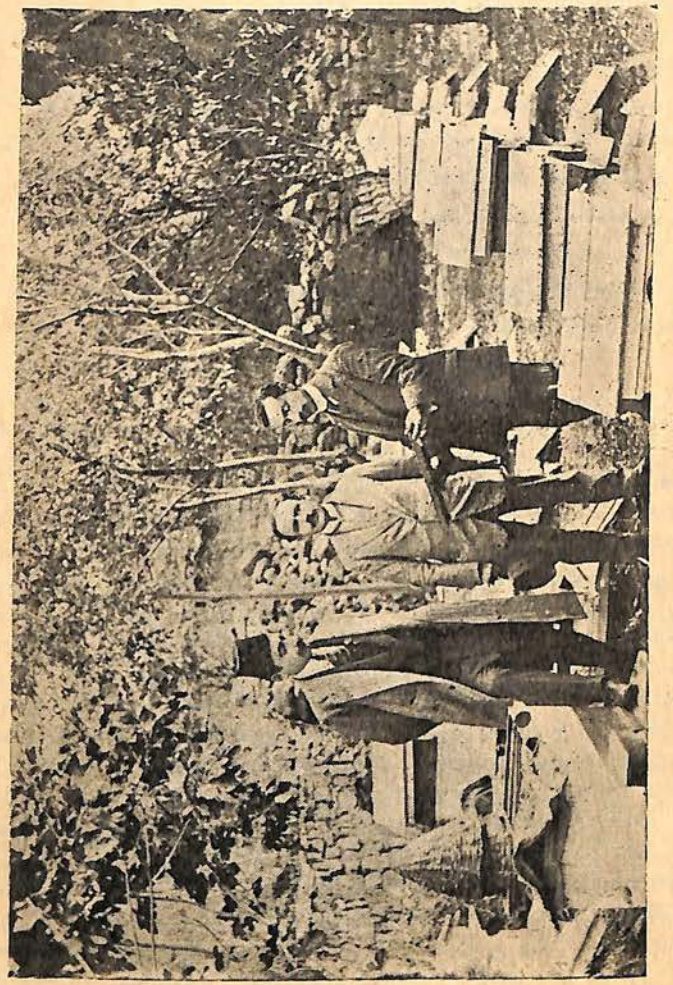
Տա՛նք հիւանդներուն, լիարուն պէտք է տանք անոնց մեր խնամքն ու գուրգուրանքը մչտատեւ. անուշ

փափուկ բառերով տաքցունե՛նք անոնց սիրտերը հոգեվարք, և կարեկցութեամբ՝ անոնց մարմինն ազազուն։ Մեր գութով՝ ըլլանք «Արեւն անտառին մէջ»։ Փութանք ու տա՛նք այս բոլորն ամէն անոնց հասցէին՝ որոնք ճչմարիտ վտարուածներ են կեանքի խրախճանէն. — Հիւանդներուն, Թշուառներուն ու Ծերերուն։

"Հայ Բերթողներ,,

Nouvelles Orientales էն և L'Orient Inédit էն ետք, Բարիզեան ծանօթ հրատարակիչ Էմիէմ Լըրու լոյս ընծայեց Մ. Զերաձի այս Դ. գործը— **Poètes Arméniens** — որ կը պարունակէ Գ. Դուրեանի, Բամառ-Թաթիկեանի, Սայադ Նովայի, Դ. Դադոխեանցի, Մ. Նալբանդեանցի և Նար-Պէյի՝ Ֆրնս.ի Թարգմանուած գոհար բերթուածները, բոլոր այս անհետացող սիրելի դէմքերուն մասին կենսագրական ու գրական վերլուծումներով գրս ա՛յնքան խոշմտօրէն և ձեռնհասօրէն կատարած է «Գրական Փորձեր»ի ժնծանուն հեղինակը։ Մեր կողմէ — իբր Հայ — աւելորդ նկատելով ներբող հիւսել այդ նոր հրատարակութեան մասին, կը Թողունք որ օտար մտաւորականներ յայտնեն իրենց դատաստանը։—Բարիզի «Էնթռանսիժան»ն օրաթերթը որ մի ոմն Գլօտ Ֆառէոի հայատեաց յօդուածին տեղ տուաւ, չզլացաւ սակայն իր սեպտ. 7 ի Թիւին մէջ հետագայ տողերը նուիրելու **Poètes Arméniens**ի. «L'auteur a réuni dans ce petit volume diverses études ou conférences qu'il a faites sur les poètes de son pays. Il y a joint des traductions de poèmes variés. L'amour et surtout le patriotisme inspirent ces poètes arméniens. Les pièces d'amour exhalent le charme spécial aux poésies orientales si étrangement colorées; les pièces patriotiques portent la marque de cette ardente et vigoureuse exaltation lyrique que l'on rencontre chez tous les poètes des pays qui ne sont pas libres».— Ժան Ռիշբէն և Լոմօն Ռոսթան ևս իրենց դրուատալից գնահատականներն ուղղած են Մ. Զերազի։ Աւելցունենք թէ Զերազ ներկայիս մէջ պատրաստելու վրայ է **La Question Arménienne** խորագրով նոր գործ մը որ «Հայկական խնդրոյն» պատմութիւնը պիտի ըլլայ՝ իր հին ու նոր փուլերուն մէջ։

Ս. Աճեմեանի (Քէսով), Ուրուբիւնեան՝ գրագէտ եղբայրներու

Մախարայի մէջ, Վ. Յարութիւնեանի մեզուանոցը

Մեհեւնական երգեր

Զոյգ մը Աստղիկ ինչպես հոմ
Սրտիս մեհեան կոխեցին.
Ծունկի վրայ՝ էրնարով
Բուրվառ իրենց գոհեցին . . . :

Զոյգ մը վարդեր անուշակ՝
Սրտիս խորանն օծեցին,
Գլխիս դրին փուշ-պրպակ,
Բլրուղ լեզուս կոծծեցին . . . :

Զոյգ մը արեւ հոգեղէն՝
Սրտիս հաւատ ցաթեցին,
Դունչ ու լեզուով բոցեղէն՝
Սիրուս աստղեր չափեցին . . . :

Զոյգ մ՚աղաւնի՝ եգ ու էգ,
Սիրուս տաճարը բացին.
Կրօնիս թերթեր մէկ ու մէկ՝
Զոյգ կտուցով փետեցին . . . :

Զոյգ մը հրեշտակ լուսադէմ՝
Կեանքիս ջահը բոցեցին,
Սիրտս շաւիղած բոցին դէմ՝
Սիրուս եղով տապկեցին . . . :

Զոյգ մը եղնիկ նուշաչուի՝
Սիրուս ներտեր ափեցին,
Սրտիս վրայ շեշտակի՝
Իրենց աղե՛ղ չարեցին . . . :

Զոյգ մը հուրի՝ հրեղէն,
Սիրտիս ափէ ա՛փ տրին,

Այտերս՝ իրենց յուսեղին
Ծիծեռուն հետ ծափ ըրին . . . :

Զոյգ մը Աստղած հողեղին,
Գարուն-Սիրտս ձրգեցին
Սիրու հրնո՛ց հրրեղին, —
Անչէջ հուրով մրկեցին : : : :

16 Յունիս 1913

Monsieur,

Je vous autorise bien volontiers à publier une traduction de mes Contes — en Arménien —

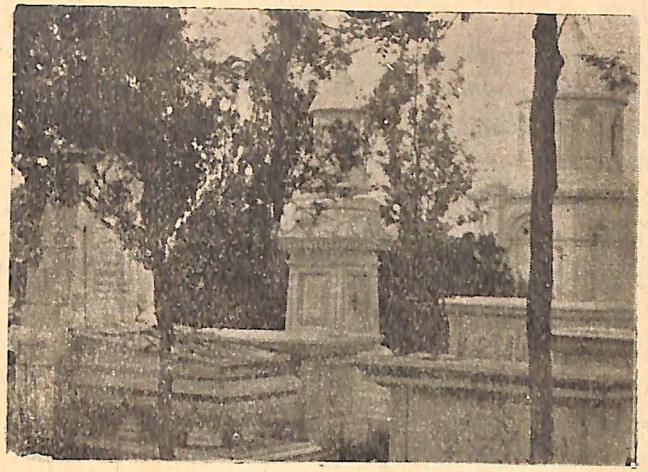
Cette autorisation gratuite que je vous donne est une bien faible preuve de ma sympathie pour votre malheureuse nation —

Alphonse Daudet

21 Rue de Bellechasse

Paris 23 Mars 1897

Ալփօնս Տօտէի ճամակը՝ վրբ. Փափազեանի ուղղեալ

Աչէն սկսեալ դէպ ի ձախ երկարող առաջին 3 տարեր Ե. Ածբեան Պատրիարքի, Տար-Պէյ եւ Սուլտանձեանց եպիսկոպոսներու ձիրքներն են Շելլի Հայոց գերեզմանոցը: Քիչ մը հեռուն երեւցող կաթոդիկէի գմբէթով ամենաբարձր շէնքն ալ Ասպետ Ջուճդի եւ իր տիկնոջ մատուռ-դամբարանն է:

Դաղտիարի Բանդակներ (*)

Մor սիրs. — Գերբնական սիրէ՝ որուն մէջ Աստուած ղրած է իր ձեռքով էն անարատ և աննիւթական բանն երբ «հաղորդութիւն» . — Սէրը :

Ձարութիւն . — Սրտին չորութիւնը :

Ձղջում . — Յապաղած գիտակցութիւնը չարին :

Աւամբի . — Երբ մանկամարդ է և գեղանի քարերեր դաշտի մը որուն վերեւէն անպակաս են անօթի ագռաւները : Ոգմտանքը խրտուիլակ մըն է՝ ցցուած անոր հոգիին մէջ, ընդունակ սակայն տասպելու . . . կիրքերու քամիներէն :

(*) Այս խորագիրով իր անտիպ երկէն արտագրուած: Ե. Թէո.

Վախկոտութիւն. — «Ես»ին հանդէպ ցոյց տրուած անվստահութիւն:

Սուս եւ Ուրացում. — *Տեսակ մը զէն ու զրահ, որոնցմով գօտեպնդուող անձեր չեն կրնար յաւիտենապէս անպարտելի մնալ Ճշմարտութեան յամառ պայքարին առջեւ:*

Սէր. — *Մեղր՝ որ նայուածքի ծաղիկներէն քաղուելով կը լեցուի սիրտին բջիջներուն մէջ:*

Երեւակայութիւն. — *Հանճարին լուսարձակը՝ խորհուրդի եւ յղացումի անմատոյց ոլորտներուն մէջ վճռաշունչ կերպով արշաւող:*

Պչրանք. — *Ռազմամթերքը պոռնկութեան արշաւանքին:*

Հաճոյք. — *Սանդուղ մոգական՝ զոր երբ ուենենանք, կ'ուզենք իսկոյն բարձրանալ Վայելքի պատուանդանին վրայ, հո՛ն ողջունելու համար մեր Երջանկութեան... դիակը:*

Ամուսնութիւն. — *Պաշտումին ռամկացումը:*

Կնոջասիրութիւն. — *Թուչնոցասութենէ՛ աւելի կնճռոտ զբօսանք, անոր համար որ տղամարդութեանդ տակ պառակտին դերը կատարողներ չկան որ քեզի օգնեն: Ուղիղ նշանառութիւն ունենալէ զատ՝ պէտք է դո՛ն հետապնդես որպէս, հոտառութիւն պէտք է ունենաս... լորամարդիի բոյներ կործանելու համար: Վերջապէս շան մը բոլոր յատկութիւններովն օժտուած մէ՛կը միայն կրնայ յաջող կնոջ մը ըլլալ:*

Կեղծիք. — *Նկարագիրին չնորհալի չարքը:*

Կեանք. — *Ոչինչի մէջ ամէն ինչ, և կամ... ամէն ինչի մէջ ոչինչ մը:*

Ապերախտութիւն. — *Հոգիին կարճատեսութիւնը:*

Սիրոյ մէջ կատակ. — *Դժուարին ծրագրի մը գործադրութեան նախասիրածը յաճախ:*

Զգացումներ. — «Ես»ին սիրապետութեան սահմանին մէջ հպատակ տարրեր՝ որոնցմէ յեղափոխականն է Սէրը: Ան է որ կը սիրէ՝ ի վեր գալ միշտ, կործանելու համար հուսկ ուրեմն «Ես»իդ... դահիճը:

Երիտասարդութիւն՝ *ռազմավայր. Զարթում՝ կռիւ. Տարփանք՝ հաշտութեան բանակցութիւն. Նշանուած՝ զինադադար. Պսակ՝ զինակցութիւն. Դրամօժիտ՝ պատերազմական տուգանք*

որ տակաւին կողմին կը վիճակուի. Կին՝ գրաւուած երկիր. Զաւակ՝ անոր բերքը:

❀

❀ *Պատերազմը քաղաքական աշխարհին ժանտախտն է, որուն միկրոպը չնչելը՝ գեռ եւս մանկունակ խեչալն է... Լա Հէյի վճռաժողովին:*

❀ *Պատերազմը զազիր վորձաքարն է պետութեանց ոյժին:*

❀ *Պատերազմը գետակ մըն է արիւնի, որուն վրայ դիակի ու զէնքի հիմերով կամուրջ կը ձգէ ազգերու Փառա-*

Սարգիս Սագաեան

սիրութիւնը՝ սոնք, վրայէն քալեցուելու համար Ցաղթութիւնը: Շո՛ւտ անցիր, ո՛վ Յաղթութիւն. այդ կամուրջը մայրերու անէծքո՛վ է յատակուած:

❀ *Պատերազմը մեքենայ մըն է՝ արեան չոգիով չարժող, որ որբ և այրի կ'արտադրէ միայն:*

❀ *Պատերազմը յուցահանդէս մըն է անլուր եղեռնի և խժդժութեանց, Քաղաքակրթութենէն արտօնուած: Դիահիներ՝ գնուած առարկաներն են այդ յուցահանդէսին մէջ, գնդակի և սուինի առատ վճարումներով:*

⁂ Պատերազմը հրէշ մըն է՝ զոր պետութիւնք ստիպուած են մնուցանել իրենց միսով և արիւնով, պատիւնին փրկելու համար։

⁂ Պատերազմին իրաւունքի և արդարութեան դաշինակցութիւնը անիրաւ և անարդար արարքն է։

⁂ Պատերազմը միակ պատուհասն է Քաղաքականութեան դժոխային ծառին՝ զոր ազգեր արիւնո՛վ կ'ոռոգեն չարութեամբ։

⁂ Յեղափոխութիւնը կը ծնի Բռնակալութենէն. իր գերագոյն արժանիքը՝ ծնողասպան ըլլալն է։

⁂ Յեղափոխութիւնը միջազգային կրօնք մըն է՝ Ազատութեան նուիրուած։

⁂ Յեղափոխութիւնը՝ խաչեալ Ազատութեան խորանին առջեւ մատուցուած վարարանութեան ողջակէզ մըն է։

⁂ Յեղափոխութիւնը թուենա պայքարն է Բռնապետութեան դէմ. ո՛չ ընկրկիլ կը ճանչնայ, ոչ ալ վհատիլ. և երբ չարքէ անոր՝ ինքն ալ կը դարձի դոյութիւն ունենալէ։

⁂ Յեղափոխութիւնը երկայն սասան է՝ բռնակալներու ուղղակ։ Խուլ ձեւացող ինչ ականջներ կան աշխարհիս վրայ։

⁂ Յեղափոխութեան գրիչը՝ կրակն արծարծող փոքրն է։ Յոռետութեամբ պէտք է չարժել զայն, ո՛չ կրակն անցուցնելու, ոչ ալ մոխիրով ծածկելու համար ամէն կողմ։

⁂ Յեղափոխութիւնն իր լուսեղէն մատներով փառապսակ մը կը հիւսէ տառապող ժողովուրդներու ճակտին. — Ազատութիւնն է այն։

⁂ Յեղափոխականներ հետապնդել՝ իէական է բռնաւորին, որ կը կարծէ այդպէս բնաջինջ ըրած ըլլալ Յեղափոխութիւնը, նմանելու համար կարծես այն ապիկար մարդուն որ իր կարթով և ուռկանով չաճախ ձուկ որսալով՝ մտադրած է հատցունել ծովին բոլոր ձուկերը։

⁂ Յեղափոխութիւնը տորրանոցն է այն չնաչխարհիկ տուներին որ Ազատութիւն կը կոչուի։

⁂ Յեղափոխութիւնը՝ պետութեանց վարչական եղանակներուն մէջ գոյացած փոսերը չնջելու սահմանեալ անհրաժեշտ վիրահատութիւնն է։

⁂ Յեղափոխութիւնը հզօր մըն է ահեղ՝ որ իր վազքին մէջ կ'առնէ կը տանի բռնակալ երկրի մը բոլոր աղտեղութիւնները։

⁂ Յեղափոխութիւնն արեւ մըն է՝ երկինքէն արիւնէ անձրեւ տեղացած պահուն ցաթած։ Իր ճառագայթները կը քակտեն ահա կայսրներուն մէջէն և կը ձեւացունեն դիւթահրաշ ծիածան մը երկիներուն. — Ազատութիւնը։

Սկիւտար

Նուագախումբ զօրագունդ ձողի. Լազարով որ Ալեքս-Տաղի յաղթութիւնը կը տանի, Ազատութեան պատերազմին մէջ (1877)։ Քանակարգիչ, գոյք տէրեան Գրիգոր Ալեքսանդրեան։

Տաղ Սիրոյ եւ Ուրախութեան

Քանի որ տեսնում ըզքեզ հեռուանց,
Ջեռ Շուխայ եղեգն եղեր ես կանգնած.
Վարդ եւ մանուշակ ցեղ ցեղ յօրինած,
Լուրթ ու քաւսմով զոյս երեսըդ քա՛ց:

Աստուած զարդարեր զքեզ ամեն բարով.
Ունեւոր է քաշած պարակ դաշտավով.
Վիզըդ շող կու տայ գեղ բարկ արեւով.
Կ'երես կու շափես առանց կրտակով:

Ճակատդ է մեյտան, աչերդ է կանթեղ.
Քու ղեզուդ բաղցր է քան զշաքար ու մեղր.
Քո սերդ չի՛ թողուր՝ պաղարիւմ մեկ տեղ.
Ինձ քեզնէ պիտի իմ տերտերուս դեղ:

Քանի կու տեսնում՝ սիրտըս կու մարի,
Եւ մեկ օրն ինձի կու թրւի տարի.
Քո սերդ է արեր զիս ծառայ, գերի,
Ո՛չ կու ազատի, եւ ո՛չ կ'ողորմի:

Հիւանդ եմ եղեր ի քո շատ սիրուդ,
Այլ չեմ դիմանար ի քո կարօտդ.
Հաղեր եմ մաշեր, գեր ըզմիասի միւս.
Ինձ մար թէ չայնես՝ ևս զրտնաս հոգուդ:

Դու ես արեր, դո՛ւ, զիս խեղ ու մանգուն,
Գիշեր ու ցորեկ՝ աչերս չի գար քուն.
Տարտիս ի քեզ է, երբամ զանգտիմ ո՞ւմ.
Կ'երես կու շափես զիմ սըրտիկըս դուն:

Վենետիկ. Մխիթ. Ա. Տաղարանի 137 էջէն (ձեռագիր) անտիպ

Վիպագիր Վրդ. Փափազեան իր որդիներուն հետ (1913)

Կալի Օրեր

Որպէս դէզերը հոս ու հոն լեռնացած են անհաթի տարածութեանը վրայ Հարեւանցիին որ կը գտնուի գիւղին աւարտը՝ դէպ ի բարձունք երկարած՝ ցորենի, գարիի, հաճարի ու վարսակի հունձքեր են բոլորն ալ, որոնց մէջ սակայն տիրող տարրն է ցորեանը, արմտեաց այդ Թագուհին՝ հրաշարուեստ ու կենսատու, ոսկեբլուր շեղջակուտուած ամենուրեք։ Խոպան դաշտերուն մէջ, ակօսներու երկայնքն ի վար մշակին Թափած քրտինքին արդիւնքն է որ այսպէս մանգաղուած, խուրձ խուրձ կապուած ու բերուած շարուած է գիւղին այդ արեւտո ու հովասուն կեդրոնին վրայ։ Կալի տաժանագին գործողութենէն վերջ երբ ցորեանը մերկահատուի այլ եւս, հա՛ցը պիտի հայթայթէ մշակին ու պիտի ըլլայ միջոցն անոր կեանքի պահպանութեան, ձմրան պանդոյր ամիսներուն։

Դէզերու իւրաքանչիւր բրգացումին ստորոտը — որ կիսավայրենի Թափառիկ ցեղերու խոզանապարկ հիւղակին պատրանքը կ'առնէ նայուածքին, — ձեւացուցած են ահա տափարակ գետիններ բոլորշի՝ տիղմով ու լողարով կարծրացած։ Վաղը որաները վար պիտի նետուին հետզհետէ ու բրբրուելով պիտի տարածուին այդ պինդ յատակներուն վրայ, մինչ եզներու քարշ տուած կամնասայլին դարձդարձիկ ճմլուքներուն տակ՝ ցօղուն ու քիստ պիտի ջարդուին, ծանծիկներ պիտի Թեփանան և ցորեանը պիտի լիւղ գայ համասիւռ դեղին խեշերանքին մէջ։

Եագաճբքի լեռնաշղթային կատարէն՝ աւստը հազիւ Ե՛ր իր լուսարորբ հմայքը տարածած գիւղին վրայ, աշխատանքի անուշ ոգեւորութիւնը ծայր տուած է արդէն վերերը. բնութեան հանդէպ, Թարմ օդին կենսունակութեանը տակ՝ մեղեդի մըն է որ կը լսուի ծոցը խուզուած լուռ դաշտերուն. — Օհ՛, օհ՛, ապահ՛ . .

Եւ ահա եզները կը դառնան մշակին այդ երգով, դանդաղ, համակերպող, խՁանաւ ՁեՁեւ հպումներուն անտարբեր, պոչերնին ճօճելով աջ ու ձախ և իրենց միօրինակ Քունտ գնացքին պահուն՝ չմոռնալով դունչերնին վար մրցնելու, հասկերու փունջեր ծամծըմելու համար։ Դիցաբանական անսովոր նաւ մը ըլլար կարծես կամնասայլն ամբողջ՝ ոսկեղէն ալեծուփ ծովակի մը վրայէն սահող . . . ։

Ամոլը կը շարունակէ դառնալ սայլին վրայ արձանացող մշակին առջեւէն, արեւին ճառագայՁներուն ներքեւ, մինչ հասկեր՝ խառնիխուռն գետնատարած՝ կը Ձնդուին կծղակներէ և կը կոտորին, կը փսորին անդուլ՝ կամնասայլին քարէ ակռաներէն, յօրինելով քայքայման երաժշտութիւն մը աղուշ որ կը խեղդուի եզնաւար կորիճին ժիր ձայնարկութեանը մէջ։

Եզներու նո՛յն երՁուդարձն է ամէն տեղ, անխոնջ, անվերջ ու շնչատ, նո՛յն երջանիկ յանկերգը մշակներուն, օհ՛, արահ՛, առտուընէ իրիկուն նո՛յն աշխոյժը՝ ներսն ու դուրսը կալորայքին, մինչեւ որ կասելու արարողութիւնը լմնայ և յարդը ցորեանէն զատելո՛ւն գայ կարգը։ Պիտի երեւի հիմակ, արագ արագ, հովին փչումներուն յանձնելով մանրուած բովանդակ պաշարը կալին։ Ոակի անձրեւ մըն է որ կը տեղայ վարէն վեր ու վերէն վար. մղեղները կը պարեն, կը Ձոչըտին միջոցին մէջ, և մէկ կողմէն ունդ ու յարդ կ՝անջատուին հատիկներէն, որոնք ապա մաղուելով՝ պարկերու մէջ կը լենան։ Այսպէս օրե՛ր ու շարաՁներ։

Եւ ուրա՛խ է գիւղացին. հունձքն առատ եղած է այս տարի, հակառակ անոր որ իր եզները յաճախ արտերէն բացակայ՝ ռազմաՁներք կրելու սահմանուած էին։ Անիկա մեծ արտորանքի մը վրայ է հիմայ, կալի աշխատութիւնները յառաջ մղելու և ժամ առաջ շտեմարանները փոխադրելու դուրսը ձգուած իր պարէնը։ Արեւը որքան սաստիկ ըլլայ և տաքը հեղձուցիչ, ա՛նքան գոհ է անիկա, որովհետեւ արմտիքն աւելի լաւ պիտի փսորի և շատ կարճ պիտի տեւէ կալին տաժանքը։ Ամէն տուն կ՝սկսի պարէնաւորուիլ։ Մեծ մեծ կոդմներ յարդով լեցուն՝ կու գան հետզհետէ պարսպուիլ յարդանոցներու, իսկ ցորենի պարկեր՝ ամբարանոցներու մէջ։ Փիչ օրէն պիտի պատրաստուին ձաւար ու նշոյ՝ եփուելու և ճաշակուելու համար ձիւնի շաբաՁներուն։ Նաեւ, մօտակայ ջաղացքը մաս մը ցորեն աղացուած է արդէն, և տարեյոյն այդ անդրանիկ բերքովը շինուած առաջին նկանակները Ձխորակ համով Հացին։ Եւ այս բոլորը՝ գեղջուկ յարկերու տակ, տանտիկնին մատներով։

Ի՛նչ աղուոր հաց, ո՛րչափ ալ անոգաբար, դիւրամարս։ Օդափոխութեան եկած քաղքենի աղջիկներ ահա մէյ մէկ նկանակ դրած անուՁնին՝ կը փութան այդ «սեւ հաց»էն առնել՝ իրենց ճերմակին փոխարէն։ Ու հրճուանքն անպատում է շինական մարդոց դէմքին վրայ, երբ այսպէս յարգ կ՝ընծայուի իրենց տան անխարդախ հացին։

❀

Դիշեր մը սակայն մութ է երկինքը. ո՛չ մէկ աստղ կը փայլի հոն։ Օրուան տապը լեցուցած է մԱնդորտը շոգիով ու ելեկտրականութեամբ։ Ամպեր իջած են

վար ու մերձակայ բլուրներուն վրայ կը Ձփան. հեռուն՝ հորիզոնը կը կայծկլտայ երբեմնակի, որուն կը յաջորդեն ամպաշուրի որոտումներ։ ԱկՁարՁի մը մէջ, վերը՝ կարծես անհամար ուժանակներ կը պայթին իրարու եռաւէ, ահազանգը հնչեցնելով հէք գիւղացիներուն ականջին . . . ։

Ձայները կը դադրին։ Երկինքը սաստկացուցած է իր դժոխքի սեւութիւնը։ Անձրե՛ւն է որ կը տեղայ հիմակ առատ, կատաղի, հեղեղատատ։ Մութ երդիքներու տակ կանՁեղի տիեզԺ լոյսեր կը պլպլան մէկիկ մէկիկ։ Տեղատարափին ձայներէն ընդոստ արՁնգող երկրագործներ են բոլոր որոնք գլուխներնուն մէյ մէկ պարկ անցուցած՝ իբր կնգուղ, դէպ ի Հարմանդլըք կը փութան, համատարած խաւարին, անձրեւին ու հովին մէջէն առ խարխափ խուճապելով, որպէս զի ցորենի կոյտ մը կարենան ծածկել, յարդի մնացորդ մաս մը տեղափոխել, բակուած որաններ տեղւոյն, անձրեւին պատուհասէն մասամբ փրկելու համար իրենց այդ խոտեղէն հարստութիւնը։ Ցետոյ, ջուրերո՛ւն մէջ կը դառնան տուն, անձկալից, անձայն ու խոժոռադէմ։

Ու գիշերանց սկսած այդ անձրեւը սկիզբը կ՝ըլլայ շաբաՁնե՛ր երկարաձգուող տեւականօրէն լալկան օդի մը։ Ամէնուն աչքը պատած մնացած է դէպ ի երկինակամար որ Քննուտ ու մուղտ է միշտ։ ԱմպուՁի՛ւն կալերուն մէջ. ա՛լ չեն լսուիր եզանց սիրական յանկերգը մշակին ու ներդաշնակ խշրտուքը կասուող հասկերուն. ցորենի և յարդի ոսկեվառ կոյտեր գորշացած ու ամբած են բոլորովին և իրենց շուրջ՝ ցեխը կեղտոտ ժանեակներ է բաներ անենայ։ Կալերուն եզերքը, կիսաթրծրակներու վրայ լեռնացած դէզեր ի՛նչ շուտ խանդրեր ժժգուներ են, տեսէք։ Ատոնց պէ՛տ է մշակին դէմքն ալ։

— Ցորենիս ծլիլ սկսեր են . . .

— Ի՛նչ կ՝ըսես, մե՛ղք . . .

Իրաւ ալ մե՛ղք եղած էր։ Պատուական ցորենը կ՝անշքանար դուրսի տեւական ՔացուՁեան տակ. իր արժէքէն պակսելով շատ բան՝ կը կորսուէր նաեւ այն համեստ շահը զոր գիւղացին պիտի ըրպանէր անոր վաճառումէն։

Հողը տուած էր ինչ որ պահանջուած էր իրմէ, — առատ, ատոր ցորեան և հասկաՁուռ զարի ու վարսակ, դաշտերէից վրայ կոնակ կոնակ ծովացած։ Բայց մարդը, յետամնաց երկիւ՛ն մարդը — երկրագործ ու բանւոր — զուրկ՝ հեռու ու կասիչ մերենաներէ (որոնցմով արեւմուտքցի իր արհեստակիցը բանի մը օրուան դիւրին յոգնուՁնեն վերջ աւարտած էր արդէն ամէն գործ), տակաւին կառչած կը մնար իր ժանգոտ մանգաղին և ծանրաշարժ, անհնՁեՁ սայլին, հնձելու և կամնելու հնադարեան մեՁոտներով, միշտ ենՁակայ ու խաղալիկ բնութեան քմայքներուն, մէկ երկու շաբՁուան մէջ կորնցնելով ամէն ինչ որ ամիսներու դառն տաժանքն էր արժած և որ պիտի ըլլար ազդակը, պահպանման միջոցը կեանքին իրե՛ն ու իրենները։

Դարթալ, 25 Օգոս. 1913

Պատշգամբէն Նայող Աղջկան

Պատշգամբէն նայո՛ղ աղջիկ, ինչո՞ւ ետ կը քաշուիս եւ կը պահուըտիս, երբ աչքերս դէպ ի քեզ կը վերցնեմ եւ ինչո՞ւ կ'զգամ թէ քու նայուածքներդ վրաս կը յառին, երբ մանիշակներու վրայ կը ծռիմ՝ փունջ մը փրցնելու համար անոնցմէ:

Դիտես որ ես օտար մըն եմ հոս՝ այս պարտէզին մէջ, ուր կը թափառիմ՝ ներշնչում քաղելու համար ամէն մէկ տերեւէ ու ամէն մէկ թերթէ, ամէն ստուերէ ու ամէն լոյսէ, ինչպէս մեղուները ինծմէ քիչ մը անդին կը թռչտին ու ծաղիկներուն համբոյրները կը ծծեն, իրենց փեթակը լեցնելու համար անոնց անուշութիւնովը:

Դիտես որ սա մանրիկ աւազանը, որ ոտքերուս առջեւ լոյծ գերեզմանի մը պէս կը բացուի եւ որ տիեզերք իր ծոցին մէջ պահելու յիմար ճիգովը կը սարսռայ, վաղը այլ եւս չպիտի փնտռէ իմ պատկերս եւ անոր վրայէն անցնող արեւը այլ եւս իմ աչքերս չպիտի կուրցնէ:

Ինչո՞ւ ուրեմն խռովել իմ մենաւորի խորհուրդներս: Որովհետեւ կը մտածեմ այն արցունքներուն վրայ, որոնք թերեւս կը պղտորեն հիմա քու բիբերդ եւ որոնց արտայայտութիւնը չեմ կրնար կարդալ հեռուէն. կ'երեւակայեմ այն տենչերը որոնք կը վրդովեն մկաններդ եւ որոնց հպումը զեփիւռին անգամ արգիլուած է, ու կ'ուզեմ գուշակել աղուորութիւնը դէմքիդ զոր կը պահես ինծմէ:

Պատշգամբէն նայո՛ղ թրքուհի, գիտցիր որ երբ աւազանը կը դիտեմ, աչքերս քու պատկերդ կ'որոնեն հոն, ու երբ ծաղիկ մը կը տանիմ ունեզերուս, անոնց մէջէն քու շունչդ ծծել կ'ուզեմ: Երբ քիչ մը անդին կը դարձնեմ նայուածքս, ամբողջ էութիւնս կը թրթռայ եւ կ'ուզէ դէպ ի քեզ թռչիլ: Ինչո՞ւ կը պահուըտիս այդպէս եւ երազի մը պէս կը սահիս պատշգամին վարագոյրին ետեւ, երբ նայիլ կ'ուզեմ քեզի:

Որո՞նց համար վերապահուած են քու շնորհներդ ու ո՛ր աչքերու թոյլ տրուած է վայելել քու հմայքներդ: Ո՞ր մատները պիտի քակեն քու բուրումնաւէտ մազերուդ խոպոպները, եւ ո՛վ է այն մահկանացուն որ քու զգուանքներուդ տակ անէանալէ առաջ՝ քու համբոյրովդ պիտի անմահանայ:

Պատշգամբէն նայո՛ղ հուրի, հարէմի չլուսցող զիշերներուն եւ չաւարտող

ցերեկներուն ծանծրո՞յքն է որ այդպէս թօթափել կ'ուզես շուրջդ տեսարաններուն վրայ՝ որոնք հմայիչ են, ինչպէս ըլլալու է քու ժպիտդ: Սիրականի մը գալո՞ւն է որ կ'սպասես, որպէս զի երազելէ յոգնած թարթիչներդ հանգչեցնես անոր շրթներուն վրայ:

Դո՞ւն ալ առանձին ու լքուած ես ինծի պէս ու քու սի՞րտդ ալ պէտք ունի մտերիմ հոգիի մը: Դո՞ւն ալ սիրել, վայելել, ապրիլ կ'ուզես:

Եկո՛ւր ուրեմն հոս, ինչո՞ւ փախչիլ: Այս պարտէզը համբոյր մը պահելու չափ գաղտնապահ է:

Կ. Պոլիս, Յունիս 1913 ՅՈՎՀ. ՊՕՂՈՍԵԱՆ

Վաղեմի դաստիարակ եւ այժմ Կ. Պոլսոյ հայ վարժարաններու կրթական տեսուչ Դաւիթ Քալենբարեանց:

Արմաշեցի Տիրայր Ծ. Վրդ. Մարգարեան

Կաղանդ

Այս իրիկուն Կաղանդ է, ֆոյր իմ, ուռցա՛ր. մանկութեան
Յիշատակներդ անա ակիկ ակիկ կ'արթնան.
Յիշատակներ երիտուց, յիշատակներ գողջր բիւր,
Որ անցեղյն միգամած հուիզոնին վրայ սիրուն
Կը վերանան, կը փրթին խայտաբղետ, ակնատու
Աստիկներուն հանգուցած հրթիռի մ'որ ամպերու
Մօս պայթելով յանկարծուս տան երկինքին մէջ բացած
Կը գոցնէ ցոլցլուն բիրտանց երամ մ'օդագնաց . . . :

Այս իրիկուն Կաղանդ է, ֆո՛ր իմ. եկո՛ւր, մանիլ նորեն
Մանուկ ըղձանք, ձնոր ձնոճի տանիք, զարդարե՛նք գուարթորեն
Մրգատեղանին Կաղանդի, աւանդական այն սեղան
Որուն ի շուրջ ցոլտերու փողփողումին մէջ տեղան
Անմանորի մաղթանքներու համբոյրներու հետ հնչուն,
Մաղթանք յոյսով բեղնաւոր, համբոյրք սիրով աղըցուն:
Դի՛ր սեղանին ծիւն սիրոց, մէջտեղը ճիշտ դանդիճին.

Վըրան ծաղիկ ցանցրնէ՛ եւ դաշտերք. թող հանգչին
Անոնց ի գոգ՝ մրգերով լի պրնակներն զարդարուն.
Պղտուղ աշունն տան յիշել, ու ծաղիկներն ալ՝ գարունն:
Ինչպես երբեմնէն, երբ ուզես, կը պատրաստեմ ձեզ խնկոյն
Զարդարանքներ զանազան, բարակ թուղթ գոյնզգոյն.
Ժանեկաւոր դրասանգներ եւ պրնակներ գեղոյր,
Որ անդանակն վար կախուին, կամ պատերն շուրջբոլոր:

Դընանք ըսե՛, մրգերու փորեր տապրակը լեռներն.
Ես իսկ ձեռոցս կ'ուզեմ գաշել թուզերն հուշերուն,
Եւ ընկոյզներն, կաղինները՝ յամիլներուն մշակոնոց
Շագանակներն կաթնաւուռ՝ ատամներուն բաւարար:

❀

Օր մը, կ'ըսեն, Տիրամայրն, Յիսուսն առած հետն իրեն,
Երբ եգիպտոս կը փախչեր անմեղ մանկանց նախանձէն,
Պահ մը հանգչիլ ուզելով կեցուց իսկոյն իր իշուկ
Եւ յոգնաբեկ գնաց նստիլ արմաւենւոյ մը ի շուք:
Վերջացոյս էր. արեգակն առձակեր հուսկ իր շողեր
Եւ տարափով մը ոսկի Սուրբ Ընտանիքն ողողեր:
Յուզուած՝ այն վեհ պատերէն որ կը պարզուեր իր առջեւ,
Կոյսը արտանց «Օ՛» գոչեց. բիւր փառք տալով Աստուծմէ.
Եւ նոյն հետայն «Օ» մը փոխ բանդակուցաւ յայնհետէ,
Կուտերուն վրայ աշխարհի արմաւենւոյն հատորեն:

Ա՛յսպես կ'ըսեր մաղերնիս, մեր մանկութեան, եւ բընաւ
Կասած ա՛իսկ դողդն օր ա՛օրանց մեր ետին մէջ չը ծընաւ.
Տարափուռիդ կրնայ՛ք ձըշտութենէն վիպակին
Երբ մատերնիս «օ»ին վրայ կը պընէիք խնդագին . . . :

❀

Հարսի մը պես պճնըւած կանգնի անդանակ մրգի,
Ակնահատոյ ու բոյրոս բեռանր տակ կը կքի:
Անա շարուած են կարգաւ ոսկի նարինջն ու խնձոր,
Սերկեւիլներ սաթի գոյն, տանձը հիւթեղ մեղրածոր.
Նուռն՝ ակնատուի խրճոդուած խիտ շարքերով աւտակի,
Որ փայփըլուն դուրս բաւիղն կափարիչն երբ խորտակի:
Ամեն պտուղ իր տեղն է, ախորժաբեր մեն մի բուրգ
Կատարն ունի գունաւոր մոմ մը տակաւ բոցազուրկ.
Անուշապուրն, որու վրայ նուշն ու կաղինն ու պիստակ
Կը յօրինեն պերճահիւս մարգարտափայլ մի պրսակ,
Հոն կը կենայ խոյի խոյ փելբէհի հետ բաւականիկ,
Որ՝ ամէնուն կը դողայ փառիկն համար վաղանցիկ:

Եկո՛ւր, ֆոյր իմ, ա՛յ մանկիկիս. բողո՛քենք անհնարը՝ պարապ.
Թերեւս հակն երկնային, թաւամիտուր զերդ կարապ,

Որուն գալուն սպասելիք, մեր մանկութեան, սուրբ դողով,
Ինչպես երբեմն իրեն հոն, ձնոհի խաղալիօք յի կողով.
Եւ անշրջուկ ու գաղտուկ, մեր հոն չեղած մեկ պահուն
Սեղանին վրայ գայ շարեղ ճոխ ընծաներն իր փաղփուն.
Բրմազգենգուր սուպրիկներ, յոյր՝ թեփաքից մարմինով.
Զանակագգեաս հսպիտներ, կուզ, կարմրերես իբր գինով.
Մաճրիկ սպասներ խնչոյքի, բարձրադրուագ բիբլոկ,
Որոնց մէջեն կերուած ճաշն ա՛յնման անուշ, հաճելի է.
Զիեր տղաներ որ անդուլ խառատքակ կ՚արշաւեն
Քաշիրշկով երեսաւոյց կաոմեր իրենց եեւեն.
Մարգի պահուն խառացած՝ գունդ մը գինուոր կապարճ.
Մազուց կապիկ մ՚արատոոց, որ երբ շարուի՝ կը պարճ.
Մենաշնորհիք շեփորներ՝ բուրդ ծոպերով զարդարուն.
Սաղաւարտներ ասպետի, չը հասկցուիր ո՞ր դարուն.
Ծաղապատիկ ճագարներ որ կ՚աղմըկեն բմբուկով.
Գոներ ուր հաշտ կենակցին նոյնահատակ ոչի ու կով:

Եկո՛ւր, ֆոյր իմ, ա՛յ մեկնիմիք. Ինչ, միթէ չի՞ս հաւատար
Ա՛յ գոյութեանն Կաղանդին՝ հակիճ այն հոգատար,
Որ տղոց զգօն եւ հըզու, սիրուած՝ իրենց ծնողներէ,
Նախօրեակին Նոր Տարւոյն պիտ պիտ նուէրներ կը բերէ:
Երթա՛նք. եւ, երբ եեւենիս դանիմեի դուռը փակեն,
Փութա՛նք նայիլ գողունի, բանալիի ճեղ ծակեն,
Թէ ո՛ր կողմեն, ինչ կերպով, խորհրդաւոր այն ոգին
Ներս կը սպրդի սենեակին բնութիւն իր բանկագին:
Ի՞նչ փոյթ երբ նշմարենք թէ մեր սպասեան առարկան
Լուսազգեաս չէ, ձուն ու դեղին ունի մեր մօր սիրական.
Զանի կ՚օրհնենք ի ստի եւ կը մաղթենք որ Աստուած
Ամեն յարկ անպակաս ըլեր պարիկն այն պաշտուած:

Այո՛, ո՛ Տէր, ո՛չ մեկ հիւղ, ո՛չ մեկ պալաս, ո՛չ մեկ տուն
Ուր կը բնդայ ճիչն ապու տղոյ մ՚անմոց ու ժպտուն,
Թափուր մընայ, կաղանդի գիշերովն այս յուսադող,
Իր մոգերու սեղանեն, խաղալիկեն աղմկող:
Ո՛չ մեկ մանչուկ զրկըւի իր բմբուկեն բրդոտուն.
Ո՛չ մեկ աղջնակ ճնծկիցայ մէջն իր դասակ ափերուն.
Եւ ո՛չ եակ մ՚աղաղծի փակէ ականջին իր բրնած,
Բիւրեղացած իր իղձերն բեւերուն մէջ չը գրկած:
Ինչ հոգ երբ մոգեդիմ չըլլան առաս, բազմազան,
Կ՚օգտէ որ ջոխս մը մոմեր անոնց վրայ պըլպըլան.
Զիերն չըլլա՛ն ոսկեսանձ, եւ պուպրիկներն գեղանի,
Բայց ո՛չ մեկ սիրտ դեռափիրիր՝ վաղապատիր եղծանի . . . :
Ո՛վ խեղճ մայրեր գոռոզոտ, ո՛վ դուք հայրեր անմեղուտաց,

Հալածական կոյր բախտեն՝ ինչ ակնարկով զարհուրած
Դիտէք գաղտուկ անվերջոյ այս օրերուն խռովքերի,
Զեր սրտերուն խանդակաթ՝ օրեր մանո՛ւկ տանջանքի:
Ինչ, չը կրնաք հայթայթել ափ մը չամիչ ու կաղին.
Ինչ, չատակել իր աղջկան տալ մի պուպրիկ դիւրագին.
Ինչ, ամեն կողմ շո՛յս տեսնել, լըսել կանչեր խնդութեան,
Եւ, խաւարի մէջ նստած, օրն անիծել իր ծնընդեան :
Ո՛չ, Աստուա՛ծ, ո՛չ, ժամն այդ դառն ցոյց մի՛ տար ո՛չ մեկ ծնողի.
Ահե՛ղ վայրկեան, ուր ամեն յոյսի նըշոյլ նըրմոլի.
Ուր, մութի մէջ, ծանրաթախիծ Անյուսութիւնն ոճրավար
Վշտի գնուած հայրերու կու գայ խօսիլ ունկի ի վար:
Եւ, սակայն, ո՛հ, Ինչման շատ, Ինչման հայրեր ու մայրեր,
Որոնց՝ ձեռներ արիւնոտ՝ շեն օձախաներն են մարեր,
Գըրպանին կախ, կուրծքերնին ուռած՝ զարդած նիչերով,
Ունայնամտուն տուն կու գան այս խրոմի գիշերով . . . :
Անոնց վերեւ կամարէ՛, Տէր, շնորհներուդ ծիածանն.
Արցունքներուն մէջ գտնեն իրենց վերջին բաժանն,
Եւ այնտեղին մոլորուն հետուներուն երբ յառին,
Վարդ մըշուշի մը մէջեն ընդհնշմարեն Նոր Տարին:

Բերա, 1913

ԾԻԾԱՌՆ
(ԳԷՈՐԳ ԳԸՐԼԱՆԿՃԵԱՆ)

Խլամացած Ալի Շահպազ, օսմ. ճե. օրհնգէս-ուսուցչապետ որ վերջին տարիներս մեռաւ: (Ձախին նստողն իր կողակիցն է նախկին, ծնեալ Եուսուֆեան):

Տարաբախտ Առաքել վրդ. Թոխմախեան (հեղինակ հանի մը զոհոյիցերու) որ թիւրիմացութեամբ իր մասին ամբաստանուած՝ սպանուած է:

Տրտում Տրտումի

❀

(Հովուերդութիւն)

Դաշտի տան էր Աչոտ: Գառնուկի խնդք, քարայծի նկարագիր և սիրտ մը՝ որուն դուռնէն Բնութիւնը տակաւին չէր կախած Ցանկութեան հուր բանալին:

Մօրը սոնկքը լքնկէն յետոյ, նեռուած էր այն բացօթեայ դպրոցէն ներս որուն դասարանները հովիտ էին ու սրահները՝ ըլուր: Ուխերէն հնգել և սոխակներէն երգել էր սորված: Ադամի գուլպաներն էին ճանչցած իր տաքերը. հագուստ ըլլալ՝ ուսերուն ձգած այծի մորթ մը ունէր տակաւ ձմեռ:

Ոչխարները կը պաշտպանէին իր չուրջ, ճիտի զանգակներնին

թօթվելով, ոտեր խոտեր կրծելով կամ արեւին մէջ մակաղելով ցիրուցան, մինչ ինք՝ ուռիներուն գով անդորրին տակ, առուակը կունք ըրած իր բոպիկ ոտքերուն՝ սիրական սրինգը կ'առնէր ձեռք և անընդհատ անոր ականջն 'ի վար իր սիրտին պարտ ալը կը փափաար: Մինաւոր իր կեանքին մտերիմ՝ եղէգի այդ բեկորը կար միայն: Ձանձրոյթի երկայն ցորեկներ՝ ուր ծործորներուն զեփիւռը թաւուտքին մէջ կը սլուըլայ, ուր արեւը լնտակիի խաւեր կը բանի առուակին երես, խաչնարած տան գիտէր երազանքի ժամեր հիւսել, օղէն, լոյսէն ու ամայութենէն աղբիւր:

❀

Աչոտ աչքերը չփեց ու չիտկուեցաւ: Ո՞վ էր եկողը: Ուռիներու անտառէն խուսափած չո՞ւք մըն էր արդեօք, թէ՝ վերի պտրտներէն վրիժած պատառ մը կապոյտ: Թերեւս երկուքն ալ, բայց չուքէն աւելի անտառը և կապոյտէն աւելի անուշ:

Մազերը ծով ծով կը ծփային մեներուն վրայ՝ ոսկեխ խոլ ջրվէժի մը տեսքով. իրանը՝ սոնք, նուրբ և ամբարհաւաճ· ու կարմիր մը չուրթերուն գիծին՝ զոր կեռասն ալ չունի, ու ցո՛ւյք մը իր բիբերուն խոր՝ որ կարծես արեւներէն է գողցուած:

Ի՜նչպէս ատանկ մինակ, ո՞ր կողմերէն սահիր հասեր էր անիկա այդ ափունքը՝ յաւերժահոսի իր պերճ լոգանքն ընելու: Պատկերին 'ի տես, Աչոտ զգայ յանկարծ անսովոր հրայրք մը՝ իր հոգիին մէջ բորբոքուն:

Եւ այն պահուն որ այդ անծանօթ հուրին ջուրէն ներս կը մխրճէր իր հասակը, հովիւ տան գեռնամած երկրպագութեան դիրք մը տուաւ իր մարմինին, գլուխը ծռեց առուակին վրայ ու ծարուրցող գամբռի մը նման՝ սկսաւ լկել այն ծփանքները որ վերի եզերքէն դէպ ի իրեն կու գային...:

❀

Ինչպէս ասեղը՝ մագնիսին, ինչպէս պատակող մը՝ նչմարած աղբիւրին, Աչոտ անոր լոգանքէն յետոյ քչուեցաւ, քալուեցաւ դէպ ի այդ աղջիկն անծանօթ, և չամբերուեցաւ պուբակին եզրը կանգ առած՝ անիկա իր կոյս հոգիին խոր՛վքը պոռթկալ անկաշկանդ: Սրինգը մատներուն մէջ ու ճերմակ դուռգ օդնեին ուսերուն վրայ կը զոլային չարուճակ:

— Պաշտելը միայն չբաւեր, — կը ձայնէր աղջիկը, հիմայ մեռած զենջակով մը մարմինը պարուրած, — զիս կարենալ սիրելու համար պէտք է որ կարես բնութիւնս մէջ ամէնէն անկեղծ սիրող սիրտի մը չրթուն քը:

— Վաղը, նորէն ա՛յս ատեն, ա՛յս տեղը նորէն, յարեց հովիւը՝ յուզմունքէն խեղդուկ ձայնով մը, ու վազեց գնաց, պատկերին յուռութքը՝ բիրերուն խոր ու պատուէրին չնչան ականջներուն մէջ:

Ոչխարները մոռցաւ, սրինգն ալ միասին, մոռցաւ ամէն ինչ որ իր առօրեայ զբաղումներն էին, ու վնտռտիլ կեաւ անա՛նկ չրթունք մը որ «աշխարհիս մէջ ամէնէն անկեղծ սիրողինն ըլլար»:

❀

Անտառին մէջ քայլամոլոր դեզերուն, խորհեցաւ, ժամերո՛վ խորհեցաւ ատոր վրայ և առտուն «գա՛յ» գոչեց վերջապէս, և քարի կտոր մը զետեղելով իր պարտատիկին դոզը, յաղթ կաղնիի մը գագաթէն՝ փրթած տերեւի մը պէս վար իջնեցուց մի՛միայն արուն այն երկու սարեակներէն որ ղէմ ղիմաց անցած՝ իրենց սիրոյ ալէյուն կը գայլայլէին:

— Ջէ՛, պատասխանեց աղջիկը՝ երբոր տղան Թռչնիկին կտուցը յարակից պատմուքեան հետ իրեն կը ներկայացուներ. չէ՛, ասիկա չէ՛ր իմ փնտռածս: Այս սարեակը քառորդ մը վերջ ազատ էր ընկերը ձգելով ուրիշի մը հե՛տ ալ սիրաբանելու: Անկեղծ, մշտատեւ սիրողի՛նը կ՛ուզէի ես»:

Ամբողջ օրը միտքը պայթեցունելու ատիճան տրտնջէ վերջ՝ սիրով լեցուն հէք տղան գառնուկինը խելքի մօտիկ նկատեց: Գնաց իր հօտէն զատել է՛ն մատղաչն ու է՛ն ալ տեւքառը բռչիկներուն, անուշին տա՛կ առաւ անոր գլխիկը բրդով ու դանակի մէ՛կ քաշուածքով փրցուց հանեց անոր դունչը կաթնաբոյր:

— Ջէ՛, կրկնեց աղջիկը սառնագին. բարի, անմիղ ու միամիտ նկատած այս գառնուկը չէ՛ որ վաղը մեծնալուն՝ պիտի չը վարանէր նոյն իսկ իր մա՛յրը սրելու...: Անհնգը, տեւապա՛նն էր իմ փնտռածս»:

❀

Այն ատեն տղան չամբերուն մէջ նետելով սարեակին կտուցն ու գառնուկին պռկունքը բոսոր, խօսեցա՛ւ ինչ որ

զգացած էր առաջին անգամ գինքը տեսնելուն: Բառերը հոսեցան աւելի, քան թէ քակուեցան իր առնացի կոկորդէն: Հոգիին ամբողջ թափով ու կուսութեամբն համակ իր լեռնական սիրտին՝ անիկա յորդեցաւ իր բոլոր տուայտանքը որ աւելի կիզիչ էր խարոյկէն, ու մահէ՛ն աւելի հզօր: Իր հրուտ ակնարկին մէջ կուսութեան ու պաշտումի բոցը կը փայլատակէր տենդագին, երբ հուսկ ուրեմն սրինգը բերնէն վակցուց ու սկսաւ մեղեդի մը յօրինել իր հառաչներով,— հոգիի ալքերէ, աղի՛քներէ փրթած նուա՛գ որ կու գար թացցունել սեւ փուշփչանքն իր թարթիչներուն:

Ցետոյ սրինգն ալ նետեց մէկդի. և այն պահուն որ ցուցամատին ու բութամատին ափցանին մէջ սեղմած իր զոյգ չուրթերը պիտի կարէր, չամբերուն մէջ գենջակով արձանացող հուրի՛ էակը խոյացաւ վրան ու խո՛ւնը զայրոյթ անոր չրթունքին,— ճչմարիտ սիրոյ այդ պերճախօս թարգմանին:

❀

... Արեւը չատոնց մտած էր հորիզոնէն ներս ու տակաւին հոն կեցած էին երկու հոգիներ, բնութեան բերնի արձանացեալ, չամբերուն պէս չիտակ ու ձիւնի և հեւուռի լեռներուն պէս լուռ:

ԹԷՕԴԻԿ

Խորհրդապաշտ բանաստեղծ Հրանտ Նազարեանց
Պադուի (Իտալիա) իր աճիւնասափոցին մէջ

Հայ Խորհրդապաշտ մը

Հրանտ Նազարեանց

(Un Simbolista Armeno: Hrand Nazariantz)

Իտալական մեծ օրաթերթի մը հրատարակեց՝ իմ միջոցովս՝ իտալօ-թուրք պատերազմի սկզբնաւորութեան առիթ, քանի մը տարի առաջ, Պօլսէն՝ Հրանտ Նազարեանցէ նամակ մը: Այդ նամակին մէջ գեղեցկօրէն կը սահմանուէր Արեւելքի քաղաքակրթութիւնը: Այդ նամակը հազիւ թէ ցուցմունք մըն էր, բայց այն հմուտ մտքին համար որ կը թելադրէր զայն, նկատի առնելիք չատ մը բաներու ձեռնհասութիւն մը կը ներկայացուներ:

Արդարեւ բնորոշելի է հաստատել թէ, ինչպէս այսօր, ինչ

որ կայ Թուրքիոյ մէջ իրապէս մտաւորական՝ կը պատկանի Հայ ժողովուրդին, չարչարուած բայց ո՛չ յաղթուած այս սեգ ժողովուրդին որ իր սեփական իրաւանց յաղթանակը կ'երազէ: Իրականութեան մէջ, չքաւոր կոտորածի արհաւիրքը հզօր ժողովուրդ մը նուաճելու, այդ անունին արժանի գերութիւն մը ա՛յն է որ կը յաջողի չղթայակապել մտածումը: Արդ, այդ տեսակէտով, Հայաստան տէր չունի: Գոյութիւն ունի հայ ծաղկեալ գրականութիւն մը և մեր մերձաւոր արեւելքի գիտութիւնն ու արուեստը հայկական միայն կարելի է անուանել: Մինչ Հրեաները զրաւած են գրեթէ ամբողջապէս նիւթապաշտ գործունէութեան մը դաշտը, Հայերը տիրացած են աւելի՛ լայն, աւելի՛ ազնիւ ասպարէզի մը, և կարելի է ըսել՝ մտաւորական չրջանին մէջ արեւմուտքի ժողովուրդներէն ետ չեն մնար: Պէտք է ճանչնալ մօտէն իրենց գրականութեան գանձերն, իրենց արուեստին զմայլելիութիւնը, յեղաշրջումի չափը, վերջապէս այն ամէնը որուն հասած է իրենց արդի զգայնականութիւնը՝ ճշգրիտ գաղափար մը կազմելու համար այս չատերէն մոռցուած և կամ անիրաւուած ընտիր ազգին արժէքին մասին:

Նշանակելի են սակայն ուսումնասիրութեան ծաղկում մը և որոշ զարթօնք մը 'ի նպաստ Հայաստանի առնել մը ի վեր մեր կողմը, եւրոպական չատ մը ազգերու մէջ և մանաւանդ Գերմանիոյ և Իտալիոյ մէջ անտեսուածներու և ընկճուածներու մնաւոր այլ հզօր պաշտպանի մը՝ ձիան Փիէթրօ Լուչիինի գործունէութեան չնորհիւ: Բայց ա՛ն որ կը հրմնէ այդ զգացումն ու հիացումը, և որ միչտ վառ կը պահէ սեփական ցեղին առաքելութեան մը փառքերը, Հայաստանի ազնիւ զաւակներէն մին՝ Հրանտ Նազարեանցն է որուն մասին պիտի խօսինք հիմայ: Ան իր ազգին սուրբ գատին մարտիկներէն մին է, մեր մեծերուն եղբայրական ոգին, զարգացած Ֆրանսայի և Անգլիոյ մէջ, զօրացած պայքարներու և յոյսերու, զոհողութեանց և տենչերու մէջ, լաւագոյն և ընտրեալ խորհրդանիշն ազգի մը նչանաւոր ապագային: Ներկայ բոլոր այս չարժումն Իտալիոյ մէջ, լքեալ Հայաստանի յոյսերուն 'ի նպաստ յուզուած բոլոր համակրանք-

ներուն այս ալիքներն արդիւնքն են մեծ մասամբ այս մարդուն հրաշալի գործունէութեան, որ միայն Սրուեստի խեչալ ներչնչումներով չէ որ կը գոհանայ, այլ ամէն օր կ'իջնէ պայքարի իրականութեան մէջ ու կը պօռայ, կը պօռայ մեծագոչ հո՛ն ուր ազատութիւն ու քաղաքակրթութիւն կայ՝ իր եղբայրներուն քաղաքակրթութեան ու ազատութեանը համար: Կը յուզէ ազատախոհները եւ այսպէս մօտաւոր յեղաշրջումներուն ճամբանները կը պատրաստէ: Ջուլումի իր եղբայրները և իտալական աշխարհի մտաւորականները կը յարգեն ու երախտապարտ են իրեն: Աշխատակից ու խմբագիր բազմաթիւ թերթերու և հանդէսներու, Նազարեանց հրատարակած է գրական, բանաստեղծական և քննադատական բազմաթիւ հատորներ:

Հրանտ Նազարեանց մանաւորապէս և ամէն բանէ վեր բանաստեղծ մըն է, բանաստեղծ մը բառին ամենալայն ու ամենազնիւ իմաստով, այսինքն հերոսական-բանաստեղծ մը (poeta eroica): Եթէ չդիտնայինք իր երիտասարդութեան՝ Անգլիոյ և Ֆրանսայի մէջ ապրուած ըլլալը, չպիտի կարենայինք արդարեւ բացատրել թէ ինչպէս արուեստի այսպէս բացառիկ կերպ մը կրցած ըլլայ ծաղկիլ ստեղծագործի մը խմբագականութենէն որ կ'ապրի չարունակ ղէպքերու և բռնութեանց դէմ յարատեւ պայքարելով: Իր Սրուեստը պիտի մնար հակասութիւն մը կազմել իր կեանքին հետ: Պիտի մնար, բայց ո՛չ, այդպէս չէ: Որքան ազնուական, արիստոֆրաթիֆ, և առաջին նայուածքով հեռու կեանքէն, Նազարեանցի Սրուեստը ճշմարտութեան արուեստն է, խորապէս և թելադրականօրէն մարդկային: Թերեւս բանաստեղծական իր երազին մէջ կեանքը կ'երեւի իրեն այլագէմ, եթերային փափուկ գծերով նուագուած, հեռաւոր բաներու տարտամ մրմունջով, պայծառ, այնպէս որ հոգիի ջինջ դաշտին ձայները չեն կրնար արտաբերուիլ ոռնոցներով, ու հնչիւնները՝ քերթուածին հոգին ու հաստատութիւնը՝ որոտումներով: Այսպէս ողբերգները կը բարեխնդ աստիճանական ներդաշնակ նուագումներով: Որովհետեւ, այս բանաստեղծին դաստիարակութիւնը, ճշմարիտ բանաստեղծութիւնը պէտք է ըլլայ հնչեղ ու մեծ բաղձայարան մը, diapason մը որ իր տարիւրաձայն թրթռումներով կը ձգտի հեռացնելու իր

ճառագայթող կեդրոնէն գռեհկութեան կեղտը: Բանաստեղծը գործի (action) մարդէն տարբեր բան մըն է. բանաստեղծին առաքելութիւնը սիւպեէֆիլօրէն նկատուած, հայեցողական առաքելութիւն մըն է: Բայց երբ պէտք է, ստեղծագործին մեծութիւնը կը միատեղուի այս մտերիմ ու ճակատագրական dualisme-ին մէջ որ հայեցողական միտքին կը թոյլատրէ գործունէութիւնը ժամանակակից՝ ու էջքը աղնուականութեան ու մաքրութեան կատարներէն մինչեւ կեանքին ու մարդկային հոգիին է՛ն բազմաթեք պատյանները, յառաջ խաղալու համար առաքեալի և մարգարէի կիրքով: Այս տեսակէտով՝ Նազարեանցի ղէմքը խիստ ու ապահով ուրուագիծերով կը գծագրուի արուեստի սեփական չրջանին հորիզոնին վրայ. ու իբրեւ մեծ ու դժբախտ ցեղի մը որդին, այս բանաստեղծը կը կրէ իր հանճարին մէջ քանդակուած իր ցեղը յատկանշող մեծութիւնն ու դժբախտութիւնը: Կարդացէ՛ք իր «Մ'վ իմ Հայրենիքս» քերթուածը: Այս քանի մը տողերէն արդէն կարելի է մէկ նայուածքով նչմարել բանաստեղծին զրական աղնուական սերումը: Ան մնուցած է իր զարգացումը Ֆրանսայի, մանաւորապէս ժամանակակից խորհրդապաշտ բանաստեղծներուն զմայլելի քնարերգութիւնով, որոնց արժէքաւոր չարունակութիւնը յայտարարած են զինքը չատեր: Նազարեանցի հետ կը գտնուինք ուրեմն բայարձակ խորհրդապաշտութեան մէջ, մանաւանդ կը յարևնք իր նախնական է՛ն մաքուր ձեւին, խորհրդապաշտութեան վարպետին՝ Ստէֆան Մալլարմէի աւանդական (trad.) սերումով:

Անչուշտ հոս պարագան չէ կանգ առնել Խորհրդապաշտութիւն բառին intersèque արժէքին չուրջ, ու միատեղել նչանակութիւնն արուեստագիտական յեղաշրջումի ընդարձակ և ազնուական չրջանին: Այս բառին և իր յարուցած գաղափարներուն առիթով, լաւ պիտի ըլլայ հարցունել թէ ինչ պատճառներու կը պարտինք խորհրդապաշտ բանաստեղծութեան և խորհրդապաշտութեան մասին ուսումնասիրութեան այս վերանորոգումը, մինչ գրական չարժումը որ այդ անունով կոչուեցաւ՝ կը կարծուէր թէ մեռած ու թաղուած է:

Դիպուածաբար, խորին ու նոր պատճառ մը ունեցայ.

ա՛յն պատճառը զոր Տը Վիզան յայտարարած է իր գեղեցիկ ուսումնասիրութեան «l'Actitude du lyrisme Contemporain»ին մէջ և որուն մօտեցած են բոլոր անոնք որոնք համակրանքով հետեւած էին այն գրական շարժումին և որոնք այդ պատճառով կ'ապասէին անոր վերջնական հաստատումին: Intuitionի փիլիսոփայութեան վերածաղկումը, Ֆրանսայի մէջ Պէրկսոնի և Իտալիոյ մէջ Քրոչէի յայտարար խօսքն արժեցուցած են այն վարդապետութիւններն ու սխեմէները զորս խորհրդապաշտ բանաստեղծները հրապարակի ներդաշնակութիւններու մէջ պանծացուցած էին: Այսօր փիլիսոփայութիւնն իր ձեռքը կ'երկարէ բանաստեղծութեան ու կը բարձրացունէ զայն: Անցնելիք տարբեր ճամբաներ չկան, նոր ճամբաները զուգահեռական կ'ընթանան զմայլելիօրէն ղէպ ի Անհունը:

Այսպէս, մինչ Թէօ Վարլէ միեւնոյն խմաստով կը գրէ Ինծի Ֆրանսային, Հրանտ Նազարեանց իր պօլսական նամակներուը կը խօսէր Ինծի վասն Մալլարմէի ու քացարձակ արուեստի մասին՝ անմատչելի գոհհկութեան: Դպրոցի հին ու ձեւապաշտ չափազանցութեան մէջ է որ կ'իյնանք նորէն: Ինչ կը փնտռեն ուրեմն այս անակրօնիստ բանաստեղծի ստուերները որոնք երեւան կու գան հնամնեի հպարտութեամբ, իրենց արձագանական պատուանդանին վրայ և կու գան քարոզել ռամիկնեբուն անմատչելի Գեղեցկութեան մը խէալին անունով: Շատ երկար պիտի ըլլար պատասխանը. մենք հոս մատնանշենք միայն այն սխալը որուն մէջ ինկան զրեթէ քսան տարի առաջ այն քննադատները որոնք առյաւէտ սպառած յայտարարեցին խորհրդապաշտ չարժումը որ իրենց կարծիքով կատարած էր իր parabolique շրջանը, մինչդեռ ոչ թէ միայն խորհրդապաշտութիւնը կը հաստատուէր, այլ Ֆրանսայի սահմաններէն դուրս կ'ընդարձակուէր, հո՛ն ուր գինքը հասկցող մտաւորականութիւն մը կար, մինչեւ Իտալիա աւելի ուշ և ուրիշ տեղերէ աւելի նուազ: Մեր գրական պզտիկ մարդարէութիւնն այսպէս կը ճշմարտանար. յետոյ մինչեւ 1900 մենք բացատրած էինք այդ բանաստեղծական դպրոցին Իտալիոյ մէջ ժողովրդականանալուն յապաղումը, մեր մտաւորական յեղաշրջումին հետ: Այն ատեն, պատասխանելով Փանցաքքիի՝ կ'ըսէինք թէ

խնդիրը յեղաշրջումի վրայ է և ո՛չ թէ ներհակութեան: Հոս տեղը չէ սակայն ակամայ կերպով վերադառնալ ձանձրանալի վիճաբանութեանց և մեր պատմութիւնն ընել որ մեզ ըլլալուն համար նուազ չհետևկան է: Վերադառնանք ընդհակառակն մեր տեսութեանց: Հայատառնի այն գեղեցիկ զաւկին, Հրանտ Նազարեանցի, և հայ նչանաւոր քննադատի մը Հ. Ս. Երեմեանի հետ ըսինք թէ Նազարեանց մաքուր արուեստագէտ մըն է որ օրհասական կամքերու ծնրադրմանը դէմ կռուելով կ'երթայ դէպ ի ինքնատիպ ու ազատ արուեստի մը նոր գեղեցկութիւնը. խորհրդանիշներու ստեղծիչ մըն է ան. հայ արդի ոգիին մէջ կը փորձէ կազմել զգայնութիւն խորհուրդին և իր հետևալի ուրախութիւնը կը վտխադրէ բառերու հոգիին մէջ: Նազարեանցի գործը իր ներքին կեանքին բացումն է հրդեհուած. ան բացարձակ արուեստը կը փորձէ ու իր գործին մէջ տիրապետող զգացումը հետևանքաի զգացումն է, հպարտութիւն ու գայրոյթ, ուրեմն ազնուականութեան ու ճշմարտութեան Արուեստը:

Ո՛չ մէկ բացատրողական բառ՝ յատուկէն սահմիկ կրնայ աւելի լաւագոյն արտայայտել այս բանաստեղծին բացառիկ նկարագիրը: Արդարեւ, Նազարեանց *fo7or-խար* բանաստեղծ մըն է, մին անոնցմէ որոնք խօսքին գործածութենէն առաջ անոր յատուկ բերկրիք տպաւորութիւնը կ'երազեն: Իր երանգաշնակը խիստ հարուստ է ու իր ներկերը կը ճանչնան բոլոր գունախառնուհիները: Իր մեղամաղձոտութեան հոլիզոնները կը պարզեն կղերական ու խանձրախիտ անծանօթ մարզեր, տարօրինակ երկինքներ մոայլ տեսարաններ ու սարսափի տեսիլքներ:

La sera è come un lago d'oro covertodi sangue;
L'Anima si dibatte sovra il rogo mortale
Nelle profonde ferite del crepuscolo
— O sorella, tristissima sorella . . . —

(Երիկւանը ոսկի լիճ մ'է . . .)
տե՛ս «Խայտած երազներ»

Որքան որ հետևալի, բացառիկ ու եզական բնութեամբ՝ այս բանաստեղծութիւնը կը սերէ պատուլոտիկ խորհուրդի

տարտամ քօղերուն ետեւ, եթերի ու ոսկեփոշիի մշուշներուն ետեւ ծաղկող դաշտերու տեսիլներուն պէս, անտես գործիքներէ յարուցուած ու անհասատալի հեռաւորութիւններէ եկող ահնփօնի։ Պատուտալից քոցերու անմիջական և ուժգին լոյսերէն՝ այս երազին խարհուրդը հոս հոն կը հալի անիրական մռնխի մը ուզուած մոխիրներուն մէջ, արեւոտ տեսիլքէն գինով և մարդկային տենչանքով պարուրուած՝ կ'անցնի աստղային միսթիք պահներու հայեցողութեան։

Թրգմ. Յատիհի

Aprutium Հանդէս Թիւ XXI.

ԷՆՐԻՔՕ ՔԱՐՏԻԼԷ
ENRICO CARDILE

† Գէորգ Գ. Կաթողիկոս Ամենայն Հայոց

Տեսիլքս Փառօ Ալպանեան
մահուան անկողնին մէջ

Տպագրուած բժիշկ եւ պերճախօս
ազգային եռեսփոխան

Հ. Սերովբէ Տէրվիշեան

(Իրեւ հայ լեզուաբան)

Հայ լեզուաբանութիւնը — եթէ այս բառով հասկնանք գիտական լեզուաբանութիւնը և ո՛չ թէ այն տգիտական խեղկատակութիւնները՝ որոնցմով լի է մեր գրականութիւնը (*) — մինչեւ այսօր գրեթէ բացառապէս եւրոպացի գիտուններու մասնագիտութիւնն եղած է։ Հազիւ ուրեք կ'երեւան մէկ-երկու հայ լեզուաբաններ, որոնցմէ ամէնէն փայլունը Հ. Սերովբէ Տէրվիշեանն է։

Տէրվիշեան (**) ծնած է Պօլիս, 1846 Յունվար 10ին. իր ուսումը ստացաւ Վիեննայի Մխիթարեան վանքը, ուր միաբան եղաւ 1864ին և վարդապետ ձեռնադրուեցաւ 1866ին։ Վանքին մէջ արգէն առանձին եռանդով կը հետեւէր հայերէնի, յունարէնի, լատիներէնի, գերմաներէնի

(*) Այսպիսի տգիտական խեղկատակութեանց կատարեալ նմոյշ մըն է նորերս հրատարակուած «Աստուած, Հայ եւ Արեւելիա բառերուն ստուգաբանութիւնը», գրեց Ա. Բ., Պօլիս, 1913։

(**) Կենսագրական տեղեկութիւններ (որոնք դժբախտաբար շատ քիչ են) քաղած եմ ՀԱ. 1892, էջ 54 եւ Յուշարձանէն, էջ 37-39։

և Ֆրանսերէնի։ Բուն լեզուաբանական կրթութիւնն ստացաւ Վիեննայի համալսարանին մէջ, ուր կ'ուսումնասիրէր սանսկրիտ և պահլաւերէն լեզուները։ Ասոնցմէ դուրս՝ Տէրվիշեան գիտէր նաեւ տաճկերէն և հին պարսկերէն (*)։ Թէ այնուհետեւ ո՛ւր և ի՛նչպէս ապրեցաւ Տէրվիշեան և ի՛նչ պաշտօններ վարեց՝ յայտնի չէ ինձ, մինչեւ իր մահը՝ որ տեղի ունեցաւ Պոլսոյ մէջ՝ 1892 Յունվար 1ին։

Տէրվիշեանի առաջին լեզուաբանական գործն եղաւ գերմաներէն հատոր մը (Das Altarmenische ի. վիեննա 1877)։ Այս գործը որ Armeniaca (Հայկականք) խորագրով լեզուաբանական ուսումնասիրութեանց շարքի մը առաջին հատորն է, կը պարունակէ հայերէն ի գրին ուսումնասիրութիւնը, այս տառը պարունակող բոլոր հայերէն բառերու ստուգաբանութիւնը և այն ձայնափոխութիւնները՝ որոնց ենթարկուած է այս տառը վերոյիշեալ բառերուն մէջ։ Դժուար խնդիր մըն էր Տէրվիշեանի ձեռնարկած գործը, որովհետեւ ի գիրը մինչեւ այսօր ալ շատ պարագաներու մէջ անուծելի մնացած է՝ հակառակ բազմաթիւ լեզուաբաններու աշխատութեան (օր. յոգնակիի ի վերջաւորութիւնը)։ Այս պատճառով զարմանալի չէ որ Տէրվիշեանի այս գործը չունեցաւ ցանկալի յաջողութիւնը և ենթակայ եղաւ Հիւպշմանի սուր քննադատութեան (ZDMG. 30, էջ 774-779)։

Իր այս առաջին գործէն յետոյ բաւական ժամանակ լուռ է Տէրվիշեան և առանձին աշխատութիւն մը լոյս չ'ընծայեր։ 1881ին երեւան կու գայ նա «Արեւելք»ի մէջ՝ կորովի թափով մը։ Այս ժամանակ Հիւնքեարպէյենեան Տ. Յովհաննէս քահանան պրակ առ պրակ սկսեր էր լոյս ընծայել իր տխրահռչակ Ստուգաբանական Բառարանը։ Փիլք մը՝ որ բառարան անունին անարժան, հայ լեզուաբանութեան նախատինքը պիտի ըլլար, բնական է որ սաստիկ պիտի զայրացնէր ճշմարիտ գիտութեան հետեւող միակ հայ լեզուաբանին սիրտը. և ահա անիկա կ'սկսի խիստ ու մանրակրկիտ քննադատական յօդուածներու շարք մը («Արեւելք» 1881, Ապրիլ 27էն մինչեւ Մայիս 12), որոնց մէջ մի առ մի քննութեան կ'առնէ Հիւնքեարպէյենեանի ստուգաբանութիւնները և անոնց համայականութիւնը ցոյց տալէ յետոյ՝ կու տայ նաեւ անոնց գիտական բացատրութիւնները։

1883 Թուին՝ «Երկրագունտ» հանդէսին մէջ «Հայերէն Թուերն» վերնագրով յօդուածներու շարք մը կ'սկսի, որոնց մէջ մանրամասն կը քննէ հայերէն թուական անուններու ծագումը, մէկէն մինչեւ հազար և բիւր։ Հետաքրքրական է ասոնց մէջ երկու բառին մասին տրուած բացատրութիւնը։

(*) Այս լեզուներուն վրայ ալ Տէրվիշեան ունի խումբ մը յօդուածներ, ինչպէս նաեւ զանազան գրական գործեր եւ այլ եւ այլ լեզուներէ թարգմանութիւններ։ Բայց ես չեմ ծանրանար անոնց վրայ, որովհետեւ իմ նպատակս է խօսիլ Տէրվիշեանի վրայ՝ միայն հայ լեզուաբանութեան տեսակէտէն։

1885 Թուին Տէրվիշեան կը հրատարակէ իր գլուխ գործոցը՝ Հնդեւրոպական Նախալեզուն (Պոլիս)։ Այս աշխատութիւնը հնդեւրոպական լեզուաբանութեան կոկիկ մէկ ամփոփումն է։ Համառօտ ներածութենէ մը ետք՝ ուր հեղինակը ընդհանուր բառերով կը քննէ լեզուներու ծագման և հնդեւրոպական մայր լեզուի տեսութիւնը, կ'անցնի նախալեզուի ուսումնասիրութեան։ Առաջին երեք գլուխներով դուրս կը հանէ լեզուէն միջարկութիւնները, բնաձայնները և չողոմաբառերը, որոնք յետոյ յառաջացած բաներ են։ Յաջորդ եօթը գլուխներով կը քննէ լեզուին բուն արմատները՝ որոնք գաղափարական արմատներ կը կոչէ և կ'ուսումնասիրէ բոլոր այն ներքին փոփոխութիւնները (աճում, սղում, յաւելում, սահմանատառ, տեղափոխութիւն), որոնցմով արմատները իրենց կերպարանքը կ'այլափոխեն կամ կը զարգանան։ ԺԱ գլխով կու տայ բոլոր հնդեւրոպական մայր լեզուի արմատներու բառարանը, անոնց քով դնելով նաեւ անոնցմէ ծագած զանազան քոյր լեզուներու բառերը։ Յատկապէս ուշադրութիւն դարձուած է հոս հայերէնի վրայ և 1154 հայերէն բառեր մեկնուած և իրենց հնդեւրոպական քոյրերուն հետ համեմատութեան դրուած են։ ԺԲ գլխով կու տայ հնդեւրոպական նախալեզուին դերանունական արմատները, այսինքն անոնք՝ որոնցմէ կազմուած են դերանունները, նախդիրներն ու նախադրութիւնները, մակբայները և քանի մը կարեւոր նախամասնիկները։ ԺԳ—ԺԴ գլուխները նախալեզուին քերականութիւնը կը ներկայացնեն, այն է բառակազմութիւն, մասնիկներ, թուականներ, հոլովում և խոնարհում։ ԺԴ գլուխը հնդեւրոպական նախացեղին քաղաքակրթութեան պատմութիւնն է, անոր բնաւանեկան կազմութիւնը, բնակարանը, ներքին կառավարութիւնը, կրօնը, արհեստները եւայլն։ Վերջին ԺԶ գլուխը լեզուաբանութեան և յատկապէս հնդեւրոպական լեզուաբանութեան պատմութիւնն է, նաեւ հնդեւրոպական նախացեղին հայրենիքն ու գլխաւոր նկարագիրը։

1887 Թուին Տէրվիշեան հիմ դրաւ հայերէն առաջին լեզուաբանական հանդէսին, Լեզու անունով, որ ամբողջապէս հեղինակին գրչէն էր և դժբախտաբար տարի մը միայն տեւեց։ «Լեզու»ն ընդարձակ ծաւալ մը չունէր. մէկ տարուան ընթացքին մէջ՝ ահաւասիկ հեղինակին հրատարակած հայ լեզուաբանական յօդուածներու ցանկը.

1. Հայերէն Թուերն (արտատպուած «Երկրագունտ»էն)։ 2. Հայկականք. Ջ գիրը։ 3. Մի քանի, մի քիչ, ամէն ինչ եւայլն։ 4. Կ'ուզեմք, կ'ընեմք, կ'ըլլամք։ 5. Ելնել, կլնել։ 6. Արեւմտեան և արեւելեան գաւառաբեզուաց հնչմունք։ 7. Պանդուխտ և պատանդ։ 8. Նաւակատիք, դաստիարակ, տարճանակ։ 9. Քննութիւն քննադատութեան Տ. Բարսեղ քահանի (հնդեւրոպական նախալեզուի առիթով)։ 10. Ագռիւ և լեզու (մը, մի ձեւերուն վրայ եւայլն)։ 11. վարդապետ, հրեշտակ, ապահարզան, Ներսէս, ասպ, սպիտակ։ 12. Խարազան և գաւազան։ 13. Հրեայ և Ջհուդ։ 14. Դանդանաւանդ, յաւանակ։ 15. Հայ լեզու հնդեւրոպական, այլ ոչ արիական։

«Լեզու»ի խափանումէն յետոյ քիչ կեանք ունեցաւ Տէրվիշեան. և այս միջոցին կը գրէր զանազան յօդուածներ «Արեւելք»ի, «Մասիս»ի, «Պատկեր»ի և «Հանդէս Ամսօրեայ»ի մէջ։ Ասոնցմէ ինձ յայտնի են.

1. Սահմրկիլ բառին քննութիւնը. «Արեւելք» 1891, Դեկտեմբեր 2։

2. Քաղցր և գողտր բառերը. «Պատկեր» 1891, էջ 331-4։

3. Մարդու անունը (ուր կարծիք կը յայտնէ թէ հայ բառը նախապէս կը նշանակէր «մարդ»), «Պատկեր, 1892, էջ 147-9։

4. Ե՞րբ մեռեալ կը համարուի լեզու մը. ՀԱ 1892, էջ 5-6։

Այս երկուքը Տէրվիշեանի կարապի երգերն են. յատկապէս վերջինը աւելի ընդարձակ աշխատութեան մը յառաջաբանն է միայն՝ ուր պիտի պարզուէին այն նորմուծութիւնները որ աշխարհաբարը մտցուցած է գրաբարի մէջ, ուրիշ խօսքով աշխարհաբարի և գրաբարի տարբերութիւնները։ — «Ցուշաբձան»ի տուած տեղեկութենէն (էջ 38) կ'երեւայ որ Տէրվիշեան պատրաստ ունէր նաեւ գերմաներէն ընդարձակ գրուածք մըն ալ՝ Հայերուն Հ գիրը, իբր Հայկականքի շարունակութիւնը, բայց այս գործը մինչեւ այսօր անտիպ է։ Տեսնենք թէ ի՛նչ էին Տէրվիշեանի լեզուաբանական գաղափարները. լեզուաբանութեան ո՞ր դպրոցին կը պատկանէր նա։ Կրօնաւորի, մանաւանդ կաթոլիկ կրօնաւորի մը համար բաւական դժուար է լեզուաբան ըլլալ. որովհետեւ լեզուաբանութեան մէջ կան տեսութիւններ, որոնք չեն կրնար յարմարիլ Աստուածաշնչական գաղափարներուն։ Աստուածաշնչական վարդապետութիւնը կ'ընդունի լեզուի Աստուածային ծագումը, Ադամն իբրեւ նախահայր և անոր խօսած լեզուն իբրեւ աստուածային շնորհ, ընդհանուր մարդկային ազգի մէկ նախահօրէ և հետեւաբար ընդհանուր մարդկային լեզուներու ալ մէկ լեզուէ ծագելու սկզբունքը։ Դիտունին համար՝ որ նախապաշարմունքներէ ազատ է, դիւրին է մէկ հարուածով կտրել անցնիլ ամէն ինչ, բայց այսպէս չէ կրօնաւորը, որ ստիպուած է «երկուց տերանց ծառայել»։ Արդ՝ ի՛նչ կ'ընէ Տէրվիշեան։

Տէրվիշեան կրցած է վարպետ շարժումով մը նախապաշարումները մէկ կողմ դնել և դիտութեան ուղիղ ճամբուն վրայ կանգնիլ։ Ահա թէ ի՛նչ կը կարդանք իր Հնդեւրոպական Նախալեզուին մէջ. «Մարդկութեան նախկին լեզուն նոյն իսկ եթէ աստուածատուր պարգեւ ըլլար մարդկեղէն ազգին նախահօր, վախճանած էր նախաստեղծ մարդուն սկզբնական արդարութեան վիճակին հետ։ Առաջին հողածին մարդն իր սերնդոց աստուգիւ չէր աւանդած իր խօսած կամ հնարած լեզուն, զոր թերեւս ինքն ալ երկայն ժամանակ չվայելեց։ . . . Այն վսեմ գաղափարն, որ հաւատացեալն ունի Ադամայ գերբնական ձրիէ վրայ, չի ներեր զանիկայ տէր համարիլ այնպիսի լեզուի մը որ շատ խեղճ է, և յայտնապէս կը ցուցնէ այն խեղճութեան տխուր վիճակն, ուր հարկաւ ինկած էր երբեմն մարդկային ազգն։ Ուստի և կրնանք ըսել թերեւս առանց յանդգնութեան թէ գոնէ այս մեր քննութեան նիւթ առած հնդեւրոպական մայր լեզուին հեղինակն աստուգիւ ոչ Աստուած կրնար եղած

ըլլալ, ոչ ալ Ադամ երբ դեռ գերբնական ձրիէ զարդարուած էր. վասնզի այն լեզուին հնարիչներն ընդհանրապէս լոկ նիւթական ըմբռնումներով տոգորուած մարդիկ էին» (էջ 3). «Թերեւս ընդհանրապէս ամէն մարդկային լեզուներու նկատմամբ կրնանք ըսել թէ չկայ լեզու որ հաւատացեալ գիտնականին միտքը կարենայ համոզել թէ գերբնական ձրիէ զարդարուած նախաստեղծ մարդուն լեզուին մնացորդն է։ Ան սկզբնական և գերբնական բարբառն ուրեմն, (որուն երբեմն գոնէ սակաւատեւ գոյութիւն մը ունենալն ընդունելու է կարծեօք հաւատացեալն), հիմակ արդեամբ գտնուող որ և է լեզուի մայրը չէ, այլ ան գերբնական խօսողութեան կարողութեան հետ անհետ եղած է՝ թերեւս նոյն իսկ նիւթական տարրներով (էջ 4)»։

† Հ. Սերովբէ Տէրվիշեան

Այս տողերէն կ'երեւայ որ Տէրվիշեան չընդունիր լեզուի աստուածային ծագումը և զայն ամբողջապէս մարդկային մտքի գործը կը համարէ։ Ադամին լեզուն մեր ներկայ լեզուներուն մայրը չէ և երբեք կարալ կորսուած է։

Գալով աշխարհիս բովանդակ լեզուներուն մէկ ծագում ունենալու սկզբունքին, որ նոյնպէս աստուածաշնչական գաղափար մը կը բլլի և դիտութեան մէջ ընդունուած չէ, անոր ալ կողմնակից չէ Տէրվիշեան. «Ի՛նչ է թէ նաեւ լեզուաբանութեան յաջողէր հաւաստել թէ ամենայն ազգաց աշխարհիս բազմապատիկ բնաբարբառ լեզուներուն՝ նախապէս մէ մայր լեզու եղած է ծնող։ Այս ցանկալի յաջողութիւնը մաղթելով ապագայ ժամանակաց . . . » (անդ, էջ 1)։

Լեզուաբանները երկու խոշոր բաժանումի ունեցած են. հին flexionnels և նոր formulaires։ Հին քերականներն անունք են որ քոյր լեզուներուն մէջ առանձին առանձնութիւն կու տային սասնկրիտ լեզուին և անոր հայկական դրութիւնը կը համարէին ուղղակի նախալեզուին ալ

ձայնական դրութիւնը։ Ասոնց կարծիքով, առաջին և նախնական ձայնաւորն է a, որմէ ձեւացած են յետոյ i և u. այս երեքէն դուրս նախալեզուն ուրիշ ձայնաւոր չէր ճանչնար։ Այս պատճառով է ահա որ հին քերականներու դրութիւնը կը կոչուի նաեւ a ի սիսթէմ։ Լեզուաբանները այնուհետեւ գտան որ այս կարծիքը սխալ է. քոյր լեզուներէն ոչ մէկը միւսներէն առաւելութիւն ունի. որովհետեւ եթէ կայ բան մը որ այս ինչին մէջ պահուած է, կան բաներ ալ որ ուրիշի մը մէջ պահուած են։ Ձայնաւորներուն վրայ մասնաւորապէս խօսելով, տեսնուեցաւ որ արիական լեզուները, ասոնց մէջ նաեւ սանսկրիտը, շատ փոխուած են։ Ձայնաւորներու աւելի հարազատ պատկերը պահած են յոյները, լատինը, հայը եւայլն. սանսկրիտը յատկապէս e և o ձայնները կորանցուցած և զանոնք a ի վերածած է։ Այս օրէն սկսաւ նոր քերականներու դպրոցը, որ այսօր միակ տիրողն է։

Փոքր ակնարկ մը Տէրվիշեանի գործին վրայ բաւական է ցուցնելու որ Տէրվիշեան կը պատկանի հին քերականներու դպրոցին. իր Հնդեւրոպական Նախալեզուի ծԱ. գլխուն մէջ շարուած բոլոր արմատները a, i և u ձայնաւորները միայն գիտեն։

Անցնինք հիմայ բուն հայագիտութեան։

Հայ լեզուաբանութիւնն ալ երկու գլխաւոր դպրոց ունեցած է. Արիական դպրոց և Հայկական դպրոց։ Արիական դպրոցին կողմնակիցները կը կարծէին որ հայերէնը հնդիկ-իրանեան լեզուախումբին պատկանող լեզու մըն է, իբրեւ այս ճիւղին մէկ զաւակը։ Այս կարծիքէն էին բոլոր հին քերականները։ Այն ժամանակ երբ Տէրվիշեան կը հրատարակէր իր առաջին լեզուաբանական գործը Բ գրին վրայ, արդէն Հիւպշման հրատարակեր էր իր հռչակաւոր տեսութիւնը հայերէն լեզուի վրայ, որով մեր լեզուն կ'ըլլար ո՛չ թէ դուստր իրանեան ճիւղին, այլ անոր մէկ անկախ քոյրը։ Նոր քերականները յարեցան այս դրութեան, որ այսօր միակ տիրող գիտական դրութիւնն է։ Բայց Հիւպշմանի դրութիւնը մէկ անգամէն չընդունուեցաւ լեզուաբաններու կողմէ։ Հին դրութեան պատկանող երկու գլխաւոր հայագէտներ՝ Միւլլէր և Լակարտ, ցմահ կռուեցան անոր դէմ, միշտ չնայելով նախկին դրութիւնը պաշտպանել ու ջատագովել։ Տէրվիշեան իր Հնդեւրոպական Նախալեզուին մէջ դժբախտաբար մայր լեզուին ճիւղերուն և բաժանմունքներուն վրայ չի խօսիր, հետեւաբար կարելի չէ անմիջապէս իմանալ իր կարծիքը հայերէնի մասին։ Այս պատճառով մեզի ուղեցոյց պիտի առնենք այն հայերէն բառերու ստուգաբանութիւնը՝ որոնց ցանկը գրած է Տէրվիշեան իր գրքին ետեւը։ Արիական և Հայկական դպրոցները իրարմէ կը զանազանին յատկապէս անով որ բազմաթիւ հայերէն բառեր առաջին դպրոցին համար բնիկ հայ են, իսկ երկրորդ դպրոցին համար իրանեանէն փոխառութիւն։ Արդ՝ Տէրվիշեան շատ տեղ յայտնի կերպով կ'ըսէ որ այդ բառերը փոխառութիւն են. ինչպէս՝ ատr, ատրագոյն, ատրուշան, ատրնաւնակ, դանդաւնատաւնդ, կամար, հազար, հրաման, հրատախ, պատկանդարան, տօր, տապակ եւայլն։

Բայց խումբ մը ուրիշ բառերու համար չի յիշեր թէ փոխառութիւն են և իբր բնիկ կը մեկնէ. ինչպէս՝ անգամ, ասպատակ, առատաձեռն, աւտարդ, բաշխել, գրաւ, համակ, մարդ, մեզ, մեզ, ոխս, վարս, տապ, եւայլն եւայլն։ Ասկէ կ'երեւայ որ Տէրվիշեան դեռ իր վճռական որոշումը տուած չէ, երկու դպրոցներուն միջեւ վարանոտ կանգնած է։ Իր ստացած կրթութիւնը առաջինին մէջ պահել կ'ուզէր զինքը, բայց իր հանճարեղ միտքը և իր առողջ դատողութիւնը կը քաշէին կը մղէին դէպ ի երկրորդը։ Տէրվիշեան կրցաւ վերջապէս թափ տալ իրմէ նախապաշարմունքը և վճռեց անցնիլ երկրորդ բանակին։ Այն ժամանակ ահա գրեց իր մէկ յօդուածը՝ «Հայ լեզուն հնդեւրոպական, այլ ոչ արիական» («Լեզու», 1887, էջ 150-152)։ Ինչ ծառայութիւն մատոյց Տէրվիշեանը հայ լեզուաբանութեան զարգացման և յառաջդիմութեան համար, ինչ նպաստ բերաւ իր կողմէ գիտութեան լայն գանձարանին մէջ։ Դժբախտաբար մեծ բան մը չէ Տէրվիշեանի կատարած գործը ընդհանուր գիտութեան տեսակէտով, հիմնական ուսումնասիրութիւն մը՝ որ որեւիցէ գիտական խնդիր մը լուսաբանէր, չէ տուած Տէրվիշեան։ Շատ բաներու պէտք ունի հայերէն լեզուի ուսումնասիրութիւնը. — Հայերէն արմատներու բառարան մը, գաւառական բառարան, հոմանիշներու բառարան, պատմական բառարան, տեղագրական բառարան, բարբառներու ուսումնասիրութիւններ, հայ լեզուի պատմութիւնը, հայ լեզուաբանութեան պատմութիւն մը, մինչեւ իսկ հայ լեզուաբանութեան վերաբերեալ գրքերու և յօդուածներու հասարակ ցանկ մը, եւայլն եւայլն։ Ասոնք աշխատութիւններ են՝ որոնք անպատճառ պէտք է որ կատարուին՝ ծառայելու համար իբրեւ գործիք ապագայ հիմնական ուսումնասիրութեանց։ Տէրվիշեան կրնար ասոնցմէ դոնէ մէկը պատրաստել և այն ժամանակ իր անունը միշտ և միշտ պիտի յիշուէր շնորհակալութեամբ։ Տէրվիշեան չտուաւ այսպիսի գործ մը. նա գրեց միայն մանր յօդուածներ, որոնցմէ շատ անցողական նշանակութիւն ունի։ Ասոնց մէջ սակայն Տէրվիշեան ունի մտանաւոր արժանիք մը, որ մինչեւ այսօր անտեսուած է գիտուններուն կողմէն։ Տէրվիշեան տուած է խումբ մը հայերէն բառերու ճիշտ ստուգաբանութիւնը, որ իրաւունք ունի գիտութեան սեփականութիւն դառնալու։ Եւրոպացի գիտունները կարող չըլլալով օգտուիլ հայերէն գրքերէ, տեսած չեն նաեւ Տէրվիշեանի ստուգաբանութիւնները։ Մինչեւ անգամ Altarmeniche Բ հատորը քիչ ծանօթ է։ Ես կը պատահի շատ անգամ որ նոր միայն կ'առաջարկեն ա՛յնպիսի ստուգաբանութիւններ՝ որ տարիներ առաջ Տէրվիշեան արդէն առաջարկած էր։ Շատերէն իրը օրինակ կը յիշեմ դգալ, գդալ, տարգալ և ցիւ, ցուիք բառերուն ստուգաբանութիւնը։ Առաջինը՝ իբրեւ ցեղակից սանսկրիտ darva «դգալ», լատ. trua, trûlla «չերեփ» բառերուն՝ առաջարկած էր Տէրվիշեան նախապէս Altarmenische Բ, էջ 54 և Հնդեւրոպական Նախալեզու, էջ 101. կը կրկնէ Liden (Arm. stud. 66)։ Երկրորդը համեմատած էր սանս. sku «ծածկել» արմատին հետ (Altarm. 47), զոր կրկնեց անկախաբար Meillet, MSL 18, 62-64 և 377։

Սակայն Տէրվիշեան ուրիշ մեծ և անգնահատելի ծառայութիւն մըն ալ ունի մեր ազգին առջեւ։ Անիկա մեր ուսուցիչն է։ Հնդեւրոպական նախալեզուին նման ամփոփ, դիւրաւար, մատչելի, ժողովրդական, պարզ գիրք մը՝ որ հնդեւրոպական լեզուաբանութեան ամբողջ ուսումը ամփոփէր իր մէջ, ո՛չ միայն մեր, այլ և ամբողջ եւրոպական գրականութեան մէջ ալ չկար այն ժամանակ։ Նորերս միայն հրատարակուեցան Meringer ի Indogermanische sprachwissenschaft (գերմաներէն), Meillet ի Introduction à l'étude comparative des langues indo-européennes (ֆրանսերէն), Թոմսոնի Obscee yazəkovedenie (ռուսերէն) գրքերը, բայց ասոնցմէ առաջինը շատ աւելի համառօտ է, միւս երկուքը շատ աւելի ընդարձակ, այնու ամենայնիւ չունին գործել հնդեւրոպական արմատներու ստուգաբանական բառարանը՝ որ կայ Տէրվիշեանի գործին մէջ։

Տէրվիշեանի գործն եղաւ որ ճանչցուց մեզի լեզուաբանութիւնը, մտցուց մեր մէջ այդ գիտութեան ճաշակը և անոնք՝ որոնց մէջ կոչում կար դէպ ի այդ գիտութիւնը՝ առաջնորդեց ու լուսաւորեց։ Ես չեմ ճանչնար մեր գրողներուն մէջ մէկը՝ որ գիտական լեզուաբանութեան մասին գրիչ շարժէ և օգտուած չըլլայ Տէրվիշեանի գործէն։ Կան այնպիսիները՝ որոնք մի՛միայն Տէրվիշեանի գիրքը գիտեն և ինչքա՜ն փոխառութիւններ կ'ընեն անկէ՝ շատ անգամ առանց հեղինակը յիշելու։

Խօսելով մասնաւորապէս իմ մասիս, իրրեւ մէկու մը՝ որ հայ լեզուաբանութիւնը իրեն սիրելի մասնաճիւղ է ընտրած, կը խոստովանիմ որ մեծ ազդեցութիւն գործած է իմ վրաս Տէրվիշեանի գիրքը։ Հոն ըրած եմ իմ առաջին քայլերս, հոնկէ ստացած եմ լեզուաբանութեան մասին իմ առաջին տեղեկութիւններս։ Ուստի և չեմ դանդաղիր Տէրվիշեանը իմ առաջին ուսուցիչս կոչելու։

1913 Սեպտեմբեր 4
Նոր-Նախիջեւան

Հրաչեայ Ա. Ճոպանեան

Ամենայն Հայոց արդի Հայրապետ՝
Սուրէնեանց Գէորգ Արեւպիսկոպոսի
երիտասարդութիւնը

Ուրց, Ծաթրին, Զաւրուր

Առանց երևքն ալ չրմինաւոր տունկերու տոհմէն են և կը գործածուին առանին անտեսութեան մէջ իրրեւ համեմ անուշահոտ։ Ժողովուրդը կը ճանչնայ զանոնք առանձինն, մինչդեռ մեր դրագէտները կը չփոթեն անոնց անուններն իրարու հետ։

ՈՒՐՑՆ Է thym, զոր կը գտնէք քարոտ տեղեր, լեռներու կողերուն վրայ, սպիտակ, վարդագոյն, չրմինաւոր մանր ծաղիկներով. չբարձրանար, հազիւ 10–30 հարիւրորդամէտր բարձրութիւն կ'ունենայ ու կը տարածուի գետնին վրայ. իր անուշ բոյրը որ կը ծաւալի օդին մէջ՝ կը սփռէ մարդը հակիլ երկիր, փրցունել փոքր խոտրձ մը և հոտոտել։

«Ուրցը, կը գրէ Ամանասեան («Երեւանի նահանգի բուսականութիւնը». էջ 83. տպ. Երեւան 1881), չատ մանր, կոլոր և թունաւ կանաչ տերեւներ ունի և վնջի նմանութեամբ դուրս ելած յօղուններն ամենեւին չեն բարձրանում: Այս բոյսը սիրում է կրային հող և այս պատճառով դուրս է գալիս անջուր տեղերում, քարերի տակ, ըլրների և լեռների վրայ. ունի կծու համ և գործ է ածուում կերակրների մէջ: Մարդիկ գիւաւորապէս օգի են քաշում, որ գործ է ածուում մի քանի հիւանդութիւնների դէմ ուտելու համար»:

Արդարեւ ուրցն, ինչպէս անանուխը և չրմնաւորներն առհասարակ՝ ունին իրենց մէջ դոյացութիւններ որ հակաւիրաս կան (antiseptique) են. ուրցը կու տայ thymol, անանուխը՝ menthol, եւն. եւն.:

Ս. Զելինսքի, իր «Վայրի բոյսեր զորս գործ կ'ածեն Երեւանի նահանգի հայերը» յօդուածին մէջ, կը գրէ. «Ուրց. Thymus Serpyllum L.»: Նոյնպէս «Դաղիանոսի Բառից» մէջ կայ. «Թուրմա. Ուրց»:

Այսքան որոշ բառի մը հանդէպ զոր ժողովուրդը և հին հեղինակները համաձայն են իրրեւ թիւմ ճանչնալու, Հայրբուսակ կը գրէ «Ըստ քննութեան գիտնոց՝ հասարակ զուբրակն է, Origanum vulgare»:

Բաջուանի ունի. «Thym. ծոթոր, ծոթրին, ծաթրին, թիւմ, սաղիր, ուրց, խազուր.»

❀

Ուրցը թիւմն է և չկրնար ըլլալ միեւնոյն ատեն ծաթրին, ծոթոր: Ծաթրին բառը կը գտնենք կրթայեցերէն զաբար, արաբերէն զաբար և սաբար, ասորերէն շարրօ և լատիներէն satureia ձեւերով:

Satureia, ֆրանսերէն կը կոչուի Sarriette և արդարեւ այդ իմաստով կը գործածուի ծաթրին բառը հայ ժողովրդին բերնին մէջ, ըլլայ Առաթազար, ըլլայ Վան, ըլլայ Սեբաստիա: Յունարէնն է թիւմբրա. Թուրքերէն կ'ըսեն fեffիf օթու (Պիէճիկի մէջ այսպէս լսեցի): Ամիրտովլաթ կը գրէ «Անգիտաց անպէտ»ին մէջ (ձեռ. թ. 3712, Brit. Mus. ի). «Սաթար որ է ծաթրին

և ինքն երկու ազգ է. մէկն վայրի և մէկն ածվոց և լաւն այն է որ ածվոց լինի...» այդ երկու տեսակներն են գիտական բառով Satureia montana L., S. Hortensis L.

Իբն-էլ-Բէյթար կ'ըսէ. «Դիոսկորիդէսի Թիւմբրան սաթարն (الصعتر) է: Արկէր ասարը sarriette կը թարգմանէ:

Հայերէն մատեաններու մէջ ունինք կորդիւն, որ անշուշտ ծաթրինին աղաւաղումն է, և Դաղիանոսի Բառից մէջ կայ. Թմբրա. կորդիւն(*) (ձեռ. Պարիզի թ. 302) կուրդիւն (ձեռ. թ. 260): Յունարէն Պոլսոյ մէջ կ'ըսեն Ջիւխրունի:

ԾԱԹՐԻՆը կը մշակուի պարտէզներու մէջ, իբրեւ համեմ գործածուելու համար. փոքր (10-25 հարիւրորդամէտր) տունկ մըն է կապուտակ ծղօտով. տերեւներն՝ ընդլիմաղիր, նեղ են և երկայն. փոքր ծաղիկները՝ մէկ կողմէն ելած տերեւներու անուէթէն, սպիտակ կամ վարդագոյն են և մէկ-երկու-քը մէկտեղ. ծաղկին բաժակը զանգակաձեւ է, մազոտ և իր հատասար ատամները խողովակեն աւելի երկայն են. պսակը հազիւ աւելի երկայն է քան բաժակին ատամները:

❀

Ուրցին և Ծաթրինին հետ չփոթուած է ՋԱՄԲՈՒՌ: Բաջուանի «Ջամբուռ. serpolet, thym bâtard» կը դնէ. Հայրբուսակ կը չփոթէ թիւմին և ծաթրինին հետ: Մենք Ջամբուռ տեսանք Եալովայի Չէնկիլկէր հայ գիւղին մէջ: Գիւղացիք զամբուռ (հնչել Zambour) կը կոչեն կ. Պոլսոյ Յոհաներուն ռիհանի անուանած տունկը, որ գիտական անունով է Origanum, origan ու ժողովրդական ֆրանսերէն marjolaine:

Ջամբուռ ուրցին և ծաթրինին նման չրմնաւոր տունկ է քառակուսի ծղօտով և ընդլիմաղիր տերեւներով. տեւական տունկ է, 30-80 հարիւրորդամէտր բարձր, մազոտ, կարմրաժեռ, անուշահոտ. ծղօտը ճիւղաւոր է, տերեւները ձուաձեւ են, ծաղիկները վարդագոյն, հասկաձեւ իրարու վերեւ չարուած անկանոն և իւրաքանչիւր ծաղկի ստորոտին՝ կայ տերեւիկ (bractée)

(*) «Հայրբուսակ» և Բաջուանի sarriette կը թարգմանեն կորդիւն և կը դնեն sarrasin բոյսին պատկերը որ շատ տարբեր բոյս է, գիտական անուամբ Polygonum Fagopyrum L. կոչուած (blé noir, տէլիճէ):

մը կարմիր-մանիշակագոյն բաժակեն չայն. ծաղիկն է 2 շրունֆով որոնցմէ վերինը 2 մաս ունի, իսկ ստորինը՝ 3. 4 առէջ երկուժ (didyname)։

Գաղիանոսի Բառից մէջ կայ «Որիգանոս, գուլբրակ»։ Ուրեմն գուլբրակ կ'ըլլայ նոյնպէս հոմանիշ զամբուռի, origan *նշանակութեամբ։ «Հայբուսակ» ալ կը գրէ. «Փիլոնի գրոց լուծմունք գրողն կ'ըսէ. «Գուլբրակ՝ կամ Մարեւայ խոտն» ու կը յիշէ նոյնպէս իբրեւ հոմանիշ Կատաւան, Իշխորնգան, Իշխոռւրան։ Զեմ գիտեր թէ ո՛րքան ստոյգ են ատոնք, միայն կորնգանն է* sainfoin. *չատ տարբեր տունկ մը։*

❀

Այս երեք պարզ, ծանօթ, ժողովրդական տունկերուն անուններուն մէջ այնչափ չփոթութիւններ կատարուած են. ինչ վանդալութիւններ կատարած չեն արդեօ՞ք մեր անուանի հեղինակները ամբողջ հայ լեզուին վրայ։ Պէտք է ամեն բառ, ամեն բան գիտութեան մանրակրկիտ քննութենէն անցունել. «Հունձք բազումք են՝ և մշակք սակաւք». օ՜ն գործի. ամենուն համար աշխատութիւն կայ ուզածին չափ։

Պերա, 19 Մեպտ. 1913 ԴՈԿՏ. ՅՈՎՀ. ԱՐՓԻՆԵԱՆ (*)

(*) Հիբոկրատի այս տաղանդաւոր աշակերտը որ ատենօք կեդրոնական ու Լիսէ յաճախած եւ ապա Նանսիի բժշկանոցէն վկայուած է, ո՛չ նուազ եռանդեամբ նուիրուած է ազգօգուտ գործունէութեան մը։ Ինքն էր որ 1890ական Թուականին սկիզբները նախաձեռնարկ եղաւ Նանսիի մէջ վարժուհի պատրաստելու գործին, հրատարակելով յօդուածներու շարք մը «Հայրենիք»ի մէջ ուր բացուած էր հանգանակութիւնը նոյն նպատակաւ, և այդ առթիւ Արփինեան հետը տարաւ պօլսահայ 4 սանուհիներ որոնք Նանսիի վարժապետանոցէն շրջանաւարտ ելան յետոյ։ — Նանսիէն աշխատակցած է «Անահիտ»ի՝ Տունկերը եւ անոնց հայերէն անուանները նկատմամբ որ ապա զատ գիրք եղած է։ Իսկ անցեալ տարի «Աւետարեր»ի մէջ սկսաւ հրատարակել Աստուածաշունչի տունկերը խորագրով ամենալուրջ գործը — մեր նախնեաց Քարգմանութեան վրայ ուսումնասիրուած — որ՝ ի մտոյ լոյս պիտի ընծայուի առանձին հատորով։ Ծ. ԹէՈ.

Դէպ ի Անհունը

❀

Խաղաղ ու միապաղաղ ծովի մը երեսին, խեւ ու թեթեւ հովով մը ծոցւոր թեւաւոր, խեւ ու թեթեւ շունչ մը հրուած հովահրուած, օ՜հ, սահուն սիրուն կարաւանը թոյլ ու ծոյլ առագաստներուն, խաղի ելած տղաքներու կայքոս խմայիոս խումբի մը պէս ցիրուցան ասացնդական առագաստներուն, հոսկէ հոնկէ ճամբայ ելած դէպ ի անգայս հորիզոնին անդիի անյայս նպատակները։

Նենգ ու անկայիւ հովը իրենց օրենք ու խմայիւ, աղի եւ յղի ծովն իրենց ուղի, անապակ Անհունն իրենց նպատակ, ի՜նչպէս կը չուեն առագաստները . . .

Էութեանս անդորր ու լուսաւէտ ժամերուն, երբ չոր, չար մտածումը չի չարչարեր զիս, չի գրկեր պրկեր զիս իր երկաթէ մկանիներով, կամ երբ, կենսականութեանս վրադիրէ կիրքը չի մրկեր մրրկեր զիս, հոգւոյս հուրը, մուրճ ու մրուրը չի խառներ ու խառներ, չի խուզեր եւ յուզեր մոլեգնօրէն,

Էութեանս անդորր ու լուսաւէտ ժամերուն, — երբ երազանքը նազանքով իր խեւ ու թեթեւ շունչը կը փչէ մեղմօրէն, — միտս կը պարզեմ ու կը ծաւալեմ խաղաղ ու միապաղաղ ծովի մը պէս, եւ անճառ հրճուանքով, բախ ու բռիչ կու տամ ծոյլ մտածումներուս հոյլին, որոնք, առագաստներու սպիտակ կարաւանի մը պէս, հոսկէ հոնկէ, էութեանս ամէն անկիւնագիծերէն, յամրաբար ճամբայ կ'ելլեն դէպ ի Անհունը,

Դէպ ի հիւրընկալ եւ անակնկալ ափերով Անհունը, ուր կ'սպասեն իրենց բոլոր հարուստ եւ անկորուստ բուստերը, շէհ ու գունագեղ ակունքը, նկարուն ու գալարուն խեցիները, — գին ու բաժին արդար ամէն ճարտար փնտռտուքի, առ ու փառ արդար ամէն յանդուգն սուզակի, — որոնցմով բեռնաւորուած եւ նոխացած իմնի պիտի վերադառնայ նաւախումբը մտածումներուս։

Աղեքսանդրիա ՄԻՔԱՅԵԼ Ս. ԿԻՒՐՃԵԱՆ

Օննիկ Զայեան

Առաջին անգամ զինքը ճանչցայ օտարութեան մէջ, Ալեքսանդրիա: Ինք Դահիրէ հաստատուած էր բաւական ժամանակէ ի վեր և հոնկէ նոյն իսկ քանի մը անգամ աշխատակցած է, ծածկանունով, Ազաս Ռուֆ չաթալթալերթիս: Երբ Մ. Քայէլ կիւրճեանի հետ «Ծրանքօֆրքական պատերազմ» կատակերգութիւնը գրեցինք, որ մեծ յաջողութեամբ ներկայացուեցաւ Ալեքսանդրիոյ Բիւրամիա Թատրոնին մէջ, խումբ մը գահիրեցի թատերասէրներ ուզեցին սոյն ներկայացումը կրկնել Գահիրէի մէջ: Օննիկ Զայեան առանձնաց Արթին աղային զերը և բեմին վրայ ցոյց տուաւ կատակերգակի մեծ կարողութիւն մը, որուն գովեստը եղաւ հրապարակաւ: Այսպէս ուրեմն տակաւին իրար չտեսած, իրար ճանչցած ու գնահատած էինք:

Օր մըն ալ քառթ մը առայայ իրմէն որով զիս կը հրաւիրէր Alexandrie Café de commerce:

— Վա՛յ, ըսի ինքնիրենս, Զայեանը հոս եկեր է և վերջապէս առիթը պիտի ունենամ մօտէն ծանօթանալու հետը:

Որոշուած ժամուն գացի սրճարանը: Բազմութիւնը լեցուած էր արդէն, բայց այդ բազմութեան մէջ ո՞րն էր Օննիկ Զայեանը...: Ճանկարծ տեսայ որ խարուսիկ երիտասարդ մը մօտեցաւ քովս.

— Օտեանը դո՞ն ես, հարցուց:

— Այ՛, պատասխանեցի:

— Ուրեմն ես ալ Օննիկ Զայեանն եմ:

Այսպէս ծանօթացանք իրարու: Առաջին վայրկեանէն իսկ մտերմացանք: Անսահմանէ, անկեղծ, դիւրահաղորդ բնութիւն մը ունէր Օննիկ Զայեան: Բաւական էր երկու անգամ հետը տեսակցիլ, հինաւուրց բարեկամ մը դառնալու համար: Աչխոյժ, ցայտուն, կծող ու սրամիտ խօսակցութիւն մը ունէր: Մեր առաջին հանդիպումին իսկ՝ ժամ մը ամբողջ իր Դահիրէցի բարեկամները քաչքշեց, քննադատեց, հարուածեց ու

դատափետեց անսպառելի ախիւռով մը: Մանաւանդ յատկութիւն մը ունէր՝ ուրիշներուն թերութիւնները, մոլութիւնները, ծաղրելի կողմերը տեսնելու և զանոնք անխնայ ճաշկերտելու:

Իր այս յատկութիւնը, — կամ լաւագոյն է ըսել ունակութիւնը, — մտերմական շրջանակի, գլուխ գլխի տեսակցութեանց մէջ Օննիկ Զայեանի հրապոյրը կը կազմէր: Առանց ոխի, առանց աւելութեան, առանց յետին մտքերու, ամէն բան ու ամէն մարդ ազատելու, հարուածելու, հեգնելու և այպանելու այս սանձարձակ եռանդը ո՛չ թէ դիմացինը չէր խրտչեցներ կամ սրամտեցներ՝ այլ պարզապէս կը զուարճացնէր, որովհետեւ կը զգայիր որ Օննիկը բարի է և իր ըսածներուն ինքն ալ չատ չհաւատար: Այդ թուականին, երբ զինքը առաջին անգամ տեսայ, տակաւին Դաշնակցական կամ յեղափոխական չէր և երբ մարդ յեղափոխական չէ ու միւսներն առնն ձաղկող ու հեգնող միտք մը ունի, անկարելի է որ չփորձուի իր սլաքները յեղափոխականներուն ղէմ ուղղելու: Եւ իրա՛ւ ալ Օննիկ Զայեանի հարուածներուն գլխաւոր զոհերն էին այն զանազան յարանուանութիւններու պատկանող յեղափոխական տիպարները որոնք Գահիրէի մէջ, Բաֆէ Շիչայէն մինչեւ Պէյն էլ Սուէյն «ազգը կը փրկէին»:

Օննիկ Զայեան (1913ին հանգուցեալ)

Օր մըն ալ տակաւին տեսանք որ մեր Զայեանը՝ իր Դամասկոսի ճամբան գտեր՝ Թունդ Դաշնակցական մկրտուեր էր և ամէն նորադարձ հաւատացեալի պէս, մոլեգին թափով մը փարեր էր իր նոր հաւատքին: Ալ ամէն բանի վրայ ծիծաղող,

ամէն բան ձաղկող ու հեգնող սկեպտիկը չէր։ Հիմա իրեն համար կար Դաշնակցական սրբութիւնը և միացած ... ապականութիւնը։ Իր սուր ու կծու քննադատութիւնները, իր ձաղկանքը այժմ հաւատարապէս չէր տարածւր ամէնուն վրայ, զանազանութիւն կը դնէր և ասով, յաճախ, անիրաւ կ'ըլլար։ Ցետոյ, իբրեւ Դաշնակցական գործիչ, հանրային կեանքին մէջն ալ չարուեստակեց ցոյց տալ այն ձաղկող նկարագիրը, որ ինչպէս ըսի, մտերմական շրջանակներու մէջ իր հրապոյրը կը կազմէր, բայց հոս առիթ կ'ըլլար իրեն դէմ հակառակութիւններ ու թշնամութիւններ ստեղծելու։ Ասոր համար Թերեւս Օննիկ Զայեան իր ընկերներու և մտերիմներու շրջանակէն դուրս չատ համակրանք չկրցաւ վայելել և Թերեւս ենթադրել տուաւ թէ իր նկարագրին խորը չարութիւնը կար։ Սխալ. Օննիկ Զայեան բարի ու պատուական երիտասարդ մըն էր, միայն թէ քիչ մը զառնացած կեանքին դէմ. և իրաւունք ալ ուներ։

Կ. Պոլիս, 24 Սեպտ. 1913 ԵՐՈՒԱՆԴ ՕՏԵԱՆ

Գրիգորիս Արքեպիսկ. Յովհաննիսեան (1875)

Դրամին "Հաւատամք,,ը

Սիրելի Թէոդիկ, ուղարկում եմ քեզ մի հնամենայ երգիծաբանութիւն, մի զաւթալի «Հաւատամք», որ հանում եմ ինձ մօտ գտնուող՝ առնուազն 100 տարեայ մի ձեռագրից։ Ձեռագրի մասին տամ մի քանի տեղեկութիւն, որովհետեւ զարմանալի ժողովածու է այն, ուր ինչ ասես՝ կայ։ Աղօթք, տաղ, պատմութիւն, բժշկութիւն, կախարդութիւն...։ Բովանդակութիւնը տամ «Տարեցոյց»իդ համար, գուցէ կամ դու և կամ ձեր ընթերցողներից մէկը, կամենաք օգտուել և պէտք ունենաք մի կտորին։ Ամենից առաջ ասեմ, որ ձեռագիրը կազմողը՝ ՄՀՏ. ԳՐԻԳՈՐԻՍ ԱՆՈՒՇԵԱՆ, բնիկ Ագուլեցի (Կովկաս), ծնեալ է 1768ին։ Իր նախահայր Անուշ աղան Ագուլիսի յայտնի Թոմա առաքելոց վանքի կառուցողն է։ Պարսից Թահմազ-Ղուլի Խան Շահի (Նատիր Շահ) Ագուլիսը աւերելու ժամանակ, հայրը փախչում է Պոլիս, ապա Ռուսաստան և հաստատւում որպէսների հետ։

Այդ ամէնը մանրամասնօրէն գրած է ձեռագրի մէջ։ Ձեռագրի առաջին կտորը գրած է 1800ին, իսկ վերջինը կրում է 1828 թուականը։

Այժմ բովանդակութիւնը. — 1) Սիմէօն Կաթողիկոսի կտակ և քարոզ ի Մեծին Ուրբաթին։ 2) Երգ ի գիմաց Աստուածածնէն առ միակ որդին իւր։ Սկսում է այսպէս. — «Ա՛յ իմ ամպ թեթեւ Յիսուս, ցօղեցեր յաչացդ յարտասուս»...։ 3) Յակոբայ Պատրիարքին՝ կտակ չարչարանացն Քրիստոսի։ 4) Օսմանեան Սուլթաններուն ցանկը, Սուլթան Օսմանից մինչև Մուրատը, ծննդեան, գահակալութեան և մահուան թուականներով։ 5) Դանիէլ մարգարէի գրքի թիւրքերէն թարգմանութիւնը։ 6) Ռուսաստանի հայ հասարակութեան մի համախօսականի վճիռը եկեղեցական և հասարական գործերի մասին։ 7) Նոյնպիսի մի այլ վճիռ։ 8) Բժշկական՝ ձայն բանալու և կնոջ ծծերի կաթը աւելացնելու։ 9) Հաւախօս՝ կախարդական։ 10) Դանիէլի և Դաւիթ կաթողիկոսների կռիւների պատմու-

թիւնը: 11) Ազօթք վասն լօչտակ հանելոյն: 12) 3-4 կրօնական քարոզներ: 13) Հաւատարիմ պատմութիւն ձախորդ դիպուածոց տանն Տիւզեան, գրեալ Փէչտմալճեան տիրացու Գրիգոր մնծխմատ վարժապետի: 14) Տող Յօհաննէս Բերբերացու՝ «Մեծացի՛ր անձն իմ» սկսուածքով: 15) Եփրեմ Կաթողիկոսի մի կոնդակը ուղղուած Պօղոս Պաարխարքին Կ. Պոլսոյ, 1824 թուի «Ծառազաւիկի» առիթով, ոյուվ հրաման է տրուում Զաւիկը ուծնել այդ 1824ին, «արտաքոյ տոմարական ցուցմանց՝ ի 6 Ապրիլի»: Կոնդակի տակ տառ-թագրել են «անդամք Մ. Ժողովոյ քարձրագոյն խորհրդարանին» 9 կրօնաւոր: Կոնդակի այդ պատճէնն վաւերացուած է Պօղոս Պաարխարքի կողմից: 16) Այն երգիծական կտորն է, որը հարազատութեամբ ընդօրինակելով՝ ուղարկում եմ ահա:

Հայ ազգասիրական երգիծաբան
Տէտ. Գրիգոր Ամուրեան(*) (1760—1830)

ՎՐԹԱՆԷՍ ՓԱՓԱԶԵԱՆ

Պուքրէշ, 1 Մայիս 1913

(*) Ռումանա՛ցի գաղթական, (1760-1830). — բնորոշ տիպար մը հին գրասէրի, եթէ ո՛չ գրագէտի: Իր հեղինակած ձեռագիր մատեանը պահուած է Պուքրէշի Հայոց վարժարանը՝ որուն, ինչպէս եւ եկեղեցիին մեծ հոգ տարած է տեղւոյն: Անուշեան իր իւզանկարչ կենդանագիրը չհնել տուած է, որ հիմայ կը գտնուի քաղաքին Թագ. Խորհրդարանը: Ատկէ նմանահանութիւն մըն է ներկայս՝ զոր կը պարտինք նկարիչ Օր. Աբրինէ Տօնէլեանի: Ր. Թ.Ո.

Հանգանակ մոլի հաւատոյ, սահմանեալ հաւանական ճմռնուբեամբ ի ծխավաճառ Սարգսէ Ակնցոյ, ի մականուն «Անհաւատս» կոչեցելոյ, ըստ արդենի հանգամանացն կատարեալ:

Հաւատամ ի մարդ աշխարհակալ տիօրինողն ամենայն իրաց երկրի երեւելեաց: Եւ յերկրորդ տէր ոսկի եւ արծաթ ծնեալն ի վեցտասց այսմիսի յեռութենէ հողոյ, որով ամենայն ինչ շինի ի վերայ երկրի: Որ յաղագս մեր մարդկան եւ փասն մերոյ հանգըստութեան եւ խռովութեան ի բոլս մտեալ հալեցաւ, կռանեցաւ եւ դրոշմեցաւ ի պատկեր արքունական: Որով հատ գնարժին տուպլիին, ֆռանկին, մահմուտ եւ եաղտըզլը, ձշմարտապես եւ ո՛չ կարծեօք: Զարչարեալ 'ի ներքոյ կռանաց եւ յղկեալ ի ձեռն արուեստաւորաց բազում ձգարք. ապա ձեռն ընդ ձեռն փոխադրեալ ընտի ի գանձարանին բազաւորաց. իշխանաց եւ բռնաւորաց, գայ յեղանէ յես ժառանգակաց ի գանձարանէ. եւ դարձեալ շրջի յերկրէ ի յերկիր. եւ մեծաւ փառօք իւր փառաւորէ գրագումս, նաեւ իսկ զանարժանս. որ թէ ոչ հնչեսցէ շառաչիւնս, անդ պապանձեցուցանէ զքեզուս բազմաց իւրն զօրութեամբ. որոյ թագաւորութենէն ի յերկրի ո՛չ գոյ վախճան:

Հաւատամ եւ ի սոցունց բղխեալ յատակոյզ ոսկիս, ի մըսըրն, ի հնդիսն, ի տասներկուքնոցն, ի խան հինգնոցն եւ չառխ իշի յատեղափայտն ուռուպիոյն, որ զօրացուցանեն զսիրտ սատոյց: Հաւատամ եւ ի սիս սիս տեսակս արծաթեայ դրամոց. յոեալն, ի հինգանոցն, ի հարիւրնոցն, ի վաթսունանոցն, ի թէֆ դուռուշն, ի զօլաթան եւ ի սոցին նմանս. այսմիսի ի մանրատասն փողս, որ յարաժամ յածին ընդ ամենայն անհատս. ի դիւրութիւն տուրեւառութենէց եւ ի վայելումն մեզ յատկի կեանս ժառանգականէ յաւիտենական:

Իսկ որ ասեն եր երբեմն, յորժամ ո՛չ եր ի յարգի, կամ եր երբեմն, յորժամ ո՛չ եր ի կիրառութեան, կամ թէ յոչինչ ոչ եղեն, կամ յայրմէ հուպենէ յանգիստս Աստծոյ ասեն ընդ ինչ զոսկին եւ կամ զարծաթ, զայնպիսիսն նզովէ Սիոնցի Սարգիսն ծխավաճառ, մանաւանդ անհատս:

1828 (անտիպ)

Տիպ ու Տառ

Անցեալ տարի. Տարեցոյցիս հեղինակը՝ Թէոդիկ հրապարակ հանեց սոյն վերնագրով երկարաւուն իր աշխատասիրութիւնը, պատկերազարդ եւ ամենաշատ տպագրութեամբ: Այդ գիրքին վրայ զանազանները յայտնուած կարծիքներն են հետեւեալները:

Նորին Ս. Օծութիւն, Ազգիս Վեհ. Հայրապետը առանձով Ձեր « Տիպ ու Տառ » երկը, յայտնում է իւր բարձր գոհունակութիւնը՝ Ձեր այս գեղեցիկ աշխատասիրութեան համար, և օրհնում է Ձեր վաստակը՝ ազգային գրական ասպարիզում:

Դիւանապետ

Դիւան Վեհ. Կաթողիկոսի 'ի Ս. Էջմիածին **Բագրատ վարդապետ**

14 Դեկտեմբեր 1912

. . . « Տիպ ու Տառ » դ ապացուցական փաստ մը եղաւ, որ պարբերական տարեցոյցներէ զատ, լուրջ եւ հաստատուն երկասիրութեանց ալ կարողութիւնն ունիս: Այս առթիւ, անգամ մըն ալ պիտի յանձնարարեմ որ ծեռնարկես վերջին դարու նշանաւոր Հայերուն բառարանը կազմել, որ անհրաժեշտ պէտք մը պիտի գոհացնէ:

Բերա **Մադաթիա Ս.ր.Ծ. Օրմանեան**

. . . Քանի՛ կը թղթաեմ գայն, ա՛յնքան կ'աւելնայ հիացումս գործին ու գործողին վրայ: Գովեստի բառեր հիւսել աւելորդ կը համարիմ. այդ մասին կր խօսի իմքին ճեղ ու խնամեալ հատորը՝ որ պիտի մնայ յաւերժական յուշարձան մը ո՛չ միայն Հայ Տպագրութեան 400ամեայ յոբելեանին, այլ եւ Ձեր ընտիր ու նուրբ հատակին ու մեղուաջան աշխատասիրութեան: Անկեղծօրէն կը ծնորհաւորեմ զՁեզ եւ Ձեր կողակիցն ու աշխատակիցը, եւ բոլոր սրտով կր մաղթեմ երկար, բաջողջ ու բեղուն տարիներ, որպէս զի ուրախութիւնն ունենամ ըմբոշխնելու հետզհետէ Ձեր նորանոր աշխատութեանց պտուղները:

Մատենադարանապետ

Երուսաղէմ **Միար. վրդ. Նշանեան**

Կարդացի Ձեր հիանալի « Տիպ ու Տառ » ը, կարդացի մանաւանդ յուզմամբ՝ հօրս յիշատակին նուիրուած պատուաբեր ու փառաւոր տողերը: Գովեստներ կան, սուտ և շողոքորթիչ, ինչպէս են մեծ մասամբ այսօրուան գովեստները որոնք աւելի կը նսեմացնեն, կը պղտիկցնեն երբեմն և որոնցմէ պէտք է ամչնալ աւելի: Սակայն հայրս կ'արդարացնէ իր մասին գրուած ամէն դրուատիք, և ա՛յդ խսկ է իմ ամենամեծ գոհունակութիւնս: Ու ձեր գրչին տակ, ու ձեր փառաւոր հատորին մէջ՝ աւելի՛ փառաւորուած է անոր անունը, և եթէ երբեք հոգիները կ'զգան՝ ցնծացած է անոր հոգին ու երախտագէտ է ձեզի: Շնորհակալութիւններս կը յայտնեմ յուզուած և զգածուած սրտով: Անկեղծ համարումով

Բերա **Մաւր Միւհէեցխանեան**

Ազնիւ բարէկամ. — Հաճոյքով կարդացի Ձեր « Տիպ ու Տառ » հոյակապ գործը, հրաշակերտ համբերատար աշխատութեան եւ մանրակրկիտ ու խղճամիտ ուսումնասիրութեան:

Միհրան Զերազ

Բարիզ

Սիրելի Թէոդիկ. — Սքանչելի գործ մրն է իր տեսակին մէջ, ամագին աշխատութեան արդիւնք, մեքոտով ու խնամքով կատարուած, մեծապէս շահեկան եւ օգտակար: Ընդունեցէք սրտագին շնորհաւորութիւններս:

Բարիզ **Ձերդ Ս. Զօպանեան**

Ձեր « Տիպ ու Տառ » ը Մեծ Ցորելեանին արժանաւոր՝ մեծ ու հիանալի գործ մ'է: Ձրագմունքներուն ծանրութեան տակ ճնշուած, ժամանակ չունեցայ դեռ մէկ ծայրէն միւսը կանոնաւորապէս կարդալու. բայց ակնարկ մը արդէն բաւական եղաւ զիս գրաւելու, և չկրնալով զսպել անհամբերութիւնս՝ բաւական թղթատեցի: Արդէն կը տեսնուի թէ այդպիսի դիտնական գործ մը գլուխ հանելու համար ո՛րքան ճշնութիւններ և տքնութիւններ հարկ եղած են: Դարերի մէջէն թափառած էք ամէն քաղաքներ, Հայ Տպագրութեան և Գրականութեան փչրանքներն ալ ժողվելու համար՝ իրրեւ սուրբ նշխարներ որ ոտնակոխ չդառնան և մոռացութեան մէջ չթաղուին: Եթէ փոչիներէ տակ մնացած հին պատմութիւնները քրքրելը շատ դժուար է և ոչ ամենքին մատչելի, ժամանակակից պատմութիւնը պրպտելն ալ դիւրին գործ մը չէ, մանաւանդ մեր ազգին մէջ որ զանազան կողմեր ցան ու ցրիւ ինկած է՝ ինք ու իր գործունէութիւն, իսկ կեդրոնին մէջ շատ անգամ ճնշուած ու թագնուած: Դուք Գրի և Տպագրութեան Թէ՛ հին և Թէ ժամանակակից պատմութիւնը արձանագրելու մէջ մեծ յաջողութիւն ունեցած էք: Ընդունեցէք ջերմ յարգանքի և համակրութեան զգացումներս:

Մարսէյլ **Մ. Փորթուգալեան**

Ազնիւ պարոն. — Մեծ հաճոյքով կարդացի Ձեր փառաւոր « Տիպ ու Տառ » ը: Ձեր այս գործով արժանի էք վարպետ կոչուիլ գեղեցիկ եւ ազնիւ աշխատանքի: Ես լաւ եմ հասկանում թէ մի այդպիսի աշխատանքի համար ո՛րքան հեռանդ, ո՛րքան ջանք էք գործ դրել, էլ չեմ ասում նիւթական կողմը՝ որի առաջ, երեւում է, չէք կանգ առել ըստ Ձեր յամառ սովորութեան: Ձեր նպատակը չի եղել անշուշտ մի լիակատար ուսումնասիրական գործ տալ, դուք այդ յիշում էք Ձեր առաջաբանում, այլ կրկնակ ցորելեանների պանծալի յիշատակը մի մնայուն գեղեցիկ գործով յաւերժացնելու համար Տպագրութեան « տեխնիք » ի տեսակէտով մի շքեղ հրատարակութիւն տալ հայ գրասէր մարդուն. եւ դա, պէտք է ասել, կատարելապէս յաջողուել է Ձեզ: Ցաւենայն դէպս, դուք արժանի էք խրախուսանքի եւ քաջալերութեան: Շնորհաւորում եմ Ձեզ: Սիրալիր ողջոյններով.

Վենետիկ **Գարեգին Լեւոնեան**

Խմբ. Թիֆլիզի «Գեղարուեստ» հանդէսի

Ուրախալի երեւոյթ մը կ'ափոփէ մեզ մեր ներկայ կեանքին մէջ: — Հայ գրականութիւնը օրէ օր կը զարգանայ եւ նորանոր արտադրութիւններով կը հարստացնէ մեզ ա՛յն պահուն երբ մեր դրացի մամուլին մէկ մասը թեթեւամիտ յարձակումներ կը գործէ մեր հաղթակրթական արժէքին վրայ, փորձելով մեզ հաւասարեցնել... Ֆիւրեռու: — «Տիպ ու Տառ». ա՛յս է առաջին գործը որ դրուած է առջեւս: Հիանալի տպագրութիւն, նոխ պատկերներով եւ համբերատար աշխատութեամբ պատրաստուած գործ մը, որ պատիւ կը բերէ հեղինակին ու տպագրիչներուն: Այս աշխատութիւնը «Գիրին ծագման եւ միջազգային ու հայկական տպագրութեան վրայ ձգուած ակնարկ մըն» է, զարդարուած 200է աւելի պատկերներով: Հայկական տպարաններու անուններ դրուած են երկիրներու եւ քուականներու կարգով, իսկ հայ տպագրիչներու վրայ տրուած են կենսագրական ամփոփ տեղեկութիւններ: Օգտակար եւ հրահանգիչ աշխատութիւն մը:

Կ. Ե. Պաամաչեան

Դրախօսական (Ազատամարտ)

Տպագրութեան հնարիչ Գուտենբերգի արձանը (Սթրազպուրգ)

. . . Պատկերազարդ, դեղարուեստական հոյակապ գործ մը, որ իսկապէս պատիւ կը բերէ Թէ՛ կրկնակ Մեծ Յոբելեաններուն, և Թէ մասնաւորապէս իրեն՝ յարգելի հեղինակին:

Իզմիր **«Աշխատանք»**

. . . Ազգային Մեծ Յոբելեանին առթով հրատարակուած մեծարժէք աշխատութիւն մ'է որ մարդկային ընկերութեան մէջ ընդհանրապէս գրի գործածուելու սկզբնական փուլերին վրայ խօսելէ յետոյ, տեղեկութիւններ կու տայ հայ տառերի ծագման եւ կիլիկեցիներուն գիւտէն կէս դարի չափ միայն յետոյ հայ տպագրութեան ալ սկզբնաւորութեան մասին: Աշխարհի չորս կողմը գոյութիւն ունեցած հայ տպարաններին եւ անոնց կատարած աշխատութիւններուն վրայ կը խօսի, կենսագրական տեղեկութիւններ հաղորդելով տպարանապետներուն եւ գլխաւոր գրաշարներուն վրայ, շատերի պատկերներն ալ գետեղելով գրքին

մէջ. հոյակապ գործ մը՝ գեղարուեստական շքեղ տպագրութեամբ եւ այնպիսի մանրակրկիտ տեղեկութիւններով լոյս տեսած որ ընթերցողը կը զարմանայ թէ ի՞նչպէս մէկ անձ յաջողեր է այսչափ տեղեկութիւններ ամփոփել այս ցան եւ ցիր, հին եւ նոր թոհ ու բոհի մէջ շարժուած ու կեանք ունեցած հայ տպագրական գործին վրայ: Ինչ որ ընկերութիւն մը կամ միաբանութիւն մը կրնար ընել, անվհատ աշխատող եւ հմուտ բանասէր Թէոդիկ մը միայնակ կրցեր է գլուխ հանել: ՏԻՊ ՈՒ ՏԱՌ որ թէ՛ աշխատասիրողին, թէ՛ հրատարակչին, թէ՛ հայ տպագրութեան եւ թէ հայ մտքին մեծ պատիւ կը բերէ, կ'արժէ որ ամէն Հայ ունենայ, նոյնպէս իրրեւ զարդ մը իր տան դահլիճին մէջ, եւ իրրեւ հոյակապ Յիշատակ մը ներկայ Յոբելենական նշանաւոր տարիէն՝ որ Դէորգ Ե. Կաթողիկոսի կարգադրութեան համեմատ կը համարուի սկսուած 1912 Հոկտ. 13էն եւ կը տեւէ մինչեւ 1913 Հոկտ. 12:

«Արմէնիա»

Մարսէյլ

. . . Զայն թղթատելն անգամ բաւական է, համոզուելու համար թէ՝ հեղինակը ո՛րքան մեծ աշխատութիւն թափած է, եւ անոր հրատարակիչները ո՛րքան մեծ զոհողութիւն մը րած են, ի լոյս բնծայելու համար այս անզուգական հատոր:

«Ժիրեկ»

Կ. Պոլիս

Թէոդիկ որ իր անզուգական տարեգոյներով արդէն Համբաւաւոր էր, այս անգամ կ'ստորագրէ «Տիպ ու Տառ»ը, չքնաղ հատոր մը որ ո՛չ միայն իր հեղինակը կ'անմահացնէ, հապա նաեւ պատիւ կը բերէ Հայութեան:

«Կոհակ»

. . . Զայն հարեւանցի կերպով թղթատելն իսկ բաւական է համոզում գոյացնելու թէ՝ ո՛ր աստիճան համբերատար աշխատութիւն եւ ճիգ սպառել հարկ եղած է, յառաջ բերելու համար արդիւնք մը՝ որ իր տօհմականքով, զուտ ազգային-բանասիրական բովանդակութեամբ, եւ արդարեւ «հայ տպագրութեան մարդութիւնն ու կատարելագործումը իր վրայ մարմնացնելու» հանգամանգովը՝ իրաւունք ունի անսպասման գնահատման: Ամէն անոնք որ հետաքրքիր են մտնէն տեսնելու 400 տարուան ընթացքի մէջ, ի սիրուս աշխարհի ցրուած Հայերն ու թափած ջանքերը՝ տպուած գիրն ու խօսքը տարածելու, եւ ծոցը բերած փայլուն արդիւնքները, անհրաժեշտ է որ ունենան այս գործէն:

«Տաճար»

Կ. Պոլիս

Հրդեհի մը հետեւանքով՝ հազուագիւտ օրինակներ միայն մնացած ընդարձակ ՏԻՊ ՈՒ ՏԱՌԻն, փութացիք գնել: Գիրն ամենաբնտիր թուղթով 45 դրչ. (գաւառ 50): Ընտիր թուղթով 30 դրչ. (գաւառ 33): Կեդրոնատեղի Վ. եւ Հ. Տեր-Ներսէսեան, Ձեղայ Պէյ Խան:

Հայկական նշխարներ. — 1. Պատմական Լէզիք բարը որուն

գագաթին վրայի մեհեանին մէջ — ըստ աւանդութեան — լիզուեցաւ Արայ Գեղեցիկ: Այժմ մատուռ: Ստորոտը համանուն գիւղն է, Վանէն մէկ ու կէս ժամ հեռու:

2. Ակռաի հարսու փեսան, ըստ աւանդութեան՝ քարացած, ի հեճուկս իրենց ծնողաց ամուսնացած ըլլալնուն: Վանայ բերդէն դէպ ի արեւելք նայելով կայ լեռնագօտի մը, որուն արեւմտ. ծայրը կը կոչուի Ակռիի, իսկ արեւելեան գլուխը՝ «Զըմբ-Զըմբ մադարա»:

Գ. ՄԱՍ ❁ ՎԱՂԸ ❁ 1914

Քրիստոսի Ծուական	1 Յունվար	1914
Հայոց հաստատուն Ծուական	11 Օգոստոս	1364
Հայոց շարժական Ծուական	6 Օգոստոս	4407
Տաճկաց ելմտական Ծուական	1 Մարտ	1330
Հիճրէի Ծուական.	6 Նոյեմբեր	1333
Հրէից Ծուական	7 Սեպտեմբեր	5675
Ազարիայի փոքր Ծուական	21 Մարտ	299

Դարուն (9 Մարտ), Ամառ (9 Յունիս), Աշուն (11 Սեպտեմբեր), Ձմեռ (9 Դեկտ.)։ ՏՕՆԵՐ, ՏԱՂԱՒԱՐՆԵՐ, ՏԱՐԵԴԱՐՁՆԵՐ, եւայլն.

ՇԱՐԺԱԿԱՆ ՏՕՆԵՐ. — ԾՆՈՒՆԴ Բշ. 6 Յունվար։ ՄԻՋՈՑ ՈՒՏԻՔ 29 օր։ ԱՌԱՋԱՒՈՐԱՑ ԲԱՐԵԿԵՆԴԱՆ 26 Յունվար։ Ս. ՍԱՐԳԻՍ 1 Փետր.։ ՏԵԱՌՆԸՆԴԱՌԱՋ Ուբ. 14 Փետր.։ ԲՈՒՆ ԲԱՐԵԿԵՆԴԱՆ 16 Փետր.։ ԶԱՏԻԿ 6 Ապրիլ։ ԱՒԵՏՈՒՄ Բշ. 7 Ապրիլ։ ԵՐԵՒՄԱՆ ԹԱԶ 4 Մայիս։ ՀԱՄԲԱՐՁՈՒՄ Եշ. 15 Մայիս։ ՀՈԳԵԳԱԼՈՒՍՏ 25 Մայիս։ ԴՐԻԳՈՐ ԼՈՒՍԱՒՈՐԻՉ (Դիւս Քշխ.) 21 Յունիս։ ՎԱՐԴԱՎԱՌ 13 Յուլիս։ ՎԵՐԱՓՈԽՈՒՄ 17 Օգոստոս։ ԽԱՉՎԵՐԱՑ 14 Սեպտ.։ ՎԱՐԱԴԱՑ ԹԱԶ 28 Սեպտ.։ ԳԻՒՏ ԹԱԶ 26 Հոկտ.։ Ս. ՀՐԵՇՏԱԿԱՊԵՏՔ 8 Նոյ.։ ՅԻՇՆԱԿԱՑ ԲԱՐԵԿԵՆԴԱՆ 16 Նոյ.։ Ս. ՅԱԿՈԲ 13 Դեկտ.։ ԾՆՈՒՆԴԻ ԲԱՐԵԿԵՆԴԱՆ Բշ. 29 Դեկտեմբեր։

❁ ՀԱՅԱՍՏԱՆԵԱՅՑ ԵԿԵՂԵՑԻ ❁

Վեհ. Տ. Տ. ԴԷՈՐԴ Ե., Կաթողիկոս Ամենայն Հայոց։ Վեհ. Տ. Տ. ՍԱՀԱԿ Բ., Կաթողիկոս Տաճն Կիլիկիոյ։ ԵԶՆԻԿ Վ. ՆԵՐԿԱՐԱՐԵԱՆ, Կաթող. Տեղապահ Աղթամարի։ ԴԱՆԻԷԼ ԱՐԲԵՊՍԿ. ՅԱԿՈԲԵԱՆ, Պատր. Տեղապահ Երուսաղէմի։ ՋԱԻԷՆ ԵՊՍԿ. ԵՂԻԱԵԱՆ, Պատրիարք Կ. Պոլսոյ։ — ՊՕՂՈՍ ՊԵՏՐՈՍ ԺԹ. ԹԷՐԶԵԱՆ, Կաթողիկոս Հռոմէական Հայոց։ Հ. ԻԳՆԱՏԻՈՍ Վ. ԿԻՒՐԵՂԵԱՆ, Վենետկոյ Մխիթարեանց Աբբահայր։ Հ. ԴՐԻԳՈՐ Վ. ԴՈՎՐԻԿԵԱՆՑ, Վիեննայի Մխիթարեանց Աբբահայր։ Հ. ՌԱՓԱՅԷԼ Վ. ՄԻԱՒԷՐԵԱՆ, Անտոնեանց Միաբանութեան Աբբահայր (Օրթաքէօյ)։ — Ա. ՅԱԿՈԲ Էֆ. ՊՕՅԱՃԵԱՆ, Բողոքական Հայոց Ազգապետ։

ԱՄԷՆՈՒՆ ՏԱՐԵՑՈՑՑԸ ❁ Ը. ՏԱՐԻ

ՕՐԱՑՈՅՑ

ՅՈՒՆՎԱՐ
31 ՕՐ

1/14 Դշ. Գ. օր պահոց Ծննդեան և կաղանդ **1914** Թուականին Ք.ի ըստ Հին Տօմարին՝ ցՏ* Տօն Անուանակոչութեան Տեառն, և յիշատակ Բարսղի հայրապետին՝ լտ. Տօն անուանն Յիսուսի՝

2/15 Եշ. Դ. օր պահոց Ծննդեան՝

3/16 Ուբ. Ե. օր պահոց Ծննդեան՝

4/17 Զ. օր պահոց Ծնդ.՝ Սրբոյն Բարսղի հայրապետին և եղբօրն Գրիգորի Նիւսացւոյն, Սեղբեստրոսի հայրապետին և աբբա Եփրեմի խուրին ասորւոյ՝ լտ. Անտոնի աբբայինի

5/18 Կիր. Լ. օր պահոց Ծննդեան և ձրագալոյց Ծննդեան և Աստուածայայտնութեան Տեառն մերոյ Յիսուսի Քրիստոսի՝ ցՆ. ձրագալոյց Յայտնութեան՝ լտ. Աթանասի և Կիւրղի՝

6/19 ✠ Բշ. Տօն Ծննդեան և Աստուածայայտնութեան Տեառն մերոյ Յիսուսի Քրիստոսի՝ (Զկնի պատարագին օրհ. ջրոյ)՝ (Ուտիք է մեզ 8 օր անմիջոց)՝ ցՆ* Յայտնութիւն Տեառն՝

7/20 ✠ Դշ. Բ. օր Ծննդեան՝ Յիշատակ մեռելոց՝ ցՆ* Յովհ. Կրպտ.ին՝

8/21 Դշ. Դ. օր Ծնդ.՝ լտ. Ագնէսի կուսին՝ Տճ. Պուրճի տէլվ (Ջրհոս)՝

9/22 Եշ. Դ. օր Ծննդեան՝

10/23 Ուբ. Ե. օր Ծննդեան՝

11/24 Շբ. Զ. օր Ծննդեան՝

12/25 Կիր. Լ. օր Ծննդեան՝

13/26 ✠ Բշ. Ը. օր Ծննդեան և Տօն Անուանակոչութեան Տեառն մերոյ Յիսուսի Քրիստոսի՝

14/27 Դշ. Տօն Ծննդեան սրբոյն Յովհաննու Կարապետին՝ Հարսանիք՝ լտ. Յովհ. Ոսկերբերանին՝—Տարեդարձ Ծննդեան Վիլհելմ Բ. Կայսեր Գերմանիոյ. 1859՝

15/28 Դշ. Պահք՝

16/29 Եշ. Սրբոյն Պետրոսի Հայրապետին, Վլասայ եպիսկոպոսին և Աբել Սողոմայ սարկաւագին՝

17/30 Ուբ. Պահք՝ ցՆ* Անտոնի Ճգնաւորին՝ Տճ. Ախբրը արպային (վերջ քառասուն աւուրց առաջին մասին ձմերան)՝

18/31 Շբ. Սրբոյն Անտոնի, Տրիփոնի, Պարսամայ և Ննոփրիոսի Ճգնաւորաց՝ ցՆ* Աթանասի և Կիւրղի Հայրապետացն Ալէքսանդրիոյ՝ լտ. Աթանասիա, Եւտոքսիա՝ Տճ. Էվվէլի խամսէյն (սկիզբն չիսուն աւուրց երկրորդ մասին ձմերան)՝

19/1 Կիր. Ա. զկնի Ծննդեան՝ Հարսանիք՝ Լատինաց փետրվար՝

20/2 Բշ. Սրբոյն Թէոդոսի Թագաւորին և եօթն մանկանցն Եփեսոսի՝ ցՆ. Եւթիմէոսի Ճգնաւորին՝ Լատինացւոց Տեառնընդառաջ՝

21/3 Դշ. Սրբոյն Կիրակոսի և մօրն Ցուղիտացի, և վկայիցն Դորդիոսի, Պողիքտոսի և Գրիգորիսի՝ Լատինացւոց վկայաց եպիսկոպոսին՝

22/4 Դշ. Պահք՝

23/5 Եշ. Սրբոյն Վահանայ Դողթնացւոյն, Եւփինեայ կուսին և Հօրն փիլիպպոսի և մօրն Կղոդեայ և Երկուց եղբարցն Սերգեայ և Ապիտոնի և երկուց ներքինեացն՝ Լատինացւոց Ագաթեայ կուսին՝

24/6 Ուբ. Պահք՝ Լատինացւոց Տոմթեայ կուսին՝

25/7 Շբ. Սրբոյն Աթանասի և կիւրղի հայրապետացն՝ ցՆ* Գրիգորի Աստուածաբանին՝

26/8 Կիր. Բ. զկնի Ծննդեան՝ Հարսանիք՝ Լ. Ցովհ. Ոսկերբերանին՝—Տարեդարձ Ծննդեան Վիլհելմ Բ. Կայսեր Գերմանիոյ. 1859՝

15/28 Դշ. Պահք՝

16/29 Եշ. Սրբոյն Պետրոսի Հայրապետին, Վլասայ եպիսկոպոսին և Աբել Սողոմայ սարկաւագին՝

17/30 Ուբ. Պահք՝ ցՆ* Անտոնի Ճգնաւորին՝ Տճ. Ախբրը արպային (վերջ քառասուն աւուրց առաջին մասին ձմերան)՝

18/31 Շբ. Սրբոյն Անտոնի, Տրիփոնի, Պարսամայ և Ննոփրիոսի Ճգնաւորաց՝ ցՆ* Աթանասի և Կիւրղի Հայրապետացն Ալէքսանդրիոյ՝ լտ. Աթանասիա, Եւտոքսիա՝ Տճ. Էվվէլի խամսէյն (սկիզբն չիսուն աւուրց երկրորդ մասին ձմերան)՝

19/1 Կիր. Ա. զկնի Ծննդեան՝ Հարսանիք՝ Լատինաց փետրվար՝

20/2 Բշ. Սրբոյն Թէոդոսի Թագաւորին և եօթն մանկանցն Եփեսոսի՝ ցՆ. Եւթիմէոսի Ճգնաւորին՝ Լատինացւոց Տեառնընդառաջ՝

21/3 Դշ. Սրբոյն Կիրակոսի և մօրն Ցուղիտացի, և վկայիցն Դորդիոսի, Պողիքտոսի և Գրիգորիսի՝ Լատինացւոց վկայաց եպիսկոպոսին՝

22/4 Դշ. Պահք՝

23/5 Եշ. Սրբոյն Վահանայ Դողթնացւոյն, Եւփինեայ կուսին և Հօրն փիլիպպոսի և մօրն Կղոդեայ և Երկուց եղբարցն Սերգեայ և Ապիտոնի և երկուց ներքինեացն՝ Լատինացւոց Ագաթեայ կուսին՝

24/6 Ուբ. Պահք՝ Լատինացւոց Տոմթեայ կուսին՝

25/7 Շբ. Սրբոյն Աթանասի և կիւրղի հայրապետացն՝ ցՆ* Գրիգորի Աստուածաբանին՝

26/8 Կիր. Բ. զկնի Ծննդեան՝ Բարեկենդան Առաջաւորաց պահոց՝ ցՆ. Դրիստիան (սկիզբն մեռեալներորդ կիւրակէից)՝ Լտ. Եօթանաներորդաց կիւրակէ՝ Տճ. Մէվլուտ՝

27/9 Բշ. Ա. օր պահոց առաջ՝ ցՆ. Լուծումն պահոց յայսմ եօթնեկի և փոխադրութիւն նշխարաց սրբոյն Յովհաննու Ոսկերբերանին՝

28/10 Դշ. Բ. օր պահոց առաջ՝

29/11 Դշ. Գ. օր պահոց առաջ՝ ցՆ* Դարձ նշխարաց սրբոյն Իգնատիոսի հայրապետին՝ Հր. Տարեդարձ տնկոց՝

30/12 Եշ. Դ. օր պահոց առաջ՝ ցՆ* Հայրապետացն՝ Բարսեղի, Գրիգորի և Յովհան Ոսկերբերանին՝

31/13 Ուբ. Ե. օր պահոց առաջ. և յիշատակ Յովհաննու մարգարէին՝ առաքման առ Նինուէացիսն՝

ՓԵՏՐՎԱՐ
28 ՕՐ

1/14 Շբ. Սրբոյն Սարգսի զօրավարին և որդւոյ նորա Մարտիրոսին և Չորեքտասան զինուորացն՝

2/15 Կիր. Գ. զկնի Ծննդեան՝ Հարսանիք՝ ցՆ* Տեառնընդառաջ՝

3/16 Բշ. Ս. Ատովմանց զօրավարաց՝

4/17 Դշ. Սրբոց Սուքիասանց վկ.յից՝

5/18 Դշ. Պահք՝

6/19 Եշ. Սրբ. Ոսկեանց քահանայից՝

7/20 Ուբ. Պահք՝ Տճ. Ձէմբէի Էվվէլ պէ հավա (օր իջանելոյ ջերմութեան արեւու յօդս)՝ Տճ. Պուրճի Հութ (Ջուկ)՝

8/21 Շբ. Սրբոյն Իսահակայ Պարթեւի հայրապետին մերոյ՝ ցՆ. երկուց Թէոդորոսաց վկայից. և յիշատակ մեռելոց՝

9/22 Կիր. Դ. զկնի Ծննդեան՝ Հարսանիք. Լտ. Յիսներորդաց կիւրակէ՝

10/23 Բշ. Սրբոցն Մարկոսի եպիսկոպոսին, Պիոնի քահանային, կիւրղի և Բենիամինի սարկաւագաց, և սրբոց վկայիցն Արդիմեհի, Որմզդանայ և Սայենի՝ ցՆ. Ղարալամպոսի քահանային՝ Նաւակատիք յայսմ եօթնեկի՝

11/24 Դշ. Սրբոց Ղեւոնդեանց քահանայից՝ ցՆ. Վլասայ եպիսկոպոսին՝ լտ. Մատաթիայ առաքելոյն՝

12/25 Դշ. Պահք՝ լտ. Օր Մոխրոց՝—Տարեդարձ Ծննդ. Վիլհելմ Բ. Թագաւորին Վիւթթէմպուրկի. 1848՝

13/26 ✠ Եշ. Սրբոց Վարդանանց զօրավարաց, հազար երեսուն և վեց վկայից՝ որք կատարեցան ի մեծ պատերազմին. (յիշատակ մեռելոց և Տօն Ագպային)՝— Տար. Ծննդ. Ֆերտինանտ Ա. Թագ. Պուլկարիոյ. 1861՝

14/27 ✠ Ուբ. Պահք՝ Տեառնընդառաջ. Տօն Բառասնօրեայ Գալստեանն Քրիստոսի ի Տաճարն՝ Տճ. ձէմբէի սանի պէ ապ (օր իջանելոյ ջերմութեան արեւու ի ջուրս)՝

15/28 Շբ. Կոստանդնուպոլսոյ Սբ. ժողովոյն 150 հայրապետաց՝

16/1 Կիր. Ա. Բառասնօրդաց. Բուն Բարեկենդան՝ ցՆ. Բուն Բարեկենդան՝ Լատինացւոց Մարտ՝

17/2 Բշ. Ա. օր մեծ պահոց՝

18/3 Դշ. Բ. օր մեծ պահոց՝

19/4 Դշ. Գ. օր մեծ պահոց՝

20/5 Եշ. Դ. օր մեծ պահոց՝ Հր. Ծոմ վասն մահուանն Մովսէսի՝

21/6 Ուբ. Ե. օր մեծ պահոց՝ ցՆ. Տիմոթէոսի, Եւտաթէոսի Ճգնաւորաց՝ Տճ. ձէմբէի սալիս Ֆիւլթիւրապ (օր իջանելոյ ջերմութեան արեւու ի հողն)՝

22/7 Շբ. Զ. օր մեծ պահոց. Սրբոյն Թէոդորոսի զօրավարին՝ ցՆ. Թէոդո-

բոսի զօրավարին։ Լատինացւոց Թովմայի Ագուինացւոյն։

23/8 Կիր. Բ. Քառասնորդաց և Ի. օր մեծ պահոց։

24/9 Բշ. Ը. օր մեծ պահոց, ՅՆ. Դիւա գլխոյ Յովհ. կարապետին, Հր. ծոմ վան Եսթերայ։

25/10 Դշ. Թ. օր մեծ պահոց, ՅՆ* Դրիգորի Աստուածաբանին, ՏՃ. Լվ-վէլի պէրթիւլ աճուզ (սկիզբն ցրտոյն պառաւանց, որ տեւէ եօթն տիւ և ութ գիշեր), Հէւսիւն ֆուրթունասը։

26/11 Դշ. Ժ. օր մեծ պահոց։

27/12 Եշ. ԺԱ. օր մեծ պահոց։ Հր. փուրիմ. տօն յիշատակի Եսթերայ (Շէքէր պայրամը)։

28/13 Ուր. ԺԲ. օր մեծ պահոց։

ՄԱՐՏ
31 ՕՐ

1/14 Շբ. ԺԴ. օր մեծ պահոց։ Սրբոյն Կիւրղի Երուսաղէմայ հայրապետին, և միւս Կիւրղի եպիսկոպոսին, և մօրն Նորա Աննայի։ ՏՃ. Տարեմուտ 1330 հայոց թուականին։

2/15 Կիր. Դ. Քառասնորդաց, ԺԴ. օր մեծ պահոց. (Անառակին)։

3/16 Բշ. ԺԵ. օր մեծ պահոց։ ՏՃ. Ախբրը պէրա իւլ աճուզ (վերջ պառաւանց ցրտոյն)։

4/17 Դշ. ԺԶ. օր մեծ պահոց։

5/18 Դշ. ԺԷ. օր մեծ պահոց։ Լտ. Գաբրիէլի հրեշտակապետին։ Տար. Դահ. Գօնթանթին Հէլլենաց. 1913։

6/19 Եշ. ԺԸ. օր մեծ պահոց։ Լտ. Յովսեփայ Աստուածահօրն։

7/20 Ուր. ԺԹ. օր մեծ պահոց։ ՅՆ. Դիւա նշխարաց Ս. Յովհ. Կրպտ.։

8/21 Շբ. Ի. օր մեծ պահոց։ Սրբոյն Յովհաննու Երուսաղէմայ հայրապետին և սրբոց հայրապետացն մերոց Յովհաննու Իմաստասիրին Օձնեցւոյ, Յովհաննու Որոտնեցւոյն, և Դրիգորի Տաթեւացւոյն։ Լտ. Բենեդիկտոսի արբայիւն։ ՏՃ. Ախբրը խամսիյն (վերջ յիսուն աւուրց Բ. մասին ձմերան)։

9/22 Կիր. Դ. Քառասնորդաց և ԻԱ. օր մեծ պահոց. (Տնտեսին)։ ՅՆ* Քառասնից մանկանց։ — Դարնանամուտ և հասարակած, լինի տիւ և գիշեր հաւասար։ ՏՃ. Իթիհալը ըէպիի։ Պարսից Նէվրուզ (նոր օր արքայական, ամանոր և պայրամ)։ ՏՃ. Պուրճի Համել (Խոյ)։

10/23 Բշ. ԻԲ. օր մեծ պահոց։

11/24 Դշ. ԻԳ. օր մեծ պահոց։ ՅՆ. Վասակ եպիսկոպոսին։

12/25 Դշ. ԻԴ. օր մեծ պահոց։ Լտ. Ակեփումն սուրբ Աստուածածնի։

13/26 Եշ. ԻԵ. օր մեծ պահոց։ — Տարեդարձ Գահակալութեան Գարոլ Ա. Թագաւորին Ռումանիոյ. 1866։

14/27 Ուր. ԻԶ. օր մեծ պահոց։

15/28 Շբ. ԻԷ. օր մեծ պահոց։ Սրբոց Քառասնից մանկանցն որք ի Սեբաստիա կատարեցան։ Հր. Ապիպ (գարնանամուտ)։

16/29 Կիր. Ե. Քառասնորդաց և ԻԸ. օր մեծ պահոց (Դատաւորին)։

17/30 Բշ. ԻԹ. օր մեծ պահոց, ՅՆ. Տօն ամենայն սրբոց և Կիւրղի Հայրապետին Երուսաղէմայ։

18/31 Դշ. Լ. օր մեծ պահոց։

19/1 Դշ. ԼԱ. օր մեծ պ։ Լտ. Ապրիլ։

20/2 Եշ. ԼԲ. օր մեծ պահոց։

21/3 Ուր. ԼԳ. օր մեծ պահոց։ — Տարեմուտ 299 փոքր Թուականին Զուղայեցւոց և գարնանամուտ ըստ հնոյ տոմարին։

22/4 ✠ Շբ. ԼԴ. օր մեծ պ.։ Սրբոյ հօրն մերոյ Դրիգորի Լուսաւորչին յիշատակ չարչարանաց և մահ՝ի վիրապն։

23/5 Կիր. Ե. Քառասնորդաց և ԼԵ. օր մեծ պահոց։ Լտ. Ծաղկազարդ, և վիչէնցիոսի Ֆերբերեան։

24/6 Բշ. ԼԶ. օր մեծ պահոց։

25/7 Դշ. ԼԷ. օր մեծ պահոց։ ՅՆ. Ակեփումն սուրբ Աստուածածնի։

26/8 Դշ. ԼԸ. օր մեծ պահոց։ ՅՆ. Տօն ամենայն երկնային զօրաց։ — Տարեդարձ Գահակալութեան Ալպերթ Ա. Թագաւորին Պէլճիգայի. 1875։

27/9 Եշ. ԼԹ. օր մեծ պահոց։

28/10 Ուր. Խ. օր մեծ պահոց։

29/11 Շբ. Պահք. Յիշատակ յարութեան Ղազարու։

30/12 Կիր. Պահք. Ծաղկազարդ։ ՅՆ* Ծաղկազարդ։ Լտ* Զատիկ։ Հր. Պասէք (խամուբսուզ պայրամը աւուրս ուղի)։

31/13 Աւագ երկուշաբթի. պահք։

ԱՊՐԻԼ
30 ՕՐ

1/14 Աւագ երեքշաբթի. պահք. Յիշատակ տասն կուսանաց։

2/15 Աւագ չորեքշաբթի. պահք։

3/16 ✠ Աւագ հինգշաբթի. պահք։ Յիշատակ ընթրեաց Տեառն մերոյ Յիսուսի Քրիստոսի (Ձաշու պատարագ մատչի, երեկոյին Ոտնլուայ)։

4/17 Աւագ ուրբաթ. Յիշատակ չարչարանաց, խաչելութեան և թաղման Տեառն մերոյ Յիսուսի Քրիստոսի։

5/18 Աւագ շաբաթ. Ձրգից. Զատկի։

6/19 Կիր. Զատիկ. Յարութիւն Տեառն մերոյ Յիսուսի Քրիստոսի։ ՅՆ* Զատիկ։ Ուտիք է մեզ մինչ ցշամբարձումն, իսկ ՅՆ. մինչ ցնոր կիւրակէ։

7/20 ✠ Բշ. Բ. օր Զատկի. Յիշատակ մեռելոց և Տօն Աւետման Ս. Աստուածնի։

8/21 ✠ Դշ. Գ. օր Զատկի։ ՏՃ. Պուրճի Սէվր (Ցուլ)։ — Տար. Ծննդեան Գարոլ Ա. Թագ. Ռումանիոյ. 1839։

9/22 Դշ. Դ. օր Զատկի։

10/23 Եշ. Ե. օր Զատկի։ Լտ. Սուրբ Գէորգ։ Ի քաղաքս ինչ և ի գիւղս էսն տօն վան արտօրէից։ Հր. Ծոմ վան մահուանն Յեսուայ։

11/24 Ուր. Զ. օր Զատկի։ ՅՆ* Տօն Պալըքլը այազմայինն։

12/25 Շբ. Է. օր Զատկի, և յիշատակ գլխատման Սրբոյն Յովհաննու Մկրտչի։ Լտ. Մարկոսի աւետարանչին։

13/26 Կիր. Ը. օր Զատկի. Կրկնազատիկ և Նոր Կիւրակէ։ ՅՆ* Թովմայի առաքելոյն։ — Տար. Ծննդեան Օթօն Ա. Թագ. Պավիէրայի. 1848։

14/27 Բշ. Թ. օր Յինանց. (Անկաստեղ)։ ՏՃ. Զայըր ֆուրթունասը։ — Տարեդարձ Գահ. Օգոստ. Սուլթան Մուհամմէտ Ե. Կայսեր Թուրքիոյ։

15/28 Դշ. Ժ. օր Յինանց։

16/29 Դշ. ԺԱ. օր Յինանց։

17/30 Եշ. ԺԲ. օր Յինանց։

18/1 Ուր. ԺԳ. օր Յինանց։ Լատինաց Մայիս, և տօն առաքելոցն Փիլիպպոսի և Յակոբայ։

19/2 Շբ. ԺԴ. օր Յինանց։

20/3 Կիր. Գ. և ԺԵ. օր Յինանց։ Տօն աշխարհամատեան, որ է կանաչ կիւրակէ։ Լտ. Գիւա Խաչ։

21/4 Բշ. ԺԶ. օր Յինանց։

22/5 Դշ. ԺԷ. օր Յինանց։

23/6 Դշ. ԺԸ. օր Յինանց, ՅՆ* Ս. Գէորգ։ ՏՃ. Խըտրէլլէզ։ Հր. Ծոմ վան մահուանն Հեղեայ և գերուեան տապանակին։ — Տարեդարձ Գահ. ժօրժ Ե. Թագաւորին Բրիտանիոյ և կայսեր Հնդկաստանի. 1910։

24/7 Եշ. ԺԹ. օր Յինանց։
25/8 Ուր. Ի. օր Յինանց։ Յունաց Մարկոսի աւետարանչին։
26/9 Շբ. ԻԱ. օր Յինանց։
27/10 Կիր. Դ. և ԻԲ. օր Յինանց։ (Կարմիր կիւրակէ)։ Յն. Շմաւոնի ազգականին Քրիստոսի։ Հրէից երկրորդ խամուրսուզ։
28/11 Բշ. ԻԴ. օր Յինանց։
29/12 Դշ. ԻԴ. օր Յինանց։
30/13 Դշ. ԻԵ. օր Յինանց։ Յն* կիսապենտեկոստէ. և առաքելոյն Յակովբոսի Ջեբեթեայ։

ՄԱՅԻՍ
31 ՕՐ

1/14 Եշ. ԻՋ. օր Յինանց։ Յն. Երեմիայ մարգարէին։ Հր. Լալլաուէմէր։
2/15 Ուր. ԻԼ. օր Յինանց։ Յն. Դիւտ Նշխարաց Ամենասի Հյրպտ.ին։
3/16 Շբ. ԻԸ. օր Յինանց։
4/17 Կիր. Ե. և ԻԹ. օր Յինանց։ Տօն Երեւման Սրբոյ Խաչին։— Տար. Ծննդ. և Դահկլ. Ալֆօնս ԺԴ. Թագաւորին Սպանիոյ. 1886։
5/18 Բշ. Լ. օր Յինանց։
6/19 Դշ. ԼԱ. օր Յինանց։— Տարեդարձ Ծննդեան Նիքօլա Բ. Կայսեր Ռուսիոյ. 1868։
7/20 Դշ. ԼԲ. օր Յինանց։
8/21 Եշ. ԼԳ. օր Յինանց։ Յն. Յովհ. աւետարանչին։ Լտ* Համբարձումն Բս.ի Տճ. Պուրճի ճէվզա (երկաւոր)։
9/22 Ուր. ԼԴ. օր Յինանց։ Յունաց Եսայեայ մարգարէին։
10/23 Շբ. ԼԵ. օր Յինանց։— Տար. Դահ. Գարօլ Բ. Թագ. Ռումի. 1866։
11/24 Կիր. Զ. և ԼԶ. օր Յինանց։
12/25 Բշ. ԼԷ. օր Յինանց։
13/26 Դշ. ԼԸ. օր Յինանց։ Տաճկաց Իւէ այլար։
14/27 Դշ. ԼԹ. օր Յինանց։— Տարեդարձ Թագադրութեան Նիքօլա Բ. Կայսեր Ռուսիոյ. 1897։
15/28 ✻ Եշ. Խ. օր Յինանց։ Համբարձումն Տեառն մերոյ Յիսուսի Բս.ի յերկինս (վիճակ)։ Յն* Համբարձումն Քրիստոսի։— 82րդ Տար. Հաստատութեան Ս. Փրկչ. Ազգ. Հիւանդանոցի։
16/29 Ուր. ՊԱՀ. օր Յինանց։ Տճ. Լէյլէի բէղայիպ։
17/30 Շբ. ԽԲ. օր Յինանց։
18/31 Կիր. Լ. և ԽԳ. օր Յինանց։ Երկրորդ Ծաղկազարդ։ Լտ* Հոգեգալուստ։ Հր. Սավվօթ կամ Պէնտէկոստէ (Կիւլ պայրամը 2 օր)։
19/1 Բշ. ԽԴ. օր Յինանց։ Լատինացւոց Յունիս։
20/2 Դշ. ԽԵ. օր Յինանց։
21/3 ՊԱՀ. ԽԶ. օր Յինանց։ Յն* Կոստանդիանոսի և Հելինէայ։— Տարեդարձ Ծննդեան Ձօրճ Ե. Թագաւորին Բրիտանիոյ. 1865։
22/4 Եշ. ԽԷ. օր Յինանց։ (Երկնային վիճակ, ի յիշատակ վիճակաւ ընտրութեան Մատաթիայ առաքելոյն)։
23/5 Ուր. ՊԱՀ. ԽԸ. օր Յինանց։
24/6 Շբ. ԽԹ. օր Յինանց։— 54րդ Տարեդարձ Ազգային Սահմանադրութեան Հայոց. 1860։
25/7 Կիր. Ը. օր Յինանց։ Հոգեգալուստ. Պէնտէկոստէ։ Բարեկենդան եղիական պահոց։ Յն* եւս Հոգեգալուստ։ Լտ* Տօն Ամենասուրբ Երրորդութեան։ Տճ. Ելաստեղ։
26/8 Բշ. Բ. օր Հոգեգալս. ՊԱՀ։ Յն. Ուսիք է յայամ եօթնեկի։— Տարեդարձ Թագադր. Ֆրանց Եօզէֆ Կայսեր Աւստրիա-Հունգարիոյ. 1867։

27/9 Դշ. Դ. օր Հոգեգալստ.։ ՊԱՀ։
28/10 Դշ. Դ. օր Հոգեգալս.։ ՊԱՀ։ —Տար. Դահակալ. Բէթէր Դարաեօրա կէվիչ Թագաւորին Սերպիոյ. 1903։
29/11 Եշ. Ե. օր Հոգեգալս.։ ՊԱՀ։ Լտ. Տօն ամենասուրբ Հաղորդութեան (Կիւլ պայրամը) և տօն Բառնաբայ առաքելոյն։
30/12 Ուր. Զ. օր Հոգեգալս. ՊԱՀ։
31/13 Շբ. Լ. Հոգեգալս. ՊԱՀ։ Լտ. Անտոնի Պատուաց.ոյն։— Տար. Դահակալութեան Լուի Օթօն Ա. Թագաւորին Պավիէրայի. 1886։

ՅՈՒՆԻՍ
30 ՕՐ

1/14 Կիր. Ա. Կիւրակէ Յարութեան և Յիշատակ Եղիայ մարգարէին։ Հարսանիք։ Յունաց Բարեկենդան Սրբոց առաքելոց։
2/15 Բշ. Սրբոց Հռիփսիմեանց կուսանաց։ Յն. պահ.ք առաքելոց (օր 27)։ —Տար. Դահակալութեան Վիլհելմ Բ. Կայսեր Գերմանիոյ. 1888։
3/16 Դշ. Սրբոց Գայեանեանց կուսանաց։— Տար. Ծննդեան Կիւսթավ Ե. Թագաւորին Շուէտի. 1857։
4/17 Դշ. ՊԱՀ։
5/18 Եշ. Սրբոցն Յովհաննու Կարապետին, և Աթանագինեայ եպիսկ.ին։
6/19 Ուր. ՊԱՀ։ Լատինացւոց Տօն սրտին Յիսուսի։
7/20 ✻ Շբ. Սրբոյ Հօրն մերոյ Գրիգորի Լուսաւորչին, յիշատակ եւիցն ի վիրապէն։
8/21 Կիր. Բ. Տօն Կաթողիկէ եկեղեցւոյ Սրբոյ Էջմիածնի։ Հարսանիք։ Տճ. Միրաճ կիճէսի։ Պուրճի Սէրէթան (Խեցգետին)։
9/22 Բշ. Սրբոց Մանկանցն Բեթղեհէմի, և Ակակիոսի վկային. Մովկիմայ քահանային և Կոգրատիոսի վկաւորին։ Ամառնամուտ և արեւադարձ խեցգետնի. ցերեկն սկսանի կարճանալ և գիշերն երկարիլ։ Տճ. Ֆասլը սայֆի, որ է սկիզբն առաջոտութեան ջուրցն Նեղոսի, (Նիլ միւպարէք)։— Տարեդ. Դահա. Հոգոն Լ. Թագաւորին Նորվեկիոյ. 1906։
10/23 Դշ. Սրբոց կուսանացն Նունեայ և Մանեայ։
11/24 Դշ. ՊԱՀ։ Յն. Առաքելոցն Բարթուղիմէոսի և Բառնաբայ։ Լտ. Ինոսենդ Յովհաննու Կարապետին։
12/25 Եշ. Սրբոց իշխանացն Սահակայ և Յովսէփայ, և վկայիցն Սարգսի և Բագոսի։
13/26 Ուր. ՊԱՀ։
14/27 Շբ. Սրբոյն Մեծին Ներսէսի Հայրապետին մերոյ, և Թադայ եպս.ի։
15/28 Կիր. Գ. Չկնի Հոգեգալստեան։ Բարեկենդան պահոց Լուսաւորչի։
16/29 Բշ. ՊԱՀ։ Սրբոցն Եպիփանու Կիպրացւոյն, Բաբելայ Հայրապետին, և երից աշակերտաց նորին։ Լտ* Առաքելոցն Պետրոսի և Պօղոսի։
17/30 Դշ. ՊԱՀ։ Սրբոցն Կոստանդիանոսի Թագաւորին, և մօրն նորա Հելինէայ։ Լատինաց* Երկոտասան առաքելոց։
18/1 Դշ. ՊԱՀ։ Լտ. Յուլիս։
19/2 Եշ. ՊԱՀ։ Սրբոցն Թէոտոտոսի Գաղատացւոյն և Թալլիեայ բժշկին և եօթն կուսանացն, որք յԱնկիւրիա կատարեցան։ Լտ. Այցելութիւն Սուրբ Աստուածածնի։
20/3 Ուր. ՊԱՀ։
21/4 ✻ Շբ. Դիւտ Նշխարաց Սրբոյ Հօրն մերոյ Գրիգորի Լուսաւորչին։— Տարեդարձ անկախութեան Մ. Նահանգաց Ամերիկայի 1777։

22/5 Կիր. Դ. Չկնի Հոգեգալստեան։ Հարսանիք։

23/6 Բշ. Սրբոց վկայիցն Անտոնինոսի, Թէոփիլոսի, Անիքտոսի և Փոտինոսի։ Յունաց Յառաջիկայ գիշերիս ամէն կիճէսի։

24/7 Դշ. Սրբոցն Դանիէլի մարգարէին, և երից մանկանցն, Սեդրաքայ, Միսաքայ և Աբեդնաքովի։ Յն* Ինոճենդ Յովհաննու կաթաւիկին։— Տար. Գահակալութեան Ֆէրտինանտ Ա. Թագաւորին Պուլկարիոյ։

25/8 Դշ. Պահք։

26/9 ✻ Եշ. Սրբ.Թարգմանչաց վարդապետացն մերոց Սահակայ և Մեսրովպայ։ Տճ. Պէրաթ կիճէսի։

27/10 Ուբ. Պահք։

28/11 Շբ. Սրբոց Տրդատայ Թագաւորին մերոյ, և Աշխէն տիկնոջ, և Խոսրովիդխտոյին։

29/12 Կիր. Ե. Չկնի Հոգեգալստ.։ Գիւտ տփոյ Ս. Աստուածածնին։ Հարսանիք։ Յն* Առաքելոցն Պետրոսի և Պօղոսի։ Հրէից Ծոմ վան առմանն երուսաղէմի։

30/13 Բշ. Սրբոցն Կալիստրատոսի, և քառասուն և իննվկայիցն. և Ղուննկիանոսի քահանային։ Յն* Երկոտասան առաքելոց։

ՅՈՒԼԻՍ
31 Օր

1/14 Դշ. Սրբոյն Զաքարիայ մարգարէին։ — Բանգուէն հռչակաւոր բանաին Պասթիլլի և հաստատութիւն Հանրապետութեան Ֆրանսայի. 1789։

2/15 Դշ. Պահք։ Յն* Գիւտ տփոյ Սուրբ Աստուածածնին։

3/16 Եշ. Սրբոյն Եղիսէի մարգարէին։ Լատինաց Տօն Հանդերձի Ս. Աստուածածնին։

4/17 Ուբ. Պահք։

5/18 Շբ. Սրբոց երկոտասան առաքելոցն և Պօղոսի երեքտասաներորդ առաքելոյն։

6/19 Կիր. Չ. Չկնի Հոգեգալս. Բարեկենդան վարդավառի պահոց։

7/20 Բշ. Ա. օր պահոց վարդ.։ Յն. Սրբուհւոյն Կիւրակէայ։ Լ. Մարգարիտայ կուսին։

8/21 Դշ. Բ. օր պահոց վարդ.։

9/22 Դշ. Գ. օր պահոց վարդ.։ Լ. Մարիամու Մագթաղենացւոյն։

10/23 Եշ. Դ. օր պահոց վարդ.։— 6րդ. Տար. Օսմ. Սահմանադրութեան. 1908։ Տճ. Պուրճի Էսկա (Ալբիճ)։

11/24 Ուբ. Ե. օր պահոց վարդ.։ (Յիշատակ հարօրէն նորոց նահատակաց մերոց, որք կատարեցան ի Չէյթունն, ի Սասուն, ի Կիլիկիա, ի Կ. Պոլիս և յայլ և այլ գաւառս վան ազատութեան) Հոգեհանգիստ վան նորոց նահատակաց։ Յն. Եւփիմեայ կուսին։ Տաճկաց Բամազան (30 օր)։

12/25 Շբ. Յիշատակ տապանակին Հնոյ, և Տօն նորոյս Սրբոյ Եկեղեցւոյ. (Նաւակատիք)։ Լատինաց Յակովբայ առաքելոյն։

13/26 Կիր. Վարդավառ. Տօն Աչակերպութեան Տեառն մերոյ Յիսուսի Քրիստոսի։ Լ. Աննայի, մօրն Սուրբ Աստուածածնին։

14/27 ✻ Բշ. Բ. օր Վարդավառի։ Յիշատակ մեռելոց։

15/28 Դշ. Գ. օր Վարդավառի։

16/29 Դշ. Պահք։ Լ. Մարթայի քեռն Ղազարու։— Տար. Գահ. Եօշիհիթօ կայսեր ձարնի. 1912։

17/30 Եշ. Սրբոյն Եսայեայ մարգարէին։ Յն. Մարիանեայ կուսին։

Տճ. Լվվելի Էյեամ իւլ պահուբ. սամ եէլի, (սկիզբն աւուրց Շնիկ աստեղ)։ — Տար. Գահ. Վիգթոր Էմմանուէլ Գ. Թագ. Իտալիոյ. 1900։

18/31 Ուբ. Պահք։ Հր. Ծոմ վանն գերութեան և աւերման երուսաղէմի (Գարա պայրամ)։

19/1 ✻Շբ. Սրբոցն Թադէոսի առաքելոյն և Սանդխտոյ կուսին։ Լատինաց Օգոստոս։

20/2 Կիր. Բ. Չկնի Վարդավառի։ Հարսանիք։ Յն* Եղիայի Մարգարէին։

21/3 Բշ. Սրբոցն Կիպրիանոսի եպիսկոպոսին և քառասուն և հինգ վկայիցն. և Ցուստինեայ, Եւփիմեայ և Բրիստինեայ։— Տարեդարձ Ծննդ. Հօքօն Լ. Թագաւորին Նորվեկիոյ. 1872։

22/4 Դշ. Սրբոցն Աթանագինեայ եպիսկոպոսին և տան աշակերտաց և հինգ վկայից։ Յն. Մարիամու Մագթաղենացւոյն։ Լատինաց Սրբոյն Դոմինիկոսի։

23/5 Դշ. Պահք։

24/6 Եշ. Սրբոց Նախահարցն Ադամայ, Աբէլի, Սեթայ, Ենովսայ, Ենովքայ, Նոյի, Մելքիսեդեկի, Աբրահամու, Իսահակայ, Յակոբայ, Յովսեփայ, Մովսիսի, Ահարոնի, Եղիազարու, Ցեսուայ, Սամուէլի, Սամփսոնի, Ցեփթայեայ, Բարակայ, Գեդէոնի, և այլոց նախահարց։ Լ* Վարդավառ։ Տճ. Ախբըր էյեամ իւլ պահուբ, որ է վերջ աւուրց Շնիկ աստեղ։

25/7 Ուբ. Պահք։ Յն. Աննայի մօրն Սուրբ Աստուածածնին։

26/8 Շբ. Սրբոց որդւոց և թոռանց Սրբոյ Հօրն մերոյ Գրիգորի Լուսաւորչին, Արիստակէսի, Վրթանէսի, Յուսկանն, Գրիգորիսի և Դանիէլի։ Յն. Սրբուհւոյն Պարասկեւեայ։

27/9 Կիր. Դ. Չկնի Վարդավառի։ Հարսանիք։ Յն* Պանտալէոնի բժշկ.։

28/10 Բշ. Սրբոց Մակաբայեցւոցն եղիազարու քահանային և Շամունեայ, և եօթն որդւոց Նորին։ Լ. Լաբէնտիոսի վկային։

29/11 Դշ. Սրբոց երկոտասան մարգարէիցն Ովսեայ, Ամովսայ, Միքիայ, Յովելեայ, Աբդիու, Նաւումայ, Ամբակումայ, Յօնանու, Սոփոնիայ, Անգեայ, Զաքարիայ և Մալաքիայ։ Լ. Փիլոմենայ կուսին։

30/12 Դշ. Պահք։ Յունաց Շիդայի առաքելոյն։

31/13 Եշ. Սրբոցն Սոփիայ և երից դստերացն Պիստոսի, Ելպիսի և Ագապեայ։ Յունաց Բարեկենդան Սուրբ Աստուածածնին։

ՕԳՈՍՏՈՍ
31 Օր

1/14 Ուբ. Պահք։ Յն. Սկիզբն պահոց Սուրբ Աստուածածնին։ Տարեդարձ Գահ. Նիքիթա Ա. Թագ. Դարատաղի։

2/15 Շբ. Ս. Գրիգորի Աստուածածառանին։ Լ* Վերփոխ. Ս. Աստ.ածնի։

3/16 Կիր. Դ. Չկնի Վարդ. Հրանք.։ Լ. Ռոքոսի խոստովանողին։

4/17 Բշ. Սրբոցն Եւգինէոսի, Մակարիոսի, Վաղերիոսի, Կանդիտոսի և Ակիւղասայ։

5/18 Դշ. Սրբոցն Անդրէի զօրավարին և բանակի Նորին, Կալինիկոսի և Դոմետեայ վկայից։ Տճ. Գատըր կիճէսի։ — Տար. Ծննդ. Ֆրանց-Եօզէֆ Ա. Կայսեր Աւստրիա-Հունգարիոյ. 1830։

6/19 Դշ. Պահք։ Տոմ. Նաւասարդ (30). Ամանոր և տարեմուտ 4407 բուն և շարժական Թուականին Հայոց։ Յն* Ա.յլակերպութ. Քրիստոսի։

7/20 Եշ. Սրբոցն Անդրիանոսի և կնոջ նորա Անատոլայ, Թէոդորոսի և Եղեւթիւրոսի վկայիցն։

8/21 Ուր. Պահք։

9/22 Շբ. Եփեսոսի սուրբ ժողովոյն երկու հարիւր հայրապետացն։

10/23 Կիր. Ց. Զկնի Վարդավառին։ Բարեկենդն Ս. Աստուածածնի պահոց։ Տճ. Պայրամ 3 օր։

11/24 Բշ. Ա. օր պահոց Ս. Աստուածածնի։ Ցայսմ. Նաւասարդ (30) 1364 հաստատուն և անշարժ թուական կանխն Հայոց։ Ի յետին ժամանակս սովորութիւն եղեւ դնել զսկիզբն Թուականիս ի Կաղանդս Յունվարի ըստ հին տոմարին։ Տաճկաց Պուրճի Սիւմպիւլէ (Կոյս)։

12/25 Դշ. Բ. օր պհց. Ս. Աս.ածածնի։

13/26 Դշ. Գ. օր պհց. Ս. Աս.ածածնի։

14/27 Եշ. Դ. օր պհց. Ս. Աս.ածածնի։

15/28 Ուր. Ե. օր պահոց Ս. Աստուածածնի։ Ցն* Վերափոխումն Սուրբ Աստուածածնին։ Լատինաց Օգոստինոսի եպիսկոպոսին։

16/29 Շբ. Տօն Շողակաթի Սրբոյ Լուսաւորչին մերոյ։ (Նաւակատիք)։ Լտ* Գլխատումն Յովհ.Մկրտչին։

17/30 Կիր. Վերափոխումն Ս. Աստուածածնի։ (Օրհն. խաղողոյ յատարա պատարագի)։ Լտ. Ութային կուսին։

18/31 ✠ Բշ. Բ. օր Վերափոխման. յիշատակ մեռելոց։—Տար. Ծնդ. Վիլհէլմինա Թագուհ. Հոլանտայի. 1880։

19/1 Դշ. Գ. օր Վերափոխման։ Լտ. Սեպտեմբեր։

20/2 Դշ. Դ. օր Վերափոխման. պ.ք։

21/3 Եշ. Ե. օր Վերափոխման։ Ցն. Թադէոսի առաքելոյն։

22/4 Ուր. Պ.ք. Զ.օր Վերափոխման։

23/5 Շբ. Ը. օր Վերափոխման։ Ցն* Թ. օր Վերափոխման։

24/6 Կիր. Ը. օր Վերափոխման։

25/7 Բշ. Թ. օր Վերափոխման։

26/8 Դշ. Սրբոցն Յովակիմայ և Աննայի Ծնողաց Ս. Աստուածածնի և կանանցն Իւղաբերից։ Հարսանիք։

27/9 Դշ. Պահք։

28/10 Եշ. Սրբոյն Երեմիայ մրգրէին։

29/11 Ուր. Պահք։ Ցն* Գլխատումն Յովհաննու Կարապետին և պահք։

30/12 Շբ. Սրբոց առաքելոցն Թովմայի, Յակոբայ և Շմաւոնի։ — 69րդ տարեդարձ Ծննդեան Սուլթան Մուհամմէտ Ե. Կայսեր Օսմանեան. 1260։

31/13 Կիր. Դ. զկնի Վերափոխման։ Գիւտ գօտւոյ Ս. Ած.ածնի։ Հրանիք։

ՍԵՊՏԵՄԲԵՐ
30 ՕՐ

1/14 Բշ. Սրբոց վկայիցն Ստեփանոսի Ուլնեցւոյն, և Դոհարինեայ, Ծամիդոսի, Տուքիկոսի և Ռատիկոսի։ Ցն. Սիմէոնի սիւնակեցւոյն, և հկեղեց. տարեմուտ։ Լտ* Խաչվերաց։

2/15 Դշ. Սրբոց մարգարէիցն Եղեկիէլի, Եզրի և Ջաքարիայի հօրն Յովհաննու Մկրտչին։

3/16 Դշ. Պահք։ Լատինաց Հօթն ցաւոց կուսին։

4/17 Եշ. Սրբոյն Յովհաննու Կապրպետին և Յոբայ արդարոյն։

5/18 Ուր. Պահք։

6/19 Շբ. Նիկիոյ սուրբ ժողովոյն երեք հարիւր ուժ և տասն հայրապետաց։ Ցն* Միքայէլի հրեշտակապետին. իգիւղօրէս տօն վասն արտօրէից։

7/20 Կիր. Դ. զկնի Վերափոխման. Բարեկենդան սուրբ Խաչի պահոց։ Հր. Տրմուտ. 5675 Թուականին (3 օր տօն)։

8/21 ✠ Բշ. Ա. օր պահոց Խաչի և Տօն Ծննդեան Ս. Աստուածածնի ի յԱննայէ։ Ցն* Եւս Ծնունդ Ս. Աստուածածնի։ Լտ. Մատթէոսի աւետարանչին։

9/22 Դշ. Բ. օր պահոց Խաչի։ Ցն* Յովակիմայ և Աննայի։

10/23 Դշ. Գ. օր պահոց Խաչի։ Տճ. Պուրճի միւտան (Կշիռ)։

11/24 Եշ. Դ. օր պահոց Խաչի։ Աշնանամուտ և հասարակած, լինի տիւ և գիշեր հաւասար։ Տճ. Իթիտալը հարիֆի (աշնանային ամիսք և սկիզբն Նուազութեան ջուրցն Նեղոսի (Նիլ միւպարէք)։ Հր. Ծոմ վասն սպանման Գոթոդիայ որդւոյ Ակիկամայ։

12/25 Ուր. Ե. օր պահոց Խաչի։

13/26 Շբ. Տօն եկեղեցւոյ ի Նաւակատիս Սրբոյ Խաչի։

14/27 Կիր. Խաչվերաց։ (Երեկոյին կարդ Խաչվերացի)։ Ցն* Խաչվերաց. Պահք է նոցա այսօր։

15/28 ✠ Բշ. Տօն Խաչի. յիշատակ մեռելոց։

16/29 Դշ. Տօն եկեղեցւոյ։ Լտ. Միքայէլի հրեշտակապետին։

17/30 Դշ. Պահք. Տօն եկեղեցւոյ։ Լտ. Տօն Սրբոյն Գրիգորի Լուսաւորչին մերոյ, և Հերոնիմոսի վարդապետին։ Հր. Ֆիփուռ, տօն քաւութեան (Զօրապ պայրամը) Ծոմ մեծ։

18/1 Եշ. Տօն եկեղեցւոյ։ Լատինաց Հոկտեմբեր։

19/2 Ուր. Տօն Խաչի։ Լտ. Տօն պահպանման հրեշտակաց։

20/3 Շբ. Տօն Խաչի։ Ցն. Եւստաքէոսի ճգնաւորին։

21/4 Կիր. Բ. զկնի Խաչի. Բարեկենդան վարագայ Խաչի պահոց։ Լտ. Տօն Վարդարանին և Ֆրանկիսկոսի ասսիզացւոյն։

22/5 Բշ. Պահք. Սրբոցն Մամասայ, Փիլիկոսիմոնի և Սիմէոնի սիւնակեցւոյն։ Հր. Սուքքօթ, տօն տաղաւարահարաց (Գամըշ պայրամը 9 օր)։

23/6 Դշ. Պահք. Սրբոց կուսանացն Փեփրոնեայ և Մարիաննեայ, և վկայուհւոյն Շուշանայ՝ դստերն Մեծին Վարդանայ։ Ցն* Յղութիւն Յովհաննու Կարապետին։ — Տար. Դահ. Վիլհէլմ Բ. Թագ. Վիւթեմբէրկի։

24/7 Դշ. Պահք։ Ցն. Գիւտ պատկերի Ս. Աստուածածնի։

25/8 Եշ. Պահք։ Սրբոց հայրապետացն Բարազամու, Ալեքսիոսի և Երանոսի։ Լտ. Պիրիճիթայ կուսին։ — Տարեդարձ Ծննդեան Նիքիթա Ա. Թագաւորին Գարատաղի։

26/9 Ուր. Պահք։ Ցն* Ննջումն Յովհաննու աւետարանչին։

27/10 Շբ. Սրբոցն Դէորգայ զօրավարին, Ադոկատոսի և Ռոմանոսի երգեցողին։

28/11 Կիր. Դ. զկնի Խաչի. Տօն Վարագայ Ս. Խաչին։ Ա. Կիւրակէ եօթն շաբաթուց. Հարսանիք։

29/12 Բշ. Սրբոցն Դաւթի Դվնեցւոյն և վկայիցն Ղամբէոսի և Ղամբէուհւոյն։

30/13 Դշ. Սրբոցն Եւստրատիոսի և կնոջն Թէոփիստեայ և երկուց որդւոցն և կուսանացն Երմոնեայ և Նէքտարինեայ։ Ցն. Տօն սրբոյն Գրիգորի Լուսաւորչին մերոյ։

ՀՈԿՏԵՄԲԵՐ
31 ՕՐ

1/14 Դշ. Պահք։ Ցունաց Անանիա առաքելոյն։

2/15 Եշ. Սրբոց Իչխանացն Սահա-

կայ և Համազասպայ։ Լատինացւոց Թերեզայ կուսին։

3/16 Ուբ. Պահք։

4/17 Շբ. Սրբոց Եօթանասունն և երկու աշակերտացն Քրիստոսի։

5/18 Կիր. Դ. զկնի Խաչի։ Բ. Կիրակէ Եօթն շաբաթուց։ Հարսանիք։

6/19 Բշ. Սրբոցն Փոկասու Հայրապետին, և Երանոսի հետեւողին առաքելոյ։ Յունաց Թովմայի առաքելոյն։

7/20 Դշ. Սրբոց կուսանացն Թեկղեայ, Վառվառեայ և Պեղիքեայ։

8/21 Դշ. Պահք։ Լատինացւոց Ուրբանոսայ կուսին։

9/22 Եշ. Սրբոցն Պանդալէոնի բժշկին, Երմողեայ քահանային, և Եպրաքսեայ կուսին։ Ցն. Տեառնեղբօր Յակոբայ առաքելոյն։

10/23 Ուբ. Պահք։

11/24 Շբ. Սրբոց Թարգմանչաց վարդապետացն մերոց Մեսրոպայ, Եղիշէի, Մովսէսի քերթողին, Դաւթի անյաղթ փիլիսոփային, Գրիգորի Նարեկացւոյն, և Ներսիսի Կլայեցւոյն։ Լտ. Ռաֆայէլի հրեշտակապետին։ Տճ. Պուրճի ազբէպ (Կարիճ)։

12/25 Կիր. Ե. զկնի Խաչի։ Գ. Կիր. Եօթն շաբաթուց։ Հարսանիք։

13/26 Բշ. Սրբոյն Գրիգորի Աղուանից կաթողիկոսին, (յիշատակ գիւտի Նշխարաց) և սրբոց հարցն Թաթղոյ, Վարոսի, Թովմասու, Անտոնի և Կրօնիդեայ, և Եօթն խոտաճարակացն՝ որ յիննականեան վանս կատարեցան։

14/27 Դշ. Սրբոց առաքելոցն Անանիայ, Մատաթիայ, Բառնաբայ, Փիլիպպոսի, Յովհաննու, Շիղայի և Սիղուանոսի։

15/28 Դշ. Պահք։ Լատ. Առաքելոցն Սիմոնի և Յուդայի։

16/29 Եշ. Սրբոցն Դիոնեսիոսի Արիսպագացւոյն և առաքելոցն Տիմոթէոսի և Տիտոսի, Ցն. Ղունկիանոսի հարիւրապետին։

17/30 Ուբ. Պահք։

18/31 Շբ. Սրբոց աւետարանչացն Մատթէոսի, Մարկոսի, Ղուկասու և Յովհաննու։ Ցն. Յովելիա մարգարէին։ Տճ. Գուրպան պայրամը 4 օր։

19/1 Կիր. Ջ. զկնի Խաչի։ Դ. Կիր. Եօթն շաբաթուց։ Հարսանիք։ Լտ. Նոյեմբեր։ Տօն* ամենայն սրբոց։

20/2 Բշ. Սրբոցն Ղունկիանոսի հարիւրապետին, և Յովսէփայ աստուածահօրն, և Յովսէփայ Արեմաթացւոյն, և բարեկամին Քրիստոսի Ղազարու, և քերցն Նորա Մարթայի և Մարիամու։ Ցն. Մատրոնայ կուսին. տօն է Սաղըդցոց։ Լտ. Յիշատակ հանգերձն Ննջեցելոց։

21/3 Դշ. Սրբոցն Թէոտիտոնի քահանային, և Ջենոնի զինաւորին, և Մակարայ և եւտոքսեայ և Ռամելայ։ — Տար. Գահակալութեան Նիքոլա Բ. կայսեր Ռուսիոյ. 1894։

22/4 Դշ. Պահք։

23/5 Եշ. Սրբոց Խարիթեանց, և վկայիցն Արտեմիայ, և Քրիստափորի, և երկուց կանանցն Կալինիկեայ և Ակիւլինեայ։

24/6 Ուբ. Պահք։

25/7 Շբ. Սրբոց երկոտասան վարդապետացն Ռեթէոսի, Դիոնէսիոսի, Սեղբեստրոսի, Աթանասի, Կիւրղի Երուսաղէմացւոյն, Եփրեմի խուրին ասորւոյ, Բարսղի Կեսարացւոյն, Գրիգորի Նիւսացւոյն, Գրիգորի աստուածաբանին, Եպիփանու Կիպրացւոյն, Յովհաննու Ոսկեբերանին և Կիւրղի Ալեքսանդրացւոյն։

26/8 Կիր. Լ. զկնի Խաչի. Գիւտ Խաչ։ Հարսանիք։ Ե. Կիր. Եօթն շաբաթուց։ Ցն* Դեմետրեայ վկային։

Տճ. Դասըմ։ Դասըմ ֆուրթունասը։

27/9 Բշ. Սրբոցն Անաստասայ քահանային, և վարոսի և Թէոդորիտեայ, և որդւոց Նորա, և որոց ընդ նմա կատարեցան։

28/10 Դշ. Սրբոց Հիպերիքեաններն որք ի Սամոսատ կատարեցան. և սրբոցն Սեբերիանոսի Սեբաստացւոյն, և Բարեղայ ծերոյն, և ութսուն և չորից աշակերտաց Նորին։

29/11 Դշ. Պահք։— Տար. Ծննդ. Վիքթոր Էմմանուէլ Դ. Թագաւորին Իտալիոյ. 1869։

30/12 Եշ. Սրբոյն Յովհաննու Ոսկեբերանին։

31/13 Ուբ. Պահք։

ՆՈՅԵՄԲԵՐ

ՅՕ ՕՐ

1/14 Շբ. Ամենայն սրբոց հնոց և նորոց, յայտից և անյայտից։ Ցն. Կոզմայի և Դամիանոսի։

2/15 Կիր. Ը. զկնի Խաչի։ Ջ. կիր. Եօթն շաբաթուց։ Հարսանիք։

3/16 Բշ. Սրբոցն Ստեփաննոսի Հռոմայ հայրապետին, և քահանայից, և սարկաւագաց, և ժողովրդոց։

4/17 Դշ. Սրբոցն Ակիփսիմեայ եպիսկոպոսին, և Յովսեփայ քահանայիւն, Աչիթալայ սարկաւագին, և Պղատոնի վկային։

5/18 Դշ. Պահք։— Տար. Գահ. Հօքըն Լ. Թագ. Նորվեկիոյ. 1905։

6/19 Եշ. Սրբոց հայրապետացն Մեսրոպիանոսի, Աղեքսանդրոսի, և Պօղոսի խոստովանողին, և նոտարացն Մարկիանոսի և Մարտիրոնի։ Տճ. Մուհարրէմ (30 օր) և տալ եմուտ 1333 Հիճրեթի Թուականին։

7/20 Ուբ. Պահք։

8/21 Շբ. Սրբոց Հրեշտակապետացն Գաբրիէլի և Միքայէլի և ամենայն երկնային զօրաց։ Յունաց* Միքայէլի հրեշտակապետին և ամենայն երկնային զօրաց։ Լտ. Ընծայումն Սուրբ Աստուածածնի։

9/22 Կիր. Թ. զկնի Խաչի։ Ե. կիր. Եօթն շաբաթուց։ Հարսանիք։ Լտ. Զիչիլեայ կուսին։

10/23 Բշ. Սրբոցն Մելիտոսի Անտիոքայ հայրապետին և Մինասայ եգիպտացւոյն. և մեւս Մելիտոսի եպիսկոպոսին, Բուրայ քահանային, և Շինու սարկաւագին։ Տճ. Պուրճի Դավս (Աղեղնաւոր)։— Տար. Գահ. Վիլհելմինա Թագհ. Հոլանտայի. 1889։

11/24 Դշ. Սրբոյն Դեմետրեայ վկային և Վասիլիսկոսի քահանային։

12/25 Դշ. Պահք։ Ցն. Յովհաննու ողորմածին. (Քիւրքճիներուն տօնը)։ Լտ. Կատարինեայ կուսին։

13/26 Եշ. Սրբոց Դուրխասայ, Սամուսասայ, Աբելայ սարկաւագին, Ռոմանոսի միայնակեցին, Մանկանն խոստովանողի, և Հիւսիքոսի զինաւորին։ Յունաց* Յովհաննու Ոսկեբերանին։

14/27 Ուբ. Պահք։ Ցն* Փիլիպպոսի առաքելոյն, և բարեկենդան քառասնօրեայ պահոց Ծննդեան Քրիստոսի։

15/28 Շբ. Սրբոց առաքելոցն Անդրէի և Փիլիպպոսի։ Ցն. Սկիզբն քառասնօրեայ պահոց Ծննդ. Քրիստոսի։ Տճ. Աշուրէ կիւնիւ։

16/29 Կիր. Ժ. զկնի Խաչի և բարեկենդան Յիսնակաց պահոց։ Ցն. Մատթէոսի աւետարանչին։ Լտ. Ա. կիր. Գալստեան որ է սկիզբն կամաւոր պահոց Ծննդեան Քրիստոսի։

17/30 Բշ. Ա. օր պահոց Յիսնակաց։ Լ.տ. Անդրէի առաքելոյն։

18/1 Դշ. Բ. օր պահոց Յիսնակաց։ Լատինացւոց Դեկտեմբեր, և Մաքրուհւոյ կուսին։

19/2 Դշ. Գ. օր պահոց Յիսնակաց։ —Տար. Գահ. Ֆրանց Եօզէֆ Ա. Կայսեր Աւստրեւ-Հունգարիոյ. 1816։

20/3 Եշ. Դ. օր պահոց Յիսնակաց։

21/4 Ուբ. Ե. օր պահոց Յիսնակաց և Տօն Ընծայման Ս. Աստուածածնի երից ամաց ի տաճարն։ Ցն* Ընծայումն Ս. Աստուածածնի։

22/5 Շբ. Սրբոցն Դրիգորի Սքանչելագործին, Նիկողայոսի Հայրապետին, և Միւռոնայ եպիսկոպոսին։

23/6 Կիր. Ա. կիր. Յիսնակաց։ Հարսանիք։ Լ.տ* Նիկողայոսի Հայրապետին, պաշտպանին Նաւավարաց։ (Ըմբըռնաղ)։ Տճ. Եափրաք տէօքիւմիւ ֆուրթունասը։

24/7 Բշ. Սրբոց կուսանացն Յուլիանեայ և Վասիլուհւոյ։ Լ.տ. Ամբրոսիոսի եպիսկոպոսին։

25/8 Դշ. Սրբոցն Ղուռկիանոսի քահանային, Տարագրոսի, Պրոբոսի և Անդրոնիկոսի վկայից, և Ընտիմեայ, և այլոց աշակերտաց առաքելոյն Պօղոսի։ Ցն. Նէքտարիննայ կուսին։ Լ.տ* Յովթիւն Ս. Աստուածածնի ի յԱննայէ։— Տար. Գահ. Կիւսթաւ Ե. Թագաւորին Շուէտի. 1907։

26/9 Դշ. Պահք։

27/10 Եշ. Սրբոցն Կղեմայ Հայրապետին, և Բագարատայ, Տոռոմենայ եպիսկոպոսին։

28/11 Ուբ. Պահք։

29/12 ✠ Շբ. Սրբոց առաքելոց և առաջին լուսաւորչացն մերոց Թադէոսի և Բարթուղիմէոսի։

30/13 Կիր. Բ. Յիսնակաց։ Հարսանիք։ Ցն* Անդրէի առաքելոյն։ Լ.տ. Տիրոջ Լուչիա կուսին։ Հրէից Խաղողօրհնէք (Դանտիլ պայրամը)։

ԴԵԿՏԵՄԲԵՐ
31 ՕՐ

1/14 Բշ. Սրբոցն Դիոնարիոսի եպիսկոպոսին, և Մերկերիոսի զինաւորին, Յակովբայ և Իրաւափառայ վկայից։

2/15 Դշ. Սրբոցն Կուռնելիոսի հարիւրապետին, և Շմաւոնի, աղգականին Իրիստոսի, և Պողիկարպոսի հայրապետին Զմիւռնիոյ և վկայից որք յարեւելս կատարեցան։ Ցունաց Ամրակումայ մարգարէին։

3/16 Դշ. Պահք։ Ցունաց Սոփոնիա մարգարէին։ — Տար. Գահ. Ալպէրթ Ա. Թագաւորին Պէլճիգայի. 1909։

4/17 Եշ. Սրբոց հարցն Եգիպտացւոց, Պօղոսի, Պօղայ, Մակարայ, Եւագրէ, Յովհաննու Դրնեցւոյն, Յովհաննու կարճահասակին, Նեղոսի, Աբսէնի, Սիսիանու, Դանիէլի, Սրապիոնի, Մակարիոսի, Պիմէնի, և այլոց Սրբ. Հարց։ Ցն. Վառվառեայ կուսին։

5/18 Ուբ. Պահք։ Ցունաց Սրբոյ հօրն Սաբայի։

6/19 Շբ. Սրբոյն Նիկողայոսի Զմիւռնիոյ սքանչելագործ հայրապետին։ Ցունաց* Նիկողայոսի Հայրապետին, պաշտպանին Նաւավարաց։ — Տօնադարձ անուան Նիքոլա Բ. Կայսեր Ռուսիոյ։

7/20 Կիր. Դ. Յիսնակաց։ Բարեկենդան սուրբ Յակոբայ պահոց։

8/21 Բշ. Պահք։ Սրբոյն Միննասայ, Երմոգինեայ, և Դրաբոսի, և կամաւոր աղքատացն Յովհաննու և Ագեբ-

սիանոսի։ Լ.տ. Թովմայի առաքելոյն։

9/22 ✠ Դշ. Պահք։ Տօն յղութեան սուրբ Աստուածածնի ի յԱննայէ։ Ցն* եւս յղութիւն սուրբ Աստուածածնի ի յԱննայէ։ — Զմեռնամուտ և արեւադարձ այծեղջեր. ցերեկն սկսանի երկարիլ և գիշերն կարճանալ։ Տճ. Ինղլապը չէթէվի, կամ եվվելը արպային (սկիզբն 40 աւուրց Ա. մասին ձմերան) Դարագըշ=Ձմեռնէրբեր։ Կիւն տէօնիւմիւ ֆուրթունասը։

10/23 Դշ. Պահք։ Տաճկաց Պուրճի ձէտի (Ա.յծեղջիւր)։

11/24 Եշ. Պահք։ Սրբոցն Եւստրատիոսի, Օգսէնտիոսի, Եւգինէոսի, Ովրեստէսի, և Մարգարիոսի։ Լատինաց Ձրագալոյց Ծննդեան։

12/25 Ուբ. Պահք։ Ցն* Սպիրիտոնի եպիսկոպոսին։ Լ.տ* Ծնունդ Տեառն մերոյ Յիսուսի Իրիստոսի։

13/26 Շբ. Սրբոցն Յակոբայ Մծբընայ հայրապետին, Մարուգէի Ճգնաւորին և Մելիտոսի եպիսկոպոսին։ Լատինաց Ստեփաննոսի նախավկային։ — Ընտրութիւն Տ. Տ. Գէորգ Ե. Ս. Կաթողիկոսին Ամենայն Հայոց։

14/27 Կիր. Դ. Յիսնակ։ Հարսանիք։ Լ.տ. Յովհաննու աւետարանչին։

15/28 Բշ. Սրբոց հայրապետացն Իգնատիոսի, Ադդէի և Մարութայի եպիսկոպոսին։ Լ.տ. Մանկանցն Բեթղեհէմի։ Հր. Ծոմ, վան պաշարման երեսադէմի ի Նարեկոդոնոսորայ։

16/29 Դշ. Սրբոցն Թէոդոսիոպոլսի եպիսկոպոսին և Թէոպեայ վկային. և չորից զինուորացն՝ Բասոսի, Եւսերի, Եւտիքի և Բասիլիդեայ։

17/30 Դշ. Պահք։ Ցունաց Դանիէլի մարգարէին։

18/31 Եշ. Սրբոց կուսանացն Ինոդոսի Դոմնայի, և Գղերիկոսի քահանային, և երկուց բիւրուցն, որք այրեցան յեկեղեցին Նիկոմիդացւոց։ Լ.տ. Սեղբեստրոսի Հռովմայ հայրապետին։

19/1 Ուբ. Պահք։ Լատինաց Ցունվար և տարեմուտ 1915 Թուականին (Ն.Տ.) և Տօն տնօրէնութեան Տեառն։

20/2 Շբ. Նախավկայ և Իրիստոս Հաւատացեալ անդրանիկ Թագաւորին մերոյ Աբգարու։

21/3 Կիր. Ե. Յիսնակաց։ Հրանիք։

22/4 Բշ. Սրբոյն Աբրահամու և Խորենայ, և անարծաթ բժշկացն Կոզմայի և Դամիանոսի, և Աստուածատոյ վկային։

23/5 Դշ. Սրբոյն Դաւթի մարգարէին և Յակոբայ առաքելոյն։

24/6 Դշ. Պահք։ Ցունաց Ձրագալոյց Ծննդեան Իրիստոսի։ Լատինաց* Յայտնութիւն Տեառն։

25/7 Եշ. Սրբոյն Ստեփաննոսի Նախավկային, և առաջին մարտիրոսին։ Ցն* Ծնունդ Տեառն մերոյ. Ուտիք է նոցա մինչեւ ի 4 Ցունվարի։

26/8 Ուբ. Պահք։ Ցն* Բ. օր Ծննդ։

27/9 Շբ. Սրբոց առաքելոց Պետրոսի և Պօղոսի։ Ցունաց* Դ. օր Ծննդեան, և Ստեփաննոսի Նախավկային։

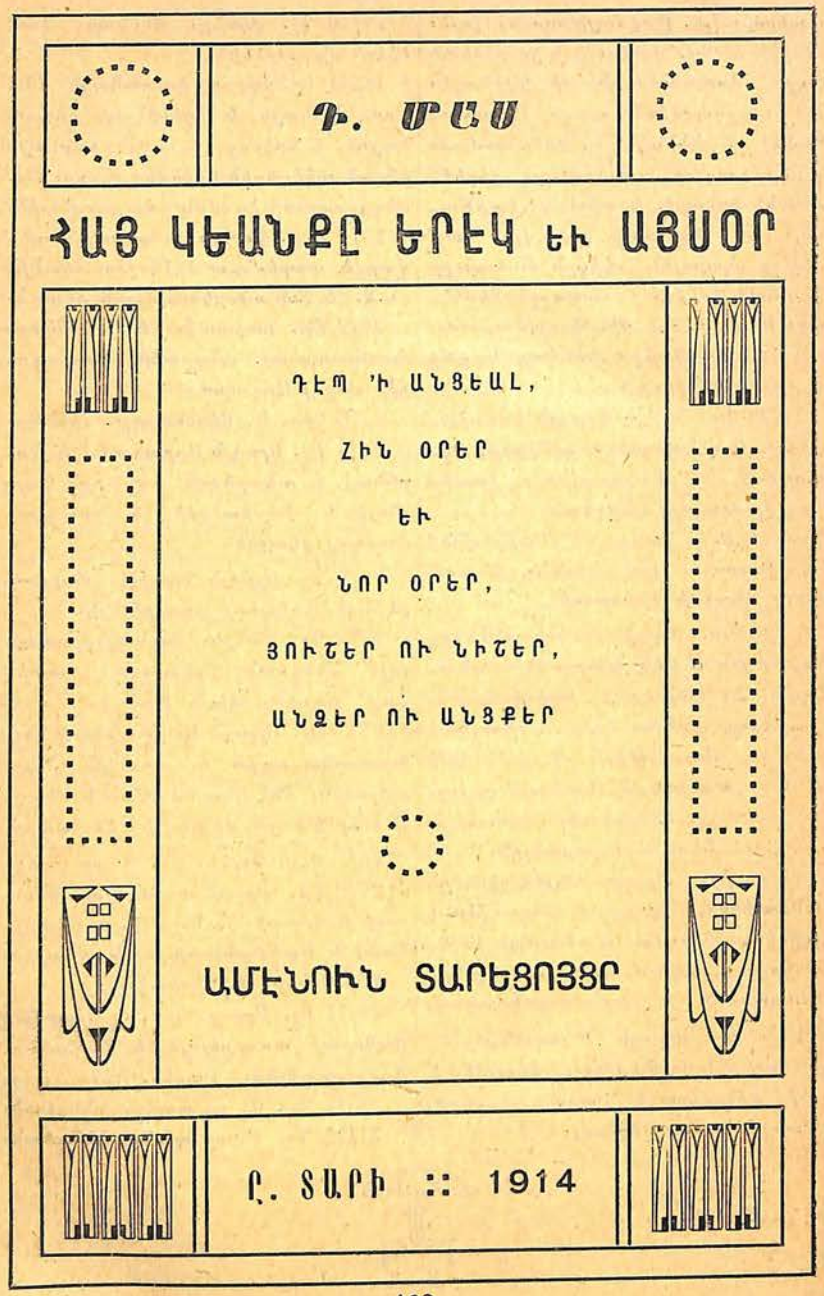
28/10 Կիր. Զ. Յիսնակաց։

29/11 Բշ. Սրբոց Որդւոց Որոտման Յակոբայ առաքելոյն և Յովհաննու Աւետարանչին։ Բարեկ. Ծննդ. պէտ։

30/12 Դշ. Ա. օր պահոց Ծննդեան։

31/13 Դշ. Բ. օր պահոց Ծննդեան։

Ժամանակագր. Պատմութիւն Հայոց

Անընդմիջաբար 9 տարի Բարիզի մէջ իր հրատարակած «Բանասէր» պարբերականով եւ ազգային-պատմական իր բազմաթիւ երկասիրութիւններով ծանօթ բանասէր Կարապետ Յ. Բասմաջեան մեր հրաւէրին վրայ հաճեցաւ Տարեցոյցիս համար յատկապէս պատրաստել այս յօդուածը որ, թէեւ իբրեւ պարզ ցուցակագրութիւն մը, **Համառօտ Հայոց Պատմութիւնն** է սակայն լիակատար՝ ժամանակագրական տոհմումներով եւ յայտնի պատմագէտներու ամենավերջին հետազօտութեան եւ ուսումնասիրութեան հաւեմատ կատարուած ճշդումներով: Արդի յօդուածագիրը դուրս թողած է Հայոց Պատմութեան առասպելական շրջանի բոլոր իշխաններն ու թագաւորները, զորս ամփոփած է վերջէն **Յաւելուած** խորագրով անջատ գլուխի մը մէջ :

ՆԱԽԱՀԱՅ ՇՐՋԱՆ

1. Ա. Ա. — *Ժամանակակից Աշշուրնացիրբալի* (885—860 Ք. Ա.)
2. Ադամէ և } *Ժամանակակից Սաղմանասար Բ.ի* (860—824).
3. Սարդուրիշ Ա. }
4. Իշպուինիշ — » *Շամշի-Ադադ Դ.ի* (824—812).
5. Մենուաշ և } » *Ադադ-Նիրարի Դ.ի* (812—783).
6. Ինուշպուաշ }
7. Արգիշտիշ Ա. — » *Սաղմանասար Դ.ի* (782—772).
   Արգիշտիշ Ա. և } » *Աշշուրդանան Դ.ի* (772—754).
8. Սարդուրիշ Բ. }
   Սարդուրիշ Բ. — » *Աշշուրնիրարիի* (754—745).
   Սարդուրիշ Բ. և } » *Թագլաթփաղասար Դ.ի* (745-727).
9. Ռուսաշ Ա. }
   Ռուսաշ Ա. — » *Բէլխարրան-Բէլուցուրի* (727) և *Սաղմանասար Դ.ի* (727—722).
   Ռուսաշ Ա. և } » *Սարգոնի* (722—705).
10. Արգիշտիշ Բ. }
    Արգիշտիշ Բ. և } » *Սէննէքերիմի* (705—681).
11. Ռուսաշ Բ. }
12. Էրիմէնաշ — » *Ասորդանի* (681—668).
13. Ռուսաշ Գ. և } » *Սարդանաբադի* (668—625).
14. Սարդուրիշ Գ. }

ՍԿԶԲՆԱՒՈՐՈՒԹԻՒՆ ՀԱՅ ԹԱԳԱՒՈՐՈՒԹԵԱՆ

1. Փրաատփեռնէս կամ Նէոպտղոմէոս } *Հայաստանի տէր կը դառնայ* (Ք. Ա. 323).
2. Արտնտէս կամ Հրանտ և կամ Երուանդ } (322—301).

3. *Արդուատէս կամ Արդուարդ* } (301).
4. *Արտաբազանէս կամ Արտաւազ* } (239—220 ?).
5. *Որոնտէս* (220 ?).

ԱՐՏԱՇԻՍԵԱՆ ՀԱՐՍՏՈՒԹԻՒՆ

1. *Արտաքսիաս կամ Արտաշէս Ա.* (Ք. Ա. 190—159).
2. *Արտաւազդ Ա.* (159—149).
3. *Տիգրան Ա.* (149—123).
4. *Արտաւազդ Բ.*=*Արտուադիստոս* (123—94).
5. *Տիգրան Բ.*=*Մեծն Տիգրան* (94—54).
6. *Արտաւազդ Գ.* (56—34)
7. *Աղեքսանդր* (34—31).
8. *Արտաշէս Բ.* (30—20).
9. *Տիգրան Գ.* (20—12).
10. *Տիգրան Դ.* } (Ք. Ա. 12—5 և
11. *Երատօ* } 2—1 Ք. Ե).
12. *Արտաւազդ Դ.* (Ք. Ա. 5—2).

ՕՏԱՐ ՀԱՐՍՏՈՒԹԻՒՆ

1. *Աբիտարգան* (2 Ք. Ե.).
2. *Արտաւազդ Ե.* (2—11).
3. *Տիգրան Ե.* (11—14).
4. *Վոնոն* (16—17).
5. *Արտաշէս Գ.* = *Զենոն* (18—34).
6. *Աբշակ Ա.* (34—35).
7. *Մհերդատ* (35—37 և 47—51).
8. *Հռադամիստ* (51—53).

ՀԱՅ - ԱՐՇԱԿՈՒՆԻՔ

1. *Տրդատ Ա.* (53—59 և 66—100).
2. *Տիգրան Զ.* (60—62).
3. *Աշխադար* (100—113).
4. *Պարթամասիրիս* (113—114).
5. *Պալթամասպատէս* (116—117).
6. *Վաղարշ Ա.* (117—140).
7. *Սոյեմոս* (140—162 և 163—178).
8. *Բակուր* (162—163).
9. *Սանատրուկ* (178—216).
10. *Վաղարշ Բ.* (178—217).
11. *Տրդատ Բ. կամ Խոսրով Ա. Մեծ* (217—238).
12. *Տրդատ Գ.* (250—252 և 283—294 և 298—330).
13. *Արտաւազդ Զ.* (252—261).
14. *Խոսրով Բ. Կոտակ կամ Փոքր* (331—339).
15. *Տիրան* (340—350).
16. *Արշակ Բ.* (351—367).
17. *Պապ* (369—374).
18. *Վարազդատ* (374—378).
19. *Արշագ Գ.* (378—389).
20. *Վաղարշակ* (378—386).
21. *Խոսրով Գ.* (386—392 և 414—415).
22. *Վռամշապուհ* (392—414).
23. *Շապուհ* (416—420).
24. *Արտաշէս Դ.* (423—429).

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՄԱՐԶՊԱՆՆԵՐԸ

1. *Վեհմիհրշապուհ* (430—438).
2. *Վասակ Սիւնի* (438—451).
3. *Արտօրմիզդ* (451—465).
4. *Ատրվշնասպ* (465—481).
5. *Սահակ Բագրատունի* (481—482).
6. *Շապուհ Միհրանեան* (483—484).
7. *Անդեկան* (484—485).
8. *Վահան Մամիկոնեան* (485—505).
9. *Վարդ Մամիկոնեան* (505—509)
. . . . . (?)
10. *Ա. Նիխորական* (548—552 ?)
11. *Վշնասպ Վահրամ* (552—554 ?)
12. *Դենշապուհ* (554—560 ?)
13. *Վարազդատ* (560—564 ?)
14. *Սուրէն* (564 ?—572).
15. *Վարդան Վշնասպ* (572—573).
16. *Դողոն կամ Վղոն Միհրան* (573—573).
17. *Փիլիպպոս Սիւնեաց տէր* (573—578).
18. *Տամ Խոսրով* (578—580).
19. *Վարազ Վղուր* (580—581).
20. *Մեծ սպարապետն Պարթեւ-Պահլաւ* (581—588).
21. *Հրահատ* (588—588).
22. *Հրաւրտին Դատան* (588—590).
23. *Վընդատական Նիխորական* (591— ?)
24. *Մերակրուտ* (594—598 ?)
25. *Յազդէն* (598—600 ?)
26. *Բուդմահ* (600 ?—604).
27. *Հոյիման* (604—608)
28. *Աշտատ Ցեղտայար* (608—610).
29. *Շահէն պատգոսպան* (611—612).
30. *Շահրայհանպետ* (612—613).
31. *Պարսեհանպետ Պարշընազդատ* (613— ?)
32. *Նամդարուն Շոնազպ* (616—619 ?)
33. *Շահրապղական* (620—624 ?)
34. *Ձոռճ կամ Իոճ Վեհան* (624 ?— 627).
35. *Վարազտիրոց Բագրատունի* (628—634).

ՅՈՒՆԱՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ԺԱՄԱՆԱԿԱԿԻՑ ԿԱՌԱՎԱՐԻՉՆԵՐԸ

1. *Յովհան Պատրիկ* (591).
2. *Հերակլ, զօրավար* (594).
3. *Սուրէն, զօրավար* (604).
. . . . . (?)
4. *Մժէժ Գնունի, զօրավար* (630—635).
5. *Դաւիթ Սահառունի, կիւրապաղատ* (635—638).
6. *Թէոդորոս Ռշտունի, զօրավար և պատրիկ* (641—646).
7. *Թումա* (646—646).
8. *Վարազտիրոց Բագրատունի, կիւրապաղատ* (646—646).
9. *Սմբատ Վարազտիրոցեան, կիւրապաղատ* (646—656 ?)
10. *Թէոդորոս Ռշտունի (կրկին), զօրավար* (646—653).
11. *Մօրիանոս, զօրավար* (653).
12. *Պռոկոպ, զօրավար* (653).
13. *Համազասպ Մամիկոնեան, կիւրապաղատ և պատրիկ* (658—661).
14. *Սմբատ Բագրատունի Սմբատեան, կիւրապաղատ* (703—705).

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՈՍՏԻԿԱՆՆԵՐԸ

1. *Թէոդորոս Ռշտունի* (654—658).
2. *Մուշեղ Մամիկոնեան* (658—660).
3. *Գրիգոր Մամիկոնեան* (661—685).
4. *Աշոտ Բագրատունի* (685—688).
5. *Սմբատ Բագրատունի Սմբատեան* (688—703).
6. *Արդլա* (703—705).
7. *Կամսար* (705—706).
8. *Արդազիզ* (706—725 ?)
9. *Սեթ Հաբաշի* (726 ? —727 ?)
10. *Մրուան* (728 ? —744).
11. *Իսահակ* (745—750).
12. *Եզիդ Ա.* (751—760 ?)
13. *Բաղար կամ Պաքար* (760 ? —761 ?)
14. *Հասան* (762 ? —775).
15. *Եզիդ Բ.* (775—780 ?)
16. *Օթման* (780 ? —785).
17. *Ռոհ* (785—785).
18. *Խազար* (785—786).
19. *Եզիդ Գ.* (786—787).
20. *Արդալբերիր* (787—787).
21. *Սուլէյման* (787—790).
22. *Եզիդ Դ.* (790—795).
23. *Խուզիմա* (796—806).
24. *Հօլ* (807—847).
25. *Ապուսէթ* (847—851).
26. *Յովսէփ կամ Եուսուֆ* (851—851).

Աշոտ Բագրատունի Սմբատեան, սպարապետ (856) *և իշխանաց իշխան* (861).

ԲԱԳՐԱՏՈՒՆԵԱՑ ՀԱՐՍՏՈՒԹԻՒՆ

1. *Աշոտ Ա.* (885—890).
2. *Սմբատ Ա.* (890—914).
3. *Աշոտ Բ. Երկաթ* (914—929).
   Աշոտ բռնակալ (921).
4. *Աբաս* (929—953).
5. *Աշոտ Գ. Ողորմած* (953—977).
6. *Սմբատ Բ. Տիեզերակալ* (977—989)
7. *Գագիկ Ա. Շահնշահ* (989—1020).
8. *Սմբատ Գ. կամ Յովհաննէս Սմբատ* (1020—1042).
9. *Աշոտ Դ.* (1020—1042).
10. *Գագիկ Բ.* (1042—1045 † 1079).

Կարուց թագաւորութիւն

1. *Մուշեղ* (962—984).
2. *Աբաս* (984—1029).
3. *Գագիկ* (1029—1064 † 1080).

Ադուանից թագաւորութիւն

1. *Դաւիթ Անհողին* († 1046).
2. *Կորիկէ կամ Կիւրիկէ* (1046—1082 ?)

ԱՐՇՐՈՒՆԵԱՑ ԹԱԳԱՒՈՐՈՒԹԻՒՆ

1. *Խաչիկ - Գագիկ* (914—943).
2. *Դերենիկ - Աշոտ* (943—958).
3. *Աբուսահլ - Համազասպ* (958—968).
4. *Աշոտ - Սահակ* (968—990).
5. *Գուրգէն - Խաչիկ* (990—1003).
6. *Սենեքերիմ - Յովհաննէս* (990—1016 † 1026).
7. *Դաւիթ, ի Սեբաստիա* (1027—1037).
8. *Ատոմ, ի Սեբաստիա* (1037—1080).
9. *Արուսեակ, ի Սեբաստիա* (1037—1080).

Կ. Յ. Բասմաջեան

ՌՈՒԲԵՆԵԱՆ ՀԱՐՍՏՈՒԹԻՒՆ

Ա. Տիրապետող իշխանութիւն

1. *Ռուբէն Ա.* (1080—1095).
2. *Կոստանդին Ա.* (1095—1099).
3. *Թորոս Ա.* (1099—1129).
4. *Լեւոն Ա.* (1129—1137 ✻ 1141).
5. *Թորոս Բ.* (1145—1169).
6. *Մլեհ* (1170—1175).
7. *Ռուբէն Բ.* (1175—1186).
8. *Լեւոն Բ.* (1186—1196, *իսկ իբր Լեւոն Ա. Թագաւոր*՝ 1196—1219).

Բ. Թագաւորներ

1. *Լեւոն Ա.* (1196—1219).
   Զապէլ (1219—1252).
2. *Ֆիլիպ* (1222—1225).
3. *Հեթում Ա.* (1226—1270).
4. *Լեւոն Բ.* (1270—1289).
5. *Հեթում Բ.* (1289—1297).

6. *Թորոս* (1293—1295).
7. *Սմբատ* (1297—1298).
8. *Կոստանդին Ա.* (1298—1299).
9. *Լեւոն Գ.* (1301—1307).
10. *Օշին* (1308—1320).
11. *Լեւոն Գ.* (1320—1342).
12. *Կի կամ Կոստանդին Բ.* (1342—1344).
13. *Կոստանդին Գ.* (1344—1363). *Լեւոն* (1363—1365).
14. *Կոստանդին Դ.* (1365—1373). *Մարիամ* (1373—1374).
15. *Լեւոն Ե.* (1374—1375 † 1393).

ՅԱՒԵԼՈՒԱԾ

ԱՒԱՆԴԱԿԱՆ ՊԱՏՄՈՒԹԵՒՆԵՆ

Ա. — ՀԱՅԿԱԶԱՆՑ ՀԱՐՍՏՈՒԹԻՒՆ (*)

(**Թագաւորներ**)

1. *Հայկ Նահապետ* (Ք. Ա. 2350).
2. *Արմենակ*
3. *Արմայիս*
4. *Ամասիա* (2300—2000).
5. *Գեղամ*
6. *Հարմայ*
7. *Արամ*
8. *Արայ Գեղեցիկ* (2000—1870).
9. *Արայեան Արայ կամ Կարդոս*
10. *Անուշաւան*
11. *Պարէտ*
12. *Արբակ*
13. *Զաւան* (1870—1700)
14. *Փառնաս*
15. *Սուր*
16. *Հաւանակ*
17. *Վաշտակ*
18. *Հայկակ Ա.*
19. *Ամպակ*
20. *Առնակ* (1700—1200).
21. *Շաւարշ*
22. *Նորայր*
23. *Վաստամ*
24. *Կար*
25. *Գոռակ*
26. *Հրանտ*
27. *Ընձաք* (1700—1200).
28. *Դգակ*
29. *Հօրոյ*
30. *Զարմայր*
31. *Պերճ*
32. *Արբուն*
33. *Հոյ* (1200—870).
34. *Յուսակ*
35. *Կայպակ*
36. *Սկայորդի*

(**Թագաւորներ**)

1. *Պարոյր*
2. *Հրաչեայ*
3. *Փառնուաս*
4. *Պաճոյճ*
5. *Կոռնակ*
6. *Փաւոս* (870—330).
7. *Հայկակ Բ.*
8. *Երուանդ Ա. Սահաւակեաց*
9. *Տիգրան Ա.*
10. *Վահագն*
11. *Ահաւան*
12. *Նեբսեհ* (870—330).
13. *Զարեհ*
14. *Արմոգ*
15. *Բագամ*
16. *Վան* (870—330).
17. *Վահէ*

Բ. — ԱՐՇԱԿՈՒՆԵԱՑ ՀԱՐՍՏՈՒԹԻՒՆ (*)

1. *Վաղարշակ* (Ք. Ա. 150—128).
2. *Արշակ Ա.* (128—115).
3. *Արտաշէս Ա.* (115—90).
4. *Տիգրան Բ. = Մեծն Տիգրան* (90—36).
5. *Արտաւազդ Ա.* (36—33).
6. *Արշամ* (33—3).
7. *Արքաբ* (Ք. Ա. 3— Ք. Ե. 34).
8. *Անանուն* (34—35).
9. *Սանատրուկ* (35—65).
10. *Երուանդ Բ.* (65—85).
11. *Արտաշէս Բ.* (85—126).
12. *Արտաւազդ Բ.* (126—130).
13. *Տիրան Ա.* (130—151).
14. *Տիգրան Գ.* (151—193).
15. *Վաղարշ* (193—213).
16. *Խոսրով Ա. Մեծ* (213—261). *Անիշխանութեան ժամանակ* (261—286).
17. *Տրդատ* (286—342).
18. *Խոսրով Բ.* (342—350).
19. *Տիրան Բ.* (350—361).
20. *Արշակ Բ.* (362—382).
21. *Պապ* (385—392).
22. *Վարազդատ* (392—395).
23. *Արշակ Գ.* (395—401).
24. *Խոսրով Գ.* (398—402).
25. *Վռամշապուհ* (402—424).
26. *Խոսրով Գ. կրկին անգամ* (424—425).
27. *Շապուհ* (425—428).
28. *Արտաշիր* (428—433).

1913, *Օգոստոս*

Կ. Յ. ԲԱՍՄԱՋԵԱՆ

(*) Այսեղ դրուած բոլոր թուականները եմբադրական են :

Անցեալն ու Ներկայն

Սիրելի Թոդիկ.— Շնորհակալութեամբ կ'ընդունիմ ա՛յնքան փաղաքուշ հրաւէրդ, հրատապ այժմեականութիւն ունեցող **Աբեղեան եւ Հայկական հարցեր** հաւաքոյգին համար որ **ամենուն** կ: Առանց *խաղաղագէտ* ըղձալու, ո՛րքան ծիծաղելի պիտի ըղձար մօտիկ այսպիսի փափուկ հարցերու. սակայն, անկեղծ ըղձալու համար, խոստովանիմ *թէ* այսօր չկայ Հայ մը, որ հետաքրքրուած չըղձայ այդ հարցերով, այնպէս որ ամեն մարդ մեկ մեկ *խաղաղագէտ* կերած է . . . : Իսկ ես յաւակնութիւնը չունիմ *խիզախիմ* նորէն *նորոգել* դիւանագէտ մը, միայն, *խոնարհ* դարձ առնել ժամանակ մը *նորոգայացնելու* դիւանագէտ մը, միայն, *խոնարհ* դարձ առնել ժամանակ մը կայ, հետեւած ըղձալով *խայ* առ *խայ* այս երկու հարցերուն ստացած զանազան *փուլերուն*, *փութացի* ուշադրել առաջարկած *նիւթդ*, որ *անա՛*:

* Այսեղ դրուած թուականները եմբադրական են մեծ մասամբ:

I.— Մերձաւոր Արեւելքը

Մերձաւոր Արեւելք և Ծայրագոյն Արեւելք, կամ որ նոյն է, Մահիկ և Ծագող Արեւ. ահա՛ երկու կայսրութիւններ, երկուքն ալ ասիական, որոնք իրարու խոտոր համեմատութեամբ կ'ընթանան դէպ ի իրենց ճակատագիրը։ Առանց ծանրանալու անողոք պատճառներուն վրայ, որոնք այս երկու կայսրութիւններէն մին դէպ ի կաղմալուծում և միւսը՝ դէպ ի կատարելութիւն կ'առաջնորդեն, պատճառներ, որոնք հանրածանօթ են և արեւի լոյսին պէս պայծառ, անցնինք մեր բուն նիւթին։

Այս էջերուն մէջ պիտի չանանք, հնարաւոր խտացումով մը, գետեղել զանազան դէպքերը, որոնք, իրարու յաջորդելով, դարէ դար փոխած են Եւրոպայի քարտէսը, և յաճախ սպառնացած՝ յեղաշրջելու Եւրոպական տէրութեանց հաւասարակշռութիւնը, ինչպէս որ սարսեցուցած են ու տակաւին կը սարսեցնեն Օսմանեան կայսրութեան հիմերը։

Մերձաւոր Արեւելքի ղլխէն անցած այդ փոթորիկները ծանօթ են քաղաքական պատմագիրներուն՝ Արեւելեան Հարց անունով։ Ինչ է սակայն այս Արեւելեան Հարցը, ե՞րբ և ո՞ւրկէ ծագումն առած է։

Այս հարցումներուն կարենալ պատասխանելու համար, պէտք է, յետադարձ ընթացքով մը, վերադառնալ դէպ ի ԺԴ. դարը, 1355 թուականը, որ դարագլուխը կը ներկայանայ Թուրքերու մուտքին Եւրոպայի ծոցը, և օսմանեան տիրապետութեան սկիզբը՝ արեւելեան Եւրոպայի հողամասերուն վրայ։

Ահա՛ այդ պատմական թուականէն կ'սկսի Արեւելեան Հարցը, որ ուրիշ բան մը չէ, բայց թարգ ու կենճռուտ խնդիրներու կուտակուած ամբողջութիւն մը, որոնք սերտիւ կապուած են օսմ. լայնածաւալ կայսրութեան գոյութեան ու կեանքին հետ։ Դամոկլեան սուր մըն է ան, Մահիկի գլխին վերեւ կախուած, վայրկեանէ վայրկեան իյնալու պատրաստ։ Կորգեան հանգոյց մը, զոր սկիզբէն ի վեր կը փորձեն կարել, Եւրոպան՝ դիւանագիտութեամբ, իսկ Ռուսիան՝ սուրով։

Երբ Օսմանցիները, ասիական ընդարձակ նահանգները նուաճելէ ետք, իրենց յաղթական խաղացքը առաջ կը տանին դէպ ի եւրոպական ծովեզերքները, և յանկարծ իրենց առաջին մուտքը կը գործեն Եւրոպա, մէկիկ մէկիկ նուաճելով մեծ ու փոքր ազգութիւններ, այլազան դաւանութիւններով, որոնք ցանցնուած էին Պալքաններուն կողերն ու ստորոտները, մինչեւ Եգէական ու Յոնիական ծովերը, ինչպէս նաեւ Միջերկրականի կղզիներուն մէջ, Եւրոպան կը ցնցուի, կ'արթննայ։ Ասկէ՝ Արեւելեան Հարցին ծագումը, որուն միակ նպատակն է Եւրոպայի ծայրագոյն սահմաններէն անդին վտարել ասիական այդ «նեղիչ» հիւրերը, մինչեւ իրենց նախկին սահմանները, վերադարձնելու համար նուաճուած ժողովուրդներուն՝ իրենց նախկին ազատութիւններն ու գոյութեան իրաւունքը՝ քաղաքակիրթ աշխարհին մէջ։ Օսմ. տիրապետութեան «ճնշիչ» լուծին դէմ՝ եւրոպական մտահոգութիւնները կը սկսին յարաճուն համեմատու-

թեամբ մը բազմապատկուիլ մանաւանդ, երբ Մուհամմէտ Ֆաթիհի անպարտելի բանակները կուգան իրենց փառապանծ մահիկը ծածանեցնել Այա Սոֆիայի գմբէթին վրայ և միանգամ ընդ միշտ քանդել բիւզանդական կայսրութեան գահը։ Բայց 1453 թուականէն է որ կը շեշտուի Արեւելեան Հարցին լուծման անհրաժեշտութիւնը, որովհետեւ Ֆաթիհի սուրը կանգ չառներ հոն, ուր որ եղերքը. Օսմանցիները, պօլսոյ նուաճումէն խրախուսուած, կ'արշաւեն դէպ ի հիւսիս-արեւմուտք և կը հասնին Աւստրիոյ մայրաքաղաքին՝ Վիեննայի դուռները . . . ։ Սակայն այս յառաջխաղացութիւնը չէ միայն որ կը կազմէ Արեւելեան Հարցին շարժառիթը. ուրիշ աւելի զօրաւոր պատճառներ կան, որոնք մշտարծարծ վիճակի մէջ պահած են զայն, ներքին և արտաքին ազդակներ, շարունակ սնուցանելով այս հարցը, մինչեւ որ հասցուցած են զայն ներկայ փուլին։

Ֆաթիհ, նոյնքան հեռատես և իմաստուն քաղաքագէտ, որքան անվեհեր ու փորձ պատերազմիկ, մարտերու բախտը փորձելէ և յաղթանակներու դափնիները խլելէ ետք, ուրիշ աշխարհակալներէ չատերուն պէս, չէր ուզած պառկիլ իր դափնիներուն վրայ. տիրելէ յետոյ գիտցած էր կառավարել, սիրաշահիլ պարտուած ժողովուրդները, տալով անոնց լայն իրաւասութիւններ, անմիջապէս զգալի ընել չտալու համար իրենց պարտուածի վիճակը. Ֆաթիհ, իր նոր տիրած մայրաքաղաքին մէջ ապրող յոյն տարրը շոյած էր, Տիեզերական Պատրիարքին կամ Արեւելեան Հռոմի Պապին նախկին իշխանութիւնը պահելով, նոր առանձնաշնորհումներ ալ տուած էր անոր։ Աւելին ըրած էր. Հայոց Պօլսոյ Պատրիարքութիւնը ստեղծած էր, և այսպէս, իր մայրաքաղաքին մէջ, իր շուրջը հաւաքած էր տաղանդաւոր ու աշխատասէր, արդիւնաբեր ու խաղաղասէր ցեղի մը՝ Հայութեան հոծ զանգուածը։ Սակայն, այս մեծասիրտ փաշիշահին յաջորդող Սուլթանները, շատ քիչ բացառութեամբ, մանաւանդ քրիստոնեայ տարրին դէմ հալածանքի քաղաքականութեան մը հետեւելով, հետզհետէ, քիչ քիչ, բայց միշտ, կը ծանրացնեն և անտանելի կը դարձնեն իրենց տիրապետութեան լուծը, և այսպէս, իրենց դէմ կը ստեղծեն նախ՝ լուռ դժգոհութիւններ, յետոյ, խուլ ատելութիւններ, որոնք ի վերջոյ բուռն ընդվզումներով և վրնուած ապստամբութիւններով երեւան կուգան։ Իրերուն ու դէպքերուն այս անողոք ընթացքը ճամբան կը հարթէ և Արեւելեան Հարցին կուտայ սուր հանգամանք մը։

Ինչպէս որ վերեւ յիշեցինք, Արեւելեան հարցը ներքին և արտաքին ազդակներ ունեցած է, որոնք մշտավառ պահելով զայն, դարերու ընթացքում, յառաջատուական օրէնքով բերած հասցուցած են այս վիճակին։ Ներքին ազդակներուն առաջինն ու գլխաւորը՝ պարտուած և սակայն դեռ չընկճուած ազգերուն բնազդային ձգտումն էր դէպ ի եթէ ո՛չ ազգային ինքնավարութիւն կամ անկախութիւն մը, այլ գոնէ դէպ ի հաւասար իրաւունքներու վայելում՝ տիրող տարրին հանդէպ։ Մէկ կողմէ, անոնք զուրկ էին այդ տարրական իրաւունքներէն, միւս կողմէ,

արեւմուտքի զանազան կեդրոններուն, մասնաւորապէս Ֆրանսայի մէջ, երեւան եկած քաղաքակրթական ու յեղափոխական շարժումներն ու նոր, յառաջդիմական ձգտումները պիտի անխուսափելիօրէն ներգործէին արեւելքի այս հարստահարուած ազգերուն վրայ, և ասոնք, հետեւապէս չպիտի կրնային տեւականօրէն տանիլ իրենցմէ ստորին մտաւորական ու բարոյական մակարդակի վրայ գտնուող, և լո՛կ բիրտ ուժին կռթնած ցեղի մը տիրապետութիւնը, ցեղի մը, որ Ասիոյ խորերէն խուժած՝ Արեւմուտքի վրայ և արիւնով ու թալանով նուիրագործած էր իր իշխանութիւնը։

Այսպէս ուրեմն, նախ գժգոհութեան նշաններ կը տեսնուին, յետոյ խլրտումներ, ընդվզումի վարանոտ, բայց պարբերական փորձեր տեղի կ'ունենան, մինչեւ որ, ի վերջոյ կը պայթին ծանօթ ապստամբութիւնները՝ Բռնակալութեան դէմ. ահա՛ ներքին առաջին ազդակը։ Երկրորդ ազդակը՝ բնական կամ անմիջական հետեւանքը պիտի ըլլար առաջինին, տրուած ըլլալով տիրապետող ցեղին մտայնութիւնը, մանաւանդ, կառավարողներուն միջնադարեան նկարագիրը։ Ժժգոհութիւնները մէջտեղ վերցնելէ հետո, ժամանակին կառավարութիւնները կրկնապատկեցին իրենց խստութիւնները։ Յոռի վարչութիւն մը. արդարութեան բռնաբարում, առեւանգում, թալան, սպանութիւն, անանուն խժդժութիւններ, աներեւակայելի զեղծումներ, մէկ խօսքով, իր դժբեմ ճակատագրին մատնուած անտէրունչ ու հալածական ժողովուրդ մը. ա՛յս էր կացութիւնը։ Արդ, յուսահատութեան մղուած հոգիներուն համար ուրիշ միջոց մը չէր մնար փրկութեան, բայց միայն պարզել ապստամբութեան սրբազան դրօշը։ Ու եղաւ այնպէս։ Սակայն, երբ ժողովրդային արդար ցասումը կը պոռթկար այս կամ այն ձեւին տակ. երբ, ապստամբական արիւնոտ գործողութիւնները յաճախակի կը խաչաձեւէին՝ ճնշողական ու զսպողական վայրագ միջոցները, որոնք ի գործ կը դրուէին կառավարութեան դիմակին տակ գործող աւազակային կազմակերպութեան մը ձեռքով, այն ատե՛ն է որ տեղի կ'ունենար անխուսափելի՝ հաւաքական սպանութիւնները, կամ բառին հայկական իմաստովը, ընդհանուր ջարդերը...։ Բնական է թէ՝ այս հակամարդկային արարքները պիտի գրգռէին Եւրոպայի հանրային կարծիքը, և թէ՝ բովանդակ Եւրոպան, իր սեփական շահերուն խորունկ գիտակցութենէն թելադրուած, պիտի ստիպուէր միջամտել, Արեւելքի քրիստոնեաներու պաշտպանութեան պատրուակով։ Հետեւաբար, ներքին ազդակներուն անմիջապէս կը յաջորդեն արտաքիններըը։ Ապացոյցի անկարօտ ճշմարտութիւն մը կրկնել պիտի ըլլար, եթէ ըսէինք որ Ռուսիան եղած է դլխաւոր ու վտանգաւոր թշնամին օսմանեան կայսրութեան, որուն օրինաւոր ժառանգորդը կը դաւանի ինքզինք։ Այս պատճառո՛վ է որ պատմութիւնը մէկէ աւելի մեծ պատերազմներ արձանագրած է արեւելեան կամ ռուսօրուրք պատերազմներ անունով։ Ռուսիան, երիտասարդ, վէնասնակ ու շարունակ ընդարձակուելու ձգտող հսկայ տէրութիւն մը, մախանքով կը դիտէր Օսմանեան կայսրութեան հետզհետէ զօրացումն ու ընդարձակումը, անոր

անբաղդատելիօրէն եղական դիրքը՝ երկու հին ցամաքներուն, Եւրոպայի ու Ասիոյ միջեւ, երկու գեղեցիկ, մեծ ու կարեւոր ծովերուն՝ Սեւ ծովին ու Միջերկրականին վրայ՝ անոր բացարձակ տիրապետութիւնը։ Միջերկրականը մէկէ աւելի եւրոպական մեծ տէրութեանց մրցավայրն էր, ուր հակամարտ շահեր իրարու կը հանդիպէին և որուն ճակատագիրը յանձնուած էր օսմանեան տէրութեան։ Սեւ ծովը կեդրոնական Ասիոյ վաճառականութեան միակ ճամբան էր, ուրկէ Ասիոյ խորերը կը փոխադրուէին Եւրոպական ապրանքները։ Ջանց կ'ընենք յիշելու Միջագետքը, Տիգրիսի ու Եփրատի արգաւանդ գետահովիտը, որ եգիպտոսը կը գերազանցէ մէկ քանի տեսակէտներով. կարմիր ծովը, որուն բանալին անոր ձեռքին մէջ էր Սուէզի ջրանցքին բացումովը. Թէ՛ Միջագետքն և Թէ՛ Սուէզէն կարելի էր կազմակերպել արշաւանքներ դէպ ի Հնդկաստան, ուր շուրջ հարիւր միլիոն իսլամ բնակչութիւն մը կ'ապրէր։ Ու այս բոլոր առաւելութիւնները վայելողը Թուրքիան էր։ Հիմա դիւրին է անշուշտ թափանցել ռուսօ-Թուրք հակառակութեան գաղտնիքին։ Արդ, բոլոր այս առաւելութիւնները ձեռք բերելու և միանգամ ընդ միշտ մահացու հարուածը տալու համար օսմ. կայսրութեան, Ռուսիան տարուէ տարի կը բազմապատկէր իր պինդ զօրական ուժերը, և Մեծն Պետրոսի կտակը գործադրելու համար ամէն զոհաբերութիւն կ'ընէր յօժարակամ։ Պօլսոյ տէրը՝ տիեզերքին տիրած կ'ըլլայ. ահա՛ այս նշանաբանով է որ Ռուսիան Մեծն Պետրոսէն սկսեալ, իր քաղաքական մտահոգութեանց գլխաւոր առարկան ըրած է Օսմ. կայսրութիւնը։ Ինչպէս ըսինք, պատրուակները չէին պակսեր արտաքին միջամտութեան համար։ Ահաւասիկ հակիրճ պատմականը ռուսօ-թուրք պատերազմներուն.— 1672էն ի վեր, պարբերական ընդհարումներով, Ռուսիան կը յաջողի Թուրքիայէն խլել Սեւ Ծովի հիւսիսային եզերքին հողամասերը։ 1744ին, Բիւյիւք Քայնարճայի դաշնագրութեան ուժովը, կը գրաւէ Տնիեսթրի ու Պոգի միջեւ տարածուող երկիրը, Սեւ Ծովը կը բացուի իրեն առջեւ, ու Խրիմի և Բուգանի Թաթարները կ'ապահովեն իրենց անկախութիւնը։ Այս դաշնագրով Բ. Դուռը կը խոստանայ պաշտպանել քրիստոնէութիւնը. ասոր՝ Արեւելքի քրիստոնէից վրայ Ռուսիոյ պաշտպանութիւնը, որ յետոյ պիտի պատճառ ըլլայ 1853ի պատերազմին։ 1790-92ի պատերազմով Խրիմը վերջնականապէս ռուսական նահանգ մին։ 1790-92ի պատերազմով Խրիմը վերջնականապէս ռուսական նահանգ մը կը վերածուի և Թուրքիան կավկասի կողմէն քանի մը գաւառներ կը կորսնցնէ։ 1809-12ի պատերազմին հետեւանքով և Պուքրէշի մէջ կնքուած հաշտութեան դաշնագրին ուժովը, Ռուսիան կը գրաւէ Տնիեսթրի և Դանուբի միջեւ գտնուող երկիրները։ Եւ այսպէս, Սպիտակ Ցարերու կայսրութիւնը կը մեծնայ, կ'ընդարձակուի և հետզհետէ կը մօտենայ Պօլսոյ դուռներուն, ինչ որ անոր վերջնական ու գաղափարական նպատակն է։ 1829ի պատերազմին, Լիւրնեի դաշնագրութիւնը կը կնքուի և Ռուսիան, միշտ հաւատարիմ իր վաղեմի ծրագրին, կը տիրանայ Դանուբի գետաբերաններուն, նոր քայլ մըն ալ առաջնանալով դէպ ի Օսմ. մայրաքաղաքը, միւս կողմէն, ազատ նաւարկութեան իրաւունքը

ձեռք բերելով Սեւ Ծովի բոլոր եզերքները, բերելով նոր վտանգ մը և ապառնալիք մըն ալ։ Լիւբլնէի Դաշնագրով, Մոլտավիա, Վալաքիա և Սերպիա հարկատու իշխանութիւնները կը կազմուին ռուս երաշխաւորութեան տակ։ Նոյն թուականին է որ Յունաստանի Անկախութեան արիւնահեղ պատերազմները կը վերջանան Նավարինի մէջ Օսմ. հսկայ նաւատորմիղին հրկիզումովը՝ Ռուսիոյ, Ֆրանսայի ու Անգլիոյ միացեալ ուժերուն կողմէն։ Հոս տեղն է ըսել թէ, Անգլիան ու Ֆրանսան, Յունաստանի ազատագրութեան միակ նպաստակէն առաջնորդուած, իրենց մասնակցութիւնը բերելով, ծառայած եղան ռուս քաղաքականութեան։ Սակայն, այդ երկու ազատական ազգերուն՝ ազատութեան դատին համար առած այս քայլը, կարգ մը քաղաքագէտներու կարծիքով, քաղաքագիտական մեծ սխալ մը նկատուած է, վասն զի Հիւսիսային Հսկայի հացին այս կերպով իւղ քսած եղան անոնք։

Դժբախտաբար, յաջորդական պատերազմներէ ուժասած օսմանեան կայսրութիւնը տակաւ կը փոքրանայ ու կը տկարանայ, մինչ միւս կողմէ ռուսականը կը մեծնայ ու կը զօրանայ։ Եւ ահա՛, 1833ին, եգիպտոսի խիվ Մէհմէտ Ալին կ'ապստամբի Բ. Դրան դէմ. այս վերջինը ճարահատ, կ'երթայ նեռուիլ իր դարաւոր, ուխտեալ հակառակորդին՝ Ռուսիոյ գիրկը, ինքզինք կարենալ պաշտպանելու համար իր հարկատու իշխանին դէմ։ Ու կը կնքուի Հիւնքիար Իսկիլիսիի համբաւաւոր դաշնագիրը, որով Ռուսիոյ առջեւ կը բացուի Վոսփորը, իսկ Եւրոպայի միւս տէրութեանց առջեւ կը գոցուի Տարտանելը։ Մեր նպաստակէն դուրս է մանրամասնօրէն բացատրել այս երկու նեղուցներուն միջազգային նշանակութիւնն ու քաղաքական անժխտելի կարեւորութիւնը։ Հիւնքեար Իսկելէսիի դաշնագրութեան վերն է որ Եւրոպական դիւանագիտութեան մէջ յեղաշրջում մը կը կատարուի Արեւելեան Հարցին շուրջ։ Մինչեւ այդ թուականը, Ռուսիան խոչընդոտ մը չէր տեսներ Եւրոպայի ո՛ և է տէրութեան մը կողմէ. բայց երբ նեղուցներուն խնդիրը երեւան ելաւ, և երբ Վոսփորին ազատ անցքը կրցաւ իրեն ապահովել, մինչդեռ գոցել տուաւ Տարտանելը՝ Եւրոպայի միւս տէրութեանց առջեւ, սաստիկ զայրացուց բովանդակ Եւրոպան, 1853ին պատերազմ յայտարարելով Թուրքիոյ դէմ, կրթնելով Ահեւիֆի Բրիստոնիից պաշտպանի իր հանգամանքին վրայ։ Այս պատերազմին մէջ իրեն դէմ գտաւ Անգլիան, Ֆրանսան և Սարտենիան — որ յետոյ Քավուրի կոմսին չանքերովը պիտի կազմէր Միացեալ Իտալիան։ — Աւստրիան ալ ոչ նուազ մտանկցութիւն մը բերաւ արեւմտեան դաշնակից պետութեանց, թէ՛ նիւթապէս և թէ՛ բարոյապէս օգնելով, հակառակ որ անի երախտապարտ էր Ռուսիոյ, որ զինքը փրկած էր վերահաս վտանգէն 1848ին։ Աւստրիան ըրաւ ասիկա, լո՛կ իր ու բովանդակ Եւրոպայի կեանսական շահերէն առաջնորդուելով։ Եւրոպայի մէջ միակ բացառութիւնը կը կազմէր Բրուսիան, որ զրեթէ չէզոք մնալով հանդերձ, Ռուսիոյ հանդէպ քաղաքական նպաստաւոր դիրք մը բռնեց, երկու զօրաւոր պատճառներով. — նախ, որովհետեւ ինք ուղղակի կամ շօշափելի շահ մը չունէր

տակաւին Արեւելքի մէջ, և երկրորդ որ ինք կ'ուզէր անվթար պահել Ռուսիոյ բարեկամութիւնը, ապագայ նպատակներու համար։

Ընթերցողները գիտեն արդէն թէ այդ պատերազմը վերջացաւ 1856ին, Ռուսիոյ պարտութեամբ և Բարիզի գեսպանաժողովին մէջ կնքուած համբաւաւոր դաշնագրութեամբ, որ թումբ մը կը դնէր ռուս աշխարհակալութեան ո՛ և է ապագայ շարժումին դէմ, միեւնոյն ժամանակ երաշխաւորելով — Եւրոպայի պաշտպանութեան տակ — Օսմ. կայսրութեան անկախութիւնն ու ամբողջութիւնը։ Թուրքիան, արտաքին միջամտութիւններէ զերծ, ազատ կը ձգուէր իր ներքին գործերուն կարգադրութեան մէջ, և ինք իսկ զգալով բարենորոգումներուն հրամայական պահանջը, հանդիսաւորապէս կը խոստանար գործադրել զանոնք, հռչակաւոր թանզիմաթով, հաւասարութիւն շնորհելով անխտիր բոլոր հպատակներուն, եւայլն։ Բարիզի Դաշնագրին 62րդ յօդուածին տրամադրութեամբ կ'երաշխաւորուին Արեւելքի Քրիստոնէից ու Պատրիարքարանները առանձնաշնորհումները, Ս. Երկիրի ազատ ուխտագնացութիւնները, եւայլն։ Ռուսիան բնականաբար մեծ հարուած մը կը կրէր Բարիզի Դաշնագրութեամբ, կորսնցնելով այսպէս Արեւելքի մէջ իր դարաւոր գերակշռութիւնը։ Սակայն իր դիւանագիտութիւնը չճանչնար երբէք վհատութիւն կամ լքում։ Իրեն համար ա՛յնքան ազնտարեր այդ թուականէն սկսեալ, Դաշնագրին բոլոր տրամադրութեանց առջեւ համակերպութիւն յայտնելով հանդերձ, կամաց կամաց ինքզինք կ'ամփոփէ, ցամաքային և ծովային ուժերը կը ջանայ կատարելագործել, սպասելով լաւագոյն ժամանակներու, գլուխ հանելու համար իր հետապնդած քաղաքականութիւնը, և ամեն գնով դարմանելով՝ իր ձախողուածները՝ ապահովապէս տիրանալու հիւանդ մարդուն ժառանգութեանը։ Իսկ Եւրոպային պաշտպանուած Թուրքիան, թղթեղէն բարենորոգութիւններու խոստումներու հակառակ — որոնք դժբախտաբար մեռած տուա մնալու դատապարտուած էին — դարձեալ ձեռք կ'առնէ իր հին վարչական գրութիւնը։ Ներքին գաւառներէն դարձեալ կը հասնին տանջուող ժողովուրդներուն բողոքի աղաղակները, որոնք սակայն կը խեղդուին կեդրոնին մէջ . . .։

Վերջապէս, Ռուսիան պատեհ վայրկեանը հասած կը համարի և կ'ուզէ անմիջապէս օգտագործել զայն։ Ֆրանսան պարտուած ու քանդուած, Անգլիան մեկուսացած, իսկ Իտալիան, նորակազմ տէրութիւն մը, հազիւ կը սկսէր ինքզինք ամփոփել։ Կը մնային Աւստրիան ու Միացեալ Գերմանիան, Եւրոպայի կեդրոնական երկու հզօր կայսրութիւնները, որոնց հետ ձարերու տէրութիւնը կնքած էր արդէն Սուրբ Դաշնակցութիւնը, որ ծանօթ է պատմութեան մէջ երից կայսրաց անունով։ Ահա այս վերջիններուն կրթնելո՛վ է որ Ռուսիան անգամ մըն ալ կը փորձէ Աբէսի բախտը, պատռելու, փշացնելու մինչեւ վերջին տառն ու վերջին կէտը Բարիզի Դաշնագրին։ Պատրուակ մը պէտք էր անշուշտ, և գտնուեցաւ. — Պուլկարներուն ու Պոսնա Հէրսէկի քրիստոնեաներուն ջարդը, որուն արձագանգը դղրդեցուց Եւրոպան։ Վտանգը հասած էր Օսմանեան

կայսրութեան դուռը, և սակայն կառավարողները տխմար անտարբերութեամբ մը կը դիտէին երկրին շուրջը սաքլուած գաղտնի դաւերը։ Աւելին կ'ընէին. լրենց սովորական նախճիրները կը բազմապատկէին, այնպէս որ եւրոպայի հանրային կարծիքը կը զերագրգռուէր ու կ'ըմբոստանար։ Օրինակի համար, Բարիզի Գոնկրէին Թուական էն հազիւ 4 տարի վերջ, Լիբանանի ու Դամասկոսի քրիստոնեաները կը ջարդուին։ Այս եղերական գէպքերը տեղի կ'ունենային 1860ին, երբ Նարոլէոն Գ. իր փառքի զենիթը կը գտնուէր։ Զինուած միջամտութի՛ւն մը Ֆրանսայի կողմէն, և կը ստեղծուի Լիբանանի ինքնավարութիւնը, շուրջ կէս միլիոն Մարոնիներու համար, որոնք կաթոլիկ էին։ Եւ այս դասէն տարաբախտաբար չուզեր օգտուիլ Բ. Դուռը, ընդհակառակն, մոլեռանդ սօֆթաներէ չլայնոտած տգէտ խուժան մը պալքաններըը կը ներկէ պուկար արիւնով ։ Այն առեն է որ Մեծ Վերուներն՝ Կլէտսթընը կը բարձրացնէ իր ձայնը և կը սասանեցնէ տիեզերական խղճմտանքը։ Ու կը պայթի ռուսօթուրք պատերազմը։ Մնացեալը գաղտնիք մը չէ. — Նոր Պուլկարիա մը կը կազմուի, Պօսնա Հէրսէքը կը յանձնուի Աւստրիոյ - Հունգարիոյ առժամանակեայ խնամակալութեան, մօտ ապագայում կցուելու համար կայսրութեան. և ասիկա՝ իբրեւ վարձատրութիւն անոր պահած չէզոքութեան։ Զենք ուզեր յիշել պատերազմական ահագին տուգանքը , որ ծանրացաւ Թուրքիոյ արդէն վտիտ ուսերուն վրայ, ո՛չ ալ Կարսի, Արատհանի և յետոյ Պաթումի ռուս. գրաւումը. ի՞նչ հարկ յիշելու Կիպրոսի յանձնումը բրիտանական կառավարութեան, որպէս թէ իբրեւ երաշխիք՝ Ասիական Թուրքիոյ ամբողջութեան պահպանման և պաշտպանութեան ո՛ և է օտար յարձակումներու դէմ։ Արեւելեան Հարցը դեռ գոյութիւն ունի սակայն, տակաւին խնդիրներ կան, կնճռոտ ու բարդ, որոնք իրենց լուծումը կը սպասեն։ Զանց կ'ընենք այս էջերուն մէջ արտագրել 1911-12 և 1912-13 Ափրիկեան Տրիպոլիսի ու Պալքանեան երկու պատերազմներուն իրադարձութիւնները, փուլերը, և ազետալի հետեւանքները, քանի որ տեղական մամուլը զանոնք հրատարակած է օրը օրին։

Ամփոփ յիշենք այս դժբախտ խնդիրին, որ կը կոչուի Արեւելեան Հարց, կ'անցնինք ուրիշ ո՛չ նուազ կարեւոր խնդիրի մը, Հայկականը կ'ուզենք ըսել, որ Արեւելեանին ողնասիւնը կը կազմէ, և որուն կապուած է օսմ. կայսրութեան ճակատագիրը։

II. — Հայկական Հարցը

Հայկական Հարցին ծագումը պէտք է փնտռենք Ռուբինեան երեք դարեան Հարստութեան վերջին վեհապետին՝ Լեւոն Լուսինեանի՝ նախ Մարտիրի, յետոյ Լոնտոնի և ի վերջոյ Բարիզի արքունիքները դեգերումներուն մէջ։ Աւելորդ կրկնութիւն մը չենք ուզեր ընել, անգամ մըն ալ չհետեւելով թէ՝ Ռուբինեան Հարստութիւնը զոհ եղաւ խաչակրութիւններուն, որոնց ա՛յնքան բոլորանուէր մասնակցութիւն մը բերած էին Կիլիկիոյ մեր թագաւորները, թէ՛ իրենց զօրքով, թէ՛ իրենց ռազմամթերքով և թէ՛ պարէնաւորելով խաչակիրներու այդ վիթխարի բանակներուն մէկ կարեւոր մասը։ Խաչակրութիւնները վերջացած, երբ եւրոպացի հիւրերը քիչ քիչ կը քաշուին Արեւելքի սահմաններէն, երբ, Դաշնակից տերութիւնները, ա՛լ ձանձրացած ա՛յնքան զուր արիւնահեղութիւններէ ու ապարդիւն պատերազմներէ, ետ կը կանչեն իրենց կառավորներուն գունդերը, երբ Ս. Պապը—որ իր կոնդակներով և իր գործակալներուն մոլեռանդ քարոզներովը յաջողած էր ոտքի հանել բովանդակ Եւրոպան — վերջնականապէս կը լքէր Կիլիկեան, գրեթէ իր խոստումներուն դէմ, որոնց հաւատալու աստիճան միամիտ գտնուած էին մեր Լուսինեանները, ապին, Սարակինոսներն ու Եգիպտոսի Սուլթաններըը իրենց վրէժխնդրութեան բոլոր թափովը կը խուժեն Կիլիկիա։ Մնացեալը չգիտցող Հայ մը կա՞յ . . .

Տարաբախտ վերջին Լուսինեանը , Քասթիլեանց խոշոր փրկանքին շնորհիւ եգիպտոսի բանտէն արձակուած, առաջին անգամ Սպանիոյ մայրաքաղաքին մէջ կ'աշխատի համակրութիւններ ստեղծել, նոր խաչակրութիւն մը կազմելու և իր կորուսած Գահը վերստին ձեռք բերելու միամիտ յոյսով։ Մարտիրի մէջ 3-տարի կ'ապրի, արքայավայել պատիւներով, առանց վայրկեան մը կարենալ վանելու միտքէն՝ սեւեռուն գաղափարը՝ Կիլիկիոյ վերագրաւումը՝ է՛ր իսկ սեփական ուժերով, է՛ր իսկ ձեռքով ։ Յետոյ կ'անցնի Լոնտոն ու Բարիզ , միեւնոյն մտասեւեռումով տանջուած։ Սակայն, շահամոլ Եւրոպան — ինչպէս այսօր ալ — խուլ, անկարեկիր կը մնայ Արեւելքի այս քրիստոնեայ ինկած արքային պաղատանքներուն, արքայի՛ մը, որուն անձնուէր գունդերը Ս. Երկիր առաջնորդած էին խաչակիրները . . . ։ Հայկական վերջին Հարստութեան վերջին վեհապետը, քաղաքական կեանքէն յուսահատօրէն քաշուած, վանքի մը մէջ կ'աւանդէ իր շունչը, թաղելով իրեն հետ ազգին անկախութեան վերջին բեկորները ։

Արեւելքի մէջ լքուած, միակ քրիստոնեայ տարրի հանգամանքովը, զանազան թշնամի ցեղերէ շրջապատուած, հայ ազգը կը մտնուի տեւական հալածանքներու և պարբերական ջարդերու, այնպէս որ, քաղաքական անկախութեան կորուստէն ետք, կ'ստիպուի հեռանալ իր բնիկ երկրէն ու գաղթել օտար երկիրներ, գոնէ կարենալ անվթար ու կենդանի պահելու համար Հայերուն նուիրական ա՛ւանդները՝ կրօնը, լեզուն, պատմութիւնը . . . ։ Այս խառացած էջերուն մէջ դժուար պիտի ըլլար պատմել բոլոր կարեւոր դէպքերը, որոնք տեղի ունեցած են հայ գերութեան սա վերջին 3 դարերու ընթացքում։ Սակայն, Հայկական Հարցի ծագման ու զանազան փուլերու յաջորդութեան մէջ, անկարելի է անտեսել գէմքեր, որոնք փայլած են մեր քաղաքական հորիզոնին վրայ։ Այս գէմքերէն է Խորայէն Օրի, Մեծ Հայը, որուն համար կ'ըսուի թէ արկածախնդիր մըն էր ու կ'ապրէր ժէ. դարուն վերջերը, Եօհան Վիլհելմի — Պալատուհի մըն էր ու կ'ապրէր ժէ. դարուն վերջերը, Եօհան Վիլհելմի — Պալատուհի կայսրընտիր— արքունիքին մէջ։ Այս զարմանալի մարդուն կենսագրականը չէ՛ որ պիտի ամփոփենք հոս։ Անի ինքզինք սերած կը հռչակէր

Ղարաբաղի իշխանական մէկ տոհմէն, Պռօշեանց գերդաստանէն։ Մէկէ աւելի անգամներ Ճամբորդած է Հայաստանի զանազան գաւառները, շուրջ 12 տարիներ իբրեւ գինուոր ապրած է Ֆրնս. բանակին մէջ, յետոյ ծառայութեան մտած է Պալատունի Կայսրընտիրին արքունիքը։ Ըօհան Վիլհէլմ, գերման ուրիշ իշխաններու պէս, բռնուած էր Թագաւոր ըլլալու մարմաջէն։ Օրի, իր իշխանին այս տկար կողմը լաւ ուսումնասիրած էր, կը յուսար վայելել անոր պաշտպանութիւնը, Թերեւս գործնական նեցուկը, եթէ երբէք անոր պաըզէր իր ազգային ծրագիրը, այն է, Հայերը Հռոմի դիրկը նետել, կաթոլիկութիւնն ընդունել տալով իրենց, և այդ միջոցով, մահմետական բռնութեան լուծը թօթափելով՝ ազատագրել Արեւելքի միակ քրիստոնեայ հայ ազգը։ Իսրայէլ Օրի կը յաջողի համոզել Կայսրընտիրը։ 1699ին Հայաստան կը դրկուի մանաւանդ առաքելութեամբ։ Հայերը Հռոմի միացնելու ծրագիրը չդաններ փափագուած ընդունելութիւնը հայ կղերէն։ Օրի, հակառակ այս մարդէն, որ մէկէ աւելի վեհապետներէ յանձնարարուած էր իրեն, մանաւանդ երբ իրեն հասկցնողներ կ'ըլլան թէ Israel Oriն՝ լատին տառերու տեղափոխութեամբ կ'ըլլար il sera roi, այն է, թագաւոր պիտի ըլլայ . . . : Սակայն, այս պատուական կառավարութեան տկարութիւնը, և մանաւանդ, Հայերուն, մանաւանդ բապէս Ղարաբաղցիներուն հոգեբանութիւնը, եւրոպական միջամտութենէ մը միայն սպասելով իրենց փրկութիւնը, կամ աւելի ճիշդը, իրենց կացութեան բարելաւումը։ Օրիի մահէն ետք՝ Մինաս վրդ. կը շարունակէ անոր գործը։ Շուէտի պատերազմը վերջացած, Մեծն Պետրոս կը պատրաստուի միջամտել Պարսկաստանի մէջ, վրացիներն ու Հայերը նոյնպէս կը խլրտին։ 1722ին Տէրպէնտը կը գրաւուի Ռուսերէն. յետոյ Մեծն Պետրոս կը շարունակէ արշաւանքները և 1724ին կը տիրանայ Կասպից ծովեզերքի բոլոր վայրերուն, ուր կ'ուզէ բնակեցնել հայ գաղթականները, այդ կողմերը գտնուող մահմետականներուն դէմ՝ քրիստոնեայ բնակչութիւն մը տեղաւորած ըլլալու քաղաքական մանաւանդ դիտումով մը։ Հայերը կը մերժեն

և հոն՝ իր տարիներէ ի վեր փայփայած ծրագիրը գործադրելու համար։ կը յաջողի յարէն ալ ստանալ յանձնարարագիր մը Շահին ուղղուած, և 1707ին, ինքզինք Պապին պոռտուիական ալ ներկայացնելով, կը մեկնի Պարսկաստան, իրեն հետ ունենալով զանազան վայրերէ մեծ թիւով հետեւորդներ, որոնց մէջ կը գտնուէր նաեւ Հոլանտացի Եօաքիմ Շուէտեր գիտունը։ Պարսկաստանի մայրաքաղաքին մէջ Իսրայէլ Օրիի մուտքը և հոն գտած փառաւոր ընդունելութիւնը կը պատմէ Յիսուսեան միսիոնար մը, մասնաւոր հատորի մը մէջ, զոր գրած է Պարսկաստանի վրայ։ Շահը կը սոսկայ այս մարդէն, որ մէկէ աւելի վեհապետներէ յանձնարարուած էր իրեն, մանաւանդ երբ իրեն հասկցնողներ կ'ըլլան թէ Israel Oriն՝ լատին տառերու տեղափոխութեամբ կ'ըլլար il sera roi, այն է, թագաւոր պիտի ըլլայ . . . : Սակայն, այս պատուական կառավարութեան տկարութիւնը, և մանաւանդ, Հայերուն, մանաւանդ բապէս Ղարաբաղցիներուն հոգեբանութիւնը, եւրոպական միջամտութենէ մը միայն սպասելով իրենց փրկութիւնը, կամ աւելի ճիշդը, իրենց կացութեան բարելաւումը։ Օրիի մահէն ետք՝ Մինաս վրդ. կը շարունակէ անոր գործը։ Շուէտի պատերազմը վերջացած, Մեծն Պետրոս կը պատրաստուի միջամտել Պարսկաստանի մէջ, վրացիներն ու Հայերը նոյնպէս կը խլրտին։ 1722ին Տէրպէնտը կը գրաւուի Ռուսերէն. յետոյ Մեծն Պետրոս կը շարունակէ արշաւանքները և 1724ին կը տիրանայ Կասպից ծովեզերքի բոլոր վայրերուն, ուր կ'ուզէ բնակեցնել հայ գաղթականները, այդ կողմերը գտնուող մահմետականներուն դէմ՝ քրիստոնեայ բնակչութիւն մը տեղաւորած ըլլալու քաղաքական մանաւանդ դիտումով մը։ Հայերը կը մերժեն

ՊԷՌԼԻՆԻ ԴԱՇՆԱԳՐԻՆ 61ՐԴ ՅՕԴՈՒԱԾԸ

Բ. Դուռը յանձն կ'առնէ անյապաղ գործադրել հայաբնակ նահանգաց մէջ՝ տեղական պէտքերուն պահանջած բարւոքումներն ու բարենորոգումները, նաեւ երաշխաւորել Հայոց ապահովութիւնը Քուրդերու եւ Զէրքէզներու դէմ։ Այս նպատակին համար ձեռք առնուած միջոցները Բ. Դուռը պարբերաբար պիտի ծանօթացնէ պետութեանց՝ որոնք պիտի հսկեն անոնց գործադրութեան վրայ։ 1878։

Ահա՛ բանի մը տող գիր եւ թուղթի կտոր մը որ 35 տարիէ ի վեր գոյնն անգամ չէ փոխած

ուելու համար Մազէնտէրան։ Մեծն Պետրոս կը մեռնի 1725ին, Հայկական Հարցին հանդէպ ունս քղք. գործունէութիւնն ալ իրեն հետ թաղելով ժամանակուան մը համար։ Այդ թուականէն կը սկսի նոր գաղթային հոսանք մը դէպ ի հեռաւոր սահմանները, ուր հազարաւոր ընտանիքներ կ'ապաստանին, վըրէժխնդիր սուրին առջեւէն հալածական։ Հայ ցեղին բեկորները, վայրավատին, աստանդական, երկրագունտի Հին ու Նոր ցամաքներուն ծոցը կը փնտռեն նոր հայրենիքներ, տարուէ տարի մոռնալով իրենց մայրենի լեզուն, իրենց սրբազան կրօնը, իրենց թանկագին աւանդութեանց հետ։

Ներսէս Պատրիարք Վարժապետեան (1878)

Գաղթային հոսանքին առաջ բերած ազգային աղէտները քիչ թէ շատ մոռցնելու և ցեղին վիշտը սփոփելու սահմանուած նախախնամական մարդ մը կը ծնի այդ գարուն և իր անունով կը հիմնէ Միաբանութիւն մը՝ Եւրոպայի մէկ խաղաղ խորշը։ Մխիթար Աբբան է այդ պատուական հայը, որ Հայաստանի բոլոր վանքերը պարապած ու ձեռագիրները հաւաքած, իր անյողդողդ կամքով ու աննկուն նկարագրով կը յաջողի գլուխ հանել իր ձեռնարկած վսեմ գործը, և այսպէս, կը հանդիսանայ Բ. Լուսաւորիչ մը, ոգեկոչելով հայ լեզուն, հայ գրականութիւնը, հայ գեղարուեստը, մէկ խօսքով՝ գերեզմանացած Հայութիւնը։ Այսպէս ուրեմն, Մխիթար Աբբան եղած է առաջինները, որ Եւրոպայի ծանօթացուցած է քաղաքակիրթ, հինաւուրց, պատկառելի և գարերով հալածուած ու չարչարուած հայ ազգ մը, միշտ կանգուն ու միշտ հպարտ՝ իր կրօնքով, իր լեզուով ու իր պատմութեամբ։ Մինչ, մէկ կողմէ, նախ Մօռա, յետոյ Վենետիկ, կը

կազմակերպուէր Մխիթարեան Միաբանութիւնը, Ադրիականի ծոցը, Ս. Ղազարի կղզեակին մէջ ամրոցելու համար Սբեւելքի հեղեղներէն մաշա-

Է. Խրիմեան Հայրիկ, Խորէն եպսկ. Նար-Պէյ, Ստ. Փափազեան, Մ. Չերազ
(Պէրլինի վեհաժողովին պատուիրակութիւնը. 1878)

պուր ճողոպրած Հայութեան սուրբ նշխարները, անդին, Ղարաբաղի խորերէն, Դաւիթ Բէկի ըմբոստ գլուխը կը ցցուէր պարսկ խաներու քնդվզեցուցիչ կեղեքումներուն դէմ, և 1725ին, Մեծն Պետրոսի մահովը

պահ մը մոռցուած Հայկական Հարցը վերստին երեւան կ'ելլէր, լուրջ ու կազմակերպուած ապստամբութեան մը ձեւին տակ, Իաֆֆիով անմահացած։ Այս համառօտ տեսութեան մէջ կարելի պիտի չըլլայ դէթ ուրուագիծը տալ այն պատմական կռիւներուն, որոնք, աւա՛ղ, կարող չեղան ազատագրել Արեւելքի ժողովուրդներուն ամենէն մարտիրոսը։ Եւ սակայն Մայր-Դաղափարը կ'ապրէր յաւէտ ու կ'ուռճանար։ Ձիշդ դար մը վերջ, 1827ին, Ներսէս Աշտարակեցին կը փորձէ ազատագրել ազգը, ռուսօսմանական պատերազմին առիթով, 25,000 ընտիր մարտիկներու գլուխը անցած ինք անձամբ, խաչով ու վեղարով, հասատատապէս համոզուած թէ՝ Ռուսիան պիտի փրկէր վերջնականապէս Հայութիւնը և պիտի լուծէր Հայկ. Հարցը։ Կովկասի խանդավառութիւնը մեծ էր. այլ եւս եկած հասած կը կարծուէր մեծ օրը. պիտի հնչէր վերջապէս Հայաստանի ինքնավարութեան երջանիկ ժամը. գոնէ այսպէս հաւատացած էր Մեծ Աշտարակեցին։ Բայց, դէպքերն ու պարագաները յանկարծ կը փոխուին, Աշտարակեցին կ'աքսորուի Բեսարաբիա, ուր 14 տարի ապաշխարելէ վերջ՝ կը բարձրանայ Ս. Լուսաւորչի գահը։ Դարձեալ փորձեր կ'ընէ վերարծարծելու Հայկական Հարցը, կը դիմէ նոյն իսկ եւրոպ. արքունիքներու, բայց, Հայկական Տառապանքին վախճանը տեսնելէ առաջ, ինք կը վախճանի։ Ցետոյ կու գան Պօլսոյ ծանօթ ազգ. յեղափոխական շարժումները, Ամիրաներու բռնակալութեան դէմ, որոնք բացարձակ տէրերը դարձած էին Թուրքիոյ տնտեսական կացութեան և իրենց միահեծան իշխանութիւնը կը պարտադրէին իրենց շրջանի պատրիարքներուն։ Ֆրանսա դաստիարակուած ու յեղափոխութեան օրերը ապրած մէկէ աւելի հայ տաղանդներ կը յաջողին տապալել ամիրայութիւնը, կը խմբագրեն ազգային ներքին ինքնավարութեան յստակ օրէնք մը, ՍԱՀՄԱՆԱԴՐՈՒԹԻՒՆը, և Թուրքիոյ Հայութեան համար կը բանան այսպէս նոր Դարագլուխ մը։ Աւելորդ է յիշել հոս Սուլթան Մահմուտի ու

Սէրվիչէն (1838)

Սուլթան Մէճիտի բարենորոգումներու հրովարտակները, որոնցմով կը խոստանային կատարեալ հաւասարութիւն և արդարութիւն՝ հանդէպ օսմ. բոլոր հպատակներուն, առանց կրօնի ու ցեղի խտրութեան։ Սահմանադրութեան հռչակումէն ի վեր ազգը կ'ապրի երգերով ու տարեդարձի ուրախութիւններով, առանց ինք իր մէջ ամփոփուելու, կառչելով այդ նոր Օրէնքի տառին, և առանց ըմբռնելու անոր ոգին։ Այսպէս կ'անցնին տարիները, Պօլսոյ մէջ անսովոր ոգեւորութիւններ, կամաց կամաց կը կազմուին կրթական, բարեգործական ու թատերասիրական ընկերութիւններ, ազգը քիչ քիչ կը վերստանայ իր կորովը, նոր նոր յոյսեր կը ծլին սրտերու մէջ, Պատրիարքներ կ'ընտրուին ու պատրիարքներ կը տապալին, Ղալաթիոյ Ազգային Խորհրդարանին մէջ ամեն շաբաթ ժողովներ կը գումարուին, հազարաւոր ունկընդիրներու ներկայութեան։ Ու այս բոլոր խանդավառութիւնները կ'ըլլային Սահմանադրութեան անունով, մինչ Բ. Դուռը հաճոյքով կը դիտէր իր հայ հպատակներուն արշալոյսը։ 1860ին Տիւզիւնները կը յարձակին քրիստոնեայ Մարոնիներուն վրայ. Դամասկոս ու Լիբանան կ'ողողուին քրիստոնեայ արիւնով, Ֆրանսան կը միջամտէ և շուտով կ'ստեղծուի ինքնօրէն Լիբանան մը, քրիստոնեայ կառավարիչով ու ոստիկանութեամբ։ Երկու տարի վերջ, Զէյթունն կ'ապստամբի ընդվզիլ։ Մարաշի մոլեռանդ խալամ բնակչութեան դրդումովը, կառավարիչ Ազիզ բաշա կանոնաւոր թէ անկանոն զինուորներու ստուար գունդերով յարձակումի կը գործէ այս փոքրիկ Հայ Լեռան վրայ, 1862ին, և չարաչար պարտուած՝ ետ կը փախչի մնացեալ ուժերովը Մարաշ։ Նաթօլէոն Դ-ի Ֆրանսան կը միջամտէ, Զէյթունի 4 իշխանները ձերբակալուած Պոլիս կը բերուին, հուսկ ուրեմն կը հաստատուի Զէյթունի մէջ օսմ. կառավարութեան Ա. գայմագամը, Սալիհ Էֆէնտի մը, 1866ին։ Այդ թուականէն է որ Զէյթուն կը գրկուի իր կէս-անկախ ու առանձնաշնորհեալ հանգամանքէն,—վրայ կը հասնի արեւելեան ռուսօսմ. ուրբ պատերազմը. ռուս յաղթական բանակը կու գայ վրաններէ կը լարէ Այաստե-

Գրիգոր Օտեան (1838)

ֆանոյի դաշտը։ Ներսէս վարժապետեան Պատրիարքը Մեծ Դուքս Նիքօլայի կը դիմէ Հայկ։ Յաւին դարման մը խնդրելու և կը յայտնի Հաշտութեան Դաշնագրին մէջ մտցնել տալ 16րդ յօդուածը՝ խորհանակ Ալբիոնը ջնջել կու տայ Ազատեֆանոյի Դաշնագիրը, և Պէրլին կը գումարուի նոր վէհաժողով մը։ վարժապետեան Պատրիարք, Սէրվիչէնի, Դ. Օտեանի և Մկրտիչ Իսահանի հետ հասնելով Մարսէյլ, հոն ալ պատգամաւորութիւն մը կը դրկէ, խրիմեան Հայրիկէն, Նարպէյ Սրբազանէն, Ստեփան Փափազեանէն և Մինաս Զէրդալէն բաղկացած։ Հոն, Պէրլինի վէհաժողովին մէջ, Թուանշանութեան խորհրդաւոր կարգախոսութեամբ մը, Ազատեֆանոյի 16րդ յօդուածը կը փոխուի Պէրլինի 61րդ յօդուածի, Ազատեֆանոյի 16րդ յօդուածին, Ազատեան ուրիմն, այս երկու յօդուածներուն ուժովը, Հայկական Հարցը միջազգային հանգամանք մը կ'առանայ պաշտօնական եւրոպային կողմէն, վից Մեծ Տէրութեանց ներկայացուցիչները կ'ստորագրեն Պէրլինի Դաշնագիրը և Բ. Դուռը կը խոստանայ պարբերաբար համար տալ Եւրոպայի, հայկական նահանգներուն մէջ ի գործ դրուած (?) բարենորոգումներու մասին։ Բայց, դժբախտաբար, շնորհիւ Ապտիւլ Համիտի և իր շրջապատի հայահալած քաղաքականութեան, 35 տարիներէ վերջն ալ անփոփոխ կը մնայ, Հայկ. Հարցը պատրուակ մը կ'ըլլայ Բ. Դրան ձեռքը, ա'լ աւելի խստացնելու Հայ ազգը ճնշող հարստահարութիւնները։ Անգլիան, Կիպրոսի Համաձայնութեամբ, երաշխաւորած ըլլալով հայկական բարենորոգումներուն գործադրութիւնը, միեւնոյն ժամանակ, պաշտպանելու Օսմանեան կայսրութեան ամբողջութիւնը՝ ո՛և է օտար տէրութեան պատահական յարձակումներուն դէմ, իրա՛ւ սկզբնաւորութիւն

Մկրտիչ Իսահան (1838)

քննիչ մը կը դրկէ Հայաստան, Թլօթթըր հազարապետը, բնակչութեանց պահանջներն ու պէտքերը մօտէն քննելու, աեղացի ժողովուրդներուն բարքերն ուսումնասիրելու և ըստ այնմ պատրաստելու տեղեկագիր մը, որ հիմ պիտի ծառայէր խոստացուած բարենորոգումներուն գործադրութեանը։ Արդ, այդ անգլիացի զինուորականը, Սրեւելքի սիրահար մը, Բիէռ Լօթիի սեւէն, առանց լուրջ քննութեան մը, կը պատրաստէ ողորմելի տեղեկագիր մը . . . ։ Տարիները կ'անցնին, բռնապետական ռէժիմի սարսափները կը յաջորդեն իրարու. հայկական ծանօթ նահանգները կ'ենթարկուին մասնաւոր հարստահարութեան ու հեղհեղուքներու, վարժարանները կը փակուին հեզհետէ, ազգ. պատմութեան ուսուցումը բացարձակապէս կ'արգիլուի, ազգ. երգարանի հրատարակիչները կը բանտարկուին, ուսուցիչներ ու վարդապետներ կ'աքսորուին։ Չեթան ու Կարին առաջին նշանը կու տան ընդվզումի, քիչ յետոյ կը վարակուին ուրիշ

Անգլ. հազարապետ Հէնրի Թրօփըր
(Քննիչ հայկական ցահագործներու) 1880

հայաշատ կեդրոնները։ Յեղափոխութեան հրեղէն շունչը կ'անցնի Հայաստանի վրայէն, Մկրտիչ Փորթուգալեան կը փախչի կ'ապաստանի Մարսէյլ, ուր կը հիմնէ Արմենիան։ Մուսա Պէկի ծիծաղելի դատավարութիւնը մերկապարանոց կ'ընէ Համիտեան բռնապետութեան բովանդակ անանկութիւնը։ Ռուսահայերը կ'սկսին աւելի քան երբէք մտահոգուիլ իրենց Թրքահայ եղբայրներուն վիճակովը, արտասահմանի մէջ յեղափոխական կուսակցութիւններ կը կազմուին, Թերթեր կը հրատարակուին, եւրոպական դահլիճներուն անտարբերութիւնը ցնցելու և հանրային խղճմտանքն արթնցնելու համար։ Ղալաթիոյ կեդրոնական վարժարանը կը գադրի վայելել կառավարութեան վստահութիւնը, յեղափոխութեան օրէ մը նկատուելով։ Մ. Զերազ, այն շրջանի տնօրէնը (կարգապահ տիգղոսով)

կը հարկադրուի օրին մէկը յանկարծ փախչիլ Եւրոպա, հոն սկսելու համար նոր պայքար մը, Հայկական Դատին պաշտպանութեան համար։ Եւ կը ծնի «L'Arménie»ն, որուն Ա. Թիւին խմբագրականը կը կրէ հետեւեալ խորագիրը. — « Pourquoi cette publication ? » ակնարկելով 61րդ յօդուածին։ Զերազի ամսաթերթը, 15 տարիներ անընդհատ, լոնտոնի թէ Բարիզի մէջ, կը մղէ խաղաղ պայքար մը, զուտ դիւանագիտական, Պէռլինի 61րդ յօդուածին տառին միայն կառչած։ Զերազ, բացի իր թերթէն, Հայկական Դատին ի սպաս կը դնէ իր բնաձիր պերճախօսութիւնը, մոգական լապտերով ներկայացումներ, բանախօսութիւններ կը կազմակերպէ Եւրոպայի կարեւոր կեդրոններուն մէջ, նաեւ Մ. Նահանգները, Հայաստանը ծանօթացընելու քաղաքակիրթ աշխարհին, իր տառապանքներովը, իր մարտիրոսութեամբը, Արեւելքի մէջ կատարած իր դարաւոր դերովը, լեզուովը, պատմութեամբը, մէկ խօսքով՝ այն ամէն տոհմային յատկութիւններովը, որոնք պիտի կրնային շահամղել Եւրոպայի ուշադրութիւնը դարձնել այս տարաբախտ ու անդիմօրէն հարստահարուած քրիստոնեայ տարրին վրայ։

Նազար-Բէկ

Կը հասնին հալածանքի, անձկութեան ու սարսափի սեւ օրերը։ 1890ին Գուամ Գարուի ցոյցը տեղի կ'ունենայ. նոյն տարին Զեթունի ապստամբութիւնը կը պայթի, բանտերը կը լեցուին հայ խռովարարներով (.° . . .) կախաղաններէն կ'կլլեն երեւան, Հայոց կը կախուին։ Սասունը կ'ապստամբի, և Աբդիւլ Համիտ կը փութայ խեղդել ապստամբութիւնը հազարաւոր անմեղներու արիւնի ծովին մէջ։ Սասունի Ջարդին վրայ, Եւրոպա՝ գոնէ արտաքուստ՝ կը զայրանայ. Անգլիա, Ֆրանսա և Ռուսիա, Եւրոպայի կողմէն, բարենորոգումներու նոր ծրագիր մը կը պատրաստեն, 1895ի Մայիսեան Ծրագիրը, Հայկ. վեց նահանգներուն համար պահանջելով անհրաժեշտ բարենորոգումներու գործադրութիւնը, Բերլինի և Գամպօնի բարեացակամ ջանքերուն շնորհիւ։ Աբդիւլ Համիտ, ձգձգումներով ժամանակ կը վաստկի, մինչեւ որ կը յաջողի գժտութիւն ձգել երեք միացեալ մեծ տէրութեանց միջեւ։ Ռուսիոյ ներկայացուցիչը Նէլիւօֆ կը խանգարէ ներդաշնակութիւնը, և ելլզերի չարաշուք ինակիչը քայլայերուած, կը խորհի այդ նոր ծրագրին ալ թաղել 61րդ յօդուածին պէս։

Հայ յեղափոխական կուսակցութիւն մը, Հնչակեանը, բաւական լաւ կազմակերպուած, ունենալով իր գանազան մասնաճիւղերը Հայաստանի ու Կիլիկիոյ կարեւոր կեդրոններուն մէջ, Ս. Խաչի Միւռոյրին Բ.

Միւռոյ Փորթուգալեան (1895)

Դրան առջեւ բողոքի ցոյց մը կ'ընէ, որ շուտով կը զսպուի դարձեալ անմեղ հայերու կոտորածով մը։ Պօլսոյ սալայատակները կը ներկուին արիւնով։ «Մայիսեան Ծրագիր»ը կ'ատորագրուի Աբդիւլ Համիտին կողմէն, և իբր գործադրութեան փայլուն ապացոյց, ազդանշանը կը տրուի Հայաստանի ընդհանուր ջարդերուն . . . Եւ ահա Զեթունն կ'ապըստամբի, վրէժը լուծելու իր հազարաւոր նահատակ եղբայրներուն ու քոյրերուն։ Շուրջ 100 հազար կանոնաւոր թէ անկանոն զօրագունդերու դէմ ինքզինք կը պաշտպանէ ամիսներով, հերոսական նախճիրներ՚կը գործէ, բովանդակ Եւրոպան ապշահար կը թողու իր գերմարդկային ճիգերովը, և ի վերջոյ եւրոպական վեց մեծ տէրութեանց միջամտութեամբը կը կնքուի պատուաւոր հաշտութիւն մը, Զեթունի համար ընդունուելով մէկ քանի առանձնաշնորհումներ, ինչպէս քրիստոնեայ կառավարիչ, տուրքերու չնչին կամ թեթեւացում, եւայլն։ Հայկական ընդհանուր ջարդերուն հանդէպ անզգած ու անտարբեր գտնուող Եւրոպան ծիծաղելի դիրքի մը կ'ենթարկուէր։ Համիտ, ա'լ աւելի չփացած, բանտերով, աքսորներով ու կախաղաններով կը խորհէր ահաբեկել հայ յեղափոխականները, որոնք սակայն պարտութիւն չէին խոստովաներ։ Դաշնակցականները 14 Օգոստոս 1896ին կը կոխեն Օսմ. Դրամատունը, նիւթապաշտ ու չահամոլ

եւրոպան ստիպելու միջամտութեան . հայկական խոստացուած բայց մեռեալ տառ մնացած բարենորոգումները գործադրել տալու համար: Սակայն այս հերոսային փորձն ալ կը վիժէ, և Հայկական Հարցը նորանոր կնճռոտութիւններու կը հանդիպի: Պօլսոյ ահաւոր Ջարդին վրայ, գաղթային հոսանք մը կ'ուղղուի Արտասահմանի մերձաւոր կեդրոնները, Պուլկարիա, Եգիպտոս, Յունաստան , եւայլն: Արտասահմանի մէջ հաստատուած գաղթականութիւնը, զանազան առիթներով , կը փորձէ վերարծարծել ու դիւանագիտութեան սեղանին վրայ բերել տալ Հայ Դատը:

Քրիստափոր Միքայէլեան

Լահէյի խաղաղութեան առաջին Համաժողովին, որ տեղի կ'ունենայ 1899ին, Արտասահմանի այլ և այլ կեդրոններէն պատգամաւոր ընտրուած Մ. Զերազ կը մատուցանէ յիշատակագիր մը, որ սակայն անհետեւանք կը թողուի: Միւս կողմէ, Արտասահմանի մէջ սարքուած միթիւնիներէն ու մղուած պայքարներէն գեղագրդռուած, Համիտ չդադրիր մանակի սպանութիւններով անդամատել Հայաստանի հայ բնակչութիւնը: Կիլիկիոյ կաթուղիկոսական կեդրոններու մէջ բնակող Իսլամներուն գաղտնի գէնքեր կը բաշխուին կուսակալներուն ձեռքով և կեդրոնին հրահանգով: Ատանայի, Այնթապի և Մարաշի Հայերը ջարդելու չշուկը չուտով կը տարածուի և կը հասնի Եգիպտոս, ուր, հայ գաղթականութիւնը յուզուած, ողբացեալ Բիւզ. Քիւրեղեանի միջոցաւ իր ձայնը կը հասցնէ Մ. Տէլգասէի որ Մէրսին և Իսկէնտերուն մարտանաւեր զրկելով՝ առաջքը կ'առնէ ամենատոյգ Ազգէին:

Օրմանեանի Պատրիարքութեան օրով, մէկէ աւելի անգամներ ընդհանուր ջարդի մղձաւանջը կը ճնշէր Հայուն արիւնոտ կուրծքին վրայ.

սակայն Բռնաւորը կը թուէր պահ մը դադար առած ըլլալ Թալանի՞ու ջարդի իր յոգնութիւններէն, մինչդեռ արտասահմանի մէջ տակաւ կը խմորուէին նոր դաւադրութիւններ Անոր դէմ, փութացնելու համար անիծապարտ Ռէժիմին տապալումը: Այսպէս , Սոֆիայի , Ժընեվի և Աթէնքի մէջ յղացուած, կազմուած ու պատրաստուած Մահափորձը — որուն նախափորձին՝ զոհուեցան Պուլկարիա Քրիստափոր Միքայէլեան և վաստակաշատ Բէնտիքեան անձնուէր Դաշնակցականները , Մահափո՛րձ որ ծանօթ է պատմութեան՝ 1903ի «Դժոխային Մեքենայ»ով , — կը գործադրուի Ուրլաթի Սկլամլըքին, Բարեբախտաբար այս անգամ Հայու մը քիթ չարիւնիր, ինչպէս եղած էր 96ի Պանքայի Դէպքին, որուն հետեւանօք Իզմիրլեան Պատրիարք աքսորուած էր Երուսաղէմ:

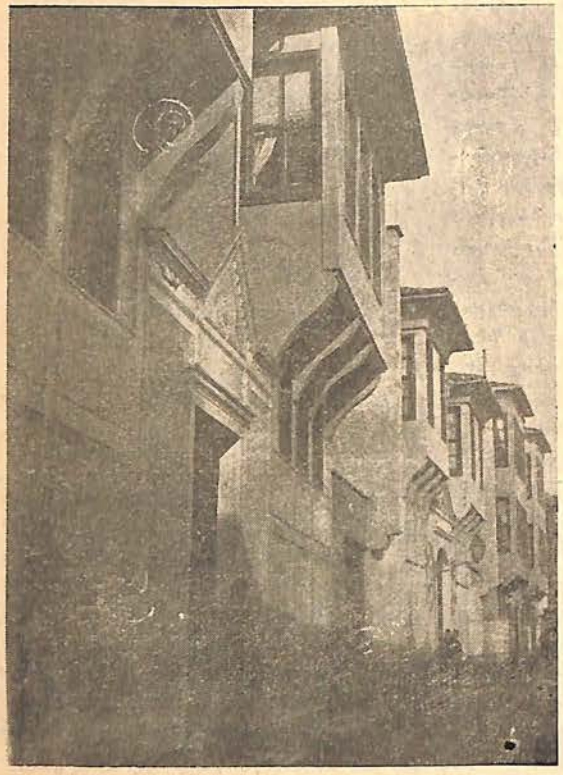

Մատթէոս Պատր. Իզմիրլեան (1895)

Դէպքերը կը գահավիժէին սակայն: Եւրոպական ու Ասիական Նահանգները — Մակեդոնիա և Հայաստան — օրէ օր Եւրոպայի մահազդութիւնը կ'աւելցնէին, ու Դահլիճները կ'սկսէին իրենց լուրջ ուշադրութեան առարկայ ընել այս երկու վտանգաւոր խնդիրները: Ուստի, Լտուբրա Լ. որ պատմութեան մէջ պիտի մնայ մէշա խաղաղասէր տիտղոսով, կը մտածէ վերջ մը դնել, մէկ հարուածով, այս անստոյգ վիճակին: Ու տեղի կ'ունենայ Ռեվալի տեսակցութիւնը, 1907ին, Ցարին ու իրեն միջեւ, վճռուելու համար Օսմանեան կայսրութեան ճակատագիրը:

Մինչ այս մինչ այն, Երիտասարդ Թուրքերը կը ցնցուին. կ'զգան ահաւոր վտանգը որ սքօղուած էր այդ տեսակցութեան ետին: Անմիջապէս ձեռք կ'առնեն արտակարգ միջոցներ, այսպիսի բացառիկ պարագայի մը յատուկ. — Իսմաիլներու ատեաւր խումբեր մուտ կը գտնեն Բանակին, ինչպէս նաեւ ժողովրդային մոլեռանդութիւնները մատնանշելու և գլուխագրգռելու համար անոնց մոլեռանդութիւնը խալիֆայի մը դէմ որ Օսմաններու և Ցաթիհներու ժառանգութիւնը կը ծախէր օտարներուն . . . , — Անգին, Բարիզի մէջ, Հ. Յ. Դաշնակցութեան հետ կը դաշնակցէր Իշխան Սապահէտտին, իր եռանդուն ձգտումով Ազգէա Բիզաներ և ուրիշ Իթթիհատական Ջոջեր: 1907ի պատմական

Քօնկրէին մէջ կը վճռուի, ի մէջ այլոց, Համիտի գահընկեցութիւնը, եթէ ան յամառէր չհնչակեան Սահմանադրութիւնը։ Ակնարկ կը սահմանուի այս քաղաքական հրաւէրին խառնարանը։ Եւրոպական սպաներէ մարզուած ոստիկան-զինուորութիւնն է որ ազդանշանը կու տայ Ընդվզուածին։ Քիչ յետոյ, Բանակը վարակուած՝ Իվէր ու Նիազի լեռ կ'ելլեն։

Հայոց Ցախկին Պատրիարքարանն ի Դումգաբու

Օսմ. Սահմանադրութիւնը վերահաստատուած էր, 10 Յուլիս 1908ին, և այս կերպով, գէթ առժամապէս հեռացած էր Աբդիւլ Համիտի վտանգը։

Ո՛վ չյիշէր խանդակաթ գրկախառնուածները, լրգերը, հանդէսները, թափօրները, վերադարձող մեծ ու փոքր Տարագիրներու արքայավայել ընդունելութիւնները, ճառատումներ ազնուութիւն, հայ և Թուրք եղբայրակցութեան յանկերգը՝ կրկնուած ժամերուն ու ձամիներուն բիւրերէն, երջանիկ օրեր Ազատութեան գինովներուն, որոնց շուտով պիտի յաջորդէր կիլիկեան եղեռնը . . . ։ Ատանայի Ջարդերուն հետ զուգընթացօրէն, կը պայթի Մարտ 31ի շարժաբը, որ կու գայ Աղէտը անթեղել։ Այնուհետեւ Համիտի անկումը, արդի փաստիշահին գահակալութիւնը և Օսմանեան խորհրդարանին նոր ու հանդիսաւոր բացումը ա՛լ աւելի կ'զգազեցնեն երիտասարդ Թուրքիոյ փրկիչները, որոնք պահ մը մոռցած իրենց ստանձնած գերը՝ կայսրութեան ներքին անդորրութիւնն ապահովելու, կ'սկսին էրարու միջեւ պատակալ ու վարկաբեկուիլ եւրո-

պայի առջեւ։ Կուսակցական փանաքի ու միասարեր վէճերէն չեն կրնար վայրկեան մը գլուխնին դանել, որպէս զի լրջօրէն ձեռք առնեն ներքին նահանգներուն բարենորոգման հարցը։ Թուրք Մամուլին մտայնութիւնը տակաւ երեւան կու գայ իր տխուր պատկերով։ Սահմանադրութիւնը հիմ բռնելով, Օսմանեան կայսրութիւնը բաղկացնող այլազան տարրերու միջեւ համերաշխութիւնը հաստատելու համար, երիտասարդ Թուրքիա կը փորձէ ջնջել Պատրիարքարաններու առանձնաշնորհումները, նոյն իսկ կը մտածէ գաբիտիւլասիօններու հետ ջնջել տալ նաեւ Պերլինի 61րդ յօդուածը, իբրեւ նեղիչ ու անպէտ տարր, տրուած ըլլալով սահմանադրական կարգերուն հաստատուիլը։ Սակայն ներքին խռովութիւններ, քաղաքային ոճիրներ, դահլիճներու յաճախադէպ փոփոխումներ և արտաքին տխուր

† Բարթող Թելեան

անակնկալներ վերիվայր կը շրջեն ամեն ծրագիր ։ — Պօսնա Հէրսէքի կացութ, Կրէտէի անջատում, Պուլկարիոյ անկախութիւն, Ափր. Տրիպոլսոյ բռնագրաւում, յետոյ Պալքանեան Դաշնակիցներու պատերազմ, եւայլն եւայլն, որոնք կու գան ստեղծել իրերու ներկայ վիճակը։ Եւ Օսմ. կայսրութեան գերը վարող երիտասարդ միաքերը, մերձաւոր անցեալի մը դառն փորձերէ խրատուած, ընդհանուր բարենորոգումներու

Պօսոյ ատգլ դեսպան Սըր Փիլիփ Քըրի (1895)

շատ մը ծրագիրներ մշակեցին և դեռ կը մշակեն. սակայն, ինչպես ցոյց կու տան քաղաքական իրականութիւնները, Հայկական Հարցը աւելի քան երբեք եւրոպական դահլիճները կ'զբաղեցնէ այս պահուս։ Կիլիկեան եղեռնին յաջորդող մահու պատիժներ՝ անմեղ Հայերու վրայ ի գործ դրուած, հոս ու հոն, ներքին հայաբնակ գաւառներու մէջ՝ մասնակի կամ խմբովին սպանութիւններ, Հողային Հարցի անլուծելի հանգոյցը, առևտրական գործունէութիւններ, բռնաբարութիւններ ու կրօնափոխութիւններ, ազգային հաւաքականութեան բողոքներու դէմ եկող գացող դահլիճներուն անտարբերութիւնը, Հայաստանի խորերը տիրապետող արհաւիրքը և աշխատասէր ժողովուրդին գլխուն վերեւ սաւառնող Ջարդի Սարսափը. այս ամէնը սեւ օդակները կը կազմեն Հայկ. Հարցին, որ քաղաքական կիրթ աշխարհի վրէն անցուած դատապարտութեան շղթայ մըն է այսօր։ Բնական էր թէ՝ բոլոր տեղերքը ցնցող հայկական պարբերական աղէտներու հանդէպ՝ Ամենայն Հայոց վէհ. Հայրապետը չէ՛ր որ պիտի լռէր։ Ձիշդ պատեհ րոպէին, կը դիմէ իր ամենողորմած Տէրոջ՝ Սուրբ Յարին, Հայցելու համար Նորին վեհափառութեան պաշտպանութիւնն՝ իր հարատահարուող հօտին վրայ։ Ցեղով, օգտագործած ըլլալու համար ներկայացող առիթը, եւրոպական դահլիճներուն մօտ իր կողմէն պատուիրակութիւն մը կը նշանակէ, անմահ Նուպարի որդի Պօղոս Բաշայի նախագահութեան տակ, Հայկական Հարցին շուտափոյթ և նպաստաւոր լուծումը ձեռք բերելու պաշտօնով։ Ահա՛ այս պատուիրակութեան անդամները. — Իթիւճեան Սրբազան, Պօղոս Բաշա, Եագուպ Արթին Բաշա, Մ. Չերազ և Յարութիւն Մոստիչեան, որոնց հպանդամանքը ճշդուած է հայրապետական յատուկ կոնդակով։ Բաց աստի, Բարիզ, Լօնտօն,

Պօղոսյ ռուս պեսպան Նէլիսօֆ (1895)

Պէռլին, Բեգրսպուրկ, Թիֆլիզ, Նիւ Եօրք և այլ կեդրոններ կը կազմուին նաեւ հայ մասնախումբեր, որոնց տեղական աշխատանքը այժ կու տայ պատուիրակութեան դիմումներուն։

Թէ ի՞նչ արդիւնք ունեցած է կամ պիտի ունենայ Տ. Տ. Գէորգ Ե. Հայրապետին այս քայլը՝ իր հօտին բարօրութեանը համար առնուած, և թէ ի՞նչ կ'սպասենք Նուպարորդիին անգնահատելի ջանքերէն, շատ մօտիկ ապագան պիտի պարզէ անտարակոյս։

ՍՄԲԱՏ ԲԻՒՐԱՏ

Բերա - Բանկալթի
23 Սեպտ. 1913

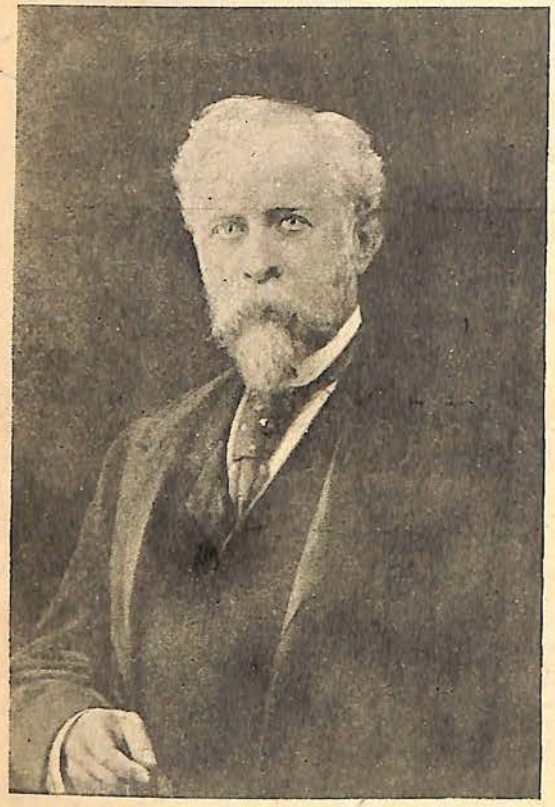
Հայկական խնդիրը Վիեննայի մէջ

(Ապագայ հայ պատմագրութեան համար եջ մը)

Պարիսի և Բէռլինի հայկական մասնաժողովներու յորդորմամբն հաստատուեցաւ ի Վիեննա՝ նախաձեռնութեամբ Դր. Բ. Կիւլպէնկեանի՝ հայկական մասնախումբը, որուն նպատակը պիտի ըլլար ծանօթացնել գերմանացւոց՝ և ի մասնաւորի տեղւոյս քնակչութեան՝ Հայն, հայուն պատմութիւնը, հայուն ցաւը և հայուն ապրելու տենչը։ Մասնախումբը ժողվուեցաւ, ընտրեց իւր առնուագան՝ (Արիս. քհ. Ճէօճեան) իւր առեղծուածները (Դր. Բ. կ.) և իւր խորհրդականները.... Դիմումները նադպլերը և իւր կարեւոր ու անհրաժեշտ ծախքերուն համար։ Հայթայթեց՝ իւր կարեւոր ու անհրաժեշտ ծախքերուն համար։ Շատ մը օգտակար որոշումներէն մին էր լրագրական հրատարակութիւններ ընել՝ չհապրգռելով հրատարակիչները մեր խնդրին չուրջը, գլխաւորաբար Reichspost, Zeit, և N. F. Presse պիտի ըլլային ձայնատուները։ Միայն առաջինը փարեցաւ խնդրոյն և մինչեւ հիմայ իսկ չի գադրիր օգտակար լրեր ու տեղեկութիւններ տալէ խնդրոյն նկատմամբ։ Կարեւորա-

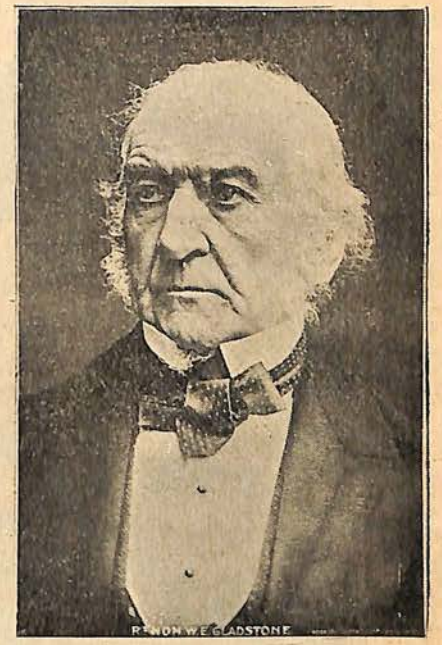
գոյնն էր սակայն հաւաքոյթներ ու համախմբութիւններ կատարել ու ճառախօսութիւններով լայնացնել հետաքրքրուղներու շրջանակը։

Այս համախմբութիւններէն մին արժանի է արձանանալու պատմութեան տարեգրութեանց մէջ։ Սրդէն «Մչակ» ու «Ազատամարտ» հարեւանցի տեղեկութիւններ տուած են. բայց այս համախմբութեան հետաքրքրականն՝ իւր մանրամասնութիւններն են։ 1913 Մայիս 24ին՝ Շէօնբրունի կայսերական ամարանոցին քովերը՝ Տիվոլի կազդուրարանի ընդարձակ սրահին մէջ՝ 90-100 հոգւոյ մօտ բազմութիւն մը դիզուած՝ առաջին անգամ պիտի լսէր Հայկական Խնդրին գրեթէ

Պօլսոյ Ժառնս. դեսպան Բօլ Դաւրօն (1895)

նուած փուլերու տեղեկագրութիւնը (*)։ Կրակոտ, ազնուատոհմ երիտասարդ մը՝ Ր. Կապրի (Baron Kapri) Գրացէ Վիեննա հրաւիրուած յատկապէս՝ արտասանեց խանդավառ տեսութիւն մը, որ ժամ մը ամբողջ՝ գրաւած ու գամած էր մտքերն ու բեւեռած՝ աչքերն ուննկղիրներուն . . . ։ Սրբուն ու սուր վիճակը տառապեալ հայորդւոյն չէր կրնար լաւագոյնս պատկերացուիլ, քան ինչպէս որ ըրաւ այս համակրալից հայ համալսարանականը։ Գոչեց, բողոքեց, եւրոպական «հասարակաց կարծիքը» չարժելու ջանայ՝ ի նպաստ հայուն, ի սէր մարդկութեան. . . ։ Լռութիւն մը — յուզեալ՝ ինչպէս սովոր է տիրել, ի լուր քառմինելի, մեծագեղեն և աղետալի պատմութեանց՝ տիրեց սրտերու, աչքերը մեծ մեծ բացուեցան, դառն — զարմացում մը կը նչմարուէր դիմագծերու վրայ։ Վերջին խօսք մը և ահա՛ վշտակցական ծափծափ մը՝ ի խրախոյս տառապեալներու և ի նզովս մանկակոտոր հրէշներու, տղայասպան վայրագներու, չարալուրկ գազաններու և նենգաւոր ու վրիժապարտ վաւաշոտներու . . . ։

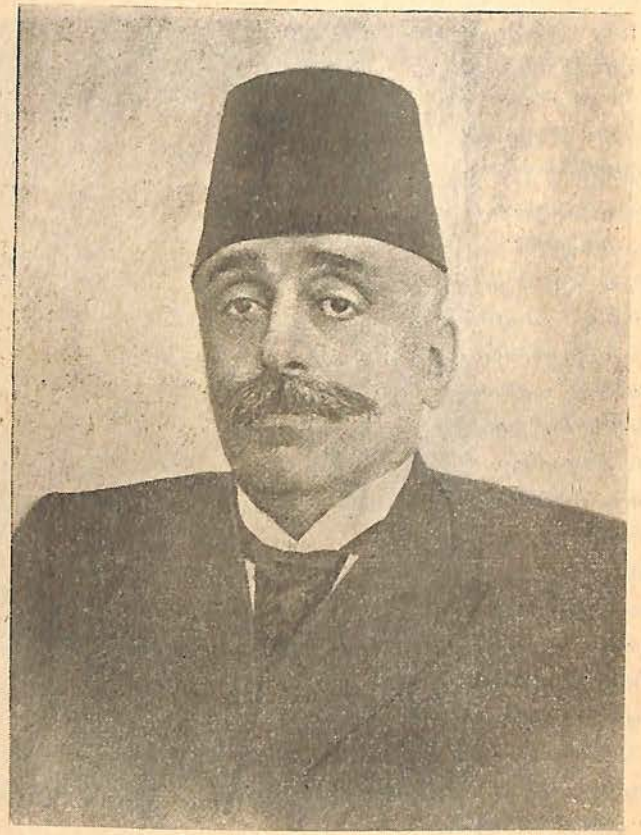
Մաթր Պլէսսըը

Դր. Շայնֆլուգ (Scheinpflug) հրատարակչական էջօ-Ընկերութեան հայասէր նախագահն՝ այս սրտայոյզ ճառախօսու-

(*) Թերեւս շատերու անծանօթ են մնացած 1896ին՝ Աւստրիոյ ոստանին մէջ Դիպաուլի (Dipauli) երեսփոխանին նախաձեռնութեամբն և Էտուար Մտրաուս (E. Strauss) երաժշտագետին մասնակցութեամբն՝ երաժշտանոցի մեծ սրահին

մէջ սարքուած մեծ համախմբութիւնն ու հրաւառ ճառախօսութիւնն, և Զէյմունի նոյն ատենուան տառապեալ վիճակին ի նպաստ եղած դրամաժողովը ի ձեռն Վիեն. Մխիթարեանց։ Եւրոպական հիւպատոսներու ձեռքով մատուցուեցաւ այս ոսկեհանդէսը։

թինէ եաքը, յայտնապէս յուզնալ՝ ի բեմ հրաւիրեց Հ. Գ. Մ.ը, որ չարունակեց նախընթաց բանախօսին մտքերը, յատկապէս ջրելով՝ «Հայկական Մնդիրն» ուրանալ յանդգնողներու աւազանին ու կեղակարծ հրապարակագրութիւնները։ Ուրախութեամբ՝ ներկայիս ուշադրութեան յանձնեց Մահմուտ Շէվքէթ

Պօղոս Բաճա Նուպար (1913)

փաշայի յայտարարութիւնները, և այս հրատապ խնդրին գործնական լուծում մը առաջարկեց։ «Թուրք պետութեան արդի կառավարութիւնը պարտք ունի այս հարցը լուծելու՝ ընդ հակադրութեամբ եւրոպական տէրութեանց։ Բայց՝ Սան-

Սանճաքոյ յոյներն ունէին Բէրլինի դեսպանաժողովը, Լոնդոնինը ո՞վ պիտի ջնջէ»։

Այս ոգեւորեալ համախմբութեան մէջ նախընթաց երկու ճառախօսներուն մտքերուն դէմ (որոնց այժ տուաւ Ալսաց-Լօրէնցի աւագերէց մը՝ Mgr. Beuglin,) ապատամբեցաւ կրակոտ ուսանող պատանի մը, Պր. Լ., որ օգուտ քաղելով խօսելու ազատութենէն, դրեթէ հետեւեալը կ'ըսէր բեմին վրայէն.

Յարութիւն Մոսիչեան Գալաթիոյ Կեդր. վարժ. ի տնօրէնութեան տարին

«Ո՞վ է Եւրոպա, ո՞ւր է եւրոպական կարծիք, ո՞վ է Շէվքէթ փաշա։ Մենք պէտք չունինք Եւրոպայի, Եւրոպան պէտք ունի մեզի» և այսպիսի ուրիշ յախուռն յայտարարութիւններ։

Հոս սկսան հարց ու պատասխանները ունկնդիրներուն, որ ապշած կը հարցնէին թէ այնպիսի չարաւանջ վիճակի մէջ տառապող հայերն organisés չէ՞ն, և ինչո՞ւ ինքնապաշտպանութեան չեն դիմեր։ Շատ հետաքրքրական էին գաւառական դատաստանարանի (Landesgericht) խուզարկիչ դատաւորներէ միոյն (Herr Steiner) տուած բացատրութիւնները՝ արեւելեան խնդրոյն և այլ և այլ տէրութեանց իրենց մարզակցութեան վրայօք, որուն զոհ գացած են չատ մը փոքրիկ ազգութիւններ, և «այսպիսիներու երկարդարեան վկան է՝ Հայը» ամբողջացուց Հ. Գ. Մ.ը։ «Երբ օթիկ հայը կորելու համար սրուած դանակը պատճառ կ'ըլլայ՝ չարունակեց Հ. Գ. Մ., ընտանեայ ծոցէն

յանկարծ հօր յափշտակուելուն և առնուազն 2–3 ժամ բանտին նեխեալ օդը չնչելուն՝ դառն արտասուօք իրենց հացը թանալու դատապարտելով իւր զաւակները, ինչպէս կ՚ուզէք որ կազմակերպուած (organisé) կարենան ըլլալ հայերը, որ զուրկ են ինքնապաշտպանութեան նոյն իսկ տարրական իրաւունքներէ։ Բայց մեր տղերքը տեսնելով ապրելու անկարելիութիւնը, դիմեցին ի գէն՝ պաշտպանելու իրենց ազգին կեանքը, պատիւն ու ինչքը, սակայն տիրող իշխանութիւնն՝ երբ չօգուտ դատծածել ուզեց այս օրինաւոր ինքնապաշտպանութիւնն, իբր ապստամբ ու յեղափոխական նկերակայցնել ուզելով այս քաջարիները, վերջիններըը՝ ղէնըննկէց. դիմեցին քաղաքական կուսակցութեանց օրինաւոր անուան տակ պատսպարուելու, բայց այս ալ ցայսօր օգուտ մը չըրաւ։ Կազմակերպութիւն և քաղաքական կուսակցութիւն հո՛ն կ՚արժեն, ո՛ւր օրէնքը հաւասար իրաւունքը կը ճանչնայ ամէնուն....»

Նագուպ Արթին Բաշա (1913)

Անգլիոյ արտաքին գործոց նախարար Սըր Է. Կրէյ

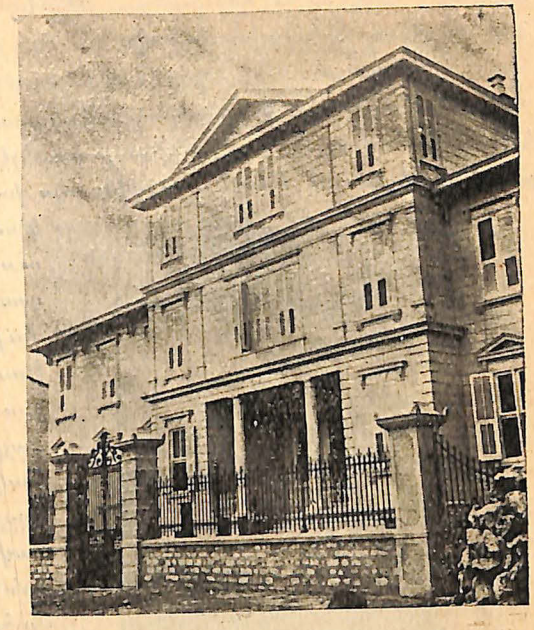
Այդպիսի լուսաբանութիւններ՝ որոնց մանակցեցան ներկաներէն չատերը, իրաւացի դատել տուին հայ բողոքի ձայնի բարձրացումը, և հայ տառապեալներու վիճակին իրենց վշտակցութիւնն ու համակրծ հոր յափշտակուելուն և առնուազն 2–3 ժամ բանտին նեխեալ օդը չնչելուն՝ դառն արտասուօք իրենց հացը թանալու դատապարտելով իւր զաւակները, ինչպէս կ՚ուզէք որ կազմակերպուած (organisé) կարենան ըլլալ հայերը, որ զուրկ են ինքնապաշտպանութեան նոյն իսկ տարրական իրաւունքներէ։ Բայց մեր տղերքը տեսնելով ապրելու անկարելիութիւնը, դիմեցին ի գէն՝ պաշտպանելու իրենց ազգին կեանքը, պատիւն ու ինչքը, սակայն տիրող իշխանութիւնն՝ երբ չօգուտ դատծածել ուզեց այս օրինաւոր ինքնապաշտպանութիւնն, իբր ապստամբ ու յեղափոխական նկերակայցնել ուզելով այս քաջարիները, վերջիններըը՝ ղէնըննկէց. դիմեցին քաղաքական կուսակցութեանց օրինաւոր անուան տակ պատսպարուելու, բայց այս ալ ցայսօր օգուտ մը չըրաւ։ Կազմակերպութիւն և քաղաքական կուսակցութիւն հո՛ն կ՚արժեն, ո՛ւր օրէնքը հաւասար իրաւունքը կը ճանչնայ ամէնուն....»

կրութիւնն յայտնելով՝ ցրուեցաւ հաւաքոյթը, արձարծելով առ հայն սէր, առ տառապեալն՝ ամէն կարելի օգնութեան յառաջադրութիւն...

Աւստրիոյ ոստանին մէջ այս հաւաքոյթն յոյս ներշնչեց, թէ անազդեցիկ պիտի չանցնին հրապարակական այս յայտարարութիւնները, և պետականանձանց ծանրաչարժ ու երկդիմի չարժման՝ պիտի յաջորդէ արագ ու նպատակադէտ գործունէութիւն մը։ — Պիտի իրականանա՞յ այս դիտումը. մնաց կայ ապագան պիտի պատասխանէ։

27 Սեպտեմբեր 1913

ԹԱԹՈՒԼ ՎԱՆԱՆԴԱՑԻ

Գումգաբուի ընտակերս Ազգ. Պատրիարքարանը

"Սարսափի եւ Յոյսի Երկիրը,,

❖

... Այսօր Արեւելքի սիրտը՝ Հայաստանն է: «To serve Armenia is to serve civilisation» ըսաւ Կլէմանսօ: Անգլիացի քաղաքագէտին ու Մեծ Ծերունիին այս խորունկ խօսքին եթէ կ'ուզէք թափանցել՝ ուսումնասիրեցէք հայ գրականութիւնը, պատմութիւնն ու կրօնը: Յաւերակուռ և բորբոսոտ Ասիոյ խորը Հայը եղած է քաղաքակրթութեան յառաջապահը, կռուելով գաղափարի մը համար, զոհ ելլով սկզբունքի մը համար, առանց ուրանալու իր առաքելութիւնը, ոչ իսկ այն թշնամիներուն առջեւ որոնք պիտի ուզէին Ներոնի պէս որ Հայաստանի զաւակները մէկ գլուխ մը ունենային միայն, մէկ հարուածով մը կտրելու համար: Ըլլա՛յ Պարսից թէ Թաթարներուն դէմ մղած իրենց կատաղի կռիւին մէջ, Հայերը տուին քաջութեան ու քաղաքական ճկունութեան փորձեր: Յաչակրութեանց միջոցին անոնք կուրծք տուին մեր հաւատքին համար: Այս «բարկոյա ազգ»ը միշտ փայլուն կերպով կատարեց իր պատմական դերը:

Յովհ. Պատր. Ւզտաուեցի (1912 - 3)

Հայը հերոսական ժէմքեր ունեցաւ և չուզեց մեռնիլ. ու չպիտի մեռնի: Հայաստանը պիտի ապրի: Նորագոյն ժամանակներու մէջ Հայը չարունակեց իր քաղաքակրթական դերը արժանաւորապէս: Առաջին տպարանն ի Թուրքիա Հայերը հաստատեցին. իրենք էին որ առաջին անգամ ճաշակել տուին եւրոպական առամներգակ արուեստը: Հայաստանի էն նշանաւոր զաւակներէն մին Օտեանն էր որ Միքնատ փաշայի խորհրդակցութեամբ տուաւ առաջին գիծերն այն Սահմանադրութեան զոր յետոյ Բռնապետութիւնը պիտի տապալէր: Ռուսական տափաստանները լսեցին հայ մարտիկին ձայնը. Լօրիս Մէլիքօֆ մը, Տէր-Դուկասօֆ մը բռնուեցան կուրծք կուրծքի բռնապետին հետ, զարկին զայն մահացու կերպով, առանց անոր դիակնացումը տեսնելու: Պարսկաստան պատուով կը յիշէ տակաւին իրեն ազատութիւնը հասմար մնռնող Եփրեմ Խանի հերոսական անունը. Եգիպտոս արձանները կանգնեց Նուպար փաշայի որուն կը պարտի իր այսօրուան բարօրութիւնը: — Հայը, հպարտ ինքնիրմով, «հարուստ՝ ազնուագոյն աւանդութիւններով», ինչպէս ըսաւ Երեւանեան Ռօպէրթսօ կալլի Իտալական բարլամէնթի 31 Մայիսի նիստին մէջ, իր պահանջքներն ունի: Ան անջատողական զգացումներ չ'անուշադներ. իր ուզածը կեանքի, ինչքի ու պատիւի ապահովութիւնն է: Զափազանց պահանջքներ

Պատր. տեղապահ (1913)
Գաբրիէլ եպսկ. Չէվահիրճեան

ամէնքն ալ, որոնք կը վերաբերին 1895ի Մրագրին տրամադրութիւնները (*)։ — Հայաստանի կացութիւնն այսօր առաւել

Տ. Զաւէն եպսկ. Եղիազեան, Ս. Պատրիարք Հայոց Թուրքիոյ (1913)

քան երբեք մտահոգիչ է։ Նոր Չարդերէ կը վախցուի։ Այս արիւնոտ քաղաքականութիւնն ամբողջական աղէտի մը կ'առաջնորդէ Թուրքիան։ Եւրոպա ա՛լ չկրնար թոյլատրել ժողո-

(*) Հոս յօդուածագիրը կը նշէ հայկական պահանջքները։

վուրդի մը բնաջնջումը։ Հայասէր fօrմիրեններ կազմուած են Անգլիոյ, Գերմանիոյ, Զուիցերիոյ, Ռուսիոյ ու Ֆրանսայի մէջ ուր կիսամսեայ մըն ալ կը հրատարակուի Վիքթոր Պէրարի և Ֆրանսիս Բրէսանսէի գլխավարութեամբ, «Pour le Peuples d'Orient»ը։ Իտալիոյ մէջ Լնրիքօ Քարտիլէ կը յայտարարէ ինքզինքը բարեկամ Հայաստանի այն զժայռելի յօդուածով զոր կը նուիրէ Հրանտ Նազարեանցի. բայց հայանպաստ այս գեղեցիկ չարժումին բո՛ւն նախաձեռնողը Ճիան Բիէթրօ Լուչինին է, մնծանուն բանաստեղծ-փիլիսոփան որ առնէ մը ի վեր իր պայքարող գրիչը նուիրած է Հայաստանի, ինչպէս արդէն կը վկայեն իր լաւագոյն յօդուածները. «Փիեր Քիլեար եւ Հայաստան», «Քիւրտերը», «Ի պատիւ Եփրեմ Խանին», «Սահմանադրական Թուրքիոյ ծագումը», «Ինչ որ բնաւ չըրին Թուրքերը»։

Մենք, Իտալացիներս, Հայերուն կապուած ենք համակրութեան և բարեկամութեան կապերով որոնք գոյութիւն ունեցած են նոյն իսկ հին անցեալին մէջ՝ իրենց և հին-վենետիկցիներուն միջեւ։ Հայերն Արեւելքի մէջ մե՛ր ալ գաղափարներուն տարածիչները եղած են։ Իտալացիք որոնք միշտ փութացած են մտածումով և կամ ձեռքով հո՛ն ուր արդունք մը կայ սրբելիք, բռնապետ մը տապալելիք և կամ բարեկամ մը պաշտպանելիք, չեն կրնար անզգայ մնալ Հայ Տառապանքին հանդէպ։ Անոնք պարտին հաւաքուիլ միահաղոյն Լուչինիի ձայնէն որ մուէզզինի մը պէս աշտարակէն կը կանչէ Իտալիան՝ գնդեցիկ ժէսթերու։

FRANCO NITTI VALENTINI

1913 ՖՐԱՆՔՕ ՆԻԹԹԻ ՎԱԼԷՆԹԻՆԻ

Վերջաման է այս՝ Արեւելքի նուիրուած ընդարձակ յօդուածի մը զոր իտալերէնէ թարգմանաբար կը քաղենք։

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ԱՌԱԾՆԵՐ

※ Հայը Հային վրայ որ բամբասէ՝ դուն կէսը հատտա. Հայը Հային որ գովէ՝ կէս մըն ալ դուն աւելցուր։

※ Հայը ձի հեծնայ՝ Աստուած կը մոռնայ. ձիէն իջնայ՝ ձին կը մոռնայ։

Եւրոպայի Հայոց Հովիւը

ԳԷՈՐԳ ԱՐԻԵՊԻՍԿ. ԻԻԹԻՒՃԵԱՆ. — Ծն. Բերա 1851 Մեպտ.։ Աշա-
զանի անունն է Սրթուն-Տրիգոր։ Նախնական կրթութիւնը ստացած է
Նարեկեան վարժարանը։ 1868ին Երուսաղէմ Դպրութեան աստիճան
կ'ընդունի Եսայի Պատրիարքէ։ 187?ին Իրիմեան Պատրիարքի պաշտպա-
նութեամբ կ'երթայ Սրմաշ և փոքրաւորը կ'ըլլայ վանահայր Դէորգ եպիս-
կոպոս Ալէքսանեանի. յետոյ կ'աշակերտի անոր յաջորդ՝ Խորէն եպիսկ.
Աշըքեանի, որմէ կը ձեռնադրուի սարկաւագ 1873ին, և վարդապետ՝
1875ին, Ղեւոնդ եպիսկ. Շիշմանեանի հետ։ Վանքին ու վարժարանին մէջ
կը վարէ զանազան պաշտօններ և 1877ին երբ Միաբանութիւնը կը ցրուի՝
Պոլիս կու գայ։ Ներսէս Պատրիարք նախ Սամաթիոյ Նոր Թաղին քարոզիչ
կը կարգէ զինք, ապա 1879ին հովուական պաշտօնով կը ղրկէ Բէօսթէնճէ,
ուր Իւթիւճեան ռումանական կառավարութենէն կը յաջողի ծովեզերեայ
գետին մը ստանալ, ժամ ու դպրոց շինելու համար։ 1879 Հոկտեմբեր 21ին
եկեղեցիին հիմնարկութիւնը կը կատարէ և 1880 Օգոստոս 31ին կ'օծէ
նորաշէն եկեղեցին։ Ֆօքշանի ազգայնոց փափաքին համեմատ, Ներսէս
Պատրիարք Դէորգ վրդ.ը կը փոխադրէ՛ի Ֆօքշան, իբրեւ քարոզիչ և
ուսուցիչ։ Պատրիարքարանի կողմէ քանիցս կը ղրկուի Ռումանիոյ այլ և
այլ քաղաքները՝ քննչութեան պաշտօնով։ Հայաստանի մեծ սովի ժամա-
նակ, իր ջանքերով մեծապէս կը նպաստէ հանգանակութեան։ Նար-Պէյ
Ֆօքշան այցելելուն՝ ծայրագունութեան աստիճան կու տայ 1880ին, իսկ
Դէորգ Դ. Կաթողիկոս օրհնութեան կոնդակաւ լանջախաչ կը շնորհէ
անոր։ 1879 - 1883 Պոլսոյ ազգային թերթերուն, մանաւանդ Մասիսի մէջ
ընդարձակ տեսութիւններ կը հրատարակէ Հայաստանցիին ծածկանունով,
ղրկելով նաեւ տեղեկագիրներ Էջմիածին և Պատրիարքարան՝ Ռումանա-
հայոց վիճակին վրայ։ 1883ին Պոլիս դարձին, Սամաթիոյ քարոզիչ կը
կարգուի և կրօնուսոյց երկսեռ վարժարանաց։ 1884 Ապրիլ 22ին բանա-
խօսութեամբ մը կը կատարէ Ս. Դէորգ եկեղեցւոյ հիմնարկութիւնն ու
կ'աշխատի ցվախճան շինութեան։ 1886ին կը կոչուի Պոլսոյ պատրիար-
քական փոխանորդութեան պաշտօնին։ Կ'ընտրուի երեսփոխան և Կրօնական
ժողովոյ անդամ։ Օրհնութեան կոնդակ և խաչ կ'ստանայ Մակար կաթո-
ղիկոսէ։ 1889ին կ'ընտրուի Կարինի առաջնորդ։ 1890 Յունիս 6ին Սանա-
սարեան վարժարանի և եկեղեցւոյն խուզարկութիւնը տեղի կ'ունենայ
մուխսիրը ասպրմ ստորագրութեամբ ժուռնալի մը թելադրութեամբ։
Իւթիւճեան երեսփ. և վարչութեան անդամոց գլուխն անցնելով կը
բողոքէ կառավարութեան։ Ժողովուրդը կը զայրանայ. կառավարու-
թիւնը զինուրական ուժով կը միջամտէ և Յունիս 8 ուրբաթ օրը տեղի
կ'ունենայ ծանօթ դէպքը։ Առաջնորդը Պոլիս կը բերուի, հարկադրուելով

հրաժարիլ իր պաշտօնէն։ 1890 Հոկտեմբերին Բ. անգամ կ'ընտրուի պատ-
րիարքական փոխանորդ։ Եգիպտոսի առաջնորդ Իզմիրլեան Ս. Նոյն տեղն
Ներսէս հրաժարած ըլլալով, անոր առաջարկութեամբ ինք կ'ընտրուի։ 92ին
կ'ուղեւորի Էջմիածին և կը մասնակցի կաթողիկոսական ընտրութեան,
իբրեւ առաջնորդ եգիպտոսի. այս պաշտօնէն կը հրաժարի 95ի վերջերը։

Գէորգ Արքեպիսկ. Իւթիւճեան

Հիւանդութեանը պատճա-
ռաւ։ Իր օրով, վանեցի Կա-
րապետ Գալտեանի ժա-
ռանգորդաց կողմէ առաջ-
նորդին դէմ բացուած մեծ
դատն՝ ի նպաստ Ազգին
կը լուծուի վերջնապէս։
Պոլիս դարձին, քարոզիչ կը
կարգուի Սկիւտարի (Ս. Կա-
րապետ)։ Ինչ յետոյ կ'ու-
ղեւորի Ֆրանսա, հիւան-
դութիւնը դարմանելու հա-
մար, 1898 Հոկտեմբեր 25ին
եպիսկ. կը ձեռնադրուի Ե.
Դուբեան, Յ. Աշտա և Յ.
Շիրակունի վարդապետնե-
րուն հետ։ Հայրապետա-
կան բացառիկ անօրինու-
թեամբ, Դէորգ եպսկ. ընդ-
հանուր Հովիւ և առաջ-
նորդ կը կարգուի Եւրո-
պայի։ Հովուական այցե-
լութիւնը կ'սկսի նախ Ռու-
մանիայէն. Ռումէն կա-
ռավարութիւնը կը մերժէ ընդունիլ Հայոց Կաթողիկոսի այս ղուա Հոգե-
ւորական անօրինութիւնը։ Էջմիածին կ'աշխատի բանալ տալ արգելքը.
չյաջողիր։ Կ'ստիպուի հրաժարիլ Ռումանիոյ վիճակէն 1899ին. Իրիմեան
կաթողիկոս կը հրաւիրէ Պատրիարքարանի, անօրինութիւն մը ընելու
յօգուտ ռումանահայ գաղթականութեան որ սակայն ցարդ անհովիւ կը
մնայ։ 1901 Սեպտեմբերին Իրիմեանի կողմէ իբր պատուիրակ նիրկայ կը
գտնուի վիեննայի Մխիթարեանց երկերիւրամեայ Յոբիլեանի հանդէսնե-
րուն և Աբբահօրմէն ու միաբանութենէն սիրալիր ընդունելութիւն կը
գտնէ։ Յարը 12 Յունիս 1903ի Ուքսպուրկ Կովկասահայոց եկեղեցական ու
դպրոցական կալուածները դրաւելուն առթիւ, Գ. եպիսկ. անձամբ կը
դիմէ իր թեմականներուն. կը գումարուին ժողովներ և հանրագրութիւններ
կը տեղան Յարին։ Մանչեսթրի Հայերն իրենց ազերբագիրը կը ղրկեն չքեղ
ալպոմով մը։ Այդ Ուքսպուրկ ետ առնուելուն առթիւ Դէորգ եպիսկոպոս

յանուն իր և եւրոպաբնակ հօտին՝ շնորհակալութեան և բարեմաղթութեան ընդարձակ հեռագիր մը կ'ուղղէ Բեդերսպուրկ, Լօնտօնի ռուս դեսպանին միջոցաւ, որմէ՝ յանուն կայսեր՝ շնորհակալութեան հեռագիր կ'ընդունի։ Իւթիւճեան Ս. Բարիզի եկեղեցիին շինութեան սկզբնաւորութիւնը կատարած է 1902 Յունիս 21ին և հիմանց օծումը 1904 Սեպտեմբեր 22ին, յանուն Ս. Յովհան Մկրտչի՝ ի յիշատակ ծնողաց եկեղեցաշէն Աղեքսանդր Մանթաշօֆի, Ռումանիոյ Ռօման քաղաքի և Սուչաւայի գերեզմանատանց նորաշէն եկեղեցիները կ'օծէ 1903ին. այդ առթիւ, բեմերէն խիստ դիտողութիւններ կ'ուղղէ թէ՝ մինչ այդ գաղթավայրերու մէջ շատ մը ազգային եկեղեցիներ փակ կը մնան, տակաւին նորանոր եկեղեցիներ կը կառուցանեն, փոխանակ հոգ տանելու դըպրոցներու բարեկարգութեան։ 1907ին Հայոց Հայրիկի կողմէ Լահէյի Խաղաղութեան Բ. Դեսպանախորհուրդին կը փութայ՝ Ս. Ահարոնեանի և Ց. Շահնազարի հետ, խնդրելու համար՝ Պէռլինի Դաշնագրութեան 61րդ յօդուածի գործադրութիւնը։ Զընդունուիր։ Կաթողիկոսը վշտացած՝ նորանոր դիմումներ կ'ընէ մասնաւորապէս Յարին և Լտուբրա Թագաւորին, Օսմ. Սահմանադրութեան հաստատութենէն վերջ պահ մը խնդիր կ'ըլլայ 61րդ յօդուածը ջնջել Պէռլինի դաշնագրութենէն։ Դէորգ եպիսկ. կը դիմէ Անգլիոյ արտաքին գործոց նախարար Սըր Լտուբրա Կրէյի, խնդրելով առ այժմ չկատարել այդ յօդուածը, թէեւ Հայոց համար բնաւ օգուտ մը ունեցած չըլլար ան. 1909 Ապրիլ 1ի Ատանայի ահռելի դէպքն իրաւունք տուաւ իրեն այդ դիմումն ըրած ըլլալուն։ Կոտորածէն անմիջապէս վերջ, Մանչէսթր ժողով կը գումարուի նախագահութեամբ Դէորգ

Ռումանիոյ Ռօման քաղաքի Ս. Աստուածածին Հայոց եկեղեցին, 5 դար առաջ կառուցուած եւ նորոգուած **1609**ին

եպսկ.ի՝ որ բողոքի հեռագիրներ կ'ուղղէ Օսմ. Բարլամէնթին, վարչապետին, Շէյխ-իւլ-Իսլամին և Սէլանիկի կեդրոն. քոմիթէին։ Հանգանակութիւններ կատարելու հրահանգներ կու տայ իր թեմականաց։ Մանչէսթրցիներու հանգանակութեան գումարը հասած է իբր 1200 անգլ. ոսկիի։

Լտուբրա Լ. Խրիմեանի վերոյիշեալ խնդրագրին կը պատասխանէ 1907 Նոյեմբեր 11 (Ն. Տ.) թուով՝ Սըր Լտ. Կրէյի միջոցաւ որ յղած էր զայն Դէորգ եպսկ.ի, դրկելու համար առ Խրիմեան կաթողիկոս որ սակայն նոյն օրն իսկ կը վախճանէր Լէմհածին։ Իւթիւճեան Ս. ունի անձնական յիշատակներու ընդարձակ տետրեր, կրօնագիտական երկեր ձեռագիր և բարոյական ծաղկաքաղներ փրանսերէնէ թարգմանարար ։ — Դէորգ Աբքեպսկ.՝ վեհ. Դէորգ Ե.ի Հայկական խնդրոյն առթիւ վերջերս կարգած պատուիրակութեան անդամ է ցարդ ։

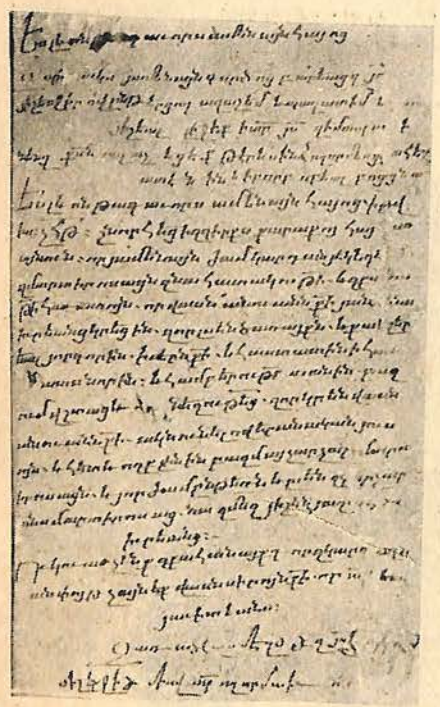

Սիսի Միւռոնի կաթսան, ոսկէ յռաւագ եւ արծաթաձոյլ

Լևոն Ե.ի ինքնագիր Յիշատակարանը

✤

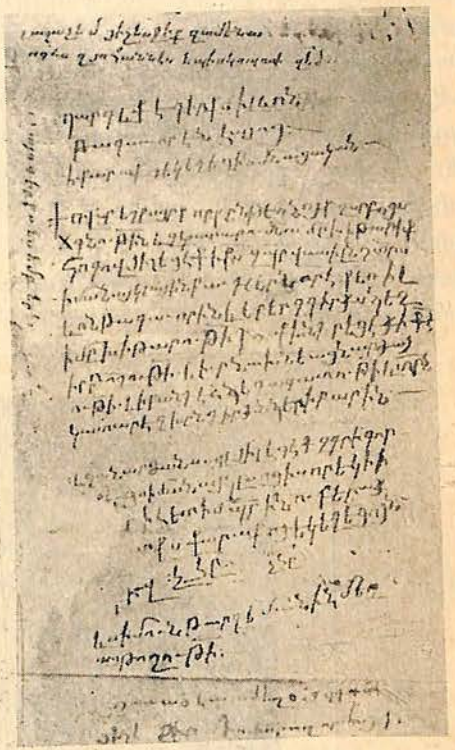
Երեսաղէմի վանուց մատենադարանապետ՝ Մեսրովպ վրդ. Նշանեան յատկապէս Տարեցոյցիս համար հաճեցաւ լուսանկարել և ուղարկել մեզ այս թանկագին հնութիւնը որ վանքին Մատենադարանին մէջ պահուած համառօտ «Յայսմաւուրք»ի մը վերջաւմասը կը կազմէ և ուրուն մասին Նշանեան Հայր Սուրբ կը փութայ հետագայ ծանօթագրութիւնը տալ.— «Հայոց բարեպաշտ Թագաւորը ժամանակին նուէր ղրկած է այս գիրքը Քարաֆոյ (Քէրէք (*) Հայոց վանքին, ձեռամբ իր քեռորդւոյն՝ Իսմանայ Կլայի Գրիգոր Երէցին: Վերջիններուս ինքնագիր յիշատակարանը կը գրաւէ Բ. էջը: Թուղթերուն եզերքներն՝ ինչպէս կը տեսնուի նկարին վրայ՝ փճացած են խոնաւութենէ. այսուհանդերձ մեծ բարեբախտութիւն, որ այսքանն ալ հասած է մեզ: Յիշատակարանները գրուած են ՉՀՐ (1329) և ՉՀԹ (1330) Թուականներուն»:

Ա. Է.Ջ

(*) Հիմայ Մխիթարեան Մեռեալ Ծովու արեւելեան կողմը, իսկ Հայոց վանքին տեղն՝ անյայտ:

Սհաւասիկ առանց բովանդակութիւնը.— (Ա. Է.Ջ) Ես Լեւոն թագաւոր աւետեաց Հայոց. Զսիտակ յաւետեաց գործոց բարեաց գՅիսուս յիշեցիր, ո՛վ ընթերցող, աղաչեմ եւ պաղատիմ, եւ որ յիշեալ լիցիմ ի Տէր Յիսուս, զիւ ապարիւեալ Քրիստոսն աղաչեցեմ, թերեւս ինձ ողորմեացի աւետ աւետիւն եւ ի բորբոքեալ բոցոյն ետրա: Ես Լեւոն թագաւորս աւետեաց Հայոց, ի թվին ՉՀԹ շնորհեցի զգիրս Քարաֆոյ հայ... աւուն, որ յաւետեաց ժամ կարդան յեկեղեցիս զնարտիրոսացն զնահատակութիւն եւ զքրիստոնէութիւն հաւատոյն, որ վասն աւուռանն Քրիստոսի յանձինս իւրեանց կրեցին, զոր չեն ծառայն եւ խաչակերեալ յորդորին ի սէրն Քսի եւ հաստատին ի հաւատս նորին եւ հաւերժութեամբ տանին բազում վշտաց եւ նեղութենանց զոր կրեն վասն աւուռանն Քսի, ակն ունելով երանական յուսոյն, եւ հետեւողք լինին բազմաչարչար վարդապետացն, եւ յորժամ ընթերնուն եւ չեն զգարշարանս վարդապետաց, նաեւ զմեզ յիշեն յաղօթս իւրեանց: Ու կու աղչեմ (կ'ապաչենք) զմահասայդ որ գիարդալն անիծոյ չայնեմ (չընեք) վասն սիրոյն Քսի որ աժմ եւ յաւիտեանս: — Ս. Է.ջին բնագիրը հոս կ'աւարտի, հետեւեալ 2 տողերը ձեռագրի որոնք Բ. էջին վերին և տողին երկրորդութեան պէս, վերջէն գրուած են անկասած. Զառածեալ

Բ. Է.Ջ

մեղօք զՅոհաննէս սարկաւագ յիշեսջիք միով Տէր ողորմեայիւ:— (Բ. ԷՉ) . . . աղաչեմ յիշեսջիք զաւեւնայն . . . . . զՅոհաննէս եպիսկոպոսն զէմ . . . (զԵրուսաղէմացին?)։ — Պարգեւ է գիրս ի Լեւոն թագաւորին Հայոց:

† Ով սուրբ եղբարք, որ ընթեռնուք զարթոյց ձգնութիւն եւ զկատարումն, մխիթարիք հոգւով, յիշեցէք ՚ի Քս. զՊարոն Վասիլն, զտէրս Իւանայ Կղայիլ Բաղդերն (Պօալէտ) որ է հեռի Լեւոն թագաւորին, եւ եթէ զգիրս ձեզ ՚ի մխիթարութիւն: Դուք խնդրեցէք ՚ի Քս.է իւր թողութիւն եւ իւր նախնեացն արհատութիւն, եւ ՚ի բանսին ձեզ ազատութիւն, եւ Տէրն կատարէ զխնդիրն ձեր ՚ի բարին: — Եւ զանարժանս այլ յիշեցէք զԳրիգոր . . . Իւանայ Կղայիս որ եկի . . . ՚ի հետ իմ Պարոնին ու բերաք զգիրս Քարափոյ եկեղեցւոյն, ՚ի թվին ՉՀԸ. եւ Սիմոն թարգմանին մեղաց թողութիւն: — Զառանեալ մեղօք զԳրիգոր (?) սարկաւագ յիշեսջիք միով Տէր ողորմեայիւ:

Ախալցխայի Հայուհիի տարազ

Յուղարկաւորութիւն Նուպար Բաշայի

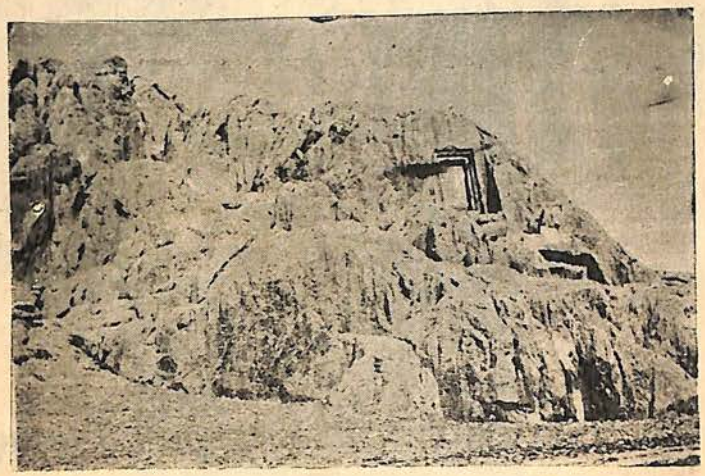
Հանգուցեալ Նուպար Բաշայի մարմինը կառավարչատունը մնալէ վերջ, Յաղուեցաւ Աղեքսանդրիոյ Հայոց եկեղեցին գերեզմանոցը, 8 Փետրվար 1899ին (Ն. Տ.)։ Թառն դատարաններէ կազմուած Յափորը կ'ընծայէր շատ պատկառելի տեսարան մը։ Առաջքէն կ'երթային զինուորական նուագախումբը, Հայոց վարժարանին սանները, Հայ, Օրթոտոքս և Ղպտի եկեղեցականներու խումբ մը։ Դագաղակիր կառքին կը հետեւէր Լօրտ Քրոմըր, Նուպար Բաշայի բազմաթիւ ազգականները, գնդապետ Լէյն, ընդհանուր հիւպատոսն ու բարձրաստիճան այլ և այլ անձնաւորութիւններ։ Գերեզմանոց տանող ճամբուն վրայ — ուր պէօշեր կը ծածանէին և որուն երկու կողմերը զինուորներու և ոստիկաններու շարքերը կային, — լեցուած էր հոծ և համակիր ամբոխով մը։

(Դատկերն ու գրուածքը քաղուած «Տիյլի Կրաֆիք»ի 21 Փետրվար 1899ի համարեն):

Մհերի Դուռը

❀

Տարեցոյցիս 176րդ էջին վրայ դրուած 2 պատկերներուն առթիւ՝ համառօտակի խօսեցանք Վանայ այդ երկու պատմական վայրերու մասին, Ակոռիի և «Զըմբ-զըմբ մաղարա»ի։ Առտնց մէջտեղը կը գտնուի ահա Մհերի Դուռը (Մհնր կամ Զօպան Գաբուսը) որուն նկատմամբ զանազան առասպելներ

կը պատմուին, Մհեր անուն ճիւաղի մը չարագործութեանց և հովիւի մը արկածներուն յարաբերութեամբ։ Դրանը վրայ կայ արձանագրութիւն մը երկգիր տեսակէն, օրինակուած և հրատարակուած Շուլց, Լէյէրա, Տէյրոլ և Մօրթման արեւելագէտներուն կողմէ։ — Այդ ժայռերուն և անոնց մէջ գտնուող անճառներուն մասին ընդարձակ տեղեկութիւններ և աւանդութիւններ կարելի է գտնել Երեմեանի՝ վարագայ վանքը լոյս ընծայած «Արծիւ Վասպուրական»ին, Սրուանձտեանցի «Գրոց-Բրոց»ին և «Համով-Հոտով»ին, Journal Asiatiqueի (1840), Գր. Արծրունիի «Մշակ»ին (1881) և Հ. Էփրիկեանի «Ինաչխարհիկ բառարան»ին մէջ, եւայլն։

Աւարզաբայի Զօրավարաց Եկեղեցին

❀

Աւարզաբա՝ Սիսէն 25 քիլօմէթր հեռու՝ հին մայրաքաղաքն է դաշտային Կիլիկիոյ, հիմայ աւերակ՝ երկրաշարժներու հետեւանօք։ Թէոդոս Փոքրի օրով (444), Աւարզաբա եղաւ Բ. Կիլիկիոյ մայրաքաղաք, (Ա.ը Տարսոն էր)։ Իր

գիրքը չատ համառութիւն ունենալով վան քաղաքին ու բերդին, կը կարծուի որ արեւելեան ազգի մը գործն ըլլայ։ Անունն ալ (այն զարթուս սեմական ծագում ունի և արարերէն կը նշանակէ դեղին աղբիւր։ Աւարզաբայի բերդին վրայ կը գտնուի Զօրավարաց Եկեղեցին որուն պատկերն է ներկայս և որ դեռ կանգուն կը մնայ։ Շինուած է Թորոս Ա. Թագաւորին և նուիրուած Գէորգ և Թէոդորոս Զօրավարներուն անունին, որոնց օգնութեամբ մեծ յաղթութիւններ տարած են Կիլիկիոյ մեր բարեպաշտ թագաւորները։ Այս եկեղեցին կատարներուն վրայ, ուրիք ուրիք, դեռ եւս կը կարդացուին հայերէն արձանագրութիւններ Հեթումի և այլոց անուններով։

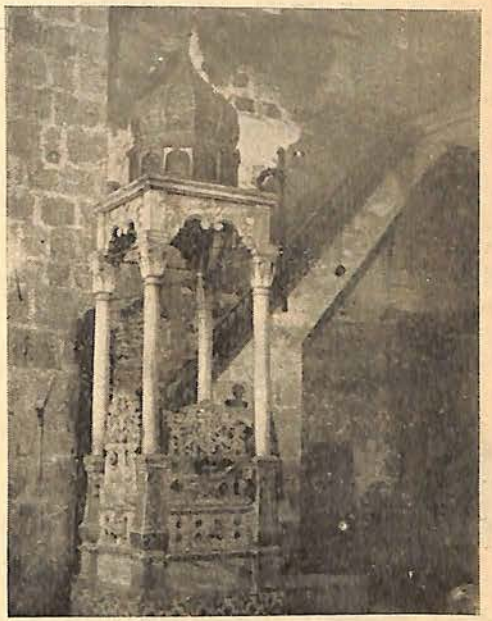
Առձեռն մը Կիլիկիոյ մէջ

Առաջին մօտ, Սելեւկիոյ (Սիլիֆքէ) հին քաղաքին աւերակներէն արձան մըն է նկարագրելը։ Սելեւկիա քաղաքը միլուոսած է Մեծն Աղեքսանդրի զօրավար՝ Սելեւկոս Նիկանորի անունեմբ։ Երբ Հայերը տիրեցին քաղքին, անոր պարսպապահեցին անոր կոչումը։ Սելեւկիա պատմութեան մէջ նշանաւոր է և ցարդ կը պահէ իր նրբանկիւն փառքերէն բնկորներ՝ իր քարքարոտ աւերակներուն մէջ, — տաճարներ, ամփիթեատրոններ, բազմաթիւ քանդակներ, վիմափոր դամբարաններ, բիւզանդական մահարձաններ, որոնցմէ նշանաւոր է Սելեւկիոյ բերդը, քաղքին արեւմտեան կողմը՝ լեռանը գագաթին։ Դարեր վերջ, դեռ եւս կը մնան այդ բերդին վրայ զրուագներ հայատառ արձանագրութեանց, Հեթում, Կոստանդին, Լեւոն, Սմբատ՝ Հայոց թագաւորներուն անցեալ փառքերուն արդարեան յիշատակները։

Միակ կաթողիկոսական Աթոռը

Այս աթոռին վրայ բազմած են հետեւեալ կաթողիկոսները. — Կարապետ Եդեսկիացի 1447 - 77, Ստեփանոս Սարաժորեցի 1478 - 88, Յովհ. Անեցիի 1488 - 1515, Յովհաննէս Թլկուրանցի 1515 - 25, Յովհաննէս Կայծակ 1525-39, Սիմեոն Ոլնեցի 1539 - 45, Ղազար Ոլնեցի 1545 - 7, Թորոս Մայանց 1548 - 53, Խաչատուր Զորիկ 1553-60, Խաչիկ Երաժիշտ 1560 - 84, Ազարիա Ջուղայեցի 1584 - 1601, Պետրոս Կարկառնեցի 1602 - 9, Յովհաննէս Բարեբարոյ 1609-22, Միհրան Կարնեցի 1622 - 6, Սիմեոն Սերաստացի 1626 - 36, Ներսես Արեւելցի 1636 - 43, Թորոս Սանցի 1643 - 58, Խաչատուր Սերաստացի 1658-73, Դաւիթ Բերիացի (ապրոտակից) 1663 - 73, Մանուկ Մխիթարեան 1673-83, Գրիգոր Պիծակ 1683 - 9, Աստուածատուր Նարեկ 1691 - 4, Մատթեոս Սարգ 1694-701, Պետրոս Բերիացի (ապրոտակից) 1701 - 5, Յովհաննէս Համնեցի 1705 - 21, Գրիգոր Ուղուրլը 1721-7, Յովհաննէս Skr - Ադամ 1727 - 34, Ղուկաս Աբգարեանց 1734 - 7, Միքայէլ Աբգարեանց 1737 - 58, Գաբրիէլ Աբգր. 1758 - 70, Եփրեմ Ա. Աբգր. 1771 - 85, Թորոս Աբգր. 1785 - 91, Պետրոս Ա. Աբգր. 1791-1822, Եփրեմ Բ. Աբգր. 1822 - 33, Միքայէլ Սանցի 1833-58, Պետրոս Բ. Աբգր. 1853-66, Մկրտիչ Բիճխիզեան 1871 - 94, Տանն Կիլիկիոյ արդի վեհափառ Կաթողիկոս ՍԱՀԱԿ Արքեպս. ԽԱՊԱՅԵԱՆ (ապրոտակաց 1902ին)։

Աղթամարի Ս. Խաչ Տաճարը

Վանայ Լիճին կղզիներէն նշանաւորն է Աղթամար, որ ջուրի երեսէն 1685 մէթր բարձր է ու իր շրջապատն է մօտաւորապէս 4000 մէթր: Իր ապահեր կողերուն եւ անառիկ դիրքին համար, մեր նախնիք սահմանած էին զայն՝ իբր աւերոց թշնամիներու յարձակմանց դէմ: Դագիկ Արծրունի շէնցուցած է այս կղզին՝ որուն ամրոցները, պալատները, զինատուները եւայլն հետզհետէ անհետ եղած են աւերիչ ժամանակէն եւ ջուրերուն բարձրանալովը: Անցեալէն իբր յիշատակ կը մնայ այս խաչածեւ Մայր եկեղեցին, հոյակապ իր կառուցուածքով (915-21) ու քանդակներով, ճարտարապետութեամբ Մանուէլի: Իր կոփածոյ քարերը բերուած են Բաղէշի կոտոմ գիւղէն. հարաւային դրան վրայ կայ թագաւորին աղօթատեղին: 921ին մեծահանդէս նաւակատիքը տեղի ունեցաւ Ս. Խաչի եւ ծառնագրուեցաւ Աղթամարի առանձին կաթողիկոս՝ եղիշէ Արքեպիսկոպոս որ Գագիկի ազգական էր: Նոյն կաթողիկոսութիւնը շարունակուելով՝ հասած է մինչեւ 1895, մահուամբը Շիրայեան Խաչատուր կաթողիկոսի: Ումանք Աղթամարի կաթողիկոսութեան սկիզբը սապէս կը պատմեն. — Վասպուրականի եպիսկոպոսունք Գրիգոր Դ. կաթողիկոսին հակաթոռ ընտրեցին Դաւիթ Թոռնիկեանը. երբ ազգային ժողովի մէջ Գրիգոր օրհնաւոր ճանչցուեցաւ, Դաւիթ այս կղզեակին վրայ հաստատեց ինքնագլուխ կաթողիկոսութիւն մը (1113) որուն աթոռը բազմած են քառասունը ութը հայրապետներ՝ մինչեւ 1895 թուականը:

Կենսագրական Դիծեր

Հայոց արդի Հայրապետին

Վեհափառ Գէորգ Ե. ծնած է 28 Օգոստոս 1846ին Թիֆլիզ, որուն ազգ. վարժարանէն շրջանաւարտ՝ 1868ին Էջմիածին երթալով, կը ներկայանայ Գէորգ Դ.ի և կը յայտնէ իր ջերմ փափաքը՝ կուսակրօնութեան համար: Նոյն տարւոյն վերջ կը ձեռնադրուի սարկաւագ և կը կարգուի Մայր Աթոռոյ «ժառանգաւորաց»ին ուսուցիչ (պատմ. աշխարհագր. և ուսողութիւն)՝ 1871 Ապրիլին արեղայ, իսկ 72 Մայիսին վարդապետ՝ 1870 Յունվարին՝ տպարանական նորակազմ ժողովի անդամ, պաշտօն զոր կը վարէ 4 տարի, դպրոցին տեսչութեան հետ, մինչեւ ուսուցիչ ընտրուիլը Գէորգ Դ.ի Չանքերովը բացուած ճեմարանին (1874 Սեպտ.), և այդ առթիւ կ'ուզեւորի Պետերպուրգ՝ ընդունակ սաներ ընտրելու: Յաջորդ տարին առաժամեայ առաջնորդ Ղարաբաղի և տեղւոյն դպրանոցին տեսուչ. կը բանայ աղջկանց վարժարաններ Շուշի և Լանքարան: Վերին Ագուլիսի Ս. Թովմայի վանահայր և երկեւս վարժարաններուն տնօրէն 1877 Յունվարին, իսկ 78 Հոկտ.ին՝ փոխանորդ Ախթամարցոց ուր կը հիմնէ դպրոց մը և Ս. Ած.ածին ժամը: 3 տարի ետք՝ Երեւանի փոխ-թեմակալ, և 9 Մայիս 1882ին կը ձեռնադրուի եպիսկոպոս: Նորոգել կու տայ Երեւանի դպրոցն ու եկեղեցիները, զարկ տալով մանաւանդ կրթ. գործին: 1886 Դեկտ.էն սկսեալ, 7 տարի կը վարէ Ատրպատականի առաջնորդութիւնը, գնահատուելով միշտ իր կրթանուէր գործունէութեամբ: 1894 փետր.ին կ'ընտրուի առաջնորդ Թիֆլիզի, պաշտօն զոր արդիւնաւորապէս կը շարունակէ շուրջ 10 տարի: Խրիմեանէ կ'ստանայ Աբբութեան տիտղոս 1895 Յունվարին, 1906 փետր.ին՝ Սինոդի անդամ, մնալով գլխաւոր ղեկավարը Ս. Էջմիածնի ներքին վարչութեան՝ Հայրիկի ծերութեան պատճառաւ, որուն մահուամբ կը նշանակուի կաթողիկոսական տեղակալ, ցընորութիւն Մատթէոս Բ.ի, որուն մահուամբ՝ կրկին կաթող. տեղակալ, մինչեւ իր ընտրուիլը Կաթողիկոս Ամենայն Հայոց, 13 Դեկտ. 1912 ին: — Լուսաւորչի Սիոնը բազմելուն վաղորդայնին՝ իսկ, Գէորգ Ե.ի մտասեւեռումը կ'ըլլայ Տաճկաստանի հայաբնակ գաւառներու բարեկարգութեան հարցը. յատուկ կոնդակով մը Պօղոս Բաշա Նուպարը ներկայացուցիչ կը կարգէ իր կողմէ՝ Եւրոպական Պետութեանց առջեւ հանելու համար Հայկական խնդիրը: Ինչպէս կ'երեւի այս հակիրճ տողերուն մէջ, Ն. Ս. Օծութեան կեանքը եղած է շարք մը կրթական և ազգային գործունէութեանց, և Հայր դիւանագէտի անոր կարողութիւնէն ու ժողովրդասիրութենէն կ'ակնկալէ դեռ բարիքներ իր ազգային համար:

Կրկնակ Յոբելեանները

412 - 1912 եւ 1512 - 1912

Ամենայն Հայոց Կաթողիկոս Գէորգ Ե.ի հրահանգով, Մեսրովպեան տաներու գիւտին 1500 ամեակին եւ Հայ Տպագրութեան 400 ամեակին առթիւ, բոլոր աշխարհիս վրայ

Գում-Գարուի Պատրիարքանիստ Մայր Եկեղեցին

գտնուող Հայեր սարքեցին կրօնական, ազգային ու ժողովրդային փառաչուք հանդէսներ, որոնք օրեր տեւեցին։ — Ի Վաղարշապատ (ուր կենդրոնն այս Կրկնակ Յոբելեաններուն համար) 1ն Հոկտ. 1912ի երեկոյին կատարուեցաւ նախատօնակ Թարգմանչաց յիշատակին։ Յաջորդ օր՝ պատարագ Ս. Մեսրոպի գերեզմանին վրայ յօշարան, ապա պատգամաւորներու ճառեր եւայլն։ Կիրակի, Հոկտեմբեր 14ին Մայր Տաճարի մէջ պատարագ եւ հոգեհանգիստ «զրի եւ տպագրութեան վաստակաւորներուն յիշատակին», որմէ յետոյ չքեղ ցերեկոյթ՝ երգերով ու բանախօսութիւններով։ Այս բոլորը կրկնուեցան նոյն չքեղութեամբ 1913ին եւս։— Իսկ Կ. Պոլիս որ Տաճկահայոց կենդրոնը կը համարուի, քաղաքական անհրաժեշտ պարագաներու բերմամբ հարկադրուած էր յետաձգել Մեծ Յոբելեանները, ուստի զանոնք վերջացող տարուան Հոկտ. 12ին՝ չբ. օր։ Կենդրոնի վարչութեան հրաւէրով՝ պօլսահայ մտաւորականներէ, տպարանատէրերէ եւ առեւտրականներէ կազմուած Յանձնախումբ մը յաւերժացուց ՍԱՀԱԿ-ՄԵՍՐՈՊի եւ առաջին տպագրիչ Մեղապարտ ՅԱԿՈԲի յիշատակները, Գում-Գարուի պատմական Մայր Եկեղեցին մէջ։ Իսկ ժողովրդական խանդավառ հանդէսներ տեղի ունեցան վաղայաջորդ օրը, կիրակի, մայրաքաղաքիս բոլոր արուարձաններուն մէջ, ինչպէս նաեւ գաւառները։— Աւելցուննենք թէ այս առթիւ կազմուելիք կրթական փօնտի մը ի նպաստ Ազգ. ժողովի նախաձեռնութեան հիմը դրուեցաւ հանգանակութեան մը որ տարբոյս ընթացքին եւս բաց պիտի մնայ եւ որ սակայն չենթադրուիր թէ պիտի կարենայ հասնիլ այն հսկայ գումարին զոր հաւաքելն Ռուսահայք։ Եւ որպէս զի առ հասարակ ժողովրդեան բոլոր դասակարգերը կարենան մասնակցիլ այս հանգանակութեան, Յոբելինական Յանձնախումբը հրապարակ հանեց գեղարուեստական «քարթ-բօսթալ»ներ, զարդանչաններ, կամ-տաս վարպետէ ձայնագրուած «Ո՛վ մեծատքանչ գոլ Լեզու»ն, եւն. եւն.։

Հաթեւան Աշխարհի Մնացորդ մը

Սվազէն $5\frac{1}{2}$ ժամ դէպ ի հիւսիս արեւմուտք, Տաք Ջերմուկի ճամբուն ելլելով գետին վրայ, վիթխարի ժայռերէ չինուած վաղեմի կամուրջ մը կայ որ 3 կամարներէ բաղկացած է և որուն վրայ կ'երեւին քանդակներ (Յիսուսի խաչելութիւնը, խաչը եւայլն)։ Ասոր վրայ չինուած է 1207 ին (Տաճկական թուականն) արդի եօթնակամար կամուրջը որուն Գ. կամարին տակ, 1 մարդաչափ բարձր, ապուցուած է ներկայ քանդակը։ Իսկ Ե. կամարը որ հին կամուրջին կողակից է, չատ ցած ըլլալով, մարդ կ'ստիպուի երկնցուկ ներս մանել, ուր կը նշմարուի չորքոտանիի մը պատկերը՝ բոլորովին անճանաչ։ Նաեւ Ա. կամարին աջակողմը, 1 ու կէս մարդաչափ բարձր ճակատին վրայ զետեղուած է արձանագրութիւն մը՝ սա բառերով. Փառք Սուրբ Երրորդութեան . . . եւայլն, որոնք կիսով չափ ընթեռնլի են։

ՎԱՀԱՆ ՐԵՅԻՍԵԱՆ

Սվազ, 1913

ԱՌԱԿԱՒՈՐ ԲԱՆՔ

Մի՛ մտներ՝ աւեր՝ այգին՝,
Խաղող չունի՝, շահ չունի։
Աւեր՝ ի ապգիտ այգին,
Մի՛ շար՝վըրան՝ շահ չունի։

Հրեան ըսաւ. «Ուր շահ ունիմ,
Հըրեաստան հո՛ն ի ինձի»։
Հայը ըսաւ. «Ուր ժամ ունիմ,
Հայաստանը հո՛ն ի ինձի»։

ԳԱԲՐ. ԱՐՓԵՊՍԿ. ՍՓՎԱԶՈՎ ՍԻԻ

Ե. ՄԱՄ

1914

ՀԱՅ ԱՐՈՒԵՍՏԸ

ԵՐԷԿ ԵՒ ԱՅՍՕՐ

ԱՄԻՆՈՒՆ ՏԱՐԵՑՈՅՑԸ

Ը. ՏԱՐԻ

Հայոց Գեղարուեստական Թագաւորք

Արտաւազդ Գ.՝ բանաստեղծ - բանբազիր,
Վաղիկ Արծրունի՝ ընտարար - ճարտարապետ,
Հերոդէս Գ.՝ տաղերգու - բանաստեղծ.

ՈՒՐՋ երեսուն դարերի հակայական հասակ ունի մեր ազգային պատմութիւնը։ Ըստ հայ պատմագիրներուն, նա իւր նախնական չրջանները, ինչպէս որ արեւելեան ուրիշ հին ազգերու պատմութիւնները, բիբլիական, չրհեղեղեան ծագում ունի, մինչեւ որ այդ կիսառասպելական և աւանդութիւններու վրայ հիմնուած պատմութենէ յետոյ, սկսում է բուն, պիտական պատմութիւնը՝ ու-

բաժանուելով մի քանի մեծ դարաշրջաններուն՝ բերում հասցնում է մինչեւ մեր օրերը։ Սհա այդ պատմութիւնը ծայրէ ի ծայր թերթողը կը պատահի մշտանոր յուզումների, պատերազմների, քաղաքական արտաքին ճնշումների ու ներքին երկպառակութիւնների. աւելացրէք անծայր դաղթականութիւնը,

«Դեղարուհաս» հանդէսի խմբագրապետ եւ Աստուղ Չիւանցիի որդի՝ Գարեգին Ա. եւ ոճեան

հուր եւ սուրը, աւերն ու կոտորածը, երկրաշարժն ու մահատարածումը, մի խօսքով՝ մի անծայր չարան տխուր, յուսահատական պատահարների ու պատմիչների կողմից չափազանցացրած ու խտացրած դէպքեր տեսարանների։ Խաղաղ կուլտուրական կեանքի, ժողովրդական-հասարակական ներքին կենցաղի նկարագիրը չի երեւում խպատ, իսկ մտաւոր-քաղաքակրթական չարժուձիների մասին մեզ հասած տեղեկութիւններն այնքան վատ են ու նուազ, որ եթէ հայ գեղարուեստի ու գրականութեան յիշատակարանները մեզ հասած չը լինէին, մարդ կը կարծէր թէ պատմական Հայաստանը մի օր էլ գոնէ աչք չի բաց արել տխուր ու ժխնդակ պատահարներից։

Մեր նպատակը չէ այստեղ Հայոց պատմութիւնը քննել, այլ «Տարեցոյցի» համար կազմել մի փոքրիկ յօդուած, նուիրուած մեր երեք թագաւորներին, որոնք իրենց հաղթական գործի կեանքի հետ ունեցել են և գրական կամ գեղարուեստական կեանք, ապրել են և իրենց ժամանակի մտաւոր կեանքով։ Իրենց քաղցրալուր երգերը բամբիռների ձայնակցութեամբ քանաւոր տարածող Գողթան վիպասաններից յետոյ, որոնցից և ոչ մէկի թանկագին անունը չի հասել մեզ, առաջին հայ քանաստեղծը գրական մարքով եղել է Մեծն Տիգրանի որդին՝ Արտաւազդը (թագաւորել է 56–36 թ. Ք. Ա.)։ Այս վկայութիւնը տալիս է մեզ Պլուտարքոսը իւր «Զուգակշռք» գրքի մէջ (հատոր Դ.)։

Հայ մատենագիրները չեն սիրում Արտաւազդին, որ իբր երկիրը վատ է կառավարել, անձնատուր է եղել զեխ կեանքի, կերուխումի, զրաղուած է եղել որսի գնալով, սպօրտով և այլ զուարճութիւններով։ — «Հայց ո՛չ ինչ գործ արութեան և քաջութեան եցոյց, այլ ուտելեաց և ըմպելեաց պարապեալ մօրից և եղէգնասլուրակաց խափառեալ չըջէր և առասպարաց, զկչակայրիս և զխոզս արածելով»։ Խորենացու այսպիսի անհնազանդ և մեր բանաստեղծ թագաւորի համար վիրաւորական վկայութիւնից մարդ կը կարծի թէ նա եղել է մի գռեհիկ լռեհական, մի խողարած, մինչդեռ՝ ըստ օտար աղբիւրների՝ Արտաւազդը եղել է մեր նշանաւոր թագաւորներից մէկը, կոչուել է արքայից արքայ, եղել է քաջ յունադէտ ու արեւմտեան քաղաքակրթութեան մասնակից, ճարտասան և գրականագէտ։ (*) Եթէ Արտաւազդի անունը կրող դրամը

(*) Ամենամեծ ապացոյցը դրա համար նրա մեր օրերը հասած արծաթէ դրամն է (Դրեզդեան), որի վրայ Թագաւորը պատկերացրած է յաղթական, քառաձի կառքի վրայ ու կոչուած «Թագաւորաց թագաւորին Արտաւազդայ»։

«Այբարաս» Ալիշանի, էջ 396.

հրաչքով հասել է մեր ժամանակը, նույն բախտին արժանանալ չեն կարողացել նրա բանաստեղծությունները. այսքանը միայն յայտնի է որ նա գրում էր յունարէն:

Հնագոյն Հայոց թատրոնը սկզբում հրապարակային, չարժական ծագում ունէր. Գողթան երգիչները իրենց դիւցազներգութիւնները երգելիս կամ պատմելիս և խաղացել են ու ձեւացրել. ըստ էմինի գուսան նշանակում է խաղացող, կատակերգու, ղերասան, մինչեւ որ յետագայում արդէն մնայուն և պատեաւոր դիրք ստացաւ հովանաւորող ուներալով նոյն Արտաւազդ Գ.ին: Արտաւազդ, ինչպէս ասացինք, մտաւորից էր եւրոպական քաղաքակրթութեան ու սիրող էր իր ժամանակի յոյն դասական հեղինակներին: Նա ղերասաններ էր բերել տալիս Աթէնքից և իր մայրաքաղաքում, Արտաշատում ներկայացումներ կազմակերպում, Էվրիպիդի թէ իւր թատերգութիւնները հանդիսաւորելով: Պլուտարքոս պատմում է մի հանդիսաւոր ներկայացման մանրամասնութիւնները, գլխաւոր ղերասանն եղել է Հասոն Դրակացին: Պալատական բարձր շրջանի և արքունիք այցելող օտար հիւրերի համար եթէ Արտաւազդ իր պիեսները կամ արտասանելի քերթուածները գրում էր յունարէն, անհաւանական չի լինի կարծել որ հայ շրջաններին աւելի լաւ հասկանալի դարձնելու համար նա կարող է գրած լինել և հայերէն թատերգութիւններ ու ռամկաւարներ (թեկուզ յոյն տառերով) երբ արդէն ունէինք այն ժամանակ զեղեցիկ և մշակուած լեզու. այդ երեւում է Գողթան երգերի լեզուից:

Արտաւազդ Գ.ն եւ իր դրամը

Ահա Արտաւազդ Գ.ի մասին եղած ներկայի ստուգիը որպէս դրագէտի և գեղարուեստագէտի:

Երկրորդ թագաւորը, որի մասին արդէն մեր պատմիչներից մէկը գովասանքով է խօսում (Թովմա Արծրունի) դա Վասպուրականի Գագիկ թագաւորն է, որի չինարար և ճարտարապետական տաղանդի արդիւնք են Աղթամարի չինութիւնները (10րդ դարի սկզբում): Անշուշտ Գագիկ իր հոյակապ շէնքերի գլխաւոր ճարտարապետը չի եղել, այդ մասնագէտ-գեղարուեստագէտը հանճարեղ Մանուէլ ճարտարապետն է, բայց Գագիկ մեծ մասնակցութիւն է ունեցել կառուցման գործերում, անձամբ մասնակցել է աշխատանքներին իր ձեռներեցութեամբ ու խելքով կանգնեցրել տաճար, պալատ, նաւահանգիստ և այլ շէնքեր: Թորոս Թորամանեան՝ արդի մեր անուանի բանաստեղծ-ճարտարապետը, «Անահիտ»ի մէջ գրած իր մի յօդուածին մէջ հիացմունքով է խօսում Գագիկ Արծրունու մասին, ասելով. — «Թովմա Արծրունի միակն է հայ պատմագրութեանց չարքին մէջ, որ ոչ միայն Աղթամարի եկեղեցւոյ շինութեան մանրամասնութիւնը կու տայ, այլ և Գագիկ Արծրունիի չատ մը չինարարական գործերուն, որոնց մէջ թագաւորը ինքն ալ գործնական մասնակցութիւն ունեցած էր, լարը ձեռքին չափելով ու դասաւորելով:

Ձերուկ Գ.

«Գագիկ Արծրունիի գործերին ամենէն ուշագրաւը — չարունակում է յօդուածագիրը — որու մասին Թովմա Արծրունիի մտքէն անգամ չէր կրնար անցնիլ, թէ ապագայ սերունդին համար անհունապէս մեծ նշանակութիւն պիտի ունենար քան եկեղեցիներն ու պալատները, Վանայ ծովին մէջ Ախտամար կղզիի առջեւ չինած նաւահանգիստն (port) էր»:

Թէ օտար ճանապարհորդներու և թէ Պ. Թորամանեանի գիտակ ուշադրութիւնը աւելի բարձրացնում են մեր աչքում Գագիկ թագաւորի ճարտարապետական կարողութիւնը:

Երբորդ թատեւորը Ռուբինեան հարստութիւնից է, Հեմուռ Բ.ը որը յայտնի է որպէս տաղերգու-քանաստեղծ, և որի քերթուածքներից մի քանիսը հասել էր մեր օրերը: Հայր Ալիշան իր «Հայապատում»ի մէջ առած է քերել մի քանի նմոյշներ, որոնցից երեւում է մեր քանաստեղծ թատեւորի քերթողական ստեղծագործութիւնների ընդհանուր բնոյթը: Միջնադարեան մեծ տաղասացների նման կէս-կրօնական, կէս-աշխարհիկ տաղեր ու երգեր հիւսելով իր գարի ասկետական, ճգնաւորական կեանքի պատկերն է տալիս Կիլիկիայի թագաւորի քանաստեղծը:

Հերուէ՛ անուամբ լոկ Թագաւոր
Ներքոյ աղքատ և պարտաւոր
Բանզի կոչիմ իշխան Հայոց
Բայց ես իշխեմ յախտից խմոց . . .

Այսպէս խոնարհ, այսպէս «աղքատ և պարտաւոր» է եղել մեր արքայ-քանաստեղծը: Բայց ինքնիրեն առորացնելը այն ժամանակներում ամուր հաւատի և Յիսուսանդութեան նշան էր, «ես չնչին Յովհաննէս» կամ «Ա՛ս սուտանուն և անուամբ միայն քահանայ Մարտիրոս» և այլն, կարդում ենք չարուհնակ միջնի գարերից մեզ հասած գրքերի յիշատակարաններում: Այսպիսով ահա մեր թագաւորներից երկքը քաղաքական պատմութեան չրջանակից դուրս իրենց համեստ տեղը կարող են ունենալ և Հայոց գեղարուեստական պատմութեան էջերում:

Հետեւեալ անգամ կը խօսինք գեղարուեստագէտ կաթողիկոսների մասին:

Վենետիկ, 1913 թ. 28 Յունիսի
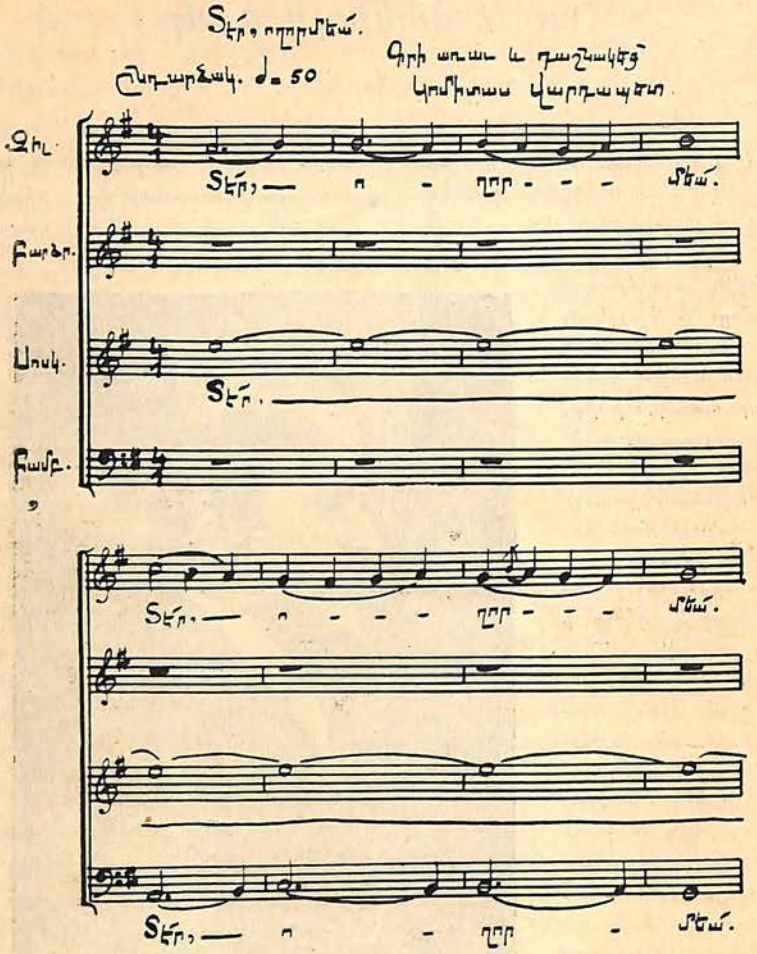

Հայ Ս.ռնաւուագործ ուր
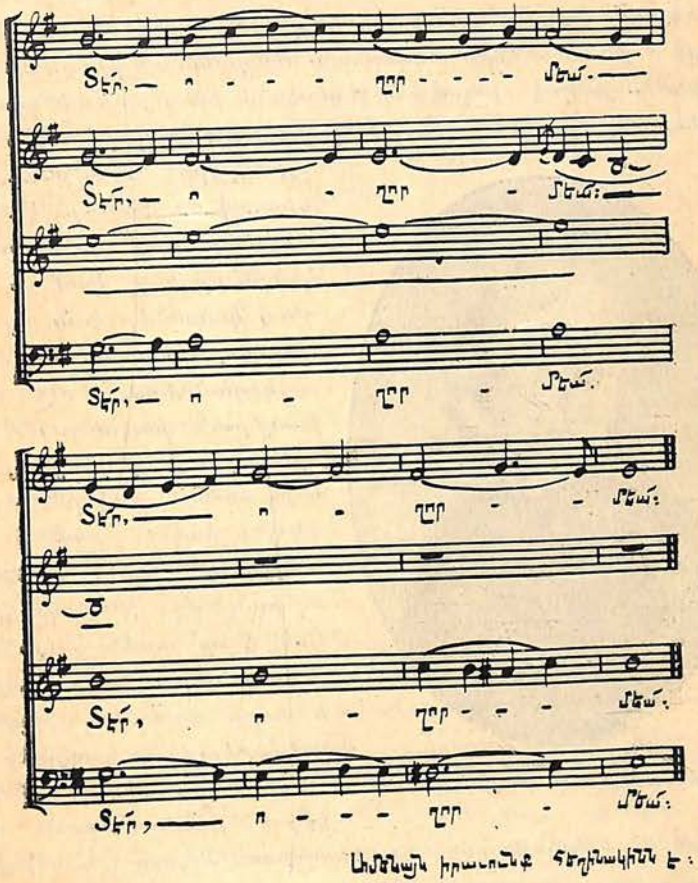
Առաջնակարգ հայ արձանագործ Պ. Յակոբ Գիւրջեան (Կիւրճեան) 1883ին ծնած է Շուշի, Մոսկուայի միջնակարգ դպրոցի ուսումնասարաններէն է: Զինուորական ծառայութիւնը կատարելէ յետոյ, աւելի եօթ տարի առաջ Բարիզ գացած է, Աֆտեմի ժիւլիաննին աշակերտելու համար: Պ. Գիւրջեան, որ արձանագործութեան կոչում ունեցած է մանուկ հասակէն ի վեր, հոկայաքայլ յառաջդիմած է քիչ ատենէն: Իր արուեստը շատ կը գնահատուի՝ մանաւանդ իր ռուս հայրենակիցներէն: Իր հրաշակերտը կը նկատուի Գօլոդոյի արձանը: Շինած է նաեւ անոր որդի՝ կոմս Լէոն Գօլոդոյի, հոչակաւոր մատենագիր Մաքսիմ Գորքիի և Տիկին Գորքիի, Յատկերգակ Սուրկուչօֆի, երաժշտագէտ Ռուսէվիցքիի, Օր. Շիրվանզատէի և ուրիշներու շատ յաջող արձանները: Սպասի տի գտողիտ Ֆռանսիան չորս տարիէ ի վեր կ'ընդունի իր արձանները. անցեալ տարի հոն ցուցադրած էր Տիկին Ռուսէվիցքիի և դաշնակահար Տօպրօվէյնի գեղեցիկ արձանները: Լօնտոնի և Լոս-Անճելոսի գեղարուեստական ցուցահանդէսներուն ալ մասնակցած է: Ռոտէնի դպրոցին հետեւող այս հանճարեղի և տաղանդաշատ երիտասարդը փայլուն ապագայ կը խոստանայ:

Յակոբ Գիւրջեան

ԱՂՕԹՔԸ . — Աշխարհիս մէջ ա՛նքան անհրաւէրներ կան և ա՛նքան խեղճ է մարդս, որ արդարութեան զգացումը զոր ունինք մեր ներսի դին՝ մեզի կ՚ուսուցանէ Թէ այս աշխարհը անցք մըն է միայն մեզի համար։ . . . Ի՞նչ բան աւելի մեծ է քան աղօթելն Աստուծոյ ։ Ո՞ր գործութիւն աւելի մեծ է , երբ մարդ անհրաւէրութիւն տեսնէ չորս դին , երբ աղէտից հանդիպի, երբ խեղճութիւն ու պզտիկութիւն տեսնայ , կարենայ առ Աստուած համբառնալ ։ Եւ Աստուած ԼՍէ անլսող ըլլայ մեր ձայնին, ինչպէս կ՚ըսէ Լամարթին , մենք դարձեալ պէտք է աղօթենք. զի ԼՍէ իր մեծութիւնն Ա՛նոր՝ մեզի չլսելն եղած ըլլայ , մեր մեծութիւնը դարձեալ իրեն աղօթելն եղած կ՚ըլլայ . ալ ո՞ գիտէ Թէ կորուսեալ է աղօթքը ։ Ու մարդս ա՛նքան վտանգներով շրջապատեալ է , ա՛նքան Թշնամիներ ունի , և իր է՛ն մեծ Թշնամին ինքն է , իր տկարութիւնները , իր մոլութիւնները ։ Իմնալէն ետքը՝ նորէն ո՞վ պիտի կանգնէ զինքը , ԼՍէ ոչ աղօ՛թքը ։

Ամենայն իրաւունք հեղինակին է ։

Գ. Ս. ՕՏԵԱՆ

Հայ Երաժշտութիւն (*)

Երաժշտական եղանակները գրելու արուեստը որ ևօթա կըսվի, հին ատեններէն ազգերնուս մէջ գտնուած ըլլալը անտարակոյս յայտնի է, ինչպէս որ չարականի խազ ըսուած նշանագիրներն ալ կը ցցըննեն. բայց ի՛նչ կերպ բան ըլլալը ամենևին չգիտցըվիր, որովհետև ո՛չ գիտցող մը մնացեր է և ո՛չ ալ անոր վրա աւանդըված կանոն մը կայ, կամ աւանդեալ կանոններ կան ալ նէ՝ (ինչպէս կը տեսնըվի հին տաղարաններուս մէջ, որ խապերուն բացատրութիւնը «քննկորճն է որ զձայնն քննկորճ առնէ, ձակորճն է որ զձայնն ձակորճ առնէ» ևն. ըսկըսով կը մեկնէ) անոնցմէ ալ բան մը չի հասկըցվիր: Ըսել է որ՝ ատենօք այն արուեստը մեր մէջը կայ եղեր, և ևօթը ժամանակ անցնելով անհետ եղեր կորսըվիր է:

Պօղոսեան Ճ. տպագրիչ, գրաձուլիչ, Ձայնագրագէտ Ց. Միւհէյեան

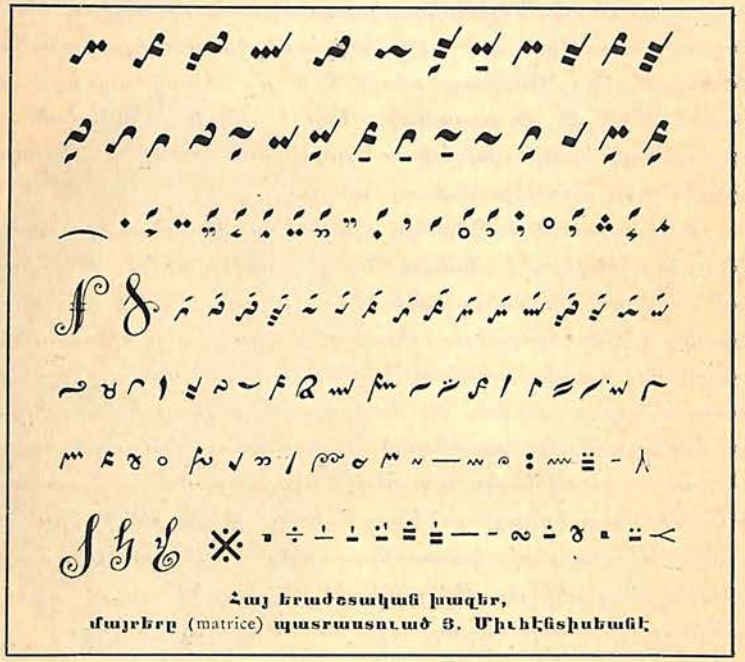
Այս կորուստիս վրայ ներկայ ժամանակներուս մէջ Երեւան եւած հռչակաւոր և բարեկիրթատակ Տիրացու Համբար-

*) Իբր տաճկահայ գրաձուլիչ, տպագրիչ և Ծուրբ տառերու աննմանե բարեկարգիչ՝ մեծ անուն հանող ՅՈՎՀ. ՄԻՒՀԷՆՏԻՍԵԱՆ ատենօք իբր ձայնագրագէս-լսիր ալ ճանչցուած ըլլալով, ասկէ կէս դարու չափ առաջ հեղինակած է մեր տոհմիկ երաժշտութեան մասին դասընթացք մը որ տակաւին անտիպ կը մնայ, բաղկացեալ 4 մեծադիր էջերէ (շարունակութիւնը կրքսուած) որոնք զարդարուած են հին նշանագրերու բոլորովին Մեր եկեղեցական ձայնագրութեամբ գրագրողներուն համար վերին աստիճանի շահեկան այդ տետրը ձեռք անցուցած ըլլալով անհամբեր արուեստագէտին դուռը՝ կրծանուէրն Օր. Մարի Միւհէնտիսեանէ, Յատաջաբանը մեզի կ'արտագրենք նոյնութեամբ։ Ե. Թ.Ո.

ձուա քաջ երաժիշտը մեծապէս ցաւելով, և այն առաջինին մէկ հատը կամ ծայրը գտնելով նորէն կատարելագործելը անհնարին բան մը ըլլալուն համար, ուզից ինքը ըստինքեան հեղինակութեամբ այս արուեստը 'ի լոյս ընծայել: Այս բանիս վրայ ինչպէս որ ինքն ալ կը խոստովանէր, աղնուազարմ Տիւզեանց Մեծոն Զէյլպիին ալ բաւական գործակցութեամբը չատ ալխատութիւն քաշելէն հաքը՝ վերջապէս դլուխ հանեց, անանկ որ՝ ո՛չ Յունաց ոճովն է և ո՛չ Լատինացւոց, այլ յատուկ ոճով մը որ իրաւամբ մերը և մեզի սեպհական, և մեր եղանակներուն ալ խիստ յարմարաւորն է, և միանգամայն իսկ մը աչակերտներ ալ հասուց:

Բայց այս անգամին ալ, մինչև որ կանոնաւոր դասատետր մը չկրնայէր, և մանաւանդ չի տպվէր ալ նէ՝ թէ՝ հետզհետէ սորվողներուն դիւրութիւն մը չէր ըլլար, և թէ ժամանակէ մը հաքը կրկին կորսըվելու վտանգէն ազատ չէր կրնար մնալ: Այս բանիս առաջը առնելու համար ալ մեր սրտին մէջը մեծ եռանդ մը կար. և իսկ մը ժամանակէ 'ի վեր յիշեալ Տիրացու Համբարձումին աւանդած կանոնները մանրամասնաբար քննելով, և որովհետև նոր հեղինակված բան մը տակաւին թերութիւններ կրնայ ունենալ, նոյն թերութիւնները մեր կարողութեանը չափ կատարելագործելով և բոլորը կարգի դնելով՝ տետրակի մը մէջ ամփոփեցինք ալ նէ՝ մեծ դժուարութիւնը կը մնար տպագրութեան անցուընելուն վրայ. մէյ մը ծախքին համար, և մէյ մըն ալ տպագրական պիտոյքը, այն է՝ նշանագիրներուն հայր և մայր գաղափարները արուեստելու ճարտար (էրպապ) մէկը գտնելուն վրայ, որ եթէ առջի դժուարութեանը նպաստելու չօժար առատաձեռն ազգասէր մը երեւան ելլար ալ նէ՝ հաքինը գտնելը գարձեալ չատ դժուար բան էր: Բայց որովհետև ժամանակին տեսած գործը և ո՛չ մէկը կրնայ տեսնել, եղաւ որ մենք հիմայ տպագրութեան արուեստին մէջ կը գտնըվինք, և պէտք ըլլալիք գաղափարները (գալըպ) ուրիշի կարօտ չըլլալով մենք անձամբ չմնալու բաւականութիւն ունենալնուս հաքը, ծախքին ալ ձեռնտուութիւն ընելու մէկու մը ակնկալութիւն չընելով՝ որպէս զի ազգին առաւել ծառայութիւն մը ըրած ըլլանք, մենք մեզի

այս գործը գլուխ հանեցինք։— Գլուխ հանեցինք կ'ըսեմ, չէ՛ թէ ամենակատարեալ կերպիւ, վասն զի կրնայ ըլլալ որ ժամանակին ասկէ աւելի կատարելագոյնն ալ չինվի՝ որուն հմակվընէ փափաքող եմ. այլ մեր ճիգը առաւել այս արուեստը յառաջացընել էր, քան թէ վերջին կատարելութեան հասցը-

Հայ երաժշտական նագեր,
մայրերը (matrice) պատրաստուած Տ. Միւհէնճիսեանէ

նել։ Կը յուսամ որ ազգին հաճելի ըլլայ մեր այս աշխատասիրութիւնը։ Ներկայ տետրակիս մէջ՝ սորվողներուն աւելի դիւրութիւն մը ըլլալու համար, տեղ տեղ երաժշտական բառերուն տառկերէնները անխափ գործածեր ենք, և կանոններուն բացատրութիւնը լաւ մը պարզելու համար չատ անգամ կրկնութիւններ ըրած ենք։ Այս թերութիւններնիս խոստովանելով, նկրելի համարվելուն համար ալ ակնկալութիւն ունինք։ Կանոնները լմնալէն առքը, տետրակիս վերջը նայելով գրված խել մը բաներ գրած եմք, վարժութեան համար, որոնց մէջ թէ՛ արտաքին և թէ եկեղեցական երգեր կը գտնվին։ Արհատիս հետաքրքրողները՝ կանոնները սորվելէն առքը անոնք ալ դաս առնելու ըլլան նէ՝ բաւական վարժութիւն կըստանան, և

առքն ալ իրենք իրենց որքան աւելի պարապին նէ այս գործին մէջ՝ այնքան յառաջդիմութիւն կունենան, ինչպէս որ ամէն ուսմանց մէջ ալ առանկ է։

Սրտ, թէ որ մեր այս աշխատութիւնը մէջոց մը ըլլայ ազգերնուս մէջ այս արուեստը ծագկելու, ի հարկէ ժամանակէ մը առեւ եկեղեցական բոլոր երգերն ալ կանոնաւոր կերպիւ գրի կառնվին, և կարելի է որ՝ թէ՛ Շարականը և թէ Տաղարանը նօթայով տպվին. որով ընդհանրապէս ամէն եկեղեցւոց մէջ կանոնաւոր և միակերպ ասութիւնը կը տիրէ։ Ահա՛ այն ժամանակը պիտի ըլլայ մեր աշխատութեան պտղաբերութիւնը, որ թէ որ մեր օրովն ալ չկրնանք տեսնել նէ՝ հմակվընէ նոյն բանին վրայ հաստատ յոյս ունենալով՝ արդէն ես զիս վարձատրեալ կը համարիմ, և այս մասին ազգին ըրած ծառայութիւնս ալ՝ փառք։

Յ. Ա-Ճէպէճեան.

Ռուսահայ ճեմարանի երգիչ
Ներսէս Շահխաթեանց,

վ.Էրտի «Ռուսկոյ Գերի» պերճ մէկ,
Մարթայի արքունի թատրոնի (1891 Նոյ. 16)

Դերասանուհի Հրաչեայ

ՀԱՅ ԲԵՄԱԿԱՆ ԳՈՐԾԻՉՆԵՐ

Յարութիւն Ալիքսանեան

Ծնած է 1877ին, Պրուսայի վիլայէթին Զէնկիլէր։ Եօթը տարեկան հասակին մէջ Գօլիս գալով կը մտնէ Ս. Փրկչի ազգ. վարժարանը. մտային հասուն պաշարով մը՝ հոնկէ կը նետուի գործի ասպարէզը 1871ին։ Հիւանդանոցի պարոցը՝ աշակերտներու կողմէ պարբերաբար սարքուած թատերական ներկայացումներու ինքն ալ կը մասնակցէր, և բաւական յաջող

կերպով ներկայացուցած է Մեծն Ներսէսը (Աշչակ Բ.)։ Կ'երեւայ թէ չատ կանուխէն բեմը ձգտող այժ մը կար իր մէջ։ Վարժարանը ձգելէն վերջն առեն մը աշակերտեցաւ դեղագործի մը որուն առնէն առէպ կ'այցելէր Գաբեղին Ոչառունի. մեծանուն կատակերգակն ընտանեկան հաւաքոյթներու մէջ երբեմն կ'արտասանէր երգիծական մենախօսութիւններ որոնց ներկայ կ'ըլլար նաեւ Ալիքսանեան ու մեծ հետաքրքրութեամբ կը դիտէր զայն։ Այս խանդավառ հետաքրքրութիւն օր մը այնքան մեծցաւ որ Ալիքսանեան սոխակաձեւաց Վարդովեանին ներկայացնել ու խնդրել որ դիմքն իր թատերախումբին մէջ ընդունի։ Վարդովեան այլ եւս ձանձրացած այսպիսի կարգ մը ինքնակոչ թեկնածուներու դիմումներէն, առանց որ և է հարցուփորձի՝ կը մերժէ զինք։ Ալիքսանեան չի յուսահատիր. Մինակեանին կը դիմէ, բայց ան ալ ականջ չի կախեր. ասոր վրայ ճարահատ՝ կը դիմէ Գալուստ Լճեցիին՝ որ Թրքահայ թատրոնի սկիզբի օրերէն կը հետեւէր մեր բեմական չարժումին, անձնուիրաբար՝ նոյն իսկ իր ուսնեցած բոլոր նիւթական կարողութիւնն ի սպաս բերելով Պոլսոյ բեմական կազմակերպութեանց, երբեմն դերակատարութեամբ, թէեւ չատ սակաւ ու անդոյն,

Անդրանիկ դերասանուհի Արուսեակ (Պէզիրճեան)

Դերասանուհի Սիրանոյշ (մանկամարդ)

երբեմն ալ այլեւայլ ծառայութիւններով, մինչեւ անգամ ներկայացմանց պահուն թատրոնի գռնապանութեամբ (1893), իր ամբողջ կեանքը տրամադրած է թատրոնին: Լճեցիի միջամտութեամբ վերջապէս Վարդուհեան կը յաջողի կանչել Ալիքսանեանն ու կ'առաջարկէ որ իր ներկայութեան որ եւ է բան արտասանէ. ան ալ առանց դոյզն տատամսումի եւ երկչոտութեան՝ Սըլակ Բ.ի մէջ Մեծն Ներսէսի սա խօսքերը կը յիշէ ու կ'արտասանէ, իր աստիճ ակնարկը Վարդուհեանի երեսին ուղղած. «Ո՛վ Վարդուհեան գոհացած՝ անմի-

Վէրգին Գարագաշ

անգութ ու ազգատեաց մարդ»: Ջապէս իր հաւանութիւնը կը յայտնէ ու տարուան մը համար կը պայմանաւորուին (1878): Քիչ ժամանակի մէջ այնքան մեծ ընդունակութիւն ու հառնող ցոյց կու տայ որ զուտ հակառակորդի դերերու կը յատկացուի:

1880-81 Պրուսա՝ Ծառուկեանճեանի Թատերախմբին կը մասնակցի: Սակայն քիչ առնէն կը գառնայ Պոլիս, և իր բեմական դիմաւոր գործունէութիւնը կ'անցնի Մնակեանի անօրէնութեան տակ, բոլորովին նուիրուելով առաջին հակառակորդի դերերուն: Այս կարգի դերերէն յիշենք հետեւեալները. Բիլէրօ (Աւերիլայի ծովահէնը), Վիլպրէօն (Փարիզու Աղմաւները), Մի-

Հերացոյց

լէր (Հաւատք, յոյս, սէր), Մոնթալվար (Առաքինութեան վարձատրութիւնը), Րոսիլ (Մոմէ առաւել շինողը), Պուլան (Աղխատերիտասարդը), Վարնէր (Խաղաւորին վախճանը), Մօրիս Վասէօր (Միհոնէ Մարի), Տը Պուբսէն (Բօղարկեալ կինը), Հանրի տը Րէնեբրոլ (Բանաստեղծը), Պոնմէն (Դրամօժիտը), Մաքս տը Վալիէր (Վրէժխնդիր մայրը), Վալկէր (Միսմ փողոցի ոճիրը), Ժագ Կարօ (Հացագործ կինը), Լիւսիէն տը Նուարվիլ (Րօժէ Լարոֆ), եւայլն:

Երաճուհի Գարագաշ

Ալիքսանեան 1893ին կարգ մը արուեստասէրներու կողմէ Կովկաս հրաւիրուեցաւ:— Գանձակի մէջ ներկայացում մը տալէ վերջ անցաւ Պաքու, և խաղաց Ֆրանճմօրը (Ազազակներ). այս վերջին դերով բաւական մեծ յաջողութիւն գտաւ. նոյն իսկ ներկայացումէն վերջ քանիցս բեմ կոչուեցաւ. սակայն անկեղծօրէն պէտք է խոստովանիլ թէ իր Կովկասեան այցը կատարեալ fiasco մը եղաւ, որովհետեւ ռուսահայ ստանդին թատերական ճաշակին համապատասխան խաղացանկի մը չէր պատրաստուած, իսկ երբեմն գլխաւոր թերութիւն յայտնուեցաւ հայերէն լեզուի մէջ իր ունեցած տկարութիւնն ու խակութիւնը: Բարեբախտաբար ինքն ալ կրցաւ տեսնել ու ըմբռնել իր այս գլխաւոր թերութիւններն ու առանց Տիպլոցիներուն հրաւէրին պատասխանելու՝ դարձաւ Պոլիս:

Ալիքսանեան Մնակեանի գրեթէ բոլոր գաւառական tournéeներուն մասնակցած է: Տարի մըն ալ (1891-92), Մնակեանէն բաժնուած կարգ մը դերասաններու խումբին կատարեալ ձեռնհասութեամբ խմբապետուհին ըլլած է: 1897ին

Եգիպտոս մեկնած է, ուր Պէնկհանի և Ե. Դարագաշեանի հետ փայլուն չրջան մը անցուցած է։

Մնակեան միակ դերուհուհին եղած է Ալիքսանեանի։ Հակառակորդի սեռին մէջ իր ցոյց տուած անթերի դերակատարութիւնն ու մանաւանդ իր փիզիքին սքանչելի արտայայտութիւնը բացայայտօրէն կը սահմանեն իրեն վարպետի դիրք մը։ Ինք թէեւ դլխաւորապէս մնացած է իր սիրական սեռին մէջ, և իր համբաւը հիմնած է անոր վրայ, սակայն հարկ է ըսել որ նոյնքան մեծ յաջողակութիւն ունեցած է կատակերգութեանց մէջ, այնպիսի դերերով որոնց բառերը չեն որ ծիծաղ ու խնդուք կը պատճառեն, այլ պերճախօս լռութիւնը՝ այսինքն դիմախաղութիւնն ու չարժուձեւերը։ Իր այսպիսի քանի մը դերերուն մէջ պարզուած

Պօլսահայ դերասանուհի
Մադի - Հրանոյշ Տէլէկեան

ներքին երանգները միանալով իր հակառակորդի դերերուն մէջ յայտնուած անհնման վարպետութիւններուն հետ, մեզ մտածել կու տան թէ՝ եթէ ինք իր բնածին ա՛նքան հարուստ կարողութիւնները մշակելու համար որ և է եւրոպական լեզուի դիտակ ըլլար և Եւրոպական թատրոնին զարդացման ուսումնասիրութեան հետամտէր, ու դարձեալ ուզելով ձգել իր վեղոտուհիի, այսինքն չափէն աւելի երեւակայական ու ծիծաղելի կերպով զարհուրելի տիպարները, նուիրուէր իրան ապրուած կեանքին բուն ղէմքերուն արտայայտման, այն

աստեն աւելի արխարար պիտի կրնայինք զինքը ներկայացնել ամէն ժամանակներու մեծագոյն վարպետներուն կարգը։

Այսու հանդերձ փիչեր կրնան ըլլալ որ Ալիքսանեանին թերուսութիւնն ունենալով՝ անոր չափ բարձր արուեստագէտ ըլլալ չյաջողին. կարելի է ըսել թէ Ալիքսանեանի զօրաւոր անհատականութեան մէջ իրապէս զգալի չէ իր զարգացման խոնարհութիւնը. և միւս կողմէն, կրնանք մտածել թէ՝ ինչ որ մեծապէս նպաստած է Ալիքսանեանը պահելու վեղոտուհիի դերասան, մեր թերուս միջավայրն է, և գլխաւորաբար հասարակութեան ոամիկ տարրին անդին համակրութիւնն իր ոճրագործի դերերուն։ Ալիքսանեան՝ ոամիկ, մանաւանդ խուրք երիտասարդութեան պաշտելի դերասանն է. և Մնակեան չէր կրնար հրաժարիլ այդ տարրէն որ կը խռնուի թատրոնին մէջ, թատերազրին անուանացանկին մէջ Մնակեանի, Զապել Հէլրիմեանի անուններուն հետ Ալիքսանեանինն ալ տեսած ըլլալով։ Ո և է ուրիչ վերասանի բացակայութիւնն Մնակեանի վեղոտուհիներուն մէջ այնքան ցաւալի չէ որքան Ալիքսանեանինը. նոյն բանն անչուշտ պիտի ըլլար Մնակեանին համար, եթէ երբեք օր մը բացակայէր խաղէն։ Եթէ Մնակեան Բարին կ'անձնաւորէ իր վերերուն մէջ, Ալիքսանեան կը մարմնաւորէ Զարը. և սոսր համար է որ անհրաժեշտ է՝ ժողովրդային այն թատերախաղերուն՝ զոր ստեղծած է Մնակեան ներկայացնել։ Այս երկու մարդիկը զիրար զուգակշռող վերերով երեւցած են միշտ, և պիտի ըսէինք թէ այդ վերերուն մէջ երկուքէն ոչ

Ռուսահայ դերասանուհի Տիկին
Ասմէնեան

մին զմիւսը գերազանցած է՝ եթէ իրապէս Ալիքսանեան գերազանցած չ'ըլլար մերթ Մնակեանը, վասն զի մինչ այս վերջինը չահախ իր դերին սահմանները կ'անցնի՝ և ուռուցիկ հանդիսաւորութիւն մը կը դնէ հոն, Ալիքսանեան բնականութեան ու ճշտութեան մարդն է յաւէտ. և մինչդեռ Մնակեանի

Դերասանապետ Ց. Վարդովեան

ձէմքը չահախ միօրինակ ու անզգած կը մնայ, Ալիքսանեան դինը կենսաբէտ ու հզօր է սակայն: Իսկ պարագայ մը կայ ուր Ալիքսանեան բացորոշապէս գերազանց է իր ընկերներէն. այն միակ դերասանն է որ տխմարութիւնը չընէր իր խօսքերը հասարակութեան ուղղել թուելու, բոլոր միւսները կը

Պատկերազարդ
Միխայէլ Չափրասճեան

չարութեան բոլոր յոռութիւնն ղգալու և ղգայլնելու մէջ ոչ ոք իրեն պէս կարող: Չահախ իր վերտառնադիմ դէրերը վար են իր ալուհասէն. և պէտք է հակառակորդի իր ռամիկ դերերուն մէջէն լրտեսել ու վայելել պատկառելի comédienը:

ՇԱՐԱՍԱՆ

Հատուած մըն է ասիկա իզմիրեանց գր. Յանձնաժողովէն գնահատուած և պսակուած «Թըրքահայ բեմն ու իր գործիչները» անուն անտիպ երկէն: Հեղինակն է Սարգիս Թիւթիւնճեան —տա-

ճառախօսն, Ալիքսանեան կ'ապրի բեմին վրայ: Ճշմարտութիւնն իր սկզբունքն է կարծես, մինչդեռ տարակուսական ճըշմարտանմանութիւն մը կը բաւէ միւսներուն: Այս պատճառաւ է որ ժուժկալ, սեղմ, կենսալի, և վերին աստիճան նուաճկրեղի է, նոյն իսկ իր ամէնէն չար դերերուն մէջ: Ե՛ միւս կողմէն, ոչ ոք իր դերերուն այնքան հակուածնայ կերպով այնքան լաւ մարդ է իրապէս, և

Դերասանապետ Թովմաս Գասապեանեան

բաբախտ ազգ. գործիչ Թիւմիւնեէֆի զաւակը—որ սոյն ծածկանունով ժամանակին աշխատակցած է Եգիպտոս հրատարակուող և՛ի Թուրքիա մուտքն արգիլեալ «Շիրակ» անման ամսաթերթին, հայ դերասաններու և դերասանուհիներու վրայ կենսագրա-քննադատական յօդուածներով։ Շարասան պատրաստած ունի Ադամեանի վրայ ընդարձակ ուսումնասիրութիւն մը —բոլորովին տարբեր մինչեւ հիմայ նոյն անմահ ողբերգուին մասին երեւցածներէն— զոր ի մտոյ տպագրութեան պիտի յանձնէ։

Ե. Թ-Ո.

Պետրոս Ադամեան

ԴԵՐԱՍԱՆԸ

Ընկարչին մնայ գեր յիշատակն ի կրտաւ,
Փիղիասայն ի կրճի.
Կ'անհետանայ ինձ հետ հանճարն, եւ գոյնակ
Կ'ուտի հողոյն սեւ ձրճի.
Պատմութիւն, նա՛ գուցէ զինձ օր մի յիշէ
Յապագայում՝ թէ հաճի:

Պ. ԱԴԱՄԵԱՆ

Նկարչութեան պիտառին

Փարաքլով «Ա-մէնուն Տարեցոյ-ցը»ի ընթերցողնե-րուն ամիսի ծա-նօթութիւն մը տալ՝ զարերու ընթացքին իրենց գործերով հռչակ ստացած նկա-րիչներու մասին, յարմար կը դատեմ ներկայացնել զա-նանք՝ երկիրի և ժա-մանակագրութեան կարգաւ, ուրիշ տա-րիներու և առիթ-ներու վերապահելով նկարչութեան ըրպ-րոյներու վրայ զատ ուսումնասիրութիւններ կատարե-լով՝ զայնս ծանօթացնելը։

Գեղարուեստի պատմութիւնը կը կազմուի գլխաւո-րապար չորս ժամերէ, Եգիպտական, Յունական, Հռո-մէական և Վերածնունդ (Renaissance)։

Ա.— Եգիպտական նկարչութիւնը Քա։ է զարեր առաջ գոյութիւն ունէր արդէն, ուրկէ որմնանկարներ (fresque) անծանօթ արուեստագէտներէ յօրինուած՝ մինչեւ վերջին օրերս գտնուած են։

Բ.— Յունական արուեստը ներշնչուած է Եգիպտակա-նէն։ Անկէն նշանաւորն է նշած Պիղեաս արձանագործը։

Դ.— Հռոմէական արուեստին առաջնակարգ ներկայացուցիչները եղած են Պէլլինի, Շուանտաճօ, Պօղիչչելլի: Այս վերջինը նախանկարիչներու (primitif) վարպետը եղած է. իրմէ՛ է որ ներշնչուած են նոյն իսկ վերջին դարու տաղանդաւոր նկարիչներէն չատեր ու կը ներշնչուին դեռ ներկայիս մէջ ուրիշներ ալ:

Դ.— Վերածնունդ: Իտալականը տեղի ունեցաւ ԺԶ. դարուն. կատուցուեցաւ Հռոմի Ս. Պետրոս եկեղեցին որուն կամարին ճարտարապետն էր Միքէլ Անճէլօ, ո՛չ միայն իր վրձինով ու գրոցով տիեզերահռչակ, այլ և իր կարկինով: Յետոյ կու գայ Լէօնառ սը Վինչի որուն «Ճօգօնտա»ն ա՛յնքան ծանօթացաւ աշխարհի, մանաւանդ իր խորհրդաւոր անհետացումովը Բարիզի Լուվրի թանգարանէն: Նոյն դարուն էր որ վայելեցաւ Ռաֆայել Սանձիօ. գլխաւոր գործերն են «Ս.Ծ.մայրը նստած» (որուն ընդօրինակութիւնը կայ Պօլսոյ գրէթէ բոլոր եկեղեցիներուն մէջ), «Ս. Հաղորդութեան կռիւը», Միքայէլ Հրեշտակապետի, Յուլիոս Բ. Պապի պատկերները կն.: Սանձիօ գրէթէ չարունակ աշխատած է Յուլիոս Բ.ի համար կրօն. պատկերներ նկարելու, և չարաչար յոգնութիւնէն մեռած 38 տարու:— Վերածնունդի հիմնադիրներէն է Թիձիէն որ աննման է իր գունագէտ պատկերհան (coloriste). ունի կրօն. ու դիցաբանական պատկերներ որոնք մեծ մասամբ կը գտնուին Վատիկան և Բարիզ: Նշանաւոր է նաեւ Բօլ Վէռօնէզ որուն մեծ տաղանդէն օգտուած են արդի նկարիչներէն չատեր: Վէռօնէզի գործերէն անուանի է «Կանայի Հարսանիքը» (Լուվրը): Թինթօռէթթօ նոյնպէս Վերածնունդի փառքերէն մին է. բազմաթիւ են իր գործերը որոնցմէ ցայտուն գեղեցկութիւն մը ունին իր ձեղնանկարները:— Իտալական գլորոյն ունի Ռօմինիք, Ռաւաչ, Սալվաթօռ, Ռօզա, վերջինս նշանաւոր հանդիսացած է՝ գողտրուկ կանաչքէն ըլած իր ուսումնասիրութիւններով:—

Գերմանական Վերածնունդը յիշատակելի վարպետներ չէ ունեցած:— Հոլանտականին մէջ կան Ռեմպրանտ, Ֆռանձհալձ, Ալպէռ Կիւս, Սթէք, Բէթէռ (քաջ դաշտանկարիչ մը):— Սպանիականին մէջ կան Կռէքօ (կրօն. պատկերներ), Ռիպէռա, Վէլասքէս, Զիւսպառոն, Միւռիլլօ են.:— Փլանտրականէն կան Ռիւպէնս, Վան Տիք, Ժօռտանս, Թենիէ են.:— Ֆրանսականը չէ կարող մրցիլ Իտալականին հետ, այսուհանդերձ ունեցած է աչխարհածանօթ արուեստագէտներ, ինչպէս Ժան Կուժօն, Ժէռմէն Բիլօն արձանագործները, Նիքօլա Բուսէն, Սիմօն Ուէ, Լը Նէն եղբարք, Ֆիլիբ Շամբանեը, Լը Սիւռ (այս երկուքը կրօն. պատկերներ), Գլօտ Լօռէն (վերջալոյսի տեսարանները), Միկինառ նկարիչները:

Ժամանակակից արուեստը.—Սկսինք Ֆրանսականէն:

ՅՈՎԱՆՈՅՇ. — Նկար Հայ պատկերհան Ժ. Տաճատի որուն մասին խօսած ենք 1912ի «Ամենուն Տարեցոյցը»ի մէջ

Այսօր Ֆրանսայի փառքերը կը կազմեն Վաֆօ, Լանքրէ, Ֆռակօնար, Կէօզ, Նաֆիէ և Շառաէն (վերջինս նչ. իր «Նաֆիւռ մօրթ»երով)։ Վաֆօ՝ Ֆրանսայի հիւսիսահողմը ծնած՝ մեծ անուն հանած է իր կնամեծարական պատկերներով, մինչ Լանքրէ և Կէօզ՝ գեղջկական կեանքի տեսարաններով. Կէօզի նչ. նկարն է «կոտրած կուժը»։ Կան նաեւ Տալիա (որուն աչակերտն է Էնկրը), Բոիւռօմ, Մատամ Վիժէ լը Պռիւն, Պառօն լը Կռօ, Ժէռար, Իզապէյ, Հ. Ֆլանտրէն, Շասլրիօ։ Էնկրէ դրուխ-գործոցները չատ են, որոնցմէ անուանկին է «Աղբիւրը» պահուած Լուվրի թանգարանը։— Անգլիական գլխ. ներկայացուցիչները եղած են Կէյնզպուրկ և Ռէյնօլտս, երկուքն ալ դիմանկարիչներ։

Դանք 1813-1830ի գլորոցի վարպետներուն.—Ժէռիքօլտ, (իր գլուխ-գործոցն է «Մեդուսայի խաստը»), Էօժէն տը Լաքրուա (Պօլտոյ առումը նկարն ու «լա պառք» կոչուած Տանթէ ու Վիրգիլիոս)։ Տը Լաքրուա կրթ «լա պառք»ը ցուցադրած էր նոյն տարին, Տալիա որ Ժիւռիին նախագահն էր՝ իրեն մօտենալով կ'ըսէ. «Դո՞ն ես այդ պառքը չինողը»։— «Այո՛, ես եմ Տանթէ և Վիրգիլիոսի հեղինակը» կը պատասխանէ։ «Այո՛, բայց դուք նկարած էք մեծ վարպետի մը նման և գծագրած էք սկըսնակի մը պէս»։ Տալիա հասկցած էր անոր մեծ կարողութիւնն իրրեւ coloriste։ Տը Լաքրուա ունի նաեւ հրաշալի որմանկարներ Լուվրի թանգարանին և Ս. Սիւլրիս եկեղեցիին մէջ։ Նշանաւոր նկարիչներ են նոյնպէս Սալ Շէֆէռ, Տը Լառոչ, Շասէօռիւօ, Հօռաս Վէռնէ։ Իսկ Տէքան յայտնի անուն մը ունի իբր արեւելագէտ նկարիչ (orientaliste)։

1830-1900ի չրջան.— Բօռօ. իր գործերը մեծ համբաւ հանած են ամէն տեղ։ Բօռօ որ իր երիտասարդութեանը՝ հօրը խանութին մէջ ատուկէնի առուտուրով կ'զբաղէր, 35 տարեկանէն է որ սկսած է նկարչութիւնը։

Իր գլխ. գործերն են «Իտալիոյ յիշատակ», «Առաւօտ և Երեկոյ» որոնք Լուվրի թանգարանը կը գտնուին։ Համբաւին չնորհիւ՝ ունեցած է կեղծարարներ՝ ալ որոնք իր անունը կը չահագործեն, ընդօրինակելով իր նկարներն ու առտրագրութիւնը։ Իր վրձինէն ելած գործերէն չատեր մինչեւ կէս միլիոն ֆրանքի ծախուած են։— Տիազ, Թռօյեօն, Տիւբռէ, Ռուսօ, Միլէ, Տօպինեի, բոլորն ալ նչանաւոր գաչտանկարիչներ են և կը ներկայացնեն Պառպիզօնի դպրոցը։ Բուռպէ հիմնադիրը եղաւ երաչտ գլորոցին. գլխ. գործերն են «Օրանէի թաղումը», «Սկիքը» (2ն ալ Լուվրի մէջ)։ Նչ. եղած են նաեւ Պօնվէն, Ռօմիէ, Ֆանտէն Լաթուռ, վերջնոյս գլխ. գործն է «Պամինեօլի ախտահանողը» (Լիւքսէմպուրկի թանգարան)։ Ուիլօ հուժկու նկարիչ մըն է։ Ֆրանսայի փառքերէն մին է անմահ զարդանկարիչ Բիւվիս տը Շաւան։ Իր գլուխ-գործոցները կը գտնուին Սօրպոնի, Միւզէ տը Լիւքսէմպուրկի, Միւզէ տը Լիլլ, Ամիէնի և չատ մը օտար եւրոպ. և ամերիկ. թանգարաններու։ Կ'արժէ իր կեանքը ներկայացնել մանաւանդ յօդուածով։ Բանիմէտնի մէջ ունի չատ մը որմանկարներ, ինչպէս գլխաւորներն են La Vie de Sainte Geneviève ը «Ժենովաբէի կեանքը» են.։— Համբաւաւոր է նաեւ Բօլ Պօռալ որ Բարիզի Օքէռային զարդանկարիչը եղած է. ունի չատ ընտիր գործեր։— Մէսոնիէ այն միակ նկարիչն է որ իր կենդանութեան առեն՝ անգլին գումարներով ծախեց իր գործերը, հակառակ անոնց ունեցած պզտիկ ծաւալներուն։ Իր նկարներէն մին մէկ միլիոն ֆր.ի ծախած է։— Պօնա Ֆրեռ. արդի պաչտօնական դիմանկարիչն է. ստացած իր գումարներն են 30,000-80,000 ֆր. իւրաքանչիւր կենդանագրի համար։ Պօնային գլխ. գործն է իր վարպետին՝ Լէօն Կոնիէի պատկերը որ Լիւքսէմպուրկի թանգարանը կը գտնուի, նաեւ Ռընանինը՝ որ Լուվրի մէջ է։— Ժէռոմ լաւ արեւելագէտ-նկարիչ մըն է. նչա-

նաւոր է իր «Ազորամարտ»ը (Լիւքսէմպուրգ)։ Այցելած է Պոլիս, Պրուսա, Եգիպտոս և նկարած չատ մը արեւելեան տեսարաններ։— Հէնէր նշանաւոր Ալզասցիին նկարած դիցաբանական և աղջկան գլուխները համբաւաւոր են։— Ֆրանսայի լաւ դիմանկարիչներէն մին է նաեւ Գալօռիւս Տիւռան որ վերջերս Հռոմի դպրոցին տնօրէնը եղաւ. իր նշ. գործն է «Ձեռնոցով կինը» (Լիւքսէմպուրգ)։ Ժիչենք ժան Բօլ Լօռանսը որ Միջին Դարու կեանքէն առնուած նիւթեր կը նկարէ և հաւցուցած է աշակերտներ։ Գլխ. գործերն են «Ս. Պաչտամանց մարդիկը», «Ռոպէրտ Ողորմածի բանտարկութիւնը»։ Շատ փառքերու հասած է և ստացած չքանշաններ, աստիճաններ ևն.։— Արդի դպրոցին հիմնադիրներէն մին է Ալպէռ Պէնառ որ քանի մը գլուխ-գործոցներ ունի Լիւքսէմպուրգի թանգարանը. Սօռպօնի մէջ ունի զարդանկար մը. իր վերջին գործն է Թօմէտի Ֆռանսէզի ձեղնանկարը որ 1913ին զետեղուեցաւ և զոր պատրաստած է 10 տարիէն։ Պէնառի վրայ ալ կ'արժէ առանձինն խօսիլ։— Համբաւի տէր նկարիչ մըն էր նաեւ Էօժէն Դառիէռ որ վերջերս մեռաւ։ — Հարբինեի դաշտանկարիչը մինչեւ ցարդ կը նկարէ երիտասարդական աւիւնով։— Ժիւլ Բարիզի ամէնէն ժողովրդական մարդն է. մեծ անուն հանած է և մեծ ընդունելութիւն գտած հասարակութեան կողմէ՝ իբրեւ դաշտանկարիչ. կը նկարէ Պօլսոյ և Վենետիկի տեսարաններ։ Կ'ըսուի թէ հայ ծնողքի զաւակ է։— Նշանաւոր եղած են նաեւ Կազէն, Պուտէն, Հանրի Ռիչնօլտ, Տանիան, Պուվրէ, Լէռմիթ, Պասթիէն լը Բաժ, Տըթայլ, Ռօլ, Նէօվիլլ, Ֆռօմանթէն, Տըլականտառա, Պաչէ, Մէնառ և Ֆէռիէ. իսկ Հայերէն կայ իրական տաղանդով Զաքարեանը որ 35 տարիէ ի վեր կը մնայ Բարիզ։

Գալով ազգական դպրոցին (école impressionniste), հիմնադիրներն են Մանէ և Մօնէ, Բիսառօ, ինչպէս նաեւ

«Տիկին տանդալի Հայտնիլը (Վիար Լ. Ս. Քիւրիենային)

Վիկէթ, Շեռէ, Ռընուար, Տէկա, Սէզան, Սիսլէ Ռաֆաէլլի, Ֆօռէն, Թուլուզ Լօթռէք, Կոկէն, Մօռիս Տընի։

Պելճիա։— Հոն կան երկու տարբեր դեղ՝ զղալու և արտաղրելու կոչուած. մէկը Փլանտրականն է, միւսը Վալօնը. Վալօն դեղը որ կ'ապրի Ֆրնս. հիւս. արեւմտեան կողմը, զգացումով և արտաղրութիւնով համանման է Ֆրանսականին, իսկ Փլանդրականը բոլորովին կը տարբերի Վալօնէն որ կը չարունակէ Ռիւպէնսի և Վան Տիքի դպրոցին հետևիլ։ Ունի չատ ակնյայտնի նկարիչներ որոնց մէջ բաւական թիւով կը գտնուին նաև «էմբրէսիօնիսթ»ներ։ Ճարտարապետական գլուխ-գործոց մըն է Palais de Justice-ը որուն ճարտարապետն է Բօկլ Ա.յէռ։ Նչանաւոր է Վալօն նկարիչ Ժան Տըլվիկ որ մեծ տպաւորի տէր է և վերջերս Սրպարութեան պալատի ճեղնահարկը չունայ և զոր ցարդ չէ աւարտած. կան նաև Էմիլ Քլօս, Բօնվանթէն Մէօնիկ. իսկ Ժէֆ Ֆրանսօ արձանագործ մըն է։ Վիզէք իր տպաւորով ուզած է Ռիւպէնսը տապալել, բայց չէ յաջողած. ժահռանէն վերջ՝ կառավարութիւնը միւզէի վերածեց իր աշխատանոցը։ Նչ. են նաև Ժօզէֆ և Ալպէռ Սթէֆէնս եղբարք, Վէռվէ դաշտանկարիչը, Քնօֆ, Հէյմանս, Ֆրէտերիք, Լայէրմանս, Վակմանս։ Ութը քանչ վոտագրիչ մըն է։ Պէլճիքացիք սիրահար են գեղարուեստի և կը քաջալերեն իրենց արուեստագէտները՝ թիւով սակաւ չատ։—Հօլանտա որ ծնունդ տուած է Ռեմպրանտի նման աչխարհահռչակ տաղանդի մը, չէ ունեցած անոր յաջորդ մը։ Բաւական համբաւ ունին Հանրի Շէֆէռ, Վանտէռ Լայն, Իզրայէլս՝ որ վերջերս մեռաւ, Ժօնկին, Մէսմաք և Տիւբօն։

Շուէտական գպրոցի նկարիչները երբեմն Ֆրանսայի և երբեմն ալ գերմանական ազդեցութեան տակ նկարած են։ Հետևած են մանաւանդ Տիւսէլտօռֆի գպրոցին։ 1895ին միայն կրցած են ունենալ Ակադեմիա մը Սթօքհոլմի մէջ, ժօզէֆ Սթոլ գիկատարութեամբ։ Ա.յսօր ունին

Նչ. «քօլօսիսմ» Ջօռնը որուն մերկ մարմինները գլուխ-գործոցներ են։ Կան նաև Ժանսօն, Նօռման են.։

ԹԱՉԵԼՈՒԹԻՒՆ Ռիւպենսի (1577-1370). փլանտրացի նչ. պատկերահան

Նօրվեկիա։ Ժ. Ա. Պալ ծնած է 1788ին և մեռած 1858ին։ Նօրվեկիոյ նկարչութեան նախահայրը եղած է

և իբրեւ գաշտանկարիչ՝ մեծ անուն ունեցած : Արվինեբէն կայ Թօլօֆ որուն անունը չատ ծանօթ է Բարիզի մէջ :

Ֆինլանտական արուեստն այսօր ունի չատ ծաղկեալ վիճակ որքան չունէր ասկէ կէս դար առաջ : 1846ին հիմնուած են հոն գեղարուեստական քլուպներ : Իր նկարիչներէն յայտնի են Էտելֆելտ, Ազբել, Բալէօ ևն. :

Ռուսիա : Մեծն Պետրոսի ժամանակէ է որ սկսած է հոն ծաղկիլ նկարչութիւնը : Նշ. եղած է Մարիֆէֆի նկարիչը որ Մեծն Պետրոսի կենդանագիրը նկարած է : Դարձեալ, Նէֆին և ուրիշներ որոնք Իտալիայէն գալով չատ գործեր չինած են, ինչպէս Թօքէ, Ռօթով ևն. ևն. : Իսկ ներկայ դարուս կան վէրշակիէ (որ ռուսօ-Եարոնական պատերազմին առեն ռուս մարտանաւի մը մէջ նկարած պահուն մեռաւ), Բոտմաքօֆ, կայ, Բէլծոֆ, Ռէպին, Սէռօֆ, Մալեապին ևն. : Իսկ Հայերէն եղած է մեր ամէնուս ծանօթ ծովանկարիչ Յովհաննէս Այվազովսքի (1817–1900) :

Անգլիա նկարչական քանի մը շրջաններ ունեցած է. առաջինը սկսած է 1800ին և վերջացած 1851ին, Թըռնըրի մահուամբ, որ մեծ գիւղանկարիչ մըն էր և որուն գործերը հռչակ հանած են բոլոր աշխարհի մէջ : Առտնցմէ կը գտնուին Անգլիոյ և Բարիզի թանգարաններուն մէջ : Յիշենք նաեւ Լավըրըն, Կրէնզպուրկ, Ռէյնոլտս, Գօնսթապլ : — Բ. շրջանը տեւած է 1851–1882, որ առեն Ռօսէթի և այլք չանացած են ուղղակի բնութենէն նկարել, առանց երեւակայութեան, ինչպէս կ'ընէին առաջ : — Գ. շրջանը տեւած է 1882–1900. որոշ ուղղութիւն մը գոյութիւն չունենալուն համար՝ չատ դժուար է այս շրջանին մասին աւելի բան մը ըսել. նկարիչներն ամէն զարու զոլորտէ ազդուած են, ինչպէս Միքել Անճէլոյէ, Ռամպրանտէ ևն. : Այսօր սակայն չատ կարող նկարիչներ կան հոն, ինչպէս Ալման Թատէմա,

ԽԱՉԵԼԻԹԻՆ. — (Նկար Ֆրանսացի նշ. պատկերահան Լօյեն Գառիոտի)

Լօրա Սինքլըրն, Պուանկարէն, Ճօն Լավէսի, Սէրճընթ, (որ թէեւ Ամերիկացի մըն, Անգլիա հաստատուած է)։

Գրանաձիան Ջուիցերիա.— Մինչեւ կայսրութեան անկումը՝ 1870, ճարտարապետութեան մէջ գրանաձեան ճաշակի հետեւած է։ Ջուիցերիական նկարչութիւնը չատ ծաղկած է 1866էն, իր յայտնի անուն ունի Ֆիրմին Մատս պիմանկարիչն ու Ժագ Լօամէ անասնանկարիչը, Ալպէս Հայէ ևն.։ Իսկ Ժիւռատէ եղբարք ժողովրդական փորագրութիւնն իրենց նկարիչ կղզւոր գործերը փորագրելով։ Հին ատեն իրը Ջուիցերիացի նկարիչ Գրանաձի մէջ ճանչցուած են Լէօբօլտ Ռոպէռ և Շաալըկէռ։ Վերջինս Տավիտի աշակերտ եղած է, հետեւաբար իր գործերը կը կրեն այդ պլրոցին ազդեցութիւնը։ Ունի «Հնձողները» Լուվրի թանգարանը։ Ալֆրէտ Վան Միւյտ (1818 ծն. և 1898ին մեռած) այցելած է Հռոմ և ժողովրդական նկարներ չինած։ Լօժէն Պիւռնար, (դէմք և անասուն)։ Լիւքսէմպուրկի մէջ ունի «Աշակերտները» նկարը։ Էտուար Տիւպուա (պաշտանկարիչ), Բօլ Ռոպէռ, գարդարած է Նիւշաթէլի թանգարանին պատերը։ Այս անձը «քօլօռիսթ» մը, գծագրող մը, բանաստեղծ մը, խորհող մը և հաւատացող մըն է միաժամանակ։

Գեռմ. Ջուիցերիոյ մէջ գրէթէ միշտ մշակուած է գիմանկարչութիւնը։ 1818ին նչ. եղած է Լիւտովիք Վօկել։ Պէօքլին 1827ին ծնած և 1897ին մեռած, տաւերատական մը գաւակը, չատ կանուխէն սկսած է իր արուեստը, հակառակ իր հօրը կամքին որ կ'ուզէր զինքը վաճառական ընել։ Նոյնպէս նչ. է Պոէկօ։

Գերմանիա.— Հինգերէն կան Ալպէս Տիւռէռ, Հօլպէյն (1828-79)։ Հօլպէյն պաշտպանեց հին «Գէզ»ը, այսինքն կ'ըսէր թէ գոյնը, լոյսը և ստուերը այնքան մեծ արժէք չունին, որքան գեղեցիկ չրջագիծերը. ունի չատ մը կրօնական յղացումներ, օրինակի համար Բառնասը զոր՝

Ալպանի վիլլային մէջ՝ պատի վրայ նկարած է, և որուն առջեւ Ռափայէլ իսկ սիրտ խնդարձէր։ Այսօր գրէթէ մոռցուած մըն է։ Նոյնպէս յայտնի է Օժիմա Բօֆման, որ նոր ձգտումներ ունեցած է։ Բարթէյնա՝ հին պլրոցի հետցող մըն է։— Գերմանիա նչ. է այլաբանական նկար-

ԵՐԱԺՇՏՈՒԹԻՒՆ. — Ընկեր փրանսացի նշանաւոր պատկերահան Շ. Շարլինի 1825-91)

ներ չինող իր պատկերասանեներով. հինգերէն Օվէռպէք, և նորերէն՝ Ֆէօյրպախ, Լէմպախ (նշանաւոր պիմանկարիչ մը միւնհէնի ատեն) որ 1900ի Բարիզի ցուցահանդէսին էն-բարձր չքանչանները ստացած է, Մէնցել, Օթօ Ռիւնժ, Ցուկարիս, Տիլ, Օթօ Մօսէռհաճն և Ցուանա Սթրիւք (վերջինս նչ. հանդիսացած իր «Պատերազմը» նկարով)։

Աւստրիա նչ. է իր գեղարուեստական ճաշակով չինուած չէնքերով, ինչպէս Վիեննա այցելողները կը վկայեն։ Նկարչութիւնը ծաղկած է մանաւանդ 1751-1818ին։ Վարպետներէն կան Կիւմպալ (Մանիճի աշակերտ), Ժապէլ 1766-1818, Ժան Բէթէռ 1781-1858, Զօգլէ 1732-1810,

Գռասի, Պռանտ, Վիւտքի 1738-1822, Հուէյլի (Միւ-
նիւխցի) Վօն Մօլթքէ՝ Վիւննայի ցուցահանդէսներուն
նշմարուած է միշտ յայտնի Վալտ-Միւլէր (1793-1863)

«Նաբիւտ Մօոբ»ի նշանաւոր վարպետ՝
Զամար Զամարեանի (Բարիզ)
նիւտաստադուրիւնը

Աւստրիացի ամենամեծ նկարիչը որ գացած է Իտալիա, Բարիզ, ուսումնասիրած նաեւ հոլանտական դպրոցը, Ռեմպրանտը և Թէնիէ եղբայրները։ Տան Հօսէր tableau de genre նկարող մըն է։ Վերջին դարուս մէջ նշ. են Մաքարտ, Վան Բէթհանքօֆ, Շանտէռ, Տէռնատ դաշտա-

Նկարիչները, Զիմէռման, Միւլէռ, Մունքաչքի՝ որ աշխարհահռչակ է իր «Քրիստոս Պիղատոսի առջեւ» և «Քրիստոս Խաչի վրայ» նկարներով։ Մունքաչքի գացած

Նկարիչ Էտկար Շահինի պատանութիւնը

է Երուսաղէմ՝ տիպարները տեղւոյն վրայ ուսումնասիրելու և այնպէս նկարելու համար։

Պաղեստինեան թեատրոնի.—Ցունաստանի հին արուեստը ծանօթ է արդէն. իրմէ ներշնչուած է ամբողջ գեղարուեստական աշխարհը. բայց ցաւալի է ըսել թէ Ցունաստան վերջերս աչքառու մէկը ունեցած չէ։ Սակայն և այնպէս կան Կլիսիս, Մաթէօպուլօ և Բալէօլօկ մինչեւ նկարիչները։

Ռումանիա չէ ունեցած գեղարուեստական անցեալ մը, սակայն վերջերս ունեցած է իրական դպրոցի հետեւող կռէկօռէսքօ մը։

Սպանիա.— Արդէն ակիզբները խօսած ենք Սպանիոյ հին դպրոցին վրայ. հոն նչ. եղած են Կօյիա, Վէլասքէս, Միւռիյօ, Ռիպէռա են։ — Ներկայիս մէջ կան նչ. «քօլօռիսթ» և ուժեղ գծագրիչ Զլուակա (որ կ'երեւի ներշնչուած ըլլալ Վէլասքէզէն), Սօռօլա և Պասթիատա (որ Սպանիոյ այժմեան վառքը կը կազմէ)։

Իտալիա.— Յունաստանի նման է. վառաւոր և անմոռանալի անցեալ մը ունենալէ վերջ, այսօր գրէթէ նչ. արուեստագէտ մը չունի։ Ունեցաւ սակայն ճիվանիէ Օրէէ արձանագործը. կան յայտնի նկարիչներ՝ Մօռէլլի, Ցաւրէթթօ, Նիչէթթի, Սակէնթինի (որ լեռնային տեսարաններ գծելու համար լեռան գլուխը կ'ապրէր՝ ուր մեռաւ վերջերս սառած). իր նկարները կրնան բազդատուիլ Միլլէի հետ։

Միացեալ Նահանգաց մէջ գեղարուեստագէտ յայտնի անուն մը չէ ապրած։ Ժէ. դարուն սկսած է նչմարուիլ քիչ չատ յառաջացում մը։ Ներկայիս նչանաւոր նկարիչներէն են Սէրճընթ, Մայ Բաւէթ, Ռիսլէր, որուն՝ իր մօրը նկարը աշխարհը հիացուց. այդ գլուխ-գործոցը Բարիզի Լիւքսէմպուրկի թանգարանը կը գտնուի։

Լ. Ս. ՔԻՒՐՔՃԵԱՆ

Կոմիտաս վարդապետ

Շէյքսփիր եւ իր Հնչեակները

Անգլիոյ բնութագետն և խորաթափանց թատերգակը Շէյքսփիր իր զարմանաւոր թատերախաղերէն զատ ձգած է հարիւր չափուն չափ Հնչեակներ որոնք նոյնչափ հիացման և Թերեւս աւելի անյագ հետաքրքրութեան առիթ եղած են։

Շատեր կարծած են անոնց մէջ գտնել գաղտնիքը Շէյքսփիրի ներքին կեանքին որուն համար այնքան քիչ և աննչան նիւթ ձեռք բերուած է, հակառակ երեք գարերէ ի վեր անհամար պրպտողներու թափած անխոնջ չանքերուն։ Ուրդծ-

ուրիշ այլապէս մեծ բանաստեղծ մը՝ Հնչեակը կանուանէ Ոսկի Բանալին որով Շէյքսփիր իր սիրտը կը բանայ աշխարհի։ Ոմանք, ընդհակառակն, մտքի ու բանաստեղծական ճարտարութեան զբօսանքներ կը նկատեն զանոնք, և իրենց այս հայեացքին փաստ կը բերեն Եղիսաբէթեան չրջանին մէջ Հնչեակին գտած մեծ յարգն ու ծաւալումը Անգլիոյ մէջ, ուր նոր մուծուած էր Իտալիայէն, Բէթրարքի հանճարագիտ ու նրբարուեստ արտադրութիւններուն առացած մեծ հռչակով։

Այս Հնչեակները գրուած են 1592էն 1609 այլ և այլ առիթներ. սկիզբները՝ իր մտերիմներուն մէջ ձեռքէ ձեռք կարդացուելու համար։ 1609ին գողտրկի կերպով առանց իր հրամանին և գիտութեան տպուած են։ Թէպէտ չատեր ջանք թափած են այլաբանական մեկնութիւններ տալ անոնց, և ոմանք ալ՝ հակաբնական հոյլերուն վկայութիւն գտնել անոնց մէջ, անվիճելի է թէ այս Հնչեակները Շէյքսփիրի անձնական կեանքէն բղխած բանաստեղծութիւններ են, մեծ մասը՝ անմահ գեղեցկութեամբ՝ ներդաշնակութեամբ, անուշութեամբ, և նոր ու ինքնատիպ արտայայտութեամբ, փոքր մաս մը թեթեւ են ու անյայտ։ Այլ և այլ առիթներ գրուած, տարբեր հոգւոյ վիճակներ կը ցուցընեն, մի քանին սիրոյ, խանդավառութեան, հոգեկան սուր տագնապներու, իսկ մի քանին թեթեւ, զբօսող տրամադրութեան։

Գլխաւորաբար երկու անձերու ուղղուած են. մեծ մաս մը՝ գեղադէմ, գրաւիչ, ամուսնացեալ երիտասարդի մը՝ որ Շէյքսփիրի սիրական ու սրտի ընկերը բարեկամն էր։ Ասոր համար այնպիսի սիրային տաք արտայայտութիւններ ունի, բանաստեղծական կրակէն բորբոքուած, որ չատեր մեզադարած հոյլքի մը վերագրիլ չեն վարանած։ Ջօրեղ երեւակայութեան, և բանաստեղծական աւիւնի տէր մարդիկ աւելի անուշ և աւելի սիրտ ու սրտապնդող բարեկամութիւններ կ'ունենան քան ինչ որ աչխարհք կը ճանչնայ և կընդունի, բայց գոնէիկ հոգիներ, միչտ կոյր ու հոգնղէն, չարն ու սիրտը կերեւակայեն։ Հնչեակներուն առաջար թիւ մըն ալ ուղղուած է թատերախաղերէն երկու երեք հատին մէջ ծայրայիր նկարահանուած կինոջ մը, թխահեր, սեւաչուխ, սպիտակամոյն, խելացի, սիրար-

ծարծ, փոփոխամիտ, անհաւատարիմ իր ամուսնոյն, նոյն անհաւատարմութեան պատճառ Շէյքսփիրի, ու Շէյքսփիրի քարեկամին։ Այս Հնչեակներէն պայծառ կերեւի թէ Շէյքսփիր՝ գերի իր տարփանքին այս կնոջ համար, հակառակ իր զատողութեան, և իր աղնուագոյն միտումներուն, այս կնոջ քմայք-

Երգիչ Դահմուրատեան

ներէն ու խաղերէն մղուած է նախանձի, տենչանքի, և ինքնաբերաբար անձնատուութեան ամենատուր նոպաներուն։ Իրեն այս նախանձը բորբոքողներէն մէկն ալ եղած է ուրիշ բանաստեղծ մը։

Բացորոշ ապացուցուած չէ թէ ո՞վ է եղած այդ երիտասարդ բարեկամը, սիրազգօս կինը, և հակառակորդ բանաստեղծը։ Սակայն ինչ ինչ նչաններէ զորս երկար կըլլայ մանրամասնել հոս, չատեր ընդունած են թէ երիտասարդն է Լորտ Փէմպրօք, խորհրդաւոր Թուխ կինը՝ Միսիս Մէրի Ֆիթթըն, Եղիսաբէթ Թագուհիին նաժիչներէն մէկը, և հակառակորդ

բանաստեղծը՝ Զափմէն՝ Հոմերոսի իլիականին չափաւոր հիանալի թարգմանութեան գրողը։ Հետագայ տոս Հնչեակները կը ներկայացնենք իրը նմոյշ բանաստէրնեռու, լոկ գաղափար մը տալու համար։ Այնքան կրակ, այնքան նուագ, այնքան արուեստ ուրիչի լեզուի մէջ փոխադրելու համար Շէյքսփիրէ չափ մեծ բանաստեղծ պէտք է ըլլալ, — անեթազելի մեծատաղանդին ամենէն յաւակնոտ մրցակիցին համար իսկ։ Զորս Հնչեակներէն առաջինը իր երիտասարդ բարեկամին ուղղուած է, միւս երեքը՝ թոռնիկ կնոջ։

Երբ կը համբեմ ժամացոյցին զարկերուն թիւ
Ու կը տեսնեմ ժանտ դիշերէն սուզուիլ պերճ տիւ,
Երբ կը դիտեմ մանուշակէն հալիլը շնորհ
Ու ամայր մազ որ ճերմակով կարծրթի նոր,
Երբ կը տեսնեմ սլացիկ ծառեր տերեւէ մերկ
Որոնք տաքէն կը յարկէին հօտը երէկ,
Ու ամառուան կանանչն ամբողջ խրձահաւաք՝
Դագաղատար փըչոտ մոբուօք սպիտակ,
Ես կը սկսիմ գէղ ու շնորհիդ վրայ կասկածիլ
Թէ ժամանակն իր աւերքով քե՛զ ալ տանի.
Չի նազելիք ու անուշունք շուտ կը մարին
Ու կը մեռնին հանդէպ իրենց գողար յաջորդին.
Եւ ճար չըկա՛յ ժամանակին մանգաղին դէմ
Բայց միայն նոր զարմ, ծա՛ղր առնողին քեզ տարադէմ։

Իմ վրաս տարուցն դուն այն առո՛ղը կը տեսնես
Երբ մի քանի տերեւ կախուած կան ժժգոյն
Ցրտէն դողդոջ ճիւղերուն վրայ տխրատես,
Երբեմնն հոն ճռուող թռչնոց մե՛րկ երգատուն։
Իմ վրաս իրկուան այն մթնշա՛ղը կը տեսնես
Մարելո մօտ երբ մայր մտնէ արեւն հուր-լոց
Զոր սեւ գիշե՛րը կը ջնջէ փութապէս—
Ջո՛ւխտն իսկ մահուան որ կը ծրարէ ամէնն իր ծոցս
Դուն կը տեսնես իմ մէջըս կրակ մը այնպիսի
Որ մանկութեա՛նը մոխրին վրայ կը ցոլայ
Իրը իր մահուան մահիճըն ո՛ւր պիտի հատնի
Ապառաժ անով որմէ ճարակ կառնէր նա։
Կը դիտես աս, ու քու սէրդ նո՛ր կառնէ կորով
Լա՛ւ սիրելու ան որ թոռո՛ւս պիտի չուտով։

Սէրըս չերմի կը նմանի, միշտ կը ցանկայ
Այն բանին որ ցաւն աւելի կերկարէ յար
Ձարակելով ախտը տածող բաներուն վրայ՝
Իմ հիւանդոտ ախորժակիս մատակարար։
Խելքըս՝ բժիշկն իմ տարփանքիս՝ ցասկոտ նոյնժամ
Որ իր դեղերն ու պատուէրնե՛րը չէն պահուիր

Պօլսահայ տաղանդաւոր արուեստագիտուհի Տիկին Այվազեան

Թողուց դիս գնաց, ու յաւահատ արդ կիմանամ
Թէ տենչն իրաւ մահ է որ դեղ չի ընդունիր։
Զուներմ դարման, և՛ ոչ խելքս ունի փոյթ պահպանման
Ու մոլեգնած կը տագնապի յար անհանգիստ.
Իմ մտածմունքս ու խելքս չիմար մարգու են նման
Ի զուր զուրցուած ճշմարիտէն շեղելով միշտ—
Չի երդուընցայ թէ հրեշտակ ես, ճերմակերես
Մինչ գժոխքի պէս սեւ ես, մո՛ւթ գիշերուան պէս։

Հոգւոյ վատնո՛ւմ անապատ մը ամօթի մէջ,
Ա՛յդ է տափանքն երբ գործ դրուի, և մինչեւ գործ՝
Տափանքը բո՛ւռն է, անողորմ, վայրագ, անչէջ
Երդմնադրուժ, արիւնահեղ, խեռ, բիբտ, անփորձ,
Վայելման հետ գարշանք բերող նո՛յնհետայն.
Խելքէ դուրս թափին հետապնդման, իսկ երբ յագի
Խելքէ դուրս թափին ալ ատուելուն, խայծի նըման
Ցատուկ դըրուած՝ որ կլլող ո՛րսը մոլեգնի.
Մոլեգին երբ հետապնդուի, նո՛յն երբ ձեռք գայ
Ձեռքը կամ ձեռք անցնելու մօտ, բուռն ո՛չ նուազ.
Վայելքը՝ դրախտ, վայելուեցա՛ւ, ցաւ անխընայ
Առջին բերկրանք մը քաղցրայոյս, ետին երազ.
Դիտէ աշխարհք այս ամէնն ու չկան փախչողք
Այն երկընքէն որ կը տանի մարդն այս դըժոխք։

Մանչէսթր, 10 Հոկտ. 1913

(Վերջին պահուն ստացուած յօդուած Գաւրիիկ Ցնճղեանէ)

Նշանաւոր առեւտրագործ Հայկ Բադիկեան (Ամերիկա) որ շինած է Աբրահամ Լինքընի կիսանդրին՝ գնահատուած տասնհինգ հազար ոսկի

ա. բ. գ. դ.

ՄԱՐԴԱԴԻՐ: Արտահանութիւն գեղագրութեան ձեռագիր տետրակ մը՝ գոր 1819ին Իզմիրցի Գեորգ սարկաւագ (Էջմ. միաբան) գծած է «՝ի Կ. Պոլիս, մինչ՝ի Թագաւորի մեծ դպրոցն համ իբր հաղմայ, յուսումն եւ յօգուտ ազնիւ աշակերտացն մերոց Ամիրազահից», ինչպես կը կարդանք նոյն տետրին մէջ:

"Օրիժինալ" կոնդակ մը

Յակոբ Նազհան Պատրիարք ասկէ 74 տարի առաջ կը խրատէ Սկիւտարցի Հայուհիները որ իրենց գեղարուեստասէրի հակումները մեկ կողմ դնեն եւ առանց գոհարեղէններու եւ զարդարանքի դուրս ելլեն: Այս կոնդակը որ իսկապես հետաքրքրական է իր ոճով եւ աղաւաղ լեզուով, կ՛արժէ որ ուշի ուշով կարդայ մեր այսօրուան պչրասէր Հայուհիներու դասակարգը:

Ի Տէր Յակոբոս Արքեպիս. է և Պատրիարք Մեծի Պոլսոյ Առաքելական Սուրբ ողջունիւ և օրհնութեամբ յայտարարութիւն լինի Իւսկիւտարու Ս. Խաչ եկեղեցւոյ հաւատացելոց Թիւն։ Որովհետեւ Ս. Գատիկն մեր մերձեցաւ, մի՛ ոք զչափ անձին չ՛ճանաչելով՝ թէ այր և թէ կին առասպել և յայլազգեաց ֆարխ չըլլալիք կերպարանօք երեւիցի, զի լսեմք՝ թէ ոմանք ՚ի կանանց սկսեալ են նիզամի ֆէս դնել ՚ի գլուխս իւրեանց, և նոյն ֆէսին վրայէն եաշմախ կապելով համարձակ չըլլին ՚ի փողոցի և կամ սարայը պիչխի գլուխ կապեն և ելանեն արտաքս յայտ յանդիման ամենեցուն: Ուստի պատ-

Պատիզակին անդին՝ Սամալ Պըլճի կոչուած գիւղին եկեղեցւոյն մէջէն 1895ին գտնուած արձաններ

ուրիշմը չեմ այսօրիկ բնա՛ւ ամենեւին այնպէս նիզամի ձիեր նման փիւսիւլլիւ ձեր չ՛ունել կանանց ի պղոխս իւրեանց, ո՛չ ի տան և ո՛չ յարտաքս, և հիչ մէկն սարայլընիերուն պլճոյն և կերպարանացն չնմանելուն իր հագուստն: Այլ պարկեչտ քրիստոնէավայել և համեստ կերպարանօք և չարժմամբ երեւիլ. յայտնի է, զի մերազգի կանանց այնպէս ձեւ գնել ամենեւին անվայել է և միանգամայն նսեմ եղած է. ով ոք չեմ այսօրիկ հակառակ պատուէրի մեր երեւելի, զայնպիսին չարաչար լոյս հոգւոյ և լոյս մարմնոյ ունելոք պատժել և զատապարտել. ոչ միայն ձեւ գնով կինն և աղջիկն, այլ և նոցին այրն և տան մեծն վասն բուխսէթ տալերնուն և անհոգ մնալնուն ունին անարգել և զատապարտել, զերէ պարտք է մեծ լինողներուն մուխայէթ կենալ իրենց ֆամիլեաներուն, որ պարկեչտ կերպարանօք զուրս գլան ու Ազգը լեռանի չի բերեն. ամէն մարդ իր էթրաֆին նայի մուխայէթ կենայ թէրպիէ ընէ և ո՛չ թէ օտարին պահապանութիւնը նկատելով սկսէ անզուռն բերանով բանբասել նախատել և հայհոյն ախտէն աւրել. եթէ

1. Պղոխներու տոքիւ, Սամարիոյ եկեղեցիին գտնուած քարեր

ազգասէր ևս՝ Ազգիդ պայծառութիւնը ու բարեվաւերութիւնը խնդրես նէ՝ նախ քու ֆամիլեայիդ նայէ, եւսեւի միեթալիս բան չընեն, պէտիմէ նորահնար բավայ խրլըխներով զուրս չելլան և նորասահման ձեւեր չգնեն: Եթէ այսպէս իւրաքանչիւր մարդ քեամիլեէսինէ զգուշութիւն ընէ իւր տանը կին ու մուտը հասկնայ, ընտանեացը թէրպիէին նայի, բուխսէթ չի տայ բայվելու նէ, կրնամ ասել թէ՝ Աստուծմով լոկորն ալ կուզդի: Նաեւ՝ կը լսեմք, թէ անուշի եւսեւին այր մարդուն կը պահեն, միսաֆիրի անոյշ հանել տուած չունին, բայց կանայք միմեանց ի տեսութեան գնալնուն կը հանեն եղեր. եթէ քրիստոնեայ են և նկեղեցւոյ զաւակ՝ պէտք է, որ նոքա եւս հնազանդին անոյշ չի գործածեն միսաֆիրի. թէյէֆիէ մասրաֆներէն սահմիչ եղիք, ազգօգուտ բաներու հետեւեցէք. ըրզէյի թէրպիէլի ըլլալու՝ խորհուրդներ սրտերնիդ մաքուր խօսքերնիդ ուղիղ և գործքերնիդ և վարքերնիդ բարի ընելու ջանք ըրէք ամէնքդ ալ:

Այլեւ՝ Զաւակի օրերն թէ աւրի և թէ պէքեար ժողովուրդ՝ պէկօղլուի կոմմերն երթալ պինովիալ ըղըալայութիւն ընել, Ազգը լեռանի բերելու չար գործքերու հետեւ իյնալու չէ բնաւ. և այն կոմմի գէշ օյիններուն սէյրին ամենեւին չերթայք.

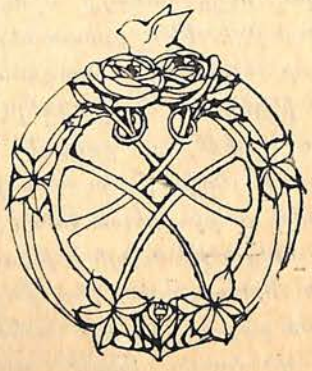
2. *Պեղումներու առթիւ, Սամաթիոյ եկեղեցիին գտնուած քարեր*

մանաւանդ՝ խումբար ըսլած այն անիծեալ տնաւէր օյինն հիչ մէկ տեղ մը խաղացվելու չէ: Կանայք՝ ի պուխա իւրեանց էլմասեղէն զարդարելով՝ ի բազանիս չըրթան և էլմասով դուրս չելանին ամենևին. որ և լսող և կատարօղիլ ըստ գրուխ հանս,

Ողջ լերուք եւ օրհնեալ յԱստուծոյ եւ յամենայն
Սրբոց նորա եւ՝ ի մէնջ Ամէն:

1840 Ապրիլի 4 ՝ի Պատրիարքարանի Կ. Պոլիս

Առ Շնորհաւուք Կրպ. Ս. Ուրեպս- նախկին Պատր. Հայրն (յԻսկիւտար)

3. *Պեղումներու առթիւ, Սամաթիոյ եկեղեցիին գտնուած քարեր*
1. 2. 3. *Բոլորն ալ Բիւզանդական, Հռոմէական եւ Սուրիական գործեր են*

Սրաւիվարիուս

Տարեցոյցիս Բ. հատորով (էջ 96) խօսած ենք Սրաւիվարիուսի վրայ որ տիեզերական համբաւի մը տիրացած է՝ իր շինած առաջնակարգ չուքակներով: «Սրաս» կոչուած չուքակ մը ունենալ՝ բաւական կոկիկ հարստութեան մը տեր ըլլալ կը նշանակի: Վերջերս անգլ. տիկին մը մեզմըն ալով ծեր եւ աղքատ երաժիշտ մը, ոսկի մը տուաւ անոր, որպէս զի պարտքի փոխարէն ուրիշի մով աւանդ ձգած իր չուքակը ետ առնէ: Շատ չանցած, մարդը հիւանդանոցի մը մէջ զգալով իր մօտալուտ մահը՝ նոյն չուքակը դրկեց Անգլուհիին, ըսելով թէ քանի մը հարիւր տարուան նուագարան մըն է ան եւ կը պատկանէր իր մեծ հօրը: Տիկինը բռնեց անկիւն մը դրաւ գայն: Անցեալ տարի, իր տան ձեղնայարկին մէջ նշմարելով թիւերը փրթած այդ փոշեթաթաւ չուքակը, կը տանի ցոյց կու տայ բարեկամ երաժիշտի մը որ կ՚ըսէ թէ ճշմարիտ «Սրաս» մըն է: Տիկինը չհաւատար սակայն. յաջորդ օր դրացի մը նոյն չուքակը 50 ոսկիի գնելու կու գայ, գուման՛ր որ միլիւնէ 1000ի կը բարձրանայ քանի մը օրուան մէջ: Անպէս նկատուած այդ նուագարանը հետագայ արձանագրութիւնը կը կրէր իր մէջի դին, «Antonius Stradivarius Cremonensis faciebat. Anno 1721» :

Մեր Գեղարուեստական Հանդէսները
(1857-1913)

Մինչեւ հիմայ, մեր գրական-գեղարուեստական հանդէսները եղած են հետեւեալները, այբուբենական կարգաւ. — Ազգագրական Հանդէս (*խմբագիր՝ Երուանդ Լալայեանց*) Թիֆլիզ 1896-1913: Ազիւր-Տարազ (*խմբ. Տ. Նազարեան*) Թիֆլիզ 1890-1913: Անահիտ (*խմբ. Ս. Զօպանեան*) Բարիզ 1898-1911: Աստղիկ (*խմբ. Դերենիկ*) Վենետիկ 1911: Արագած (*խմբ. Վերահազմեալ Հնչակեանք*) Նիւ Եօրք 1911: Արամս (*խմբ. Ս. Գուլամիրեանց*) Բեսարապուրկ 1887-98: Արձագանգ (*խմբ. Սքդար Յովհաննիսեան*) Թիֆլիզ 1882-98: Բազմավէպ (*խմբ. Մխիթարեանք*) Վենետիկ, իբր պատկերազարդ և չքեղ հրատարակութիւն՝ 1843ին սկսեալ ցարդ: Բանբեր գրականութեան եւ արուեստի (*խմբ. Ն. Ադոնց*) Բեսարապուրկ 1903-4: Բուրաստան Մանկանց (*խմբ. Մ. Մօզեան*) Կ. Պոլիս 1882-8: Գեղարուեստ (*խմբ. Գ. Լեւոնեան*) Թիֆլիզ 1908-13: Գեղուհի (*խմբ. Մխիթարեանք*) Վենետիկ 1901...9: Էրիզա (*խմբ. Ե. Թէրզեան*) Թատեր. հանդէս՝ քանի մը թիւ, 1868: Թատրոն (*խմբ. Ազ. Թարխանեան*) Թիֆլիզ 1893-1905: Լոյս (*խմբ. Ս. Անաստեան*) Կ. Պոլիս 1908: Կոտնիկ (*խմբ. Գալֆեան*) Բարիզ 1904-5: Մասեաց Աղաւնի (*խմբ. Գ. Աչվազովսքի և Ս. Դալֆեան*) Բարիզ և Թէոդոսիա 1855-63: Մուսայի Մասեաց (*Ս. Հայկունի*) Թատեր. հանդէս, Կ. Պոլիս 1857: Յաւերժահարս

Մ. Գուլամիրեանց

(*խմբ. Սարգիս Փափազեան*) Իզմիր 1862: Յիշատակարան (*խմբ. Վ. Զարդարեան*) Կ. Պոլիս 1910-2: Յոյս (*խմբ. Բագրատ Աչվազեան*) Թիֆլիզ 1906: Յուշարար (*խմբ. Մարիամ Մեհրաբեան և Վրոյր*) Թիֆլիզ 1907-9: Շանթ (*խմբ. Մ. Պարսամեան*) Կ. Պոլիս 1911-3: Որդուն (*խմբ. Հ. Ս. Երեմեան*) Վենետիկ 1900: Փարոս Հայաստանի (*խմբ. Զ. Մսերեանց*) Մոսկուա 1879-81: Քնար Հայկական (*խմբ. Գ. Երանեան*) Կ. Պոլիս 1861-2: Օսմ. Երաժշտութիւն (*խմբ. Ս. Փափազեան և Ա. Զուհաճեան*) Կ. Պոլիս 1863:

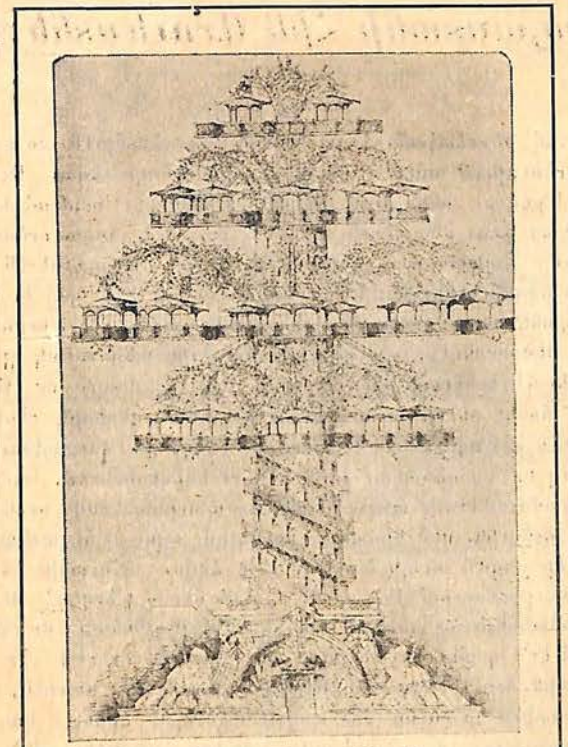
Յովհաննէս Գ. Կրմիրեան, անցդիպակ Սամարիացին որ երկու գրոշի թարգմանաբար յոյս ընծայած է Ծխախոտին եւ Ընչպղեղին ազդեցութիւններն ու վնասները (Տպ. Կ. Պոլիս, Նոյեան Աղաւնի, 1853); «Անբարեխառնութիւն» (Տպ. Կ. Պոլիս, Էմիրեար Խան, 1854). Բանիցս երեսփոխան ընտրուած է իր բաղնի եւ մասակցած զանազան ժողովներու եւ միութեանց: Մեռած է 1912ի աշնան Ազգ. Հիւանդանոցի մէջ:

Օսմ. Կայս. Թանգարանի տնօրէն Համտի պէյ որ 1910 Փետրուար 11ին մեռաւ Պոլիս. (Կենսագրութիւնը տե՛ս « Ամենուն Տարեցոյցը » 1911, էջ 370):

Ռումանիոյ Թագը

Ռումանիոյ արքայական թագը շատ հաւանաբար ամէնէն տարօրինակն է բոլոր աշխարհի վրայ գտնուածներէն: Շինուած է, Քարօլ Թագաւորին հրամանով, պողպատէն ա՛յն թնդանօթին՝ որ Բլէվնայի ճակատամարտին մէջ գրաւուած էր Թուրքերէն: 10 Մայիս 1881ին, երբ այդ թագը — նաեւ ուրիշ մը՝ յատկապէս թագուհիին համար պատրաստուած, ոսկիէ, առանց զարդի եւ ադամանդի — նուիրագործուեցաւ մայրաքաղաքին եպիսկոպոսին կողմէ, Քարօլ Թագաւորը ձեռքն առնելով զայն՝ ըսաւ. — « Հպարտութեամբ կը կրեմ այս թագը որ կերտուած է մեր դիւցազներուն « արեամբը սրսկուած թնդանօթէ մը, եւ սրբագործուած՝ եկեղեցիին « կողմէ: Կ'ընդունիմ զայն, իբրեւ խորհրդանիշը Ռումանիոյ անկախութեան « եւ զօրութեան: »

« Սկիւտարի կնճիռ »

Ասկէ 15 տարի առաջ, Բարիզի տիեզերական ցուցահանդէսին մասնակցելու համար, Ճարտարապետ Արամ Թահմաճեան յղացած էր կանգնել «Սկիւտարի կնճռին» որ ծառի տեսքով Հայրկանի շէնք մըն էր: Այս ինքնատիպ ու գեղեցիկ ծրագիրը մեծապէս գնահատուեցաւ Ֆրանսմամուլէն, եւ գեղարուեստական ընտրատ Ֆրանց Ժուռտէն նոյն տարին «Լ'Առշիթէքթիւռ» շաբաթաթերթին մէջ երիտասարդ հայ Ճարտարապետին նուիրեց գնահատական յօդուած մը զոր սապէս կը վերջացնէր. «Կը մաղթեմ որ հեղինակն իր սիրուն երազին իրագործումը տեսնէ եւ այդպէսով իր երկրին պերճաշուք երեւակայութենէն բիչ մը մեր մէջը փոխադրէ»:

Հայաստանի Հին Արուեստներ

Ի ճնուէն *Մշակականը* Հայաշխարհի արուեստներէն առաջինը եղած է: Երկրագործութիւնն ամէնէն աւելի ծաղկեցուցողը եղաւ Արտաշէս Բ.: Խորենացին կ'րսէ թէ ամոր օրով տեղ մը չէր տեսնուեր՝ անմշակ եւ խոպան: Բագրատունեաց Աշոտ թագաւորն ալ գարկ տուած է հողագործութեան: — *Որսորդութիւնը* նախասիրած գրսականներէն եւ մարզանիներէն գլխաւորը եղած է մեր թագաւորներուն: Երէ որսալու համար երուանդ եւ Խոսրով Բ. յատկապէս ցանկապատ անտառներ պատրաստել տուին, ուր կ'երթային բազմամբոխ եւ մեծահանդէս: — *Առեւտրագործութիւնն* անյիշատակ կը մնայ մեր պատմագիրներուն երկերուն մէջ: Արտաշէս Ա.ն էր միայն որ Ծուխասան արտաւելուն՝ հոնկէ բերաւ արձաններ, որոնք իրենց գեղեցիկ տեսով՝ զարթուցին Հայոց գեղագիտական ճաշակը: — Հայր *Ճարտարապետութեան* մէջ առաջնակարգ կը հանդիսանայ՝ իր հոյակերտ եկեղեցիներով, ամրակառոյց վանքերով, կամուրջներով, պալատներով ու պարիսպներով որոնց հետքերը դեռ եւս կը գտնուին, մեծ հիացում առթելով օտար խուզարկուներու: — *Երաժշտութիւնը* չափէն աւելի ծաղկած է 'ի Հայս. անուանի են Գողթան մուսաներն ու բանաստեղծները որոնք բամբիռներով կ'երգէին մեր դիւցազանց յաղթանակներն ու ճաճանչեալ կեանքը: Ս. Սահակ որ բաջանմուռ երաժիշտ մըն էր՝ գտաւ 8 ձայներ: Ժ. դարուն երեւելի էր Սամուէլ Կամրջաձորեցին, նաեւ Թէոդորոս Ալախօսիկ, իսկ ԺԲ. դարուն, Շնորհալի նոր կենդանութիւն մը տուաւ մեր տաղարաններուն: Հիներէն կայ դարձեալ Տարօնեցին Խաչատուր որ շարականի խազերը տարածեց մեծ ձեռնհասութեամբ:

Ի ԳԻՏՈՒԹԻՒՆ ԱՄԵՆԵՑՈՒՆ ԿԱՄ... ՈՄԱՆՑ

ԱՄԷՆՈՒՆ ՏԱՐԵՑՈՑՑԸ

Ը. ՏԱՐԻ, 1914

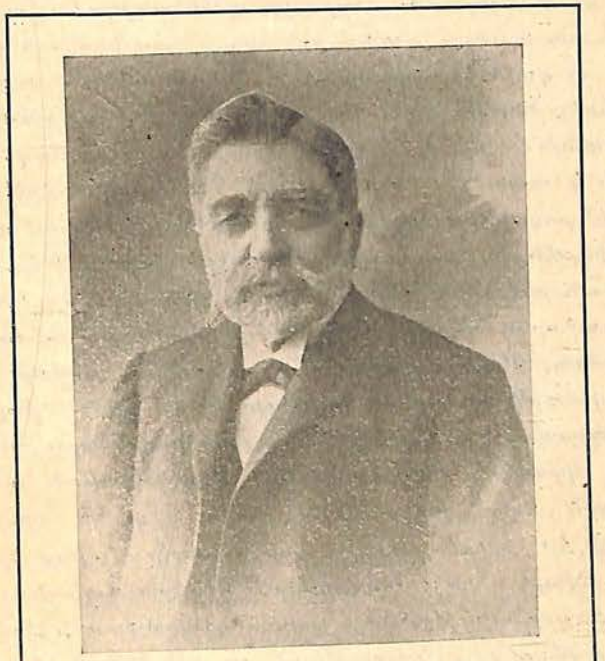
Տէր. Հ. Պարոնիկ Մատթէոսեան

Այս տարի մեր «Դիտական Բաժին»ը կը բանայ յորելեար բժիշկի մը, պօղասեայ բժշկական դասուն երիցագոյն անդամի մը կենսագրականով, որմէ կրնան օգտուիլ՝ մանաւանդ Հիւթօկրատի մեր նորահաս աշակերտները:

Տ.քթ. Հ. Պարոնիկ Մատթէոսեան ծնած է Ակն քաղաքը 1836 Մայիս 18ին (ը. ե.): Ընտանեկան մականունն էր Գարագէօզեան, բայց պատանին Պարոնիկ Թր.քաբարբառ նկատելով՝ կը թողու զայն և իր հօր անունամբ կը կոչուի Մատթէոսեան: Թէև ընթերցասէր և բարի հայր մը ունեցած՝ սակայն կանուխէն կորսնցուցած ըլլալուն, կը մնծնայ մօրը խնամքին տակ: Իր նախնական կրթութիւնը կ'ստանայ տեղւոյն ազգ. վարժարանը, սիրելի կ'ըլլայ ամէնուն՝ ուսման համար իր ունեցած արտակարգ ընդունակութեամբը: Դպրոցին մէջ իր գլխաւոր ուսուցիչը կ'ըլլայ իր մօրեղբայրը (ապա Տ. Մատթէոս քահանայ): Հօրեղբօրը՝ Սարգիս Պարոնեանի կողմէ 1847ին Պօլիս կը բերուի: Հասքէօյի մէջ մտանաւոր պատատուներու ձեռքին

տակ կ'սկսի ուսանիլ գրաբար, թուրքերէն, Լեայլն: 1848ին կը դրուի Պէպէքի ամերիկեան դպրոցը (այժմ Ռոպէրթ Գոլէճ), ուր իր ուսման ընթացքը յաջողապէս աւարտելէ վերջ՝ իսկոյն ուսուցչութեան կը կոչուի Եւդոկիոյ ամերիկեան գոլէճը, հայ լեզուի և գիտութեանց համար: Վարժարանին մէջ տեսնելով ոսկորները նչանաւոր երէց Հանրի Մարթէնի — ուղեւորութեան մը միջոցին Եւդոկիա մնացած և տարիներ իր գերեզմանն անյայտ մնալէ ետք՝ վերջապէս իր ոսկորները գտնուած և արկղիկի մը մէջ պահուած առժամապար, մինչեւ վաստաւոր չիրիմի մը կանգնումը, — մարդակազմութիւն սորվելու զօրաւոր լոյծ մը կը ծնի իր մէջ ու կը նուիրուի այդ ուսման, առանց անդրադառնալու թէ այդ նուիրումը գլխքը ներհուն բժիշկ ու գիտուն ընելու կոչուած էր օր մը: Տարի մը տարի վերջ կը հրաւիրուի Պօլիս, պաշտօնավարելու Պէպէքի իր երբեմնի վարժարանը: Պարապող ժամերուն, մարդկային ոսկորներ ձեռք բերելով կը հետապնդէ անդամազննական իր ուսումնասիրութիւնները, մինչեւ որ պաշտօնը թողլով կը մտնէ անգլ. հիւանդանոց ուր՝ բժշկապետին ընկերանալով հիւանդներուն այցելութեան միջոցին՝ փորձառական ծանօթութիւններ կը մերէ, ժամեր մնալով նոյն իսկ դեղարանին մէջ: Տարի մը հոն կենալէ վերջ՝ կը մեկնի Ամերիկա, բժշկութիւն ուսանելու հաստատ մտադրութեամբ, հետը տանելով հմտութեան բաւական պաշար: Կ'աշակերտի նախ «Նիւ Եօրք Մէտիքըլ» և «Փիլատելֆիա Մէտիքըլ» Գոլէճներուն: 10 Մարտ 1863ին կարող կ'ըլլայ ձեռք բերել docteur en médecine et en chirurgie-ի վկայականը: Իսկոյն պաշտօնի կը կոչուի ամերիկեան կառավարութեան կողմէ և իբր զինուորական բժիշկ՝ կը զրկուի ռազմադաշտ: Երբ Դեղին Տենդ կը ծագի զինուորներու մէջ, ինք կ'ըլլայ առաջինն՝ առոր ախտաճանաչութիւնն ընող, թէեւ երբեք տեսած չէր այդ հիւանդութիւնը: Այս հմտութիւնը բաւական կ'ըլլայ տարէց բժիշկներու համարումին ու համակրանքը գրաւելու: Կը վարակուի ինք ալ նոյն տենդէն. սակայն հետաւոր հայրենիքի մը և սիրելիներու մտածումը, նաեւ օր մը անոնց ծառայելու եռանդը կ'ոգեւորէ պանդուխտ հիւանդը, որ չընկճուելու անզօր ախտէն: Նոյն առիւներուն,

նօրմէ-բարօլայն նահանգին մէջ ծաղիկի համաճարակը 3-4 տարիներէ հետէ աւերներ գործած էր: Երբ կը խորհուի հոն կարող մէկը զրկել, բժշկ. Ժողովը միաձայնութեամբ կը քուէարկէ որ Տ.քթ. Մատթէոսեանը կրնայ առոր առաջքն առնել: Եւ արդարեւ հայազգի բժիշկին չնորհիւ քանի մը

Տիր. Հ. Պառոնիկ Մատթոսեան

ամսուան մէջ համաճարակը կ'անհետանայ: Արդէն ամերիկեան կառավարութեան կողմէ Տ.քթ. Պարոնիկը տրուած վկայականներ՝ ապացոյցներ են անոր ձեռնհաս պաշտօնավարութեան:

1865ին Լծտոնի ձամբով կը գառնայ Պօլիս՝ իր հայրենասիրական օգտակար ըլլալու եռանդովը բաբախուն, բերելով իրեն հետ բժշկական, վիրաբուժական և մանկաբարձական մեծ հմտութիւն: Հազիւ մայրաքաղաքս հասած, Սկիւտար անցուցած մէկ քանի օրուան միջոցին, կը հրաւիրուի Ճեմարանի

քննութեանց ու մրցանակաբաշխութեան հանդէսին, ուր կը խօսի խիստ տպաւորիչ ճառ մը՝ անագին խանդավառութիւն առաջ բերելով։ Իր նպատակը կ'ըլլայ համոզել թէ Եւրոպացին գերմարդկային էակ մը չէ, ինչպէս կը կարծէ Հայը։ Անոր և իր մէջ եղած տարբերութիւնը զարգացումն ու դաստիարակութիւնն է միայն. և Հայը երբ պատեհութիւնն ունեցած է ուսման բարիքները վայելելու՝ անոր հաւասարած է և չատ տեղեր ալ զայն գերազանցած։ — Իր հմտութեան ու գործունէութեան շնորհիւ ամէնուն յարգանքն ու համարումը վայելելով իսկոյն, կ'ընտրուի հոգաբարձու Ս. Փրկչի Ազգ. Հիւանդանոցի և ապա բժշկապետ 1866ին։ Սակայն Տ.քթ. Մատթէոսեան բողոքի ձայն կը բարձրացունէ հիւանդանոցի հակառողջապահիկ չէնքին և գարմանումի անբաւականութեան մասին և կ'առաջարկէ նոր հիւանդանոցի մը շինութիւնը։ Կենսական այս առաջարկն անկսկիծ մնալուն՝ կը հրաժարի 6 ամսեայ պաշտօնավարութենէ մը վերջ։ 1868ին Տ.քթ. Սերվիչէնի կազմած հոգաբարձութիւնը կրկին դիմում կ'ընէ իրեն՝ ընդունելու հիւանդանոցի բժշկապետութիւնը, բարձրացունելու համար իր խղճալի վիճակէն՝ Ազգին Տունը։ Մատթէոսեան տեղի կու տայ իրեն եղած խնդրանքին առջև, քանի որ իր միակ փափաքն էր հիւանդանոցի բարկաւորումը։ Հինգ տարի կը պաշտօնավարէ հոն, կատարելով վիրաբուժական ամենադժուարին գործողութիւններ, զարմանք պատճառելու աստիճան իր չուրջինները։ — Դիտութեան ու դիմութեան նուիրուած այս անձը հիւանդանոցէն դո՛ւրս ալ կ'ունենայ բնդունն գործունէութիւն, զարմանալով, մխիթարելով հարուստ ազգասէր անխտիր։ 1873ին կ'ընտրուի անդամ կայս. Բժշկ. Ընկ.ան, որուն՝ 40 տարիներէ հետէ ներկայացուցած տեղեկագիրները վիրաբուժա'ան գործողութիւններու մասին, մեծ հետաքրքրութեամբ առնուած են իր ձեռնհասութեանն ու հմտութեանը մասին։

Վիրաբուժութեան տեսակէտով 19րդ դարու մեծ գիւտը երբ կատարեց Լիսթէր (pansement de Lister կոչուածը), Մատթէոսեան առաջինը կ'ըլլայ որ յարաբերութեան մտնելով մեծ գիտունին հետ՝ անոր մեթոտը կ'ուսումնասիրէ և կը գործադրէ զայն իր չուրջ, օր առաջ փրկելու համար կեանքեր՝

այդ հանգամանքէ շնորհիւ։ Ասիկա պզտիկ բարիք մը չէր անշուշտ։ Իր այս ծառայութեանց համար էր որ Կայս. Բժշկ. Ժողովը՝ միշտ երախտագէտ՝ միաձայնութեամբ իրեն նախագահ կ'ընտրէ զինք, իր հիմնարկութեան Յիսնամեակին տարին, և ապա կու տայ անոր «պատուաւոր անդամ» տիտղոսը։ Սահմանէ զատ, կ'աշխատակցի նաեւ ամերիկ. բժշկ. թերթերու, մանաւանդ ամերիկ. կառավարութեան կողմէ պատուիրակ կը կարգուի Միջազգային Առողջապահական Բարձր. Ժողովին, և այս յոյժ պատուաբեր պաշտօնը կը վարէ 12 տարի շարունակ։ 20 տարի բժիշկը կ'ըլլայ Ռօպէրթ Քոլէճի, ինչպէս նաեւ երկար տարիներ ամերիկ. դեսպանատան և հիւպատոսարանի. քանի մը տարի ալ արդի Սուլթանին պահաժառանգ եղած ատեն՝ médecin consultantը կ'ըլլայ, բայց Պապը Սլիի դէպքին՝ երբ Համիտի հրամանաւ Պալատի մուտքը կ'արգիլուէր Հայուն, դահաժառանգն ու «Հարէմ»ը ցաւելով էր որ կը զրկուէին իրենց հայազգի բժիշկին խնամքներէն։ — Հանրային օգտակարութեան իր հառնդին մէջ՝ առողջապահական բանախօսութիւններ ալ կ'ընէ այլ և այլ թաղեր՝ Բերա, Սկիւտար, Հասքէօյ և Օրթաքէօյ։

Մէհմէտը Գօլէճը 3 երդում կը պարտադրէր ընել իր բժշկ. ուսանողներուն։ Այդ երդումները պէտք էին ընել անոնք՝ վկայականը առնչած օրերնին, ձեռքերնին վեր բարձրացուցած.— 1. Միշտ ինքզինքին բժշկ. աչակերտ նկատուն և միշտ ուսանին։ 2. Ինչ գիւտ որ ընեն՝ գաղտնի չպահեն և անմիջապէս հրատարակեն։ 3. Հիւանդին գաղտնիքը պահեն։

Տօքթօր Պարմնիկ իր չամառ ընթերցողի և ուսումնասիրողի նկարագրով, Լիսթէրի գիւտը Պօլսոյ մէջ տարածելու համար իր ունեցած փութկոտութեամբ և հիւանդներու մասին իր ունեցած ազնուական ընթացքովը լիուլի արդարացուցած է ասկէ կէս դար առաջ երբեակ իր երդումը։

Այս տեսակ արդիւնաչատ կեանք մը բոլորող պատասխանատու բժիշկի մը յիսնամեայ բժշկութեան յոբելեանն էր որ կատարուեցաւ 5/18 Մայիս 191?ին Բերա — Նախագահութեամբ Տ.քթ. Հէքիմեանի — ընտրեալ բազմութեան մը ներ-

կայուքեան։ Տ.քթ. Վ. Թորգոմեան այդ առթիւ իր խօսած կենսագրական ճառն անջատ գրքոյկով մը հրատարակ հանեւլով, անոր հասոյթը Յորելենական Յանձնաժողովին տրամադրուքեանը տակ դրած է, որպէս զի Յորելեար Բժիշկին փափաքին համեմատ՝ որը խնամկու «Փոնտ» մը պատրաստուի։

Ե Է Ո.

Բժշկական Նորութիւն

«Ամենուն տարեցոյցը» այս տարի ալ բախտը չունի աւետելու իր ընթերցողներուն թէ ախտերուն սոսկալին, ցաւերուն անտանելին՝ գանգրենը (կարկինոս վէրք) իր բուժումը գտած է մանուածատուկ դեղով մը։ Այս չարաչուք ախտը վիրաբոյժին հատու գործիքին հանդէպ ալ կ'ըմբոստանայ և տեղւոյն վրայ կամ այլուր ասատկօրէն կրկնուելով, արդարացնել կու տայ «մի՛ դպիր ինձ» (Նայէ մի թանձերէ, ինճիմմէ պէհնի) ասացուածքը որ իրեն յատուկ է և ախտին փաղաղնուն է։ Գանգրենը մարմնոյ թէ արտաքին և թէ՛ ներքին մասերուն մէջ ծագումի կ'առնէ կամ կը բուսնի երբ այսուհետ, յետոյ կեղի վերածուելով կը չարաչի նեխահոտ, կ'արիւնի, սոսկալի ցաւեր կը պատճառէ, երկար կը տեւէ, իրեն մերձակայ աւշային գեղձերը կը վարակէ, արիւնը կը թունաւորէ, մարմինը կը հիւծէ։ Մօրթինը և այլ ընդարմացնող դեղեր թէև ասոիճան մը կը մեղմեն ցաւերը, բայց երկնային ազատարար մահը միայն կու գայ վերջ դնել այս տառապագին կեանքին։ Կիները սովորաբար ստինքի և արգանդի գանգրեն կ'ունենան, իսկ այրերը՝ ստամոքսի, լեարդի և աղիքներու։ Զարհուրանք տարիքի մէջ աւելի յաճախադէպ է. փոխանցումը տարակուսելի է. ժառանգականութիւնն ասոիճան մը ընդունուած է. վիշտերն իրը պատճառ նկատուած են։ Ակնառու անձնասուրեքեանց մէջ յիշատակելի է Մեծն Նաբոլէոն որ իր աքսորավայրին՝ Ս. Հեղինէ կղզիին մէջ նոյն ախտէն՝ ստամոքսի գանգրեն մեռաւ. իր ցեղին մէջ այս ախտը գոյութիւն ունեցած է։

Ա.յսպիսի անողոք ցաւի մը համար (որուն դարմանը ցարդ կը կայանայ, եթէ կարելի է, «օբէրաթիօր»ին դանակին, իսկ

Տիր. Ե. Մասխ

հակառակ պարագային՝ մօրթինի ներարկութեանց ամոքիչ ախտանքին մէջ), նկատի պէտք է առնել ամէն նոր մեթոտ որ քիչ թէ շատ գիտական խարխափ մը վրայ հիմնուած է։ Կէտ մը սակայն ուշադրութենէ վրիպելու չէ. շատ անգամ մարմնոյ այլազան մասերուն մէջ թեթեւ և անվնաս դասակարգին պատկանող ուռեր կը գոյանան և ի վերջոյ հարուածի մը կամ այլ պատճառներով կ'այլասերին և գանգրեն կը փոխուին, ուստի հարկ է որ այդ կարգի այսուհետները երբ փոքր են և անվնաս՝ իսկոյն հանուին։ Հիմայ որ հականեխական ղրութեամբ և զգայազրկ դեղերու առատութեամբ գործողու-

թիւններըը մեծապէս զեւբացած են, բնաւ թերանալու չէ այս մասին: Նոյն իսկ զաւնեռը կրը իր ակզբնաւորութիւնը մէջ է զեռ՝ պէտք է անյապաղ գործողութեան ենթարկուի. զժբախտաբար գործողութեան կրկիւղով կամ ա՛չ-ժիլկիներու խորհուրդներով և սպեղանիներով ժամանակը կ՛անցնի, աչքային գեղձերն ալ կը վարակին, գործողութիւնը կը զժուարանայ և վայրը լիովին մաքրուած չըլլալով՝ ախտին կրկնուելիքը արագ և յաճախ անդի կ՛ունենան:

Գալով այժմեան զարմանիներու՝ յիշատակենք նախ Ռէօնթկէնի ճառագայթները որոնք սկիզբները մեծ յոյսեր ներշնչեցին՝ դանէլոը բուժելու համար. բայց այժմ տեսնուեցաւ որ այս զարմանը (radiothérapie) օգտակար կրնայ ըլլալ և բուժել մորթի փոքր և կարկինոսային նշուածները. իսկ խորհուրդ զաւնեռներուն համար օգուտ չընծայեր, միայն ցաւերը կ՛մոքէ: Աւելի նոր և յուսադրիչ զարման մը սկսած է գործադրուիլ մեծանուն պետուն՝ հանգուցեալ Ֆլեքսիի գտած ռասիումին միջոցաւ որ մեծագնահ մեռաղներու մէջէ չատ քիչ կը հանուի և չատ ալ առատ է: Ներքին գործարաններու մէջ կրը զաւնեռը սառուցուի և գործողութիւնն ալ զժուար ու մահառիթ ըլլայ, փոքր սրուակի (ampoule) մը մէջ դրուած ռասիումը կարելի է զետեղել զաւնեռի նշուածին մէջ և 48 ժամ միայն թողուլ: Սրսիւնքը զգալի կ՛ըլլայ քիչ յետոյ. ցաւերը կ՛մոքին, զարչահոտ չարաչուն ու արիւնահոսութիւնը կը զադրին, վէրքը կը մաքրուի և ուռը կ՛սկսի անհետանալ: Ի պահանջել հարկին, 1–2 ամիսէն այս նզտանակը կը կրկնուի: Թէեւ վերջնական բան մը կարելի չէ ըսել տակաւին, բայց քանի մը հիւանդներ այս զարմանին ենթարկուած են ի Բարիզ, և 2 տարի անցնելէ յետոյ ցաւը կրկնուած չէ: Մաղթելի է որ այս զարմանը տեւական արդիւնքներ տայ և ցաւը նորէն չկրկնուի: Դադարեցնելու համար այս զարմանին սղութեան մասին, ըսենք թէ ցաւին վրայ զետեղուած ռասիումը կ՛արժէ 25,000 ֆր. և 48 ժամուան զետեղման վարձքն է 1000 ֆր.:

❀

Կօպ որ Ժէռ անուն ֆրնտ. բժիշկ մը որ քանի տարիներէ ի վեր այս ախտին վրայ զիտական փորձարկութիւններ և հետա-

զօտութիւններ կը կատարէ, պղինձի մանուածոր պատրաստութիւն մը կը յանձնարարէ: Իր դեղին անունն է քիւբրազ (cuprase) որ յայտնապէս կը ներգործէ զաւնեռին վրայ, ըլլա՛յ ան երեսկուէ կամ խորունկ: Այս ներգործութիւնը յայտնի կ՛ըլլայ առաջին մէկ քանի ենթամորթային ներարկութիւններէ ետք մեծ արագութեամբ և ա՛յնպիսի հիւանդներու վրայ իսկ որոնք չատ տկարացած են: Դիւբրազը մանուածոր զաւնեռին ցաւերն անմիջական կերպով կ՛անհետացնէ, արիւնահոսութիւնը կը զադրեցնէ, հիւանդը կը զօրացնէ, անոր ախորժակը կը բանայ, կշիռը կ՛աւելցնէ և հիւանդը քնանալ կ՛սկսի: Գալով տեղական ազդեցութեանը, վէրքերը կ՛սպիանան աւելի կամ նուազ տեւողութենէ վերջ, ուռը պզտիկնալ կ՛սկսի և մեծաձակայ աչքային հիւանդ զեղձերը կ՛անհետանան: Նաեւ այս դեղը թունաւոր չըլլալով. կարելի է երկար ժամանակ գործածել անվտանգ. բայց պէտք է վարժ ըլլալ զայն կիրարկելու մէջ: Տ.քթ. Կօպ որ Ժէռ այլազան բժիշկներու կողմէ իրեն ուղղուած 50 դէպքերու դիտողագրեր կը յիշատակէ որոնք իր դեղով և մեթոտով զարմանուած են. ասոնց ամէնքն ալ մեծապէս օգտուած, բարւոքած և բուժուած են: Տօքթօրը կը յանձնարարէ չվհատիլ և յարատեւել այս զարմանը կիրարկելու մէջ: Մենք չենք կարող հոս յիշատակել այդ դիտողագրերը որոնց մէջ էապէս նշանաւոր բուժումներ նշանակուած են: Յարգելի վիրաբոյժներուն ուշադրութեանը կը յանձնենք այս դեղը որ անվնաս ըլլալով՝ զաւնեռի գործողութենէն վերջն ալ կրնայ գործածուիլ, մարմինը կազդուրելու և մանաւանդ կրկնուելն արգիլելու համար: Մաղթենք որ յառաջիկայ տարի բախտաւոր առիթն ունենանք թօքախտի և զաւնեռի վհատաւոր զարմանութիւններ աւետելու:

Բերա, 1913 ՏՔԹ. Ե. ՄԱՍԻՍ

Յարգելի բժիշկին յօդուածը ստանալնէս քիչ առեն վերջն էր որ Բարիզի «Էքլէռ» թերթը զովեստով արձագանգը կ՛ըլլար Պօլսոյ մէջ ծանօթ հայազգի բժիշկի մը՝ Ռօպէնսօնի հրաշալի մկ գիւտին, հետեւեալ տողերով. — «Զգայացունց գիւտ մը ըրած է գիտուն մը՝ Տքթ. Ռօպէնսօն, որուն կը պարտինք շատ մը ծանր հիւանդութիւններու վրայ կատարուած հետաքրքրական բազմաթիւ ուսումնասիրութիւններ. Այս գիտունը զաւնեռին ախտը ճշդիւ ճանչնալու մեթոտ մը գտած է, յայտնի է թէ այս սոսկալի ախտն իմչ տեսակ այտուցներ կը

պատճառէ և անոր ծագումն ու ծաւալումը ո՛րքան գաղտնի կերպով տեղի կ'ունենան։ Արդ, նոր ցցուող ուռեցքի մը բնոյթը գիտնալ և քիչ շատ կարծր պզտիկ վէրքի մը գանգրէնը ըլլալը ստուգել՝ ուրիշ բաներ չեն այլ հիւանդին, բժիշկին, վիրաբոյժին գործը դիւրացունել և գանգրէնը տակաւին չվճռացած՝ դարմանին տանիլ անոր։ Հիւծախտի և գանգրէնի պէս հիւանդութիւնները լաւագոյն կերպով կարենալ դարմանելու առաջին պայմանն է ատոնց ախտաճանաչութիւնը կարելի եղածին չափ շուտ ընել։ Հիւծախտի և անոր ուրիշ մէկ տեսակին (թիւպէրքիւլ) համար Քոխ, Բէռքէ, Վաէրման՝ միջոցներ գտած են. բայց գանգրէնին համար, հակառակ բազմաթիւ և բազմապիսի ուսումնասիրութեանց և հետազոտութեանց, տակաւին կարելի չէր եղած ապահով, գործնական և անվնաս մեթոտ մը գտնել։ Տքթ. Ռօպէնսօն Փարիզի բժշկական Ակադեմիային տեղեկագիր մը ներկայացուց, որուն մէջ կը յայտնէ Թէ Փարիզի զանազան «քլինիք»ներուն մէջ իր կատարած հետազօտութեանց վրայ հիմնուելով գանգրէնի ախտաճանաչութիւնն օր առաջ կատարելու մեթոտ մը գտած է որ փորձուած և շատ համոզիչ արդիւնքներ տուած է։ Ախտաճանաչութեան եղանակը շատ պարզ է։ Ամէն օր պէտք նայիլ տաքութիւնն ա՛յն հիւանդին որուն համար կասկած կայ Թէ նոյն ախտն ունի։ Եթէ քանի մը օրեր՝ հիւանդը բնական տաքութիւն մը ունենայ, այն ատեն, առտուն, հիւանդին աւելի կամ նուազ մաստ կողմը իրէոհօթիլ լուծաջուրով վերք մը կը բացուի։ Ցետոյ, ամէն երեք օրը անգամ մը հիւանդին տաքութիւնը կը նայուի. եթէ հիւանդը գանգրէն ունի, անոր տաքութիւնը կէսէն մէկ աստիճան պիտի բարձրանայ. շատ քիչ անգամ կը պատահի որ օրուան մը մէջ ասկէ աւելի բարձրացում ունենայ։ Ուրիշ հիւանդութիւններ ունեցողներուն, կամ առողջ եղողներուն տաքութիւնը չիմիսիր երբեք։ Տքթ. Ռօպէնսօնի այս Քանկային և սակայն պարզ ու անվնաս մեթոտը Փարիզի շատ մը հիւանդանոցներուն մէջ փորձի ենթարկուեցաւ։ Հիմայ ուրիշ բժշկապետներ ալ կը փորձեն այս նոր մեթոտը։ Ցարդ կատարուած փորձեր ցոյց տուին Թէ երբ հիւանդն այս ախտին ենթակայ է, վերոյիշեալ գործողութենէն ետք տաքութիւնը կը շատնայ. եթէ չունի, տաքութիւնն անփոփոխ կը մնայ։ Ասանկ պարզ մեթոտով մը գանգրէնին ախտաճանաչութիւնն ընել մեծ յաջողութիւն մըն է և կը կարծենք որ բժշկ. Ակադեմիան Տքթ. Ռօպէնսօնի այս գիւտը պիտի վարձատրէ, անոր տալով Շըվիյեօնի մրցանակը որ ամէնամեծ է գանգրէնի դարմանումին վրայ լաւագոյն գործի մը հեղինակին։ Այս մրցանակին յանձնաժողովը որ կը բաղկանայ Էնսթիթիւէն (Մ. Լիւբա Շանբիօնէռ, Փրօֆ. Ռըքլիւ և Փրօֆ. Բիէռ Մառիէն), Տքթ. Ռօպէնսօնի մեթոտը քննելէ ետք, յայտնած են Թէ արժանի է ան՝ որոշուած մրցանակը ստանալու »։

Հողերը եւ իրենց դարմանին

Մեր երկրին այսօրուան պահանջքը որ ամէնէն աւելի ժողովուրդին պատասխանման ծառայող բնակարաններ կառուցանելու նպատակին կը ձգտի, կ'արժէ որ մենք այդ պահանջքին էութիւնը կազմող դիտական մասերուն հետազննէ միջամուխ ըլլանք և չանանք օգտուիլ անոնցմէ։ Թէև չինողութեան մը երկարատեւ կեանքն անոր հիմերէն, չրջապատերու և միջնորմներու թանձրութենէն ու կազակցութիւններէն, ինչպէս նաեւ տանիքին և տախտակամածներուն կրած երկաթեղէն կամ փայտեղէն մասերու չափազանցական համամատութիւններէն կախում ունի, սակայն Տարեցոյցիս սուղ էջերը բաւարարվին մեզ սեփականացունել ներելի չըլլալուն՝ պիտի բաւականանանք միայն հողերու տեսակներուն և դարմանելու վրայ ծանրանալ, ինչու որ չէնք մը շ պատճառներով կը քանդուի, կ'քայքայվի (tassement) և մղուելով։ Առնցմէ Ա. ուղղահայեաց կերպով ծանրութիւն տալուն և Բ. ն տատիճանաբար ճնշելուն համար, նախապէս չինողութեան սահմանուած հողը կարեւոր է ուշադրութեան առնել։ Այդ, քանի որ չէնքի մը տեւողութիւնը և յարատեւ կեանքը մանաւանդ իրեն սեփական հողին կախում ունի, պէտք է որ ան իր վրայ իչխող ծանրութեան դիմադրէ, և որմադրութիւնը աւարտելէն վերջ չարժման չենթարկուի։ Լաւագոյն հողը իր վրայ ճնշող ծանրութիւնը կ'արտամարհէ։ Թէև ամէն հող լաւագոյն նկատուած է թեթեւ և փոքր չէնքերու համար՝ սակայն մեծ և հսկայ չինողութեանց պահուն ամէն հող ներելի չէ և չկրնար գոհացում տալ։ Եթէ չէնքի մը յատկացուած հողը նոյնասեռ ըլլայ և չէնքին ծանրութիւնն ալ հաւասարապէս իր մակերեսոյթին վրայ բաժնուի, կքումը անխուսափելի կը դառնայ, առանց պատերուն որևէ վնաս տալու. իսկ եթէ հողը և չէնքը մէկ մէկու անհաւասար գան՝ այն ատեն է որ չէնքը կքումով կը վնասուի ու կը քանդուի։ Ամէն անգամ առողջ

հող կարելի չէ գտնել մեր երկրին մէջ և շատ անգամ յոռի հող մը չինողութեան սահմանուած ըլլալով՝ անհնար կը դառնայ հոն չինքը հիմնել և բնակելի հանգամանք մը տալ անոր՝ աներկիւղ։ Այս պարագային, պէտք է նախզգուշութեանց ձեռնարկել, ապահով ըլլալու համար։ Շինողութեանց յատուկ հողերը իրենց տոկունութեան համեմատ 4 կարգի կարելի է բաժնել.—Ա. Կարծր հողեր. որոնք կատարելապէս կը դիմադրեն իրենց վրայ գտնուած ծանրութեան և որոնք սակայն գժուարաբաշխելի են։ Բ. Աւազուտ և խառնիճաղուտ հողեր որոնց մղման վտանգ մը չպատահար։ Գ. Կասիածելի հողեր, ինչպէս կաւային։ բուսային, եւայլն։ Դ. Բողոտվիճի յոռիները, ինչպէս ճահճային, եւայլն։ — Գիտութիւնը գարուց ի վեր կարեւոր գեր մը կը խաղայ ամէն տեսակ հողերը չինքի սահմանելու համար, որուն միջոցն է գրածակելու (sonder) գործողութիւնը զոր հռովմայեցի յայտնի երկրաչափ Վիթրուվ փորձած ու հաստատած է։ Երբեմն կը պատահի որ հողէն խաւ մը վար՝ իր տեսակը փոխուի. այս բանը հասկնալը յարակից հողերէն կախում ունի, եթէ այս վերլուծութիւնը վրայ չինքեր չգտնուին և փորձով ալ հաստատել կարելի չըլլայ, 4 կողմերը պէտք է փորել։ Յաճախ կարելի է ապահովուիլ նախապէս հոր բանալով, քանի որ որմադրութեան մէջ ալ ջուրի պէտքը զգալի է։ Հորը՝ հողի ուղղահայեաց փոս մը ըլլալուն՝ կրնայ հողին բաղադրութիւնը ճանչցուիլ։ Եթէ չոր հողի մը հետ է գործելիս, կարելի է զայն գրածակել, քիչ մը խոր փոսեր բանալէ վերջ. այս փոսերը պէտք է բանալ՝ ապագայ չինքին գլխաւոր մասերուն մէջ, չինքին սահմանէն դուրս գրածակելը թէ՛ նեղութեան և թէ ժամանակի կորուստ է։ Ջրուտ հողը մինչեւ ջուրին մակերեւոյթը փորելէ վերջ գրածակման գործողութիւնը սկսելու է, որուն համար կը գործածուի գրածակ գործիքներ, պարագային համեմատ։ Լաւագոյն հողերն իրենց խորը ժայռեր կ՛ունենան։ Տոկուն հողերուն դասակարգէն են մանրախիճ (gravier) աւազը, քարուտ աւազը և ընդհանրապէս ընդարձակ տարածութեամբ նոյնատեսակ խաւերէ բաղկացեալ հողերը որոնք չինողութեան խիստ յարմար են, խոնաւութենէ զերծ մնալնուն համար։ Եթէ լաւագոյն հողերը

յոռի հողերուն հետ խառնուին, յարմարագոյն հողերը (այսինքն խաւերը) փոխանակ փորելու, իր վիճակին մէջ՝ հիմնարկութեան պատերուն իբր խարիսխ գործածել կարելի է։ Նուրբ աւազն ալ չինողութեան յարմար կրնայ նկատուիլ, եթէ թանձր և զօրաւոր խաւերով ներկայանայ։ 2–2,60 մեթր թանձրութիւն ունեցող աւազի խաւ մը կրնայ 3 յարկ պարունակող չինք մը անվտանգ կերպով կրել իր վրայ. նուազ թանձրութիւն ունեցող կաւային հողերը չոր հողերէ աւելի վտանգաւոր են, անձրեւի ջուրերը իրենց գոգը ընդունելնուն համար, որով կամ կոզմնականապէս և կամ ուղղահայեաց կերպով կը ճնշուին։ Շէնքերու մէջ հաստատուն հողերը յարգի են. մանաւանդ սառոյցի ժամանակ։ Միշտ խոհեմութիւն է հիմնարկութեան պատերուն բաւական ընդարձակ խորութիւն մը տալ, գէթ 1 մեթրէն աւելի. թէեւ, ըլլայ հիմնարկութեան պատերուն, ըլլայ չրջապատերուն՝ իրենց բարձրութեան հետ բաղդատելով, պէտք եղած թանձրութիւնն ու խորութիւնը ճշդելը ճարտարապետին անկ է։

Ստորին հողեր կը նկատուին ճահճային և ամէն տեսակ ջրուտ հողերը, նաեւ գետերէ արտաւերուած աւազները։ Այս տեսակ հողերու վրայ դիտելու է որ չինքն ուղիղ բարձրանայ. բայց այս աւազները եթէ շատ թանձր ըլլան, կրնան իբր տոկուն հող՝ ընդունուիլ։ Եթէ թեթեւ կամ ծակոտկէն (poreuse) հողերու վրայ հիմնարկութիւն դնել հարկ ըլլայ, պէտք է նախ հողը ծեծել, մինչեւ որ իր վրայ հաստատուն չինք մը կառուցուելու աստիճան տոկունութիւն ստանայ և ապա զետեղել հիմերը։ Դիտելիք ծեծելն աւելի յարգի ու խնայողական է քան մոյթերու ձեռնարկումը. վասն զի հողը երբեմն շատ կարծր ըլլալով՝ մոյթերը չեն կրնար մինչեւ իրենց որոշեալ տեղը գտնել։ Ճնշող հողերը ծեծուելով, կրնան իրենց վրայ շատ ծանր հիմնարկութիւններ կրել, առանց վնասուելու։ Ջրախառն աւազներու վրայ հիմնարկութեան տեսն, նախ ջուրերը չորցուելու է տալէս. գետինն՝ իր մոյթ՝ կազնիի գերաններ և տապղներ մխել, մինչեւ գետնին ստորին խաւը, որով՝ նախ, թէ՛ ջուրը կը ցամքի և թէ յետոյ տոկունութիւն մը կ՛ստանայ։ Վերոյիշեալ հողին վրայ հաս-

տատ հիմեր կառուցանելու լաւագոյն միջոցն է՝ մոյթեր պարուրնաման մակերեւոյթին վրայ չաղախով կամ պէթօն (béton)ով ծեփել և ասոր վրայ 35-65 սանթիմէթրոց խարիսխ մը հաստատել, հիմնարկութեան պատերը սկսիլ առաջ մեծ քառակուսիներ ձեւացած քարերով:

Թաց հողերու վրայ հիմնարկելէ առաջ, կրկնակ մոյթեր պէտք է զետեղել, մէջտեղերը կաւ կամ քարուտ հողեր լեցնելով՝ այս տեսակ չջնջատեղերու յատուկ մոյթերուն մէջ, որոնք մէկզմէկէ քիչ հեռաւորութեամբ կը դրուին: Փողաձեւ փորելու և դնելու է սրածայր կաղնիի փայտեր որոնց ներքին լայնութիւնը պէտք է 1-4 մեթր ըլլայ, ըստ տարածութեան կամ ջուրին կարողութեան: Կաւային հողի վրայ հիմնարկելու համար միահարթ առաղձներէ ձեւացած գերաններ դնելու է, փոխանակ մոյթեր դնելու: Այս գերանները 25-30 սանթիմեթրոց լայնքով քառակուսի չնուելու են, իրենց արմատէն կորութիւն մը ունենալով: Առանց վրայ 8-10 սանթիմեթր թանձրութիւն ունեցող կաղնիէ տախտակամած մը ձեւացուցնել և ապա վրան հիմերու խարիսխները զետեղել պէտք է: Անհաւասար կլման տեղի չտալու համար, ամբողջ պատերը մէկ հիման վրայ չնուելու են (այսինքն խարիսխ մը խարիսխի վրայ դնելու չէ երբեք:

Ջուրի մէջ հիմ հաստատելու համար նախապէս խճահան գործիքներ(drague)ով յատակը մաքրել և ապա երկու կարգ մոյթեր զետեղել պէտք է մէկ երկու զուգահեռական և իրարմէ ունեցած հեռաւորութիւնները ջուրին բարձրութեան համեմատական կերպով մէջտեղերը կաւ լեցուցնելով: Եթէ կաւ չգըտնուի, մաղուած հող կարելի է գործածել: Հողէ թումբերը պարտին հաւասար թանձրութիւն մը ունենալ, այսինքն ջուրին խորութեան հետ 1-3 մեթր: 3 մեթրէն աւելի թանձրութիւն կրնայ տրուիլ սա ձեւով. 3.90, 4.90, 5.85, 6.80: Եթէ թումբերը կաւով չնուած ըլլան, թանձրութիւնները ջուրին բարձրութեան $^2/_3$-ը պէտք է ըլլայ:

Կ. Պոլիս, 1913

Ե. ԳԱԼՖԱԵԱՆ
ճարտարապետ

Դէս ու Դէն

❁ Եթէ կարելի ըլլար Նիակարայի ջրվէժին բոլոր ոյժը գործածել, ատիկա պիտի բաւէր ամբողջ Անգլիոյ գործարանները չարժման մէջ դնելու:

❁ «Թայմզ» լրագրին մէկ օրուան թիւերը եթէ ձեռքով գրել հարկ ըլլար, 10 ժամէն 100,000 օրինակ պատրաստելու պայմանաւ, ընդօրինակող $1\,^1/_2$ միլիոն գրագիրներու պէտք պիտի ունենայինք: Ուրեմն հաշուեցէք թէ կիւթէնպէրկի գիւտն ինչ հրաշալիքներ կը գործէ:

❁ Անգլիոյ հանքերու ընկերութիւնը, Բրէօզէօի և Բրուբի գործարաններէն իւրաքանչիւրը 10էն 30,000 գործաւոր կ'աշխատցնէ: Բարիզ-Լիոն երկաթուղիի Ընկերութիւնը 60,000 պաշտօնեայ ունի:

❁ Գերմանիոյ մէջ, պաշտօնական ցուցակի մը համեմատ, 1882 թուականին 6179 տեսակ արհեստ գոյութիւն ունէր, իսկ 1895ին՝ անոնց թիւը հասած է 10,298ի:

❁ Մինչեւ հիմա բուսաբաններու ծանօթ տունկերուն տեսակները 140,000 են: Երկրագործութեան մէջ հազիւ 300 տեսակ կը մշակուի:

❁ Վերջին վիճակագրութեան մը համեմատ, Ֆրանսայի ընդհանուր ժողովրդեան աշխատութեան տեսակը հետեւեալ համեմատութիւնն ունի. — 44 % երկրագործութիւն և անտառային գրաղում: 37 % ձարտարարուեստ և փոխադրութեան գրաղում: 10 % վաճառական: 9 % Ազատ արուեստներ:

❁ Շոգենաւով Անգլիայէն Մարսիլիա եկած հանքածուխը՝ որ ձիապալմարի վրայէն 3500 քիլոմէթրոց ճամբայէ կու գայ, աւելի աժան գինով կը ծախուի Մարսիլիոյ մէջ, քան երկաթուղիով Կրան-Քոնքէ (Grand-Compe) եկած հանքածուխը որ 177 քիլոմէթրոց տեղէ կու գայ:

❁ Աշխարհի բոլոր երկաթուղիներու գիծը 860,000 քիլոմէթր է, որուն ծախքը եղած է 200 միլիառ ֆրանք: 1830ին բոլոր աշխարհի վրայ հազիւ 400 քիլոմէթր գիծ կար: —

Դանուած բոլոր նաւերու թիւը հիմայ 40,000 հատ է, որոնք 30 միլիոն թօնս կրնան փոխադրել։ — Հեռագրական թելերու ամբողջ երկայնութիւնը 3 միլիոն քիլոմէթր է։ Իսկ անթել հեռագիրը ? ? ?

※ Միացեալ Նահանգաց մէջ 287 հատ թղթատներ կան՝ 35 միլիառ ֆրանք դրամագլուխով։

※ Ցրանսայի մէջ երկրագործական 3116 կազմակերպութիւններ կան՝ 660,000 անդամներով։ Հոն կան նաեւ 3,000 ապահովագրական ընկերութիւններ՝ մի միայն երկրագործական անասուններու մահուան դէմ։

※ Ամերիկեան հաւանականութեամբ, Լիւղիոյ թագաւոր մըն էր որ — Քրիստոսէ 650-700 տարի առաջ — առաջին անգամ ըրաւ կոխել տուած է, որուն մէկ նմոյշը կը գտնուի բրիտանական թանգարանը։ Այս ըրանը ո՛չ ոսկի է, ո՛չ ալ արծաթ, այլ 2 մետաղներու բաղադրութիւն մը զոր հին Յոյները «էլէքթրօմ» կը կոչէին։

※ Կը կարծենք թէ ամէնէն թանկագին մետաղը ոսկին է, բայց չատ կը սխալինք։ Բլաթինը ոսկիէն քիչ մը աւելի կ'արժէ, Լիթիումը (Lithium), Զիրքոնիումը (Zirconium) և Վանատիումը (Vanadium) ոսկիէն 20 և 40 անգամ աւելի կ'արժեն։ Ասոնք չենք ըներ Ռատիումին որուն մէկ կրամը 200,000 ֆրանք կ'արժէ։

※ Ցրանսայի փողերանոցը մէկ քիլօ ձոյլ ոսկին ոսկեդրամի վերածելու համար ֆր. 7,44 վարձք կ'առնէ, կամ, ուրիշ բացատրութեամբ, ֆր. 20,04 արժէքով ձոյլ ոսկի կ'առնէ և փոխարէն 20 ֆր նոյ ոսկի մը կու տայ։ — Բայց աշխարհի վրայ կատարեալ ոսկեդրամներն անդլ. և ամերիկ. ոսկիներն են, որոնցմէ անոնց ներքին արժէքը — այսինքն իրր մետաղ արժէքը — հաւասար է իրենց ընթացիկ արժէքին. զանազ հալեցնելով՝ իրենց արժէքէն բան մը կորնցուցած չենք ըլլար։ — Դարձեալ Անգլիոյ և Ամերիկայի փողերանոցները ձոյլ ոսկին դրամի վերածելու համար, փոխարէն ո՛և է վարձք չեն պահանջեր բնաւ։

※ Ցրանսա, 1 ֆրանքէն աւելի պղինձ դրամով և 50 ֆրանքէն աւելի արծաթ դրամով կարելի չէ վճարում ընել

ըստ օրինի. ոսկէ աւելի գումարներու հատար անհրաժեշտ է ոսկեդրամը։

※ 1896ին Զինաստանի կողմէ ճարտնական կառավարութեան տրուելիք պատերազմական տուգանքը, Լօնտոնի չինական դեսպանը $8\frac{1}{4}$ միլիոն անգլ. ոսկինոց մէկ կտոր չէքով մը յանձնեց Լօնտոնի ճարտնական դեսպանին։ Չէքը քաշուած էր Անգլիական Պանքային վրայ։

※ Աշխարհի առաջին պանքան հաստատուեցաւ 1400ին Վենետիկ, յետոյ Ջենովա 1407ին։ 1609ին Ամսթէրտամ։ Անգլ. դրամատունը հիմնուեցաւ 1694ին, իսկ Պանք տը Ցռանսը 1800ին։ — Անգլ. դրամատան ամբողջ դրամագլուխը հաւասար է անգլիական կառավարութենէն իր ունեցած պահանջքին, որ է $17\frac{3}{4}$ միլիոն սթէրլին։

※ Պանք տը Ցռանսի չվճարուած փոխառնակատիրներէ տարեկան կորուստն է — միջին հաշիւով — մէկ միլիոն ֆր., մինչդեռ տարեկան իր ղեկչած փոխադրութեան գումարն է 10էն 12 միլիառ ֆրանք, որով իր կրած կորուստն է 100 ֆրանքին 1 սանթիմ։ Այս պանքային տարեկան չահն է չուրջ 40 միլիոն ֆրանք։ Պանքան երեք ստորագրութենէ պակաս և 90 օրէն աւելի պայմանաժամ ունեցող ո և է թուղթ չղեղկր, ա՛րքան ալ կարեւոր ստորագրութիւն կամ նշանաւոր հաստատութիւն մը ըլլայ զայն բերողը։ Պանք տը Ցռանս սրտմտած է առ առաւելն 5800 միլիոն ֆրանքի դրամատուն չղջաբերութեան հանել։

※ Անգլիոյ մէջ չղջաբերուղ առեւտրական թուղթերու քանակը 10 միլիառ ֆր. կը հաշուուի, չէքեր, պանքնոթներ և բաժնեմուղթեր այս հաշուոյն մէջ չեն։

※ Ցրանսական կառավարութիւնը տարին չուրջ 12 միլիոն ֆր.ի պարգեւ կը վճարէ խոզակ արտադրողներու և մնատքսի, վուշի ու կանեփի գործարանատէրերու։ Նաեւ 50 միլիոն ֆր.ի պարգեւ մըն ալ կը վճարէ ծովային վաճառականութեան և չոգենաւային ընկերութեանց։

※ Գերմանիոյ մէջ երկրագործ պատակարգին օգնելու համար 13,000 հատ վարկի հաստատութիւններ կան, և Ցրանսայի մէջ 2000։ Իսկ Թուրքիոն ունի իր մէկ հատիկ հաստատութիւնը «Զրաաթ Պանգասը»ն։

Ադերբանդրիա Հաւաքեց ՅՈՎՀ. ԹԻՒՐԱՊԵԱՆ

Վիճակագրական

❁

ԳԵՐՄԱՆԻՈՑ ՀԱՐՍՏՈՒԹԻՒՆԸ.— «Տէօյչէ Պանք» դրամատան տնօրէն Հէլֆէրիխ գերմ. հարստութեան մասին կատարած ուսումնասիրութեանը մէջ այնպէս կը նկատէ թէ գերման ժողովուրդը հիմայ ունի տարեկան 40 միլիառ մարքի եկամուտ մը, որ 1895ին 22-25 միլիառ էր։ Գերման ժողովուրդին հարստութիւնը 300 միլիառ է ներկայիս մէջ, մինչդեռ 1890ին 200 միլիառ էր միայն։

«ՏՐԻՏՆՕՏ»ՆԵՐԸ.— Այսօր առաջին գիծին վրայ կը մնան Գուին Մէոի, Բրինսէս Ռօեըլ, Լայըն, Այրըն Տիուք, Տէյհի և Մալպօռօ անգլիական մարտանաւերը, Նէվատա, Նիւ Եօրք, Օքլահօմա, Թէքսաս և Վօյմինկ ամերիկեանները, Ֆը Զօ, Զարուննա, Քոնկօ և Բրիչիմա ճապոնականները, Մօռէօնօ և Ռիվատավիա Սրժանթիևականները, Վայբառէզօ՝ Քիլիի և Ռիօ տէ Եանէյռօ Պրազիլիոյ «տրէտնօթ»ները, որոնք քիչ տարբերութեամբ համահաւասար մարտանաւեր են, ունենալով 28,000 թօնօ տարողութիւն, ժամը 32 մղոն արագութիւն. զինուած են 14-15 բթաչափ թնդանօթներով։ Շինուելու վրայ են դեռ 3 ֆրնս., 2 իտալ., 2 ռուս. և 1 աւստր. «տրէտնօթ»ներ՝ նոյն աստիճանին վրայ։ Բայց ամէնը կը գերազանցէ ճապոնական «Ֆը Զօ» տրէտնօթը։— Տրէտնօթ (Dread-naught) անգլ. բարդ բառ մըն է որ համաշխարհային զարձած է այլ եւս, և կը նշանակէ անվեհեր։

ԲԺԻՇԿՆԵՐՈՒ ԹԻՒԸ —վերջին վիճակագրութեան մը համեմատ— 26,000է աւելի է Իտալիոյ մէջ. 8000ը թաղապետական, 820ն ատամնաբոյժ, 28ը Ծերակոյտին և 37ը Երեսփ. ժողովին մէջ, 14,700ը մանկաբարձուհի և 3,300ն անասնաբոյժ։ Բաց աստի, այդ միևնոյն երկիրը լոյս կը տեսնէ 190 հատ պարբերականներ՝ բժշկական և առողջապահական բովանդակութեամբ։

ԿԻԼԻԿԻՈՑ ՀԱՑՈՒԹԵԱՆ ԹԻՒԸ կը հասնի —անցեալ տարի յատկապէս կատարուած քննութեան մը արդիւնք— 411,062ի, հետագայ ցուցակին համեմատ.— Առանձին սանձագ 13,535. Սիս-Թօզանի սանձագ 5,600. Հաճընի գազա 26,480. Գարս Բազար 5,645. Ֆէքէ (Վահկայ) 4,948. Օսմանիէի սանձագ 9,832. Պաղչէի գազա 560. Ճիհանի (Համիտիէ) գազա 886. Երկինի սանձագ 750. Տէօրթ-Եօլ (Զօք Մարզուան) 12,300. Եարբուզ 15,000. Մէրսինի սանձագ 3,840. Տարսօն 2,250. Հալէպի սանձագ 9,870. Այնթապ 36,000. Քիլիս 7,966. Անտիոք 8,820. Պէյլէն 8000. Իսկէնտէրուն 6,370. Սուեմիա 1,600. Քէսապ 13,450. Մարաշի սանձագ 31,560. Զէյթուն 22,450. Կոկիսոն 10,789. Ալպիստան 5,830. Ուրֆայի սանձագ 32,600. Րում Գալէ (Հռոմկլա) 1,460. Պիրէճիկ 1,500. Կիւրին 10,000. Ուլաչ 4,500. Տարէնտէ 4,060. Աչոտի 2,500. Մալաթիոյ սանձագ 35,000. Տէհանի 8,600. Առիսման 12,040. Եօզղատի սանձագ 28,500։

ԱՆԴՐԿՈՎԿՈՒԱՍԻ ՀԱՑՈՑ ԹԻՒԸ (Հարաւային Կովկաս) 1,636,486 է, ռուս կառավարութեան՝ 1912ի սկիզբը կազմած վիճակագրութեան համեմատ։ Այս թիւը բաղդատելով կէս դար առաջուան Հայոց մարդահամարին (540,000) հետ, հաճոյքով պիտի տեսնենք թէ եռապատիկ աճած են Կովկասահայք՝ ամէն դաւանանքի պատկանող։ Այսիկա ապացոյց է թէ, երբ Հայուն տրուի ապրիլ խաղաղ պայմաններու մէջ, ամէն կերպով ընդունակ է ան՝ զարգացումի և բարգաւաճման։

ԲԱՐԻՒՂԻ արտածումը 1912ին 47 միլիոն թօնօ եղած է ամբողջ աշխարհի մէջ, նախորդ տարուընէ 1 միլիոն թօնօ պակաս։ Այս 47 միլիոն թօնոյին 29 միլիոնը Միացեալ Նահանգներն արտածած են։

ՓՐՈՒԻԻ զինագործարանը որ 1810ին 4 գործաւոր ունէր միայն՝ հիմայ աշխարհիս ամենամեծ զինագործարանն է. ունի 57,000 գործաւոր, որոնց վճարած տարեթոշակին գումարը կը հասնի 125 միլիոն ֆրանքի։

ԱՆԳԼԻՈՑ ԾՈՎ. ԾԱԽՔԸ 1175 միլիոն ֆր. է ներկայիս մէջ, այսինքն 1886ի չորս պետութեանց (Անգլիոյ, Ֆրանսայի, Գերմանիոյ և Սպանիոյ) միացեալ ծովային պիւտճէէն աւելի։

ՍՈՒԷՋԻ ՋՐԱՆՑՔԸ.— Բանամայի ջրանցքին մօտ աւարտէն բացուելուն առթիւ, Սուէզի ջրանցքին վերջին վիճակա-

գրոսթիւնները կրնան հետաքրքրական ըլլալ։ 1911ին հոնկէ անցնող նաւերէն գանձուած հասոյթը եղած է 134,762,199 ֆրանք։ Նոյն տարին՝ անցնող նաւերուն թիւը եղած է 4,969, որոնցմէ 3,089ը կը կրէին անդլ. դրօշ։— Առ հասարակ ամէն նաւ ջրանցքէն անցած է 17 ժամէն, բայց անդլ. արքունի դրօսանաւը որ թագաւորն ու թագուհին Հնդկաստան կը տանէր՝ անցաւ 12½ ժամէն, իսկ վերադարձին՝ 12։— Ջրանցքէն փոխադրուած ապրանաց քանակը եղած է՝ ածուխ 1,091,223 թօնօ, երկաթուղիի նիւթեր 817,253 թօնօ (մեծ մասամբ Անգլիայէն արտածուած), քարիւղ 485,153 թօնօ, չայքար 798,000 թօնօ (այս գումարին ⅓ն Անգլիա ներածուած), ցորեն 1,644,000 թօնօ (այս գումարին 58%ը Անգլիոյ յատկացուած)։— 1912 Օգոստոսին, ջրանցքի վարչութիւնը որոշեց իր մակագինը հետզհետէ իջեցունել։ 1910-11ին՝ 7,75 ֆրանքէն իջած է 7,25ի. 1912ին՝ 6,75ի, իսկ 1913ի սկիզբն՝ 6,25ի։ Այսպէս, 3 տարիէն սակագինն պակասած պիտի ըլլայ 20%, որովհետեւ յաջողութիւնը յուսացուածէն աւելի փայլուն եղած է։

ՊԱՂՐԱՆԵԱՆ ՊԱՏԵՐԱԶՄԸ նոր սկսաւ. Տաճկաստան իր բանակին մեծ մասն Ասիական Թուրքիոյ ղկիր-քները պահպանելու յատկացուցած ըլլալուն, 270,000 զինուոր միայն կրցաւ անմիջապէս դնել սպառնալիքի դաշտին վրայ և 450 թնդանօթ։ Պուլկարիա ունէր 205,000 զինուոր և 550 թնդանօթ, Սերպիա 112,500 զինուոր և 250 թնդանօթ, Յունաստան 62,000 զինուոր և 150 թնդանօթ. իսկ Մօնթենեկրօ 50,000 զինուոր. որով, դաշնակից պատերազմիններն ունէին 429,500 մարդոյ՝ Տաճկաստանի ունեցած 270 հազարին դէմ։

ՊՈՒԼԿԱՐԻՈՅ ԿՈՐՈՒՍՏ. եղաւ 52,716 հոգի՝ բոլորն ալ ծաղիկաւոր, վերջին 2 պատերազմներուն ընթացքին, առանց հաշուելու անկարողութեան մահուամբ ներքինները՝ որոնց թիւը 102,853 է։ Պուլկարիա՝ մղած իր երկու կռիւներուն համար վատնեց 800 միլիոն ֆրանք։

ՌՈՒՄ ՊԵՏՈՒԹԵԱՆ 1913ի կիսամօտերուն հասոյթներն են 3,250 միլիոն թուպլի, ծախքերը՝ 3,012 միլիոն, որով 238 միլիոնի յաւելուած մը կայ։ Հասոյթներուն մէջ կարեւոր

տուրքը 227 միլիոն է։— Հասոյթներու այժմու գումարը բաւական պատկառելի է. պէտք է նկատի առնել սակայն որ այս գումարը կը վերաբերի 129 միլիոն բնակիչ ունեցող երկրի մը, որոնց 107 միլիոնը միայն Եւրոպ. Ռուսիոյ մէջ են։

ԻՏԱԼ. ԿԱՌԱՎԱՐՈՒԹԻՒՆԸ տարեկան 129 միլիոն ֆր.ի յաւելուած մը կատարելու վրայ է իր ծովային սիւռտճէին վրայ՝ նոր մարտանաւերու չինութեան համար։ 1912ին նոյն նպատակաւ 165 միլիոն ֆր. ծախսուեցաւ։

ԱՇԽԱՐՀԻ ամենամեծ չոգեկառքի կայարանը պիտի ըլլայ Ջուիցերիոյ Վասիլիա քալաքինը։ Այս կայարանէն պիտի անցնին Ջուիցերիական բոլոր չոգեկառքի դիծերը որոնք Գերմանիա կ'երթան։ Այս կայարանն իր բոլոր բաժիններով միասին 285 հէքթար տարածութիւն ունի, և արժած է 66 միլիոն ֆրանք. իսկ չինութեանը համար 600 գործաւորներ 10 տարի աշխատած են։

ԱՆԳԼԻՈՅ ներ.քին գործոց նախարարութեան կողմէ եղած յայտարարութեան մը համաձայն, 1913ի առաջին 3 ամիսներու ընթացքին՝ ամբողջ Բրիտանիոյ մէջ ծնունդներու թիւը 161,000ի բարձրացած է, մինչդեռ անցեալ տարի նոյն ամիսներուն մէջ ծնունդներու թիւը միայն 58,313 էր եղած։ Բայց մահերու թիւը որ անցեալ տարի հազարին 11,8 էր, այս տարի 12,1ի բարձրացած է։

ՆՈՐ ԾՐԱԳԻՐՆԵՐ.— «ԱՐԾԻՒ» գրատունը առաջինն էր որ ձեռնարկեց զուտ գրական մատենաշարի մը հրատարակութեան։ Ո՞վ չէ կարդացած Մատենաշար Ազգակի հատորները,— Վարուժանի «Ցեղին սիրտը», Ռ. Զարդարեանի «Յայգալոյս»ը, Սիամանթոի «Կարմիր լուրեր»ը, Ա. Ֆրանսի «Թայիս»ը, Վրթանէս Փափազեանի պատմուածքները, Շանթի «Վերժին»ը, Ահարոնեանի «Պարտուածներ»ը։— Արծիւ ուզեց ըլլալ նաեւ առաջինը բոլորովին նոր դպրոց. դասընթացքի մը հրատարակութեան մէջ. եւ ահա, 3 տարուան ընթացքին, Գ. տիպով լոյս տեսան զմայլելի «Լուսաբեր»ները՝ Ստեփան Լիսիցեանի, Յ. Թումանեանի եւ Լ. Շանթի։ Զենք յիշեր դեռ Գ. Խաժակի «Հին Արեւելք»ն ու «Հայերու պատմութիւն»ը, Վ. Փափազեանի «Հայ Դրականութեան պատմութիւն»ը, եւն.։ Յաջորդ շրջանին համար կը պատրաստուին «Բնագիտութեան», «Թուաբանութեան» եւ «Աշխարհագրութեան դասընթացքները որոնց մանրամասնութիւնները կը վերապահենք առ այժմ։

Մողցուած Հայ Տպարան մը

❀

''ՏԻՊ ՈՒ ՏԱՌ,,ԻՆ ՎՐԱՅ ՅԱՒԵԼԻ

Առենօք Անտոնեան Միաբանութիւնն ալ ունեցած է տպարան մը, հաստատուած ի Հռոմ Վատիկանու մօտ նոյն ուխտին Ս. Գ. Լուսաւորիչ վանքին մէջ։ Այդ տպարանին նախաձեռնութիւնը կ'ունենայ 1847ին վերջերը Հ. Սուքիաս Վ. Գազանճեան, և քաղաքական խռովութեանց պատճառաւ հազիւ երկու տարուան մէջ կը պատրաստէ տպարանին տեղը, և անոր կազմածքը կը հայթայթէ, բերել տալով Գաղղիայէն չատ մը աղխամաղխ. գերերուն մայրերը չհնչել կու տայ ի Հռոմ Բէրուճինի փորագրչին և տառերը ձուլել։ Բայման հանդէսը կը կատարուի ի 1850 Յունուար 10 օրհնութեամբ Գեր. Անտոն Հասուն Արհիապատիւ նախագահին Կ. Պոլսոյ (որ Համազգեաց Ընկերութեան խնդրոյն պատճառաւ Հռոմ կը գտնուէր) և կը նուիրուի Տիրամօր Կուսին պաշտպանութեան։ Օրհնութենէն անմիջապէս հաքը մամուլը կ'սկսի բանիլ, և կ'արտադրէ գիմառնութիւն մը Մամոյն կողմանէ ուղղուած առ իւր պաշտպանը Ս. Աստուածածնին, և կը մատուցուի հանդիսաւոր Սրբազնակոպոսին։ Դժբախտաբար այս տպարանը չատ կարճ կեանք կ'ունենայ, վասն զի այն առեններըը Անտոնեան Միաբանութիւնը Գրիգոր Պետրոս Ժ. Կիլիկիոյ Կաթողիկոսին հետ (որ ի Լիբանան) դատաստանի բռնուելով Հռոմայ առեանին առջեւ՝ չկրնար տպարանական գործով զբաղիլ, այն աստիճան որ Հ. Վրթանէս Եիւզիւքճեան իր «Նկարագրութիւն Պարսկաստանի երեւելի չինուածոց» գործը (Կ. Պոլիս, Ց. Միհէնտիսեան, 1854) կ'ստիպուի ի Կ. Պոլիս տպել տալ, որով Անտոնեան տպարանը կը խափանուի, և հազիւ թէ անոր երախայրիքներէն քանի մը նմոյշներ միայն կը գտնուին այսօր Անտոնեան Միաբանութեան Օրթաքէօյի վանքը, որոնց ցուցակը հետեւեալն է.—

1. Մամուլն առ Տիրամայրն, նուագ՝ *միակ թուղթի վրայ տպուած փառազարդ*, 1850։ 2. Ի բարեճաճ այցելութիւն Գ.

Աճոռն Վ. Հասունեան ի նորակառոյց գործարան Միաձնաց Սրբոյն Աճոռնի Աբբայի, *երգ* 12 *տող ոտանաւոր միակ թուղթի վրայ փառազարդ*, 1850։ 3. Ի ճաւակատիս տպարանին ասացեալ ի պատիւ վեհափառ Ազգապետին մերոյ Տ. Յովհ. Վ. Սէլվեան յԱճոռնեան Միաձնաց, *երգ*, 16 *տող ոտանաւոր միակ թուղթի վրայ փառազարդ*, 1850։ 4. Ի կենցաղօգուտ աշխատասիրութիւն Հիւրմիւզեան հարազատաց Արհիա. Տ. Տ. Գեորգայ եւ Եդուարդայ Արհիեպիսկոպոսաց յԱճոռնեան Ուխտ, *նուագ միակ թուղթի վրայ փառազարդ*, 1850։ 5. Ի խնդակցութիւն Բաջատոհմ Սերովբէ Աղայի Վասիլեանց, ամուսնացելոյն ընդ Պարկեշատուն Օրիորդին Քաթինկո Տիկնոջ, *նուագ, միակ թուղթի վրայ փառազարդ* 1850։ 6. Ի տօնախմբութիւն ձուուան Վսեմափառ Ճոռնի Գեր. Հասուն եպիսկոպոսապետի Ն. Կ. յԱճոռնեան Միաձնաց, *նուէր, ոտանաւոր քերթուած՝ առանձին տետրի մէջ փառազարդ*, 1850։ 7. Ի հացկերոյթ երկուց ուխտից Մխիթարեան ընդ Ճոռնեանի յաւուր տօնախմբութեան Սրբոյն Ճոռնվճեանի Աբբ. *ոտանաւոր ղրուագ առանձին տետրի մէջ փառազարդ*, 1851։ 8. Նախաձնաւորութիւն, յորդոր յառաջդիմութեան *արձակ աշխարհաբար առանձինն տետրի մէջ փառազարդ*, 1851։ 9. Ի վայելչակերս շինուած տաճն Մեծատոհմ ԱԲՐԱՀԱՄ ԱՄԻՐԱՅԻ գերդաստանի Աստուածատուրեանց ի ճեղուցն բիւզանդեայ մաղթանաց, *երգ*, 20 *տող ոտանաւոր, միակ թուղթի վրայ փառազարդ*, 1851։

Այս նմոյշներէն Մեսրոպ Թաղիղեանց ի կալկաթա քանի մը հատ իբրեւ նուէր ընդունելով իրեն բարեկամ Հ. Իմմանուէլ Շահինեանէն, ուր կը գտնուէր առաջնորդական պաշտօնիւ, իր «Ազգասէր Արարատեան» գրաբար հանդէսին մէջ (1850, Հոկտ., էջ 458) *հետեւեալը կը գրէ.* — «*Ցերկրորդում աւուր ամենայն այսորիկ ընկալաք ի ձեռանէ Գեր. Հ. Իմմանուէլի Շահին Կ. Պոլսեցւոյ, կրօնաւորի Անտոնեան Ուխտին Հայոց ի Հռոմ զքանի մի հատորիկս տպոյ գրական փորձոց, յորոց մինչ տետրակն անուանեալ «Ցորդոր յառաջդիմութեան» իբրեւ զնախընծայ պտուղ նորակերտ տպարանին չուք զնէ արուեստին թէ տառիցն գեղեցկութեամբ և թէ տպագրութեանն կատարելագործութեամբ։ Փառք արդարեւ Անտոնեան*

Միաբանութենան ի Հռոմ, որ այսօրինակ սասարել չանայ ազգային յառաջդիմութենան։ Եկեսցեն այս յարեւելից և յարեւմտից և կանգնիցեն ի վիաս քո, Արարատ, քաղցրագին մեզ քան զամենայն անուն ի ներքոյ արեգական, եկեսցեն և դու միայն ոչ չարժիս»։

Օրթաքէօյ, 5 Յունիս 1913

Շ. ԻՍԱՀԱԿ Վ. ՍՐԱՊԵԱՆ
(Աշտոնեաց Միաբան)

ԱՐԴԻ ՎԵՀԱՊԵՏՔ ԵՒ ՀԱՆՐԱՊԵՏ. ՆԱԽԱԳԱՀՔ

ԱՅԲՈՒԲԵՆԱԿԱՆ ԿԱՐԳԱՒ

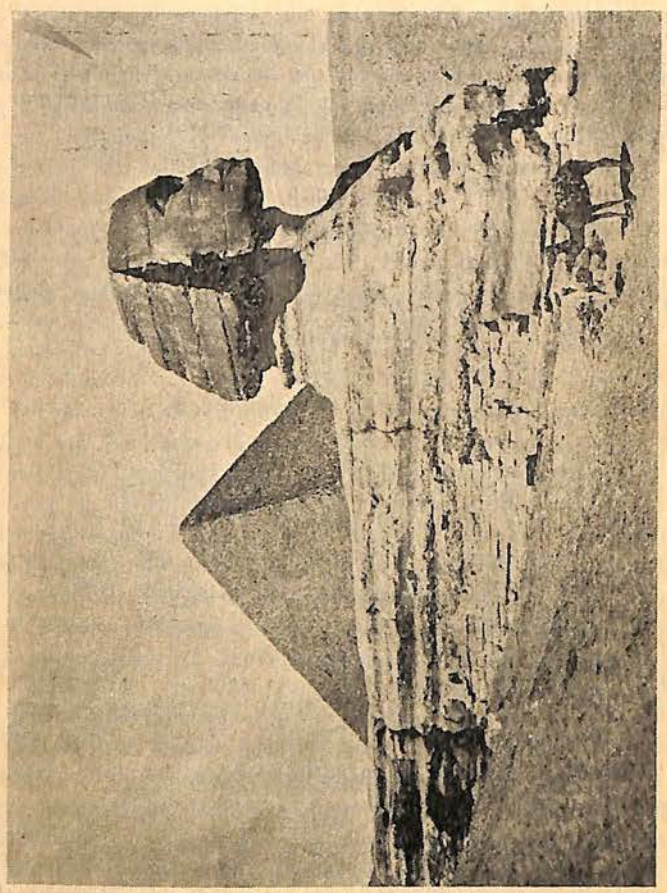
Աւստրիա-Հունգարիա (*Ֆրանց Յոզէֆ Ա.*, *գահ.* 1848ին) ※ Բրիտանիա (*Ջօրճ Ե.*, *գահ.* 1910) ※ Գերմանիա (*Վիլհելմ Բ.*, *գահ.* 1888) ※ Թուրքիա (*Մէհմմէտ Ե.*, *գահ.* 1909) ※ Իտալիա (*Վիքթօր Էմմանուէլ Գ.*, *գահ.* 1900) ※ Հապէշիստան (*Լիճ Յեասու*, *գահ.* 1911) ※ Հոլանտա (*Վիլհելմինա Թագուհի*, *գահ.* 1890) ※ Ճաբօն (*Յոչիհիթօ Միքատօ*, *գահ.* 1912) ※ Միացեալ Նահանգներ (*Ուիլսըն*, *ընտրուած* 1913ին) ※ Մօնաքօ (*Ալպէրթ*, *գահ.* 1889) ※ Յունաստան (*Գեօրգիոսեան Ա.*, *գահ.* 1913) ※ Նորվեկիա (*Հօքըն Է.*, *գահ.* 1905) ※ Շուէտ (*Կուսթաւ Ե.*, *գահ.* 1907) ※ Չինաստան (*Եուան-Շի-քայ*, *ընտր.* 23 *Մայս.* 1913ին) ※ Պալիւերա (*Օթօն Ա.*, *գահ.* 1886) ※ Պարսկաստան (*Ահմէտ Շահ*, *գահ.* 1909) ※ Պելճիա (*Ալպէրթ Ա.*, *գահ.* 1909) ※ Պուլկարիա (*Ֆէրտինանտ Ա.*, *գահ.* 1887) ※ Ռումանիա (*Կարոլ Ա.*, *գահ.* 1866) ※ Ռուսիա (*Նիքօլա Բ.*, *գահ.* 1894) ※ Սաքսոնիա (*Ֆրէտէրիք-Օկիւստ*, *գահ.* 1904) ※ Սերպիա (*Բէթէր Ա.*, *գահ.* 1903) ※ Սեւ Լեռ (*Նիքօլա Ա.*, *գահ.* 1860) ※ Սպանիա (*Ալֆոնս ԺԳ.*, *գահ.* 1886) ※ Վիւրթեմպերկ (*Վիլհելմ Բ.*, *գահ.* 1891) ※ Տանիմարքա (*Քրիստիան Ժ.*, *գահ.* 1912) ※ Փորթուգալ (*Մ. ա՛Մբիակա*, *ընտր.* 1911) ※ Ֆրանսա (*Ֆալիէռ*, *ընտրուած* 1906ին)։

Մեծ Սփինքսին Գաղտնիքը

ՍՓԻՆՔՍը հրէշ մըն է առասպելական, ծնունդ առած եգիպտական երեւակայութենէն։ Եգիպտացիք կը հաւատային անոր իրական գոյութեան։ Ընդհանրապէս ներկայացուած է պառկած առիւծի մը ձեւով եւ այր մարդու մը իրանով, իսկ երբեմն կնոջ մը երեսոյթով։ Եգիպտոսի մէջ անոր շատ տեսակները կային որոնք կը ներկայացնէին Արեւն ու Թերայի չաստուած՝ «Ամօնրա»ն, եւայլն։ Ամենամեծ Սփինքսը՝ մասամբ թաղուած հողին մէջ, որ յաջորդ էջի պատկերն է, (յատկապէս լուսանկարուած եգիպտահայ արուեստագէտ՝ Լէէնեանի կողմէ), կը գտնուի Կիզէէն (Մեմփիս) ոչ շատ հեռու, Քէօբս քուրգին մօտ։ 17 մէթր քարձրութիւն ունի հողէն մինչեւ գլխուն գագաթը, եւ 39 մէթր լայն։ Ցաւախտ պէտք կ'ըլլայ մարդել զայն իր վրայ խոժոռ աւազներէն՝ մարդկի աչեն։

Անցեալ դարերու ընթացքին գիտուններ եւ խուզարկուներ ջանացած են լուծել առեղծուածը Մեծ Սփինքսին՝ որ միակտուր ժայռէ մը յօրինուած է։ Ինչո՞ւ համար եւ ի՞նչպէս շինած էին զայն նախկին եգիպտացիք եւ ի՞նչ եղած է բուրգերուն ծագումը։ Այս հարցումներուն մասամբ պատասխանուած էր, բայց երբեմն գոհացուցիչ կերպով։ Վերջերս նշանակելի գիտ մը եղած է Բրօֆ. Բէյսըրի կողմէ, որ կ'երեւայ թէ բաւական լոյս սփռելու կոչուած է եգիպտական գաղտնիքներէն աւելնաւեծին վրայ։ Այս խուզարկուին ուշադրութիւնը գրաւած էր Սփինքսին գլխուն ետեւնետէ ցածնալը, ուրկէ կարելի էր հետեւցնել թէ հար ու աւազ կ'իջնէին դէպ ի ստորերկրեայ սենեակները։ Ուստի բօֆէսէօր ուշադիր ընթերցէ մը վերջ, խնդրեց եգիպտական կառավարութենէն, որպէս զի թոյլատրէ իրեն՝ աւելի ընդարձակ ուսումնասիրութիւններ կատարել։ Բաւական դժուարութիւններէ վերջ — որոնք հետեւ պէտք է խոստովանիլ թէ եգիպտացիք մեծ նախանձախնդրութեամբ կը պահեն ամէն գաղտնիք զոր Սփինքսը կրնայ պարունակել, — բօֆէսէօր պէտք եղած թոյլտուութիւնը ձեռք բերաւ, գործաւորներու օգնութեամբ Սփինքսին գլուխը ծակեց եւ վերջապէս իմացաւ թէ 60 մէթր երկայն եւ 14 մէթր լայն սենեակի մը մէջ որ իրենին պզտիկ կատարեալ տպաւ մըն էր. այս տպաւորութիւնը Սփինքսին պատանեցուցած վար պատասխանող «թիւնել»ի մը միջոցաւ հաղորդակցութեան կը մտնէր ուրիշ մոգական տպաւորի մը հետ որ բո՛ւն ներքնամասը կը կազմէր այդ վիթխարի արձանին իրանին. «Սրբութիւն սրբոցն» էր հոդ։ Հետազօտութիւնները շարունակելով, բօֆէսէօր նշանակալից հետեւութիւններ հանեց։ Պատմական եղելութիւն մըն է որ եգիպտացիք Արեւը կը պատկերին։ Հասարակ ժողովուրդը հաւանաբար այդպէս կ'ընէր, որովհետեւ Արեւը կը նկատէր իբրեւ տպրիւր ջերմութեան ու կեանքի. բայց նիւ եգիպտոսի իւրաքանչիւր Արեւը կը նկատէին իբրեւ Լեդրոն տիեզերքի, եւ այս քարձր առումովն էր որ անոնք յարգութիւն կ'ընծայէին այդ լուսատու մար-

միջին: Նորածագ Արեւուն ճի՛շդ դէմն ըլլալու դիրքով մըն է որ Սփինքսը շինուած է, եւ Բրօֆ. Բէյսըրի բրած յայտնութեան առջեւ՝ խնդիր եղած է թէ այդ տաճարը Սփինքսին գլխուն մէջ անա՛նկ մը կերտուած է որ Ռուսմեր կարենան պատշամունք կատարել հոն առանձին: Ըստ պատշաճական նկարագրութեան, գլուխը եղած ըլլալու է «Արքունիւն արքոց»ը՝ տակը գտնուած մեծ տաճարին: Դարձեալ, նոյն խուզարկուին գիւտերն առաջնորդ եղան

Եգիպտոսի Մեծ Սփինքսը

երեւան հանելու ուրիշ փապուղիներ ալ ուրկէ կ'երթցուէր դէպ ի ստորերկրեայ տաճարներ եւ գերեզմաններ: Հետեւաբար, Սփինքսը թերեւս բուն դամբարանն է Մէնէսի որ առաջինն էր եգիպտ. պատմական փարաւոններէն: Գալով վիթխարի բուրգերուն, անոնց դիրքէն դատելով՝ ատենօք անոնք կը զոր-

ծածուէին իբրեւ արեւի մեծ ժամացոյցներ. բուրգերուն շուրերը ցոյց կուտային օրուան պահն ու ազդանշանները եղանակի փոփոխութեան: Ասիկա կ'օգնէ՝ մինչեւ ատիճան մը բացատրելու համար նախնի եգիպտացւոց ձեռք բերած գիտական բանի մը մեծ ծանօթութիւնները: Եթէ անոնք ա՛նկան ճշդօրէն կրնային ըսել ժամանակը 6000 տարի առաջ, պէտք է ենթադրել որ նոյնիսկ ամէն ինչ՝ երկնային մարմիններու շարժմանցը մասին եւ կարող ըլլային հաշուելու լուսինին ամսօրեայ շրջաններ, երկրիս՝ արեւուն շուրջ կատարած ընթացքին ատեն յառաջ եկած փոփոխութիւնները, եւայլն: Նոյն Բրօֆէսէօրը երեւան հանած է նաեւ Ռուսմերուն մեծ հնարքներէն մին. անիկա գտաւ լծակ մը որուն շնորհիւ հազարաւոր քարերը ժայռեր մէ՛կ անգամէն կարելի էր շարժել, ո՛չ իսկ տղու մը ձեռքին ճնշումովը: Եւրոպական ո՛չ մէկ մեքենայ կրնայ այսօր տեղէն շարժել՝ ինչ որ եգիպտական այդ լծակը կարող էր խլրտեցունել այնքան դիւրութեամբ: Կ'ըսուի թէ անգամ մը որ այդ ժայռը տեղէն հանուի, նախկին եգիպտական գանձեր եւ դամբաններ ի յայտ պիտի գան եւ պեղումի կատարողներու աչքերը պիտի յառին անպատում հնութեանց վրայ: Կ'ըսուի թէ Արեւին Տաճարը պիտի պարզաբանուի եւ ապացուցուի թէ անիկա շատ նման է եղած Սողոմոնի Տաճարին:

Հարաւային Բեւեռ եւ իր Զոհերը

Վերջացող տարւոյն ընթացքին բոլոր աշխարհի մամուլը ողբաց Հարաւային Բեւեռի մեծ խուզարկու անգլիացի Սքոթին անհետանալը — գիտական իր արշաւանքէն վերադարձին — ձիւնամրրիկներու մէջ: Կ'արժէ մեծանուն գիտունն ու երկրախոյզը դէթ համառօտակի ներկայացունել հոս իր կեանքի և գործունէութեան հերոսական դիծերուն մէջ:

Բարիթէն Ռօպըրթ Ֆոլքն Սքոթ ծնած էր Տեվընփորթի 1868ի *Յունիսին: Նաւային ծառայութեան մտաւ* 1882ին: *Գլուխը կանգնած էր* 1900-4ի *Ազգային Հակարջային Արշաւանքին:* 16 *Յուլիս* 1910ին *մեկնեցաւ Լօնտոնէն, ստանձնելու համար հրամանատարութիւնն Անգլիական Հակարջային Արշաւանքին և միեւնոյն տարուան Նոյեմբերի վերջը մեկնեցաւ նաեւ Նոր Զէլանտայէն: Կը յուսար այն ատեն հասնիլ Հարաւային Բեւեռ* 1911ի *Դեկտեմբերին, մինչդեռ* 18 *Յունվր.* 1912ին *ժամանեց, այսինքն Բարիթէն Ամընսընի հոն հաս-*

նկէն 35 օր եաքը միայն։ Տիկին Սքօթ ալ մեկնեցաւ Անգլիայէն վերջացող տարւոյն Փետրվարին, նոր Զելանտա երթալու իր ամուսինը դիմաւորելու համար Մարտին։ Երբ Բաբիթէն Սքօթ կը պատրաստէր 1909ի իր դժբախտ արշաւանքը, 7000ի մօտ նամակներ առացաւ ամէն դասակարգի և աստիճանի մարդոցմէ, նոյն իսկ պատանիներէ, որոնք կը փափաքէին մասնակցիլ իր արշաւանքին։ Հետաքրքրական նամակներ էին բոլորն ալ որոնք ուղղուած էին իրեն. անոնց պահա-

Բեւեռախոյզ Սքօթ

բաններուն վրայ չատ անգամ պարզապէս գրուած էր. Սքօթ. Ս. Բօղ. Լօնտօն։ Սակայն գեղատի կամաւորը $12\,^1/_2$ տարեկան տղայ մըն էր «որ չափազանց փափաք զգացած էր միշտ՝ Հակարջային Բեւեռի խուզարկու մը ըլլալու»։ Բաբիթէն Սքօթ և իր խումբը հասան Հարաւային Բեւեռ 17 Յունվար

1912ին, և 18ին վճռապէս հայտնեցին թէ արդարև կը գտնուէին երկրին առանցքին վրայ։ Իրենց դիտակցութիւնը

Բեւեռախոյզ Սքօթ
Հարաւային Բեւեռի ծիւնեղէն անապատին մէջ

թէ Նօրվեկիացի բեւեռախոյզ Ռաբիթէն Ամընսըն առաջինը եղած էր հոն հասնող, նեաւած գործ տուած չէ իրենց ոգեր-

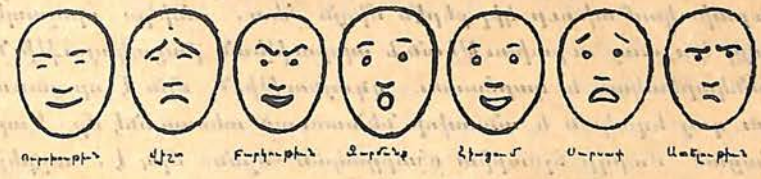
գական վախճանին. որովհետեւ յուսախաբութիւնը չատ զօրաւոր եղած ըլլալու է, և մինչեւ աստիճան մը իրենց ոգեւորութիւնը մարեցուցած: Ամընսըն Բեւեռ հասաւ 16 Դեկտեմբեր 1911ին: Գաղափարն ունեցած էր 10 կալօն ձէթ ձգել հոն, բայց խորհելով որ պէտք չըլլար, հրաժարեցաւ այդ մտադրութենէն: Եթէ այդ ձէթը ձգած ըլլար, հաւանական էր որ Սքօթ և իր խումբը չունենային իրենց դժբախտ վերջաւորութիւնը: «Հարաւային Բեւեռ» իր գիրքին մէջ՝ Ամընսըն կ'ըսէ. «Մեկնումի մեր պատրաստութիւնները սկսանք Բեւեռէն: Նախ պատրաստեցինք այն պզտիկ վրանը զոր մեզի հետ բերած էինք: Առաջ գագաթը կար Նօրվէկիական դրօշիկ մը, տակն ալ՝ նեղ երկայն դրօշ մը որուն վրայ «Fram»ը նկարուած էր: Վրանին ներսի կողմը, պզտիկ պարկի մը վրայ, նամակ մը ձգեցի Ն. Վեհ. Թագաւորին ուղղեալ: Անոր մէջ գրեցի Կարճ դրուագ մը նաւապետ Սքօթի, որ, կ'ենթադրէի թէ առաջինը պիտի ըլլար վրանը գտնող: Հոն ձգած ուրիշ քաներնիս էին անկիւնաչափ գործիք մը «հորիզոն» ապակիով, hypsometer-case մը, 3 հատ եղջերուի մորթ, ոտնամաններ եւայլն: Գացինք վրանին ներսը, գրելու համար մեր անունները յուշատետրի մը վրայ զոր կապած էինք վրանին վերիվրայ: Այս առթիւ ընդունեցինք չնորհաւորութիւնները մեր ընկերներուն յաջող ելքին համար, որովհետեւ հետեւեալ գրուածքները կարուած էին վրանին. «Բարի յաջողութիւն», և «Բարի գալուստ 90 աստիճանին վրայ»: Հրամանատար Իվընս, «Սէնթրլ Նիւս էյճէնս»ի մէջոցաւ ղրկած իր երկայն և խիստ ուշագրաւ հեռագիրին մէջ կ'ըսէ Սքօթի մասին՝ ի Հարաւային Բեւեռ. «Առաջին օրը Բեւեռին վրայ ամպամած էր, խաբուսիկ արեւով մը, բայց Բ. օրը՝ Յունվար 18, աւելի յստակ էր և արեւը նշմարելի: Տեսարանները առնուեցան, Սքօթ գործածելով 4 ինճէզ անկիւնաչափ գործին: Ամընսըն գործածեց անկիւնաչափ գործի՝ արուեստական «հորիզոն»ով. բայց Բեւեռի բուն ճշդումը՝ երկու խուզարկուներու կողմէ՝ իրարմէ կը տարբերէր միայն կէս մղոնով: Սքօթեան քննութիւնները առին լայնութիւն մը 89 աստիճան 59 ½ min. S (90ը Բեւեռ ըլլալով) և խումբը հետեւաբար քալեց աւելորդ կէս

մղոն մըն ալ, և հոն տնկեց Union Jackը: Նախապէս վերցուցած էին լայնութեան 88 աստիճանին վրայ Նօրվէկիական արշաւանքին մնացորդները. և այսպէս հետեւեցան Նօրվէկիական խումբին, ճիշդ Բեւեռէն ակսեալ 3 մղոն հեռաւորութեամբ: Խմբակը գտաւ Ամընսընի ձգած բոլոր արձանագրութիւնները ու կազմածները: «Սէնթրլ Նիւս»ի կողմէ հրատարակուած Սքօթի բոնած յուշատետրին մէջ հետեւեալ տողերը կան. «Մեր վերադարձին առն, կատարելապէս գեղեցիկ օրուան մը երբէք չհանդիպեցանք. բայց ցարդ յիշատակուածները ոչինչ էին՝ բաղդատմամբ այն անակնկալին որ կ'սպասէր մեզ Պարրիըրի վրայ: Աչխարհիս մէջ ո՛չ ոք կընայ երեւակայել այն տեսակ օդ մը և դետին մը որոնց հանդիպեցանք տարուան այս եղանակին մէջ: Լայնութեան 85 աստիճանէն մինչեւ 86, գագաթին վրայ, 20-30 նուազ էր: Լայնութեան 82 աստիճանին մէջ՝ Պարրիըրի վրայ, 10,000 ոտք աւելի ցած, ցորեկ առեն 30 նուազ էր, և գիշեր առեն 47՝ բաւական կանոնաւոր կերպով. իսկ ցորեկը քալած առեննիս, հովը միշտ մեզ դէմ ունէինք: Մեր գլխուն եկած աղէտին պատճառն է այս խիստ օդին յանկարծ երեւան ելլելը: Հակառակ այս գէշ օդին, մենք պիտի կարողանայինք անսայթաք չարուներակել մեր ճամբան, բայց մեր երկրորդ ընկերոջ՝ Բաբիթէն Օուէթսի հիւանդանալը գործն աւրեց, նաեւ մեր մթերանոցներուն մէջ գտնուած ածուխի նուազութիւնը, որուն պատճառը կ'անգիտանամ. և վերջապէս փոթորիկին մեր վրայ խուժելը, երբ դեռ 11 մղոն հեռու էինք այս կայանէն: Մեր նախկին Ուան Թօն Բէյքէն 11 մղոն հեռու ենք, մինչ քովերնիս գտնուած ածուխը հազիւ կը բաւէ կերակուր մը տաքցընելու, նաև 2 օրուան բաւելու չափ ուտելիք ունինք միայն: Ամբողջ 4 օր անկարող եղանք վրանէն դուրս ելլելու: Զորս կողմերնիս ահռելի փոթորիկ: Տկար ենք. գրելը դժուար է. բնաւ չեմ գտնգատիր սակայն այս ճամբորդութենէս»: «Սէնթրլ Նիւս»ի մէջոցաւ ղրկուած տեղեկալ Իվընսի տեղեկագիրը կ'ըսէ. «Սքօթ, Ուիլսըն և Պօուըրս մնան ցուրտ օդին և մնունդի պակասութեան պատճառաւ, Մարտ 29ին պատահած փոթորիկին առեն, երբ Ուան Թօն կայանէն 11 մղոն

հետու կը գանուէին (դէպ ի հարաւ, 79½ աստիճան լայնութեան վրայ), կամ Ջէյք Էվընզէն 155 մղոն հետու։ Օրեթա մնաւ ցուրտէն՝ Մարտ 17ին, Էակըը Իվընս ալ մնաւ Փետրուար 17ին, ուղեգային ապդնապէ»։

1912ի Հարաւային Բեւեռի արշաւանքին մէջ մնաւորներու համար հոգեհանգիստ կատարուեցաւ Լօնտոն, Ս. Պօղոս եկեղեցին, 14 Փետրուար 1913ին։ Ներկայ գտնուեցան ազգակիրները որոնց գլուխը կը գտնուէր ծնօրհ թագաւորը։ Շատ տպաւորիչ էր հանդէսը, որ Rock of Age օրհներգով սկսաւ։ Զարկին նաեւ մահապարկերը, կարդ մը ուրիշ մեռելական արարողութիւններու հետ։ Թագաւորը, ներկայ գտնուելով այս հոգեհանգիստին՝ ամենամեծ յարգանքն էր զոր կ'ընծայէր, որովհետեւ աննախընթաց պարագայ մըն էր ասիկա, քանի որ թագաւորը միայն կրնայ ներկայ գտնուիլ արքայական անձերու յուղարկաւորութեանց կամ հոգեհանգիստներուն։ Եթէ մեռնողը հասարակ անձ մը և կամ իր անձնական բարեկամն ըլլայ, թագաւորն իր կողմէ ներկայացուցիչ մը միայն կ'ուղարկէ այդ արարողութիւններուն։

ԱՇՃԵԱՆ ԳՐԱՏՈՒՆԸ բազմաւեայ իր շրջանին մէջ հրատարակած է հարիւրաւոր զանազան գիրեր, որոնց վրայ աւելցուցած է նաեւ բազմապիսի լեզուներու թարգմանուած Ա. Տիւմայի գլուխ-գործոցը եղող «Կոմս Մօնթէ-Քրիսթօ»ն, 6 հատոր, նոր թարգմանութեամբ եւ հեղինակին կենսագրութեամբ, որ արդէն սպառելու վրայ է։ Գին՝ Պոլիս եւ գաւառ 60 դրուշ, արտասահման 5 ռուպլի, 2½ տօլար, 12 Ֆրանք։ Գրատունը ըստ սովորոյն կը շարունակէ իր գործառնութիւններն ամէն տեսակ գիրերու (մանաւանդ դպրոցական եւ վիպական)։ Յանձնարարութիւնք արագ, ճշգրիտ եւ ուղղամիտ կերպով կը կատարուին։ Գործառնութիւնք միշտ կանխիկ։ Փոխադրոցներու կը դրկուի «Ընդարձակ Գրացուցակ»ի։ — Հասցէ Կ. Պոլիս, Զահմահմըլար, թիւ 29, Աշճեան Գրատուն։

Յուցահանդէս դիմքի արտայայտութեանց

Դիմագծութեան Արտայայտութիւններ

Սրինօզա մարդկային բոլոր կիրքերը երկու գլխաւոր կիրքերէ կը հանէ, Ուրախութենէն ու Տխրութենէն։ Ասոնցմէ կ'ածանցին արդարեւ դիմագծութեան բոլոր արտայայտութիւնները, որոնց կը համապատասխանեն երկու յատկանշական արտայայտութիւններ և երեք հիմնական վիճակներ, Ուրախութիւնը, Զարմանքն ու Վիշտը։ Ուրախութիւնը կը յատկանշուի խնդալու գործողութեամբ, և ցաւը՝ լալու գործողութեամբ։ Խնդուքը յառաջ կը բերէ երբեմն բոլորովին գոցուող աչքերու փոքրկացում, պռոտում քիթի՝ որուն պինչերը վեր կը բարձրանան, բերնի ընդարձակում, չուրթերու կցուածքի ցցում որ կզակը կը տարածէ, մինչ այտերը կը փոթփոթին և իրենց ցայտքերը կ'ուռչին խնձորիկներուն վրայ։ Ծոնքերը, թարթիչներուն անկիւնները, ճակտին խոտորնակ դիծերը վեր կ'երթան համահաւասար։ Եթէ գոյութիւն ունի՝ յօնքի կամարներուն մէջ այն ուղիղ ծալքը (զոր կը գծէ մտածելու ունակութիւնը), կ'անհետի կամ կը նուազի։ Ծպտելու առեն դէմքին բոլոր դիծերը դէպ ի վեր կը քաշուին։ — Լալու գործողութիւնը կը յատկանշուի հակառակ երեւոյթով մը։ Կը մօտեցուին յօնքերը որոնց միջամասը կը բարձրանայ, արտաքինն ալ ցածնալով։ Նաեւ արտեւանունքները կը մօտիկնան, ռունդերը կ'ընդարձակին, բերանը կը լայննայ, չուրթերուն կցուածքը կը խոնարհի, կզակը կը խորշոմի և կը կլորնայ, այտերը կը կծկուին։ — Զարմացումը չկրնար չփոթոփոթիկ մեր

ուրախ կամ տխուր կիրքերէն մէկուն հետ. անիկա որոշապէս ցոյց կու տայ ուրախութեան և տխրութեան բացակայութիւն. յանկարծական և կարճատեւ զգայնութիւն մըն է որ յառաջ կու գայ եզական և անսովոր նկատուած տեսարանէ մը: Զարմացած մարդը ճչմարիտ «հարցական նշան» մըն է. աչքերը խոշոր կը բացուին, վերամբարձ յօնքերը կը կորնան, ռունգերը կ'ընդլայնին, բերանը զեռոյի մը ձեւը կ'առնէ: Դէմքին բոլոր գիծերը կը պրկուին: — Ուրախութեան պարզ արտայայտութիւնը եղող ժպիտով, տառապանքը յատկանշող արցունքով, չէզոք արտայայտութիւն մը եղող զարմացումով, այս երեքով կարելի է կազմել մարդկային դէմքին մնացեալ արտայայտութիւնները: — Եթէ ուրախութիւն ու զարմացում 'ի մի ձուլենք, կ'ունենանք Հիացումը որ զարմանք մըն է՝ դիւցազնական, վեհ կամ հաճելի տեսարանի մը յանկարծական երեւումէն առեղծուած: — Ուրախութիւնը Վիշտին միացած՝ յառաջ կը բերէ Բարկութիւնը, — տարօրինակ խառնուրդ երկու կիրքերու՝ որոնք ըստ երեւոյթի հակասական են իրարու, այսինքն կրնան նախատինքի մը յաւէտ, նաեւ ուրախութիւնն ու յոյսը՝ վրէժ լուծելու: — Իրար խառնեցէք Զարմանքն ու Ցաւը, կ'ունենաք Սոսկումը, — վախով խառն նողկանք որ եթէ աստիճան մը աւելնայ՝ կը յանգի Սարսափի: — Վերջապէս հանեցէք բարկութենէն՝ անոր մէջ գտնուող ուրախութեան մասը, կ'ունենաք Առակութիւնն, այսինքն ամէնէն սոսկալի զգայուքը որ կրնայ չարչարել մարդկութիւնը, վասն զի անիկա տառապանքի ազբիւր մըն է՝ զինք զգացողներուն, ինչպէս նաեւ ներչնչողներուն համար: — Մարդկային դէմագծութիւնն ալ նկարիչին երանգապնակին պէս է. քանի մը գլխաւոր ներկերու այլեւայլ չափերով խառնուրդը կը բաւէ՝ յառաջ բերելու համար զարմանալի փոփոխականութիւն մը գոյներու (ton):

ԱՄԱՌ ՁՄԵՌ կարդալիք ընտրելագոյն գիրքն է — գուն գրական-նկարագրական — ծանօթ գրագիտ Օճճիկ Զիմբիկ-Սարաֆի «Միամիտի մը Արկածները»: Փնտռէ ամեն գրավաճառի խոյ. գին 7 դրուշ:

ՊՈՒԼԿԱՐԻՈՅ ԱՆՑԵԱԼԷՆ

Անցեալին մէջ, Պուլկարիա թատերավայր հանդիսացած է անդադար պատերազմներու և կոտակոր պարտութեանց:— 1878ին, Պէռլինի դաշնագիրով՝ Պուլկարաց իրաւունք կը տրուէր իրենց համար իշխան մը ընտրելու, պայմանաւ որ Բ. Դուռն ու Մեծ Տէրութիւնք հաւանութիւննին տային: Ուսոի արտասովոր երեսփ. ժողով մը (Սօպրանիէ) գումարուեցաւ Թռնօվայի մէջ և ընտրեց Պաթէնպէրկի 22 տարու Ալէքսանդր իշխանը որ անչուք ձմերանոցի մը մէջ կ'ապրէր 'ի Բօցտամ: Պաթէնպէրկի իշխանին ընտրութենէն առաջ՝ Ցրանսա և Անգլիա թեկնածու առաջարկած էին Եգիպտոսի նախարարապետ Նուպար Փաշան, որուն դէմ առարկութիւն ըրած էր Ռուսիա, պնդելով թէ Պուլկար գահուն վրայ հայ իշխան մը ազատ ասպարէզ պիտի տար Հայուն ազատագրումի գործին, ինչ որ Ռուսիա կանխահաս կը նկատէր Հիւանդ Մարդուն հոգեվարքը կրկարագծելու իր ազանդական քաղաքականութեամբ:— Ալէքսանդր իշխանը քաջ զինուորականի յատկութիւններով օժտուած՝ միակ անձն էր արկածախնդրական ձեռնարկներով Պուլկարաց փառասիրական ձգտումները գոհացնելու համար, որմէ խոստում առած էին արդէն՝ Պէռլինի դաշնագիրով փոքրացած Պուլկարիան ընդարձակելու Արեւելեան Րումելիի զրաւումովը: Ալէքսանդր՝ որդին էր Հէսի իշխանին ու քեռորդին Ռուսիոյ Ալէքսանդր Բ. Ցարին: Հրաւէրը չյայտուց զինքը. գնաց խորհուրդ հարցունել Պիսմարքի որմէ պատեպատ պատասխան մը առաց: Վերջապէս ընդունեց գահը, Եւրոպայի պարտունիքներն այցելեց և 'ի Թռնովա 8 Յուլիս 1879ին երդում ըրաւ իր հպատակներուն առջեւ: Ռուսեմուրք պատերազմին մասնակցող այս անձը թէեւ լաւ զինուոր մը ծնած, բայց խելօք քաղաքագէտ մըն էր: Ամէն ինչ լաւ ընթացաւ առաջին 2 տարիները: Ցարն անձնուէր էր իր քեռորդին համար, և ամենազօր ըլլալով Եւրոպայի մէջ, ամէն մէկ կերպով օգնեց անոր. բայց երբ Ցարը մեռաւ, իրերը տարբեր հանդամանք մը առացան: «Թագաւոր մը մէջտեղ կեաւ որ Յովսէփը չճանչցաւ» ինչպէս կ'ըսէ Ս. Գիրքը: Ալէքսանդր Գ. Ցարը կ'ատէր իր հօրաքեռորդին և անվստահութեամբ կը վարուէր հետը:

Բանակին մէջ և այլուր, բոլոր կարեւոր պաշտօնները Ռուսաց ձեռքն էին, և Աղեքսանդր պարզապէս խամաճիկ մըն էր ի՛ր իսկ իշխանութեան մէջ: Իրաց այս վիճակը չէր կրնար երկար տեւել Պուլկար գահուն վրայ գտնուող մեծոգի վարիչի մը համար: Ինք և իր պաշտօնատարներն ընդվզեցան և Ռուսաց հրաման տրուեցաւ մեկնելու: Այս ծանր րոպէէն սկսեալ, իրը վարիչ Պուլկարիոյ՝ Աղեքսանդրի ժամերը համրուած էին: Դաւեր իրարու յաջորդեցին, ամէնքն ալ ապարդիւն: Ցետոյ եկաւ Սերպիոյ դէմ պատերազմը, որուն մէջ իշխանը տեւական համբաւ մը չահեցաւ՝ իրը ազգ. հերոս, Սլիվնիցայի սոսկալի դաշտին վրայ: Յաղթութիւնը կնքուեցաւ պատուաւոր կերպով Պուլկարիոյ համար, թէեւ 2 միլիոն պարտք. տուգանքը զոր Պուլկարիա կը պահանջէր Սերպիայէն՝ չվճարուեցաւ երբեք: Հազիւ Աղեքսանդր իր մայրաքաղաքը վերադարձած էր, երբ չշուկ չրջեցաւ թէ Սերպերը նորէն զօրք կը ղրկէին Պուլկր. սահմանագլուխին վրայ: Աղեքսանդր ճամբայ հանեց իր զօրքը, դիտաւորութիւն ունենալով անոնց հետեւելու յաջորդ օրը. բայց չկրցաւ իրականացուցնել իր մտադրութիւնը: Նոյն գիշերը մայրաքաղաքը դատարկ ըլլալով իր արիասիրտ զօրքերէն, կէս գիշերուն՝ պահակ մը Աղեքսանդրի ննջասենեակը խոյացաւ և ատրճանակ մը թխկելով իր վեհապետին ձեռքը, պզտատեցաւ անոր փախչիլ, քանի որ պզտատը պաշարուած էր մահնիչներէ: Աղեքսանդր՝ մահացու վտանգին այդ պահուն իսկ պաղարիւն՝ հագուեցաւ և իջաւ պալատին սրահը. հոն լեցուած էին ռուս լրտեսներ և մահնիչներ որոնք զէնքերնին ուղղեցին անդէն մարդուն գլխուն և պահանջեցին որ հրաժարականը ստորագրէ: Հազարապետ Կրիւէֆ՝ խռովարարներու գլուխը՝ թերթ մը թուղթ վրցուց այցելուներու տետրակէն որ դրուած էր սեղանին վրայ և երկարեց Աղեքսանդրի, իր հրաժարականը գրելու համար: Դաւադրութեան նոյն գիշերն իսկ, 20 Օգոստ. 1886, հեռագրեցին գինքը Պուլկարիայէն՝ սահմանագլուխը անցնելով, հոնկէ ալ տարին Ռուսիա և վանքի մը մէջ արգելափակեցին: Բանակն ու իր հպատակներուն մեծ մասը փափաքեցան կրկին ունենալ գինք իրը իշխան, և թէպէտ Աղեքսանդր կրցաւ վերադառնալ Պուլ-

կարիա, բայց Ցարը խստիւ ընդդիմացաւ: Ուստի Աղեքսանդր իր հրաժարականը տալով 6 Սեպտ. 1886ին, քաշուեցաւ իր հօրը քով՝ Եուկէնհայմ դղեակը, Ցրանքֆօրթի մօտ: 1888ին ամուսնացաւ վիւննացի երգչուհիի մը հետ: Այն ատենէն սկսաւ կոչուիլ Բօնթի տը Հարթընօ և գնդապետ եղաւ աւստրիական բանակին մէջ: Մեռաւ 1893ին Կրացի մէջ:

Պուլկարիոյ խնամակալները՝ Ստամպուլօֆ, Քարավէլօֆ և Մուրթուրօֆ՝ անոր իրը յաջորդ ընտրեցին Տանըմարքայի Վալտեմար իշխանը որ հրաժարեցաւ. յետոյ Սօպրանիէն 1887ին ընտրեց Վիւննայի Սաքս Քօպուրկ Կոթայի Ֆերտինանտ իշխանը որ ընդունեց և որ —հակառակ Եւրոպ. Տէրութեանց կողմէ պաշտօնապէս իր ընտրութիւնը չվաւերացուելուն և մանաւանդ Ռուսիոյ յոռի տրամադրութեանց— Անգլիոյ և Աւստրիոյ գաղտնի դրդումներով ամուր կեցաւ իշխանութեան գլուխը. ժամանակի ընթացքին մէջ հետզհետէ իր դաւին հետ հաշտեցուելով արքունիքներու հակակրութիւնները: Այդ թուականէն է որ Ֆերտինանտ կ'սկսի վայելել նուրբ դիւանագէտի համբաւ մը(*): Ներքին խռովութիւններ և սպանութիւններ իրարու յաջորդեցին, մինչեւ հրաժարումը Ստամպուլօֆի՝ որ հետեւանքը եղաւ հակառուս իր քաղաքակա-

(*) Հոս միջանկեալ մը: Ամեհի Պուլկարիայի մը խեղդը հետապնդող Ստամպուլօֆ անգործ չէր նստեր: Ուզելով օգտագործել իր նախարարապետի դիրքը, 1891ին կու գայ Պօլիս՝ ուր արհայավայնի ընդունելութեան կ'արժանանայ Համիտի կողմէ, ինչ որ կը չղազրգռէ Ռուսիոյ արքունիքն՝ այն աստիճան որ ռուս դեսպան Նէլիւօֆ հրահանգ կ'ստանայ բացատրութիւն պահանջելու Եըլտըզէն, ձիշդ այդ Քուականին է որ տեղի կ'ունենայ Մակարի մահուը Քափուր Մեսցած Մայր Աթոռի Գահակալի ընտրութիւնը: Հայերը կ'ընտրեն Երուսաղէմի մեծ արքորականը՝ Խրիմեան Հայրիկը: Ցարն՝ ի հեճուկս Ստամպուլօֆի և Եըլտըզի, անմիջապէս կը վաւերացունէ այս ընտրութիւնը, նորընտիր Կաթողիկոսին շնորհելով բարձր պատուանշան և ճանապարհածախսի պատկառելի գումար մը: Ռուսական այս ապտակը Համիտ չկրնար ուրիշ կերպով դարմանել, բայց եթէ Նէլիւօֆի միջոցաւ իր ժահրը պոռնկալ Խրիմեանի դէմ, զանիկա զրպարտելով իբր հակառուս յեղափոխական, և պատրուակելով Ե՛ր անոր՝ Վոսփորէն անցքը մայրաքաղաքը պիտի մտաներ խռովութեանց, ի՛ր իսկ ժողովուրդին կողմէ որուն մէջ զինքն ատողները չէին կազմեր աննշան Քիւ մը . . . : Համիտավայել այս սադրանքներուն հետեւանքո՛ւն էր անա որ Խրիմեան Հայրիկ Սիմէն Ալթատ ուղեգիծը երկարեցաւ Աղեքսանդրիա - Թրիէսթէի վրայով:

Նուֆեանը պատճառաւ Ֆէրտինանտի հետ ունեցած դժուա-
թեան։— Ֆէրտինանտ ամրապնդելու համար Ռուսիոյ հետ իր
կապերը, զաւակը՝ Պօռիս իշխանը մկրտել տուաւ Օրթօտօքս
եկեղեցին։ Այդ օրէն կրցաւ ինքզինք Ռուսիոյ պաշտօնապէս
ճանչցունել իբր իշխան Պուլկարիոյ, մինչ անդին իր մայրը՝
Մարի Գլէմանթին՝ Ջերմ կաթոլիկ մը, չներեց զաւկին գործած
այս մեծ արբապղծութիւնը և երես դարձուց անոր։ Պօռիսի
կաթոլիկ մայրն ալ (իշխանուհի Մաոի Լուիզ տը Պուռպոն,
ոչ նուազ թունդ կրօնամոլ մը), չհանդուրժեց իր ամուսնոյն
այս արարքին, և զգացած իր վիշտը գերեզման իջնցուց
զինքը 1899ին։ Երբ Ֆէրտինանտ փափաքեցաւ կրկին ամուս-
նանալ, նախ մտածեց ձեռքը խնդրել Սաքս Քօպուրգ Կոթայի
կախարդիչ իշխանուհի՝ Պէատրիսին, որ ապա ա՛նքան խօսե-
ցուց իր վրայ՝ Սպանիոյ թագաւորին զարմիկին հետ փախ-
չելովը։ Տիկինը սակայն մնրժեց Ֆէրտինանտը, որ մխիթարեց
ինքզինք՝ 1908ին ամուսնանալով Ռէօսի Էլէօնօռ իշխանուհիին
հետ։ 1905ին Ֆէրտինանտ ինքզինքը ցար հռչակելու խնդիրը
յարոյց, որ քիչ մէ չատ յուզումի առաջ բերաւ այն ատեն
Եւրոպայի մէջ. բայց ատիկա կէ՛ն իսկ չէր այն մեծ յուզու-
մին որ առթուեցաւ խուժդուժ սպանութեամբը նախարարա-
պետ Ստամպուլօֆի, 1895ին՝ ի Սոֆիա։

ԽՈՒԼ-ՀԱՄՐ ԵՒ ԿՈՅՐ ՕՐԻՈՐԴ ՄԸ

Հելէն Քելլըր կը կոչուի այս աշխարհածանօթ Ամերի-
կուհին որ արդարեւ «կենդանի հրաշալիք»»» մըն է։ Ծնած է
Թըսքըմպիա (Միացեալ Նահանգ) 27 Յունիս 1880ին։ Երբ 1
տարու և 7 ամսու էր, սոսկալի հիւանդութեան մը հետեւա-
նօք խուլ-համր և կոյր եղաւ. մինչեւ 7 տարեկանին՝ կար-
ծուեցաւ որ անիկա դատապարտուած էր ապուշ մը ըլլալու և
պարզապէս անասնական կեանք մը ունենալու։ Բայց այսօր,
երբ 34 տարու է, էն ազդեցիկ վարիչներէն մին է ամերիկ-
եան կարծիքին, ընկերային-քաղաքական արմատական բարե-
փոխումներու գաղափարաց տեսակէտով։ Միս Քէլլըր 7 տարե-
կանէն մինչեւ հիմայ կերպարանափոխ եղած է՝ իբրեն մնացած

երկու զգայարանքներովը միայն —չօշափելիք և հոտոտելիք—

Միս Հելէն Քելլըր

որոնք անհրաժեշտ կերպով զօրաւոր են և դրէթէ անհաւա-

տալի թուած են բոլոր անոնց որոնք ուսուցիչներն են խուլ-համրերու և կոյրերու։ Տ.թթ. Հօուի հաստատութեան մէջ մարզուած վարժուհիի մը դիւցազնական ջանքերուն չնորհիւ, Միս Քէլլըր ո՛չ միայն ստացաւ կանանց հասարակ եղող կրթութիւն մը, այլ և ամենաարժէր ծանօթութիւններ։ Պայծառ խմացականութեամբ մը օժտուած, անիկա ա՛յնչափ լաւ արդիւնաւորեց իր վարժուհիին և ուրիշ դաստատուներուն ջանքերը, որ առակ եղաւ հետեւելու համալսարանի դասընթացքներուն (Ռէթքլիֆ Գոլէճ) և ընդունիլ փիլիսոփայութեան, գրականութեան և գիտութեան վկայականներ՝ յոյժ քաջալաւ յիշատակութիւններով։ Կը ճանչնայ դասական մեռեալ լեզուները, 3 կենդանի լեզուներ (անգլ., ֆրանս., գերմ.)։ Հեղինակած է 2 հատորներ որոնք են Իմ կեանքիս պատմութիւնը, Աշխարհը որուն մէջ կ՛ապրիմ, հոգեբանական վերին աստիճանի ուշագրաւ գործեր երկուքն ալ՝ որոնք ֆրանսերէնի թարգմանուած են։ Միս Քէլլըր կ՛աշխատակցի ամերիկեան հանդէսներու որոնք իրարմէ կը խլեն անոր յօդուածները։ Շատ ուժգին տպաւորութիւն մը յառաջ բերած է Նոր Աշխարհի մէջ իր մեկ դաւանանքովը որ գինքը կը դասէ իր երկրին ամենէն յառաջդիմական գաղափարագէտներուն (idéologue) կարգը։— Հակառակ իր երբեակ տարաբաղդութեան (խլութիւն, համրութիւն և կուրութիւն), անիկա կ՛ուզէ հաւատարիմ անոնց որ կը լսեն, կը տեսնեն ու կը խօսին. կը մասնակցի ամէն տեսակ մարդասիրական գործերու և մեծ ճիգ կ՛ընէ վերստանալու համար խօսակցութեան կարողութիւնը՝ կոկորդի վարժութիւններով որոնք անյաջող չեն անցներ։— Միս Քէլլըր վերակացուն է Մ. Նահանգաց խուլ համրերու և կոյրերու հաստատութեանց, որոնք մեծապէս կ՛օգտուին իր անձնական փորձառութիւններէն և հմտութիւններէն։ Վերջերս ալ ուսուցչուհի նշանակուեցաւ Սպանիոյ թագաւորին Բ. զաւկին՝ փոքրիկին իշխան Ժէյմի որ հակառակ մասնագէտներու ջանքերուն, կորնցուց խօսելու և լսելու կարողութիւնները։— Հետեւեալն անգլ. բնագիրէն կատարուած թարգմանութիւնն է իր իսկ ձեռքով գրուած չհեղհեղան նամակի մը՝ ծանօթ Հայու մը ուղղեալ որ սատարած է Ուրֆայի և Մալաթիոյ կոյրերու հաստատութեանց։

. . . Ն. Մոսեիչեան. — Շատ կը ցաւիմ որ ցարդ չկրցի պատասխանել ձեր ա՛յնքան գեղեցիկ նամակին, խորապէս ցաւ զգացի, լսելով Միս Շաթըքի մահը։ Շատ գեղեցիկ և յուզիչ յարգանք մըն էր զոր ձեր հայրենակիցները մատուցին իրեն, երանի՛ թէ իր աշխատանքը շարու-

Ուրֆայի կոյրերու դպրոցին մէջ տղոց խումբ մը

նակուի և առատօրէն վարձատրէ ամէն անոնք որ ա՛յնքան դիւցազնական ջանքեր և անձնուիրութիւն դրին առաջ մէջ։ Յաճախ տխրած եմ, երբ առձեռնպատրաստ գրամ չէ գտնուած և չափազանց խնայել պէտք եղած է. կը տեսնեմ սակայն մէջէն կարողութեան տէր մարդիկ որոնք անձնազոհութեան կը մղուին ուրիշներու համար, ինչ որ աքանչանքով ու ակրով կը լեցուն զիս՝ իրենց մասին։— Կոյրերու ի նպաստ հոս կատարուած գործն ալ յառաջանալու վրայ է, յամրաքար բայց

ապահով կերպով։ Շատ մը կառավարութիւններ անոյշ տղոց համար հիմնած են լաւ դպրոցներ, որոնցմէ իւրաքանչիւրը ձեռարուեստի յատուկ բաժին մը ունի, ուր աշակերտներ կրնան սորվիլ արհեստ մը. բայց ասիկա բաւական չէ։ Այդ տղաքը շրջանաւարտ ելլելնուն՝ գործ չեն գտներ, եթէ սկիզբները զուրկ ըլլան օժանդակութենէ։ Ուստի ընկերութիւններ կազմուած են ամէն կողմ, որոնց նպատակն է դաստիարակել և մարզել այն կոյրերը որոնք գործի վարժութիւն չունին. նոր, շահաւէտ զբաղումներ գտնել և օգնել անոնց, որպէս զի աղէկ դիրքերու հասնին։ Կոյրերուն մեծ մասն օգտակար և անկախ կեանքի մը հասնելէն վե՛րջն է որ տեսողութիւնը կորսնցուցած է։ Աչազուրկ ըլլալնին չէ՛ որ յուսահատութիւն կը պատճառէ իրենց, որքան անգործ ապրելու հեռանկարը։ Բայց մենք գիտենք որ, եթէ իրենց բան մը ուսուցուի, կրնան անոնք վերստանալ աշխատութեան ուրախութիւնը։ Սակայն և այնպէս նախապաշարում մը ունին տեսնող մարդիկ կոյր գործաւորներու մասին. չեն դիտեր թէ անոնք ալ ՚ի վիճակի են նոյնքան ճարտար և կարող ըլլալու, որքան իրենց տեսնող ընկերները։ — Անոյշ տղոց համար մեր ունեցած հաստատութիւններէն չատերը կ՚աջակցին՝ չափահաս կոյրը ձեռարուեստի մը վարժեցունելու և անոր զբաղում ճարելու գործին։ Բենսիլվանիոյ կոյրերու հաստատութիւնը կոյրերն առաջնորդեց աշխատանքի շատ մը ասպարէզներուն. անոնցմէ մին սկսաւ լրագիր ու նպարեղէն ծախել. աչազուրկ դաշնակահարդար մը գրուած է ֆիլատելֆիոյ գրեթէ ամէն մէկ դաշնակի գործարանի մէջ. 5 տարի անգործ և ապերջանիկ ապրող կոյր ոստայնանկի մը տրուեցաւ գործիքներ որոնցմով անիկա գորգեր կը շինէ հիմայ և բաւական դրամ շահելով կ՚ապրեցունէ իր ընտանիքը։ Պետութիւններէն շատերուն մէջ մասնաւոր յանձնաժողովներ կազմուած են, «անոյշ»ներուն վիճակը նկատողութեան առնելու, անոնց մէկ ցանկն ունենալու և հաւասար խնամք տածելու անոնց բոլոր դասակարգերուն։ Այս ուղղութեամբ, լաւագոյն գործը կատարած է Մասաչուսբէթի յանձնաժողովը որ ամէն կարելի միջոց ի գործ կը դնէ՝ դպրոցական կոյր տղաքը բերքինի հաստատութիւնը բնելու համար. օգնութիւն կը հասցունէ այն կարօտ աչազուրկներուն որոնք չեն կարող աշխատիլ. դրամ փոխ կու տայ աշխատելու կարող՝ կոյր կիներու և մարդերու որոնք կ՚ուզեն պզտիկ գործի մը ձեռնարկել իրենց հաշուոյն. կը վարէ քանի մը խանութներ ուր լոյսէ զրկեալները կ՚արտադրեն գեղեցիկ ու պիտանի առարկաներ, — վարագոյր, սեղանի և բազմոցի ծածկոցներ, բարձ, գօտի, գորգ, եւայլն։ Խանութ մըն ալ կայ ուր կը ցուցադրուին և կը ծախուին այս բոլորը։ — Մենք օգնութիւն սպասելու ենք անհատական կամաւոր կազմակերպութիւններէ, ինչպէս են, օրինակի համար, Մասաչուսբէթի ու Նիւ Եօրքի մէջ կոյրերուն համար եղած ընկերութիւնք։ Մեր յանձնաժողովը հասարակական մարմին մըն է, աշխատութիւնն ալ բնականաբար պահպանողական և սահմանափակ։ Այն առնէն երբ ասիկա աշխատողներու անհատական մարմին մըն է, ունի նախաձեռնութիւն, խանդա-

վառութիւն ու նոյն իսկ յանդգնութիւն՝ նոր ձեռնարկներու համար։ Կը վարէ կոյր բանւորուհիներու տուն մը. խորհուրդ կու տայ և նեցուկ կ՚ըլլայ անհատներու, երբ յանձնաժողովը չկրնար հասնիլ. կոյրերուն բոլոր հարցերն ու դայլայլուծելու կերպերը հանրութեան կը ներկայացունէ. մանաւանդ, ամէնէն վեր, կը փափաքի կուրութեան առաջքն առնել։ Տեղեկագիրներ կը հրատարակէ, որոնք մեզի կ՚ըսեն թէ ի՛նչպէս պահպանելու է տեսողութիւնը։ Հաստատուած է որ աչխարհի վրայ ապրող «անոյշ»ներէն առ նուազն կէսը պէտք չէր որ կոյր եղած ըլլար։ Մեր կարեւորագոյն ջանքն է հիմայ ապահովիչ համագործակցութիւն մը ժողովրդեան և մեր ընկերութիւններուն միջեւ, այնպէս որ ո՛չ մէկ մարդ կայլն աչք պաշտպ տեղը փճանայ։

Ձերդ . . .

ՅՈՒՂԱՐԿԱՒՈՐՈՒԹԵԱՆ ՄԸ ԾԱԽՔԸ 45 ՏԱՐԻ ԱՌԱՋ

Հին դիրքի մը էջերուն մէջ պահուած գտայ հաշիւ մը Քուղի, որ մեռելի մը՝ Սամաթիայէն Գալըքլը փոխադրութեան և Քաղուվին ծախուց ցուցակը կը ներկայացուներ։ Իր շահեկանութեանը համար՝ նոյնութեամբ կ՚ընդօրինակեմ զայն ատանօր։ Ցուցակը սա վերնագիրը կը կրէ. «Տայիխա մեհեդին ծաղկը, 9 մարթ 1869»։

Եկեղեցի	30
Փոքուրար 8	16
Մոմերուն	32
Մեծ խաչ	20
Խաչ	15
Տաներէց	50
Վարդապետ	40
4 քահանայ (Սամաթիա)	60
1 » (Խումխարու)	15
3 » (Ղալաթա)	50
Ժամկոչներ	30
Լուսարար	10
Թուլումպաճիներ	40
Ժամի աղքատներ	5
Պէօլիւկ պաշի (?)	22
Փոխադրելի	435

Փոխադրեալ	435
Քէխիա	15
Մըխթար	22
Տիրացուներ	44
Բայըքճը քէխիասի	5
Բահվէ Գալըքլը	10
Կէվրէկ	9
Օղի	20
Օղի Նորէն	10
Պատէմ շէքէրի	4
Գալըքլը զարիպ տէրտէր և աղքատներ	29
Ձաղ	30
4 մօմճուճի	30
Բայըք	30
Մէզարճի	59
Պատանք	12
	764

Ո՛վ որ ալ ըլլաս դուն, անանուն և անշուք հէ՛ք հայ Սամաթիացի, նախ՝ Աստուած ողորմի հոգուդ։ Ցեղով, բու յուղարկաւորութիւնդ ի՛նչքան պարզ ու վսեմ պիտի երեւէր մեր աչքին՝ եթէ տէրունական խելք ընէին զեղչել սոյն հաշուէն 574 դրուշը, գործադրելով վերոգրեալ ցանկէն տառապէս կարեւոր ու կենսական վերջին վեց տողը միայն, — կարծես դիտմա՛մբ զատուած աւելորդներէն, — զարիպ տէրտէր և աղքատներ, ճաղ, դագաղակիր, նաւակ, փոսա-

չպէզ ու պատանը, որոնց համար յատկացեալ ստակը 190 ղրուշի չանգեր է լոկ։ Խաչի և մոմի մըն ալ գին (10 ղրշ.) վրան բարդելով կ'ըլլար 200 դահեկան, ուղիղ և հէլա՛լ ղրամ՝ մարմինիդ 'ի հող տեղաւորուելուն առթիւ տրամադրուած։

"ՍԻՀԱԹ ՄԱՃՈՒՆՈՒ,,

Ահաւասիկ հին աղօթագիրքի մը էջերուն մէջ գտնուած թուղթ մը եւս, սխալ մաճունու (առողջարար զանգանոյշ) խորագրով, որուն բազադրութեանն ու հրաշագործ ազդեցութեանը (?) մասին չեմ գիտեր թէ ի՛նչ կարծիք պիտի յայտնեն Հիպոկրատի արդի աշակերտները։ —

« Սիհաթ մաճունու չար ցուլխանոսի — որ Հարուն Րէշիտ, որ շահաւէտ « և օգտակար է, և է անզէն. Սիւլէյման Հուսամի որդին ասեր է թէ « Հռոմոյ խազնէն գտնուեցաւ, ապա Մէլիք Մուրվանին որդին Թարգ« մանելով՝ գտաւ զայս. Հալիլա, պալիլա և ամլա՝ 36ական տրամ ամէն « մէկէն, 6 տրամ Թօփալաք (խէ օդ), 6ական տրամ պալատուր և հար« պուզա, 6 տրամ պիպէր (Թուրքի Թոխում), 12 տրամ տարը Ֆիլֆիլ, « 12 տրամ անիսօն, $1\frac{1}{2}$ տրամ նշատըր։ Պալատուրն կոփու եղով հալէ, « միւսները ձեռէ՛ ու մաղէ՛, 600 տրամ ճերմակ շաքար մէկալներով « խառնէ՛ որ միաւորի, ապա 367 կողրակ շինէ՛ և ամէն օր մէյմէկ կող« բակ կո՛ր, բայց հացի ժամանակ սոխ և գինի գործածելու չէ։ Այս է « հասկէթն. ինչ որ սպիտակ մազ կայ՝ ամէնն ալ կը թափի եթէ անկէց « գործածուի։ Բ. ամիսն պալդամն տանի, Գ. ամիսն գի՛նչ լսէ՝ շուտ « ուսանի, Դ. ամիսն գի՛նչ որ մոռցեր է՝ յիշէ, Ե. ամիսն մարմինն զրգռի « և առողջանայ, Զ. ամիսն սունան տանի, Է. ամիսն սպիտակն և զգօ« թութիւն տանի, Ը. ամիսն գյօդուածոյ ցաւն տանի, Թ. ամիսն խելա« ռութիւնն տանի, Ժ. ամիսն գի՛նչ նեղութիւն ունի՝ երթայ, ԺԱ. ամիսն « զգեղնութիւն տանի, ԺԲ. ամիսն ալեւորութիւնն, որպէս կարիճ գտաւ « նայ կամօքն Աստուծոյ։ Մի՛ յուսահատիր, ո՛վ սիրելի, գի շատ փորձե« ցինք և զարմացանք »։

ԱՍՈՒՈՂ ՄԸ ՊՕԼՍՈՅ ԵՐԿԻՆՔԻՆ ՎՐԱՅ

Ինչպէս յայտնի է, Արեգակնային դրութեան մէջ կան շատ մը փոքրիկ մարմիններ, որոնք երկրին ձգողական զօրութենէն քաշուելով, մէնուլորտին մէջ մտած ատենին յանկարծ կ'այրին եւ աստղի պէս կը մարին։ Օգոստոս ամսուն այս աստղներն աւելի յաճախադէպ կ'ըլլան։ Շատ անգամ պատահած է որ աւելի խոշոր աստղներ երկրիս վրայ իյնալով հրդեհ առաջ բերեն։ 28 Օգոստոս 1913 չորեքշաբթի գիշեր այս տեսակ դէպք մը պատահեցաւ Պոլսոյ երկինքին մէջ։ Ժամը 8,35ին, երկինքին վրայ լուսաւոր ազեղ մը գծուեցաւ, ու քիչ վերջ աստղը մեծ որոտաձայնով մը հրթիռի մը նման կայծեր արձակեց։ Աջակողմեան ատեն Պոլիսը քանի մը վայրկեան լոյսի մէջ ողողուեցաւ։ Երկնային քարին գծած լուսաւոր ազեղը պահ մը երկինքին մէջ ճնշէն վերջ գունաւոր ամպի մը ձեւն առաւ։

ՃԱՆՃԵՐՈՒՆ ՊԱՏՈՒՀԱՍԸ

Ճանճը փոխադրիչ մըն է հիւանդութեանց. կը թառի ամէն տեսակ աղտոտութիւններու վրայ, հազարաւոր միջոցներով բեռնաւորելով իր տոտիկները։ Կը թռի ու կ'երթայ կենալ կաթին վրայ, 'ի մեծ դժբախտութիւն այն տղուն որ պիտի խմէ զայն։ Ճանճն է որ ադետապի հիւանդութիւնը տարածած է հարաւ. Ափրիկէի անգլ. բանակին մէջ, իսկ «թիֆօն» ամերիկեան բանակին մէջ (Փիլիպեան կղզիները)։ Ճանճը կ'աճի ապշեցուցիչ արագութեամբ։ Տքթ. Լ. Ս. Հօուարտ որ գնահատելի գիրք մը հեղինակած է տունի ճանճին մասին, ցնցող վիճակագրականը կ'ընէ ապրող ճանճին եւ անոր ծուերուն, յատկացուելով **10** օր ամէն մէկ սերունդի՝ ամառուան մէջտեղ, իսկ աւելի երկար ատեն՝ աշնան ու գարնան միջոցներուն։— Ապրիլ **15**ին, ծներող մէկ ճանճէ սկսելով (որ այդ օրը կ'ածէ **120** ծու), կ'ունենանք հետագայ ցուցակը։ Ապրիլ **15**.— Ջներող **1** ճանճ կ'ածէ **120** ծու։ Մայիս **1**.— **120**ը չափահաս եղած են, որոնցմէ **60**ը էգ են։ Մայիս **10**.— **60** էգերէն անծնիւրը կ'ածէ **120** ծու։ Մայիս **28**.—Չափահաս **7,200** ճանճեր յառաջ կու գան, կէսերնին էգ։ Յունիս **8**.— **3,600** էգեր կ'ածեն **120**ական ծու։ Յունիս **20**.— **432** հազար չափահասներ յառաջ կու գան, կէսերնին էգ։ Յունիս **30**.— **216** հազար էգեր կ'ածեն **120**ական ծու։ Յուլիս **10**.— **25** միլիոն **920** հազար չափահասներ յառաջ կու գան, կէսերնին էգ։ Յուլիս **19**.— **12** միլիոն **960** հազար էգեր կ'ածեն **120**ական ծու։ Յուլիս **20**.— **1** երկիլիոն **555** միլիոն **200** հազար չափահասներ յառաջ կու գան, կէսերնին էգ։ Օգոս. **8**.— **777** միլիոն **600** հազար էգեր կ'ածեն **120**ական ծու։ Օգոս. **18**.— **93** երկիլիոն **312** միլիոն չափահասներ յառաջ կու գան, կէսերնին էգ։ Օգոս. **28**.— **46** երկիլիոն **656** միլիոն էգեր կ'ածեն **120**ական ծու։ Սեպտեմբեր **10**.— Հինգ երկիլիոն **598** երկիլիոն **720** միլիոն չափահասներ յառաջ կուգան, կէսերնին էգ։— Ահաւասիկ զարհուրելի բանակ մը որ ձեզ անուշ ննջակ կ'արշաւէ ամենուրեք՝ իր ոտքերուն տ

ՄԵՐ ՍՆՈՒՆԴԻՆ ՇՈՒՐՋ

ԲՈՒՍԱԲՈՒԺՈՒԹԻՒՆ.—Այս բժշկութիւնը հին է աշխարհի չափ. Տ.քթ. Հէլմ զայն ի պատուի կը դնէ: Սոխը, կ'ըսէ, կը բուժէ ջրգողները. չնահեղձութենէ տառապողներուն համար չատ լաւ է սխտորը, զոր կը գործածեն նաեւ համաճարակի և քոլէրայի դէմ. կանկառը երբեմն չերմին դէմ ազէկ է. տակի ժամն ալ նախախնամութիւն մըն է չաքարախտ ունեցողներուն համար: Սահպղինը՝ յարգանքով խօսինք իր մասին՝ կը դիւրացուէնէ կղկղանքը: Լոլիկը կը յաղթէ ատամոքսի թթուութեանները. ծնեբեկին քիմերը կը հանդարտեցուէնեն սիրտի բաբախումները. հազարը կը յանձնարարուի ծոյլ աղիքներու. կաղամբը նչանաւոր է մորթի և շնչառական խողովակներու հիւանդութեան դէմ. անարիւնութիւններուն և կանաչախտ ունեցողներուն (chlorotique) տուէք չոմլին. դդումը կ'սպաննէ փորոտիքը. կտաւնի արիւն մաքրող բոյս մըն է. անանուխը կը հանգեցնէ աղիքը. դեղնախնձորը գերընտիր է չաքարախտի դէմ: Եւ անաւասիկ բանջարաւճառներ որոնք կրնան ամբողջ տարին մրցիլ դեղագործներուն դէմ:

ԿԱՐՈՒՆ ամէնէն առողջարար կանանչեղէններէն մին է զոր տանտիկին մը կրնայ հրամցուէնել սեղանին վրայ: Ուտենք կարոս ամէն անգամ որ առիթն ունենանք. անիկա կը հանգարտեցուէնէ ջիղերը, և երբ ժամանակին ուտուի՝ կրնայ անցուէնել դլխու ջղային ցաւ մը. զգուշանանք անոր արմատները նետելէ, որոնք կրնան օգտակարապէս գործածուիլ՝ առիթը ներկայանալուէն: Ամէն օր կարոս և թեթեւ եփած հաւկիթ մը նիհ ուտենք՝ չատ առողջ կ'ըլլանք: Սեւիլին կայ, այս բանջարեղէնը չերմապէս կը յանձնարարուի նաեւ յօդացաւ ունեցողներուն: Նչանաւոր անդ. բժիշկ մը յօդացաւը կարոսով կը բուժէ. իր կարծիքով, ամէն տեսակ յօդացաւեր կրնան անհետիլ այս կերակուրին առատ գործածութեամբը:

ՏԱՐՕՐԻՆԱԿ ՄՆԴՈՒՈՒԿԱՆ ՓՈՐՁԵՐ.— Մնդատական նչանաւոր փորձ մը տեղի ունեցած է Տ.քթ. Մաքս Մօսքովքիի կողմէ, անուանի հետազօտիչը Beri-Beriի: Փորձով հաստատուելու համար թէ այս հիւանդութիւնը չատաչ կու գայ

բրինձ ուտելէն, բժիշկը յանձն առաւ փորձն իր վրայ կատարել և 138 օր դրեթէ բացարձակապէս սպրեցաւ բրինձէ պատրաստուած սլլազան կերակուրներով. յետոյ իր անձին վրայ ցոյց տուաւ beri-beriի բոլոր ախտանիչները: Բայց ներարկելով իր մարմնին բրինձէ պատրաստուած չիճուկ մը, ցոյց տուաւ թէ կատարելապէս բուժուած էր հիւանդութենէն:— Քանի մը ամիսներ առաջ՝ Բէնսիլվանիոյ համալսարանէն խումբ մը բժշկ. ուսանողներ քանի մը ուչադրաւ փորձեր կատարեցին՝ երեւան հանելու համար հաւկիթին մնուցիչ չատկութիւնները: Ամբողջ չարաթ մը հաւկիթով սպրեցան (խաչածը, իւղի մէջ եփածը, ձուարդը — omlette եւն.): Փորձողներէն չատերը հաստատեցին թէ այդ միօրինակ անդատութիւնն իրենց չարմար եկած էր չատ մը տեսակէտներով, միայն իրենցմէ մէկը, քաջամարտիկ ըմբիշ մը, 4 օր վերջը տկարացաւ և հիւանդանոց տարուեցաւ:— Լօս Ընճէլըսի բժիշկ մը, Տ.քթ. Լէօն Լէնտըն, անդամ մը 15 օր սպրեցաւ կողինի (cactus)ով: Ուզելով ապացուցանել թէ կողինն ընտիր մնուցդ մըն է, պատրաստեց ճաչացուչակ մը. կարոսի և կողինիի ապուր, տապկուած կողինի, անոր պտուղէն պատրաստուած ազգան, նաեւ նոյն պտուղովը համեմուած օչարակ: 15 օր վերջը տեսաւ թէ իր առողջութիւնը ո՛չ միայն բարւոքուած էր, այլ նաեւ կէս քիլօ ալ չահած էր կշիռքին վրայ:

ՏԱՐՕՐԻՆԱԿ ՓՈՐՁ ՄԸ կատարուեցաւ անցեալ տարի Նիւ Եօրքի բժշկ. հիւանդանոցի ուսանողներէն մէկուն վրայ: Բժիշկները փափաքեցան ուսումնասիրել զանազան մնուցողներու տպգրուող չատկութիւնները: Ուսանող մը չանձն առաւ նիհի ծառայել փորձերուն. 13 օր վակուեցաւ չատկապէս պատրաստուած սենեակի մը մէջ, ուրկէ իր ամէն չարժումները խնամով կը դիտուէին բժիշկներու կողմէ՝ դիտարան ծառայող սպակիէ մը: Սենեակին հետ ելեկտրականութեամբ հաղորդակցութեան մէջ եղող չերմաչափ մը ցոյց կու տար քննիչներուն թէ «ենթական» իր ամէն մէկ առած մնուցդէն ո՛րչափ կ'աղդուէր. և կարդ մը նուրբ գործիքներու միջոցաւ կրնային ըսել ճիշդ չափն այն թթուածինին զոր կը քաղէր: Բանտարկուած մարդուն մնուցդը կարելի եղածին չափ փոխո

էր: Շնորհիւ իրենց գործիքներուն՝ բժիշկները կարող էին ապացուցանելու թէ տարբեր անուններն որոշ ազգեցութիւն մը ունէին ձեռք բերուած տոքթրական քանակին վրայ:

23 ՏԱՐԻ ԿԱԹՈՎ ԱՊՐՈՂ ՄԸ.— 1906ին մեծ ցնցում առաջ բերաւ անուղղի ազգեցութիւնները փորձողներու չրջանակին մէջ աւատր. Տ.քթ. Հէրման Շուարցի այն յայտարարութիւնը թէ 23 տարիէ ի վեր մի միայն կաթով ապրած էր: Իր անուղղն էր օրական 3 կալոն կաթ, որմէ երբեք գանգատելու պատճառ չունեցաւ երկար տարիներ, քանի որ միշտ չատ քաջառողջ էր: 23 տարիէ ի վեր 25,185 կալոն կաթ խմած էր տօքթօրը:

Թուաբան † Բարսեղ Տիւրկիրեան

Թուաբան Բարսեղ Տիւրկիրեան, *որ 1890ին մեռած է Պոլիս՝ 59 տարու: Աշակերտած է Սկիւտարի Ճեմարանը՝ Զաւուռնեան պատուելիի օրով: Վարած է առեւտրական եւ ուսուցչական զանազան պաշտօններ: Ձեռնասուն՝ թուաբան Ս. Միխայէլեանի: Հեղինակ՝ 1885ին Պոլիս տպուած «Թուաբանութեան» մը: Հասցուցած է բազմաթիւ աակներ:*

ՀԻՒԾԱԽՏԻՆ ԶԱՐԻՔՆԵՐԸ

*Բրակացի Բօբըըը բժիշկը 1876ին իսկ հաստատեց թէ մեռնող 100 դրաչար գործաւորներու 66,5ը թոքային հիւծախտէ են. անոնց միջին տարիքն է 32,8: Վիւննայի փոխադարձ օգնութեան ընտուվի տեղեկագիրը ցոյց կու տայ նմանապէս թէ 100ին 61,1ը կը մեռնին ուռական ախտէ (tuberculose), գրեթէ 34,1 տարեկան: — Զուիցերիոյ Գրաչարներու Ընկերութեան Դաշնակցութեան տեղեկագիրն ալ կը հաստատէ իր կարգին թէ 1906ին և անկէց ի վեր ամէն տարի՝ ընկերակիցներուն $^{2}/_{3}$ը մեռած է ուռական ախտէ 55,5 տարեկանին, միջին հաշուով:— Լիլի մէջ 100 մեռնողներու վրայ 25ը հիւծախտէ է. 100 ատամրող (peigneur) գործաւորներու 69ը վարակուած է անկէ: Այս սոսկալի հիւանդութիւնը ջուլհակներէն կը տանի 25-35 տարեկանին մէջտեղ:—Տ.քթ. Մօռաք՝ իր մէկ տեղեկագրին մէջ կ'ըսէ թէ տղոց հիւանդութիւնը չափազանց չատցած է. Լօզանի խեղճ թաղերուն մէջ 1000 նորածիններէն 444ը կը մեռնին, այսինքն 2ին գրեթէ 1ը. մինչդեռ միջնակարգ ընտանիքներու մէջ 1000ին 100ը չմեռնիր: Գալով ուռական ախտին, այնքան աւելի չաճախադէպ է՝ որքան ընտանիքն վարձքն աժան է, լոյսն՝ անբաւական և սենեակներուն օդաւորումը՝ չոռի: Զքաւորութիւնը գլխաւոր պատճառն է Հիւծախտի չարատեւ ներկայութեան:

ԱՂԻՈՐ ԱԶԳԵՐ

Այն պչրասէրները որոնք գոհ չեն Բնութեան՝ իրենց պարգեւած դիմագիծերէն, նիհայ կրնան օգտուիլ նարտար միջոցէ մը, որով կարելի է իրենց աչերուն գոյնը փոխել: Դարմանուողը նախ զգայագիրկ կ'ընէ, որպէս զի ցաւերուն տոկայ, յետոյ շատ մը ծակտիճներ (incision) կը բանան աչերուն մէջ, խիստ բարակ ասեղներով: Այդ բացուած ծակտիկներուն մէջն է որ ուզուած գոյնը կը դնեն եւ կը ծփեն: Այս դարմանումէն յետոյ պէտք է շաբաթ մը մութ սենեակի մը մէջ անցուցնել, մինչեւ որ աչերն ապաքինին իրենց կրած գործողութենէն որ երբեք չվնասեր աչերուն տեսողութեանը: Այդ ժամանակամիջոցին՝ աչերը ծծած եւ իւրացուցած են այդ գունաւոր նիւթը, գոյներնին ալ փոխուած՝ կապոյտի, շագանակի, գորշի, ինչպէս որ վիճակած է ենթական:

ՄԵԾ ՄԱՐԴՈՑ ԱՋՔԵՐԸ

Վիրաբոյկս կը կարծուի որ հատաւտուած է բժ հանճարեղ ազգականը չէ յիմարութեան, այլ միչ մը բոլոր աւօրինակութիւններէն վերագրելի են այլոյ չարաչար յոգնութեան: — Ուղեղի մասնագէտներ, օրինակի համար, կը պնդեն թէ Բարդայդ երբէ չատ չարմարած ակնոց եւ աղեկ եղկեցուկան յոյս մը ունենար իր գրասեղանին վրայ՝ աշխատելու համար, (փոխանակ փորիկ յուսահատութեան մը որ շատ անգամ ալ ծածկուած կ'ըլլար ջօլսօնեան մեգոյ), անկից տրտնջացող մը եւ դժուարամարսութիւն ունեցող մը պիտի չըլլար: Իրականութեան մէջ, այլոյ ներդրութիւնն էր իր բոլոր այլանդակութիւններուն պատճառը: Արդարեւ, բոլոր տաղանդաւորները չատ տեսնին պիտի ըլլային — կ'ըսէ ժամանակակից գիտութիւնը — երբէ կրկնագոգաւոր ակնոցներ ունենային: Այլոյ միւնոյն անբնական վիճակն է որ պատճառ կեցուցած է շատ մը ողբերգական կնարներու: Նշանաւոր արուեստագէտ Թըրնըր փորորիկներու խաղալիկ նաւի մը տեղ, պիտի ուզէր նաղաղիկ դաշտանկարներ զորս այնման արուեստագէտներ կը նկարեն՝ երբ իրենց այլոյ չարմար ակնոցներ ունին: Վանկեր ալ երբէ չարմար ակնոց ունենար եւ դներ՝ հաւանօրէն պիտի չուզեր գրել Վաշիրի եւ վիշապներու մասին, այլ պիտի յղանար հանճարի պարեր եւայլն: Տարիի ալ ուրիշ գոն մըն էր այլոյ ներդրութիւն: Անշուշտ պիտի չտար աշխարհի իր բնաշրջումի տեսականը որ ընկերութիւնը յուզեց խորապէս, երբէ իր այլերը բնական վիճակի մէջ ըլլային: Տը Բինս կը տառապեր իր այլերուն գեշութենէն: Ապահովաբար ափիոն երբէ առած պիտի ըլլար, երբէ չատ ակնոց դրած ըլլար: Բայց այն ատեն ալ մարդկութիւնը ունեցած պիտի ըլլար իր ափիոնի նուագները: Եւ վերջապէս, գիտութիւնները նզրակացուցած են թէ մարդկային ընկերութեան համար աւելի չատ է հրաժարիլ ակնոցներէ, քան թէ հանճարներէ:

ԽՆԱՄՔՆԵՐ ԱՆՄԻՋԱԿԱՆ ՊԱՐԱԳԱՆԵՐՈՒ

1. *Աչքէն պարագայի մէջ՝ խելքը գուլխէն չկորնցունել և հանդարտ մնալ: 2. Օգտուիլ ձեռքի տակ գտնուածէն. դարմանումը չկնճռոտել: 3. Չափազանց մաքուր ըլլալ, մաքուր ձեռքեր ունենալ, մաքուր ջուր առնել, մաքուր ճերմակ լաթեր գործածել:*

Վէրեր. — *Եթէ առատ արեան հոսում կայ, սեղմել և վէրքը ուժով մը կապել: Ջայն լուսալ մաքուր, առատ ջուրով. նախընտրելի է, եթէ եռացած ջուր գտնուի. մատներով սակայն պէտք չէ դպիլ վէրքին, այլ լաթի կտորով մը և կամ թաշկինակով զոր կարելի է գործածել եռալէ վերջը պաղած ջուրի մէջ քանի մը վայրկեան թրջած ձգելէ ետք. վրայէն ալ պէտք է սեղմել չոր լաթի կտորով մը:*

Գելում, նիլում (entorse, contortion). — *Պաղ ջուրի մէջ թաթխուած լաթեր դնել վրան: Ննջասենեակ հանգիստ պէտք է ընել:*

Ոսկրախախտում (déboîtement). — *Պէտք է բացարձակապէս հանդարտ կենալ՝ մինչեւ բժիշկին հասնիլը:*

Ոսկորի խորտակում (fracture d'os). — *Բռնել խորտակուած անդամը: Եթէ վէրք կայ վրան՝ վերեւ ըսուածին պէս ընել: Հիւանդը երբէք չտեղափոխել՝ առանց ամբողջ անդամն անշարժեցուելու գաւազանով մը, խաւաքարտոներով, բարակ տախտակներով՝ բամպակով և կամ լաթերով վրանին լաւ մը փաթթելէ վերջ:*

Միջատի խայթուածք. — *Շփել խայթուած մասը ոգելից ըմպելիով, օճառ ջուրով, աւելի լաւ՝ ամօնիակով և կամ «ֆօրմոլին»ի լուծաջուրով, յետոյ ֆոլդրեանները ընել միեւնոյն հեղուկով: Գառնալեզուի (plantain) տերեւներով եղած խիւսն ալ աղէկ է:*

Խածուածք. — *Եթէ կարելի է՝ արիւնոտել վէրքը: Եփած ջուրի ֆոլդրես, լոգանք ընել տալ վիրաւորուած անդամին՝ մաքուր օճառ ջուրով, կամ «Լիզոլ» լուծաջուրով (մէկ սուրճի դգալ՝ ամէն մէկ լիտր ջուրին): Յետոյ մաքուր մը պատառել:*

Այրուածք. — *Տալկ (talc) ցանել վրան, կամ ծեփել ձէթով, «վազէլին»ով և կամ աւելի լաւ՝ իւղա-կրային (oléo-calcaire) հեղանիւթով: Պատառել անմիջապէս, արգիլելու համար այրած մասն օդի ենթարկուելէն:*

Սառիլը. — *Խոյս պէտք է տալ վառարանէ կամ տաք ջուրէ: Ձիւնով կամ կարծր լաթով մը սառած մասը շփել (և կամ ամբողջ մարմինը՝ եթէ սառումը ընդհանուր է) մեթոտիկ կերպով, հետզհետէ աւելի ուժգին: Յետոյ թաւնձր լաթերով պատառել:*

Բիբէն արիւն վազելը. — *Գլուխը բարձր և եռեւ բռնել: Բիբէն ու ծոծրակը պաղ ջուրով ֆոլդրես ընել: Մատներովը ռունգերը սեղմել, պաղ քացախ ջուր քաշել, բամպակ խոթել քիթը:*

Արգանդային արիւներթութիւն. — *Գետնի վրայ պառկած մնալ, բացարձակ հանգիստ, պաղ ջուրի ֆոլդրես փորին վարի մասին վրայ: Բժիշկ կանչելն անհրաժեշտ է:*

Թունաւորում. — *Կոկորդին խորը քերել մատով՝ փսխելու համար: Առատ գաղջ և կամ տաք ջուր խմցունել՝ մէջը քիչ մը աղ և կամ ձէթ դրուած: Կարելի է նաեւ ածուխը փոշիացունել և ջուրի մէջ խառնելով խմցունել ապուրի գդալով: Բժիշկ կանչել անպատճառ:*

Մարիլ. — *Առանց գլխուն բարձ դնելու՝ հորիզոնական դիրքի մէջ պահել հիւանդը. կոճակները քակել. պաղ ջուր երեսին:*

Արեւազարկ. — *Հանգիստ մնալ շուք տեղ մը. վիզը քակել. պաղ ջուրի ֆոլդրես ընել գլխուն: Կուրծքը շփել՝ պաղ ջուրի մէջ թրջած լաթերով: Ջուր խմել:*

Ննջասենեակ. — *Սրկածելը թարմ օդի ենթարկել և գետինը պառկեցունել, հագուստին կոճակները քակել մինչեւ մէջքը, մարմինը շփել (կուրծքը) չոր լաթերով, բերանը բանալ, թաշկինակով լեզուն բռնել և դուրս քաշել, յետոյ ներս հրել. այսպէս շարունակել չափաբերաբար՝ վայրկեանը 20 անգամ: Բժիշկ կանչել:*

Ծովէն հանուած մը. — *Պառկեցունել, կոճակները քակել, շնչահեղձի գործադրել: Ծածկել մարմինը, որպէս դի տաքնայ:*

Կարուած. — *Նստած դիրքի մէջ հանգիստ ընել տալ հիւանդին, մանաւանդ ծեփելիք՝ կուրծքին վրայ, բժիշկ կանչել։*

Վերնոտութիւն (սառա). — *Հիւանդը պառկեցնել կռնակի վրայ՝ գետինը, հագուստները քակել, հովել, որպէս զի հիւանդը ինքզինքը չվիրաւորէ. թողուլ որ տագնապն անցնի։*

Osur մարմին՝ այրի մէջ. — *Զչփել, չճմռել բնաւ. ջանալ թաչկինակի մը ծայրով դուրս հանել օտար մարմինը։ Պաղ fomentation։*

Osur մարմին՝ ականջի մէջ.— *Որ և է դործիք չխոթել ականջը։ Դրեթէ զայն գաղջ ջուրով. սակայն եթ կենալ առկէ՝ եթէ լուբիա մը, ոլոռն մը և կամ ոսպ մըն է մտածը։*

Osur մարմին՝ բիթի մէջ. — *Դործիքի պէտք չկայ։ Բերել միւս ռունդը։ Ծխախոտ քաշել քիթը կամ պղպեղ՝ փռնգտացնելու համար։*

ՆԻԱԿԱՐԱ ԵՒ ԼՈՒՍԱՆԿԱՐԸ

Նիակարայի ջրվէժին գագաթին մէկ կայարեալ յատակագիծը պիտի պատրաստուի ճիշդ ու ճիշդ ինճեզներով եւ հաւանաբար ինճեզին ալ կոտրակներուը: Այսկա յատակագիծը պիտի ըլլայ ճիշդ այն տեղին ուր ջուրը կը բաւաձի իր վրայ: Ցառաջացող գիտութիւնը որ կը ներկայանայ Stereophotogrammetry *անուան տակ, այս բանը կարելի ըրած է: Բարձրութենէ մը յատուկ կարգ մը լուսանկարիչ մէջի բոլոր մասերը փոխակերպել հողային կայարեալ յատակագիծի մը: Փոխակերպուած մեծ մասը կ'ըլլայ աւելի կամ նուազ ինճնաշարժ կերպով շատ բարդ մեթենայի մը միջոցաւ: Եւրոպայի մէջ շատ արագ առաջ կ'երթայ նոր աշխարհացոյց շինելու դործիքը. հողային ընդարձակ տարածութիւններ կարելի պիտի ըլլայ աշխարհացոյցի մէջ անցունել այս կերպ նորագիւտ յուսալիկարդութեամբ:*

ԹՌՉՆԱՍՊԱՆ ՓԱՐՈՍՆԵՐ

Վերջերս դարման մը խորհուած է՝ փարոսներու միջոցաւ թռչուններու տրուած ջարդին առաջքն առնելու համար: Թէպէտ ինչ ինչ փարոսներ թռչուններու համար մահարեր չեն նկատուիր, բայց անդին անանկներ ալ կան, օրինակի համար Հոլանտայի Թէրշէլինք մեծ լոյսը՝ որուն շուրջը առաւօտ մը 1000է աւելի թռչուններ մեռած գտնուեցան: Տանըմարքացի նշ. բնագէտ մը դարման մը խորհած է: Խղճամիտ քննութիւն մը կատարելով փարոսներուն թռչնասպանութեանը մասին, գտաւ թէ՝ թռչունները որոնց համար լոյսը մասնաւոր քաշողութիւն մը ունի, ուղղակի անոր դիմելով չէ՛ որ կը մեռնին, այլ անոր շուրջ անվերջ դառնալնուն հետեւանքով իրենց ունեցած ուժաթափութենէն: Ուստի առաջարկեց թառեր զետեղել փարոսին լոյսին եզերքը՝ քիչ մը վերօք, զօրաւոր շրջանակի մը վրայ, որպէս զի թռչունները քիչ մը հանգստանալու տեղ գտնեն՝ երբոր յոգնին: Թէրշէլինկի եզերքը հաստատուեցաւ ատանկ թառեր՝ մեծ յաջո-

ղութեամբ: Ըստ առաջնոյն, գաղթող պզտիկ թռչունները կը թեւածեն դէպ ի լոյսը, դառնալով անոր եզերքը՝ մինչեւ որ յոգնին, յետոյ թառերուն վրայ կը հանգչին, միշտ նայելով լոյսին, մինչեւ որ կրկին դառնալու համար ոյժ ստանան եւ կամ արշալոյսը ծագի: Թէրշէլինկի եզերքը թառեր հաստատուելէն ի վեր, մահերը 100ին 2 կը պատահին: Բայց որպէս զի անոնք օգտակար ըլլան, հաստատ մը զանոնք զետեղելու է այնպիսի ծեւով մը որ ո՛չ շատ մօտ զանուին լոյսին, ոչ ալ շատ հեռու, որովհետեւ թռչուները չեն ուզեր վրան թառիլ: Անգլիոյ մէջ՝ Սէնթ Բաթէրինի փարոսին շուրջ նմանօրինակ թառեր դնելու համար ժողովրդային հանգանակութիւն բացուած է: Այդ լոյսն ալ թռչնասպան է. վերջերս մ'ի գիշերուան մէջ 400 թռչուն մեռած են հոն: Անգլ. նեղուցին մէջ եղած փորձերը համանման են Ամերիկայինին: Ամենէն աւելի սպանիչ լոյսերն անոնք են որ կը գտնուին մեկուսացած վայրեր եւ գաղթող թռչուններու ճամբուն վրայ, մանաւանդ մառախլապատ գիշերները: Լուսնակ կամ աստղազարդ գիշերներ՝ փարոսները նուազ թիւով թռչուն կ'սպաննեն. կը հետեւի թէ պայծառ գիշերներ լոյսին ձգողականութիւնն այնքան զօրաւոր չէ զանոնք իր շուրջը խմբելու համար: Ամերիկեան փարոսները քիչ թիւով կը գտնուին գաղթող թռչուններու ճամբուն վրայ. եւ յետոյ, ամերիկեան ծովափներ այնքան միգամած չեն որքան անգլիականները: Աղլանթիք Սիթիի մեծ փարոսը շատ հազուադէպ է որ թռչուն սպաննէ, վասն զի քաղաքն ա՛յնքան փայլուն կերպով լուսաւորուած է որ, փարոսն ինքնին մեծ ձգողականութիւն մը չունի թռչուններուն համար: Լօնկ Այլընտի «Շայնըքոք Րէյ» փարոսը շատ աւելի աղիտաբեր է, որովհետեւ խիստ յորդ եւ առանձնացած լոյս մըն է: Մէքսիքայի ծոցին երկայնքին գտնուած լոյսերը թէեւ թռչնոց համար մահաբեր են, սակայն անոնցմէ ո՛չ մին կը հաւասարի Անգլ. նեղուցին մէջ գտնուածներուն: Կրկին փարոսներուն լոյսին ուղղակի զարնուելով՝ շատ թռչուններ սպաննուած են: Մեծ հաւաքումներ —որոնք 40 ոսկիէն աւելի կ'արժեն եւ կը ճախրեն ա՛յնքան արագ որքան չէ կրցած դեռ թռիլ որ եւ է սաւառնակ— կը զարնուին լոյսին եւ կտոր կտոր կ'ըլլան: Սովորաբար լոյսին ճիշդ վարը՝ պահապանին սենեակին պատերուն կը բաղխին, քան թէ ապակիներուն: Փարոսներու ընկերութիւնը՝ Թէրշէլինկի դարմանատարութեան խնդիրովը շահագրգռուած՝ ուսումնասիրութիւններ կը կատարէ, հնարքներ գտնելու համար թէ արդեօք կարելի՞ է այդ միջոցն ի գործ դնել ամերիկեան փարոսներու համար եւ թէ՝ գաղթող թռչուննե՞ր են որ կ'սպաննուին մեծ մասամբ, եւ ո՞րքան:

ԱՑԼ ԵՒ ԱՑԼԿ

ՕԴԱԲԱՆԱԿԱՆ ՁԱՆՁՈՐՍՆԵՐ. — Ուինսթընէկի մէջ կաճնատան մը պետը լարդանոցի դուռներուն ետեւ օդին մէջ առկախ մեծ վրձիններ կը գետեղէ, որպէս զի կովերը երբ ներս մտնեն՝ այդ մեծ վրձինները վրանին քսուելով եղած ճանճերը վանեն։

ՊՈՂՊԱՏԸ ԿՏՐԵԼ ԶՈՒՐԻՆ ՏԱԿԸ. — Դանակով պանիրի շերտեր կտրելու պէս, ՋՋուածոյթինի (oxyhydrogène) բոցով պողպատ կտրելը 1-2 տարուան հնութիւն ունի արդէն Եւրոպայի քաղաքներուն մէջ ուր յաճախ կը գործածուի, վար առնելու համար հին պողպատեայ շէնքեր։ Բայց հիմայ այս զարմանալիքն ա՛լ աւելի նշանաւոր հանդիսացած է, որովհետեւ ՋՋուածոյթինի բոցը կրնայ գործածուիլ նաեւ ջուրին տակը գտնուած պողպատն ալ կտրելու համար։ Բոցը ճիշդ սովորական գործածուածին պէս է, բայց վահանակ մը և ճնշուած օդի մղիչ մըն ալ աւելցուցած են անոր վրայ, ջուրը հեռու պահելու համար բոցէն։ Այս դրութեամբ, լուղակ մը 16 ոտք վարը՝ ջուրին մէջ կտրած է երկաթէ ձող մը $2\frac{1}{2}$ ինճէզ հաստութեամբ։ Այս ամբողջ գործողութիւնը լուղակը կատարած է կէս վայրկեանի մէջ։

ՄԻՇՏ ԴԷՊ Ի ՎԵՐ. — Բացարձակապէս ճշմարիտ է Թէ օդանաւորդ մը կրցած է Մօն Պլանէն աւելի բարձր սաւառնիլ։ Նախորդ տարւոյն ընթացքին, ֆրանսացի նշանաւոր սաւառնորդ Լըկանեէօյ 17,913 ոտք բարձրութեան մը հասաւ, այսինքն 2,000 ոտք աւելի բարձր Եւրոպայի մէջ գտնուած ամէնէն բարձր լեռնէն։ Անտարակոյս օր պիտի գայ որ մարդիկ պիտի կարենան Էվէրէս լեռնէն ալ վեր սաւառնիլ, այսինքն ծովուն մակերեսէն հինգ ու կէս մղոն բարձրութեան մը հասնիլ։

ՊՆԴԱՑԱԾ ՔԱՐԻՒՂԸ (solidified petrolium) զոր նաւատէրեր կ'առաջարկեն գործածել իրենց շոգենաւերուն մէջ փոխան ածուխի, կ'ըսուի Թէ $2\frac{1}{2}$ անգամ աւելի տաքութիւն կու տայ՝ քան նոյնքան ծանրութեամբ ածուխ։ Կը վառի որ և է հաստատուն վառելանիւթի պէս. փոշի չունի, մխիր չձողուր, և իր բառակուսի կոյտերովը՝ կարելի է իրարու շատ մօտիկ դիզել, որով շատ տեղ չբռներ։

ԶԳՈՒՇՈՒԹԻՒՆ ? — Պզտիկ տղաք որպէս զի ինքնաշարժ կառքերու ետեւէն չկախուին, Ամերիկացի մը գործիք մը գտած է որով ելեկտրական հարուածներ կը տրուի կախուող ո և է յանցաւորի։ Այդ գործիքը կը կայանայ կուտակիչ (accumulator)ներու պզտիկ մարտկոցէ մը (battery) և կծիկէ (coil) մը՝ շրջանակի մը կապուած, այնպէս որ կոճակի մը վրայ կոխելով, կառքին բոլոր մետաղական մասերը հարուածներ կու տան իրենցմէ կախուողին։

ՈՍԿԻ ԶՈՒԼԵԼՈՒ գործողութեան մէջ փոփոխութիւն մը ներմուծուած է Ամերիկա։ Փոխանակ զայն ձողաձեւ կամ աղիւսաձեւ ձուլելու՝ կոնաձեւ կը ձուլեն, որպէս զի գողերու համար դժուար ըլլայ զանոնք Թռցուցնելը։ Կոները կը ձուլուին զրէթէ ամէն չափով՝ ամէն մէկը $1-1\frac{1}{2}$ ոտք տրամագիծ ունեցող խարիսխով մը։ Այս տեսակ կոն մը բնաւ դիւրատար չէ։ Կեռեր, ունելիներ կը գործածուին՝ ձուլման միջոցին՝ ձեռք ձեռք անցունելու համար զանոնք, քանի որ ա՛նքան անհնարին են։ Գող մը երբ այդ տեսակ կոն մը ունենայ՝ չափազանց դժուարութեանց կը մատնուի՝ զայն աննշմարելի ընելու համար, մինչդեռ ձողի կամ աղիւսի ձեւով բան մը առանց կասկած արձնցունելու կրնայ պարտըկուիլ։

ԶԱՐՀՈՒՐԵԼԻ՛ ԴՈՒՄԱՐ. — Եւրոպայի ամբողջ սպառազինութեան համար վատնուած դրամը հաշուելու համար, **17** գանձապետ անընդհատ **13** ամիս պիտի գրաղին, մէկ վայրկեանի մէջ 100 ոսկի հաշուելու պայմանաւ։

ՇՈՒԼՏԻ ՄԷՋ. գինետուները գոց են շաբաթ օրերը — վճարման օր, — մինչդեռ խնայողական դրամատուները բաց են մինչեւ կէս գիշեր։

ԼՈՒԻ ՊԱՐԹ անուն Հունգարացին ունի ստորագրութեանց նշանաւոր հաւաքածոյ մը։ Անցեալ տարի Ամերիկա անցաւ, քանի մը ստորագրութիւններ ալ աւելցուներու այդ հաւաքածոյին վրայ։ Եւրոպայի ամէն Թագաւոր գլուխներ — բաց 'ի Ռուսիոյ Ցարէն — ստորագրած են իր ալպոմին մէջ որ կը պարունակէ նաեւ ստորագրութիւնները բազմաթիւ քաղաքագէտներու, արուեստագէտներու, գրողներու, գիտուններու և ուրիշ աշխարհածանօթ անձերու։ Այդ ալպոմին 60,000 ոսկի գին առաջարկուած է իրեն. բայց ինք մերժած է, կ'երեւի Թէ մեծ բերելով այն քանի տարիները զոր վատնած է իր կեանքէն՝ նոյն Թանկագին հաւաքածոն պատրաստելու համար։

ՈՒՕԼԹԸՐ ՌՕԶԻԼՏ Թռչնաբան իր անագին Թանգարանին մէջ ունի 1 միլիոնէ աւելի Թիթեռնիկներու հաւաքածոյ մը։ Ունի նաեւ զմռսեալ անթիւ նմոյշներ ամենահազուագիւտ կենդանիներու, որոնց մէջ կայ auk կոչուած ծովային մեծ Թռչուն մը 2 հաւկիթներով, որոնց իւրաքանչիւրին արժէք դրուած է 340 ոսկի, նաեւ յամոյր մը, մնկոլեան ցիւ մը և 160,000ի չափ Թռչունի տեսակներ։

ԼՕՆՏՕՆԻ ԲԱՌԼԱՄԷՆԹԻՆ մէջ Ա. անգամ ըլլալով հայ անդամ մը ընտրուած է Ս. Ալպան աւանէն որ մայրաքաղաքէն 21 մղոն հեռու կը գտնուի։ Այդ Հայուն անունն է Ռափայէլ Ղարամեան որ 29 Յուլիս 1847ին 4 ընտրելիներէն առաջինը հանդիսացած է։ Ահաւասիկ ընտրելեաց ցանկն՝ իրենց ստացած քուէներով. — Ռ. Ղարամեան 295 քուէ, Ռէփըըն 276, Ուիլքս 230 և Քրէվըն 176։

ԱՄԵՐԻԿԱՅԻ ՄԷՋ Ա. լրագիրը հրատարակուած է 1704ին 'ի Պոսթըն։ 1840ին անգլիերէն լեզուով 1500 հատ Թերթեր գոյութիւն ունէին արդէն Միացեալ Նահանգաց մէջ։ — Աւելցունենք Թէ 1828ին էր որ տաճկերէն Թերթ մը սկսաւ լոյս տեսնել Եգիպտոս, Մէհմէտ Ալի Փաշայի հրամանաւ։

ՍԸՐ ՎԻՒԹՕՐ ՀՒՐՍԼԷՅ աշխարհի ամէնէն ճարտար ուղեղի վիրաբոյժն է։

Թատերական գիրեր. — Մ. Պէշիկթաշլեանի թատերգութիւնները 20 դրուշ: Փրկիչներ 6: Ֆրանֆօ-Թրէական Պատերազմ 3: Աւերումն Սնթի 2: Լիճի Սուրհանդակը 5: Զավալլըն 1: Աւարայրի առթիւ 3:

Կրթական. — Արուեստ Հարստանալոյ 4: Փիլիսոփայութիւն 6: Երիտասարդր 2: Թէ ի՞նչպէս պէտք է պարել 5: Կեանքի գործածութիւնը 7: Պարտէզ բարոյական 4: Մարդուն ծագումը 3:

Կրօնական. — Հայգոյժ 2: Վանգոյժ 2: Ժամանակ եւ խորհուրդ իւր 2: Պատասխան ուս Սիճօդի 1: Խօսք հոգեւորական 1:

Դպրոցական. — Բառարան ճրագնահայ 12: Անգլօհայ 8: Դասընթացք ձայնական երաժշտութեան 5: Ընդհանուր Ազգաց Պատմութիւն (Ա. մաս) Թաչկոնց 5: Բ. մաս 5:

Նկարներ. — Մայր Հայաստան, գունաւոր 20: Ցիսնամեակ Ազգային Սահմանադրութեան 2: Միհաս Զերազ 2: Ազգային դէմքեր 1:

Կեդրոնատեղի Զարդարեան գրատուն, Զամմամճըլար, կ. Պոլիս:

ԲԱՆԱՄԱՋԻ ՋՐԱՆՑՔԸ

1876ին է որ Փրանսայի մէջ Բանամայի ջրանցքը բանալու գաղափարը յղացուեցաւ։ 2 տարի վերջ Վայս Փրանսայէն Ամերիկա ղրկուեցաւ՝ ընկերակցութեան մը կողմէ, և յաջողեցաւ Գօլօմպիական կառավարութենէն մենաշնորհ մը ձեռք բերել՝ նոյն ջրանցքին բացման մասին։ Այդ մենաշնորհն էր զոր տարի մը յետոյ գնաց Բանամայի ջրանցքին ընկ.ը որ քիչ առաջ կազմուած էր 10 միլիոն ֆր. ղրամագլուխով։—Ջրանցքին աշխատութիւնները 1883ին սկսան. սակայն ընկ.ան անձնակցումը 1889 Մայիսին՝ ընդմիջեցին աշխատութիւնները։ Դատարանին կողմէ ընտրուած հաշուեյարզարը յարմար դատեց —հակառակ անձնկութեան— չարունակել գործը։ Այս նպատակաւ 11 ճարտարագէտէ կազմուած մասնախումբ մը քննութիւններ կատարեց և առաջարկեց փակոց (écluse)ներու չինութեամբ չարունակել գործը։ Այս կերպով ջրանցքն 8 տարիէն պիտի բացուէր, և ըստ տեղեկագրի՝ ծախքն 9 հարիւր միլիոն ֆր.է աւելի պիտի չըլլար։ Այս պայմաններուն մէջ, հաշուեյարդարը կարողացաւ կազմակերպել Բանամայի ջրանցքին նոր ընկ.ը որուն ղրամագլուխն էր 6 հարիւր յիսուն հազար բաժնեթուղթ, իւրաքանչիւրը 100 ֆր.ի։ Պեղման աշխատութիւնները վերսկան և բնականոն կերպով չարունակուեցան մինչեւ 1899։ Այդ թուականին գործը կնճռոտեցաւ եւեմտական խնդիրներով և մանաւանդ այն սպառնալիքով զոր Միացեալ Նահանգները կ'ընէին՝ իրենց ծախքով ջրանցք մը բանալ Նիքարակուայի մէջ։ Բարերախտաբար Մ. Նահանգաց կառավարութիւնը քննութենէ ետք համոզուեցաւ թէ եւեմտական տեսակէտով լաւագոյն էր Բանամայի մէջ բանալ ջրանցքը։ Նիքարակուայի ջրանցքին 949 միլիոն ծախք կը նախատեսուէր, իսկ Բանամայի՝ 721 միլիոն ֆր. միայն, ըստ ամերիկ. մասնագէտներու։ Այն ատեն բանակցութիւնները սկսան Բանամայի ջրանցքին ընկ.ան և 1904ին համաձայնութիւն գոյացաւ. 40 միլիոն տոլարի փոխարէն՝ ընկ.ը Մ. Նահանգաց կը փոխանցէր բոլոր այն հողերը որոնք իր սեպհականութիւնն էին ի Բանամա, ինչպէս նաեւ իր քարտէսները, յատակագիծերը, տեղեկագիրները եւն.։ — Ճամբու խնդիրը

լուծուած էր, պէտք էր հիմայ ճշդել թէ ի՛նչ պիտի ըլլար ջրանցքի չինութեան սիստեմը. հարկ էր որոշել թէ ջրանցքը ծովուն մակերեւոյթին ուղղութեամբ պիտի չինուէր թէ փակոցներով։ Կազմուած Ա. մասնախումբ մը սկզբմամբ Բ. սիստեմին համաձայն գտնուեցաւ. բայց մասնախումբը լուծուեցաւ և Ռուզվելթ նոր մը կազմից՝ որուն մէջ ֆրնս., անգլ., գերմ. և հոլանտացի ճարտարագէտներ ալ կը գտնուէին։ Այս նոր մասնախումբը 1906ին իր տեղեկագիրը կուտար և 13 ճարտարագէտներէն 8ը կ'առաջարկէին ծովուն մակերեւոյթին հաւասար ուղղութեամբ չինել ջրանցքը, 1 միլիառ 235 միլիոն ֆր. նեղմտրելով չինութեան ծախքը, և այս աշխատութիւնը՝ 12-13 տարի։ Փոքրամասնութիւնը փակոցներուն դրութեամբ չինել կ'առաջարկէր. նախատեսուած ծախքն էր 698 միլիոն ֆր. և աշխատութեան տեւողութիւնը՝ $8^1/_2$ տարի։ Հանրապետութեան նախագահն այս երկրորդ առաջարկը նախընտրեց։ Այսօր այլ եւս վերջացած է ջրանցքին չինութիւնը։— Ամերիկացւոց յաջողութիւնը զարմանալի չէ, որովհետեւ այն կազմակերպութիւնը որ ի յայտ եկաւ այս գործին մէջ՝ նշանաւոր է անով որ, ամէն մանրամասնութիւն լաւ նախատեսուած էր՝ աշխատողներէն կարելի եղածին չափ արդիւնք ձեռք բերելու համար, և մանաւանդ անով որ անոնց առողջական վիճակը վարիչներուն դլխ. և յարատեւ մտազբաղումը եղաւ։ Ամերիկացիք իրենց ֆրնս. նախորդներուն վրայ առաւելութիւն մը ունեցան, ա՛յն որ իրենք՝ իրենց երկրին մէջ էին։ Մ.Ն. ահանգները Բանամայի հանրապետութենէն գնեցին 116 միլիոն հեկտար հող որուն վրայ ձեռք առնուեցան այն առողջապահական միջոցները որոնք պիտի ապահովէին Բանամայի պարանոցին մէջ գտնուող 60,000 գործաւորներու կեանքը։ Ֆրանս. Ընկ.ան գործունէութեան միջոցին (1881-9), 17,000 գործաւորներէ 5000ը մեռան, այսինքն 30%ը, մինչդեռ Ամերիկացիներու օրով, տարին հազարին 16ը միայն մեռնողներ եղան։ Ամերիկ. ձեռնարկուներն իրենց տրամադրութեան տակ ունեցան աւելի հզօր գործիքներ որոնց մէջ նշանակելի է չոգեշարժ բահը (steam-shovel)։ Մասնաւորաբար յիշատակելի է աշխատութիւնն այդ գործիքներէն մէկուն որ 22 Մարտ 1910ին

3634 խորանարդ մէթր հող պարպեց 8 ժամէն։ Միւս կողմէ, բանւորներու սնունդին համար կարեւոր միջոցներ ձեռք առնուեցան. երկաթուղի մը չինուեցաւ՝ Ջրանցքին երկայնքին, և ճշմարիտ քաղաքներ բարձրացան այդ գիծին երկայնքին՝ վեր հաճոյատեսիլ տուներով։ Ամէն առտու ժամը 4ին ծովեզերքէն կը մեկնէր կառախումբ մը 11 սառապահ վակոններով, լի զանազան ուտելիքներով որ 2600 քիլոմէթր հեռուէն կը բերուէին, վասն զի Բանամա քանի մը տեսակ պտուղ կ'արտադրէ միայն։ Ուրիշ 10 վակոններով կը փոխադրուէին հագուստ և ճերմակեղէն. և այս բոլորը կայարանէ կայարան կանոնաւորաբար կը բաժնուէր ամէնուն տուները։ Ասկէ զատ, բանւորներուն և պաշտօնեաներուն բարոյական ու մտաւորական պէտքերն ալ նկատի առնուած էին. «գլըպ»ներ հաստատուած էին որոնք կը պարունակէին գիրքեր, թերթեր, խաղի սեղաններ և.։ Նոյնպէս ամէն չաբթու պարահանդէսներ կը կազմակերպուէին։ Ինչպէս կ'երեւայ այս ամէնէն, Ամերիկ. վարչութիւնը ևթէ իր գործաւորներէն կը պահանջէր կանոնաւոր աշխատանք և խիստ կարգապահութիւն, անոնց կը հայթայթէր նաեւ հանգիստ կեանքի ամէն պայմաններ, ինչ որ կը պակսէր բոլորովին ֆրնս. ընկ.ևան։ Ջրանցքին վակոց(սահանադուռ)ներուն փեղկերը պողպատէ են և 2,15 մէթր թանձրութիւն ունին, 20 մէթր երկարութիւն և $14^1/_2$–25 մէթր բարձրութիւն։ Իւրաքանչիւր դուռ 300–600 թօնօ կը կշռէ։ Եւ կատարեալ անհրաժեշտութեամբ է որ դուռները պիտի բացուին ու գոցուին։ Ջրանցքէն անցնող չոգենաւ մը, իր արագութեան ու մեծութեան համեմատութեամբ, 10–12 ժամուան մէջ պիտի կրնայ մէկ ովկիանոսէն միւսը փոխադրուիլ։ Ջրանցքին 2 մուտքերուն, Աղանտեանի և Խաղաղականի վրայ, բազմաթիւ ամբարտակներ չինուած են, որոնցմէ մին 3500 մէթր երկար է, ուրիշ մըն ալ՝ Խաղաղականի կողմէ՝ 5200 մէթր։ Ծովուն խորէն հանուած հողին քանակութիւնը 160 միլիոն խորանարդ մէթրէ աւելի է։ 1912ին, 1,541 միլիոն ֆր. յատկացուած էր այս չինութեան, և 1913 Յունվար 30ին՝ արդէն իսկ 1 միլիառ 504 միլիոն 474 հազար ֆր. ծախսուած էր։ Այս գումարին մէջ

էր ֆրնս. ընկ.ևան տրուած 40 միլիոն տօլարն ու Բանամայի հանրապետութեան տրուած 10 միլիոն տօլարը։

Ինչ պիտի ըլլայ Ջրանցքին մէջէն անցնող նաւերուն տարողութիւնը։ Ասիկա խնդիր մըն է որուն վրայ համաձայն չեն տնտեսագէտները։ Ըստ Նչ. տնտեսագէտ Ճօնսընի, 1915ին Բանամայի Ջրանցքէն անցնելիք նաւերուն տարողութիւնը պիտի ըլլայ 10 միլիոն 500 հազար թօնօ, որոնցմէ 6 միլիոն 770 հազար 775 թօնօ՝ Եւրոպայի համար, իսկ 3 միլիոն 201 հազար 592 թօնօ՝ Հիւսիսային Ամերիկայի համար, և մնացեալը՝ բուն իսկ Բանամայի պարանոցին համար։

Մ. Նահանգները 1912 Նոյեմբերին հետեւեալ տուրքերը սահմանած են անցուդարձ ընող նաւերու։ Ա.) Վաճառականի նաւերը 1 տօլար 20 սէնթ պիտի վճարեն իւրաքանչիւր թօնօ տարողութեան համար։ Բ.) Պատերազմիկ նաւերը 50 սէնթ։ Գ.) Կարգ մը ուրիշ նաւեր 1 տօլար 20 սէնթ։ Կարելի է հետեւեալ կերպով համառօտել Բանամայի Ջրանցքին բացման տնտեսագիտական հետեւանքները.— 1. Ծովեզերքի վաճառականութիւնն ու ծովեզերքի նաւարկութիւնը մեծապէս պիտի զարգանան։ 2. Անգլիոյ, Պէլճիքայի և Գերմանիոյ վաճառականութիւնն՝ անմիջապէս ետքը՝ պիտի օգտուին Ջրանցքին բացումէն։ 3. Մ. Նահանգաց և Հարաւ. Ամերիկայի արեւմտեան կողմի առեւտր. յարաբերութիւնները Եւրոպայի յարաբերութեանց տեղը բռնելու պիտի ձգտին։ 4. Եւրոպայի վաճառականութիւնն Աւստրալիոյ և Արեւելքի հետ պիտի չարունակէ օգտուիլ Սուէզի Ջրանցքէն։ Եւ Բանամայի Ջրանցքն է որ օգտակար պիտի ըլլայ նաեւ Եւրոպայի՝ կեղր. Ասիոյ և Ճաքոնի հետ ունեցած վաճառականութեան։ 5. Միացեալ Նահանգներու՝ Խաղաղական Ովկիանոսի արեւմտեան կողմի հետ ունեցած վաճառականութիւնը պիտի օգտուի նոյնպէս այս Ջրանցքէն։

Ճայտնի է թէ Ջրանցքին բացման արգելք եղող հողի վերջին կտորը հանուեցաւ արդէն՝ ուժանակի ահագին պայթումով մը զոր նոյն ինքն Մ. Նահանգաց Հանրապետութեան նախագահը՝ Մր. Ուիլսըն յառաջ բերաւ, մատը դնելով եւկատրական կոճակին վրայ, հազարաւոր վարսախներ հեռուէն։

3, 2, 1՝ ԿԻՆԵՐՈՒՆ ՎՐԱՅ

Ի՜նչ բաներ պիտի ի միտդ եկին ուրախ՝ իբր ազդակ անոնց գեղեցկութեան: Այս հարցումին պատասխանը կու տայ Հայ մը, հայերեն հին գիրքի մը յուսանցքին վրայ գրած ըղդպով հետեւեալը:

3 սպիտակ—մորթ, ակռայ, ժանիք: 3 սեւ—աչք, յօնք, կոպ: 3 կարմիր—շուրթ, այտ, եղունգ: 3 երկայն—մարմին, մազ, մեռք: 3 կարճ—ակռայ, ականջ, ոտք: 3 շայն—ականջ, ձախաս, յօնքերու միջնատաս: 3 նեղ—բերան, մէջք, ոտքի մուտք: 3 հաստ—բեռ սրունք, բուռք: 3 նուրբ—մատ, մազ, շուրթ: 3 պզտիկ—գիրկ, բիբ, գլուխ:

Երկու աչեր՝ երկու կայծ,
Երկու սիրի՝ երկու խայծ.
Երկուքին մէջ անկղման
Է սիրարոյր վարդ բերան:

ՀԵՌԱԳԻՐՆ Ի ԹՈՒՐՔԻԱ

*Թուրքիոյ մէջ, առաջին անգամ շինուած հեռագրաթելը եղած է Պոլիսէն Ադրիանուպոլիս, 29 Օգոստոս 1855ին աւարտած: Նոյն օրը բաշուած առաջին հեռագիրը կ'ըլլայ «Դաշնակից զօրքերը Սեվաստաբոլ մտան» ֆրանսերէն լեզուաւ, Խրիմի պատերազմին առթիւ: Ցեղոյ գիծը երկաբած է Ա. Պոլիսէն Շումլա, Նոնկէ Րուսճուք—Պուքրէշի ճամբով միացած՝ Աւստրիոյ և ուրիշ եւրոպական գիծերու: Հեռագրաթելերը Ֆրանսայէն յատկապէս Պոլիս կանչուած Տիլլառոյի հսկողութեան տակ զետեղուած և ապա բանած են, իսկ կաղմածքը՝ Պրէքէի կողմէ որ մարզած է նաեւ հեռագրատան պաշտօնեաները: Այնուհետեւ քիչ առնուազն մէջ Օսմ. կայսրութեան զանազան կեդրոններն օժտուած են հեռագրաթելերով: Առաջին անգամ, հեռագրատունը կը հաստատուի Սթամպօլի կողմը՝ Սօղուք-Չէշմէ կոչուած վայրը: Տարիներ վերջն էր միայն որ նոյն պաշտօնատունը փոխադրուած է Խսկի-Ջապթիէ՝ օսմ. նամակատան նորակառոյց շէնքը: Անցեալին մէջ, միայն Պոլիս—Ա. Պոլիս—Շումլա կեդրոններուն մէջ անպաշտօն հեռագիրներ ընդունելին ընդհանրանալով, օտար երկիրներու համար հեռագիր չէր ընդունուեր, և 25 բառնոց հեռագրի մը համար 38 $^1/_2$ գրուշ սակագին կը պահանջուէր. խօսքերն ալ պէտք էին գրուած ըլլալ լատին տառերով: Հինգերեքի 28 Շապան 1272 Թուականին էր որ (շաբաթ օր, ժամը 3 $^1/_2$ին) նոյն տաճկական հեռագրական նախարար Մէհմէտ էֆ. ստացած է առաջին հեռագիրը Թուրք տառերով՝ Ա. Պօլսոյ հեռագր. տնօրէն Մուսթաֆա էֆէնտիէ: — Սօղուք-Չէշմէի պաշտօնատունը, երկար տարիներ «պիւռօ թէքնիք»ին պետը եղած է մեր նշանաւոր բանաստեղծ Մ. Ալէմէհան, և վարչ. գործերով գլխ. դեր կատարած է նաեւ Մելքոն Եփրպաշեան որ քանիցս Օսմ. կառավարութեան կողմէ դացած է Եւրոպա, իբր ներկայացուցիչ, մասնակցելով հեռագրական համաժողովներու աշխատութեանց:

Հեռագիրն ի Թուրքիա հաստատուելէն 9 տարի վերջ, 1864ին, հեռագրատան ընդհանուր տնօրէն կը կոչուի Աղաթոն Դրիգոր որ տարի մը ետք Բարիզ կը ղրկուի՝ հեռագր. համաժողովի իբր օսմ. պատուիրակ, և դարձին՝ կը հաստատէ ի Պոլիս տեղական թղթատարութիւնը (poste locale)*, 1866ին, օսմ. Թղթ. ընդհ. տնօրէն կը կարգուի, 1867ին կրկին կը մեկնի Բարիզ, Թղթ. միջազգ. համաժողովին իբր օսմ. պատուիրակ: — Հետեւեալը շարքն է Օսմ. Հեռագրատան նախարարներուն, իրենց պաշտօնավարութեան ժամանակամիջոցներով և ստացած ամսականներով:*

		Պաշտօնավարութեան միջոց		Ամսական դրուշ
Ահմէտ Շիւքրի պէյ	11	Սեպտեմբեր	1287	13,300
Ֆէյզի պէյ	22	Յուլիս	1288	10,000
Սալիմ էֆ.	19	Հոկտեմբեր	1289	10,000
Եավէր բաշա	21	Օգոստոս	1291	10,000
Իզզէթ էֆ.	29	Մարտ	1293	10,000
Հայտար »	7	Յունվար	1294	17,500
Իզզէթ » (կրկին)	1	Մայիս	1296	15,000
Հասան »	1	»	1304	15,000
Հիւսէյին Հասիպ էֆ.	2	Հոկտեմբեր	1311	15,000
Կալիպ պէյ	1	Օգոստոս	1324	15,000
Ֆուատ »	19	Փետրվար	»	10,000
Մ. Սթէրփէն	25	Օգոստոս	1325	4,000 ֆր.
Սթամպօլեան էֆ.	22	Յունիս	1327	15,000
Իպրահիմ Մուսա էֆ.	29	Սեպտեմբեր	»	15,000
Թալէաթ պէյ	23	Յունվար	1327	15,000
Սապրի »	17	Օգոստոս	1328	—
Միւղրիս »	7	Նոյեմբեր	»	—
Ոսկան էֆ. Մարտիկեան	1	»	»	—

1277 տարին՝ բաց էին 897 հատ պաշտօնատուն, 6684 պաշտօնեաներով, 1068 մեքենայ, 5616 ուրիշ հեռագրի գործիքներ, հեռագրի գիծեր 41,252 քիլօմէթր, այդ գիծերուն վրայ գտնուող թելերուն երկայնութիւնը 64,424 քիլօմէթր, ընդհանուր պարան 681 քիլօմէթր:—Հետեւեալն ալ հասոյթներու ցուցակն է վերջին 10 տարուան:

1317	գրուշ	30,345,514	1322	գրուշ	37,197,828
1318	»	28,949,696	1323	»	45,031,233
1319	»	33,294,161	1324	»	43,462,086
1320	»	32,358,222	1325	»	47,383,497
1321	»	34,821,483	1326	»	50,138,831

** Հեռագրի վրայ Տաճկաստանի մէջ հրատարակուած հայերէն գիրքերէն մէկ հատ մը կը յիշենք միայն, 1857ին Պոլիս տպուած Թիւիկրաք կամ որ նոյն է նիկտրական հեռագիր, պատկերազարդ, Յովսէփ Վարդանեանի (Վարդան Բաշա) երկասիրութիւնը:*

ԿԱԹԻԼ ՄԸ ԱՐԻՒՆ

Երիկամունքներու բորբոքումը չատ սովորական և ահաւոր հիւանդութիւն մըն է։ Մեր ծնունդէն մինչեւ մեր մահը՝ քիչ կամ չատ ծանր ամէն հիւանդութիւն կ'ազդէ անհրաժեշտօրէն այդ գործարաններուն վրայ որոնք զտիչներ են և որոնցմէ դուրս կ'ելլեն բոլոր այն թունաւոր նիւթերը զորս կը պարունակեն մեր առած սնունդները։ Ասոր համար է որ երիկամունքներն ասպիճանաւոր խանգարման կ'ենթարկուին, թէև երբեմն ալ յանկարծական ծանր ախտեր կը վարակեն զանոնք, ինչպէս ուռականութիւնը, կամ քաղցկեղը։ Մինչեւ վերջին տարիները, այդ գործարաններուն վիճակը հասկընալու միակ միջոցն էր մէզին տարրալուծումը, բայց վերջերս երեւելի բժիշկ մը Բրօֆ. Վիտալ —Բարիզի բժշկանոցէն— հաստատեց թէ լաւագոյն է քնամէզը (urée) փնտռել արիւնին մէջ՝ քան թէ մէզին. այս բանին համար բաւ է կաթիլ մը արիւն տարրալուծել և ձեռք բերուած արդիւնքին համեմատ՝ կարելի է ճշդել երիկամունքին առողջական վիճակը։ Բրօֆէսօրին այս աշխատութիւններէն օգտուելով, Բարիզի բժիշկներէն Տ.քթ. Անապատ մտածեց ճշդել թէ ի՛նչ յարաբերութիւն ունի առողջ մարդու մը արիւնին մէջ գտնուած քնամէզը՝ մէզին մէջ գտնուած քնամէզին հետ, և այս յարաբերութեան կրած փոփոխութիւններն են որ ցոյց կու տան երիկամունքին՝ ենթակայ եղած խանգարումները։ Այսպէս, առաջին անգամ ըլլալով, կենսաբանական գիտութեանց մէջ կը կիրարկուի մաթեմաթիկական յարաբերութիւն մը։ Այս հաշիւը բժիշկ. և վիրաբուժական տեսակէտով մեծ չահեկանութիւն ունի։ Եթէ հարկ ըլլայ, օրինակի համար, երիկամունք մը անդամահատել, անհրաժեշտ է կանխապէս գիտնալ թէ ի՛նչ վիճակի մէջ է հիւանդին միւս երիկամունքը։ Եթէ արեան տարրալուծումը թագուն միզարիւնութեան (urémie) նշաններ ցոյց տայ, բժիշկը պիտի զգուշանայ գործողութիւն կատարելէ, որովհետեւ հիւանդը հաւանօրէն կ'ենթարկուի մահուան՝ թունաւորումամբ։

576 ԺԱՄՈՒԱՆ ՔՈՒՆ

Տիկին Սթօքս Անգլուհին անցեալ տարի 20 Սեպտեմբերին Անգլիոյ Հէնաըն քաղաքին մօտերը սաւառնակէ մը վար իյնալով՝ վիրաւորուած և ուշագիրկ մնացած էր։ Այդ օրէն մինչեւ Հոկտ. 13, խորունկ քունի մէջ մնացած է, կենդանութեան նշաններ տալով միայն այն ատեն, երբ անունդ կը ներարկուէր իրեն։ Այդ անդադարումէն յետոյ, սաւառնորդուհին վերստին կ'իյնար քնէածութեան մը մէջ որ չատ կը նմանէր մահաթմբիրի (léthargie)։ Տիկինը խնամող բժիշկները կ'ըսէին թէ այս վիճակին բուն պատճառն է արեան բլթեթի մը որ իր ներկայութիւնը ղգալի կ'ընէր ուղեղին մէջ, և կ'աւելցուներին թէ, երբ այդ բլթեթին հալէր, Տիկինը պիտի վերստանար իր մտաւոր կարողութիւնները։ Այդ մարգարէութիւնն իրականացաւ Հոկտ. 13ին, և 24 օրուան խորունկ ու երկար քունէ մը ետք, Տիկին Սթօք արթընցաւ ու վերագտաւ իր նախկին բնականոն վիճակը։

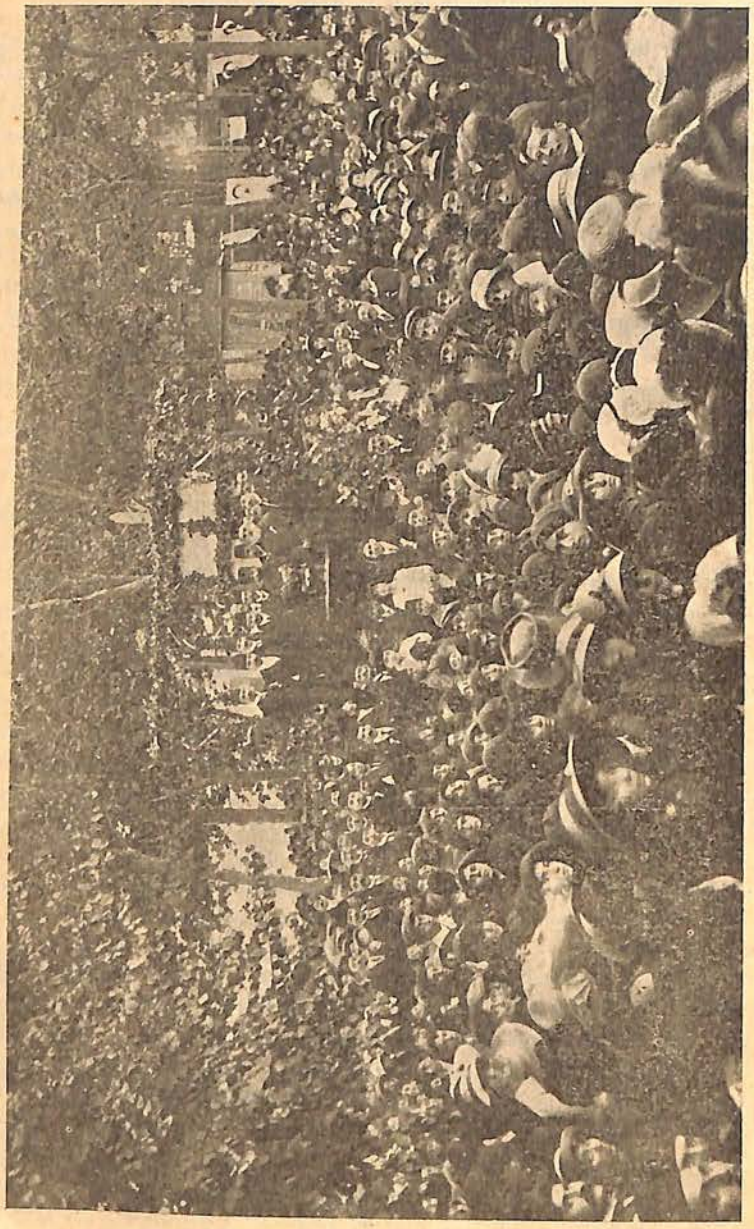
ԹՂԹԱՏԱՐ ԹՌՉՈՒՆ

15 Հոկտ. 1913ին, Ա. Անգամ ըլլալով սաւառնակը Թղթատարի պաշտօն կատարել սկսաւ. առտուն, ժամը 6 ½ին, Տեղակալ Ռօնէն սաւառնակով Բարիզէն մեկնեցաւ, «Բէբու» շոգենաւին յատկացեալ նամակաները տանելով իրեն հետ։ «Բէբու» Ֆրանսայէն կը մեկնէր դէպ ի Ամերիկա։ Թղթատար Թռչունը ժամանակին հասաւ և նամակաները Թղթատարութեան պաշտօնեային միջոցաւ յանձնուեցան շոգենաւի Ֆրանսայի առեւտրական նախարար Մ. Ալֆրէտ Մասէ այս փորձին յաջողութիւնը ստանալուն պէս, շնորհաւորական հեռագիր մը ուղղեց Ռօնէնի և իսկոյն որոշեց 2 կանոնաւոր օդաչու Թղթատարներ հաստատել, մին Բարիզի և Պօռտոյի, միւսն ալ Բարիզի և Նիսի միջեւ։ Սաւառնակները մինչեւ 100 քիլօկրամ նամակ պիտի կրնան կրել։ Ահաւասիկ Թղթատարութեան համար արագ փոխադրութեան . . . Թռչուն միջոց մը։

Վիպական գիրեր. — Ապեիլ Հավիս եւ Շէրլօք Հօլմս 18 դրուշ։ Արգասաւորութիւն 15։ Ախտրականը 8։ Ինճսուն երեք 20։ Թիապարտը 10։ Թշուառներ 100։ Խորհրդաւոր աղջիկը 10։ Կարապեն 16։ Հազար եւ մէկ գիշերներ 36։ Յովհաննէս Բաբունի 6։ Պատերազմ եւ խաղաղութիւն 32։ Սասմանցի տուն 5։ Տասնօրեակ 10։ Յաւիտենական տունը 4։ Ուղեւորութիւն Ժ.Վէռնի 2։

Պատմական. — Զէյթունի պատմութիւնը 20 դրուշ։ Բիւզանդական Հայ կայսրեր 3։ Զեներ Գլակ 15։ Ցիշատակարան հայ երեւելիներու Ա. եւ Բ. հատոր 60։ Նօսարք Հայոց 10։ Յովհ. Տէրոյենց 12։ Ֆէրրէր 3։ Պետրոս Դուրեան 2։ Զէյթունցի վարդապետը 5։

Դրական. — Սնգիր դպրութիւն 50։ Առեւելքի բոցեր 5։ Ընդարձակ երգարան 8։ Զայնագրուած՝ 10։ Լիուած ճառ 5։ Սրտի ժամեր 8։ Դէպքեր 4։ Մտքիս խառնարանէն 6։ — Դիմել Զարդարեան գրատուն։

368

ՅԻՇԱՏԱԿ ՄԸՆ Է

Մեծ Յորելեանին՝ հանդիսակաց հին խմբանկարը — պատրաստուած յուսանկարիչ Տ. Ժօզիճի — որ կը ներկայացուի 13 Հոկտ. 1913ի կիրակի օրը՝ Բերա, Թագսիմի պարտէզը, Ֆերիհիոյի Հայուհեաց կողմէ սարքուած հանդիսաւոր ծովածաւալ բազմութեանին տեսարան մը: Միջնեղի դասիճզարդ բարձր բեմին վրայ կեցողներն են — ձախին աջ — օրուան ձառախօսները՝ նախորդ Պատրիարք Արշարունի Սրբազան, Բրօֆ. Յակոբոս Ճճիլեան, Պօղոս «Մուհափիզ» Ճեմալ, եւ Բերայի կառավարիչ Բեհանի պէյերը, Թեոդիկ եւ ուրիշներ:

ԸՆՏԱՆԵԿԱՆ ԵՐՋԱՆԿՈՒԹԵԱՆ ԳԱՂՏՆԻՔԸ

Պէլճիքացի նշանաւոր եղերերգակ Մէթէրլինկի կինը որ ժօրժէթ Լբպլանի պէս՝ իբրեւ դերասանուհի՝ բաւական համբաւ հանեց դեռ չամուսնացած, կը ծանուցանէ թէ գտած է իրական գաղտնիքն ընտանեկան երջանկութեան, և կ'ներքոյ ուղղուած հետեւեալ 10 պատուիրաններուն մէջ կը բացատրէ թէ ի՛նչպէս կրնան ուրիշ կիներ ալ յաջողամուսնիները ըլլալ։ 1. Միշտ յիշել թէ ճշմարիտ կինն անբաժանելի կէսն է միակ մարդկային կատարեալ միութեան մը, որուն մէջ երկու պզտիկ և անկատար անհատականութիւնները սուզուելով՝ վերածուած են մեծ և կատարեալ մը։ 2. Ամուսնացած ամբողջին իւրաքանչիւր կէսն ունի ինքնայատուկ գործունէութիւն մը։ Ձերիններն են՝ ճշդել, որոշել, կանխատեսել, զիջողութիւն ընել, զուարթացուցանել, ողոքել և մեղմել։ 3. Վարձկան ձեռքերու երբէք չվստահիլ ձեր ամուսինին ֆիզիքական հանգստութեանը համար հարկ եղած անհրաժեշտ բաները. հսկընալու և յաճախ ի գործ դնելու է անոր անունդն ընտրելու և պատրաստելու արուեստը։ 4. Ամէն օր ապահով եղէք թէ իր հագուստները մաքո՞ւր են, և թէ յարմա՞ր են եղանակին։ 5. Ինքզինքնիդ ապահով ծանրաչափ մը ըրէք՝ անով կանխատեսելու և անվնաս դարձնելու համար ամուսնական իշխանութեան էլեկտրական վրդովումները։ 6. Եղէք ձեր ամուսինին զայրոյթի և սրտնեղութեան պահերուն նուրբ և զօրաւոր դեղթափ մը. իսկ ուրախ տրամադրուած վայրկեաններուն՝ զուարթութեան ընկեր ոգին։ 7. Խնայեցէք ձեր դրօվը, մինչեւ որ վստահ ըլլաք թէ ճաշը կատարուած է առանց պակասութեան։ Անօթի մարդու մը տրուած համբոյրները՝ չորցած լեզուի մը մատուցուած փրփուրները են։ 8. Լեզուներդ գործածեցէք՝ հաւանութիւն տալու համար. իբր փաստ կամ ապացոյց՝ գործածեցէք միայն ձեր աչքերը։ 9. Եթէ ձեր ամուսինը յօդացաւ ունենայ՝ պարելու արուեստը վար զարկէք։ 10. Եթէ դուք կ'ուզէք համոզել ձեր ամուսինը թէ դուք Սառա Պէռնարէն աւելի մեծ դերասանուհի մըն էք, Բավլովայէն աւելի լաւ պարուհի մը, կամ ժօրժ Սանէն աւելի լաւ տաղանդ մը, ապացուցէք անոր, նախ և առաջ, թէ դուք կրնաք թօքսթէլեանէն աւելի լաւ ճաշեր պատրաստել։

ՏՓԵՂ ԱՄՈՒՍԻՆՆԵՐ

Ընկերական հարցերով զբաղողները յաճախ դիտած են որ աշխարհի վրայ հանճարեղ անձերէ շատերը նշանակելի հանդիսացած չեն իրենց գեղեցիկ դէմքով, մինչ միւս կողմէ հանրածանօթ բժիշկ մըն ալ հրաւարակ ելաւ՝ հաստատելու թէ գեղեցիկ նկատուած աղջիկներէն մեծ մասը հիւանդութիւններէ կը տառապի։ «Երկայնահասակ, նուրբ, աղեղնաձեւ յօնքերով աղջիկները, կ'ըսէ բժիշկը, հիւծախտի անխուսափելի զոհեր են։ Անոնք այն տեսակ տիպեր են որոնց շուտով կը սիրահարին երիտասարդները։ Ունին մաքուր, գունագեղ մորթ մը և առողջներու մը պէս՝ բնաւ հիւանդի երեւոյթ չունին»։ Երբոր ատոր պատճառը հարցուներ, բժիշկը կ'ըսէ թէ «ձիշդ ատիկա ալ բնութեան ներհակութիւններէն մին է»։ Շատ մը գործի մարդիկ կը նախընտրեն պաշտօնի կոչել այն տեսակ այրեր ու կիներ որոնք աչքառու չեն իրենց գեղեցկութեամբ։ Մէկ գեղեցկութեան տէր անձ մը աւելի լաւ աշխատող մըն է. ժամանակ չըլլար իր անձին՝ իր դէմքին վրայ խորհելով։ Գերմանիոյ մէջ հետզհետէ սա կարծիքը կ'ընդհանրանայ թէ գեղադէմ այրերը շատ մը ապերջանիկ ամուսնութեանց պատճառ են և «Գեղեցկութեան դէմ միութիւն» անունով ընկերութիւն մը կազմուած է վերջերս՝ զգուշացնելու համար կիները գեղադէմ ամուսիններ առնելէ։ Այս եղական ընկերութեան հիմնադիրը կին մըն է, խիստ գեղանի, որ կ'ըսէ թէ շատ քննութիւններ կատարած է և հաստատած՝ թէ 18 ապերջանիկ ամուսնութեանց 12ը առթուած էին ամուսիններու գեղեցիկ ըլլալէն։ Ընկերութիւնն արդէն բաւական ստուար թիւով անդամուհիներ ունի որոնց ամէնքն ալ ուխտած են տգեղ ամուսիններ ընտրելու՝ իրրեւ իրենց կեանքի ընկեր։

ԵՐԻՏԱՍԱՐԴ ՄԱՅՐԵՐՈՒՆ

※ Հեղուկ դեղ մը պզտիկի մը տրուած ատեն՝ որպէս զի բերնէն դուրս չթափի, լաւագոյն միջոցն է դեղը պարունակող դղալին քիթը՝ բերնին ձեղունին կոթնցնելով և այնպէս տալ։ Այսպէս, ո՛չ տղան խղդիկ խղդիկ կու գայ և ոչ ալ դուրս կու տայ։

※ Սպունգները լաւ պահելու համար՝ երբեմն երբեմն զանոնք լուալու է տաք ջուրով՝ որուն մէջ գտնուի քիչ մը «ասիտ թառթրիք» և կամ «սօտա», յետոյ մաքուր տաք ջուրէ մը անցունելու է զանոնք։

※ Կաթի մը անխարդախ ըլլալը հասկընալու համար ասեղ մը նետեցէք մէջը, յետոյ զայն դուրս քաշելով՝ սլասեցէք որ

կաթը վրայէն վազէ։ Եթէ կաթիլները դժուարութեամբ կաթին ասեղին ծայրէն, յայտնի է որ կաթն անխարդախ է. իսկ եթէ դիւրին մը վազէն, յայտնի է որ ջրախառն է։

※ Աղն ու քացախը կը հանեն ու կը մաքրեն թէյամանները։

※ Լեմոնին հիւթը կը մեղմացունէ ճանճերու և մեղուներու խայթուածքներուն դրդռումը։

※ Եթէ ձեր կօշիկները հնդկաիւղով չփելու ըլլաք, այդ իւղը կը պահպանէ անոնց կաշին և կօշիկներնուդ կեանքը կ'երկարէ։ Որ և է իւղ կարելի է գործածել, բայց հնդկաիւղը լաւագոյնն է։

※ Կօշիկները շուտ մը փայլեցունելու համար՝ սեւցունելու չէ զանունք, այլ նարինջի կտորով մը չփելու է։ Հիւթը երբոր չորնայ վրան, այն տեղն կակուղ խոզանակով մը չփելու է. պիտի տեսնէք թէ կօշիկներնիդ հայելիի պէս պիտի վառին։

※ Երբ չափազանց տաք զգաք՝ դաստակներնիդ ծորակին տակը բռնեցէք և թող տուէք որ վրան ջուր վազէ. ամբողջ մարմիննիդ քանի մը վայրկեանի մէջ կը զովանայ, առանց վտանգի ենթարկուելու։

※ Մոլթ գոյն կօշիկներու վրայէն արատները հանելու համար՝ կտրած լեմոնի կտոր մը քսելու է անոնց, ու լաւ մը չփելու է մինչեւ որ ելլեն, յետոյ կրնաք ներկը քսել փայլեցունելու համար։ Այս դրութեամբ արատները կ'ելլեն և կօշիկը նորի պէս կ'երեւայ։

※ Ջուրի գաւաթներու մէջ կաթ դրուելէ վերջ երբ լուալ հարկ ըլլայ, պաղ ջուրը խոթեցէք զանունք՝ տաքով լուալէ առաջ։ Կաթը չփակիր ապակիին և դիւրաւ կ'ելլէ։

※ Մխիսանոյշը (marmelade) որպէս զի յստակ ըլլայ, հաւկիթի մեծութեամբ կարագ դնելու է մէջը, անուշը կրակէն վար առնելէն քառորդ ժամ մը առաջ։ Այսպէսով անուշը թէ յստակ կ'ըլլայ և թէ փակած չմնար ամանին, եթէ պարպել ուզենք։

※ Եթէ խաչելիք հաւկիթնիդ ճաթած է՝ ջուրին մէջ քիչ մը

քացախ աւելցուցէք, չվնասուած հաւկիթի սէկ կը խաչի անոնց:

※ Անկումի մը կամ ճմլուածքի մը հետեւանքով մարմինին վրայ առաջ գալիք գունաւորումին արգիլելու համար, քիչ մը նաչիհ կամ արարօտ թրջեցէք պաղ ջուրով և տարածեցէք վնասուած մասին վրայ: Եթէ անմիջապէս ընէք, մորթին վրայ ըլլալիք օղին ներգործութեան առաջքն առած կ'ըլլաք: Կարելի է քանի մը ժամ վերջն ալ ընել և օգտուիլ: Այսպէսով՝ ուռեցքը կ'իջնէ և կը մաքրուի ու կը դիւրանայ բուժումը ճմլուածներուն ու ճեղքուածներուն:

※ Աման մը եռացած ջուրի մէջ եթէ քափուր կամ պօրահս հալեցունէք ու մաղերնիդ սանտրէք այդ ջուրով, կ'աճին ու կ'ուժգնանան ձեր մազերը:

"ԲՕԼՔԱ,,ԻՆ ԾԱԳՈՒՄԸ

Շատ հաւանական է որ քիչ թիւ մը կը կազմեն անոնք որ հակառակ թերեւս լաւ պարագաներ ալ ըլլալնուն, գիտնան «բօլքա»յին ծագումը: 1831ի աւետեաները, դեռատի գեղջկուհի մը որ ծառայութեան մտած էր Պօհէմիա՝ էլպեթէինդղի քաղքենիներէն մէկուն քով, կիրակի մը, կէս օրէ վերջ, իր հնաբան մէկ պարը խաղայ՝ պարզապէս զբօսնելու հաճոյքին համար և անոր պատչաճ եղանակ մըն ալ երգեց: Դպրոցի մը դաստատուն՝ Ժօզէֆ Նէբօտա՝ որ պատահմամբ ներկայ գտնուեցաւ հոն, նօթագրեց մեղեդին, և քիչ ժամանակ վերջ, նոր պարն առաջին անգամ ըլլալով էլպեթէինդղի մէջ հրապարակաւ խաղացուեցաւ: 1835ի միջոցներուն՝ այդ պարն իր մուտքը գործեց Բրակա և ստացաւ բօլֆա անունը, պօհէմիական քաղfo բառէն որ կիս կը նշանակէ, անոր մէջ տիրապետող կիս nofkն: 4 տարի վերջ այդ պարը մտաւ Վիէննա՝ Բրակիացի երաժշտախումբի մը միջոցաւ: 1840ին Բրակիացի պարի դաստատու մը ամենամեծ յաջողութեամբ խաղաց Բօլքան Օտէօնի մէջ (Բարիզ), ուրկէ սկսաւ տարածուիլ՝ արտասովոր արագութեամբ մը՝ բոլոր պարասրահները: Մրցանակ մը տրուեցաւ Հարաւային Ամերիկէ բնակող Ս. Տիքսի՝ վերոգրեալ տեղեկութիւնն ինք հաղորդած ըլլալուն անգլ. թերթի մը:

ՍԱՑԵԱՔ–ՆՕՎԱ

Հայոց այս երեւելի Աշուղին պատկերը հրատարակած էինք անցեալ տարի, զայն ստանալով Հ. Ս. Երեմեանէն որ իր կարգին առած էր նոյն կենդանագիրը վաղեմի լուսանկարիչ Գէորգ Ապտուլլահէ: Վրթ. Փափազեան «Ազատամարտ»ի մէջ և Մակ. Զմշկեան «Մշակ»ի մէջ գրեցին թէ ժամանակագրական սխալ (anachronisme) մըն էր դործուածը, քանի որ բա՛ւն Սայեաթ-Նովան 1795ին ողբերգական վախճան մը ունեցած էր՝ի Թիֆլիզ, և հետեւաբար 1870ին չէր կարող այցելած ըլլալ Պոլիս՝ լուսանկարուելու: Ա՛ւելի՛ն ալ կայ. 1795ին մեռնող մը ի՛նչպէս կրնար իր դուսանկարը բաշխել տուած ըլլալ, երբ այդ թուականին 43 տարի վերջ միայն, 1838ին էր որ հնարուեցաւ դուսանկարչութիւնը: Մեր հրատարակած պատկերն էր ուրեմն — ըստ Վ. Փափազեանի — Աշուղ Շերինի հետեւորդներէն՝ ՍէյմՈ անուն կովկասահայ գինեւորական մը (Մովսէս Բէգ Զօհրապեան), 1850ական թուականին, որ ոտանաւոր գրող միջակ կաթողիկոսի մը կը ներկայացնէ:

Սայեաթ-Նովա 1712ին ծնած է Թիֆլիզ, բուն անուամբ Արութին: Պարապած է ջուլհակութեամբ և վարպետ դարձած այդ արհեստին մէջ: Միւս կողմէ չէ լքած իր սիրական «սազ»ը, 1742էն սկսեալ՝ 114 հատ թուրքերէն և 46 հատ հայերէն (Թիֆլիզի բարբառով) աննման բանաստեղծութիւններ յօրինելով, նաեւ բազմաթիւ երգեր՝ վրացի լեզուաւ: Կնոջը մահէն վերջ, կը քաշուի Հաղբատի վանքը, շուշտակ վարդապետ ըլլալով: Պարսից՝ Թիֆլիզի վրայ արշաւած տարին (1795), Ներքինի Աղա Մէհմէտ խանի հրամանով, խումբ մը զօրքեր կը մտնեն իր վանքը, կը բռնադատեն որ դուրս ելլէ ժամէն և ուրանայ հաւատքը: Սայեաթ-Նովա այդ տագնապալից պահուն՝ կ'ողբերգէ սրտաղին.

Զըխռևանամ ֆիղհադան,
Դհօնմանամ Իսադան.

ու նմ՛ յնժամայն կը նահատակուի հոն: Քիչ օր վերջ, երբ Պարսիկները քաղաքէն կը հեռանան, Հայեր տարաբախտ քերթող-վանականին մարմինը կ'ամփոփեն Մեծ Բերդի եկեղեցին: — Իր մարտիրոսութենէն 118 տարի ետք միայն, 1913ի վերջերը Հայ Դրողներու Ընկերութիւնը բանաստեղծ Թումանեանցի ջանքերով շքեղ մահարձան մը կանգնեց ժէ. դարու հայ ժողովրդական բանաստեղծ-երգիչին գերեզմանին վրայ, Թիֆլիզի Ս. Գէորգ եկեղեցիին բակը: Այդ մահարձանը պատրաստուեցաւ իտալացի քանդակագործ Վիլլա և Բիցցի գործարանը, Բաշինջաղեան Գէորգի տուած ճաշակին համեմատ:

Ուինեձկի եւ կարդացէ՛ք «Բժիշկ»ի Տարեցոյցը, տարին ամբողջ առողջ ապրելու համար:

Դեմի հին վրայի խրթնաւակարին ևստող անձինք աչեն ձախ, առանց հաշուելու 2 ծայրի թուր զինուորականները. — Նայիվիլ, Սավօֆ, Թօլհֆ, Պուլկար Պատուիրակութիւնը, որ 1913 Սեպտեմբերին Պոլիս գալով հաշտութիւնը կնքեց:

Ա.ՆԴՐՋՐՀԵԼԵԼԵԱՆ ՄԵՐ ԵՐԿՐԱԳՈՒՆԸ

Գաբիլ Յլամառիօճի **Դրուագներ Անհունէն** (Récies de l'Infini) խիստ շահեկան երեկոն կը բաղեմ բան մը էջ: Երուանդ Խորասան կատարած է այս գործին հայերէն գեղեցիկ թարգմանութիւնը որ ի մօտոյ լոյս պիտի ընծայուի Վ. Բիւրատի տպարանէն: — Աւելորդ է մեր ընթերցողներուն ներկայել տիեզերաճուչակ ասղագէտը որ Ցրանսայի գիտական գրական հորիզոնին վրայ երեւցող փայլուն աստղերէն մին է եւ որուն բոլոր գործերն ա՛յնքան դղդեցուցած են գիտական աշխարհն՝ անոնց մէջ պարզուած մաթեմաթիկական ճշմարտութեանց համար, որոնք, իրենց նկարէն ձեւին տակ, մատչելի եւ մարսելի հանգիսացած են **ամէնուն**: Յլամառիօճի բոլոր երկերն՝ առանց բացառութեան՝ լի են Բնութեան ցարդ անծանօթ մնացած հրաշալիքներու զգայացունց յայտնութեամբ, խղճահար գիտունի մը մանրազնին հետազօտութեան եւ վերլուծումին դրոմը կրելով: Այդ եզական արժանիքներուն շնորհիւ է որ մեծանուն աստղագէտին գրէթէ բոլոր հեղինակութիւնները պսակուած են Գիտութեանց Ակադեմիայէն եւ վայելած՝ ամենայայտ ժողովրդականութիւն մը: — Այս գիտական գանձը որ միեւնոյն ատեն ժողովրդական անբաղդատելի վիպասան մըն է, մինչեւ այսօր կը շարունակէ իր անխոնջ գերհնախոյզի արշաւանքը, դէպ ի խորերն իրական Տիեզերքին, այն մօգական սաւառնակով որուն աղխամաղխն են Գիտութիւն ու Երեւակայութիւն:

. . . Գալով անդրջրհեղեղեան վիճակի մէջ գտնուած մեր երկրագունային, նոյն ատենի իր բնակիչները զարհուրելու պատճառ մը չունէին տակ ջուրով խաշուելու սպառնալիքէն, վասն զի այդ էակները կը լողային, կը սուզուէին, կ'ըմպէին արդէն և վերջապէս այդ եռ-ջուրերուն մէջ կ'ապրէին. մանրադիտական ճճիներ, ձուկեր և երկակենցաղներ էին անոնք որ և ո՛չ իսկ զգացին ու նշմարեցին Դիսաւորին անցքը: Աւելի՛ն կայ, — ահա պզտիկ դէպք մը որ մեր երեւելի Ուղեւորը դարաւոր իր անզգայութենէն սթափեցուց, — այս անգամ երկրիս՝ անոր գլխուն մօտէն անցքն օգտակար եղաւ իրեն համար. Դիսաւորը հաճեցաւ նկատի առնել զայն որ իր բաշին մէջէն կ'անցնէր երկիրս, կարծես ձանձրացած իր երկարամեայ միայնութենէն, Դիսաւորին անցքին կ'սպասէր՝ նորօրինակ տեսարան մը ներկայելու անոր: Թերակղզիի մը ծայրը, մինչեւ ամպերը սեպացեալ երկու ժայռերու վրայ, մէյմէկ այլանդակ արարածներ կեցած՝ իրարու երես կը նայէին. ոչխարի մեծութեամբ զոյգ մը ջղիկներ, թեւամատնեաններ, կարծես երկու կենդանի Սփինքսներ՝ որոնց ծալապատիկ թեւերը կը նմանէին տերեւները կախ ծառերու: Մեր Դիսաւորն ազդուելով այս տեսարանէն՝ ժողվեց ինքզինք ու յիշեց թէ 73,560 տարի առաջ առիթն ունեցած էր տեսնելու այս փոքրիկ գունան՝ իր զարմանալի և եզական բնակչութեան հետ: Այն ատեն սկսաւ լրջօրէն քննել մեր երկիրը: Առաջին ակնարկով տեսաւ որ մակերեւոյթին աշխարհա-

գրական ձեւակերպութիւնը զգալի փոփոխութիւն մը կրած էր։ Պղտիկ ցամաքներ զանազան մասերու բաժնած էին տիեզերածաւալ Ովկիանը. յորդ բուսականութիւն մը, ինչպէս նաեւ կարեւոր կենդանականութիւն մը կը վայելէին երկրիս թագաւորութիւնը։ Ապա, դիտելով այդ կենդանականութեան տիպար դէմքերը, բաւական զարմացումի ենթարկուեցաւ Աստենօք, իր վերջին անցքին, ժժմուկներէ զատ ոչինչ տեսած էր. հիմակ ալ կոկորդիլոսներ կային մէջտեղ . . . ամէն մեծութեամբ, ամէն գոյնով և ամէն տեսակէ, հաստատուն ցամաքի վրայ, ծովուն, նո՛յն իսկ օդին մէջ. վերջապէս կոկորդիլոսներ ամենուրեք, խլէզներ, մողէզազգի սողուններ՝ թեւաւոր և լուղակաւոր։ Խորամխեց տեսողութիւնը հրուանդաններու ձեւացուցած ծոցերուն մէջ, ամբողջ մողէզազգիներու բանակը ենթարկելու համար մանրազնին հետազօտութեան. տեսաւ սողանցքը ձկնակլէզներու և ամենազգի տափակատամներու (plathyodon) որոնցմէ ոմանք մինչեւ 30 ոտնաչափ երկայնութիւն ունէին։ Ծովային բնակիչներու այս երամակները՝ մեր հիմակուան կէտ-ձուկերուն պէս կը լողային. ոմանք իրենց դէմքին վրայ 1 ոտք լայն աչքեր ունէին որ թէ՛ իբր մանրադիտակ և թէ իբր հեռադիտակ կը ծառայէին։ Շատեր՝ երկկարգ, 80 ժանիքներով զինեալ՝ 1 մեթր բացուող կլափ ունէին. իրենց հարիւրօղակ ողնասիւնը դիւրութիւն կ'ընծայէր իրենց՝ ամէնէն ճկուն և նեղ շարժումներու։ Տեսակ մը կոկորդիլոսներ ալ — չափազանց երկայն օձաձեւ վիզով, չորքոտանիի իրանով, զամբկէոնի և կէտ-ձուկի լուղակ թեւերով — երամովին կը սուզուէին ծովուն անդունդները։ Կը տեսնուէին ճիրանաւոր և սուր ատամներով ահռելի թանձրակողներու (pakilopleuron), անտառամողէզներու (hyléosaure), շնաթլէզներու (céliosaure), տափաձանկներու (sténosaure) և կորոնեաններու (striptospondyle) համախմբումներ։ Բիբաններին 60 սոսկալի ակռաներով զինուած՝ վիթխարի ջղջիկանման թեւամատնեաններ (plérodactyle) օդը կը բարձրանային, ծառէ ծառ և ժայռէ ժայռ ոստումներ կատարելով։ Նոյնքան զարմանահրաշ էին բարձրաբարձր բոյսերն իրենց ուժեղ և կորովի տեսակներով, անպտուղ խոշոր ծառեր, պացիկ շամբեր, սկայական պտերներ, եղեւնակերպ նոճեր, եւն.։

Աւելի տխուր քան զուարճալի, երկրիս այս համայնապատկերը մեր Դիտաւորին աչքերուն առջեւ 360 անգամ թաւալած աստղ՝ անակնկալ ահեղագոռ ճարճատիւնի մը արձագանգը լսուեցաւ։ Ցանկարծ ծովուն ալքերէն՝ երկրիս կեղեւը ճեղքուեցաւ, մինչ մոլեգին բոցեր վեր կը խոյանային՝ երկունքի մէջ եղող երկրիս արգանդէն։ Ջուրերը զարհուրելի շառաչով գահավիժեցին լայնապէղ անդունդներու մէջ։ Հրէշատիպ կենդանիներ ոռնաձայն քշուելով ահաւոր սահանքներու ընթացքին՝ կ'ընկղմուզուէին դէպ ի խորխորատ, և թեւաւոր սողուններ օդին մէջ կը փախչէին արագ արագ, չարագուշակ ճիչեր արձակելով։ Ծովեզերքները կ'ամայանային իրենց բնակիչներէն. լեռնէ լեռ՝ ելեկտրական որոտագոչ կայծակներ մթնոլորտը կը պատռտէին. ընդհատ՝ անծանօթ որոտումի մը խուլ թնդիւնը խառնուեցաւ մրրիկին ճարճատման, և ահա ամբողջ

երկրիս մակերեւոյթը պատառ պատառ եղաւ, միեւնոյն տակնուվրայութեանց հետեւանք։

Դիտաւորը տեսնելով այս ամէնը, երկրիս հանդէպ ունեցած իր նախկին դատողանաց մէջ կը մնար։ Այն ունակութիւնը զոր հազարաւոր դարերու մէջ ընձեռած էր, շարունակ տեսնելով քաղաքակրթութիւններ, ինչպէս Նեպտոնը և Ուրանոսը, ինչպէս երեւակը՝ յառաջդիմութեան զագաթնակէտը հասած, ուրիշներ՝ մեծ կենսականութեան ուղին մտած (ինչպէս Լուանթագը), կամ մարդկութեան դարուընին (ինչպէս Հրատը, ահա այսպիսի տեսարաններու վարժութիւնը յառաջ բերաւ զինք՝ երկրիս պատուաբեր վիճակ մը կարենալ ունենալուն մասին. ուստի կրկին ինկաւ իր նախկին անտարբերութեանը մէջ։ Մինչ այսպէս կը խոկար մեր Դիտաւորը, երկրաբանական յեղափոխութիւնը կը շարունակէր իր մոլուցքը։

ՇԱՀԵԿԱՆ ՕՐԱՑՈՑՑ ՄԸ

Ցօբելինական տարին փակուեցաւ, ու տակաւին գրչի մարդիկ կը շարունակեն իրենց մտաւոր վաստակոց մեծ ու փոքր արդիւնքները խուռն խուռ կապած՝ զալ հրապարակ, ի պատիւ Համազգային Մեծ Տօնին։ — Երուսաղէմի Ս. Յակոբեանց վանքի Մատուռը ալ մասնակից եղաւ, այս տարի լոյս ընծայելով սովորական *Դրպանի Օրացոյցը* (48րդ ամաշրջան) որուն գրեթէ կէսը յատկացուած է նոյն տպարանին բոլորած 80ամեայ գործունէութեան պատմութեանը, պատրաստուած՝ մատենադարանապետ Մեսրոպ Վրդ. Նշանեանէ։ Օրացոյցին այդ 110 էջնոց «Յաւելուած»ը որ «Ակնարկ մը Երուսաղէմի Ս. Յակոբեանց Տպարանին վրայ» խորագիրը կը կրէ, բանասիրական տեսակէտով շահեկան է յոյժ, վասն զի մասամբ Սաղմայ Աբոռին պատմութիւնն ալ կը խտացունէ իր մէջ, այլ եւ այլ ժամանակներու մէջ հոն տեղի ունեցած անցքերով զուրս Գեր. հեղինակը քաղած է Տ. Սաւալանեանցի *անտիպ* «Պատմութիւն Երուսաղէմի»էն,— ինչպէս կը յիշէ ծանօթութեան մը մէջ։ Երուսաղէմի Միաբանութիւնը կ'արժէր որ տպագրէր այդ երկը, նոր լոյս մը սփռած ըլլալու համար Հայ Պատմագրութեան վրայ։ Դառնալով «Յաւելուած»ին, անիկա զարդարուած է 7 կենդանագիրներով, որոնցմէ հետաքրքրականներն են մանաւանդ «Սիօն»ի խմբագիր Տիգրան Սաւալանեանցինը եւ գրաշար Տիրացու Յովսէփինը (որ ապա Վեհապետեան Յարութիւն

Պատրիարք պիտի ըլլար), 1844ին Ամերիկայի մէջ հաստատած, այսիցքն լուսաճկարչութեան արուեստը ներառելէն 6 տարի վերջ: Այս պատմական ուսումնասիրութեան կցուած է ցուցակ մը ալ ուր բովանդակուած են նոյն տպարանին մէջ ցարդ դրոշմուած բոլոր գիրքերը (1833-1913) թիւով 300ի աւելի, 159 տեսակներով, որոնցմէ նախընծայ պտուղը կը համարուի 1833ին տպուած «Տետրակ աղօթամատոյց»ը:— Հեղինակ Հայր Սուրբը փութացած է ճամակով մը շնորհակալութիւն յայտնել Տարեցոյցիս հեղինակին, ըսելով «... որ անուղղակի թելադրողը եղաք այս աշխատութեանս»: Եւ իրաւ ալ, ասկէ հանի մը տարի առաջ երբ «Ծիպ ու Ծառ»ս կարելի եղածին չափ անթերի պատրաստելու համար հետաւոր ու մօտաւոր տեղերու հետ թղթակցութեան մէջ էի, դիմած էի նաեւ Երուսաղէմ՝ Մետրոպ Վ.ի, իրենց վանուց տպարանին մասին ծանօթութիւններս լրացուցնելու խնդրանօք: Ասիկա առիթ մը եղաւ իրեն որ ահա՛ լիակատար պատմութիւնը պատրաստէ եւ զայն լոյս ընծայէ Օրացոյցին հետ, ամբողջը մէկ 50 փարայի ամենաչնչին գինով մը:

ԹՈՒՆԱՄՈՂՈՒԹԻՒՆ

Այս ախտը զժբախտաբար հետզհետէ տարածուելով սկսած է քաղաքակիրթ երկիրներու մէջ: Թունամոլ կը կոչուին ալքոլամոլները, ծխամոլները, մորփինամոլները, քօքայինամոլները, էթէրամոլներն ու բոլոր անոնք որոնք զանազան տեսակ թունաւոր նիւթերով իրենց ջղային դրութիւնը գրգռելու և այսպէս ախտավարակ հաճոյքներ վայելելու կը ձգտին: Գաղափար մը տալու համար թէ ո՛ր աստիճան սոսկալի աւերներ սկսած է գործել այս ախտը, պզտիկ վիճակագրութիւն մը.— Ամերիկա ամէն տարի 180 հազար քիլօ աֆիոն կը ներածէ, որուն 157 հազարը թունամոլներուն կողմէ կ'սպառուի: Նոյնպէս Ամերիկայի մէջ քօքայինի մէկ տարուան թագուն սպառումը 4000 քիլօյի կը հասնի: Իտալիոյ մէջ հազարաւոր հարիւրաւորները էթէր կը խմուի, և կ'ըսուի թէ գինեատուններ կան հոն ուր միայն էթէր կը խմուի՝ պզտիկ գաւաթը 10 սանթիմի: Ծրանասական Հնդկաչինի մէջ, պաշտօնապէս տարին 120

հազար քիլօ աֆիոն կ'սպառուի: Զանազան երկիրներ, այս կամ այն թոյնը կը նախընտրուի. սակայն վերջին տարիներս ամէնէն տարածուածներն են աֆիոնը, մորֆինն ու քօքայինը: Թունամոլը չատ չանցած կ'ենթարկուի մտաւոր վարանքի, բանզագուշանքի և զառացանքի, նաեւ զգայնութեան խռովքի ևն.: Վերջապէս կատարեալ ապառներում և անկում անհատին՝ հետեւանքն են այս ախտին: Թունամոլները երբեք երկար չեն ապրիր. եթէ իրենց մոլութենէն չազատին, մահը չուտով վրայ կը հասնի, որովհետեւ անոր դէմ մարտնչելու կորով չունար իրենց մէջ: Աֆիոնամոլները յաճախ թոքախտէ կը մեռնին, և մորֆինամոլներու ու քօքայինամոլներու վերջին հանգրուանը հիւանդանոցներն են: Մանաւանդ աֆիոն գործածողները ենթակայ կ'ըլլան մտաւոր խանգարումներու, և իրենց խմացականութիւնն արագ կերպով կը տկարանայ, մանաւանդ կը ջնջուի իրենց մէջ, և եթէ երբեք կամք ունին՝ այն ալ իրենց ախտին մէջ յարատեւելու կամքն է: Գիշերային մղձաւանջներ ու ցերեկեայ զառանցանքներ իրարու կը յաջորդեն, միաժամանակ հիւանդը յետին ծայր կը նիհարնայ, կը ժժգունի. դէմքն ապուշի երեւոյթ կ'առնէ, խօսելու առեն կը չփոթի: Որդեծնութեան կարողութիւնը բացարձակապէս կը չքանայ: Յաճախադէպ վերջաւորութիւն մըն է անձնասպանութիւնը: Եթէ գործածողները վերոյիշեալ խռովքներէն զատ՝ ենթակայ կ'ըլլան անքնութեան և չյագարթութեան: Մորֆին գործածողները նոյն ախտերուն ենթարկուելէ զատ՝ կ'ունենան նաեւ պալարներ որոնք հետեւանքն են ներարկումներուն, և իրենց մարմինը կը ծածկուի սպիներով: Քօքային գործածողները չափազանցութեանց կը դիմեն և յաճախ ամենացաւալի արարքներու հեղինակ կը դառնան: Իրենց մորթին տակ կենդանիներու ներկայութիւնը կ'զգան ու կը քերուըտին:

ԱՐԳՈՍ (ARGUS) առասպելեալ էակ մըն է, գլխուն 4 կողմը բազմաթիւ աչքեր կրող, որոնցմով ամէն բան լաւ կը տեսնէր: Դիցաբանական այս խորհրդաւոր անունէն լուսանկարչատուն մը բացուած է Բերա, Թիւնէլիի վերի կողմը, թիւ 517: ԱՌԿԻԻՍ կը պատրաստէ ա՛յնպիսի բնական պատկերներ որոնց խօսի՛լը միայն կը պակսի:

Ընտանեկան խաղեր

1. ԴՈՒՇԱԿԸ.— Ձմեռ գիշերները հասած են և ղբայրի ու բարեկամի այցելութիւններ յաճախագէպ դարձած նորէն: Օգնրու և քաղաքական հորիզոնի փոփոխականութեան, առուտուրի սակաւութեան և... բանբասանքի պայմանաղրական խօսակցութիւններէն չատ աւելի հաճելի է անչուշտ ընտանեկան անմեղ խաղեր որոնք կրնան անցուընել տալ ձեզ 1-2 ղբօսուելիչ ժամեր: Ահաւասիկ քանի մը հատ առունցմէ:— Պէտք է սենեակին մէջ հաւաքուողներէն մէկուն հետ նախապէս համաձայնիլ և Դուշակի հանգամանք տալ անոր: Խաղը կատարող անձն առաջուց կը հաղորդէ Դուշակին թէ գաղտնի ըսուած բառը դուշակելու համար՝ ուշադրութիւն ընէ իր խօսելիքին. խաղը կատարողը պիտի թուէ խել մը առարկաներ ևն.: Աւտնցուէ ա՛յն որ դուշակուելիքն է՝ անմիջապէս վե՛րջը պիտի յիշուի կենդանիի կամ ծաղիկի մը անունեն: Ա՛յս է ահա խաղին ամբողջ գաղտնիքը կամ բանալին:— Ենթադրենք որ դուշակուելիքը ՄԱՏՆԻ բառն է, իսկ իրրեւ բանալի տրուած է Դուշակին՝ որ և է ծաղիկի մը անուն: Դուշակը դուրս կ'ելլէ սենեակէն, դուռին հետեւը կ'սպասէ. ընկերը խօսքն անոր ուղղելով սա պէս կ'սկսի.— «Պարոն (կամ Օրիորդ) Դուշակ, Տիկինը կը խորհի թէ դուք պիտի չկրնաք դուշակել իր փափաքածը»: —«Տիկինը կը խարուի. խօսեցէք»: — «Պուկ մը կը փափաքի»:—«Ո՛չ»:—«Ազնիւ գոլպայ մը»:— «Ոչ»: —«Մանչ զաւակ մը»:—«Ո՛չ»:—«Վիպասանութեան գիրք մը»:—«Ո՛չ»: «Պուլտօք մը»:—«Ո՛չ»:— «Մեխակ մը»: — «Ո՛չ»: — «Մատնի մը»:—«Այո՛»:—Արդ, որովհետեւ մեխակը ծաղիկ մըն է, անոր յաջորդող բառը բո՛ւն պատասխանը կ'ըլլայ: Ա՛յս ամենապարզ խաղին գաղտնաւայրը թափանցելու ճիգը կ'սկսին ընել ներկաները, այդ գաղտնիքը զանազան բառերու վերադրելով՝ որոնցմէ ո՛չ մին ճիշդ կ'ըլլայ սակայն:— Երբ քանի մը անգամ այս խաղը —ներկաներուն փափաքին համեմատ— փորձելէ վերջ՝ տեսնէք թէ գաղտնիքը հասկըցուելու վրայ է, ծաղիկին

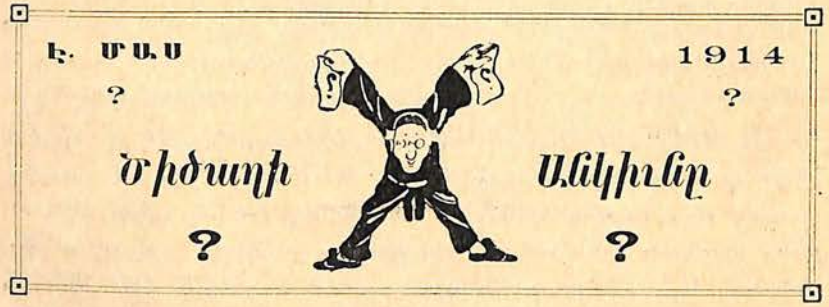
անունը կը վերածէք չորքոտանիի մը անուան, և ա՛յնպէս կը շարունակէք խաղը:

2. ՀԱՐՑ-ՊԱՏԱՍԽԱՆԻ.— Սենեակին մէջ գտնուողները մէյ մէկ թղթիկ բաժնեցէք և առաջարկեցէք որ մէյ մէկ հարցում գրեն վրան: Թուղթերը ժողվեցէք, ծալեցէք և ամանի մը մէջ պահեցէք: Յետոյ կրկին թղթիկներ բաժնեցէք անոնց և ըսէք որ մէյ մէկ պատասխան գրեն վրան, սովորական, իրար չբռնող, հակասական, խառն ի խուռն: Թուղթերը նորէն ժողվեցէք, ծալեցէք և ուրիշ ամանի մը մէջ լեցուցէք: Ա՛յնուհետեւ կ'սկսիք քաշել հարցաբանին ամանէն հատ մը և զայն կարդալէ վերջ՝ պատասխաններու պահարանէն կ'առնէք հատ մը ըստ բախտի: Ա՛յսպէս՝ չարունակաբար: Ծիծաղաշարժ ու մտածել տուող լուրջ ղրուագներու պիտի պատահիք յաճախ: Ահաւասիկ օրինակ մը:

ՀԱՐՑՈՒՄ	ՊԱՏԱՍԽԱՆ
Լուսիւնը կը սիրէ՞ք:	Կեա՛ժամեն:
Ի՞նչ է հայկական խնդիրը:	Ազգ. Հիւանդանոց:
Սուտ խօսած ե՞ք:	Փողոցին անկիւնը:
Հաշուել գիտէ՞ք:	Անտառներուն մէջ:
Կը խորհի՞ք երջանկութեան վրայ:	Գունին մէջը:
Ի՞նչ բան գեղեցիկ է:	Դրպանս է:
Վիշտեր ունի՞ք:	Վաղը:
Կը սիրէ՞ք գիս:	Անցեալ տարի:
Կիներէ կ'տա՞ք:	Սեղանին վրայ:
Ո՞վ է խելացին:	Յուղարկաւորութեան օրը:

3. ՍԻՐԱՀԱՐԻՆ ԲԵՐԱԿԱՆԸ.—Ենթադրենք թէ կը սիրէք մէկը որուն անունը կ'սկսի Ա. Ն. Բ. Մ. կամ որ և է ուրիշ տառով մը: Նախապէս կը հարցունէք թէ ո՞ր գիրը կ'ընտրեն. պայման է որ անգամ մը ընտրուած գիրը չառնէ ուրիշ մըն ալ: Ա՛յն անձը որ Ա. գիրն առած է, եթէ կ'ին մըն է՝ այսպէս կ'սկսի.— «Կը սիրեմ իմ 1. Ազատս, որովհետեւ իր անունն է 2. Ազատ. 3. Ազուեստագէտ մըն է և ունի 4. Ակնահաճոյ դէմք մը, 5. Անուշ ձայն մը և 6. Ասուեայ բառնակոնակ մը, և որ ծնած է 7. Առնտուտ Բէօյ»:—Ա՛յս 7 պարագաները պէտք է միշտ նկատի առնել:— Իսկ եթէ պարոն մըն է, պիտի ըսէ, օրինակի համար, սա պէս.— «Կը սիրեմ իմ

Ա.ղաւորիկս, որովհետեւ անունն է Ա.րուսեակ, Ա.սեղնագործ-ծուխիւն գիտէ, Ա.նուշիկ դէմք մը ունի, Ա.ղու ձայն մը և Ա.րծաթագոյն հագուստ մը, և որ ծնած է Ա.մասիա» ։—Ազատ էք ննթակային յատկութիւնները թերութեանց վերածել և խօսիլ, օրինակի համար, սապէս.— «Ձեմ սիրեր իմ Ձոգեհատորս, որովհետեւ անունը Ձրանտ է, Ձայագործ է, Ձալած Ձատած դէմք մը ունի, Ձազայող ձայն մը և Ձաքի (Ձողի գոյն) հագուստ մը, և որ ծնած է Ձասքէօյ» ։—Ինչ ինչ դիերը դիւրութիւն չեն տար խաղացողին, որպէս զի շուտ մը գտնէ անուն, պաչոճն, յատկութիւններ կամ թերութիւններ ևն. ։ Այդ պարագային «կաժ» տալով կը հրաժարի խաղէն։ Եւ սակայն քիչ մը խորհողութեամբ և խաղին վարժութեամբ, կարելի է մէջէն ելլել։ Ննթադրենք որ խաղացողները բազմաթիւ են և ապերախտ տատ մը ինկած է ձեզի, օրինակի համար Օ. գիրը. կ'ըսէք.— «Կը սիրեմ իմ Օդային նշանածս, որովհետեւ անունն է Օտօո, Օֆելիայի դերը կատարած է թատրոնը, դէմքը չունի Օի ձեւ, իր ձայնը Օրօրի պէս անուշ է, իր չապիկը ձերմակ է Օճառի փրփուրէն աւելի, ծնած է Օրթաքէօյ» ։— Խաղին մասնակցողները պարտաւոր են յարգել հարցումներուն կարգն ու թիւը, որպէս զի «կաժ» տալու անպատեհութիւնը չունենան։

Դարե՛ր առաջ, արեւելքի թագաւոր մը շատ գէշ լուրեր կ'ստանար իր բանակէն որ պատերազմի մէջ էր օտար պետութեան մը դէմ. ցուցուած ու սրտնեղած այդ լուրերէն, իր սեւամաղձութիւնը փարատելու և քիչ մը առեն անցնելու համար՝ կանչել կու տայ իր պալատին ծաղրածուն։ Այս վերջինը սենեակէն ներս մտած պահուն, վեհապետին գլխարկը կը դպչի դրանը եզերքին և գետին կը գլորի, որով՝ վեհապետը բաց-գլուխ դէմ առ դէմ կը գտնուի ծաղրածուին հետ։ Զայրացած՝

հրաման կ'ընէ որ գլխատեն զայն, քանի որ անոր դէմքը տեսնելուն վրա՛յ էր որ իրեն պատահած էր այդ դժբախտութիւնը։ Ծաղրածուն անոր ոտքերուն առջեւ գետնամած՝ կը պատասխանէ. «Ներեցէք, Տէ՛ր Աբքայ, դժբախտութիւնը Ձեզմէ՛ է որ կու գայ ինձի, քանի որ դիս տեսնելնուդ համար՝ գլխարկնիդ ինկած էր, մինչդեռ Ձեզ տեսնելուս համար՝ ահա գլո՛ւխս է որ կ'իյնայ . . . »։

❀

Մարդուն մէկը չափազանց ջերմեռանդ՝ ամէն առտու ժամ կ'երթար, մոմ վառելու և աղօթելու բազկատարած։ Բայց գործէն գարձին երբ տունէն ներս մտնէր, հայհոյութիւն միայն կ'ընէր իր կնոջն ու զաւակներուն։ Իր դրացին երբ օր մը իրեն այցելեց և որպիսութիւնը հարցուց. «Դուն, բաւ, անա՛նկ տարօրինակ մարդ մըն ես որ առտուները սուրբերը կը ճաշակես ու գիշերները կը փըսխես զանոնք»։

❀

Երկու եղբայր ա՛յնչափ շատ կը նմանէին իրարու որ, անոնց դրացին անգամ չէր կրնար զանոնք իրարմէ որոշել։ Երկու եղբայրներէն մին կը մեռնի։ Նոյն դրացին օր մը միւսին հանդիպելով կը հարցունէ.— Աստուա՛ծդ սիրես՝ ըսէ՛ ինծի. դո՞ւն մեռար թէ եղբայրդ . . .

❀

Համրակ սափրիչ մը հարցուց մարդու մը դոր կ'ածիլէր.— Քանի՞ եղբայր էք։ — «Եթէ սրկէց ողջ առողջ դուրս ելլեմ, չորս եղբայր ենք» կը պատասխանէ ածիլուողը։

❀

(Երիտասարդ կին մը իր կծծի ամուսնոյն). — Ինչ, միթէ կը մերժե՞ս ինձ համար գնել սա մանեակը։ (Ամուսինը). — Սիրելիս, ա՛յնքան գեղեցիկ վիզ մը ունիս որ, ա՛ւելի՛ նման է զայն ծածկելը՝ նո՛յն իսկ մարգարիտներով . . .։

❀

Անգլիացի մը մահուան կը դատապարտուի՝ տէրութեան մէկ գաղտնիքն ուրիշ տէրութեան մը հաղորդած ըլլալու մեղադրեալ։ Եւ իրրեւ Անգլիացի, ծայր աստիճան պաղարիւն և սիրահար անսովոր բաներու, առջի իրիկունէն կը կանչէ վարսավիրայ մը, մազերուն յարդարանք տալու՝ վաղորդայնի իր հանդիսաւոր ! երեւումին համար, երբ կախաղան պիտի բարձրանար հրապարակաւ։ Վարսավիրան գործը տեսնելէն վերջ՝ երբոր դրամ կ'ուզէ, «Գլուխս իմս չէ՛ որ վճարեմ» կը պատասխանէ մահուան դուռը հասած պահո՛ւն իսկ անտարբեր և պատրաստարան Անգլիացին։

❀

Պահակ պտըտող ջոկատ մը գիշերանց կը հանդիպի ճամբան մարդու մը որ վերարկուին տակը բան մը ծածկած կը տանէր։ Ոստիկանը կը հետաքրքրուի գիտնալ թէ ի՞նչ էր տարածը։ Անծանօթը — խման և դուարճախօս — «Սո՛ւբ» կը պատասխանէ։ Իսկոյն ջոկատը կը յարձակի վրան և երեւան կը հանէ պահած իրը որ . . . շիշ մը լեցուն գինի էր։ Շիշը բերնէ բերան՝ անդաստան կը պտըտի, մինչեւ որ կը դատար-

կանայ. յետոյ ոտիկանը տիրոջը դարձունելով զայն՝ կ'ըսէ. «Զէ՞ր գիտէը որ զէնք կրելն արգիլեալ է։ Առինք սուրը, կը վերադարձունենք պատանը»։

❀

(Ամուսինը). — Ահաւասիկ լրագիր մը որ 15,000 ֆրանք պարգեւ կը խոստանայ իր բաժանորդուհիներէն անոնց որ տարւոյս ընթացքին այրի պիտի մնան։ *(Տիկինը)*. — Աղո՛ր բան. բայց մի՛ղք որ ես բնա՛ւ բախտ չունիմ «լօթըրի»ի մէջ . . . ։

❀

Ընտիր սիկառ ծախող մը օր մը 18 ֆրանքի հաշուեցոյցի մը հետ՝ տուփ մը սիկառ կը ղրկէ բժիշկի մը որ առանկ ապսպրանք մը չէր ըրած իրեն։ Հաշուեցոյցին տակ գրուած էր. — «Համարձակեցայ զանոնք Ձեզ ղրկել, առանց ձեր ուզելուն վստահ որ կը գնահատէք անոնց հրաշալի համը»։ Բժիշկը կը պատասխանէ. —«Դուք բժշկական խորհրդակցութիւն մը չխնդրեցիք ինէ, բայց ես կը փութամ ուղարկել Ձեզ երեք դեղագիր, համոզուած ըլլալով որ դուք ա՛յնքան գոհ պիտի մնաք անոնցմէ, որքան ես եղայ Ձեր սիկառներէն։ Եւ որովհետեւ իմ ամէն մէկ դեղագիրս 6 ֆրանք է, հետեւաբար հաշիւնիս փակուած է»։

❀

Նոր նշանուած պարոն մը կը ներկայանայ օր մը նկարիչի մը և կը յանձնարարէ անոր շինել պատկեր մը որ ներկայացունէ առանձնացած անկիւն մը, ժայռերու մէջ, ծովին ափունքը, որովհետեւ հո՛ն էր որ առաջին անգամ իր սէրը յայտնած էր նշանածին։ Սակայն գեղ պատկերը բոլորովին չյաւարտած, քանի մը օր վերջ, պարոնը կրկին ներկայացաւ նկարիչին և այս անգամ ներողութիւն խնդրելով՝ առաջարկեց անոր տեղ ուրիշ նկար մը գնել և յանձնարարածը թողուլ իրեն, քանի որ նշանտուքը խզուած էր։ Հազիւ շաբաթ մը ետք, հեւ ի հեւ հասաւ մեր պարոնը, խնդրելու որ նկարիչը կրկին իրեն վերադարձունէ յանձնարարած իր առջի նկարը։ — «Կը շնորհաւորեմ, յարեց նկարիչը, նշանտուքնիդ վերանորոգուած ըլլալուն»։ — «Այո՛, (ըսաւ պարոնը՝ քիչ մը շփոթած, բայց շուտ մը ինքզինքին գալով) տեղը նո՛յնն է, միայն թէ աղջիկը տարբեր է։

❀

Բերանը սովորականէն աւելի մեծ կին մը կը դիմէ նկարիչի մը՝ իր պատկերն ապսպրելու և կը խնդրէ որ կարելի եղածին չափ պզտիկ շինէ բերանը։ Նկարիչը քիչ մը խորհելէ վերջ կը պատասխանէ քմծիծաղ. — «եթէ կ'ուզէք, Տիկին, բնա՛ւ բերան չեմ շիներ . . . »։

❀

Հայր մը կ'ըսէր օր մը իր պզտիկ աղջկան. — «Սիրելի զաւակս, այս առտու, մարդուն մէկը խոշո՛ր պարկ մը լեցուն ոսկի խոստացաւ տալ ինծի, պայմանաւ որ պզտիկ աղբարիկդ իրեն տամ. այսինքն ա՛յնչափ ոսկի պիտի տայ որ մէկ պատէն միւսը, գետնէն մինչեւ ձեղունը պիտի լեցուի, եթէ սակայն աղբարիկդ այդ գինովը տամ։ Աշխարհի վրայ,

ա՛լ ուզածդ կը գնեմ. աղբարիկդ ծախե՞մ այդ մարգուն»։—«Չէ՛, հայրիկ, պահէ՛ զայն՝ մինչեւ որ մեծնայ. այնատեն աւելի սուղ պիտի արժէ...»։

❀

— Մա՛յր, ըսաւ նեղսրտած՝ դեռատի օրիորդ մը որ քանի մը ամիսէ՝ի վեր նշանուած էր Լեւոնին հետ. երանի՛ թէ այդ ծեր թուխպակը հիւանդոցը կախած չըլլայիր։ — Ինչո՞ւ համար, աղջիկս, հարցուց մայրը։ — Կարծեմ թէ հոս բերելէդ առաջ հանրակառք վարողի մը կը պատկանէը այդ թուչունը։ Այժմէն՞ աղամ որ Լեւոնը հոս ըլլայ, 2–3 վայրկեանը մէյ մը կ'ըսէ. «Աւելի մո՛տ նստէիք, խնդրեմ, աւելի մո՛տ նստէիք . . . »։ Ասկա շա՛տ կ'ամչցունէ կոր զիս։

❀

Հարուստ հողատէր մը որ սիրահար էր ճաբօնական պարտիզպանուհիեան, անգամ մը իր տունը՝ ճաշի կը հրաւիրէ քաղաքին ճաբօնական դեսպանը։ Ճաշէն վերջ, կ'առաջնորդէ զայն իր պարտէզներն ու ջերմանոցները, յատկապէս ետքի պահելով անոր ցուցունել ճաբօնական բաժինը, հաճելի անակնկալ մը պատճառելու համար իր հիւրին։ Դեսպանը միւս բոլոր պարտէզները պըտտելէ և անոնց գեղեցկութեանը վրայ հիանալէ ետք, երբ վերջապէս հասաւ «անակնկալ» վայրը, տեսաւ թէ արուեստակեալ մէկ նմանութիւնն էր ան՝ իր երկրին պարտէզներուն. գործը չաւարելով՝ գոչեց խանդավառ. «Ո՛հ, զմայլելի՛ է ասիկա. մենք ասոր նմանող պարտէզ մը չունի՛նք մեր հայրենիքը, հաւատացէք . . . »։

❀

— Իմացա՞ր, մեր դրացին նորի՛ն անանկացեր է անցեալ շաբթու։ — Անիկա այլ եւս բան գործ ըրեր է իրեն՝ առնը մէյ մը անանկանալը։ — Խեղճութեանը մի՛ նայիր, գործը գիտցող մարդ է հա՛ . . . ։ Անպատճառ բան մը նետած է մէկ կողմ։ — ձի՛շդ ըսիր, խղճմտանքը։

❀

— Ուրեմն դուք այն աղնիւ ա՞նձն էք որ ձեր կեանքը վտանգի դնելով ազատեցիք կինա՝ էլեկտրական թրամվէյին տակը երթալէ։ Աւէ՛ք սա չհյրիկը, իմ դիւցա՛զն Պարոնս, իրրեւ դոյզն ապացոյց մեր երախտագիտութեան։ — Շնորհակալ եմ, էֆէնտի, դուք շատ աղէկ գիտէք թէ ես ըրի՝ ինչ որ Տիկինը կ'արժէր . . . ։

❀

Դուբա գացող շոգենաւի մը մէջ, նաւաստի մը ծառայութիւն մը կը մատուցանէ տարիքոտ տիկնոջ մը, առաջնորդելով զայն իրեն յատկացուած խուցը։ Տիկինը շնորհակալ ըլլալով նաւաստիին, կ'ըսէ. — «կը ցաւիմ որ նուէր տալն արգիլեալ է շոգենաւերուն մէջ»։ — «Մեղա՛յ Տէր, վրայ կը բերէ նաւաստին, եղեմական դրախտին խնձորներն ալ արգիլեալ էին, և սակայն . . . »։

❀

— Ո՛հ, սոսկալի յոգնած եմ, բացագանչեց բարձրահասակ ու նիհար մարդ մը, երբ փողոցի մը մէջ բարեկամի մը հանդիպեցաւ։— Ի՞նչ ըրիր որ այդքան յոգնեցար, հարցուց միւսը։— Տեսէ՛ք, ըսաւ բարձրահասակ ու նիհար մարդը, խորունկ շունչ մը քաշելով. Նոր ամուսնացած քոյրս

իր տունը՝ գետիններըը պիտի չափէր գորգ առնելու համար. «եարտա» չունէին, ես ալ ճիշդ վեց ոտք բարձրութիւն ունենալուս՝ ստիպուեցայ ամբողջ օրը եարտայի տեղ գործածուիլ՝ մէյ մը գետինը պառկելով, մէյ մը վեր բարձրանալով...։

❀

(Պարոնը). — Այսօր, իրիկուան դէմ գուշակի մը այցելեցի, ըսաւ Թէ խարտեաշի մը հետ պիտի ամուսնանայի։ — *(Թխագեղ օրիորդը).* — Ըսա՞ւ Թէ ամուսնութիւնը ե՛րբ տեղի պիտի ունենար։ — Այո՛, 3 ամիսէն։—Ո՛հ, սիրելիս, այնչափ ժամանակէն ես դիւրաւ կրնամ խարտեաշի փոխուիլ։

❀

Երիտասարդ դաշնակահար մը Եւրոպա ղրկուած էր իր՝ մէկ հարուստ ազգականին կողմէ, կատարելագործելու համար իր արուեստը։ Հոն բաւական մնալէ և տարի մըն ալ նուագահանդէսներ տալով՝ համբաւ ու դրամ շահելէ վերջ, կը դառնայ հայրենիք։ Կայարանը՝ երբ շոգեկառքը կը հասնի, արուեստագէտի մազերով ու ձեւերով դաշնակահարը վար կ'իջնէ, կը յառաջանայ դէպ ի իր ծնողքը որոնք զինքը դիմաւորելու եկած էին։ Մայրը պահ մը ապշած իր զաւակը դիտելէ վերջ՝ յանկարծ կ'սկսի լալ, ու զաւկին վիզը խնայելով. «Վա՛խ, զաւակս, կը ձայնէ, հապա ինծի կ'ըսէին Թէ բաւական դրամ կը շահիս. վա՛խ զաւակս»։— «Բայց ի՞նչ է, մայր, ի՞նչ կայ. ի՞նչու կը կասկածիս քեզի ըսածնուն վրայ» ըսաւ վերջապէս տղան, ինք ալ իր կարգին ապշահար։ «Ա՛խ, զաւակս, կը պատասխանէ մայրը, կը տեսնեմ որ շա՛տ տառապեր ես. նոյն իսկ չես կրցեր քիչ մը դրամ հաւաքել՝ մազերդ կարել տալու համար...»։

❀

Երբեմն մարդիկ կը մոռնան Թէ իրե՛նք ալ երիտասարդ եղած են։ Մայր մը և հայր մը ծուռ աչքով կը նայէին իրենց աղջկան՝ որ կու լար ու կը դողար. կը նախատէին զայն նամակի մը համար զոր գտած էին անոր գրպանէն։ Նամակը զոր մայրը սկսաւ կարդալ, այսպէս կ'սկսէր. *Իմ հուրհաւս հրեշտակը։*— «Ի՞նչ, երա՞ւ, ըսաւ ծերունին. *իմ զաւակս Թղթակցի տառնկներո՛ւ հետ...»։ Ինձ համար կարելի չէ յայտնել այն ուրախութիւնը որ իու ներկայութիւնդ ինձ կը պատճառէ։*— «Վա՛յ անամօթ. *այդ աւանակը կը համարձակի տառնկ բանե՛ր ըսել աղջկանս...»։ Որա՛ն կ'տեսնէ այն ծերունիները որ ուր միացման հաւանութիւն չեն տար...։*— «Ի՞նչ, ի՞նչ, կրկնեց ծերունին»։— «Բայց խնդրեմ, Արշակ, յարեց ծեր կինն իր ամուսնոյն, *Թո՛ղ տուր կարդամ լմնցուներմ սա նամակը»։*— «Չէ՛, պիտի ըսէի որ, վրայ բերաւ ծերունին, տառնկ բաներ գրող ձեռքը չընկրկիր ոճրագործութեան առջեւ»։— «Բայց Արշա՛կ, այս էլը չէ՛ տեսեր»։— «Տուր տեսնեմ. հա՛...»։ *Արշակ, 10 Մայիս 1875։*— «Տէ՛ր Աստուած, ասիկա իմ նամակներէս մէկն է, կնիկ...»։— «Այո՛, հայրիկ, բացագանչեց աղջիկը. *երէկ գտայ զայն... բայց Թող չտուի՛ք որ ըսէի...»։*

❀

Երիտասարդ մը իր կնոջը հետ թատրոն կ'երթայ. որովհետեւ տունը մէկը չ'ունէին՝ պզտիկին աւոր ձգելու համար, հետերնին կը տանին զայն։ Առա-

ջին վարագոյրին, պզտիկը միջէն վերջը կու լայ։ Հազիւ թէ վարագոյրը գոցուած է, պատճառեայ մը կը մտածեն իրենց եւ կ'ըսէ որ եթէ չկարենան պզտիկը լռեցուցել, կրնան *կիշին* հետերնին առնել ու մեկնիլ։ Երիտասարդ ամոլր կարելին կ'ընէ՝ պզտիկը լուռ պահելու համար, եւ կը յաջողի։ Վերջին վարագոյրը բացուելէն հազիւ 5 վայրկեան անցած էր, ամուսինը կը հարցուցէ կնոջը թէ կ'ախորժէ՞ր խաղէն։— «Ո՛չ» կը պատասխանէ կինը։— «Ուրեմն գնդասեղ մը խոթէ՛ պզտիկին» կը յարէ ամուսինն անհամբեր։

❀

(Վարժապետը).— Պօղոս, որո՞ւ կ'ըսեն կեղծաւոր։ *(Պօղոս).*— Այն տղուն որ ժպտելով դպրոց կու գայ...։

❀

Գերման կատակերգակ Սամիւ օր մը Համպուրկէն Պէռլին ճամբորդած ատեն, պզտիկ անհասկացողութիւն մը կ'ունենայ Բ. կարգով ճամբորդող Տիկնոջ մը հետ, որ գնուող միակ անձն էր իր *coupé*-ին մէջ։ Ծնդիրը պատուհան մը բանալու վրայ էր։— «Պարոն, կարծեմ Բ. եւ Գ. կարգերուն մէջ եղած զանազանութիւնը չէք գիտեր» րսաւ տիկինը, կտրուկ ձեւով մը։— «Ո՛հ, Տիկին, յարեց Սամիւ. ես յանախ շոգեկառքով ճամբորդող մը եղած եմ եւ կարգերուն զանազանութիւնները լաւ գիտեմ։ Ա. կարգին մէջ՝ ճամբորդները կոճտութեամբ կը վարուին պատճառեաններուն հետ. Գ. կարգին մէջ՝ պատճառեաները խիստ կը վարուին ճամբորդներուն հետ. իսկ Բ.ին մէջ —խոնարհութիւն մը ընելով իր ընկեր ճամբորդուհիին առջեւ— ճամբորդնե՛րն են որ խիստ կը վարուին իրարու հետ»։

❀

(Զայրացած հայրը).— Որքա՞ն դրամ վճարած եմ ձեզ, որպէս զի աղջկանս նուագ սորվեցուցէք, եւ սակայն դեռ ո՛չ մէկ յառաջդիմութիւն ըրած է անիկա։ Ցանցառիր որո՞ւնն է։— *(Բօքհատրը).*—Նուագի՛ն, անշուշտ. ես խանութս հաս մը ունիմ, զոր շաս դիւրութեամբ կրնայ գործածել սորվիլ։— «Ի՞նչ, մերինին կը նմանի՞»։— Այո՛, ճիշդ ասանկ է, բայց... քեւով կը դարձուի։

❀

(Աշխարհագրութեան դասատուն աշակերտներուն մեկնուն).— Գարեգին, ըսէ դէմդ ունիս հիւսիսը, աջ կողմդ՝ արեւելքը, ձախ կողմդ՝ արեւմուտքը. եսե՞ւդ ի՛նչ ունիս, ըսէ նայիմ։ Ցոյց տուր որ խելացի տղայ մըն ես եւ գիտես հարցումիս պատասխանը տալ։ *(Գարեգին քիչ շփոթած, բայց դասատուին վերջին խօսքերուն խաչերուած).*— Կարկատո՛ն մը բանբալօնիս վրայ. մօրս ըսի դրած տեսնը որ ամէն մարդ պիտի տեսնէր ու խօսէր վրան...։

❀

Անգլիացի գբօսաշրջիկ մը երբ կը ճամբորդէր Սկովտիոյ հիւսիսային կողմերը, կեդրոնէն շատ հեռու, հարցուց յանկարծ տեղացիներէն մէկուն. «Երբոր ձեզէ մէկը հիւանդանայ, ի՞նչ կ'ընէք. բժիշկ գտնել կարելի չէ հոս»։ —«Օ՛հ, ըսաւ գիւղացին, մենք հոս բնական մահով կը մեռնինք»։

Ը. ՄԱՍ

ԽՄԲԱԳՐՈՒԹԵԱՆՆ ՂՐԿՈՒԱԾ ԹԵՐԹԵՐ

❀

Աւրէլիա.— *Շաբաթաթերթ ազգ. քղք., 29րդ. տարի՝ խմբագրապետ-հրատարակիչ Մ. Փորթուգալեան՝ Բաժնեգին 20 ֆր. (Թուրքիա և Պարսկաստան 10 ֆրանք)՝ Հասցէ* Marseille:

❀

Armenia.— *Անգլ. լեզուով ամսաթերթ, 7րդ. տարի՝ խմբագրապետ-հրատարակիչ Արշակ Տ. Մահտեսեան՝ Կ՚աշխատակցին նշանաւոր ամերիկացի, անգլ. և ամերիկահայ գրողներ՝ զուտ գր. և քղք. յօդուածներով, մեծամասնութիւնը նուիրուած Հայ Ազգին և Հայ Գրականութեան՝ Բաժնեգին 2 տոլար՝ Հասցէ* 175 Fifth Avenue, New-York:

❀

Բազմավէպ.— *Ամսաթերթ ազգ. բանասիր. գր. և գիտական, 72րդ. տարի՝ Խմբագր. Մխիթարեանք՝ Բաժնեգին 15 ֆրանք՝ Հասցէ* Venise:

❀

Բժիշկ.— *Ամսաթերթ բժշկ. և առողջապահական, 4րդ. տարի՝ Խմբագրապետ Տքթ. Վահան Ղազարեան՝ Բաժնեգին՝ Թուրքիա 30 ղրշ., Արտասահման 8 ֆր.՝ Հասցէ* Dr. V. Ghazarian, Rue Chichli, No 20, Péra, Cons/ple:

❀

Գեղարուեստ.— *Հանդէս գր. գեղ. և երաժշտական, 1908 Մարտէն սկսեալ՝ ցարդ 5 գիրք լոյս ընծայուած՝ Խմբագրապետ Գ. Լեւոնեան՝ Հատը* $2^1/_2$ *րուպլի՝ Հասցէ «Kégharvest» Tiflis:*

❀

Լոյս.— *Ամսաթերթ գիտ. և դաստիարակութեան, Ա. տարի՝ Խմբագրապետ Մ. Մինասեան՝ Բաժնեգին՝ Թուրքիա 25 ղրշ., Արտասահման 7 ֆրանք՝ Հասցէ Արշաւիր Մ. Աւետաղեան, Վան՝*

❀

Կոհակ.— *Եռօրեայ գր. քղք. տնտես. և ընկեր., 5րդ. տարի՝ Խմբագրապետ Հմայեակ Արամեանց՝ Բաժնեգին՝ Թուրքիա 20 ղրուշ, Արտասահման 4 ֆրանք՝ Հասցէ փոստարկղ No 125, Կ. Պոլիս՝*

❀

Հայ Գրականութիւն.— *Ամսաթերթ գր. գիտ. և գեղարուեստական, 3րդ. տարի՝ Խմբագրապետ Զարեհ Գազազեան՝ Բաժնեգին՝ Պոլիս 30, գաւառ 35 ղրշ., Արտասահման 10 ֆրանք՝ Հասցէ Իզմիր՝*

Հանդէս Ամսօրեայ.— *Ուսումնասիրութ հայագիտական, 28րդ. տարի՝ Խմբագր Մխիթարեանք՝ Բաժնեգին 15 ֆրանք՝* Հասցէ VII/2 Mechitharistengasse 4, Vienne:

❀

Մարմնամարզ.— *Օրգան ազգ. ֆիզիքական կրթութեան, 4րդ. տարի՝ Խմբագրապետ Շաւարշ Քրիստեան՝ Բաժնեգին՝ Թուրքիա 25 ղրշ., Արտասահման 8 ֆրանք՝ Հասցէ Էնիճէ Վօլքօ Խան, No 19, Պահճէ Գաբու, Կ. Պոլիս՝— Հայ ուսանողութեան և երիտասարդութեան համար լաւագոյն հանդէսը՝*

❀

Շանթ.— *Կիսամսեայ գր. և գեղարուեստական, 3րդ. տարի՝ Խմբագրապետ Մերուժան Պապամեան՝ Բաժնեգին՝ Թուրքիա 40 ղրուշ, Արտասահման 12 ֆրանք՝ Հասցէ* Impr. «Chanth» Galata, Cons/ple:

❀

Ուսումնասէր.— *Ամսաթերթ մանկավարժական գիտ. և գր., 4րդ. տարի՝ Խմբագրապետ Հ. Գ. Գարանֆիլեան՝ Բաժնեգին՝ Թուրքիա 12 ղրուշ, Արտասահման 4 ֆրանք՝ Հասցէ Բերա, Բանկալթի, Պէքճի փողոց, No 1, Վիեննական Մխիթարեան վարժարան՝*

❀

Տաճար.— *Շաբաթաթերթ կրօնական, ազգային և գրական, 5րդ. տարի՝ Խմբագրապետ Զարմայր քահանայ Կէզիւրեան՝ Բաժնեգին՝ Թուրքիա 40 ղրուշ, Արտասահման 10 ֆրանք՝ Հասցէ* Rev. Père Z. Guézurian, Eglise arménieune, Béchiktache, Cons/ple:— *«Տաճար» Ունի տղայոց համար շահեկան յաւելուած մըն ալ՝*

❀

Խմբագրութեան ուղարկուած թերթեր ու գիրքեր կը ծանուցուին միջս:

Մեր հասցէն.— ¶

Théotig c/o M. Hovaghimian
Sunbulli Han, Cons/ple

Զարմայր ինիյ. Կեզիւրեան

ՄԵՆԷ ԱՆԴԱՐԶ ՄԵԿՆՈՂՆԵՐ

Թ. ՄԱՍ. — ԱՄԷՆՈՒՆ ՏԱՐԵՑՈՅՑԸ

1914 (Ը. ՏԱՐԻ)

1912 Նոյեմբեր 21.— «Հանդէս Ամսօրեայ»ի պատասխանատու խմբագիր Հ. ՌԱՓԱՅԷԼ ՎԱՐԴԱՊԵՏ ՊԱՐՈՆԶ, վիճննայի վանքը։

Դեկտեմբեր 3.— Դր. ԱՒԵՏԻՔ ԱՐԱՄԽԱՆԵԱՆՑ Ախալքալաք՝ ծն. 13 փետր. 1857, վերին Ագուլիս՝ հետեւած Լայբցիկի, Բարիզի և Սթրազպուրգի համալսարանաց իրաւաբանական, գր. և փիլիսփ. ճիւղերուն, շրջանաւարտ Սթրազպուրգի համալսարանէն։ Հիմնադիր «Մուրճ»ի։ Կովկասի մէջ ազատական շարժման պարագլուխներէն։ Աշխատակցած «Մշակ»ի և ուսուցչութիւն ըրած զանազան դպրոցներ։ Գործերը.— Քաղաքատնտեսական դասախօսութիւններ։ Ազգաբնակութիւնը և ազգաբնակչական շարժումները։ Հողի արդիւնաբերութիւնը և հասարակութիւնը։ Արեւելեան ազգերի հին պատմութիւնը։— Թարգմանած է նաեւ Բօկի, Ն. Մաւի և Բարլ Մաքսի գործերէն։ Կը թողու բազմաթիւ անտիպ երկեր։

Դեկ. 17.— Հ. ԵՂԻՇԷ Ծ. Վ. ԴԱՖԹԱՆԵԱՆ, վիեննա. Ուխտի երիցագոյն «Թադակիր» անդամը, 85 տարուն, Բերա։ Ցորեվեար։ կենսագրականը տե՛ս «Տիպ ու տառ»։— Հ. Ներսէս Վ. Փափազեան, Էնքսէրճեան, Շիծառ., Տքթ. Վահրամ Թորգոմեան ու ինքս՝ դամբանախօս։

Դեկ. 24.— վանի քաղաքապետ և տեղւոյն երեւելիներէն ՊԵՏՐՈՍ ՊԷՅ ԴԱՐԱՄԱՃԵԱՆի խուժադուժ սպանութիւնն անդ։ կենսագրականն ու պատկերը տե՛ս «Ամէնուն Տարեցոյցը» 1911-12։

1913 Յունվար 11.— վենետկոյ միաբան Հ. ԵՒԴԵՆԻՈՍ Վ. ՈՍԿԱՆ-

ԵԱՆ, անդ, 87 տարուն։ Պօլսեցի։ Ջեռնադրուած 1847ին։ վարած ազգային և կրթական զանազան պաշտօններ։

Յնվր. 31.— ՏՒՐ. Ա.Լ. ՂԱԶԱՐԵԱՆ, Թիֆլիզ։ Ներսէսեան դպրոցին մէջ և այլուր կազմակերպած միշտ թատերական ներկայացումներ և դերասանութիւն ալ ըրած։ Արդի Հայրապետին հետ աշխատակցած «Հայկական աշխարհ» հանդէսին և թարգմանութիւններ ըրած։ Բեթըսպուրգի բժշկութիւն սորվելէ վերջ՝ դառնալով իր ծննդավայրն Ախալցխա, այդ արուեստով չէ սահմանափակուած միայն, այլ դպրոցի մէջ ձրիաբար դասախօսած և ազգ. գործերու մասնակցած։ Կարսի մէջ ալ շարունակած իր գործունէութիւնը։ 1885ին Ա. անգամ ըլլալով բժշկ. վկայագիր պահանջած է ամուսնացողներէ։ Աշխատակցած բազմաթիւ թերթերու։ Եղեռնցի առաջարկութեամբ պատրաստած թրքահայ բոլոր դպրոցներու մասին տեղեկագիր մը՝ անտիպ։ 40ամեայ արդիւնաշատ վաստակաւոր։

Հ. Եղիշէ Վրդ. Դամբաանեան

Փետրվար 2.— Հայաթերթք կը գուժեն մահն Այնթապի Գալէճին երիցագոյն ուսուցիչ ԲՐՕՖ. Ա. ՊԻԶՃԵԱՆի, 76 տարուն։ Հեղինակ բնագիտութեան դասագիրքի մը։ Հասցուցած բազմաթիւ սաներ։ Բողոքական։

Փետր. 2.— Թերթեր կը գուժեն մահը անգլ. Նշ. բեւեռախոյզ՝ ՆԱԻԱՊԵՏ ՍԻՕՓի եւ իր 4 ԸՆԿԵՐՆԵՐուն՝ որոնք Հարաւային Բեւեռը դանելէ վերջ՝ հոնկէ դարձած ատեններն կորան, ահռելի ձիւնամրրիկի մը բռնուելով, ի Բօռ Լիթըլթըն։ (Մանրամասնութիւնն ու պատկերներ տե՛ս ներկայ Տարեցոյցիս 331-6 էջերը։

Փետր. 3.— ԱՒՐ. ԱՄԻՐԽԱՆԵԱՆՑ, վառնա 75 տարուն։ Ծն. Շուշի. որդի Միրզա Ֆարուխի (որ մանկութեանը Պարսկաստան գերի տարուած և իսլամացուած է, յետոյ գերութենէն ազատելով՝ Շուշի դարձած և քրիստոնեացած)։ Աբրահամ Մխիթարեաց կողմէ կ'ուղարկուի Ջուլիցերիա, հոն կատարելագործելով ուսումը։ Իբր բողբ. քարոզիչ՝ կ'ուղարկուի Պոլիս։ Հաւքէօյի Ն. Շահնազարեանի մէջ կ'ստանձնէ աշխարհագր. ու բնագիտ. դասեր, վերջէն ալ հոն բանալով իր մականուամբ վարժարան մը։ Կ'անցնի Դաւրէժ, ապա Թիֆլիզ։ Կրօն. բրօբականտին համար կովկասէն կ'աքսոր-

ուի Ֆինլանտիա, հոնկէ կ'երթայ Պուլկարիա՝ երկերը.— Դասագիրք ընթերցանութեան՝ Մուհամմէտ (Դուբան)՝ Աշխատակցած զանազան թերթերու։

Փետր. 8.— *Կէտիկ Բաշայի Ս. Յովհաննէս ժամին աթոռակալ* ՅԱԿՈԲ ՔԱՀԱՆԱՅ ՓՈՓՈՂԵԱՆ *անդ, խոր ծերութեան մէջ։*

Փետր. 10.— *Ռուսահայ ժէնէռալ-մաժոռ՝* ԻՇԽԱՆ ԱՐՍԷՆ ԻՎԱՆՈՎԻՉ ԲԵՀԲՈՒԴԵԱՆ *Թիֆլիզ, 79 տարուն վարած ազգային հասարակական շատ մը պաշտօններ։*

Փետր. 13.— *Իտալացի նշանաւոր արեւելագէտ-պատմաբան* ԱՆՆԻԼՕ ՏԷ ԿՈՒՊՐՈՆԱԹԻ, *Հռոմի Արեւելեան ուսումնասիրութեան վրայ հրատարակած բազմաթիւ արժէքաւոր հատորներ։*

Փետր. 18.— *Մելքոն Տօնէլեան Դաղատիա, ծերունազարդ։* Տօնէլեան (= Տօներեան) գերդաստանը տեղւոյն հին օճախներէն մին է։ Երբ դար առաջ Դաղատիոյ առաջնորդ Վարդան եպս.ի սերունդին մէջ կը յիշուին Տօներ քհնյ. և համանուն անձինք, որոնք հանգուցեալին պապերն էին։—Մելքոն կանուխէն կը մտնէ գործի ասպարէզ, յարաբերութիւններ հաստատելով Փոքր Ասիոյ զանազան վայրերը՝ իր առեւտրական գործունէութեան համար Սուլթան Մէճիտէն ընդունած առանձնաշնորհմանց ֆէրմաններ։ Բազքին իտալերէն և դատարանաց անդամակցած։ Երկիցս մեկուսացուած Օսմ. Խորհրդարանի և ստացած պատուանշաններ։ Բէյֆիսիզեան Մկր. և Դերձակեան Աբիսակէս եպսկ. առաջնորդաց օրով նշանակելի դարձած իբր ազգային գործիչ՝ կէս դար անդուլ։

Մելքոն Տօնիգեան (Դաղատիա),
Ա. մեկուսացուած Բարլամենթի

Փետր. 25.— *Եզնիկ եպսկ. Ապահունի 70 տարուն, եէտիգուլէի Ազգ. Հիւանդանոց՝ ուր կաթուածահար կ'ապրէր երկար տարի, ծնած Պոլիս և բոլորած արկածալից կեանք մը։ Աշխարհական անունով՝* Նիկոլ Իւլիւքճեան։ *Մասնակցած Թատեր. Արտաւազդեան ընկերութեան և բեմ ելած։ Աշակերտ՝ Ն. Շահնազարեանի։ 1868ին վարդապետ ձեռնադրուած Ներսէս Պատրիարքէ։ 4 տարի վերջ, Ռոտոսթոյի առաջնորդ։ տեղապահ, յետոյ առաջնորդ Աբարկիրի ուր նշանակալից գործունէութիւն մը ունեցած 14 տարի և կասկածանօք Պոլիս բերուած, հոսկէ կրկին ուղարկուելով իր թեմը՝ Պատրիարքարանի ջանքերով։ Համիտեան Ռէժիմին հալածական՝ իր խիզախ բնոյթին համար, կ'ապրուի երուսաղէմ ուր կը մնայ ց'1895։ Ընդհանուր ներման դառնալով մայրաքաղաք, Իզմիրլեանէ կը կարգուի քարոզիչ Հասքէօյի։ Պանքայի դէպքին, իր խուցը խուզարկուելով հրազէն մը գտնուելուն՝ մահուան դատապարտուած։ Օրմանեան Ս.ի պաշտօնավարութեան սկիզբը եղած ընդհ. ներումէն օգտուելով, կ'արձակուի բանտէն և քարոզիչ կը կարգուի Գումգարուի Դրսի, միշտ ոստիկանական հսկողութեան ներքեւ, որուն չկրնալով հանդուրժել՝ 1906ի գարնան կը փախչի Եգիպտոս. հոնկէ կ'անցնի Կովկաս և Իրիմեանէ կը կը կարգուի Ատրպատականի առաջնորդ։ Ապա կ'ընտրուի առաջնորդ Ամերիկայի ուր 1908ին հազիւ հասած՝ Օսմ. Սահմանադրութիւնը կը հռչակուի և Ապահունի Ս. կը հանի Պոլիս, բայց կաթուած մը զինքը կ'անդամալուծէ և կը պարտաւորէ քաշուիլ գործոն կեանքէ։ Աւելնօք Պատրիարքարանի մէջ ալ պաշտօնավարութիւն ունեցած էր, իբր քարտուղար Կրօնական ժողովի։ Սան՝ Մալէզեան Յովսէփ պատուելիի։*

Եզնիկ եպիսկ. Ապահունի

Մարս 5.— *Հայաթերթ կը գուժեն մահը վառնա հրատարակուող «Իրաւունք»ի խմբագրապետ* ՅԱԿՈԲ ԴՈՒՐՊԻՆԵԱՆի, *47 տարուն, անդ, ուր երկար տարիներ ի վեր կը հրատարակէր նոյն թերթը։*

Մարս 5.— *Յունաստանի Թագաւոր* ԵՕՐԿԻՈՍ Ա. կ'սպաննուի Սէլանիկ՝ Ալէքսանդր Սքինազ անուն վատասերածի մը կողմէ։ Ծն. 24 Դեկտ. 1845։ Բ. որդի Դանիոյ Քրիսթիան Թ. Թագաւորին։ Դանիական նաւատորմին ծովակալ էր, երբ հելլէն ազգ. ժողովը Թագաւոր հռչակեց զինք 31 Մարտ 1863ին։ Յունաստան ունեցաւ իր օրով խռովայոյզ շրջաններ.—Կրէտէի խնդիր, երկիցս պատերազմ Թուրքիոյ հետ ևն.։ Իր կեանքին

փառահեղ դէպքերէն մին է վերջերս հանդիսաւոր մուտքն ի Սէլանիկ որ հեղինէն նաւատորմէն գրաւուած էր։ Ազգականական շատ կապեր ունի արքունիքներու հետ։— Որդին՝ իշխան Գօսթանթին կը յաջորդէ իրեն։

Մարս 9.— Գօնիայի առաջնորդ ԹԱԹՈՒԼ Ծ. Վ. ԴՈՒՐԵԱՆ՝ Իզմիր, 42 տարուս Արմաշու դպրեվանքէն, ուր ձեռնադր. 1896ին։ Վարած Պանտրմա-Պալըքէսէրի արկածալից առաջնորդութիւնը միշտ նախանձախնդիր ազգային շահուց պաշտպանուժին։

Մարս 10.— Հայաթերթք կը գուժեն մահը (Պօլիս) նշանաւոր արեւելեան երաժշտագէտ-ջութակահար ԹԱԴԷՈՍ ԼԷՒՍԻՐՃԵԱՆԻ՝ անուանեալն «Բէմանի Թադէոս», 55 տարուս ծն. Օրթաքէօյ, հեղինակ բազմաթիւ ընդհանրացեալ «չարքի»ներու և «Բէչրէֆ»ներու։ «Թասվիրի Լֆքեար» թուրք թերթին մէջ ծանօթ գրագէտ Ահմէտ Բասիմ մեծ գովեստով կը խօսի իր մասին։

Մարս 18.— Միլիառատէր Ամերիկացի ԲԻՐԲՕՆԹ ՄՕՌԿԱՆ՝ Հռոմ, 76 տարուս Գործի ասպարէզը մտած 1857ին և արշաւասոյր յառաջացած հոն, իր բախտի դիցուհիին՝ այն է ցարատեւութիւն ոգիին թեւերով։ Իր միշտ շահառատ ձեռնարկութեանց երեսէն, Մ. Նահանգաց մէջ առևտրական գործառնութիւնը մեծ զարկ ստացած են, շնորհիւ մանաւանդ իր հիմնած հսկայ էրկաթուղիի գիծերուն։ Նուիրատուութեանց չափն անհաշուելի է. միլիօններ յատկացուցած է բժշկ., առեւտրական, եկեղեցական, կրթական և բարեգործ. ընկ.ներց։ Հաւաքող մը թանկագին գիրքերու, ձեռագիրներու, նկարներու, հնութեանց և հանքի նմոյշներու։

Ապրիլ 4.— Կալկաթայի Հայութեան երեւելիներէն ՍԸՐ ԱՐԹՈՒՐ ԱՂԲԻԱՆԴՐ ՊԷՆԿԱԼօրի մէջ, 62 տարուս Ծնած Կալկաթա և դաստիարակուած Անգլիա։ Առեւտուրի և «Սբօրթ»ի աշխարհներուն մէջ անուանի։ Անդամակցած օրէնսդր. ժողովներու. դատաւոր (Sheriff) Կալկաթայի, նախագահ Առեւտրական Սենեակի, Սիամի հիւպատոս ի Կալկաթա։ Անգլիոյ հանգուցեալ Լտուըրտ Թագաւորէն ստացած «Սըր» տիտղոսը։

Դրաւաճառ Յ. Աշճեան

Ապրիլ 12.— Ակնաբոյժ Տ.Թ. ՏԻԳՐԱՆ ՊԷՅ ԱՃԷՄԵԱՆ Բերա, 61 տարուս (կենսագր. և պատկեր տե՛ս «Ամէնուն Տարեցոյցը» 1912)։

Մայիս 6.— ԵՂԻՇԷ ՏՈՒՐՈՒՈՒՆԵԱՆ՝ Հասքէօյ, 65 տարուս Երբեմն անդամ հայ կաթոլիկ կղերականութեան։ Սքեմը լքելէ վերջ՝ կը փարի ուսուցչութեան, 45 տարի անդուլ պաշտօնավարելով Պօլիս և գաւառները (Կարին, Երիզա)։ Հայկ. խնդրոյն արծարծմանատեն, իբր յեղափոխական կը ձերբակալուի Երիզա ուրկէ չղթայակապ կը

փոխադրուի Կարին և ազատ կ'արձակուի ընդհանուր ներումին։ Եռանդուն դաստիարօս, ազգային գործիչ և բեմբասաց։

Մայիս 15.— Վաղեմի հրապարակագիր-վիպասան ՔԱՄԻՄ (Մխսաք Քօչունեան) Պօլիս, 50 տարուս Օրմանեան Ս., Թէոդիկ Ա.Ն. դամբանախօսս (կենսագր. տե՛ս «Ամէնուն Տարեցոյցը» 1912, իսկ պատկեր՝ 1910)։

Մայիս 18.— Անգլ. աշխարհահռչակ գրագէտ, բարոյախօս ու գիտնական Լօրտ ԼՅՒՊՐԻ (= Սըր Ճոն Լըպօք) Բէնթի մէջ, 79 տարուս Պատուակալ անդամ Եւրպ. Ակադեմիաներուս Որդի համանուն գիտնական և նշ. դրամատէրին 1870էն ի վեր յար երեսփոխան ընտր. և անդամ Լօրտերու ժողովին։ Երկերը.— Նախապատմ. Մարդը։ Քաղաքակրթութեան ծագումը։ Փոխադարձ յարաբերութիւնք միջատաց և վայրի ծաղկանց։ Ապրելու երջանկութիւնը։ Կեանքի գործածութիւնը։ Ծաղիկները, պտուղներն ու տերեւները։ Զգացումն և ընազդ անասնոց։ Ցիսուն տարի գիտութիւն, եւայլն եւայլն, որոնք շատ մը լեզուներու Թարգմանուած են և որոնցմէ մէկ քանին ալ՝ հայերէնի։

Մայիս 20.— Անգլ. Պատկառոր քերթող ԱԼՖՐԷՏ ՕՍԹԻՆ՝ Լօնտօն։

Մայիս 27.— Օսմանեան կայսերական բանակին փոխ-զինդապետ Տ.Թ. ԵՆՈՎՔ ՊԷՅ ՓԱՓԱՋԵԱՆ, Դրնալը։

Մայիս 29.— Մեծ-Եպարքոս ՄԱՀՄՈՒՏ ՇԵՎՔԷԹ ԲԱՇԱ Կ'ապանուի Պօլիս՝ ինքնաշարժով դիմաւորող դաւագիր խմբակէ մը, ինքնաշարժով պաշտօնատուն երթին։ Ծնած Պաղտատ։ 1873ին մտած Պօլսոյ զինուորական Ակադեմիան, ուրկէ 5 տարիէն վկայեալ իբր սպայակոյտի հարիւրապետ՝ ղրկուած Կրետէ։ Պօլիս դարձին՝ ուսուցիչ նոյն Ակադեմիոյ։ 1886ին՝ Գերմանիա, գնուելիք զինուց ցանձնաժողովին իբր անդամ։ 1894ին՝ Ֆրանսա, զրահապատ աշտարակներու մասին քննութիւն կատարելու։ 1900ին՝ Եմէն ու Հիճազ։ 1905ին՝ Գօսօվայի կուսակալ և զինուորական հրամատար։ Սահմ. հռչակումին՝ Գ. Բանակի հրամատար։ Մարտ 31ի դէպքին՝ Ազատարար Բանակին գլուխը։ Կը կարգուի պատերազմական նախարար և 1913 Յունվարին կ'ստանձնէ եպարքոսութիւնը։— Կ'ամփոփուի Ազատութեան Բլուրը (Շիշլի), փառաշուք յուղարկաւորութեամբ։ (Պատկերը տե՛ս «Ամէնուն Տարեցոյցը» 1911)։

Յունիս 11.— Մահմուտ Շեվքէթ Բաշայի սպանիչներէն (դաւադիր խմբակ) 12 ԹՈՒՐՔԵՐ կախաղան, Սուլթան Պայազիտի հրապարակը.—Տամատ Սալիհ Բաշա, Բեազիմ, Թոփալ Թէվֆիք, Մէհէտ Ալի, Զիա Ա.Ն.։

Յունիս 18.— ՎԱՀԱՆ ՍԻՐՈՒԱՆԶՏԵԱՆՑ (Յոլակ), Դաշնակցական ընկեր, Իզմիր, 27 տարուս Ծն. Երիզա, եղբօրորդի Գարեգին Եպսկ.ի։ Սանասարեանի շրջանաւարտ, ապա ընդգրկած ուսուցչական ասպարէզը, Պրուսա, Բէօսթէնճէ, Կարին և Ագիխսար պաշտօնավարելով։

Յունիս 21.— ՀԱՆՐԻ ՌՕՇՖՕՌ Լ.քս-Լէ-Պէն (Ֆրանսա) 83 տարուս, առանց կրօնական արարողութեան՝ իր կամքին համեմատ։ Նշանաւոր քաղաքագէտ, օրագրող, թատերագիր պարսաւագիր (pamphlétaire) և պայքարող։ Հայոց դատին աշխատած՝ 96ի Զարդերու առեն։ Հիմնադիր

«Վանթէեան», «Մասեաց Լեռ» և «Ընթերանսիժան» թերթերուն, որոնց մէջ երեւցած իր բուռն յօդուածներուն հետեւանօք՝ քանիցս բանտուած, մենամարտած, աքսորուած և արտասահման փախած՝ իր պայքարներէն յիշենք բանտային գայթակղութեան և Տրէյֆիւսի դէմ, նաեւ ազգայնականութեան մի նպաստ մղածները։ Երեսփոխան ալ եղած է։ Ունի յօդուածներու անվերջ շարք մը և բազմաթիւ երկասիրութիւններ։— Ցուղարկաւորութեանը՝ Զօպանեան Արշակ եւս բանախօսեց։

Ցուցիս 20. — Երիտասարդ ուսուցիչ ՇԱՐԱՄ ՅՈՎՀԱՆՆԷՍԵԱՆ անձնասպան՝ Ա. յաթէֆեանոյի ծովափը։

Ցուցիս 21. — Սկիւտարի Ս. Խաչ եկեղեցիին աւագերէց ԽՈՐԻՆ ՔԱՀԱՆԱՅ ՓԱՓԱՋԵԱՆ անդ., 83 տարուս։

Ցուլիս 1. — Ռոտոսթոյի և շրջակայից Օսմ. Կառավարութեան կողմէ վերագրաւման առթիւ, խժաբար կ'սպաննուին շուրջ 30 ՀԱՅ ՄԵՇԱԿՆԵՐ դաշտերուն մէջ, նաեւ 50 ՀԱՅԵՐ՝ի Մալկարա որուն ամբողջ շուկան և հայ տուներ՝ հրոյ ճարակ կը դառնան։

Ցուլիս 16. — Սրտաբին գործոց նախարար ԱՍԼԻՐ՝ի Լահէյ, Նշխաղաղասէր, տարի մը առաջ ստացած Նոպէլի խաղաղութեան մրցանակը։

Ցուլիս 16. — Համալսարանական մանկավարժ ՀԱՄԲԱՐՁՈՒՄ Տ. ՅԱՐՈՒԹԻՒՆԵԱՆ վան։ Աւանօք Հոն ուսուցչութիւն ընելէ ետք անցած Ամերիկա ուր ուսումը կատարելագործելով՝ դարձած ծննդավայր, անոր նորաբաց վարժապետանոցին մէջ կոչուելով պաշտօնի (ուսողութիւն և գիտութիւն)։ — Հայ և օտար մտաւորականք՝ դամբանախօսեց։

Ցուլիս 17. — Դատաւոր ՊԵՏՐՈՍ ԴԱՐԱԵԱՆ Պոլիս, 44 տարուս, Եղբայր Ստ. Դարաեանի։ Ընթացաւարտ Լիսէի և իրաւաբանական վարժարանի, նաեւ Բարիզի քղք. գիտութեանց բարձր. վարժարանի։ Դարձին, Պետ. խորհուրդի մէջ պաշտօնավարելէ վերջ՝ մտած դատաւորական ասպարէզ։ Հուզուելի անդամ։ Բաղ Ֆրանսագէտ։ Իր յօդուածները գիտական հանդէսներու մէջ ուշադրութեան արժանացած։ Վերջերս Ուսումնական խորհուրդի ալ անդամակցած էր պահ մը։

Ցուլիս 27. — ՅՈՎՀ. ՉԱՅԵԱՆ Բերա, 38 տարուս։ Իլիաս Չայեանի որդին։ Ընթացաւարտ Ռ. Գոլէճէն։ Դաշնակցական։ Ատանայի ազէտին առեն՝ կիլիկիա մեկնող պատուիրակներէն մին։ Մալաթիոյ ազգային երեսփոխան։ Թուղթ պայքարող մը։ (Պատկերը տե՛ս ներկայ հատորիս մէջ)։

Ցուլիս 31. — Արմաշի միաբան ՊՕՂՈՍ Վ.Րդ. ԽՕՀՏԱՄԵԱՆ կէմլեկ, 73 տարուս։ Ձեռնադրուած 1863։ Վարած էր առաջնորդական պաշտօններէ զատ՝ Պօլսոյ Պատր. փոխանորդութիւնը, Ներսէս Պաարիւրքի օրով։ Բաւական առենէ ի վեր գործօն կեանքէ քաշուած՝ կը մնար Կիւրէղ (ծննդավայրը)։ — Թարգմանիչ «Առաքինի, գիտուն և արուեստագէտ պատանի» անուն գիրքին, տպագրուած Արմաշ, 1869ին։

Օգոստոս 1. — Գերմ. Ընկերվարութեան կուսակցապետ ՊԻՊԻՆ 73 տարուս։ 1862ին պետերէն մին դարձած էր գերման ժողովրդ. շարժման որ ընկերվարական ուղղութիւն կ'ստանար։ 65էն ի վեր նախագահ Լայբ-

ցիկի Բանւորական Միութեան։ 67ին կը մտնէ քաղաքական ասպարէզ, իսկ 71ին՝ Ա. Ռայխսթագը իր բուռն ընթացքին և կորովին պատճառաւ՝ թէեւ դատապարտուած և կորուսած երեսփոխանական ամրոցը, բայց վերստացած էր զայն կրկին։ Ունի ընկերվարական բազմաթիւ գործեր և յօդուածներ։

Պողոս Վրդ. Խոյտաեանեան

Օգոստոս 7. — Ակադեմական ԷՄԻԼ ՕԼԻՎԻԷ Բարիզ, 1870ի պատերազմին՝ Ֆրանսայի վարչապետ։

Օգոստոս 8. — Հայաթերթ կը գուժեն մահը ՀԱՅԿ ՄԱՐՏԻԿԵԱՆի, Իզմիր, 24 տարուս։ Շրջանառարտ վէնետկոյ Մ. Ռափայէլեանի։ Պօլօնիոյ համալսարանէն վկայուելէ վերջ՝ ուսուցիչ Իզմիրի Մեսրոպեան վրժրն.ի։

Օգոստոս 11. — ՍՏԵՓԱՆ ՍԱՖՐԱԶԵԱՆ Թիֆլիզ, 1880էն ի վեր բեմական գործիչ՝ի Ռուսիա, յաջողութեամբ կատարող զանազնական և հերոսական դերեր։ Կինն ալ՝ Տիկին Ալմա՝ հատասար տաղանդով դերասանուհի, միշտ եղած է ամուսինին փառքի ընկերը։

Օգոստոս 11. — ՎԻՐԱԲՈՅԺ ՏՒԲ. ՌԻՏԼԻՐ ԲԱՇԱ (Օսմանեան բժշկական վարժարանաց նախկին ընդհանուր քննիչ և Կիւլհանէի հիւանդանոցին տնօրէնը) ի Պօն, 51 տարուս։

Օգոստոս 11. — Ալճերիոյ և Թունքինի մէջ նշանաւոր հանդիսացող Ֆրանսացի ԶՕՐԱՎԱՐ ՆԻԿՐԻԼ՝ի Բրիսթանիա, 74 տարուս։

Օգոստոս 12. — ՅՈՎՍԷՓ ԵՈՒՍՈՒՖԵԱՆ Բերա, 56 տարուս։ Աբգուռնի ժամագործներու հին արհեստապետութեան գլուխ՝ Բարթուղիմէոս Ազայի որդի և Թոռ՝ Մի.քայէլ Ամիրայ Փիշմիշեանի։ Լիսէի շրջանաւարտ։ Ուներ արտակարգ կարողութիւն չափագիտական ու բնագիտական ուսմանց մէջ զորս երկար տարիներ աւանդած է նոյն Լիսէն և Կեդրոնական։ Կայսերական Համալսարանի հաստատուժէն ի վեր՝ նոյն ճիւղերուն ուսուցչապետ։—Հաշուակալութեան պետ, Վարչական ժողովի անդամ, հուսկ ուրեմն նախագահ՝ Շիրքեթի խայրիէի։ Հանրային կրթութեան բարձրագոյն ժողովի անդամ։ 1880ին հոգաբարձու Օրթաքէօյի «Թարգմանչաց»ին որուն յառաջդիմութեանը զարկ տուած և մասնակցած նոյն արուարձանին մէջ այդ առիններուն կազմուած բարեգործական ու կրթական ընկերութեանց, նաեւ Միացեալի։ Ղեւոնդ վրդ.ի հաշիւներուն քննիչ յանձնաժողովին անդամ, պահ մըն ալ ազգային երեսփոխան։ Հիմնադիրներէն «Արեւելք»ի, հոն և «Մասիս»ի մէջ գրած գիտական յօդ-

ուածներ։ Ֆրանսական Պատուոյ Լէգէոնի ասպետութեան պատուանշանը ստացած՝ գիտական համաժողովի մը իբր օսմանեան պատուիրակ՝ երբ

Յովհփ Եուսուֆեան

Պոլսէն Բարիզ ղրկուեցաւ։ Թաւջութախակառ։ Բերայի մէջ կազմուած «Բնար» երաժշտական միութեան սատարած ։ Դիտունի մը խոր համակրութեան միացուցած՝ համեստութիւն և ազնուական նկարագիր։

Օգոստոս 13.— ԴԷՈՐԳ ԲԱՐԽՈՒԴԱՐԵԱՆՑ Թիֆլիզ, 78 տարուն, Ուսուցիչ և հրապարակագիր։ Աշխատակցած «Մեղու Հայաստանի», «Հիւսիսափայլ» և «Փորձ» թերթերուն, երկերը.—Սէր կամ մահ։ Բարեպաշտ Մարդիկ։ Բանաստեղծութիւններ։ Նաեւ Թրգմ.։

Օգոստոս 29.— ՀայաթԵրթք կը գուժեն մահը ԿԱՐԱՊԵՏ ԼԱԼԱՑԵԱՆՑի, Պաքուն։ Նախապէս 100,000 րուպլի կտակած՝ Հայոց կրթ. գործին։

Սեպտեմբեր 1.— Երեւանի բանտը՝ թունաւորմամբ կ'սպաննուի Հայոնի գործիչ ՍԱՐՀԱՏ (Մկր. Ադամալեան) որ կովկասահայ կալուածոց գրաւման առենը Դաշնակցական շարքերուն մէջ մտնելով՝ մարտական խումբերու ամենափայլուն անդամներէն եղաւ (Հայ-Թաթարական ընդհարմունք), նաեւ Պարսկաստանի Սահմանադրութեան առաջին շրջանին՝ հայ կամաւորներու քաջարի խմբապետ։

Սեպ. 10.— ՍԻՍԱԿ ԴՈՒՅՈՒՄՃԵԱՆ (գր. ծածկանունամբ՝ ԱՌԱՆՁԱՐ) 37 տարուն, Ատանա որուն ազգային վարժարանի տնօրէն։ Որդի Պաղտատցի մեծահարուստ վաճառական Բերովբէի։ Ուսումնասիրած Սանասարեանի, ապա Յիւրիխի համալսարանի։ 1908էն առաջ՝ Ալեքսանդրիոյ ազգային վարժարանի տեսչութիւնն ալ վարած։ Երկերը.— փոկիչներ։ Վշտի ծիծաղը։— «Մուրճ»ի մէջ հրատարակած սուր քննադատականներ՝ ազգ. խնդրոց վրայ։ Նախ Դաշնակցական, ապա բաժնուած՝ քննադատ։

Սեպ.— «Մշակ»ի հրատ.-խմբ. Յ. Տ. ՄԱՐԿՈՍԵԱՆ Թիֆլիզ, 56 տարուն։

Սեպ. 29.— 657 ուղեւորներով, Հոլանտ. «Վոլթուռնո» շոգենաւը կ'այրի Ռօթերտամ-Նիւ-Եօրք գծին վրայ։ 136 ՈՒՂԵՒՈՐՆԵՐ ծովամոյն։

Սեպ. 30.— Հայաթերթք կը գրեն մահը ԱՂԵՔՍ. ՄԱԼԽԱԶՈՒՆԻի (Բարիզ)։ Ֆիլիպէեցի։ Դուրգէնի Հայկական կրթարանի ընթացաւարտ։ Ատենօք Պոլսոյ Աւստր. հիւպատոսարանի թարգման։ Հին Ռէժիմին հալածուելով՝ Բարիզ անցած և հոն Սերպ. հիւպատոս եղած։

Հոկտեմբեր 2.— Վաղեմի դերասան ԽԱՉԻԿ ՄԱՏԹԷՈՍԵԱՆ Գատըքէօյ։ Թուրք մամուլը գովեստով կը խօսի Մնակեան խումբի այս ծանօթ կատակերգակին մասին որ ի հարկին ուրիշ դերեր ալ կը կատարէր։

Հոկ. 2.— Հայակեղեք իր ասպատակութիւններով՝ վասպուրական աշխարհի պատուհաս Բիւբո ՄԻՒ-ՄՀէ (պատկերը տե՛ս նախորդ տարուան Տարեցոյցիս մէջ) վանի մօտ՝ Թագօ Տաղ կոչուած վայրը կ'սպաննուի վերջապէս կառավարական զօրքերէ, իրմէ քիչ առեն առաջ Կրաւցի Աշիրէթի պետ՝ ՇԱՒԻՐ աւազակապետին պէս։

Հոկ. 2.— վանի առաջնորդ ՅՈՎՍԷՓ ԱՐԲԵՊԻՍԿՈՊՈՍ ԱԱՐԱՃԵԱՆ, անդ., 64 տարուն։ Բնիկ Պոլսեցի։ Մշոյ Ս. կարապետ վանուց միաբան։ Տեղապահ Պուլանըքի։ Համիտեան կառավարութիւնը Պոլիս բերած էր զինք ուր ատեն մը քարոզիչ եղած Հիսար, ապա անդամ Կրօն. ժողովի։ Ինքնօգնութեամբ անգլ. ուսնելով՝ կ'անցնի Ամերիկա իբր առաջնորդ, և նոր Աշխարհի հայ գաղութին՝ կազմակերպութիւն մը ստանալուն պատճառ կ'ըլլայ։ Իր նախաձեռնութեամբ կը կառուցուին 3 եկեղեցիներ՝ Ուստըր, Ֆրէզնօ և Ուէսթ-Հօպօքըն։ Տարիներ վերջ, կուսակց. ազդեցութեանց հետեւանօք հրաժարելով՝ կ'անցնի Լ.Ջմիածին, Պարսկաստան, կրկին Ամերիկա, մեկուսանալով Ֆրէզնօ իբր հոգեւոր հովիւ, մինչեւ որ Մատթէոս Բ. Կաթողիկոս վանի առաջնորդ կ'ընտրէ զինք։ — Եպիսկոպոսացած էր 1898ին։ (Պատկերը տե՛ս «Ա.Մ. Տարեցոյցը» 1911)։

Սիմոն Զաւարեան

Հոկ. 14.— ՍԻՄՈՆ ԶԱՒԱՐԵԱՆ Բերա, Աչխատանքի տան առջեւ յանկարծամահ, 47 տարուն։ Ծն. Լօռի։ Թիֆլիզի ռուսական միջնակարգ դպրոցէն և Մօսկուայի Պետրոսեան ձեմարանէն (1890) շրջանառարտ։ Նոյն տարին կ'անցնի Թիֆլիզ ուր կը գտնէ անմահ Քրիստափոր Միքայէլեանը. երկու-քնին մէկ կը մտնեն նոր սաղմնուող Հ. Յ. Դաշնակցութեան մէջ։ Այնուհետեւ 23 տարուան իր յեղափոխական գործունէութեան ընթացքին՝ իր հեղինակաւոր

ձայնը կը խառնէ միշտ նոյն կուսակցութեան բազմազան խորհրդակցութեանց, փոխն ’ի փոխ վարելով Արեւելեան և Արեւմտեան «Բիւրօ»ները։ Հ. Յ. Դ.ի ծաղկման սկիզբները երկիցս բանտուած է ’ի Մետեխ և աքսորուած Կովկասէն դուրս։ Ծածկանունն էր Անտոն։ Սակաւապետ և ժուժկալ, տիպար՝ անձնուիրութեան, ցվերջ յարգուած բոլորէն։ Ցաճախ մերժած ամէն պաշտօն, նուիրուելու հայ ազատագրման գործին։ Հայկական կոտորածէն վերջ, գաղտագողի անցած Կիլիկիա, «Սուրբ Դործ»ին ’ի նպաստ աշխատելու։ Սահմանադրութեան հռչակումին, կը նետուի Պոլիս, հոնկէ Մուշ ուր 2 տարի կը պաշտօնավարէ՝ իբր տեսուչ դպրոցներու։ Դառնալով կրկին Պոլիս, կ’անդամակցի Ուսումն. Խորհուրդի և կը շարունակէ ուսուցչութիւնը Բերա (Լսաեան և Հայրիկեան)։ — Ցայտնի գիւղատնտես։ Հիմնադիր «Ազատութեան Մատենադարան»ի։ Հեղինակ «Ապահ կեդրոնացում» և «Ծրագիր գիւղացի ազգաբնակութեան տնտես. վիճակի ուսումնասիրութեան» գրքոյկներուն։ Աշխատակցած կովկասահայ թերթերու և «Ազատամարտ»ի։— 6 օր վերջ, նմանը դուն ուրիք տեսնուած յուշարկ. հանդէս, Բերա։ Ծովածաւալ բազմութիւն։ Ականաւոր մտաւորականք՝ դամբանախօս։ Մարմինը գմռսեալ՝ կը փոխադրուի Թիֆլիզ։

Հոկտ. 16.— Օրթաքէօյի աւագերէց ՎՐԹԱՆԷՍ Ա. ՔՀՆՅ. ՊԱԼԵԱՆ անդ, 81 տարու։ Ջեռնադր. 1863։ Վարած ազգ. վարչական պաշտօններ։ Ա. հրատարակիչ «Թռչնիկ» թերթին զոր ապա փոխանցած է Ալէքսանճեան Ս.ի։ երկար տարիներ գրաբարի և կրօնագիտութեան ուսուցիչ Օրթաքէօյ ուր առնօք անձնական իր դպրոցն ալ ունեցած է։

Հոկտ. 21. — «Մշակ»ի պատասխանատու-խմբագիր ԱԼԵՔՍԱՆԴՐ ԲԱԼԱՆԹԱՐ Թիֆլիզ, 58 տարու։ Ծն. Ագուլիս, որդի բազմամեայ ուսուցիչ Հայրապետի քանի մը տարի առաջ մեռած։ Բազուի պետական դպրոցի և Մօսկուայի Պետրոսեան ձեմարանի ուսումնասիրաբար։ Պաշտօնավարած Ռուսիոյ ներքին գաւառները, տեղափոխուելով 1880ական թուականին Կովկաս՝ ուր անցուցած իր կեանքն համրուն, իբր մասնագէտ գիւղատնտես, իբր պետ. պաշտօնեայ և իբր հանր. գործիչ։ Հայոց մէջ գիտական մեթոտով երկրագործական զբաղմանց զարկ տուած և այդ նպատակաւ ուղեւորած ամբողջ Կովկաս, նաեւ մասնակցած զանազան համաժողովներու։ Վերջին անգամ իր ծննդավայրին մէջ Աթանասեանց իշխանական նուիրատուութեամբ հաստատուելիք գիւղատնտեսական վարժարանի թելադրողն ու կազմակերպիչը։ Դ. Արծրունիի մահէն վերջ, 1892ին ուսս կառավարութենէն հաստատուած ու ցմահ մնացած իբր պաշտօնական խմբագիր «Մշակ»ի։ Հեղինակ կարգ մը ուսումնասիրութեանց՝ իր մասնագիտութեան շուրջ հարցերու մասին, հայերէն և ռուսերէն։ Ունեցած է նաեւ մասնակցութեան լայն բաժին մը ազգ. գործերու մէջ։— Ցոբելեար։

■ ■ Բոլոր թուականները Հին Տոմար են ■ ■

Ժ. ՄԱՍ

ԾԱՆՈՒՑՄԱՆՑ ԲԱԺԻՆ

Հայ Վաճառականութիւնը

Բռնակալութիւնը տապալեցաւ Օսմ. Սահմանադրութեան հռչակմամբ և Հայ Վաճառականութիւնն ալ՝ որ կաշկանդուած ու խեղդուած էր հաղորդակցութեանց և ճամբորդութեան դիւրութիւններէն ի սպառ զուրկ և սահմանափակ, սկսաւ աստիճան մը թռիչ առնել, վերկենցաղել ու ծաղկիլ հետզհետէ։

Այս երեւոյթը ստուգիւ մխիթարական էր մեզ համար, քանի որ Հայ Ազգը դարերէ ի վեր ճանչցուած է իբր վաճառական, որուն շնորհիւ անիկա կրցած է ապահովել իրեն համար անխախտ և անկաթօտ դիրք մը։

Հայրենակիցնե՛ր,

ժամանակ է որ մեզի արագութեամբ շարժելով ձեռք առնենք այն էական միջոցները որոնք պիտի նպաստեն և զարկ տան Մեր վաճառականութեան, վասն զի ազգի մը մշտատեւ գոյութեան հաստատ ապահովութիւնը — մտաւոր կրթութենէն անմիջապէս վերջ — անոր առեւտրական դիրքին բարձրութեան մէջ կը կայանայ։

Թէեւ հինգ տարիէ ի վեր ճիգ մը կ’ընենք շարժելու, բայց հրապարակին վրայ մատնանշելիք դեռ չնչին յառաջդիմութիւն մը միայն կրցանք ցոյց տալ, որուն ցայտուն ապացոյցն է արդարեւ «Հայկական Պանքա»ին հաստատութիւնը՝ մայրաքաղաքիս մէջ, որ իր կարողութեամբն ու ձեռնհասութեամբը փայլուն կերպով կը գործէ, արժանանալով նոյն իսկ օտարներու գնահատութեան և վստահութեանը, հակառակ 100,000 ոսկիի իր խիստ համեստ դրամագլուխին։

Ահա օրինակ մը, համոզուելու համար թէ ձեռնարկը որքան ալ որ մեծ ըլլայ՝ կամքն ու Աշխատութիւնը կրնան ամուր կռուանի մը վրայ դնել զայն, բաւ է որ չ’վհատինք։

Աշխատութիւն, Ցարատեւութիւն և Ցնեեսագիտութիւն. — Ահա գեղեցիկ երրորդութիւն մը որուն պէտք է այսուհետեւ փարինք սերտիւ և ի սպաս դնենք մեր բոլոր եռանդը, որպէս զի տարուէ տարի յարգ և վարկ ստանանք օտար առեւտրական հրապարակներու վրայ և արդիական ոգի մը տալով մեր գործառնութիւններուն՝ ապահովենք տնտեսապէս լաւ դիրք մը՝ շէշտուելու համար ազգերու մէջ։

Առեւտրական Նոր Տպարան

Մ. ՅՈՎՀԱԿԻՄԵԱՆ

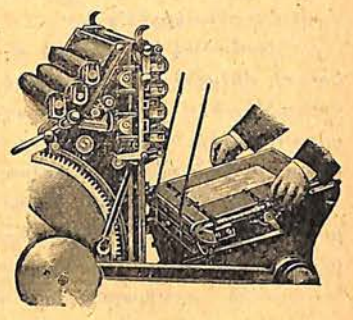
Կ. Պոլիս, Զահրահճղար, Սիւնպիւղիւ խան, գետնայարկ

ԼԱՅԲՅԻԿԻ «ՇԼԹԻՐ ԿԻԶԻՔ» ԴՐՈՒԹԵԱՄԲ

ԽՆԱՄՈՒԱԾ ՏՊԱԳՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

ԱՆԹԵՐԻ

ՍՊԱՍԱՐԿՈՒԹԻՒՆ

ԶԱՓԱԶԱՆՔ ԳԻՆԵՐ

Գաւառի Պատ. Յանձախոռներուս

մասնաւոր դիւրութիւններ

1915ի համար «Թէոդիկ»ի «Ամէնուն Տարեցոյցը»ին Ծանուցմանց Բաժնին մէջ արձանագրուիլ փափաքողներ կրնան այժմէն իսկ մեր պայմաններուն տեղեկանալով իրենց հասցէն եւ նիւթը դրկել մեզ, որ վերապահութեամբ կը հրատարակենք մեզ յատուկ տեղեկութիւնները ստանալէ ետք, ինչ որ ալ ըլլայ վճարման արժէքը։ Չհրատարակուած դիրերը յանձն կ'առնենք ետ դրկել։

ԱՐԱՄԵԱՆ-ՈՒՆՁԵԱՆ

ԵՐԿՍԵՌ ԵՐԿՐՈՐԴԱԿԱՆ ՎԱՐԺԱՐԱՆ

ԵՕԹՆԱՄԵԱՅ ԻՏԱՏԻ

ԳԱՏԸԳԻՒՂ

Ազգային սոյն վարժարանը կ'աւանդէ՝ ուսուցչական կազմող խումբի մը միջոցաւ՝ իննամեայ եւ լուրջ դաստիարակութիւն մը, որուն շնորհիւ ուսանողները ի վիճակի կ'ըլլան յաջողապէս մասնակցելու Պետական համալսարաններու «Պաքալօրէայ»ի քննութեանց։

Պ. Պ. ԱՏՐՈՒՆԻ

ԱՄԲՈՂՋԱԿԱՆ ԴԱՍԸՆԹԱՑՔ ԹՈՒԱԲԱՆՈՒԹԵԱՆ

Վաւերացուած Ազգ. Վարչութեան Ուսումնական Խորհուրդէն

Պատկերազարդ

Նշանաբան.— Պէտք է կարելի եղածին չափ քիչ ուսուցանել եւ կարելի եղածին չափ շատ գտնել տալ։

1. Մանկական ընթացք.— *Մանկապարտէզներու գիրքը, որով կարելի է այբուբէնը չի ճանչցող տղոց հաշուել սորվեցնել. Գին 3 ղրշ.*— **2. Տարրական ընթացք.**— *Ա. մասին մէջ 100 և Բ. ին մինչեւ 1000 Թիւերու մշակումը. Նախնական գաղափար կոտորակներու և երկրաչափական ձեւերու ու մարմիններու. Գին 5 ղրշ.*— **3. Միջին ընթացք.**— 5600 է աւելի խնդիրներ և վարժութիւններ, ընտրուած գործնական և ազգ. կեանքէ, ինչպէս նաեւ գործնական երկրաչափութեան ամփոփ մաս մը. Գին 8 ղրշ.— **4. Բարձրագոյն ընթացք.** — *Գործնական երկրաչափութեան պիտանի ամէն ծանօթութիւնները, նաեւ վաճառականական գիտելիքներու և տոմարակալութեան ամփոփ մաս մը. կուտայ նաեւ գիտական ստացուածքներու տաճկերէններն ու գաղիերէնները։ Գին 15 ղրշ.*

ՀԱՅ ՕՐԻՈՐԴԱՑ ՁԵՄԱՐԱՆ

ՀԻՄՆՈՒԱԾ 1910ԻՆ

ԳԻՇԵՐՕԹԻԿ ԵՒ ՑԵՐԵԿԵԱՅ

Սկիւտար, Ֆրասրճ Աղան, թիւ 10

Աղջկանց Պոլսահայ կրթական միակ հաստատութիւնը ուր աչակերտուհիները կ'ստանան ամենալուրջ դաստիարակութիւն հիմնուած անգլիական և ամերիկեան բարձրագոյն ուսումնական մանկավարժական նորագոյն մեթոտներուն վրայ, հայ և օտար ուսուցչական առաջնակարգ մարմնի մը ձեռամբ։

Ունի հետեւեալ ուսումնական չրջանները.—

3 տարի *Մանկապարտէզ*
5 » *Նախակրթարան*
4 » *Ուսումնարան*

Դիպլոմներ կ'ստանան լաւ անունդ և կը վայելեն ընտանեկան ամէն խնամք։

Ընդունելութեան պայմաններուն տեղեկանալու համար դիմել անձամբ կամ գրով Տնօրէնութեան հասցէին։

Հիմնադիր - Տնօրէնուհի
Պ. Յ. ՏԱՅԵԱՆ

Վ. Յ. ՄԱՐԴԱՐԵԱՆ որ երկար տարիներ ի վեր իր գրատունով եւ հրատարակութիւններով ծանօթ է արդին։ Ազատութեան հռչակումին վերջ շոյս ընծայած է Դասեր Հայ Ազգ. Պատմութեան, Կրօնի ուսում եւ իրագիտական ու մտաւարզական Ընթերցարան մը, ամիսին աչ պատրաստուած մանկավարժական փորձառութիւամբ։ Դպրոցի վարիչներու եւ ուսանողներու կը մնայ օգտուիլ այս ընտիր դասագիրքերեն։ Հասցէ Մերձաւան, No. 57, Կ. Պոլիս։ Փոխադրողներու ձրի կը դրկուի ընդարձակ գրացուցակը։

«ՆՈՐ ԴՊՐՈՑ»

Եօթնամեայ Իտատի, հանդերձ նախակրթական բաժնով, մանչ տղոց համար

ԳԻՇԵՐՕԹԻԿ ԵՒ ՑԵՐԵԿԵԱՅ

Հիմնուած 1909 ին

Բերա, Նշան - Թաշ, Զընար փողոց

Հիմնադիր - Տնօրէնք Յ. Թ. ՀԻՆԴԼԵԱՆ — Գ. Ա.ՄԱԼԱԹԵԱՆ

«**Նոր Դպրոց**»ը կը գտնուի Նշան-Թաշի բարձունքը, օդասուն եւ արփաւէտ դիրքի մը վրայ, ընդարձակ երկու ապարանքներու մէջ, որոնցմէ մէկը ննջարանի յատկացուած է:

Ունենալով հանդերձ վերձաւորութիւն Մայրահաղարի կեդրոնները եւ *Թրամուէյով* հաղորդակցութիւն Պէշիկթաշի ու Ղալաթիոյ հետ, «**Նոր Դպրոց**»ը՝ իր լուսինս ու խաղաղիկ կայրէն՝ շուրջանակի կ'ընծայէ գեղջկական նկարագեղ համայնապատկեր մը: — Սեպհական պարտէզ, հովանոց ու գեղազարդ. ոչ շատ հեռի՝ Ազատութեան Բլուրը, Օձլմուրի անտառակը ու ձորակը եւ ծովահայեաց սարաւանդներ:

Բժշկական տեսչութիւն եւ առօրեայ աչալուրջ հսկողութիւն աշակերտաց առողջութեան. — Մանրակրկիտ խնամք մարմրութեան. — Խնամեալ կերակրում նախագծեալ ցուցակի մը համեմատ. — Շուէտական հանգստարան մարմնամարզ. — Պարբերական չափում եւ կշռում աշակերտաց. — Զարմաշուրեան ընելացում:

Ընտանեկան կենցաղ. — Անհատականութեան մշակում ի սպաս Ընտանիքին եւ Ընկերականութեան. — Ջուգընթաց զարգացում գիտական եւ գրական-գեղագիտական ոգւոյ. — Գործնական ուսուցում:

Յետամնաց աշակերտաց համար մասնաւոր դասարան եւ անհատական ուսուցում:

Մանրամասնութեանց համար ուզել Յայտագիրը:

ԸՆԹԱՑՔ ՖՐԱՆՍԵՐԷՆ ԼԵԶՈՒԻ

Յ. Թ. ՀԻՆԴԼԵԱՆԻ

1. **Դիւրին եղանակ Ֆրանս. ընթերցանութեան** եւ **գրութեան.** (Méthode directe) Ա. Գիրք, վեցերորդ Տպագր. Գին 3,20
2. **Նոր դասագիրք Ֆրանսերէն լեզուի.** (Méthode directe). Բ. Գիրք Չորրորդ Տպագրութիւն 5,20
3. **Նոր դասագիրք Ֆրանս. լեզուի.** (Méthode directe) Գ. Գիրք 6
4. **Հիմնական նոր եղանակ Ֆրանսերէն շարադրութեան.** Ա. Տարի. Օժանդակ՝ Méthode directe, Բ. Գիրքի: Եօթերորդ Տպագր. 5,20
5. **Հիմնական նոր եղանակ Ֆրանսերէն շարադրութեան.** Բ. Տարի. Օժանդակ՝ Méthode directe, Գ. Գիրքին 6

Բոլոր այս դասագիրքերը յօրինուած են կենդանի osmr լեզուաց ուսուցման լաւագոյն մեթոտներուն համաձայն: *Կրթիչ, գործնական* եւ *պարզ*, այս սկզբունքը վարած է Հեղինակը իր դասագրոց պատրաստութեան մէջ: Ուսանողը այս դասագրոց ընթացքը ուարտած ատեն կարող կ'ըլլայ Ֆրանսերէն կարդալու, հասկնալու, խօսելու եւ գրելու: Երեսուն տարի առաջ պատրաստուած, հետզհետէ կատարելագործուած, շատ մը հրատարակիչներ այս դասագրոց նմանողութեամբ դասագիրքեր պատրաստելու մղած՝ Ֆրանսերէն լեզուի այս ընթացքը թէ՛ մայրաքաղաքին եւ թէ գաւառներու մէջ ընդհատուած է: Գրավաճառներէ պահանջել միայն սոյն դասագրքերը: Մեծաքանակ գնումներու համար կարեւոր զեղչ:

ՕՍՄ. ԱՌԵՒՏՐԱԿԱՆ ԴՐԱՄԱՏՈՒՆ

(عثمانلی تجارت بانقاسی)

BANQUE COMMERCIALE OTTOMANE

ԱՆԱՆՈՒՆ ԸՆԿԵՐՈՒԹԻՒՆ

Դրամագլուխ **100,000** Օսմ. Ոսկի. Ամբողջովին հատուցուած

ԿԵԴՐՈՆԱՏԵՂԻ Կ. ՊՈԼԻՍ

Սրամպուլ Փիւրիւպհաեիէ Փողոց, Տիւսիզզաէ Խան

ԱՌԱՋԻՆ ՀԱՅ ԴՐԱՄԱՏՈՒՆ

Վ. Ա. Ր. Զ. Ա. Կ. Ա. Ն Խ Ո Ր Հ Ո Ւ Ր Դ

Տ. Տ. Գէորգ Ասլանեան, *Նախկին Տնօրէն կամուրջներու եւ խճուղիներու Առեւտր. և Հանրօգուտ շինութեանց Նախարարութեան. Նախագահ:*

Մկրտիչ Մանուկեան, *Դրամատէր, Դեր-Նախագահ:*

Ս. Կ. Սրապեան, *Պետ Ա. Կ. Արքէն եւ Ընկ. Տան:*

Սիմոն Գայսէրլեան, *Տնօրէն Արեւելքի Իւնիօն Ապահովագր. Ընկ.եան*

Սրբազ Գարակէօզեան, *Պետ Ա. եւ Մ. Գարակէօզեան Տան:*

Սարգիս Գրիմեհեան, *Պետ Յ. Գրիմեհեան Որդիք Տան:*

Հերուժ Սէրեան, *Վաճառական:*

Տիգրան Խան Զէլէկեան, *Վաճառական Բարիզի մէջ*

ՏՆՕՐԻՆ

ԹԱԳԻՈՐ ՍՈՒՔԻԱՍԵԱՆ

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՍՈՑՆ ԴՐԱՄԱԿԱՆ ՀԱՍՏԱՏՈՒԹԻՒՆԸ

Ն'ընդունի *Փոխատուութիւններ առեւտրական տոմսերու, մուրհակներու, փոխանակագիրներու, արժեթուղթերու, բեռնագիրներու վրայ:*

Կը գնէ եւ կը ծախէ *Ամէն տեսակ արժեթուղթեր Քէ մեր և Քէ բոլոր օտար հրապարակներու վրայ. կը գնէ և կը ծախէ նոյնպէս օտար դրամներ:*

Կու տայ *Չէքեր, վարկագիրներ, փոխանակագիրներ, եւ հեռագրական վճարումի հրամաններ, ինչպէս Թուրքիոյ նոյնպէս աշխարհիս բոլոր մասերուն վրայ:*

Կը գանձէ եւ կը գեղջէ *Առեւտրական տոմսեր, մուրհակներ, փոխանակագիրներ, բաժնեթուղթեր և կտրոններ:*

Ն'ընդունի *Դրամական աւանդներ նպաստաւոր պայմաններով:*

Ն'ստանձնէ *Կալուածական վարձակալութեանց յանձնացումը. շէնքեր վարձու կու տայ. վարձքերը կը գանձէ. վարձակալին հետ եղած ամէն դժուարութիւն կը յարդէ. ի հարկին վարձքի փոխարէն կանխավճարներ կ'ընդէ:*

Ն'ստանձնէ *Ներկայացուցչութիւն Քէ տեղական եւ Քէ օտար տուներու:*

Կը կազմէ *Առեւտր. և ճարտար. ընկերութիւններ և կը մասնակցի անոնց:*

ԽՆԱՅՈՂԱԿԱՆ ՍՆՏՈՒԿ

Խնայողութիւնը մեր հաճախորդին մէջ բացայերելու համար կ'ընդունի 25 ղրուշէն սկսելով գումարներ

Կը ներկայացնէ:

Բ. ՇԵՆԱՆՑ եւ Մ. ԽԱԶԱՏՐԵԱՆՑ եւ ԸՆԿ.

Պարումի բարիզի առտածման հաճրածանօթ Տուներէն

ԻՒՆԻՕՆ

ԱՊԱՀՈՎԱԳՐ. ԸՆԿԵՐՈՒԹԻՒՆ

ՀՐԴԵՀԻ ԴԷՄ ԵՒ ԿԵԱՆՔԻ ՎՐԱՅ

ՀԱՍՏԱՏԵԱԼ Ի ԲԱՐԻԶ 1828-1829

ԿԵԴՐՈՆԱՏԵՂԻ ԲԱՐԻԶ 9, Բլաս Վաճսոմ, 6

ՀՐԴԵՀԻ ՁԻԿ

Դրամագլուխ և երաշխաւորութեան գումար	154	*միլիոն ֆր.*
1911 *տարուան հասոյթները*	34	» »
Մինչեւ 1911 *Դեկ.* 31 *վճարուած վնասները*	413	» »
Ընթացիկ ապահովագրութիւններ	28	*միլիառ* »

ԿԵԱՆՔԻ ՁԻԿ

Դրամագլուխ և երաշխաւորութեան գումար	210	*միլիոն ֆր.*
1911 *տարուան միջոցին գանձուած բրիմները*	19	» »
Մինչեւ 1911 *Դեկ.* 31 *վճարուած վնասներ*	280	» »
Ընթացիկ ապահովագրութիւններ	404	» »

ՄԱՄՆԱՒՈՐ ՍԱԿԱՅՈՑՑՆԵՐ ԱՐԵՒԵԼՔԻ ՀԱՄԱՐ

ՏՆՕՐԷՆՈՒԹԻՒՆ ԹՈՒՐՔԻՈՅ

Ղալաթիա, Վոյվոտա փողոց, Իւնիօն խան

Գործակալութիւններ Թուրքիոյ գլխաւոր քաղաքներուն մէջ

ՅՈՎԱԿԻՄԵԱՆ ԵՂԲԱՐՔ

ԳԱԼԱԹԱ

Հիմնուած 1865

ՁՈՒՀԱՐԱՆ ԵՒ ՄԹԵՐԱՆՈՑ

ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ ԿԱՊԱՐԵԱՑ ԽՈՂՈՎԱԿՆԵՐՈՒ

Տոկունութիւն եւ մաքրութիւն փորձով հաստատուելով

երաշխաւորուած

Մեծամասնակ վաճառում եւ առաքում

Գնում եւ արտածում մեծաղներու

Նապար, Պղինձ, Ձինկ, Երկաթ եւլն. եւլն.

Բէրշենկէ Բազար, Սամուր փողոց, թիւ 86

HOVAGHIMIAN FRÈRES

GALATA

CONSTANTINOPLE

Ա.

Հայկական Առաջնակարգ Քարիւղ

ՊԱԹՈՒՄԻ ՀԱՅ ԳՈՐԾԱՐԱՆՆԵՐՈՒ

ՆԵՐԿԱՅԱՑՈՒՑԻՉ

ՕՍՄ. ԱՌԵՒՏՐԱԿԱՆ ԴՐԱՄԱՏՈՒՆ (ՀԱՅ ՊԱՆՔԱ)

Թիրեղներուն վրայ փճառել հետեւեալ մարքաները

Բ. ՇԽԵԱՆՑ

Մ. ԽԱԶԱՏՐԵԱՆՑ ԵՒ ԸՆԿ.

Բ.

Հայկական ընտիր պահածոյ

ԱՄԷՆ ՏԵՍԱԿ ՊՏՈՒՂՆԵՐՈՒ ԵՒ ԲԱՆՋԱՐԵՂԷՆՆԵՐՈՒ

ՊԱՏՐԱՍՏՈՒԱԾ

ՅՈՎՀԱՆՆԷՍ ԵԱՂՇԻՊԷԿԵԱՆԻ ՁԵՌԱՄԲ

ՕՐԹԱՔԻՕՅԻ ԳՈՐԾԱՐԱՆԻՆ ՄԷՋ

ՕԺԱՆԴԱԿՈՒԹԵԱՄԲ ՕՍՄ. ԱՌԵՒՏՐ. ԴՐԱՄԱՏԱՆ (ՀԱՅ ՊԱՆՔԱ)

Բոլոր պահածոյներու տուփերը կը կրեն հետեւեալ մարքան

Սոյն երկու ձեռնարկներուն Ընդհանուր Գործակալութիւն

եւ վաճառման կեդրոնատեղի

Ս. ԱՐԱՊԵԱՆ ԵՒ Պ. ԳԱԼՖԱԵԱՆ

6, Տիսիզզաէէ Խան, Պոլիս, 6,

Հեռագրի հասցէ՝ BEDROUNAK - Constantinople

ՌՕՍԻԱ

ԱՊԱՀՈՎԱԳՐ. ԸՆԿԵՐՈՒԹԻՒՆ

Ա. Ր Տ Օ Ն Ե Ա Լ

ՎԵՀ. ԿԱՅՍԵՐ 1881 ՄԱՐՏ 20 Ի ՈՒԺԱԶՈՎ

Կ Ե Դ Ր Ո Ն Ա Ց Ե Ա Լ

ԲԵՌԵՐՊՈՒՐԿԻ ԻՐ ՄԱՍՆԱՒՈՐ ՇԷՆՔԻՆ ՄԷՋ

Թ Ի Ւ 37 Մ Օ Ր Մ Ո Ւ Ա Յ Ս

Ընկերութեան ԴՐԱՄԱԳԼՈՒԽԸ ամբողջովին վճարուած **13,250,000**	Յայսօր ապահովագրեալներուՎՃԱՐՈՒԱԾ ԴՐԱՄԱԳԼՈՒԽԻ ԵՒ ՎՆԱՍՈՒՅ ՀԱՏՈՒՑՈՒՄ **774,840,000**
ԵՐԱՇԽԱՒՈՐԵԱԼ ԳՈՒՄԱՐ **231,840,000**	1911ից գանձուած ԱՊԱՀՈՎԱԳԻՆ ԵՒ ՏՈԿՈՍ **124,086,000**

ՌՕՍԻԱ. ԸՆԿԵՐՈՒԹԻՒՆԸ

Խիստ նպաստաւոր պայմաններով կ՚ստանձնէ

ՀՐԴԵՀԻ ԴԷՄ ապահովագրութիւնք.
ԿԵԱՆՔԻ ապահովագրութիւններ գանազան կարգի.
ՓՈԽԱԴՐՈՒԹԵԱՆՑ ՎՏԱՆԳՆԵՐՈՒ դէմ ապահովագրութիւններ
ԱՄԷՆ ՏԵՍԱԿ ԱՐԿԱԾՆԵՐ՝ ինչպէս նաեւ չոգենաւով և երկաթուղիով
ՃԱՄԲՈՐԴՈՒԹԵԱՆՑ ԱՐԿԱԾՆԵՐՈՒ ԴԷՄ՝ ապահովագրութիւններ և՝
ԱՊԱԿԻՆԵՐՈՒ ԿՈՏՐՈՒԵԼՈՒՆ ԴԷՄ ապահովագրութիւններ:

Մանրամասնութեանց և ամէն տեսակ տեղեկութեանց համար դիմել Ընկերութեան ԹՈՒՐՔԻՈՑ ՄԱՍՆԱՃԻՒՂԻՆ Կ. Պոլիս, Գալաթիա քարափին վրայ Զինկլի Բրխթըմ խան, կամ Սթանպօլի Գործակալութեան, Տիլսխազատէ խան, Թիւ 20, Սչըր Էֆէնտի ճաատէսի:

Ընդհանուր Բննիչ	Սթանպուլի Գործակալ	Տնօրէն Թուրքիոյ մասնաճիւղին
Յ. Մ. ՔԷՉՃԵԱՆ	Դ. ԱՐԱԳԵԱՆ	Ա. ՀԻՒՐՄԻՒԶ

ՀԵԹՈՒՄ ՍԷԹԵԱՆ

Հաստատեալ 1878ին

Մասնաճիւղեր Փիլիպէի եւ Ռուսճուգի մէջ

Գնման տուն ի ԲԱՐԻԶ

ՄԵԾ ՎԱՃԱՌԱՏՈՒՆ ՆՈՐԱՁԵՒՈՒԹԵԱՆՑ

Կ. Պոլիս Սուլթան Համամ Ռուսական Պանճային ճիշտ դիմաց

ՄԵԾԱՔԱՆԱԿ ԵՒ ՓՈՔՐԱՔԱՆԱԿ ՎԱՃԱՌՈՒՄ

ՈՒՐԻՇ ԱՄԷՆ ՏԵՂԷ ԱԺԱՆ

ՕԺԻՏԻ ՀԱՄԱՐ

Պուտրակ-տանթէլ, վալանսին-ժապաւէն
կնոջական հագուստներ և գլխարկներ
Թաւիշ, մետաքսեղէն, չալ, կառնիթիւռ

ՔՕՒԹԷՆԵՐ

Զեռագործի համար էթամիններ
Բրդեայ ժիւբօններ, ֆանթէզի, կէօփիւռ և
կռէնաաին սեւ չարփիներ

ԳՈՒԼՊԱՆԵՐ

Արուեստական մազեր, Շիլէ, Շինեօն, Թէլ, Բռէփէ և Քէօ
Բուառը ՄԻՈՒԱ, Բռէմ ՍԱԼԱՍԼԻՆ, ՄԷՌՍԷՏԷՍ

ԼԱ. ՊՕՌԼԱ

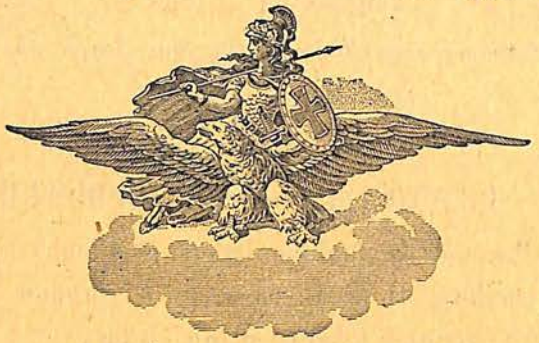
Միակ յանձնարարելի օճառն է որ կը գերազանցէ իր բոլոր նմանները

Ընդարձակ եւ մեծաքանակ գործառնութիւնի բոլոր արեւելեան գաւառներու հետ:

— ՋՐԻ ՆՄՈՅՇՆԵՐ ԿԸ ՂՐԿՈՒԻՆ —

Մի ապահովագրուիր

ԱՌԱՆՑ ՄՕՏԻՆ ՏԵՍԱԾ ԵՒ ՓՈՆԱԾ ԸԼԼԱԼՈՒ

ՖՐԻՏՐԻԽ ՎԻԼՀԷԼՄ

"FRIEDRICH WILHELM,,

ԿԵԱՆՔԻ ԱՊԱՀՈՎԱԳՐ. ԸՆԿԵՐՈՒԹԵԱՆ

ՇԱՀԱՒՈՐ ԵՒ ԱԶԱՏ ՊԱՅՄԱՆՆԵՐԸ

Ա.ճառուն ընկերութիւն

ԿԵԴՐՈՆԱՏԵՂԻ ՊԷՐԼԻՆ

ՀԱՍՏԱՏՈՒԱԾ 1866

Կը գործէ գերման կայսերական կառավարութեան հսկողութեան

եւ հակակշռի ներքեւ

«ՖՐԻՏՐԻԽ ՎԻԼՀԵԼՄ»Ի 1912 ԴԵԿՏԵՄԲԵՐ 31Ի ՎԻՃԱԿԸ

1. Կատարուած ապահովութիւններ	2,076,768,631	Ֆրանք
2. Ապահովագին եւ տոկոս 1912ին գանձուած	67,638,149	»
3. Պահեստի գումար	286,718,498	»
4. Գործադրութեան մէջ դրուած բոլիս	3,031,404	հաս

Փնտռեցէք թարփման եւ վերջին հաշուեկշիռը

J. G. JOHNSON

ՏՆՕՐԻՆ ԱՐԵՒԵԼՔԻ

Կ. Պոլիս, Ղալաթիա, Յակոբեան Խան

Մ. եւ Գ. ՇԱՄՏԱՆՃԵԱՆ եւ Ը^ՆԿ

M. & K. Schamdandjian & Co

Կ. Պոլիս, Ղահմահեըլար

Մասնաճիւղ ի ՓԻԼԻՊԷ

Ձոխ միջերանոց և մեծաքանակ վաճառում ամէն տեսակ Մեսախեղէն, Բոդեղէն, Բամպակեղէն կերպասներու, նաեւ Գազմիրի վերաբերեալ քօսթիւմցուի, Ֆասօնէի, Թրիգօի, Շաեազի, ինչպէս նաեւ զերձակի յատուկ Սաթինի, Թէյլի և կարասեայ յատուկ Տաճասիօի և այս կարգի ճոխ ու ճաշակաւոր տեսակներու։

Գաւառի յաճախորդաց գոհացում տալու համար ամէն դիւրութիւն. խնդրանքի վրայ նմոյշներու անմիջական առաքում. յանձնարարութեանց փութով ու կանոնաւոր գործադրութեան մասին ամէն հոգածութիւն և դիւրամատչելի պայմաններ։

Իսկ արանց հագուստի, և կանանց Քօսթիւմ Թայլօրի վերաբերեալ անգղիական և ֆրանսական վերջին նորաձեւութեամբ կերպասներու վրայ թէ՛ մեծաքանակ և թէ՛ միանգամայն մանակի փոքրաքանակ վաճառում չափաւոր գիներով։

ՔԷՍ ՒԱԹԷՐՆԷԼ

Caisse Paternelle

1841 ին հիմնուած ի Բարիզ

ՖՐԱՆՍԱԿԱՆ ԱՊԱՀՈՎԱԳՐ. ԱՌԱՋՆԱԿԱՐԳ ԸՆԿԵՐՈՒԹԻՒՆ

Որ կը գործէ Կառավարութեան անմիջական հսկողութիւն տակ:

ՄԻ ՄԻԱՅՆ ԿԵԱՆՔԻ ՃԻՒՂ

Դրամագլուխ եւ պահեստի գումար	70,000,000 Ֆր.
Ցարդ հատուցուած վնաս	360,000,000 »

Իր չափաւոր սակացոյցը և պարզ ու մեկին պայմանները ՔԷՍ ՒԱԹԷՐՆԷԼԻ մինչեւ այսօր ունեցած հսկայաքայլ յառաջդիմութեան գաղտնիքը եղած են:

Ամէն տեսակ կեանքի ապահովագրութիւն, ի դէպ մահու, ի դէպ կենդանութեան: Պզտիկներու համար մասնաւոր և օգտակար պայմաններ:

ԸՆԿԵՐՈՒԹԵԱՆ ԴՐԱՄԱՏՈՒՆՆ Է ԳՌԷՏԻ ԼԻՕՆԷ Պանճաև

ՏՆՕՐԷՆ ԱՐԵՒԵԼՔԻ

ԳԱՌՆԻԿ ԱՍՏՈՒԱԾԱՏՈՒՐ

Պոլիս, Բասմաժ Դարբրնըօղլու

Գործակալութիւնք գլխաւոր քաղաքներու մէջ

ԹՕՔԱԹԼԵԱՆ ՊԱՆԴՈՒԿՆԵՐ

ԲԵՐԱ

ԹԷՐԱԲԻԱ

ՍԸՄԸՐ ԲԱԼԱՍ

ՄԱՇԱՐԱՆ ՄԵԾ ՀՈՒԿԱՅ

ՊՈԼԻՍ

Les Hôtels Tokatlian

Péra

Thérapia

Summer Palace

RESTAURANT GRAND BAZAR

STAMBOUL

”ՕԹՕ ԿԱՐԱԺ ԲԵՐԱ“

(ԿԵԴՐՈՆԱՏԵՂԻ ՕԹՕՄՕԲԻԼՆԵՐՈՒ)

Բեյա, Սաբրզ Աղաճ, Ալեօճ փողոց, թիւ 3, 5, 7

Ցիշեալ կեդրոնատեղիին մէջ կը ծախուին խիստ չափաւոր գիներով առաջնակարգ գործարաններու ամէն տեսակ նոր և չատ քիչ գործածուած ՕԹՕՄՕԲԻԼՆԵՐ։

ԲԵՌԻ ԿԱՌՔԵՐ (CAMIONS)

Օթօմօպիլի և հեծելանիւի անիւներու լաստիկներուն մէջ առաջինները են

“ԲՆԵՒՕ ԲԻՐԷԼԼԻ,,ՆԵՐԸ

որոնք աշխարհիս մէջ էն մեծ մրցումներու մէջ տոկունութեան և արագութեան առաջին պարգեւները չահած էն։

Կեդրոնատեղի վաճառման՝ «ՕԹՕ ԿԱՐԱԺ ԲԵՐԱ»

ԲՈՒՐՔԻՈՅ ԳՈՐԾԱԿԱԼ

ԲԱՐՍԵՂ ԹԷՔԷԵԱՆ ՈՐԴԻ

Դօճամաճ Օղու Խան, ՍԹԱՄՊՈՒԼ

ՆՈՐ ՀՐԱՏԱՐԱԿՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

ԳՐԱԿԱՆ ԵՒ ԴԻՏԱԿԱՆ

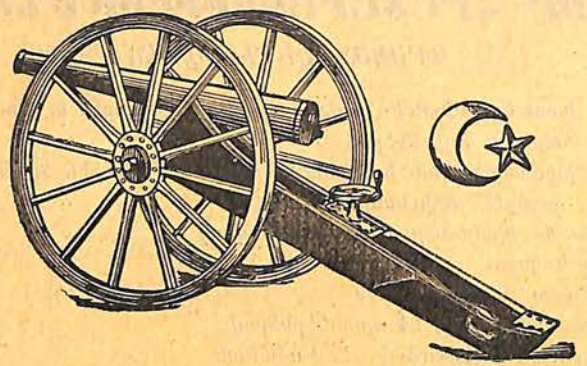
Առաջնորդ խօսակցութեան եւ նամակագրութեան հայերէն եւ ֆրանսերէն, հայերէն հնչիւններով	12.50
Առաջնորդ խօսակցութեան եւ նամակագրութեան հայերէն եւ անգլերէն, հայերէն հնչիւններով	10
Այրած ֆնար մը Բինկեանի մոխիրներուն վրայ	2.50
Առմաղան Կարպօ	7
Առեւտրի Բոցեր Ե. Գօլանճեան	5
Անիի Ցիշատակ (ալպօմ) 24 պատկերներով	10
Աշխարհագրութիւն Ընդարձակ Հ. Խանճեան	15
Բառարան ֆրանսերէն-հայերէն աշխարհիկ Մ. Նուպարեան 25, 30, 35 եւ 40 դրուշ ըստ կազմի	
— *պատկերազարդ, ֆրանսէրէն հայերէն, մեծադիր, Դուիտօն Լուսինեան Պոլսոյ տիպ, թղթակազմ 80, կազմուած*	100
— *նոյնին Բարիզի տիպը » 100 »*	130
— *Հայերէն Ս. Դափամաճեան 40,*	45
Խոհարդաւոր Աղջիկը, վէպ տեղական ընկերային կեանքէ, Քասիմ	7.50
Կնոջ անկումը անօթութեան պատճառաւ, Յ. Աբիկեան	3
Հայուհին, վէպ հայկական տառապանքի կեանքէն, Ս. Պարթեւեան	5
Մայրը եւ իր ցեղը, թարգմանութիւն գերմ. Մ. Նազիկեան	5
Ցառուրիւն, 3 հատոր, Լէօն Թոլստոյ, թարգմանութիւն Ե. Օտեան	20
Նամականի (ընդարձակ) կամ ընթացիկ թղթակցութիւն	10
Նանըա, Էմիլ Զոլա թարգմանութիւն	2
Նուպար Փաշա, պատկերազարդ 1825—1899	5
Ոսկեհատ, հայերէն ֆրանսերէն, Թահիրեան	25
Շիրվանզատ եւ իր գործը, գրական կոչունք իր ցորելեանին առթիւ իր քրքահայ եղբայրակիցներէն	15
Պատմութիւն (իսկական) Հայոց, պատկերազարդ Կ. Բասմաջեան	15
Պատմութիւն Պարսկաստանի, պատկերազարդ, Ա. Անտոնեան	45
Ռօմէօ եւ Ժիւլիէթ, ողբերգութիւն, թարգմանութիւն Մ. Նուպարեան	6
Տաղաչափութեան արուեստ, Յ. Գուրգէն	4
Տաղաչափութիւն արդի հայերէն լեզուի, Գասապեան	3
Ցաւին Տունը, Լ. Շաթրեան	4
Դրացուցակ Պ. Պալենց Գրատան	**Զրի**

Քիչ օրէն մամլոյ պիտի յանձնուին

Տոնարակարութիւն Առեւտրական եւ Սեղանաւորական

Գիմել Կ. Պոլիս, Զաքմաքճըլար, թիւ 20

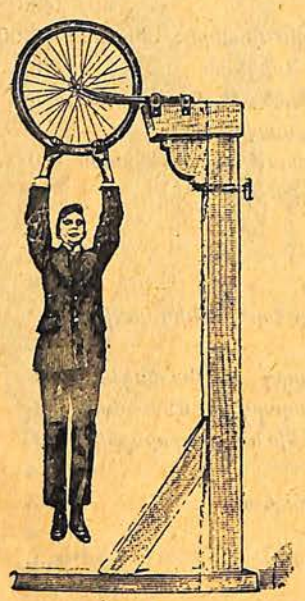
Պ. ՊԱԼԵՆՑ ԳՐԱՏՈՒՆ

ՕՍՄԱՆԵԱՆ ԱՐՏՕՆԵԱԼ ՄԵԾ ԶԻՆԱՎԱՃԱՌ

ՄԿՐՏԻՉ ՖՐԷՆԿԵԱՆ

ԳՐՍՍԵՆԵԱԿ ԵՒ ՄՔԵՐԱՆՈՑ Կ. ՊՈԼԻՍ ՄԷՍԱՏԷՔ ԽԱՆ, 29-33

ԶԷՆՔԵՐ
ՈՐՍԻ ՀՐԱՑԱՆՆԵՐ
ՓԱՄՓՈՒՇՏՆԵՐ

Միակ ներկայացուցիչ եւ մքերաէր անգլիական B. S. A. եւ ՊԱՆՄՕՌԱԼ հեծելանիւներու

Գաւառի յաճախորդաց ուշադրութիւնը կը հրաւիրեմ տեղեկանալու համար հեծելանիւներու մասին ամենաճաշահաւոր եւ նպաստաւոր պայմաններս ու գիներս:

Վաճառատանս ընդարձակ երեքվեցուհան Գաթաղկի մամլոյ տակ է, ՑՈՎԱԿԻՄԵԱՆ մաքուր տպագրութեամբ, 500 պատկեր, 200 էջ, բազմաթիւ ծանօթութիւններ:

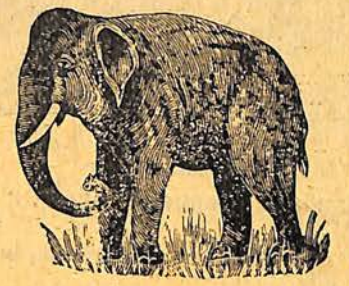
Միացեալ Հնդկաստանի վերահսկողին

Որ այժմ վերադարձած է իր տեղի գործին

ՑՈՎՀԱՆՆԷՍ ԻՍԱԳՈՒԼԵԱՆ

ԹԷՅ ԻՍԱԳՈՒԼԵԱՆ

Հոտաւէտ, խնայողական եւ սննդարար

Փնտռեցէք սոյն փիլ մարքայով թէյերը Թուրքիոյ բոլոր թէյավաճառներուն քով:

Կեդրոնատեղի.—Պահեստ Գաղաթ, Սաղզիկ խանի անկիւնը **Ց. ԻՍԱԳՈՒԼԵԱՆ, ՈՐԴԻ ԵՒ ԸՆԿ. վաճառատունը:**

Մասնաճիւղ.—Գաղղիւղի հայ եկեղեցիին դէմ սեղանաւոր Մկրտիչ էֆ. Պալթաեանի խանութը:

Կը ծախուի նաեւ անգլիական «ՌԷՏԻՕ» կտաւը, որ կը փայլեցնէ ամեն տեսակ մետաղներ եւ սրմաներ:

ՍԻԼԿԻՃԵԱՆ, ԻՍՊԷՆՃԵԱՆ ԵՒ ՔԷՀԵԱԵԱՆ

ՖԱՊՐԻԿԱ ԵՒ ՄԹԵՐԱՆՈՑ

Առեւելքի ամեն տեսակ գորգերու

Կեդրոնատեղի ԻԶՄԻՐ

Մասնաճիւղեր

Կ. ՊՈԼԻՍ, ՍԵԼԱՆԻԿ, ԿԵՍԱՐԻԱ, ՍԻՎԱՍ ԵՒ ԻՐԿԻԻՊ

Ձոխ մթերանոցներ ամեն տեսակ գորգերու, կապերտներու, եւլն.

Մասնաւոր յանձնարարութիւնի կ'ընդունուին ամեն տեսակ գորգերու պատրաստութեան համար:

ՆԵՐԱԾՈՒՄ ԵՒ ԱՐՏԱԾՈՒՄ

Գաւառի յաճախորդաց ամեն տեսակ դիւրութիւն, յանձնարարութեանց փոխադրութեան եւ կանոնաւոր գործադրութեան մասին ամեն հոգածութիւն և դիւրամատչելի պայմաններ

Պոլիս Թաղագիրներ 76-78

"ԵՓՐԵՄ"

ՀԱՅ ՄՈՒՇՏԱԿԱՎԱՃԱՌԱՏՈՒՆ

Բերա, Մեծ Փողոց ռուս դեսպանատան դիմաց

ՍՈՒՐԻԱԿԱՆ ԲԱՍԱԺ, ԹԻՒ 27-28

Ձոխ մթերքներ, վերջին նորաձեւութիւններ, մանթօներ, պօաներ, մանչօններ պատրաստ և չափու վրայ, ինչպէս նաեւ այրերու համար ամէն տեսակ մուշտակներ:

Վաճառատունս իր ճաշակի մաքրութիւնը անգամ մը եւս տարածելու համար ամէն ջանք ի գործ դրած է, ինչպէս՝ գործաւորներ ու գործաւորուհիներ բերել արտասահմէն, որով մեզ դիմող ամէն յաճախորդ ոչ միայն մեր ճաշակի փափկութիւնը պիտի գնահատէ, այլ նաեւ անգամ մը եւս պիտի հաստատէ թէ ԵՓՐԵՄ միակ մուշտակագործն է Պոլսոյ մէջ որ ամենաընտիր և ամէնէն աժան կը վաճառէ. ուրեմն դիմեցէք ԵՓՐԵՄԻՆ:

ԷՆՍԹԻԹԻ ՏԸ ԳՈՒՓ

Institut de Coupe

ՏԻԿԻՆՆԵՐՈՒ ԵՒ ՕՐԻՈՐԴՆԵՐՈՒ ՀԱՄԱՐ

ԶԵՒԱԳԻՏՈՒԹԵԱՆ ԵՒ ՔՕՐՍԷԻ ԴԱՍԵՐ

ՇԱՏ ԳՈՐԾՆԱԿԱՆ ՄԻՋՈՑ

Վարիչն է Բարիզի Արհեստական Հաստատութեան կողմէ վկայեալ Օրիորդ մը, որ կատարելապէս կը սորվեցնէ ԵՐԵՔ չաբթուան ընթացքին մէջ։ Դասախօսութիւնը ֆրանսերէն, հայերէն և երկրին տարրեր լեզուներով։

ԶԱՓԱՒՈՐ ԳԻՆ

ՀԱՍՑԷ. —

Բանկալթի, թիւ 121, Օսման պէյի մօտ,

Բարեբաւօրուած յարկաբաժինը

ԳԻՇԵՐՕԹԻԿ ԱՇԱԿԵՐՏՆԵՐ ԵԻՄ ԿԸՆԴՈՒՆՈՒԻՆ

ՆՇԱՆ ԶԱՄԻՉԵԱՆ

ՄԵԾ ՎԱՃԱՌԱՏՈՒՆ ՀԱՐՍԱՆԵԿԱՆ ՄՕՏԵՐՈՒ

Կ.Պոլիս, Գամաւթօ խան, 85

Մասնաճիւղ՝ Մեհմեհ Բաշա խան, 5

Ո՞վ չի կամենար իր կեանքին ամէնէն նշանաւոր օրը, (հարսնիք, կնունք) անցընել փայլուն, վայելուչ և ճաշակաւոր կերպով։

Հարսնիքներու այդ փայլուն ու վայելչութիւնը կատարեալ ընելու համար պէտք է գոնէ անգամ մը այցելել Նշան Էֆ. Զամիչեանի հարսանեկան մոտերու ճոխ վաճառատունը. իր բազմաթիւ յաճախորդները գոհ ձգելու համար մասնաճիւղ մը հաստատած է, ուր կը գտնուին վերջին նորաձեւութեամբ հարսանեկան կերոններ, պատրաստ կնունքի հագուստներ, նուբբ և ընտիր քօղեր, պսակներ, ծաղիկներ, մանաւանդ գլխարկի փետուրներ, ծաղիկ, ևայլն, ևայլն։

Այցելող յաճախորդները պիտի գնահատեն Զամիչեան Էֆ.ի ճաշակը, իր ապրանաց ճոխութիւնը և գիներու ամժանութիւնը։

ՄԵԾԱՔԱՆԱԿ ՎԱՃԱՌՈՒՄ

ԱՄԷՆ ՏԵՍԱԿ ԹՕՀԱՖԻՑԻ ԱՊՐԱՆԱՑ

ԿՈՒՐԾՔԻ

Ջարգացում — Գեղեցկութիւն — Կարծրութիւն

Եւ ուսերու ու կոկորդի խոռոչներու ամիհետացում

ՇՆՈՐՀԻՒ

ՕՐԻԱՆԹԱԼ ԴԵՂԱՀԱՏԵՐՈՒ

ԳՈՐԾԱԾՈՒԹԵԱՆ

Բուսական բաղադրութեամբ կազմուած ընդհատակեայ գիտական արտադրութիւն, անվնաս ըղչաղն ալ երաշխաւորուած: Տեւական արդիւնքներ:

Այս միակ դեղանիւթն է, որ անվրէպ վերաւորող ազդեցութիւն մը ի գործ կը դնէ կուրծքի կազմաւորութեանց վրայ, պահպանելու մարմնին միւս մասերը:

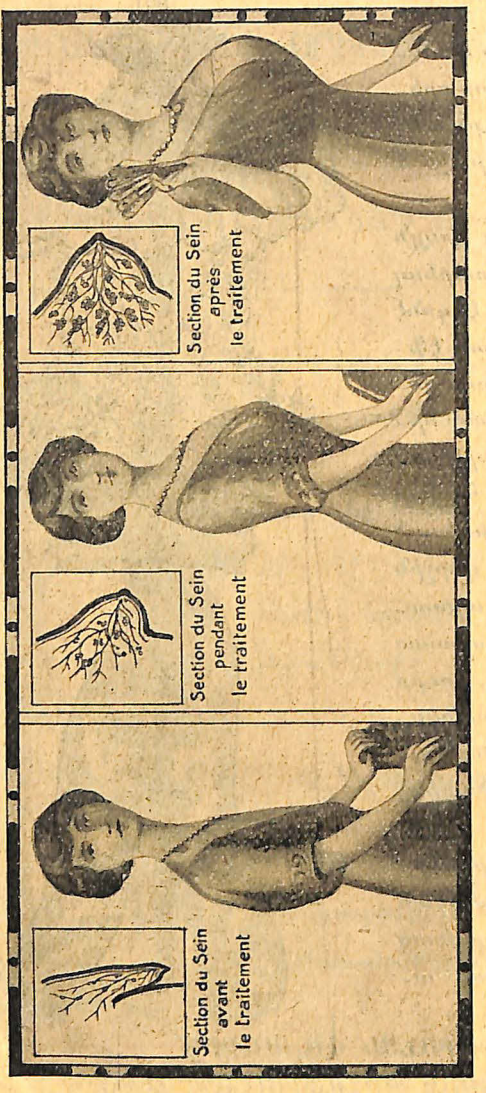
Բարերար ազդեցութիւն մը ունի նաեւ ընդհանուր առողջութեան վրայ, զոր կը բարելաւէ, գործածութեան եղանակը շատ դիւրին է, կը յարմարի նորածի աղջկան մը, այլեւ ոչ մեծ կնոջ մը՝ որուն յանչքը ձեւազեղծուած է կաթնատուութեան կամ հիւանդութեանց հետեւանքով:

Տուփը, բացատրական տետրակով միասին, 28 ղր.:

Կը ծախուի ամեն մեծ դեղատուներու ու դեղավաճառատուներու մէջ:

Ընդհ. մթերանոց. — Իֆինճի Վազրճ Խան, Սուլթան Համամ թիւ 13

ՊՈԼԻՍ

ԱՐԵՒԵԼՔԻ ԱՄԵՆԱՄԵԾ ՎԱՃԱՌԱՏՈՒՆ ԹԷՅԻ

ՀԱՍՏԱՏԵԱԼ 1880Ի Ն

Կ. ԵԱՎՐՈՒԵԱՆ ԵՒ ՈՐԴԻ

ԱՆՈՒՇԱՀՈՏ, ՀԱՄԵՂ, ՍՆՆԴԱՐԱՐ

Այս խարսխանիշը Տաճկաստանի մէջ

եւ թէյի ամէն տուփի եւ ծրարի վրայ փնտռել

ԱԺԱՆ ԵՒ ԱՆՄՐՑԵԼԻ ԳԻՆԵՐ

Պոլիս եւ գաւառները գլխաւոր թէյավաճառներուն մով կը գտնուի.

(Մեծաքանակ եւ մանրաքանակ վաճառում)

Միշտ նոր մթերք Զինաստանէ, Հնդկաստանէ, Սէյլանէ եւ Ճավաէ ուղղակի ներածուած:

Գաւառային յանձնարարութիւնք փութով եւ խնամքով կը պատրաստուին:

ԿԵԴՐՈՆԱՏԵՂԻ Կ. Պոլիս, Պահճէ Գափու, Ճեմալ Պէյ խանի դրան կից. Թիւ 10

Նէրքին գաւառներու մեր յաճախորդներուն դոհացում տալու համար Տրապիզոնի մէջ ունինք միշտ նոր մթերք մը:

1000 ՈՍԿԻ

ՀԱՍՈՅՔ ԳՈՅԱՑԱԾ Է

ԱԶԳԱՅԻՆ ՀԻՒԱՆԴԱՆՈՑԻՆ

ՍՈՑՆ ԴՐՈՇՄՈՎ

Երկու տարիէ ’ի վեր հրապարակ ելած
Սիկառի թուղթին վաճառումով

Ծխեցէք Հիւանդանոցի սիկառի թուղթը արդիւնքը կրկնապատկելու համար.

Ծխեցէք Հիւանդանոցի սիկառի թուղթը առողջութիւնդիր ապահովելու համար.

Ծխեցէք Հիւանդանոցի սիկառի թուղթը պրակներու վրայ կպցուած դրոշմը փնտռելով.

Ծխեցէք Հիւանդանոցի թուղթը և բրօքսկանա ըրէք որ Ազգ. Հիւանդանոցը կանգուն մնայ և կարենայ ձեռք կարկառել ընդհանուր կարօտելոց:

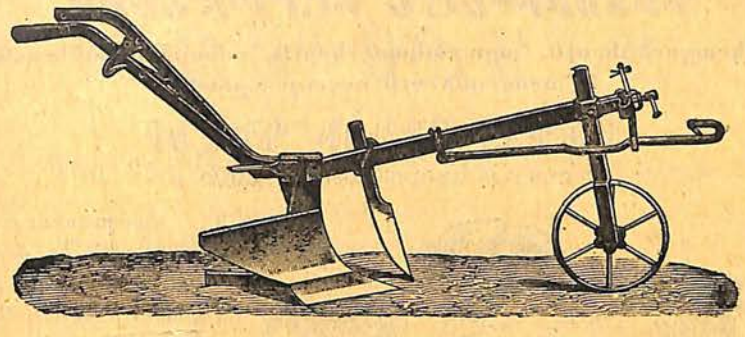
ԱՌԱՆՑ ԴՐՈՇՄԻ ԹՈՒՂԹԵՐԸ ԿԵՂԾ ԵՆ ՁԳՈՒՇԱՑԵՔ

կեդրոնատեղին է՝

Ա.ՃԵՄԵԱՆ ՂՕՆՉԵԿԻՒԼԵԱՆ ԸՆԿ

Վաճառատունը

Սուլթան Համամ Մոլա Թաբ, կ. ՊՈԼԻՍ

ՀԱՄԲԱՐՁՈՒՄ ՄԻՆՉԻԼՃԵԱՆ ԵՒ ԸՆԿ

39, եէնի խան Սիրէճի, Սթամպուլ եւ Ադրիանուպոլիս

Ամէն տեսակ երկրագործական ընտիր մեքենաներէ զատ, սոյն վաճառատան մէջ կը ծախուին նաեւ **բարճիցա, զինճօ, կապար, բահ ու բրիչ, հողմային եւ զանազան ուրիշ ջրհանիներ, խողովակ, թէլ, ճիվարա, ինչպէս նաեւ փայտի, ածուխի եւ բէրօլի առաջնակարգ ճապրիճաներու վառարաններ, եւն. եւն:**

Կարի եւ իւղի Մեխեհաներ են Տակառներ:

Եւրոպական պայծի գաւներու ճոխ մրցերք

Անգլիական ընտիր և երաշխաւորեալ գասաներ:

Դաւառներէ եկած յանձնարարութեանց գոհացում կը տրուի փութով և խիստ դիւրամատչելի պայմաններով:

ՎԻՐԱԲՈՑԺ

ՏՕՔԹ. ՅՈՎՀԱՆՆԷՍ ԹԱՇՃԵԱՆ

Ս. Փ. ԱԶԳԱՅԻՆ ՀԻՒԱՆԴԱՆՈՑԻ ՕԳՆԱԿԱՆ ՎԻՐԱԲՈՑԺ

ԵՒ

ՄԱՍՆԱԳԷՏ

ԱՐԱՆՑ ԵՒ ԿԱՆԱՆՑ ԾՆՆԴԱՄԻԶԱԿԱՆ ԱԽՏԵՐՈՒԻ

Կը կատարէ ամէն տեսակ վիրաբուժական գործողութիւններ, կը դարմանէ կանանց և արանց սեռային հիւանդութիւնները, շատ կատարելագործեալ մեթոտներով և դիւրամատչելի պայմաններով:

Դաւառներէն եկող հիւանդներու շատ մեծ դիւրութիւններ:

Դարմանատունը կը գտնուի Գում Գարու, Ալի Պէյ եօղուշ, իր տանը մէջ, ուր կարելի է դիմել ամէն օր կէս օրէ վերջ:

Հինգշաբթի կէս օրին աղխատաց ձրի:

Թիւ թէլէֆօնի 838 (Սթամպուլ)

ԳԻՏՈՒԹԵԱՆ ԲԱՐԻՔՆԵՐԸ

Երկրագործներուն, ագարակատէրերուն, անասնաբոյծներուն, եւ որսորդներուն ուշադրութեան՝

ԱՆԳԼ. ԱԶԳՈՒ ԴԵՂԵՐ

ԸՆՏԱՆԻ ԱՆԱՍՈՒՆՆԵՐՈՒ ՀԱՄԱՐ

Պատրաստուած՝ անգղ. հին եւ համբաւաւոր տան մը կողմէ, ՄԱԿ-ՏՈՒԿԱԼ ԵՂԲ. (Mc. Dougall Bros. *ի Մանչէսթր. հիմնեալ 1845ին*)

Կը բուժեն՝ 1. Բօսը (ոչյուզ), ծաղիկը (չիչհ), որբինը (թէմրհիյ) եւ ամէն տեսակ վէրքեր: 2. Կ'արգիլեն համաճարակները: 3. Կը պաշտպանեն զէշ ճանճերու խայթուածքէն: 4. Ոչխարին եւ այծին բուրդը 20-25% կ'աւելցնեն: 5. Կը ջնջեն՝ ոջիլը, լուն եւ այլ մակաբոյծները: 6. Կենդանիները կը պահեն առողջ եւ գեղեցիկ:

Սոյն դեղերը անթոյն եւ բոլորովին անվնաս ըլլալով պաշտօնապէս փորձուած եւ ընդունուած են Եւրոպայի ամէն կողմը. Ամերիկա, Եգիպտոս, Պուլկարիա, Րումանիա եւ այլուր: Թուրքիոյ մէջ եւս փորձողները խիստ գոհացուցիչ արդիւնք ծերք բերած են:

Դիմել՝ Թուրքիոյ միակ ներկայացուցիչ եւ մթերատէր՝

ԹԷՔՋԵԱՆ ԵՂԲԱՐՑ. Սբր էֆ. խան թիւ 26 Սթամպուլ:

ՊԱՐԹԵԻ ԵՒ ՏԻԳՐԱՆ ՅԱԿՈԲԵԱՆ

ՄԵԾ ՎԱՃԱՌԱՏՈՒՆ ԿԵՐՊԱՍԵՂԻՆԱՅ

ՀԱՇԱԿ, ՆՐԲՈՒԹԻՒՆ ԵՒ ՏՈԿՈՒՆՈՒԹԻՒՆ

Մի տաք ձեր 20 ֆրանկը վէթրոն 40-50 դրչ. արժող ապրանաց, դիմեցէք Պ. եւ Տ. Յակոբեան վաճառատունը՝ ուր պիտի գտնէք միշտ ամէն եղանակի, նոր եւ ճաշակաւոր, նոխ զանազանութիւններ բնտիր կերպասեղինաց, ամէնէն նպաստաւոր գիներով:

Կ. ՊՈԼԻՍ, Սուլթան Համամ Թօբալեան խանի դով ձկնբռոլու խան թիւ 1

Գաւառային յանձնարարութիւն խղճի մտօք կատարուելով ուզողներուն ամենէն նմոյշներ կը դրկուին, մանաւանդ դերձակներու յատուկ ամէն տեսակ *խարհիր* միշտ պատրաստ կը գտնուին:

ՆԱՍԻՕՆԱԼԱ
NATIONALA

ԱՊԱՀՈՎԱԳՐԱԿԱՆ ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ ԸՆԿԵՐՈՒԹԻՒՆ

ՀԻՄՆՈՒԱԾ Ի ՊՈՒՔՐԷՇ 1882 ԻՆ

(Կը գործէ Ռումանական Կառավարութեան հսկողութեան տակ)

Ընկերութեան կեդրոնատեղին ՊՈՒԿՐԷՇ իր սեփական շէնքին մէջ

Դրամագլուխ ամբողջովին վճարուած	2,000,000.—
Պահեստի գումար	4,495,000.—
Պահեստի գումար բրիմներու, վնասներու եւն. մինչեւ 31 Դեկտ. 1912.	25,349,943.58
Ապահովագրեալներու վճարուած վնասներ մինչեւ 31 Դեկտ. 1912	117,000,000.—

ՆԱՍԻՕՆԱԼԱՆ կը կատարէ ամէն տեսակ կեանքի ապահովագրութիւններ, խիստ նպաստաւոր պայմաններով:

Մանրամասն տեղեկութեանց համար դիմել

Օ. ՄԻՆԱՍԵԱՆ

ԸՆԴՀ. ԳՈՐԾԱԿԱԼ ՔՈՒՐՔԻՈՅ

Կ. ՊՈԼԻՍ, Ղալաթիա, Էօվէր Ապիս խան, թիւ 9 եւ 10

ՆՈՐ ՀՐԱՏԱՐԱԿՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

ԳԷՈՐԳ - ՄԵՍՐՈՊ

ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆ ՀԱՅ ԵԿԵՂԵՑԻՈՅ

(ԲՆՆԱԿԱՆ ԾԱՆՕԹՈՒԹԻՒՆՆԵՐՈՎ)

Ա. Հատոր.— 68 բնաբխարիւն պատկերներ, մէկ քարտէս

Գնահատուած Միսի վեհ. Կաթողիկոսին, Դուրեան Արեւպիսկոպոսին եւ Նարոյեան Եպիսկոպոսին

Գին **7** Ղրուշ

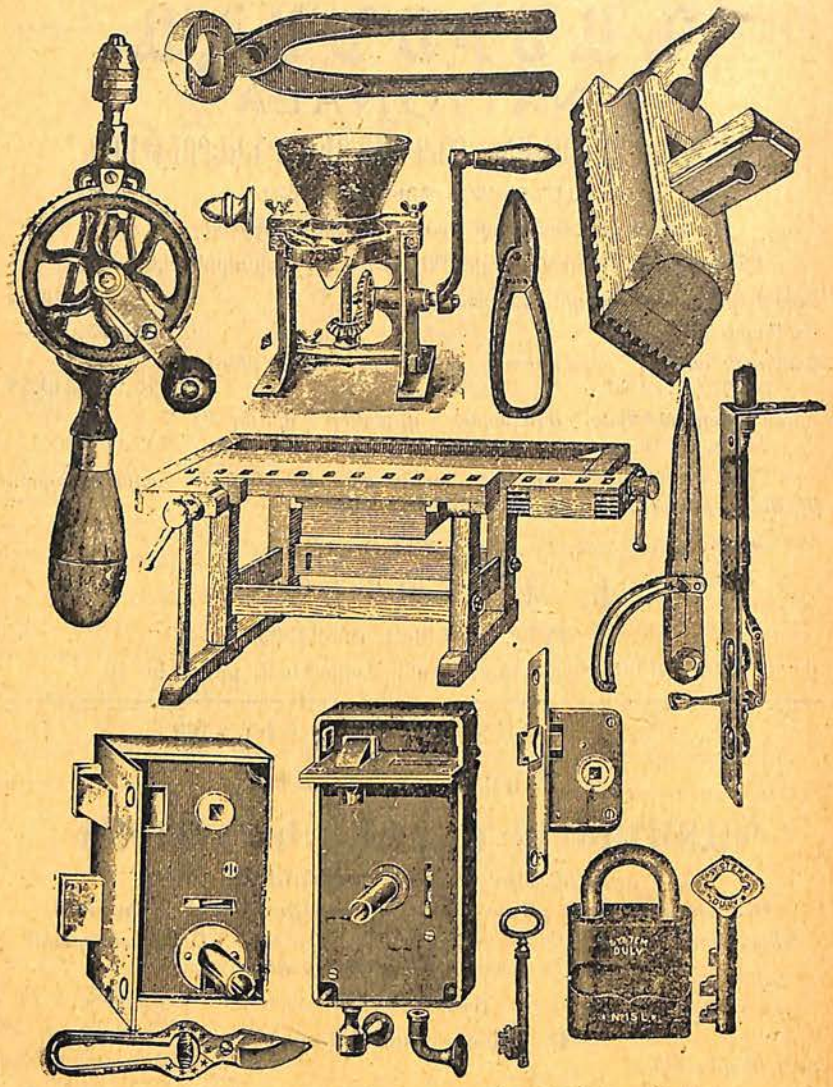
Բ. Հատոր՝ մամուլի տակ

Նոյն հեղինակէն.

ՀԱՅՈՑ ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆ		Տարրական Ա.	3.50 Ղրուշ
»	»	» Բ.	4.— »
»	»	Միջին Ա.	4.50 »
»	»	» Բ.	5.— »
»	»	Բարձրագոյն (մամուլի տակ)	

Միակ կեդրոնատեղի՝ Օ. ԱՐԶՈՒՄԱՆ ՏՊԱՐԱՆ, Զահմահերլար Յակոբեան խան

կը գտնուի նաեւ բոլոր գրավաճառներուն մօտ

ԼԵՒՈՆ ԿԻՒՄԻՒՃԿԵՐՏԱՆԵԱՆ

Կ. Պոլիս, Գալաթիա, Մահմուտիէ փողոց, թիւ 29

ՇԻՆՈՒԹԵԱՆՑ ՀԱՄԱՐ ՄԱՆՐ ԵՐԿԱԹԵՂԻՆԱՑ ՃՈՒ ՏԵՍԱԿՆԵՐ ԵՒ ԳՈՐԾԻՔՆԵՐ

Ա. ԵԱԶՃԵԱՆ

ԳՐԱՎԱՃԱՌ — ՀՐԱՏԱՐԱԿԻՉ

''ՍՈՒԼԹԱՆ ՀԱՄԱՄ ՊԱԳԵՐՃԸԼԱՐ,, Կ. ՊՈԼԻՍ

Գրատունս աւելորդ կը համարի ոևէ խօսք ընել յանձնարարութեանց փութիկոտ և խնամքով կատարումին կամ յաճախորդաց ցոյց տրուած անօրինակ չահաւոր պայմաններուն մասին։ Գործնականապէս համոզուելու համար կը բաւէ միայն պահանջել Գրատանս ընդարձակ գրացուցակը որ փափաքողաց ձրի կը ղրկուի։

درسعادت سلطان حمام باقرجیلر ۱۱ یازیجیان کتابخانه‌سی

A. Yazidjian

Librairie-Editeur — Sultan Hamam Bakirdjilar 11 Cons/ple

ԳԱՌՆԻԿ ԻՆՁԻՁԵԱՆ ԵԻ ԸՆԿ.

ՄԵԾ ՎԱՃԱՌԱՏՈՒՆ ԹՕՀԱՖԻՅԷԻ

Կ. ՊՈԼԻՍ, ՄԱՐՓՈՒՃՃԸԼԱՐ ԹԻՒ 4-6

Սոյն հանրածանօթ վաճառատան մէջ կը գտնուի ճոխ մեծութեամբ հետեւեալ ապրանաց. բրդէ և բամպակէ ֆանելա, գուլպայ, անկողնոյ ծածկոց, երեսի սրփիչ, սեղանի ծածկոց և անձեռոց, գալգօրսէ, ժիւբօն, ֆանթեզի և մետաքս թաշկինակ, գօլալը չասլիկ և օձիկ, ձեռնոց գրավաթ, թեւի և կուրծքի կոճակ, հոտեղէն, կաշեղէն մետաքս և բուրդ պլուզ, մեսալին, քօնժէ, էշարբ, տանթելա, քօրտելա, խարճ, պօա, մանչօն, գլխարկի փետուր և ծաղիկ, կնոջանքի զգեստ և գլխարկ, հարսի վելօ եւն. եւն.։

Գաւառներու յանձնարարութիւնով փութով եւ ճշդութեամբ կը կատարուի. գին ողջ:

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՋԵՌՆԱՐԿ

"ԾԻՐԱԿ"

ԳՕՕԲԻՐԱԹԻՖ ԱՆԱՆՈՒՆ ԸՆԿԵՐՈՒԹԻՒՆ

Դրամագլուխ 3000 օսմ. ոսկի

ՄԵԾ ՎԱՃԱՌԱՏՈՒՆ ՆՊԱՐԵՂԻՆԱՑ

Գատըգիւղ

Ամէն անոնք որ զժուարահաճ են անուշդի մաքրութեան և թարմութեան համար, ճաչակի կատարեալ գոհացում պիտի գտնեն զիմելով միմիայն ԾԻՐԱԿԻ:

Ձոխ մթերք տնական ամեն տեսակ պիտոյից

Անթերի սպասարկութիւն *Անմրցելի գիներ*

Միհրան Գալֆաեան եւ Ըկ

ԳԱՏԸԳԻՂ

Մեծ մթերանոց շինութեան վերաբերեալ նիւթերու

ԱՏԱՂԶ, ԱՂԻՒՍ, ԿՂՄԻՆՏՐ, ՍԻՄԱՆ, ԵՒՆ. ԵՒՆ.

Յարգելի հարուստ պատուիրատուներ և ճեռնարկուներ Գատըգիւղի մէջ տուն չունած ատենին թող հաճին անգամ մը այցելել այս վաճառատունը, ուր պիտի գտնեն անմրցելի գիներով եւրոպական և տեղական առաջնակարգ գործարաններու արտադրութիւնները:

Մ. ՍԱՐԱՖԵԱՆ

ՎԱՃԱՌԱՏՈՒՆ

կերպասեղիններու եւ հոսանձեռութեանց

Կ. Պոլիս, Սիրքէճի Իսմայիլ Բաշա խան, թիւ 12

Ամէն եղանակի եւ ամէն ճաշակի ճոխ զանազանութիւններ, ամենէն նպաստաւոր գիներով:

Գաւառային յանձնարարութիւնք խղճի մտօք կատարուելով, ուզողներուն անմիջապէս նմոյշներ կը ղրկուին:

ԱՍԱՏՈՒՐ ՆԷՎՇԷՀԻՐԼԵԱՆ

ՄԵԾ ՄԹԵՐԱՆՈՑ ՇԻՆՈՒԱԾԱՆԻԹԵՐՈՒ

ԳԱՏԸԳԻՂ

Հաստատուած 1888ին

Սոյն վաճառատան մէջ կը գտնուին եւրոպական եւ տեղական առաջնակարգ գործարաններու արտադրութիւններէն.

Մարմար, աղիւս, կղմինտր, սիման, ջահրօլիք, գարոմօզայիկ, գարօ-վէրնի եւն. եւն.:

Ապրանաց տոկունութիւն եւ գիներու չափաւորութիւն երաշխաւորեալ

ՏԷՕՅՉԷ ՊԱՆԿ

Deutsche Bank

ՊԵՐԼԻՆ

ՀԻՄՆԵԱԼ 1870 ԻՆ

Դրամագլուխ ամբողջովին վճարեալ
200,000,000 մարկ

Պահեստ ի վերջ 1912ի 112,500,000 մարկ

Շահաբաժինք 1899էն 1903 11%, 1904էն 1908 12%, 1911էն 1912 12½%

ՄԱՍՆԱՃԻՂՔ. Պրէմեն, Պրէսլաւ, Տրեզտեն, Ֆրանկֆուրդ, Լայբցիկ, Միւնիխ, Լոնտոն, Նիւրեմպերկ, Վիսպաս:

ՄԱՍՆԱՃԻՂ Կ. ՊՈԼՍՈՅ

Գլխաւոր կեդրոնատեղի, Ղալաթիա Վոյվոտա 25-27

Գործակալութիւն Պոլսոյ կողմը

Պատմաճեան խան, Աշըր. էֆ. Բիւթիւպիանէ Փողոց:

ՏԷՕՅՉԷ ՊԱՆԿի թէ՛ Ղալաթիոյ և թէ՛ Պոլսոյ մասնաճիւղերը կ՛զբաղին պանքայի ամէն տեսակ գործողութիւններով խիստ նպաստաւոր պայմաններով:

ՏԷՕՅՉԷ ՊԱՆԿի գլխաւոր կեդրոնատեղին չատ չափաւոր դիներով վարձու կուտայ մասնաւոր դրամարկղներ վերջին կատարելագործութեամբ կառուցուած իր ամուր սենեակներուն մէջ: Վարձակալները պիտի կրնան կատարեալ ապահովութեամբ և գաղտնապահութեամբ իրենց վերաբերեալ գործերով զբաղիլ հոն մասնաբաժիններ ունեցող ընդհանուր սրահի մը մէջ:

Գործառնութիւնները կը կատարուին ժամը 9½—4

Ուրբաթ օրերը 9½—1:

ՎԻՆԸՐ ՊԱՆՔ ՖԷՐԱՅՆ

WIENER BANK-VEREIN

Հաստատուած 1869 ին

Դրամագլուխ 130,000,000 գուրօն ամբողջովին վճարուած
Պահեստի դրամ 40,000,000 գուրօն

Կեդրոնատեղի Վ Ի Է Ն Ն Ա.

22 գրասենեակներ ունի այդ հաղարին զանազան շրջանակներուն մէջ:

ՄԱՍՆԱՃԻՂԵՐ. — Բրակա, Կրաց, Պրուն, Առուսիկ, Պիւտաքէշթ, Լեմպերկ, Չերնօվից, Բլակհմուրդ, Պիլից-Պիալա, Քարլսպաս, Բիլգեն, Բրօզնից, Սեն Բօրքեն, Թէքլիճ, Վիլպրաիւ, Վիլնըր Նէօշթատ, Ակրամ, Պօկեն, Պուտվայս, Ֆրիւտեկ, Նիսբեկ, Ինցպուրկ, Եկկրենօֆ, Բրաֆաու, Մարիենպաս, Մէրան, Նօվթզիեիցա, Բարտուաից, Բըլշ Միլըղ, Թարնօֆ, Թէշըն, Յուիտաու, Զալցպուրկ:

Գործակալութիւնք Թուրքիոյ Կ. ՊՈԼԻՍ եւ ՋՄԻՒՌՆԻԱ

Կ. Պոլսոյ Մասնաճիւղեր. — *ԿԱԼԱԹԱ, Բարաքէօյի հրապարակը. — ԲԵՐԱ, Սէնթ-Անթուան եկեղ. աբարթմանը.— ՍԹԱՄՊՈՒԼ, Էրզրում խան*

Մասնաճիւղ.— *Սկիւտարի շուկան*

ՎԻՆԸՐ ՊԱՆՔ ՖԷՐԱՅՆ կը զբաղի սեղանաւորական ամէն տեսակ գործողութիւններով, կը բանայ ընթացիկ հաշիւներ, աւանդ կ՛ընդունի պարտաթուղթեր, փոխատուութիւններ կ՛ընէ ընթացիկ հաշիւներով, պարտաթուղթեր կամ արժեթուղթեր գրաւ ընդունելով կը հանէ չէքեր, վարկագրեր, փոխգրեր եւ վճարումներ կ՛ընէ հեռագիրներով: Կը գնէ եւ կը ծախէ ամէն տեսակ պարտաթուղթեր թէ՛ մեր եւ թէ օտար հրապարակներու վրայ: Կը գեղչէ եւ կը գանձէ կարճններ եւ արժեթուղթեր: Կը գնէ եւ կը ծախէ փոխգրեր բոլոր հրապարակներու վրայ: Կ՛ընդունի տեսքին եւ պայմանաժամով վճարելի պարտամուրհակներ: Կը կատարէ սակարանական ամէն տեսակ գործառնութիւններ:

Դրամատունը բաց է առտուան ժամը 9 ½ էն իրիկուան 4 (ը. ե.): Ուրբաթ օրերը 9 ½ էն 1:

ԽՆԱՅՈՂԱԿԱՆ ՄՆՏՈՒԿ ՎԻՆԸՐ ՊԱՆՔ ՖԷՐԱՅՆԻ

Պոլսոյ մէջ ՎԻՆԸՐ ՊԱՆՔ ՖԷՐԱՅՆ միակն է բաց ի վաճառականական զարգացման համար նորանոր միջոցներ հայթայթելէ, ժողովուրդեան էսնաֆ դասակարգին դիւրութիւն կուտայ իրենց դրամը խնայելու եւ խնայողական սնտուկ մըն ալ հաստատած է որ 50 դրշ.էն սկսելով կ՛ընդունի որ եւ է գումար:

1000 ոսկիէն վար ո եւ է գումարի համար 100ին 3 ½ տոկոս պիտի վճարուի, իսկ ատկէ վեր գումարներու համար 100ին 3, պայմանաւ որ դրամատունը պէտք տեսած ատենը զեղչէ կամ աւելցնէ տոկոսի սակը 15 օր առաջ ծանուցանելով տեղական թերթերու մէջ:

ՎԻՆԸՐ ՊԱՆՔ ՖԷՐԱՅՆ կրնայ նաեւ տետրակ մը յանձնել անչափահաս տղու մը անունով, բայց այդ պարագային նախապէս որոշուած խնամակալը միայն (վէյի կամ վասի կրնայ գանձումներ կատարել:

ՏԷՕՅՉԷ ՕՐԻԷՆԹ ՊԱՆՔ

DEUTSCHE ORIENT BANK

ԳԵՐՄԱՆԱԿԱՆ ԱՆԱՆՈՒՆ ԸՆԿԵՐՈՒԹԻՒՆ

ԴՐԱՄԱԳԼՈՒԽՔ ԵՒ ՊԱՀԵՍՏՔ

Տրէզտներ Պանք	*Ֆր.*	258,000,000
Ա.. Շաֆհաուզէն'չէռ Պան Ֆէռայն	»	187,000,000
Նայիոնալ Պանք Ֆիւռ Տէօյչլանտ	»	125,000,000

ՊԵՐԼԻՆ, Կ. ՊՈԼԻՍ, ՊՐՈՒՍԱ, ԱՂԵՔՍԱՆԴՐԻԱ, ԳԱՀԻՐԷ, ՀԱՄՊՈՒՐԿ

Կ. Պոլսոյ Գերմանական հիւպատոսարանին մէջ
արձանագրուած 1906 Յունվար 31 ին

ՀԻՄՆՈՒԱԾ

ՏՐԷԶՏՆԷՐ ՊԱՆՔԻ, Ա. ՇԱՖՀԱՈՒԶԷՆ'ՇԷՌ ՊԱՆՔ ՖԷՌԱՅՆԻ
ԵՒ ՆԱՑԻՕՆԱԼ ՊԱՆՔ ՖԻՒՌ ՏԷՕՅՉԼԱՆՏԻ ԿՈՂՄԷ

Կեդրոնատեղի. ՂԱԼԱԹԻԱ, Վօյվօտա փողոց, Յակոբեան խան

Դործակալութիւն. ՊՈԼԻՍ, Տիլսիզզատէ խան

ԲԵՐԱ. Եանի զարեջրատան դիմաց, Թիւ 407

Դործառնութիւններ կը կատարուին ամեն օր ժամը 9½ էն 4
Ուրբաթ օրերը 9½ էն 1 (ը. ե.)

ԽՆԱՅՈՂԱԿԱՆ ՍՆՏՈՒԿԻ ՁԻՒԴ

Տէօյչէ Օրիէնթ Պանք իր խնայողական Սնտուկին մէջ պահելու համար դրամներ կ'ընդունի և 3½ % տոկոս կը վճարէ ո և է դրամի համար։

Սակայն դրամատունն իրեն կը վերապահէ ղեղչել կամ աւելցընել տոկոսի սակը, այդ մասին տեղական թերթերուն մէջ ազդ մը հրատարակելէ վերջ։

200 Օսմ. ոսկիէն վար եղող դրամար մը կարելի է եւս առնել ո և է առեն, իսկ 200 ոսկիէն աւելի եղող դրամարներ եւս առնելու համար, պէտք է դրաւորապէս տեղեկացնել 8 օր առաջ՝ մինչեւ 1000 ոսկինոց դրամարի մը համար. իսկ 30 օր առաջ 1000 ոսկիէն աւելի եղող դրամարներու համար։

Տէօյչէ Օրիէնթ Պանք սակարանական յանձնարարութիւններ կ'ընդունի Կ. Պոլսոյ և արտասահմանի համար, բացառապէս նպաստաւոր պայմաններով։

Ո և է վճարում չի պահանջուիր այն արժեթուղթերուն պահպանման համար որոնք իր միջոցաւ գնուած են։

Յարութիւն Արսլանեան

Կ. ՊՈԼԻՍ ԵՒ ԴԱՏԱՐԻՒՂ

ՀԻՄՆՈՒԱԾ 1890

Ա. — ԱՂԻՒՍԻ ՖԱՊՐԻՔԱ ԵՒ ՄԹԵՐԱՆՈՑ

Քեաղըտհանէ

Իր նաւերով կը փոխադրուին բոլոր նաւամատոյցները խանութպաններուն և չէնքերուն։ Մաքրութիւն և տոկուն նութիւն գրաւորապէս գնահատուած Պոլսոյ համբաւաւոր ճարտարապետներէն։

Բ. — ՄԵԾ ՄԹԵՐԱՆՈՑ ՎԱՌԵԼԱՆԻԹԻ

Դատրգիւղ, Հայտար Բաշա ճաստէ

Հանճածուխ, fof, փայտածուխ եւ վառելափայտ

Վաճառատան կառքերով փոխադրելի

ԸՆՏԻՐ ՏԵՍԱԿՆԵՐ

Ե. Հօշեան

ԱՏԱՄՆԱԲՈՑԺ

Դատրգիւղ, Մէօհիւրտար ճաւշէսի

Կիրակի և Հինգշաբթի օրերէ զատ՝ հիւանդ կ'ընդունի առաւօտուն ժամը 9էն մինչեւ 6։

ՕՐՈՒԱՆ ԳԻՐՔԸ

Պալքանեան պատերազմին ընդարձակ պատկերազարդ պատմութիւն. կազմեց ԱՐԱՄ ԱՆՏՈՆԵԱՆ։ Ընդհանուր հայութիւնը հետաքրքրող պալքանեան պատերազմին այս պատմութիւնը կը կազմէ 5 մեծադիր հատոր. 1040 էջ, 517 պատկեր, քարտէս եւ 13 յատկացուած մեծ պատկերներով։ Գին 5 հատորի՝ 45 ղրշ. մեծաքանակ գնողներու զոհացուցիչ զեղչ։

Հասցէ՝ «Մասիս» Հրատարակչական Ընկ.
ԳԷԼԸՃԵԱՆ ԳՐԱՏՈՒՆ
Կ. Պոլիս, Ջագմաճըլար, Թիւ 25

Որ կեդրոնատեղին է գրական պատմական եւ մանաւանդ **դպրոցական ընտիր դասագրքերու։**

Կ. ՊՈԼՍՈՅ

Ամենէն մեծ հաստատութիւնները

ԱՄԵՆԱՎԱՍՏԱՀԵԼԻ ՏՈՒՆ ՈՐ ԿԸ ԾԱԽԷ

ՔՍՊՈՂԷՍ ՓԾԽՆ

ՀԻՄՆՈՒԱԾ 1848

ՈՐՈՇ ԳՒՆ

ԴՒՓ ՁՍՅՍ

Ձեր գնումները-
ուն համար
դիմեցիք մի-
միայն

ԹԻՒՆԿ

ՎԱՃԱՌԱՏՈՒՆ

Գալաթիա

Առաջ, կանացը եւ տղայոց համար ընդհանուր հանդերձեղէնի

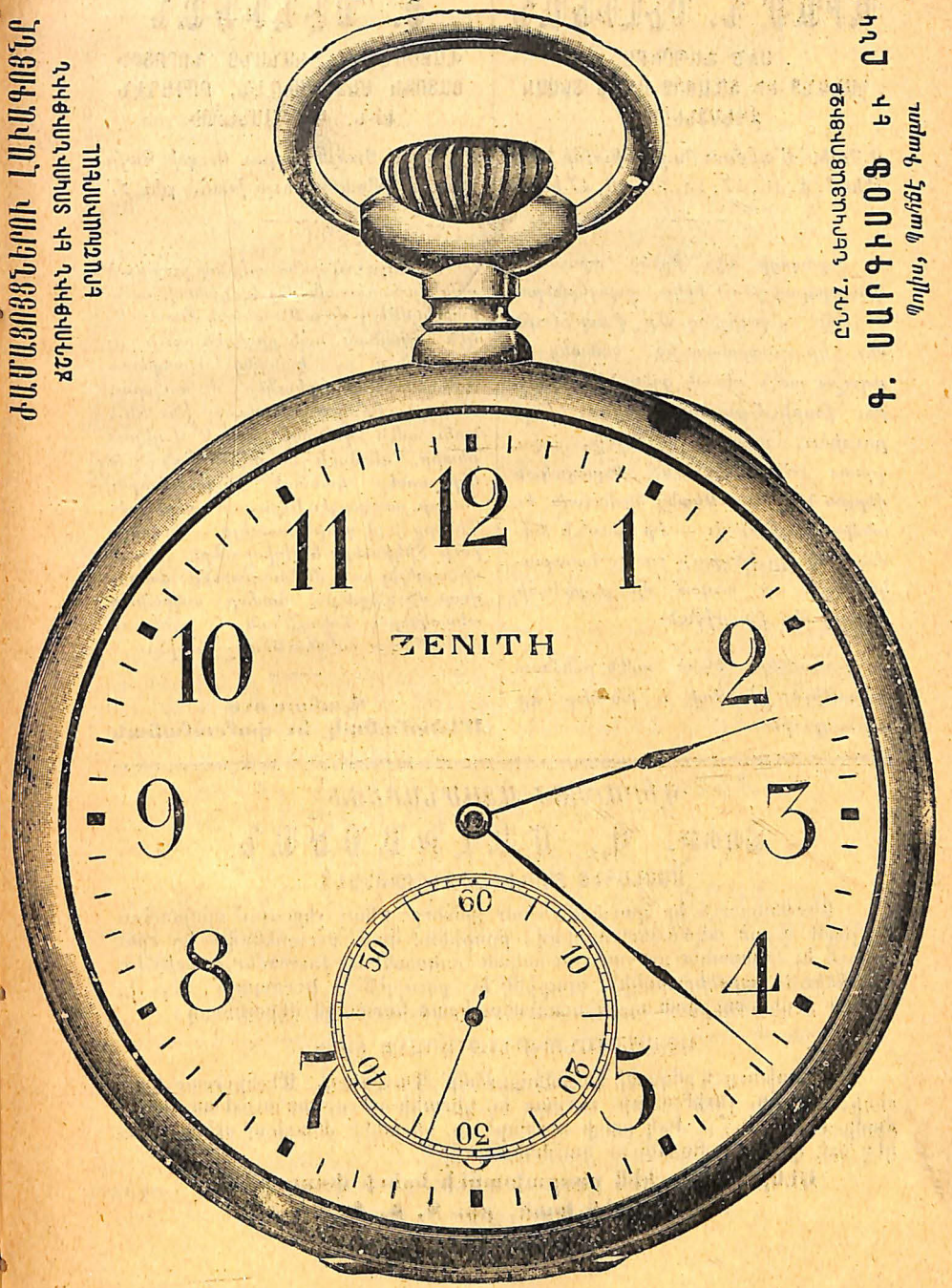
«ԹԻՒՆԿ» հագուստները աւելիով ճաշակաւոր եւ դիմացկուններ են եւ շինուած են ճիշդ չափու վրայ յանձնարարուածի պէս:

ԶԷՆԻԹ

ԺԱՄԱՑՈՅՑԵՐՈՒ ԼԱՒԱԳՈՅՆԸ
ՁԵՌՈՒԹԻՒՆ ԵՒ ՏՈՒՀՈՒՆՈՒԹԻՒՆ
ԵՐԱՇԽԱՒՈՐԵԱԼ

Գ. ԱՍՐԳԻՍՈՓ ԵՒ ԸՆԿ

ադամդ էջերուն վրայ
ԸՆԴՀ. ԴԵՐԿԱՅՑՈՒԹԻՒՆՔ

ԱՐԱՄ Ն. ՍԷԼԻԵԱՆ

ՄԵԾ ՖԱՊՐԻՔԱ
ԿԱՆԱՆՑ ԵՒ ՏՂԱՅՈՑ ԱՄԷՆ ՏԵՍԱԿ ԶԳԵՍՏՆԵՐՈՒ

Կ. Պոլիս, Մահմուտ Բաշա Քիւրճի խան Թիւ 3, 4, 16, 27, 28, 36, 46, 47 եւ 50

Եւրոպայի մէջ իրենց արուեստը կատարելագործած երկու վարպետներու ձեռամբ՝ վերոյիշեալ մեր ֆապրիքին մէջ կը պատրաստուին կանանց և տղայոց ամէն տեսակ զգեստներ, բաշթօ, ֆօսթիւմ-թայէօռ, յարքեր, ֆաշթռուխիռ, ոսպ ըը շարմպռը, տղու զգեստ (մաթրօս) եւն. Եւրոպական վերջին նորաձեւութեանց համաձայն եւ անմրցելի գիներով։ — Իր շահո՛ւն համար իսկ՝ կը խնդրուի արգոյ հաւաքակուԹենէն որ անգամ մը բարեհաճի այցելել մեր ֆապրիկան։

Գաւառներէ եկած ամէն յանձնարարութիւնք փութով և խնամօք կը գործադրուին։

Ջ. ՍԷԼԻԵԱՆ

ՎԱՃԱՌԱՏՈՒՆ ԿԱՆԱՆՑ ՆՈՐՈՅԹԻ ՅԱՏՈՒԿ ՄԵՏԱՔՍԵՂԷՆ, ԲՐԴԵՂԷՆ ԵԻՆ. ԿԵՐՊԱՍՆԵՐՈՒ

Կ. Պոլիս, Պահչէ Գաբրու Օրօզի Պաքի դիմաց, Բասմաթօրտլօ խան, թիւ 27

«Եագուպ» *անուամբ նոր բացուած սոյն վաճառատան մէջ կը գտնուի ամենաճոխ մՁերք մը ամէն տեսակ մետաքսեղէն ապրանաց, նաև բրդեղէն այլ և այլ կերպասներ ու կանանց պատրաստ պլուզներ, վերարկուներ ու գուլպայ, ձեռնոց, շաշ-ֆորսէ հովանոց եւն. եւն., նաեւ ամէն եղանակի յատուկ վայելուչ ընտիր, գեղեցիկ և տոկուն զանազան կերպասներ՝ կանացի հագուստներու համար, յատկապէս Եւրոպայէն բերուած։ Գիները յոյժ դիւրամատչելի։—Կը խնդրուի Տիկիններէ և Օրիորդներէ՝ անգամ մը այցելել այս վաճառատունը, գաղափար մը կազմելու համար ապրանաց տեսակներու ճոխութեան և գիներուն անհամեմատ աժանութեանը մասին։*

Վաճառում
Մեծաքանակ եւ մանրաքանակ

ՎԻՐԱԲՈՒԺ-ԱՏԱՄՆԱԲՈՒԺ

Տոքթ. Վ. ՄԱԼԹԱՍԵԱՆ

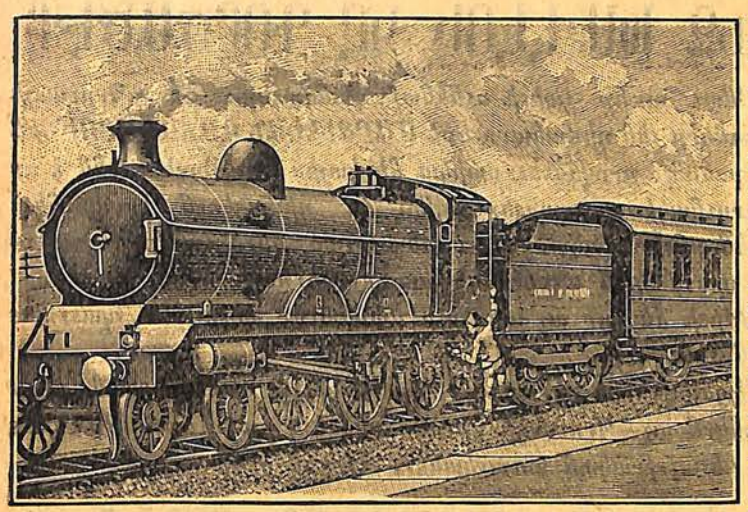
ՄԱՍՆԱԳԷՏ ԲԵՐՆԻ ՀԻՒԱՆԴՈՒԹԵԱՆՑ

Ջեռնիաստօրէն կը դարմանէ տկար լինելու: Բնաւ չիյնալու պայմանաւ կը լեցնէ փտած ակռաներ՝ ոսկիով, բլաթինով կամ porcelène: Կը շինէ տղուն եւ նաեւակառոր արուեստական ակռաներ, *ռուռուներ, պրիջներ, բիվօներ* եւ *պլոմպներ* ոսկիէ, բլաթինէ եւ porcelène, Եւրոպայի մէջ իր վերջին ուղեւորութեան ատեն ուսումնասիրած նորագոյն մէթոտներով:

ԱՏԱՄՆԱՀԱՆՈՒԹԻՒՆՔ ԱՌԱՆՑ ՑԱՒԻ

Ցաւախոռդ կ'ընդունի իր բնակարանը՝ Գատրգիւղ, Մէօհիւրտար նահատէսի, թիւ 56, չորեքշաբթի, ուրբաթ եւ կիրակի օրերը, առաւօտեան մինչեւ ժամը 11 (ը. ե.): Իսկ բացի ուրբաթէ եւ կիրակիէ մնացեալ օրերը միշտ կէս օրէ վերջ՝ իր մասնաւոր դարմանատունը՝

Եէնի Ճամի, հին բոսքախանէի նեռւի փողոցին մէջ
Շիրին խան, թիւ 2, 5, 4

Իւրաքանչիւր Լոնժինի ժամացոյցի հետ պահանջել գործարանին երաշխաւորագիրը

ԼՈՆԺԻՆ

ԳԵՐԱԶԱՆՑԱՊԷՍ ՃԻՇԴ ԵՒ ՃԱՇԱԿԱՒՈՐ ԺԱՄԱՑՈՑՑԸ
ԱՆՊԱՏՄԱՆ ԵՐԱՇԽԱՒՈՐՈՒԱԾ

Պատուոյապէս ընդունուած Օսմ. Պատերազմական Նախարարութենէն եւ Հինգի երկաթուղիի Վարչութենէն, ինչպէս նաեւ Միացեալ Նահանգաց, Իտալիոյ եւ Ճաբոնի ծովային նախարարութիւններէն, Անգլիոյ, Ռուսիոյ, Իտալիոյ, Գանատայի եւ Սերպիոյ երկաթուղեաց վարչութիւններէն, Արժանդիճի էլեկտրական դրամվէյներու ընկերութենէն, եւ ուրիշ բազմաթիւ կարեւոր հաստատութիւններէ:

ՈՍԿԻ, ԱՐԾԱԹ, ՈՒՏՈՒՍՏԻ, ՄԵՏԱՂ
ԱՄԷՆ ՄԵԾՈՒԹԵԱՄԲ

ՄԻԱԿ ՆԵՐԿԱՅԱՑՈՒՑԻՉՔ ԹՈՒՐՔԻՈՅ ՀԱՄԱՐ

ՆԱՍԻՊ Խ. ՃԷՋՎԷՃԵԱՆ ԵՒ ՈՐԴԻ

ՄԵԾ ՎԱՃԱՌԱՏՈՒՆ ԱՄԷՆ ՏԵՍԱԿ ԳՈՀԱՐԵՂԻՆԱՑ ԵՒ ՈՍԿԻ ՇՂԹԱՆԵՐՈՒ

Կ. Պոլիս, Մահճազաճըլար փողոց, Թիւ 44-46, Մեծ Շուկայ

Լոնժին ժամացոյցներ կը ծախուին ի Բեռա, Ա. եւ Տ. Ագիգեան եղբարց գոնաբեղինաց վաճառատունը, Մեծ-Փողոց, Թիւ 337

ՀԱՅԿ ՃԻՋՄԷՃԵԱՆ

Կ. Պոլիս, Պահճէ-Գաբրու, Թիւ 46

Վիրաբուժական գործիքներ, Դիտական ակնոց, Աղէկապ (քասրըպաղը), առողջապահական ֆորմներ, արուեստական սրունք, ոտք, թեւ, քաուչուէ պատրաստութիւններ, վարիսի գուլպայ, եւայլն:

Խնամքով եւ փութով գործադրութիւն ապսպրանքներու

ԻՆՉ ԽԱՎԼՈՒ ԿԸ ԳՈՐԾԱԾԷՔ

Բնաւ առիթ չպիտի ունենանք զանգատելու թէ «Պրուսայի խաղողները չեն դիմանար» երբ ՄԱՐՏԻԿԵԱՆ ՎԱՃԱՌԱՏՈՒՆԸ զգիտ զանոնք, որովհետեւ անիկա ներկայիս մէջ միակ տունն է որ կրնայ շարունակէ պատրաստել ազնիւ ու դիմացկուն խաղողներ՝ ամենէն ընտիր մանածոյ եւ խնամուած գործուածքով, յարեւելեան պատմական «Պրուսայի խաղող»ներուն:

Օժիտի համար ալ բաղնիքի մանաւանդ պիտոյքներ պատրաստ կրնայ գտնուիլ:

Այցելողներու սիրայօժար կրնայ ցուցուիլ վաճառատան մէջ տեսակներն ալ—Պրուսայի մետաքսեղէններ, բանուածքներ եւ շատ ուրիշ հետաքրքրական առարկաներ: Վերջին գին:

ՍՏԵՓԱՆ ՄԱՐՏԻԿԵԱՆ ՈՐԴԻՔ

(Հաստատուած 1868ին)

Ապուտ էֆ. Եէնի Զարշը, Մահմուտ Փաշա, Կ. Պոլիս

ԳԱՌՆԻԿ ԱՃԱՌԵԱՆ

Յանձնակատար

Ներածում Արտածում

Գործակալ Պոլսոյ

«Վէսթըրն» Ապահովագրական Ընկերութեան

Գնում ամէն տեսակ հնութիւններու

Մահմուտ Բաշա Պէօյիւք Երլերզ խան թիւ 3

Արեւելեան Հնութեանց Վաճառատուն

Մեծ Շուկայ Սահաֆլար փողոց թիւ 95-97

"ՊԻՆ ՊԻՐ ՋԷՇԻՏ,, ՎԱՃԱՌԱՏՈՒՆ

Պոլիս, Պաղչէ Գաբու, թիւ 21

Մեր վաճառատունը բերուած են արդուզարդեղէնի վերաբերող ամենաընտիր եւ ամենագեղեցիկ ապրանքներ.— անգլիական բուրդէ ձմեռուան ֆանէլաներ, գուլպաներ եւ ձեռնոցներ, անգլիական կօշիկներ, հովանոցներ, ճամբորդութեան, ղրամի եւ ձեռքի զանազան տեսակէ պայուսակներ, թղթապանակներ, չապիկներ, վերջին ձեւով փողկապներ, խահուէի եւ թէյի գաւաթներ. գեղեցիկ ջուրի բաժակներ, կաղամարներ, դպրոցական տղոց գրենական պիտոյքներ, տղոց կառքեր եւ աթոռներ, կողովներ, նոր եւ կատարեալ խաղալիքներ, եւ համբաւաւոր Լիր եւ Լիւրա սիկառայի գնդակներ եւ մեքենաներ վերջին եւ աժան գիներով:

Ռուսական լասթիք (նաւակներուն մարքայով 1860 թուականով)
Ռուսական լասթիք (Մէրճանօֆի մարքայով)
Ամերիկեան լասթիք (Օլտ Քօլօնի մարքայով)

Հայկական Մեծ Պանդոկ

"ՕՍՄԱՆԻԷ,,

Տէր եւ Տնօրէն՝ Ս. Ն. ՓԱՓԱՋԵԱՆ

Գալաթիա, Եիւխեֆ Գալտրըմ, թիւ 30

Տեսարան հիանալի, եւրոպական կահաւորումով, ելեքտրական զանգակներով եւ օդային կազերով լուսաւորուած, անթերի սպասարկութիւն, կատարեալ մաքրութիւն, գիներ դիւրամատչելի. գաւառացիներու յանձնարարելի միակ հանգրստարէտ եւ կեդրոնավայր պանդոկը:

Ճաշարան, ընթերցատուն եւ սրճարան – սալօն:

Ծանօթ. — Ուշադրութիւն Եիւխեֆ Գալտրըմ հասցեին, չշփոթելու համար:

ՍՏԵՓԱՆ ՄԻՔԱՅԷԼԵԱՆ

ԳԱՆՁԳԻՒՂ

Շինութեանց վերաբերեալ երկաթ, Գամ, Ջինկ, Կապարեայ խողովակ, Քաո ու Բրիչ, Թէլ Բաճէս եւ ամէն տեսակ մանրերկաթեղէն:

Ձեղ մթերք ընդիր ներկերու, Նաւթ, Պէզիր, զանազան տուփի ներկեր, Վէրնիկ, Եւայլն, Եւայլն:

Կը յանձնարարենք պատուարժան յաճախորդաց գնումէ առաջ անզամ մը այցելել սոյն վաճառատունը, որ իր ուղղամտութեամբ եւ գիներու չափաւորութեամբ միշտ գոհ ձգած է իրեն դիմողները:

ՏՕՔԹ. ՏԻՐԱՆ ԳԱԼԷՄՔԵԱՐԵԱՆ

ՎԻՐԱԲՈՑԱԺ-ԱՏԱՄՆԱԲՈՑԱԺ

ՎԿԱՅԵԱԼ ԿԱՅՍԵՐԱԿԱՆ ԲԺՇԿԱԿԱՆ ՀԱՄԱԼՍԱՐԱՆԷՆ

ԳԱՆՁԳԻՒՂ

Հիւանդ կ'ընդունի ժամը 9 — 6

Կիրակի օրերը միայն կէս օր

ՀԱԳՈՒՍՏԻ ՍԻՐԱՀԱՐՆԵՐՈՒՆ

ՎԱՃԱՌԱԿԱՆ-ԴԵՐՁԱԿ

ԱՐՇԱԿ ՇԱՀԱՊԵԱՆ

Ցուցուցը Ումուվիյէի դրան դէմ, թիւ 38,

Վերջին նորաձեւութեանց համեմատ չափու վրայ կը կարէ ամէն տեսակ հագուստներ՝ շիտ և վայելուչ:

Ճաշակի տէր ամէն ոք պէտք է փութայ իր հագուստները կարել տալ, վստահել վաճառական-դերձակին:

Խիստ գոհ մնացած են իրեն դիմող բազմաթիւ յաճախորդները:

Ունի եղանակին յարմար անգլիական և ֆրանսական ընտիր կերպասներու ճոխ մշտերք:

ԳԻՆԵՐԸ ՉԱՓԱՒՈՐ

ՀՆՉԱԿԵԱՆ յայտնի գործիչ Ց. Կ. Ճանկիւլեանի *Ցիշատակներ Հայկ. ձգնաժամին* հեղինակութիւնը (4 հատոր) հրատարակուած է, գին 18 դրս.: Պ'արժէ ունենալ եւ կարդալ ազգային կեանքի պատկերացումը եղող այս գիրքը:

Տոքթ. Յ. Ուղուրլեան

ՄԱՍՆԱԳԷՏ

ԾՆՆԴԱՄԻՋԱԿԱՆ ԵՒ ՎԵՆԵՐԱԿԱՆ ՀԻՒԱՆԴՈՒԹԵԱՆՑ

Կը դարմանէ Բրօֆ. Էրլիխի վերջին մեթոտով 606 Սալվարսան դեղով հին և նոր գաղտիական ախտը, ջերմամիզուքիւնը, միզամանի և երիկամունքի (ալբօղրէկ) հիւանդութիւնները կը բուժէ ամենակարճ ժամանակի մէջ:

Հիւանդ կ'ընդունի ամէն օր իր մասնաւոր դարմանատունը. Սիրքէճի Թրամվէյի ճամբուն վրայ, Ֆէպիւս լուսանկարչատան առաջին յարկը:

ԾԱՆ.— Ամէն տեսակ գործողութիւններ միզացրի եւ արգանդի հիւանդութեանց համար:

ՄԱՍՆԱՒՈՐ ԽՆԱՄՔ

ՅՈՎՍԷՓ ՊԱԼՊԱԼԵԱՆ

(ՄԵԳՐՈՒՆԻ)

ՎԻՐԱԲՈՑԱԺ-ԱՏԱՄՆԱԲՈՑԱԺ

Պաուկական դեսպանատան, հիւանդանոցին եւ դպրոցին

Բերա, Միսի փողոց, Էմիրիւ Դաշխա աբարբըման, Ա. յարկ, թիւ 1

Վերջերս Բարիզի մէջ ուսումնասիրած է արհեստին վերջին նորութիւնները եւ ստացած երկրորդ վկայական մը եւս: Կատարեալ ծանօթութեամբ կը բժշկէ բերնի ամէն տեսակ հիւանդութիւնները. Յարատեւ կերպով կը կատարէ ակռաներու վերաբերեալ ամէն գործողութիւն:

ՎԿԱՅԵԱԼ ԱՂՔԱՏՆԵՐԸ ԿՐ ԴԱՐՄԱՆԷ ՁՐԻ

ԳԵՂԵՑԿՈՒԹԵԱՆ ԱՌՈՂՋԱՊԱՀԻԿ

ԴԱՐՄԱՆԱՏՈՒՆ

ՄՇԱԿՈՅԹ ԳԵՂԵՑԿՈՒԹԵԱՆ

ՄԱՐՋՈՒՄ, ՇՈԳԻԻ ԼՈԳԱՆՔՆԵՐ

ԵՒ

ԵԼԵԿՏՐԱԿԱՆ ՋԵՌԱԴԱՐՄԱՆՈՒՄ

կը ծախուին նաեւ

ԱՄԷՆ ԱՆՋԻ ՈՒ ՏԱՐԻՔԻ ՅԱՏՈՒԿ

ԱՌՈՂՋԱՊԱՀԻԿ ԵՒ ԴԵՂԵՑԿԱՅՈՒՅԻՆ ԴԵՂԵՐ

Երիտասարդացնող Դիմակներ

Մասնաւոր Գործիքներ

Ատուշահոs Իւղեր

Երփնաջուրեր եւլն.

Բերա, Մեծ Փողոց, թիւ 77

446

Ա. տամճեաբոյժ

ՏՕՔԹ. Գ. ԳԱԲՐԻԷԼԵԱՆ

Կ'ընդունի իրեն դիմող բոլոր հիւանդները՝ ամեն օր

ժամը 9—12 եւ 2—6 (ը. ե.)

Հասցէ. — Բերա, Թօզաթլեան պանդոկի հովը Սաղ-Սօլ փողոցներու անկիւնը 100,000 Շրմիզ Վաճառատան վրայ, Գանթար Աբարթմանի Ա. յարկը: ՄՈՒՏՔ **Սաղ փողոց**, Թիւ 1:

Գրիգոր Էրմէնեան

ԶԳԵՍՏԵՂԻՆԱՑ ՄԵԾ ՎԱՃԱՌԱՏՈՒՆ

ՀԻՄՆՈՒԱԾ 1872ԻՆ

Թիւ 34, Թօփխանեան խան, Պուրան-Համամ

Գրիգոր Էրմէնեան Վաճառատունը 1872ին հաստատուած ըլլալով, այդ թուականէն ի վեր ջանացած է զոհ ձգել իրեն դիմող բոլոր յաճախորդները՝ ծախած զգեստեղէններուն ամենալաւ տեսակէ եւ վերջին նորաձեւութեամբ խիստ վայելուչ ըլլալուն համար: Ուրեմն, կը յանձնարարենք բոլոր անոնց որոնք կ'ուզեն ամենալնտիր ապրանքէ կտրուած խիստ վայելուչ եւ աժան հագուստներ գտնել, թո՛ղ դիմեն Գրիգոր Էրմէնեանի վաճառատունը ու շատ զոհ պիտի մնան:

Ձմեռուան առթիւ ժամանած են ընտիր ապրանքներ

ՎԵՐՋԻՆ ԳԻՆ

Երուանդ Թէրզեան

ՎԱՃԱՌԱՏՈՒՆ ԵՐԿԱԹԵՂԻՆԱՑ

Գալաթիա, Մահմուտիէ փողոց, թիւ 42

Հայթայթիչ Օսմ. Արհուճի Նաւարանին, Թնդանօթարանի Վարչութեան, Շոգենաւային, Բարափի եւ ճարտարագործական հաստատութիւններու:

Ջաղացքի յատուկ կազմածներ եւ փապրիքաներու յատուկ մեքենական գործիքներ, երկաթէ եւ քառչուէ խողովակներ, մօթէօրի կազմած, կաշի, իւղ, պէնզին եւայլն, եւայլն:

ԱՆՄՐՑԵԼԻ ԳԻՆԵՐ

Գաւառի յանձնարարութիւններ շրջապահութեամբ եւ արագութեամբ կը գործադրուին:

ԳԵՂԱՐԱՆ ՍՈՒԼԹԱՆԻՑԻ

ԼԵՒՈՆ ՋՈՒՔՃԵԱՆ

ԳԱՏԳԻԴ

Դեղարանիս մէջ կը գտնուի միշտ, բարմ դեղերու նոյն մթերմ մը որոնց պատրաստութեան մասին մեծ խնամք կը տարուի:

Անքերի Սպասարկութիւն եւ չափաւորութիւն

Եթէ կ'ուզէք բարեձեւ Ամերիկացիի *թիւր* մ'ըլլալով գոգոել վայելչասէրներու հաճակը՝ դիմեցէք

ԼԵՒՈՆ ՍԻՒՐՄԷԵԱՆԻ
ԴԵՐԶԱԿ

Ղալաթիա, Մէհմէտ Ալի Բաշա խան, թիւ 25։

Կը ծինուի ամեն տեսակ հագուստներ. Ճրաք, սմօքինկ, րըտէնկօթ, պօճուռ, բալթօ, բարեզսխու, զօսքիւմ, եւլն. եւլն.

Ճշդապահութիւն եւ չափաւորութիւն

ԿԱՐԴԱՑԷ՛Ք Թոդիկի նորավէպները, «Փրցուած էջեր կեանքի հատորեն» որոնք արտայոյզ պատկերներ են հայ ընտանեկան կեանքէ։ Դիմել Օ. Արզումեան տպարան, Յակոբեան խան, Կ. Պոլիս։ Գին 6 դրուշ։

ԱՄԷՆ ՀԱՅՈՒՀԻ, ըլլայ Տիկին թէ Օրիորդ, պարտի ունենալ ծանօթ գեղագիր՝ Խաչիկ Էֆէնտի Թահմազեանի նոր լոյս ընծայած ՈՍԿԵՏԵՏՐԸ որ շքեղ ալպոմ մըն է հայերէն ամբողջական գիրերու։ Ամբողջութիւնը ծայրէ՛ի ծայր գլուխ-գործոց մըն է պարզապէս։ Գին **20** *դրշ.։*

30000

ՀՀ Ազգային գրադարան
NL1472670

Zh 212-Ju
3

Մեր Ընթերցողներուն

ԹԼՊԵԿ

Դրամական ուղեւորդ տարին ի որ կը բորբոքի, տարուն տարի ծոխտանալով եւ արդարացնելով չանալով իր «Ազնիւ Տարեցոյցը» յորդորելը: Ինչպես ընթերցողներ նախապատրաստի վրայ նշմարեցիք, այս տարի ալեւոր հրատարակութիւնն ու տպագրութիւնը յանձնեցինք «Առաջնորդական Նոր Տպարան»ի տէր եւ տնօրէն Տէր Միքոն Յովակիմեանի, որ վնասէիքի Մխիթարեաններուն ընթացքներ իր անդրանիկ խնամքն ըրած է նուիրումով ալեւոր Կիւղեմեաններին առաջնորդին, իր Մատնոյով հմտութիւնն օգտակար ըլլալու միտք առաջարկելով: Ներկայ հատորը կրնայ գրեթէ մը տալ իր ճաշակին ու տպարանին վարպետ: Իր ընտրութիւնն էր պարզապէս այս տարուան Տարեցոյցին կողքը, որ Ներքնատեսներ կը խորհրդանիշ

Ա. ՅՈՎԱԿԻՄԵԱՆ

Դրամանուիրութիւնը, Ընտրութիւնն ու իր աշխատանքի վայելքորհն: Հեղինակ ու հրատարակիչ կը խոստանան ալեկի գեղեցկացնել այս ձեռնարկը՝ պատկերներ, տիպեր եւ նիւթի տեսակետով: Գոյագոյ, գաւառի եւ արտասահմանի մեր աշխատակիցներուն եւ ընթերցողներուն կը խնդրուի նկատի առնել Տարեցոյցին նոր հասցեն. —

Théotig c/o M. Hovaghimian

Sunbulli Han

CONSTANTINOPLE

Ապառիկ յանձնարարուած թիւններ անպարծապրելի կը մնան: